

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE  
INSTITUTUL DE STUDII ROMÎNO-SOVIETIC



STUDII ȘI CONFERINȚE

1957

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE  
INSTITUTUL DE STUDII ROMÎNO-SOVIETIC

RELATII ROMÎNO-RUSE  
ÎN  
TRECUT

STUDII ȘI CONFERINȚE

1 9 5 7

# Din relațiile culturale romîno-ruse de-a lungul veacurilor

acad. prof. Petre CONSTANTINESCU—IAȘI

Colaborarea culturală constituie un factor important de apropiere între popoare, de înțelegere reciprocă între oameni, de înlăturare a conflictelor dintre state. Colaborarea culturală este un factor de progres, care s-a desfășurat de-a lungul veacurilor și între toate popoarele lumii. Îndeosebi colaborarea culturală dintre popoare vecine s-a impus peste piedicile provocate de interesele unor clici dominante și deseori s-au evitat ciocniri sîngeroase.

De la începutul vieții sale ca popor distinct — epoca încă nu destul de bine precizată de istoricii noștri — în tot lungul perioadei medievale a migrațiunilor — adică a mișcării diferitelor popoare pe teritoriul de azi al Romîniei — și pînă în zilele noastre, poporul romîn a avut diverse raporturi cu vecinii săi. Ele n-au fost totdeauna pașnice, datorită unor interese straine de nevoile maselor.

Dintre toți acești vecini însă, poporul romîn a trăit în cele mai bune raporturi cu locuitorii de la răsăritul granițelor țării, cu marele popor rus și cu celelalte popoare aflate pe teritoriul Uniunii Sovietice. Nu se cunoaște în întreg trecutul istoric al țărilor romînești nici un conflict cu statele slave de la răsărit: Rusia și Ucraina. Ba dimpotrivă, aceste țări au trăit în cele mai bune raporturi economice, politice și culturale, încheind deseori între ele înțelegeri diplomatice și militare.

Bunele raporturi dintre poporul romîn și poporul rus n-au fost zdruncinate decît o singură dată în istorie, atunci cînd conducerea fascistă a lui Antonescu a reușit să atragă țara romînească într-un război nepopular împotriva Uniunii Sovietice, război care a fost o catastrofă națională pentru romîni, soldată cu pierderi uriașe în oameni și bunuri.

Legăturile culturale romîno-ruse au un lung istoric. Vom schița cîteva momente mai expresive, îndeosebi din vechime, deoarece acestea sînt mai puțin cunoscute.

Încă înaintea apariției poporului romîn au existat legături între cei mai vechi locuitori ce au trăit în Moldova, Muntenia și Transilvania și cei de pe meleagurile de dincolo de Prut, Nistru și pînă la Nipru. În epoca preistorică, cu sute de mii de ani înaintea erei noastre, populațiile străvechi din epoca comunei primitive și-au împrumutat descoperirile și cunoștințele lor. Astfel, diferitele culturi cunoscute sub numele localităților

unde s-au găsit urmele cele mai importante, dovedesc înrudiri în ce privește felul de viață, credințe, obiceiuri, urme de artă, exprimate prin ceramică ornamentată, obiecte de podoabă și de practici rituale etc.

Cultura veche Cucuteni, denumită astfel după așezările preistorice de la Cucuteni-Iași și răspândită pînă în Transilvania, este perfect asemănătoare cu cultura denumită Tripolie de la localitatea din vestul Ucrainei, cunoscută prin descoperirile arheologilor sovietici. În alte localități din Moldova (Fotești-Galați, de pildă) se găsesc obiecte asemănătoare cu aoele ale culturii Gorodsko-Usatovo, tot din Ucraina.

Cultura sciților — popor cu vastă răspîndire din Dobrogea, estul Munteniei și pînă în nordul Caucazului — domină epoca bronzului și pînă în veacul al III-lea î.e.n. Frumoasele obiecte de-o rară bogăție ale culturii scitice, care se găsesc în muzeele din U.R.S.S. și îndeosebi la Ermitajul din Leningrad, au aceeași factură cu obiectele de cultură materială și artă scitică de la noi.

Asimilarea sciților în masa băștinașilor geto-daci în țara noastră și a popoarelor proto-slave din Rusia explică urmele vechii culturi în formele noi ce apar în viața slavilor și a poporului ce se naște pe meleagurile carpato-dunărene.

Cu apariția slavilor, răspîndiți pe întinderi vaste spre răsărit și nordul Daciei, schimburile culturale sînt și mai cunoscute, fiind și mai evidente. Influența slavă asupra poporului român este de o necontestată valoare istorică. Limba romînească, în primul rînd, este un document de prim ordin care atestă legăturile foarte puternice dintre slavi și romîni.

Fie în ceramica slavă de la Morăști — cea mai puternică așezare întărită a slavilor din epoca veacurilor IX—XII — fie prin podoabele de sticlă colorată sau piatră roșie din Volhinia, descoperite la Dinogetia-Dobrogea, ca și în urmele descoperite în alte localități, cultura slavă este mereu prezentă. Necunoscute încă sînt descoperirile de la Sărata-Monteoru (fostul județ Buzău), care au scos la iveală în urma săpăturilor din vara anului 1956 urmele unei mari așezări slave din secolul al VII-lea.

O dată cu apariția statului de la Kiev, în secolul al IX-lea, primul stat rusec, legăturile culturale ale primelor organizații statale romînești continuă sub forme mereu mai precise. Din unele documente păstrate, cum este celebra bîlină medievală „Cîntec despre oastea lui Igor“, se constată existența legăturilor părinților din Kiev cu țările dunărene.

Un al doilea stat, înființat prin secolul XI—XII la granița de nord a Moldovei — Rusia de la Halici, mai tîrziu Galiția — își întinde stăpînirea peste întreaga regiune de la Prut și Nistru, lăsînd urme asupra celor mai vechi monumente din țara noastră. Din Halici-Volhinia și din Lituania vin o serie de elemente culturale, care se manifestă în limba oficială a țărilor romînești, în cancelaria domnească, în onomastica și topografia țărilor romînești, cu deosebire din Moldova.

Printre primii domni ai Moldovei unii poartă denumiri lituaniene, ca Lațco, Juga, Lixandru; limba scrisă poartă urme numeroase de forme gramaticale rusești și lituaniene. Organizarea primei biserici din Moldova vădește aceleași influențe. Cultura romînească a vremii este mai



mult bisericească; ea exprimă interesele clasei dominante a vremii — clasa feodalilor și interesul acestora era legat de biserică.

Paralel cu această cultură a clasei dominante se dezvoltă și o creație populară, păstrată prin viu grai sub forma de epoei populare, basme, povestiri și cîntece. Dintre aceste opere multe au subiecte comune cu cîntecele și povestirile rusești. Pentru artele plastice, asemanări frecvente se constată în țesături; covoarele ucrainene sau camășile huțule reproduc motive decorative românești și viceversa.

O dată cu înființarea celor două principate românești: Țara Românească și Moldova, legăturile politico-economice, ca și cele spirituale, devin și mai numeroase, puterea statală organizată asigurînd mai multe posibilități de circulație și schimb.

O figură importantă a culturii moldovenești din prima jumătate a secolul al XIV-lea, mitropolitul Grigore Țamblac, cărturar și orator de seamă la curtea lui Alexandru cel Bun, ajunge în cele din urmă mitropolit al Kievului, unde era mai de mult bine cunoscut. După unele date, Grigore Țamblac se găsește pe la 1406 în Rusia, chemat de unchiul său Chiprian, mitropolitul Moscovei. Către 1420 moare la Kiev, fara să mai fi călcat pămîntul Moldovei. Istoricii sovietici afirmă despre Grigore Țamblac: „El a fost în adevăratul înțeles al cuvîntului reprezentantul culturii generale slave feudale”.

Pe timpul marelui domn al Moldovei, Ștefan cel Mare, legăturile politice și culturale se întăresc. Apropierea dintre Ștefan și statele rusești merge pînă la înrudiri familiare: una din soțiile lui Ștefan este cneaghina Evdochia, fiica cneazului de la Kiev, fiica sa Oleana ia în căsătorie pe fiul țarului Ivan al III-lea al Moscovei. Pentru împlinirea planului său de stat, Ștefan reface vechile legături cu Lituania, cu care prilej numeroase solii de boieri și carturari au și alte rosturi decît cele pur diplomatice. Documentele vremii pastrează numele unor „diaci”, secretari ai soliilor și buni cunoscători de slavonie.

Din cuprinsul unora dintre misivele legate de solii reiese rolul pe care-l joacă Ștefan cel Mare în apărarea ortodoxiei, care pentru acea vreme nu însemna numai un fapt legat de biserică. El admonestează pe ducele Lituaniei, cazut sub influența papistașilor, pentru „siluirile” aduse credincioșilor și bisericii ortodoxe ruse. În această politică, Ștefan este susținut între alții și de învățatul episcop Vasile al Romanului, care este solicitat de mitropolitul Gherontie al Moscovei să-și dea parerea într-o problemă de dogmă, pricinuită într-un conflict cu țarul.

Numele lui Ștefan este bine cunoscut în lumea rusă a vremii sale. O veche cronică rusească, cronică de la Mănăstirea Gostinski de lîngă Luțk-Volinia, exprimă mare simpatie față de faptele mărețe ale lui Ștefan, dovadă a dragostei populației rusești față de domnul Moldovei.

Numeroase solii, cuprinzînd și oameni de carte, se perinda spre Moscova pe timpul lui Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu și al altor domni romîni din secolul al XVI-lea. Mihai Viteazul leaga prietenie strînsă cu țarul Boris Gudunov; un sol al domnului muntean, episcopul Luca al Buzăului, fusese trimis la Moscova.

Relațiile artistice sînt foarte evidente încă de la primele forme cunoscute în arta monumentală veche romînească. Bisericile, reprezentînd arhitectura religioasă, cît și cetățile, reprezentînd arhitectura civilă, deși sînt construite după regulile generale bizantine și medievale, păstrează multe elemente specifice comune. În cîteva lucrări de specialitate am arătat documentat care sînt aceste elemente în ce privește stilul arhitectonic și elementele decorative.

Imprumuturile din arhitectura rusă sau caucaziană — școlile armeană și georgiană — se vădese în înălțarea turlor moldovenești, care capătă o eleganță deosebită; în adaosul unei încăperi introductive, pe care am denumit-o cîndva „sepulcral”; în frumoasele elemente decorative din piatră sculptată care îmbracă unele biserici — Trei Erarhi din Iași, cea mai expresivă — cu o podoabă de adevărată dantelărie. În domeniul picturii, elementul original rusec se vedește în primele forme de realism, ce vin din școala marelui pictor rus medieval Rublev. Heratismul icoanelor și frescelor de tip bizantin este străpuns de figuri ce se apropie de portret, de unele elemente din natură drept început de peisaj. Portretele votive, adică reprezentarea chipurilor fondatorilor bisericii, ce apar în aspectul lor laic pe pereții de la intrarea bisericii, sînt dovezi ale unui realism începător.

Cultura moldovenească de pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu era atît de cunoscută în Rusia că în țara noastră se căutau cărți rare, cum a fost cazul cu colecția de legi a lui Matei Vlastaros, pe care o cerea țarul Ivan al IV-lea. Vestite sînt și unele școli moldovenești, cum era aceea de la Suceava, unde vin să învețe tinerii de la Lvov și Premisl. Influența rusă asupra literaturii slave la romîni se constată și prin numeroase manuscrise, aflate cele mai multe în biblioteca Academiei, studiate mai de mult de slavistul rus Iațimirski. Traducerile din literatura slavo-rusă au ajutat la formarea limbii literare romîne, fapt ce se petrece în secolul al XVI-lea și se desăvîrșește în veacul următor.

În acest veac al XVII-lea, legăturile culturale romîno-ruse iau un avînt și mai puternic; ele se constată nu numai în domeniul bisericesc și popular, ca în veacurile anterioare, ci cuprind domenii mult mai variate. Acum apare o bogată literatură istorică, culegeri de codici juridice, primele lucrări de știință pozitivă. Figurile cele mai importante ale culturii romînești din cele două principate: mitropolitul Varlaam și Dosoftei, boierii Udriște Năsturel și Spătarul Miclescu au cele mai strînse legături cu Rusia și cultura ei, mai toți făcînd călătorii în centrele importante rusești și ucrainene, unii stabilindu-se definitiv în Rusia, ca Dosoftei și Nicolae Miclescu. Același lucru se întîmplă către finele veacului al XVII-lea și cu doi cărturari ardeleni, frații Corbea, unul din ei foarte apreciat de însuși țarul Petru cel Mare.

În prima jumătate a veacului al XVII-lea, cea mai importantă personalitate în cultura Ucrainei este Petru Movilă, fiu și frate de domn romîn. El ajunge nu numai mitropolit al Kievului, dar este și întemeietorul unei școli superioare, model pentru diferite alte centre din Ucraina și Rusia; este și mare cărturar.

Petru Movilă nu-și uită patria de origine; pe toate tipăriurile sale, el adaugă totdeauna „fiul prințului Moldovei“. Când Vasile Lupu înființează, după modelul școlii de la Kiev, colegiul de la Iași, aduce profesori trimiși de Petru Movilă. De asemenea, îi trimite și meșteri tipografi, atunci când Vasile Lupu înființează tipografia domnească de la Trei Erarhi. O imprimerie similară trimite Movilă și domnului Munteniei, Matei Basarab, pentru instalația sa de la Govora, ai cărei organizatori sînt Timotei Verbițki, fostul șef al tipografiei de la Lavra Pecerskaia din Kiev și Ivan Kunutovici din Lvov.

Pe timpul domniei lui Vasile Lupu, legăturile romîno-ruse sînt înlesnite și de prietenia politică dintre el și hatmanul Ucrainei, Bogdan Hmelnițki, al cărui frău Timuș ia în căsătorie pe frumoasa Ruxandra, fiica domnului Moldovei. Învățul mitropolit de pe timpul lui Vasile Voevod, Varlaam, face cîteva călătorii la Kiev și Moscova, fiind în corespondență cu însuși țarul Rusiei.

În a doua jumătate a veacului activează alt învățat, mitropolitul Dosoftei, care avea rude și la Lvov unde studiasse; în ultimii ani ai vieții trăiește ca refugiat, de frica turcilor, în cîteva orașe ale Ucrainei. Dosoftei tipărește la Lvov și Kiev unele din cărțile sale. El este autorul celei dintîi cărți în stihuri romînești „Psaltirea în versuri“; în prefața acesteia, Dosoftei scrie: „De la Moscova lucește lucoarea“ (lumina).

În viața culturală a țărilor romîne, un ecou deosebit l-a avut opera lui Ioanichide Galiatovski, mare cărturar ucrainean din acea epocă, profesor la colegiul din Kiev. Lucrarea sa cea mai importantă, „Cheia înțelesului“, s-a bucurat de un larg răsunset în literatura romînă, fiind tradusă în cîteva ediții în toate provinciile romînești.

Unii cronicari romîni și-au făcut studiile în orașele ucrainene, în special la Lvov. Primii filologi romîni pot fi considerați cronicarii; acum apar și primele dicționare și cărți de gramatică romînești. Cel dintîi dicționar slavo-romîn cunoscut, acel al lui Pamva Berinda, apare la Kiev în 1627. Berinda era romîn de origine, ca și fratele său Ștefan, de asemenea învățat și cunoscut prin priceperea sa în arta tipografică. Dicționarul lui Berinda s-a bucurat de mare circulație în țările romînești, ca și numeroase gramatici rusești, printre care mai ales aceea a învățatului Meletie Smotrițki. Pe la 1679 este cunoscut un botanist rus Mitrofan Petrov, venit în Moldova să studieze „buruienile tamăduitoare“.

Relațiile artistice sînt foarte frecvente și în această epocă. Intreaga Ucraină vestică este presărată cu ctitorii de ale domnilor și boierilor romîni. Clădirile păstrează forme ale arhitecturii romînești, dar în același timp ele sînt lăcașuri de unde se aduc obiecte de artă lucrate în stilul rusesc. O serie de icoane, cunoscute prin spiritul lor mai realist, s-au păstrat pîna azi în bisericile și muzeele noastre, fiind aduse din Rusia.

De la Moscova vin celebrii meșteri în pictură, Sidor Pospeev și Iakov Gavrilov, trimiși direct de țar la cererea lui Vasile Lupu pentru zugrăvirea frumoasei sale ctitorii de la Trei Erarhi. Zugrăveala de la Iași a făcut școală, a servit de model și altor pictori din țările romînești. Pentru biserica Stelea din Tîngoviște se păstrează mărturia călătorului

scriitor Paul din Alep. Alți zugrăvi vin de la Lvov, cum este Filip Fedorovici.

Despre Duca Voevod, cronicile amintesc că și-a făcut curți la Nemirovo în Ucraina; palatul sau de la Cetățuia-Iași prezintă oarecare asemanare cu casa Pogankin din Pskov, oraș vechi rusesc, cunoscut prin întinsele sale relații comerciale.

Către finele veacului al XVII-lea și începutul veacului al XVIII-lea, alți trei cărturari români sînt nemijlocit legați de cultura rusă.

Am amintit de învățatul spătar Nicolae Miclescu, care, după strălucite studii umanistice la Iași și Constantinopole, silit fiind să se refugieze, ajunge în călătoriile sale pînă la Stockholm și de acolo, ca sol al regelui Suediei, la curtea lui Ludovic al XIV-lea. În cele din urmă se fixează la Moscova, unde, datorită calităților și marelui sale culturi, ajunge șeful cancelariei afacerilor externe a țarului. Confident și prieten al țarului Aleksei Mihailovici, tatăl lui Petru cel Mare, este trimis de acesta într-o importantă solie la împăratul Chinei în 1676, misiune pe care o repetă peste cîțiva ani. Rezultatul călătoriilor sale sînt două lucrări memoriale considerate ca cele dintîi opere ale genului în întreaga literatură a vremii.

Nicolae Miclescu joacă un rol însemnat în lupta dusă între curentul grec și latin în cultura rusă; el se încadraseră cu totul vieții spirituale din Rusia, considerînd aceasta țara drept patria sa. Prin activitatea sa cărturărească, Miclescu susține lupta Rusiei împotriva Porții Otomane, vazănd în țara sa de adopțiune singura forță capabilă să elibereze popoarele balcanice de sub jugul turcesc.

Cea mai reprezentativă figură a culturii românești și a legăturilor romîno-ruse din acea epocă este fără îndoială eruditul istoric și gînditor Dimitrie Cantemir, fost domn al Moldovei pentru scurt timp și care-și găsește refugiul la curtea lui Petru cel Mare, după pierderea tronului din pricina politicii sale filoruse. Cunoscînd adînc istoria poporului otoman, duce o politică ostilă turcilor și devine unul din sfetnicii lui Petru I, a cărui politică o îmbrățișează și o susține.

Cantemir este unul din cei mai mari învățați ai timpului; lucrările sale de istorie sînt scrise sau traduse în limbi străine; este fondator al Academiei de la Petersburg, membru la Academiei din Berlin. „Istoria imperiului otoman“ a fost mai bine de un veac cartea de autoritate în materie în întreaga lume științifică. Savant prețuit de întreaga Europă, activitatea sa istoricească se desfășoară în timpul refugiului său în Rusia, integrîndu-se vieții culturale și politice a noii sale patrii. Pana sa a slujit științei și cauzei eliberării popoarelor de sub jugul otoman.

Numeroase sînt operele sale. De la „Descriptio Moldaviae“, unică lucrare a genului, și pînă la încurcarea „Istorie ieroglifica“; de la micul tratat „Despre conștiința“ și pînă la voluminoasa „Istorie a Imperiului otoman“; de la „Hronicul vechimii Moldo-Vlahilor“, cel dintîi tratat de istorie a romînilor, și pînă la „Introducere în studiul muzicii turcești“, activitatea lui Cantemir este aceea a unui învățat umanist și constituie o cotitură în istoriografia romîna.

În Muntenia, pe timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, cel mai mare feudal al vremii sale, dar și mare iubitor de cultură, trăiește Antim Ivireanu, originar din Gruzia, distins reprezentant al culturii românești și în același timp înnoitor al legăturilor culturale dintre Țara Românească și patria sa de origine. El trimite la Tbilisi tipografi și meșteri din țara noastră.

Inzestrat cu mari calități, de mic ajunge la Constantinopole, unde își însușește repede bogate cunoștințe, pe care le pune în valoare în Țara Românească, unde se stabilește. Curînd ajunge starețul importantului centru de la Snagov și apoi mitropolit al Ungro-Vlahiei, în care calitate desfășoară o frumoasă activitate cărturărească. De la el rămîn scrieri originale și traduceri, frumoase didahii (cuvîntari bisericești). Este tipograf și artist, el însuși împodobește frumoasa sa ctitorie din București, biserica Antim. Mare filorus, sfătuiește mereu pe Constantin Brîncoveanu să se apropie de Petru cel Mare; plătește cu moartea atitudinea sa, fiind ucis de turci, împotriva cărora îndrăznise să se ridice efectiv.

Personalitatea lui Petru cel Mare, în timpul căruia, așa cum s-a văzut, relațiile culturale capătă o deosebită extindere, este strîns legata de istoria poporului român. „Petru grăbea adoptarea culturii apusene de către Rusia barbară” — scria Lenin — contribuind și la dezvoltarea culturii rusești originale, pe care apoi o împărtășește și altora.

Personalitatea sa s-a întipărit adînc în mintea poporului român; amintirea sa s-a păstrat mai bine de un veac.

În 1799, arhimandritul Gherasim din Iași traduce „Istoria Craiului Sfenziei Carol XII”, tratînd despre luptele cu Petru, iar la 1816 Leon Asachi a publicat la Iași tîlmăcirea „Jucăria norocului sau istorisirea pentru prințipul Menșikov, care pe vremea lui Petru cel Mare au fost slăvit în toată Europa”. Fiul său, Gheorghe Asachi, scrie o piesă în două acte „Petru I, țarul Rusiei, la Iași”. În 1858 a apărut la Iași romanul istoric, tradus de Dimitrie Vasilievici, „Monahul tainicu sau oarecari trăsături din viața marelui Petru, împăratul Rusiei”. Chipul țarului s-a păstrat și într-unul din lăcașurile Moldovei, în mănăstirea Cașin, într-o frescă de la intrarea principală, dovedind binefacerile făcute de el fața de acest lăcaș. Numele lui Petru I și al Ecaterinei sînt trecute în poemelnioul mănăstirii.

O legendă fantastică pătrunsă în popor spunea că Petru, sătul de domnie, s-a retras la mănăstirea Neamț, unde și-a încheiat viața ca monah.

Figura lui Petru rămîne întipărită în inima poporului român drept simbol al statorniciei prieteniei romîno-ruse.

Istoria Țărilor Românești în veacul al XVIII-lea se caracterizează din punct de vedere politic și prin războaiele ruso-turce, care au prilejuit atîtea intervenții în Principate ale armatelor rusești pregătind eliberarea poporului român de sub jugul otoman, fapt ce se desavîrșește abia prin războiul ruso-turc din 1877—1878.

După Petru cel Mare, Rusia ia parte din ce în ce mai activă la destinele istorice ale Europei, la viața ei politică, economică și culturală;



această perioadă a fost denumită de Engels „perioada națiunii în ascensiune”. Iată un temei nou pentru întărirea relațiilor culturale româno-ruse.

În domeniul vieții bisericești se ilustrează un învățat moldovean, Vartolomeu Măzăreanu și ucraineanul Paisie Velickovski, înnoitorul vieții monahale în întreaga lume ortodoxă slavă. Numeroși sînt călătorii romîni și ruși în țările respective; acum se dezvoltă un nou gen literar — „descrieri de călătorie”. Cărți de filozofie, ca „Eseu despre om”, se traduc din rusește în romînește; către finele veacului apare o „Cosmografie” și o „Geografie rusă”, opera lui Amfilohie de Hotin. Apoi lucrări cuprinzînd compendii de istorie a Rusiei; gramatici după modele rusești sînt mai numeroase ca în veacul anterior; în Rusia apar studii asupra limbii romînești.

Cu privire la relațiile artistice, către finele veacului al XVIII-lea și începutul veacului următor trebuie menționată apariția stilului arhitectonic „empire russe”, care domină în construcția multor palate și locuințe din frumosul Petersburg și din Moscova, după care se construiesc palatele domnești și case boierești și în Principate. La Iași se mai păstrează încă clădirea Vechii Universității de la 1796, acolo unde a fost găzduit generalul Potemkin; tot la Iași se mai păstrează casa boierului Balș, unde a locuit un timp generalul Kisselev și a fost găzduit compozitorul Liszt.

După plecarea lui Cantemir în Rusia, o seamă de boieri și oșteni îl însoțesc și rămîn în Rusia, unde obțin proprietăți și privilegii, încadrîndu-se vieții rusești. Mulți urmași ai acestora ajung figuri însemnate ale culturii rusești.

Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie, diplomat și poet, este unul din întemeietorii literaturii moderne rusești; din familia Bantăș Kamenski, unii sînt cunoscuți în domeniul istoriei ruse și ucrainene. Dintre urmașii lui Milescu, unul întemeiază familia Mecinikov-Milescu, care a dat pe marele naturalist Ilia Mecinikov (1845—1916). Un Herăscu este organizatorul Universității din Harkov, care mai are ca valoroși profesori pe istoricul Buzescul, Culikovski-Caraiman și alții.

Secolul al XIX-lea este mai bine cunoscut. Influența rusă asupra culturii romînești a fost studiată cu privire la elementele noi rusești care pătrund în limba romînească în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu privire la legăturile dintre scriitorii ruși și romîni din aceeași epocă, la marele rol pe care l-au jucat gînditorii revoluționari de la mijlocul veacului trecut asupra celor dinții manifestări socialiste de la finele veacului al XIX-lea.

Pușkin și Lermontov, marele fabulist Krîlov și alți poeți și prozatori ruși sînt traduși în romînește în vremea vieții lor, influențînd pe reprezentanții tinerii literaturi romîne: Costache Negruzzi, prieten personal al lui Pușkin, Alexandru Donici, primul fabulist moldovean, poeții Stamatî și Vasile Alecsandri din Moldova, Grigore Alexandrescu din Muntenia, criticul Alecu Russo și alții. Marele istoric Karamazin este luat ca model de Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Asachi traduce o istorie a

Rusiei; numeroase sînt manualele romîno-ruse scrise între 1829—1846 pentru uzul școlilor romînești.

Marii gînditori revoluționari democrați ruși de la mijlocul veacului al XIX-lea: Gherțen, Belinski, Cernîșevski, Dobroliubov, Pisarev, Nekrasov s-au interesat de viața poporului romîn, iar operele lor n-au fost ignorate la noi, cu toată vitregia răspîndirii lor. Generații întregi s-au hrănit cu idealurile eroilor din romanul lui Cernîșevski „Ce-i de făcut?“, tradus de timpuriu în romînește și publicat prin grija lui Panait Mușoiu. Nu voi uita niciodată că în anii copilăriei mele — anii de foc 1906—1907 — cînd începusem a dibui lumini noi, printre broșurile editate de *Romînia muncitoare*, „Ce-i de făcut?“ mi-a fost carte de căpătîi.

Concepția despre lume a revoluționarilor democrați ruși de la mijlocul veacului al XIX-lea oglindește mișcarea de eliberare a țărănimii iobage și lupta ei revoluționară împotriva regimului țarist, înaintea apariției proletarietului pe arena luptelor de eliberare a poporului. Gîndirea lor a influențat intelectualitatea din toate țările în care existau condiții materiale asemănătoare, printre care și țara noastră, unde problema țărănească a constituit preocuparea de bază a oamenilor progresiști și a mișcării socialiste.

Mișcările revoluționare din Rusia erau cunoscute publicului românesc. O serie de ziare din a doua jumătate a veacului trecut pomenesc de ele, deseori cu simpatie. Cităm doar unele: *Independența*, *Romînul* al lui C. A. Rosetti, *Apărătorul romîn*, *Buciumul* al lui Cezar Boliac, toate din București; *Tribuna romînă* de la Iași, *Concordia* din Budapesta, *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov sau *Familia* de la Oradea Mare, foaie care publică știri despre Marx și Internaționala I-a.

*Clopotul*, ziarul lui Gherțen, este răspîndit în Romînia. Articolele din acest ziar apar în *Romînul* și *Reforma*; ziarul *Concordia*, reproducînd pasaje din cartea lui Petre Dolgorukov „Adevărul despre Rusia“, tradusă și în romînește la 1863, amintește și despre Gherțen.

Activitatea revoluționarilor democrați ruși a influențat cercurile revoluționare de la Iași și București din anii 1874—1880, din sîmul cărora se ivesc mai tîrziu primii popularizatori ai marxismului la noi. Sînt cercurile formate din refugiații din Rusia și studenți romîni, care servesc și de legătură între revoluționarii ruși refugiați și cei de acasă: N. Zubcu-Codreanu, Dr. Russel, Dobrogeanu-Gherea, Dr. Stăuceanu, Eugen Lupu, Dr. Crășescu și alții.

Revista *Sovremennik* a lui Cernîșevski și Dobroliubov s-a ocupat îndeaproape de istoria poporului romîn și de luptele sale de atunci pentru libertate; susține aspirațiile pentru unire și independența, demascînd manevrele puterilor occidentale și ale boierimii reacționare din țară împotriva dorințelor poporului romîn. *Sovremennik* a servit ca inspirator revistei socialiștilor romîni *Contemporanul*, împrumutîndu-i titlul și concepțiile de luptă, acum 70 de ani.

Clasicii literaturii ruse din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului următor sînt bine cunoscuți în țara noastră, fie din traduceri apusene, fie uneori chiar după original. Turgheniev și Tolstoi, Dostoievski și Korolenko, care au cunoscut îndeaproape țara noastră,

Cehov și îndeosebi Maxim Gorki sînt cunoscuți și iubiți de marele public, influențînd pe mulți din scriitorii noștri în tendințele lor realiste, în aprecierea aspectelor sociale.

Nu putem uita că începuturile mișcării muncitorești, reorganizată după trădarea „generoșilor” din 1899, este legată de numele lui Maxim Gorki, pentru apărarea căruia se ia cuvîntul la marea adunare de la Eforie din 24 ianuarie 1905, convocată pentru solidarizarea muncitorimii romîne cu victimele duminicii sîngeroase de la 9 ianuarie, din Petersburg.

Cultura romînească din secolul al XIX-lea este influențată din ce în ce mai pronunțat spre finele veacului și în primele decade ale veacului nostru de cultura apuseana, legata de interesele clasei burgheze din România, subordonate capitalismului din Occident.

O dată cu apariția statului socialist în vechea Rusie, în țara noastră se ridică un zid către Răsărit, care se întărește, cu intenția guvernanților de a nu fi străpuns.

Dar zidul n-a putut fi nici de nepătruns, nici permanent. Prin apariția partidului proletariatului conștient — Partidul Comunist Român — ca urmare a Marei Revoluții Socialiste din Octombrie, realizările lumii sovietice sînt cunoscute și la noi. Știința, literatura și artele sovietice pătrund pe diferite cai printre specialiști, literați și artiști din țara noastră.

Pe căi ocolite sau directe, cu sau fără voia stăpînirii, materialele științifice sovietice ajung chiar în bibliotecile de stat, biblioteca Academiei Romîne în primul rînd. Fiecare carte sau publicație sovietică, patrunsa prin cenzura și opreliștile guvernanților de atunci, însemna un succes al intelectualității progresiste, care într-o vreme reușește să organizeze cercuri și societăți cu scopul cunoașterii culturii din U.R.S.S., cum au fost „Amicii U.R.S.S.” din 1934 sau „Societatea pentru întreprinderea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică” din 1935.

Dacă matematicienii de la Iași și Cluj păstrează legături mai dese cu colegii lor sovietici, ca să dam unul din cele mai expresive exemple, literatura beletristică sovietică este urmarită și împiedicată, traduceri din scriitorii sovietici, cu mare circulație în public, fiind oprite. Și totuși, în afara operelor traduse în limbi străine și cu acces în librăriile romînești, publicul romînesc poate gusta uneori de-a dreptul o nuvelă sau un roman tradus în romînește.

„Azilul de noapte”, „Konovalov”, „Printre străini”, „Macar Ciudra”, „Copilăria mea” sînt traduse în diferite colecții, căci opera lui Gorki domina și zdrobește piedicile. „Mama” lui Gorki este cartea de căpătîi a proletariatului, „Cimentul” lui Gladkov, „Pipa micului comunard” de Ehrenburg, „Kostea Riabțev”, „Hoțul” de Leonid Leonov, traduceri din poezii Esenin, Demian Bednii și Maiakovski se strecoară cu greutate, dar sînt citite cu nesaț.

Acum apare cartea lui Al. Sahia, care reușește să facă o călătorie mai îndelungată în U.R.S.S. — „U.R.S.S. azi” — smulsa cu mari greutăți cenzurii guvernului. Acest unic exemplar de amplu reportaj asupra realităților din Uniunea Sovietică, apărut în romînește, a servit drept în-

demn puternic oamenilor de cultură, din ce în ce mai dornici să cunoască realizările culturale din U.R.S.S.

Zidul chinezesc dintre poporul român și poporul rus, ridicat de haine clii exploatare, este dărâmat pînă-n temelie și pentru totdeauna la 23 august 1944, cu ajutorul armatelor sovietice, în virtutea unei prietenii de veacuri.

Legături noi se înfiripează imediat după 23 august, cînd se pun bazele asociației „A.R.L.U.S.“, al cărui succes crescînd — azi numărul membrilor ei a trecut cifra de șase milioane — dovedește ecoul în mase al unei străvechi prietenii dintre poporul român și poporul rus.

Puțin după aceea se întemeiază „Institutul de studii romîno-sovietic“, care îndeplinește cu succes rolul de propagator al științei sovietice în toate domeniile sale. Cunoașterea celei mai înaintate științe, bazată pe concepția materialismului dialectic, a slujit tuturor oamenilor de știință de la noi de a-și deschide orizonturi noi, de a se înarma cu o metodă de largi posibilități în aflarea adevărului științific.

Ceea ce „A.R.L.U.S.“ îndeplinește pentru răspîndirea culturii ruse și sovietice în mase, Institutul de studii romîno-sovietic o face printre oamenii de știință. Nu există azi un domeniu de activitate spirituală — în știință, literatură, artă — fără ca să nu se simtă efectul legăturilor strînse cu cultura sovietică, fără ca să se stingherească însă originalitatea creației romînești.

Sub conducerea partidului clasei muncitoare, prin alianța dintre muncitori și țărănime, se construiește o lume nouă, în care se dezvoltă și o intelectualitate nouă, progresistă, harnică și patriotă, ale cărei legături mereu mai largi și mai intense cu lumea dinafară constituie o contribuție puternică la opera de pace și progres.

---

# Relații politice între Moldova și Rusia în timpul lui Vasile Lupu

Tr. IONESCU-NIȘCOV, A. CONSTANTINESCU

## 1. Legături cu Rusia

Dacă față de țările vecine, între care e vorba bineînțeles și de Turcia, Vasile Lupu a dus o politică calculată, nesigură și deseori însoțită de uneltiri, în schimb față de Rusia a avut întotdeauna o atitudine consecventă. Există o corespondență bogată, datînd chiar din primii ani ai domniei, din care se vede lămurit că între domnul Moldovei și țarii Rusiei au existat legături trainice. Intrucît, la această epocă, Moldova stătea în calea negustorilor care se îndreptau spre țara Moscovei, a călugărilor și a altor fețe bisericești din Peninsula Balcanică și din țările ortodoxe ale Rasăritului, care mergeau acolo după ajutoare, Vasile Lupu are deseori prilejul să întrețină aceste legături cu Rusia.

El informează pe țarii Rusiei despre evenimentele mai importante pe care le află și el de la iscoadele lui — după sistemul practicat în evul mediu, cînd astfel de însărcinări erau purtate de cele mai multe ori de negustori și de călugări — pentru ca prietenii săi să nu fie cumva surprinși de împrejurări și să ia deci măsurile convenite.

Astfel, în 1638, Vasile Lupu informează pe țarul Mihail Feodorovici despre intențiile sultanului și hanului din Crimeea, ca și despre cele ce se petreceau în Polonia<sup>1</sup>. La fel procedează domnul Moldovei și în anul următor, cînd țarul Rusiei trebuia să aplece de succesele turcești din Persia, „sub orașul Vavilon”,<sup>2</sup> de relațiile dintre turci și venețieni<sup>3</sup> sau despre pregătirile turcilor și tătarilor în vederea campaniei din Azov<sup>4</sup>.

Altă dată, în 1641, domnul Moldovei dăruiește lui Mihail Feodorovici o sabie foarte scumpă și încărcată de podoabe<sup>5</sup>. El îl înștiințează că pașa din Silistra, Deli-Husein, a trecut Dunărea cu oaste și se îndreaptă probabil spre Azov<sup>6</sup>. Domnii romîni au trimis și ei atunci cîte 500 oameni.

<sup>1</sup> Acad. R.P.R., mss. 5216, f. 85.

<sup>2</sup> Scrisoarea din 24 martie 1639, *ibidem*.

<sup>3</sup> 3 august 1639, *ibidem*.

<sup>4</sup> 18 aprilie 1641, *ibidem*. Vezi și mss. 5151, f. 144 și 145; mss. 5216, f. 7.

<sup>5</sup> Sabia a fost descrisă de A. Veltman în „Le trésor de Moscou”, (Moscova, 1861, p. 141) și amintită de Radu Rosetti în „Știri relative la istoria armamentului la noi” (An. Ac. Rom., *Mem. Secț. ist.*, seria III, vol. XI, 1930, p. 25).

<sup>6</sup> Acad. R.P.R., mss. 5151, f. 145.



Vasile Voda mai făcea și alte servicii țarului de la Moscova. Din corespondența lui reiese că solii ruși se bucurau de o atenție deosebită în trecerea lor spre Țarigrad. Ei făceau popasuri în capitala Moldovei, li se înlesneau drumuri prin țară, punându-li-se căruțe la îndemână și oameni de încredere ca să-i însoțească pînă în capitala sultanului<sup>7</sup>. Pe de altă parte, Vasile Lupu nu se dă în lături de a face și solilor turci înlesniri asemănătoare. Astfel curierul turc, grecul Ioan Petre, despre care e vorba în scrisoarea din 10 iulie 1641, n-a putut ajunge pînă la Moscova din cauza litvanilor, însa scrisoarea sultanului a parvenit totuși țarului prin mijlocirea unui curier moldovean<sup>8</sup>. De altfel, după cum vom vedea și în altă parte, Vasile Lupu proceda la fel și cu trimișii fețelor bisericești din Răsărit. Fie că era vorba de chestiuni politice sau de altă natură, solii acestora, în drum spre Moscova, solicitau domnului moldovean scrisori de recomandatie care să le înlesnească pătrunderea la curtea țarului<sup>9</sup>.

Legăturile lui Vasile Lupu cu Rusia erau cunoscute de toată lumea și nu-i de mirare că, încă din 1640, cînd tronul sultanilor era ocupat de Ibrahim I, după încercări neizbutite de a pune mîna pe cetatea Azovului, turcii apelează la domnul Moldovei, cerîndu-i să intervină pe lîngă țar, spre a domoli rezistența cazacilor de la Don și a nu le acorda ajutor<sup>10</sup>. Țarul trebuia să sfătuiască pe cazaci să predea turcilor Azovul „senza la forza dell'armi”<sup>11</sup>. După ce țarul trimite noului sultan urările cuvenite prin solul său Bogdan Lîkov, s-a primit atunci la Moscova o scrisoare din partea lui Vasile Lupu, prin boierul Isaia Ostafiev, în care se spunea deschis că o adevărată prietenie cu turcii nu poate fi decît după ce cazacii de la Don vor părăsi Azovul. Trimisul domnului moldovean se întoarce înapoi cu făgăduiala țarului că se va strădui să-i convingă pe cazaci să plece din Azov<sup>12</sup>. Condiția pe care țarul o pune pentru intervenția sa era ca „nici sultanul și nici hanul Crîmei să nu-și trimită oștile împotriva Azovului”<sup>13</sup>.

După un timp, Ostafiev pleacă din nou la Moscova cu o altă scrisoare a lui Vasile Lupu, în care domnul moldovean era împuternicit să făgăduiască rușilor că turcii și tatarii nu se vor mai apropia de hotarele

<sup>7</sup> Vezi scrisorile din 10 iulie 1641, Acad. R.P.R., mss. 5151, f. 145, f. 87; mss. 5244, f. 168 și din 22 mai 1642, mss. 5216, f. 87, 88.

<sup>8</sup> Idem, mss. 5151, f. 145.

<sup>9</sup> Vezi raportul lui Volkonski de la Putivl, din 15 aprilie 1649. (Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России СПб.; 1863—1892, vol. III, p. 54, nr. 51, și I. Nistor, Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina, *Mem. secției istorice*, seria III, vol. XII (1933), p. 199).

<sup>10</sup> Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, Buc., 1884, vol. III, p. 122. La 20 august 1643, Schmidt comunică împăratului că Lupu a trimis soli și la cazaci: „seine Pottschaft bey Moscoviten und Cosacken” (Hurmuzaki IV, p. I, p. 674).

<sup>11</sup> Hurmuzaki, IV, partea II, p. 515. A se vedea și scrisorile lui Angelo Alessandri către doge, în legătură cu această chestiune, (idem p. 516).

<sup>12</sup> N. A. Smirnov, *Россия Турция XVI—XVII вв.*, М., 1946, II, p. 65.

<sup>13</sup> Ibidem.

Rusiei, ci, dimpotrivă, dacă Azovul va fi cedat, ei vor veni cu oaste în ajutor, ori de câte ori va fi nevoie.

Negocierile au durat și în cursul iernii și ele se desfășurau cu atât mai greu cu cât trimișii domnului moldovean trebuiau să înfrunte la Moscova prezența unei căpetenii de cazaci sosite acolo după ajutoare. Era însă în joc și prestigiul lui Vasile Vodă, căruia îi surâdeau mai ales fagaduielele sultanului. De aceea, el a trimis la Moscova doi dintre cei mai isteți oameni ai lui, care să ducă la bun sfârșit această sarcină.

Unul dintre solii lui Vasile Lupu, probabil acel Isariu despre care Miron Costin scria că „au umblat la acest mijloc pentru acea cetate la Mosc, om pe acele vremi, aici în țară, vestit cu neguțătoria în țara moschicească”<sup>14</sup>, a spus acolo ceea ce ar urma să se întâmple, dacă nu s-ar ajunge la nici o înțelegere<sup>15</sup>. Cu toate acestea, țarul dă voie căpeteniei de cazaci să adune „de pe teritoriul Rusiei oaste în număr îndestulător, fagaduindu-i și provizii”<sup>16</sup>.

Se părea că negocierile nu vor duce la un rezultat pozitiv, fiindcă turcii nu voiau să renunțe la desfășurarea de oști pe care le îndreptau spre Azov. Astfel, în vara anului 1641, turcii împreună cu tătarii deschid formal acțiunea militară împotriva cetății de la gurile Donului. Izvoarele contemporane nu sînt de acord în ceea ce privește numărul și componența oștilor de sub zidurile cetății. În general însă datele sînt exagerate și nu pot fi acceptate. În orice caz, se aflau acolo și romîni din Țara Românească, Moldova și Transilvania<sup>17</sup>.

Cu toate acestea, tratativele continuă pînă la începutul anului următor. Vasile Lupu se adresează din nou țarului, din partea marelui vizir Mustafa Pașa, însă în aceleași condiții ca și mai înainte, fără să se înregistreze nici un progres. Între timp, țarul era încunoscînt de tot ce se urzea la Țarigrad în legatură cu chestiunea Azovului. Într-o scrisoare din 3 februarie 1642, domnul Moldovei comunică țarului că solul polon la Constantinopol bagă intrigi, afirmînd că țarul sprijină acțiunea cazacilor din regiunea Azovului<sup>18</sup>. De un lucru însă nu era informat Mihail Feodorovici, ca schimbările intervenite înăuntru împărăției otomane, după moartea lui Murad al IV-lea, contribuiau la destrămarea imperiului. Din această pricină, el n-a văzut destul de limpede situația și condițiile în care se ducea lupta pentru stăpînirea Azovului. Astfel, nu se explică atitudinea lui șovăielnică în aceasta chestiune.

Pe la sfîrșitul lui aprilie, Mihail Feodorovici intervine stăruitor pe lîngă cazaci sfătuiindu-i să evacueze cetatea pentru motivul că nu putea fi apărată<sup>19</sup>. Pe de altă parte, cazacii, dorind să iasă din această încurcătura, au recurs la o soluție mult mai categorică. Ei oferă în vremea asta Azovul rușilor. Țarul convoaca „Zemski sobor” și după lungi des-

<sup>14</sup> Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Buc., 1944, p. 99.

<sup>15</sup> Vezi Hurmuzaki, *Fragmente...*, III, p. 122—123 și raportul lui R. Schmidt cu data de 18 mai 1642 (*idem*, p. 123—127).

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 121.

<sup>17</sup> N. A. Smirnov, *op. cit.*, p. 66—67.

<sup>18</sup> Acad. R.P.R., mss. 5151, f. 146.

<sup>19</sup> N. A. Smirnov, *op. cit.*, p. 81—82.

bateri se ia o hotărîre dictată de condițiile politice de moment. Și anume, din pricina lipsei de mijloace bănești și de forțe militare, Rusia nu poate ținea această cetate<sup>20</sup>. E interesant de adăugat că turcii nu erau siguri de izbîndă. Nu aveau siguranța că pîna la urmă țarul va izbuti să înduplece pe cazaci. De aceea, turcii caută să justifice, într-un fel sau altul, față de țar, prin intermediul lui Vasile Lupu<sup>21</sup> orice măsură de ordin militar pe care o luau în legătură cu Azovul. Din moment ce guvernul rus găsește cu cale că n-ar putea ține Azovul, țarul se hotărăște să nu acorde ajutor cazacilor, rugîndu-i să parăsească cetatea. În urma unor mari stăruinți depuse de trimisul țarului Mihail Zasețki, cazacii evacuează în sfîrșit Azovul. Știrea a fost adusă la cunoștința sultanului de cunoscutul tîlmaciuc de la departamentul solilor, Ivan Boiarcikov, care, în drum spre Țarigrad, trebuia să treacă prin Moldova. Pe la 20 iunie 1642, Boiarcikov, însoțit de un om al lui Vasile Lupu, duc la Constantinopol vestea mult așteptată. A doua zi, Angelo Alessandri înștiințează pe doge că „*affare di Assac e terminato per via di negotio, conforme il desiderio dei Turchi*”<sup>22</sup>.

A fost fără îndoială și un succes al lui Vasile Lupu, ca o dovadă a legăturilor trainice cu Rusia, după urma căroră el a încercat să tragă foloase de ordin politic. După cum se știe, nu s-a ales din partea turcilor decît cu dezamagiri și cu o confirmare în domnie, zisă pe viață<sup>23</sup>.

Cu toate acestea, Vasile Lupu n-a șovăit să-și ofere serviciile și cu alt prilej. La începutul anului 1646, la ordinul turcilor, tătarii în loc să se îndrepte spre Transilvania, prin Moldova, se năpustesc asupra Rusiei<sup>24</sup>. Urmează o încordare politică între Moscova și Poartă, care durează aproape un an de zile, în timpul căreia rușii fac intense pregătiri de război. Rapoartele diplomatice din această vreme vorbesc de plănuierea unei acțiuni comune împotriva osmanliilor, la care „*non sarebe difficile far mover Moldavia, Valachia et Transilvania*”<sup>25</sup>.

Totuși se pare că domnul Moldovei primise din partea turcilor sarcina de a îndemna pe polonezi și pe ruși să nu întreprindă nimic cît timp turcii nu vor duce la bun sfîrșit războiul cu Venetia<sup>26</sup>. De aceea, Vasile Lupu e numit și de data asta „*mediatore della pace con la Porta*”<sup>27</sup>. Rapoartele din acest timp ne informează că negocierile au durat pînă la

<sup>20</sup> История Москвы I, 1952, p. 542 și N. A. Smirnov, op. cit., p. 75—76.

<sup>21</sup> N. A. Smirnov, op. cit., p. 82—83.

<sup>22</sup> Hurmuzaki, IV, partea II-a, p. 518. Vezi și *Fragmente...*, III, p. 127—129. La 29 mai 1642, Lupu, neliniștit, întreba într-o scrisoare pe țar dacă Azovul a fost predat turcilor (Acad. R.P.R., mss. 5216, f. 188).

<sup>23</sup> A. Xenopol, Istoria romînilor, vol. IV, Iași, 1891, p. 34—35 și V. Motogna, Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu, *Cercetări istorice*, Iași, 1940 (XIII—XIV), nr. 1—2, p. 505.

<sup>24</sup> Vezi scrisorile lui Giovanni Soranzo către doge din 25 ian. 1646 și din 16 martie 1646 (Hurmuzaki, IV, partea II, p. 543—545).

<sup>25</sup> Ibidem, p. 546.

<sup>26</sup> Idem, *Fragmente...* III, p. 145.

<sup>27</sup> Raportul lui Giovanni Soranzo, din 16 febr. 1646 (Hurmuzaki, IV, partea II, p. 561).

sfârșitul anului 1646. Abia în anul următor se poate vorbi de răstabilirea bunelor relații dintre Poartă și Rusia<sup>28</sup>.

Din conținutul rezumatului al corespondenței lui Vasile Lupu către țar, din cursul anului 1646, pe care o avem la dispoziție — în care e vorba și de asigurări de prietenie față de noul țar, Aleksei Mihailovici<sup>29</sup> — nu reiese în mod clar acest lucru, deși aproape în toate scrisorile sînt amintite evenimentele din Turcia și Crimeea<sup>30</sup>.

Legăturile Rusiei cu țările balcanice, cu Turcia și țările din răsăritul ortodox se desfășoară, în această epocă, pe o singură cale, care trecea prin țările noastre. Capitala Moldovei se afla în drumul tuturor celor care se îndreptau spre Moscova. Îndeosebi fețele bisericești și solii cu misiuni diplomatice se opresc la Iași, fie pentru a informa pe domnul Moldovei despre rosturile călătoriei lor, fie pentru a solicita ajutoare sau cărți de recomandare pe lângă țarul Rusiei. Deși n-avem prea multe dovezi istorice, în acest sens, totuși putem afirma ca dincolo, în Ucraina și în Rusia, exista un deosebit interes pentru toate veștile care soseau din țările române transmise de cele mai multe ori de Vasile Lupu. În declarația pe care o face Hmelnițki în fața solului polon, Kisiel, pe la începutul lui august 1650 — la curtea lui din Cehrin — mărturisește singur că anumite lucruri, privind raporturile lui cu Polonia, le știa „din Moldova”<sup>31</sup>. Însă lui Vasile Lupu nu-i scapa nimic din evenimentele care l-ar fi interesat îndeosebi pe țarul Rusiei.

Pe la începutul lui decembrie 1649, voevozii de la Putivl, S. Prozorovski și I. Liapunov, transmit țarului vești venite din Moldova prin grecul Vasile Ivanov și tovarășul acestuia, Thodor Dmitreev. Aleksei Mihailovici află că patriarhul Ierusalimului, Paisie, care se afla la Iași, a trimis de acolo, în cursul lunii octombrie, un om al sau la Constantinopol, iar după aceea, la întoarcere, a urnit pe Vasile Ivanov spre Moscova<sup>32</sup>. Înainte de aceasta, trimisul patriarhului trece prin orașele ucrainene Șarhorod, Moghilev și Kiev, unde a întâlnit și pe Hmelnițki. Hatmanul s-a interesat desigur de orientarea politica a lui Vasile Lupu și a aflat de la Ivanov vești în legătura cu o expediție pe care tătarii din Crimeea o puneau la cale împotriva rușilor. Știrea fusese adusă de la Constantinopol de celălalt trimis al patriarhului, iar Lupu era informat și el despre acest lucru. Nu încapă nici o îndoială că scrisoarea pe care Vasile Ivanov o aducea țarului conținea aceasta veste. Hmelnițki izbuteste și de astă dată să potolească zelul tătarilor, pe care îi convinge să renunțe la o astfel de expediție. Se înțelege că aceasta nu era prima și nici ultima oară, cînd hatmanul intervine în favoarea Rusiei. De fiecare dată, cînd tatarii se pregăteau să atace Rusia, Hmelnițki îndrepta „hoardele Crimeii asupra dușmanilor Rusiei și Ucrainei”<sup>33</sup>.

<sup>28</sup> Raportul lui Giovanni Soranzo, din 16 febr., 1646 (Hurmuzaki, IV, partea II, p. 561).

<sup>29</sup> Acad. R.P.R., mss. 5216, f. 14.

<sup>30</sup> Ibidem, f. 14, 15, 16, 91.

<sup>31</sup> Воссоединение Украины с Россией, М., 1954, II, p. 388.

<sup>32</sup> Воссоединение... II, p. 294.

<sup>33</sup> A. F. Ермоленко, Украинско-молдавские отношения 1648—1654 гг., în Воссоединение Украины с Россией, „Сборник Статей”, М., 1954, p. 235.

În jocul acestor hotărâri își are în mod indirect și domnul Moldovei contribuția sa. El nu va șovăi să facă acest lucru nici în cursul anului următor, chiar dacă împrejurările politice nu mai erau așa de favorabile unei astfel de încercări.

În conflictul dintre feudații poloni și Rusia, de la care cei dinții vroiau să smulgă teritorii, și în focul luptelor pentru eliberarea poporului ucrainean, Vasile Lupu își păstrează neatinse simțămintele față de Rusia. În toamna anului 1650, plin de tulburări, un sol tătăresc pleacă din Polonia spre patrie, urmînd drumul prin țara Moldovei. El e însoțit de un trimis al regelui și fac un popas la curtea lui Vasile Lupu. După obiceiul pămîntului, gazda își omeneste oaspeții, însă mai mult decît trebuia, cu vinuri alese și cu intenția de a-i iscodi. Fără nici o împotrivire din partea lor, Vasile Lupu află de unele îndemnuri și uneltiri ce se puneau la cale împotriva Rusiei. Deși prieten al polonilor, totuși Lupu nu precupește nimic în această privință și vestește pe Hmelnițki, printr-o scrisoare, ca el, la rîndul lui, să dea de știre țarului de cele ce se puneau la cale împotriva Rusiei<sup>34</sup>. În condițiile politice din această epocă, atitudinea lui Vasile Lupu trebuie subliniată ca o afirmare categorică a politicii lui consecvente față de Rusia. În această perioadă de relații aparent pașnice dintre Moldova și Țara Romînească, Vasile Lupu întreține legături strînse cu Rusia, pe care le folosește ca mijloace pentru ajungerea scopurilor lui politice.

În fond, aceste relații au prin excelență un caracter feudal. Se știe că, în această epocă, Rusia era privită ca protectoarea creștinătății ortodoxe din răsăritul Europei și către ea se îndreptau privirile popoarelor asuprite de stăpînirea otomană.

Era o poziție a Rusiei care înțelegea să sprijine și să ajute în aceasta epocă bisericile și mănăstirile ortodoxe din țările balcanice și din Orientul Apropiat. Vasile Lupu, a cărui curte domnească este înveșmîntată după strălucirea Bizanțului și căutînd să întrecă prin fast pe vecinul său din Țara Romînească, sprijină și el mănăstirile ortodoxe răsăritene și în primul rînd patriarhia din Constantinopol, față de care cauta să-și ia aere de mare protector<sup>35</sup>.

## 2. Semnificația politică a alianței matrimoniale

Trecînd peste alte evenimente externe din cursul anului 1648 (în luna mai moare Vladislav al IV-lea al Poloniei, în august e sugrumat sultanul Ibrahim, iar în octombrie se stinge batrînul Rákóczi I), care aveau să schimbe împrejurările din acel timp, ne apropiem de rosturile anului 1650. La mijlocul veacului al XVII-lea, Țările Romîne (Țara Romînească și Moldova) se găsesc legate, din punct de vedere politic, în

<sup>34</sup> Scrisoarea voevodului moldovean se afla, la începutul lunii noiembrie 1650, în mîinile lui Hmelnițki, care încredința această știre starețului Arsenie Suhanov, pentru a fi adusă la cunoștința țarului. (Воссоединение., II, 188—189 și G. Bezviconi, Călători ruși în Moldova și Muntenia, Buc., 1947, p. 59).

<sup>35</sup> Vezi N. Iorga, Istoria romînilor, vol. VI, Buc., 1936, p. 108, 148—156.



primul rînd de planurile lui Gheorghe Rákóczi al II-lea. Principele ardelean nutrea, ca și tatăl său, care știuse însă să se oprească la timp, visuri de restaurare a vechiului regat ungar și de cucerire a tronului polonez. Pentru aceasta, imediat ce preia tronul Ardealului (23 ianuarie 1649) el face printr-un trimis al sau o declarație de ascultare și fidelitate față de Ferdinand al III-lea și în iunie același an obține confirmarea și încheierea unui tratat cu turcii<sup>36</sup>. Pe de altă parte, la 30 iunie 1649 trimisul său, Ianoș Kemény discuta cu oamenii lui Vasile Lupu, la Războieni, reînnoirea tratatului mai vechi dintre Moldova și Transilvania, denunțat de domnul Moldovei după moartea lui Rákóczi I, iar în februarie anul următor (1650), principele ardelean întărește alianța cu Matei Basarab, care avea să se desăvîrșească abia peste un an (la 25 aprilie 1651)<sup>37</sup>. Insa în timp ce Matei Basarab vedea în alianța cu Ardealul o garanție și o asigurare față de uneltirile lui Vasile Lupu și vicleniile sultanilor, domnul Moldovei gîndea cu totul altfel. Pentru el, legăturile cu țara de peste munți aveau un caracter formal și lipsite de sinceritate. Dacă în 1645, Lupu era gata să susțină pe Moise Székely la scaunul Transilvaniei<sup>38</sup>, aducînd astfel servicii Porții, în 1650 el se îndepărtează de turci și se apropie cît mai mult de Polonia, după a cărei coroană jinduia principele Transilvaniei. Relațiile prea strînse cu panii poloni nu conveneau deci nici lui Rákóczi al II-lea și nici lui Matei Basarab, care se temea ca nu cumva Lupu să încerce să realizeze cu ajutorul polonilor ceea ce nu izbutise cu turcii. Prietenia cu statul feudal polon era căutată de domnul Moldovei pentru a găsi acolo ajutorul de care ar fi avut nevoie în momentul cînd ar fi fost silit să lupte împotriva maselor populare. Pe de altă parte, puterea căzăcească ducea în acest timp lupta de eliberare împotriva panilor poloni și sub înrîurirea acestora apar semne tot mai vadite ca iobagii din Moldova vor să scape și ei de povara exploatării feudale. Cu toate acestea, o știre din 26 noiembrie 1649 ne informează ca Vasile Lupu, împreună cu principele Transilvaniei, cu domnul Țării Romînești și cu sîrbii, reluînd vechea idee a eliberării de sub puterea turcească, caută cu toții sprijin la Bogdan Hmelnițki. În acest scop, ei trimit soli la hatman și îi cer să pornească cu zaporojenii împotriva turcilor<sup>39</sup>. Despre lucrul acesta ne informează și Paisie patriarhul Ierusalimului, care, aflîndu-se în Moldova pe la sfîrșitul anului 1649 roaga pe Arsenie Suhanov, cu care venise de la Moscova, să dea de veste țarului ca Vasile Lupu împreună cu domnul Țării Romînești și cu cazacii

<sup>36</sup> Fr. Babinger, *Zwei türkische Schutzbriefe für Georg II, Rákóczi, Fürsten von Siebenburgen aus dem Jahre 1649*. După *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, VI, (1931—1935) 1936, p. 628—629.

<sup>37</sup> I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I, Cluj, 1940, p. 250; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 28—29 și I. Lupaș, *Inceputul domniei lui Matei Basarab și relațiile cu Transilvania*. *Memoriile secției istorice*, seria III, t. XIII, 1932—1933, p. 363.

<sup>38</sup> Hurmuzaki, IV, partea I, p. 697—699 (Scrisorile din ianuarie și 14 aprilie 1645). Vezi și Fragmentc, III, p. 143.

<sup>39</sup> Акты..., vol. VIII, SPb., 1873, p. 313, nr. 32 și I. Nistor, op. cit., p. 200. Despre trimiterea unor soli ai lui Rákóczi la Hmelnițki în toamna anului 1649, ne informează și alte izvoare rusești (vezi, *Воссоединение...*, II, p. 253).

zaporojeni se pregătesc să se ridice cu război împotriva turcilor. „Patriarhul l-a convins pe țarul Rusiei să trimită un cîț de mic detașament împotriva turcilor“<sup>40</sup>. Deși o astfel de inițiativă era o consecință a războiului pentru eliberarea poporului ucrainean și deși schimbările care avuseseră loc anul trecut în capitala Turciei ar fi putut da impresia unui moment de slăbiciune, totuși Hmelnițki, care era în adevăr un realist, nu s-a lăsat ademenit de o astfel de acțiune. El era angajat, în primul rînd, în lupta contra panilor poloni și nu se putea descoperi, din punct de vedere politic, atîta timp cît nu dusesese la bun sfîrșit această sarcină.

În ceea ce privește pe Vasile Lupu, se pare că el nu dorea să se apropie prea mult de cazaci și de aceea, în această perioadă, el tindea tot mai mult către Polonia, fără să-și dea seama că prin aceasta acționa nu numai împotriva voinței maselor populare, ci și împotriva evenimentelor, care cereau o altă orientare politică a Moldovei. Din acest moment, politica externă a lui Vasile Lupu intră în calculele diplomatice ale lui Hmelnițki, care se hotărăște să scoată Moldova din orbita politicii polone, tocmai pentru a nu fi împiedicat în planurile lui și a nu avea surprize din această parte.

În acest scop, Hmelnițki se gîndește la căsătoria fiului sau, cu Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu. Prin această alianță, el nădăjduia să-și vadă planul împlinit și pe domnul moldovean desprins definitiv de sub influența Poloniei. Astfel, în primăvara anului 1650 hatmanul trimite pețitori la Iași să ceară mîna Ruxandrei<sup>41</sup>. Lupu însă are temeri. Pe de o parte nu voia să se descopere din punct de vedere politic, iar pe de altă se temea că apropierea de cazaci ar putea avea urmări auspra maselor populare din Moldova. El leagă răspunsul său de o condiție care, la data aceea — dat fiind bunele legături ale hatmanului cu Poarta — s-ar fi putut ușor îndeplini. Hmelnițki află că pentru asta are nevoie de o învoire a sultanului. De fapt, sub înveșmîntarea acestui răspuns se ascundea un refuz. Hatmanul înțelege că Vasile Lupu nu dorea o astfel de înrudire. Calculele lui politice urmau o altă linie și ele aveau să fie rasturnate de evenimentele următoare.

În toamna anului 1650, lupta de eliberare a poporului ucrainean cuprinsese aproape întreaga Ucraină și Bogdan Hmelnițki, care conducea această luptă, urmărea să slăbească în același timp pozițiile turcești de la frontiera Ucrainei<sup>42</sup>. Numai după aceea vroia să se îndrepte cu toate forțele sale împotriva panilor poloni. În primul rînd, era vorba de politica lui Vasile Lupu. Pentru a-l îndepărta de poloni și a forța mîna fetei, Hmelnițki pune la cale o expediție în Moldova. Încă de la începutul anului 1650, deci înainte de plecarea pețitorilor spre Moldova, hatmanul cazacilor propune hanului tătaresc o incursiune în Moldova, la care i se răspunde că „din cauza zăpezilor nu e cu putință“. Însă „în primă-

<sup>40</sup> История Москвы, vol. I., 1952, p. 568—569.

<sup>41</sup> Johann Ch. von Engel, Geschichte der Moldau und Valachey, Halle, 1804, p. 269 și E. Pavlesco, Georges II Rakoczi, Prince de Transylvanie (1648—1660), Iași, 1924, p. 38.

<sup>42</sup> А. И. Козасенко, Борьба Украинского народа против иноземных поработителей за воссоединение с Россией, М., 1954, p. 24.

vară, el, hanul, se va urni către Moldova“. Lucrurile s-au târăgănit pînă la sfîrșitul verei, cînd după pacea de la Zborow, tătarii din Crimeea, îndemnați de polonezi, se pregătesc să năvălească în Rusia. Tătarii încearcă să urnească cu ei și pe cazaci, însă Hmelnițki le răspunde că „mai bine moartea, decît să pornească împotriva Rusiei“<sup>43</sup>. În cazul cînd hatmanul ar fi întreprins o astfel de acțiune alături de tătari — deși hotărîrea lui era categorică — s-ar fi descoperit față de poloni, pe care i-ar fi bucurat o astfel de întorsătură a lucrurilor. Pînă la urmă, tătarii se hotărăsc să se reverse asupra Moldovei, mai ales că „Vasile Voevod ținuse sfat cu polonii să pornească împreună împotriva noastră“, adică a tătarilor, spune un document rusesc despre situația de atunci<sup>44</sup>.

Și mai erau și alte motive, din care se vede că se umpluse paharul greșelilor săvîrșite de Vasile Lupu. Tătarii vroiau să spele rușinea suferită de ei în toamna anului trecut, la Brătuleni, cînd o oaste moldoveană îi lovea pe neașteptate la întoarcerea lor din Polonia<sup>45</sup>. Pe de altă parte, izvoarele rusești mai dau și alte pricini ale acestei urniri de oști spre țara Moldovei. Un sol al țarului aflat la Cehrin, ne informează că domnul Moldovei supăraseră pe cazaci pentru că răscumpărase pe niște hatmani polonezi de la tătari, iar aceștia din urmă purtau pică lui Vasile Lupu pentru că ajutasă pe mai mulți prizonieri litvani să scape din robia tătară<sup>46</sup>. În sfîrșit, Matei Basarab, care continua să-l dușmănească pe Vasile Lupu, îndemna pe Hmelnițki să pornească împotriva domnului moldovean, fiindcă acesta ajutase pe poloni cu 100 000 de florini pentru susținerea războiului<sup>47</sup>. Expediția a fost condusă de fratele hanului și secundată de cazaci, în frunte cu Hmelnițki. Năvălitorii au devastat mai mult de jumătate din țara Moldovei, printre care și orașele Suceava și Iași. Tătarii „au luat o mulțime de robi“, spun documentele rusești din această vreme „și pe alții i-au ucis și țînguri și sate și cătune au pîrjolit“<sup>48</sup>.

<sup>43</sup> Воссоединение... II, p. 326.

<sup>44</sup> Ibidem, p. 186—187 și G. Bezviconi, op. cit., p. 56—57.

<sup>45</sup> În toamna anului 1649, tătarii întorcîndu-se din Polonia cu robi și pradă, după ce trădaseră acolo pe cazaci în luptele cu polonii, poposesc undeva la Brătuleni, lângă Rezina. Din cauza prădăciunilor la care se dedau ostașii hanului, oamenii din părțile locului se plîng domnului. Intr-o zi, pe cînd Lupu era la masă și fiind ceva mai vesel, porunci căpitanilor să adune oaste și să lovească pe tătari. Răfuiala a fost scurtă și hotărîtoare. Tătarii, loviți pe neașteptate, abia au scăpat cu fuga, lăsînd în miinile moldovenilor prada luată de la leși. Un document rusesc ne informează că moldovenii au ucis atunci 3000 de tătari și au pus mîna pe 7000 de oameni. „Și voevodul Moldovei, Vasile, a împărțit prada aceasta minăstirilor și oamenilor de prin țînguri“, spune documentul (Воссоединение... II, p. 124). Atunci tătarii s-au plîns sultanului care „îndată au pozvolit hanului să fie volnic a prăda țara Moldovei“, ceea ce a și făcut în cursul anului următor (M. Costin, op. cit., p. 124—125, Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 155—156, N. Iorga, Legăturile Principatelor române cu Ardealul, *Studii și documente*, IV, p. CCXXVIII—IX).

<sup>46</sup> Vezi Акты..., VIII, p. 324, nr. 33 și I. Nistor, op. cit., p. 200; vezi și Franz Babinger, Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu. (*Memoriile secției istorice*, seria III, t. XVII, p. 185).

<sup>47</sup> N. Iorga, Legăturile românilor cu rușii apuseni, *Memoriile secției istorice*, vol. XXXVIII (1916), p. 780—781.

<sup>48</sup> Воссоединение..., II, p. 460 și Акты..., VIII, p. 328, nr. 33 și Bantîș-Kamenski, История Малой России, 1830, partea I-a, p. 278. Vezi și Fr. Babinger, op. cit., 148 și nota 3.

În fața expediției care se abătuse asupra țării — și căreia nu i se putea împotrivi — Lupu își trimite doamna și casa la mănăstirea Neamțului, iar el își află adăpost în niște poieni în codrii Căpoteștilor. Curtea din Iași o lasă în paza unor dărbani. De acolo a trimis el soli la tătari și la hatmanul cazacilor pentru a negocia retragerea din Moldova. La tătari a pornit pe Ghica vornic al Țării de Jos, iar la cazaci pe Ciogolea spătarul<sup>49</sup>.

Cîte mii de iafimci<sup>50</sup> a dat Vasile Lupu tătarilor nu se știe, însă solii ruși, P. Protasiev și Gr. Bogdanov, aflați în toamna anului 1650 în Ucraina, afirmă că socoteala cu Hmelnițki s-a încheiat într-o formă care ne îndreptățește să credem că era pentru acesta din urmă o primă încercare de a desprinde pe Vasile Lupu de prietenia cu polonii. Pe lângă cei 50 000 de iafimci și o seamă de daruri<sup>51</sup> (o șubă de samur cu podoabe de aur și olmaz, o sabie ferecată cu aur și pietre scumpe și un armăsar înșeuat)<sup>52</sup>, domnul Moldovei a trimis hatmanului „un zapis, scris de mîna lui, cu pecete și sub jurămint” că-i va da pe fiică-sa de noră. În afară de asta, zapisul mai spunea că el, Vasile Lupu, va fi cu Hmelnițki „în veșnică prietenie și dragoste și va sta alături de el împotriva oricărui dușman. Va fi una cu hatmanul și se vor ajuta unul pe altul, iar cu leșii în viitor, nu se va mai aduna”<sup>53</sup>.

Evenimente ulterioare au arătat că Vasile Lupu nu avea de gînd să se țină de aceste făgăduieli solemne. Expediția din Moldova a avut loc pe la sfîrșitul lunii august și la începutul lui septembrie 1650, deoarece la 19 septembrie este înouăștiințat și țarul Rusiei de această expediție<sup>54</sup>. Insuși Hmelnițki, într-o gramotă din 20 septembrie 1650, vorbește despre „oastea noastră, care a călcat țara Moldovei”<sup>55</sup>.

După ce a fost prădată țara, Vasile Lupu deși nu aștepta nimic de la turci, se plînge totuși Porții împotriva tătarilor. Din pricina politicii sale externe, domnul Moldovei avea însă în vremea asta prea puține prietenii trainice și prea mulți dușmani care puneau la cale îndepărtarea lui de la domnie. Chiar în cursul acestei toamne, Rákóczi al II-lea pune mîna pe niște scrisori ale lui Lupu către poloni, pe care le trimite hatmanului tătăresc<sup>56</sup>. Rezultatul a fost o nouă incursiune tătărească în Moldova. Nici polonii nu-i erau prieteni adevărați și nu înțelegeau să-l secundeze în acțiunile sale. După ce-l îndîrjiseră împotriva cazacilor, în

<sup>49</sup> M. Costin, op. cit., p. 126—127.

<sup>50</sup> Denumirea rusească a talerului de argint care a circulat în Rusia pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea.

<sup>51</sup> Un sol al voevodului din Kiev, care a urmat pe hatman în Moldova, dă știri despre pustiirile din capitala Moldovei și despre tributul și darurile scumpe cu care s-a răscumpărat Vasile Lupu. (Vezi Акты..., III, p. 409, nr. 302 și I. Nistor, op. cit., p. 200).

<sup>52</sup> Воссоединение..., II, p. 124.

<sup>53</sup> Ibidem. Despre făgăduiala lui Lupu, vezi și Hurmuzaki, III, sup. II, p. 30.

<sup>54</sup> Акты..., VIII, nr. 33, p. 328, I. Nistor, op. cit.; Воссоединение..., II, p. 349.

<sup>55</sup> Ol. Șahmatov și Ag. Krimski, Нариси з истории Української мови та Хрестоматія, Kiev, 1924, p. 180—181.

<sup>56</sup> Hurmuzaki, Fragmente, III, p. 157.

clipele cele mai grele l-au lasat în voia soartei<sup>57</sup>. Țara platea scump lipsa de cumințenie politică a domnului, încolțit acum, se pare, din mai multe părți.

Infrișat de pustiirile abatute peste satele moldovenești și dezamăgit de atitudinea turcilor, Vasile Lupu intenționa o apropiere de Transilvania (tenta di far una lega con li Principi di Transilvania e Valacco)<sup>58</sup>, și trimite în același timp soli la hatmanul Hmelnițki, cu rugămintea „de a nu duce razboi împotriva lui”. Acesta îi răspunde tot printr-o solie, în frunte cu polcovnicul Cijelei, „care avea poruncă să spună domnului moldovean că el, hatmanul, a purtat razboi împotriva lui numai din pricina celor savârșite de el (de Lupu), uitînd de Dumnezeu și de credința ortodoxa. Trecuse de partea polonilor, și despre el, hatmanul ca și despre oastea zaporojeana, gîndea numai rău”<sup>59</sup>.

De altfel, și în convorbirea cu starețul Suhanov, Hmelnițki spune același lucru. Moldova a fost calcată, „fiindcă Vasile voevod avea înțelegere cu leșii”<sup>60</sup>.

Desele năvăliri ale tătarilor, facute fără îndoiala cu învoirea turcilor, erau un semn vadit că sultanul ar fi fost gata în orice moment să-l mazilească, deși unele rapoarte diplomatice din această vreme vorbesc dimpotrivă<sup>61</sup>. E sigur însă că Lupu se aștepta și el la una ca asta. Pe de altă parte, năvălirea tatarilor și cazacilor în Moldova a întărit legaturile dintre Matei Basarab și Rákóczi al II-lea, care unelteau în taină izgonirea lui Lupu din scaunul Moldovei. În loc să-și dea seama că politica lui era greșită și în opoziție cu interesele poporului, Lupu continuă să rămîna alături de panii poloni. O astfel de orientare, după cum am spus mai sus, nu era pe placul lui Hmelnițki, care îl vroia rudă și prieten. De aceea, făgaduiala pe care i-o făcuse acestuia de a-i da pe fiica-sa de noră îi îngreua și mai mult situația. În ceea ce privește clasa conducătoare, o buna parte dintre boierii moldoveni doreau înrudirea cu hatmanul cazacilor<sup>62</sup>. Vasile Lupu însă se împotriva din rasputeri. Împotrivirea lui era întreținută și de ginerele lui, Radziwill, care nu vedea cu ochi buni o astfel de alianță. Căsătoria aceasta, pe care Hmelnițki o dorea cu orice preț, avea anumite rosturi politice, lucru care reiese și din interesul cu care e urmărită și comentată de agenții diplomatici de atunci<sup>63</sup>. Vasile Lupu nu avea însă de loc interes ca această căsătorie să aiba loc, deoarece i-ar fi răsturnat planurile lui personale și în același timp un contact mai strîns cu puterea căzăcească, pe această cale, ar fi însemnat pentru masele populare din Moldova un și mai mare

<sup>57</sup> N. Kostomarov, Историческая монография исследования vol. X, Богдан Хмельницки vol. II, SPb., 1870, p. 258—259.

<sup>58</sup> Hurmuzaki, IX, partea I, p. 2.

<sup>59</sup> Воссоединение, II, p. 458. Un izvor rusesc ne informează ca tot în toamna acestui an, soli din țara Moldovei și din Ardeal s-au dus la hatman, rugîndu-l ca „el și cu oastea zaporojană să fie în pace cu ei” (Vezi Акты..., VIII, p. 352).

<sup>60</sup> Воссоединение..., II, p. 187.

<sup>61</sup> Hurmuzaki, IV, p. 536.

<sup>62</sup> Idem, p. 538.

<sup>63</sup> Hurmuzaki, op. cit., p. 537—538, IX, partea I, p. 2, 3, 14, 15; V. partea I, p. 4.



îndemn la răscoale împotriva clasei stăpînitoare. În consecință, Lupu adoptă tactica tăgădării, cu atît mai mult cu cît Ruxandra fusese cerută și de alți pretendenți<sup>64</sup>.

De aceea tot ce întreprinde el în aceasta privință o face cu speranța că evenimentele externe și mai ales luptele dintre cazaci și poloni îl vor pune, la un moment dat, în situația de a respinge mîna întinsă de Hmelnițki. Însă desfășurarea evenimentelor va înșela așteptările domnului moldovean.

Pentru căsătoria Ruxandrei cu Timuș era nevoie, după cum am spus, de o dezlegare din partea turcilor, car nici ei nu doreau această alianță<sup>65</sup>. Vasile Lupu ceruse probabil la timp o astfel de învoire, însă turcii șovăiau. Ei aveau toate motivele să se teamă ca o astfel de înrudire ar fi avut o influență hotărîtoare asupra orientării politice a Moldovei. Adică ceea ce urmărea Bogdan Hmelnițki. Lupu însă nu se supara de întîrzierea unei astfel de încuviințări. Dimpotrivă, contînd pe un refuz din partea turcilor, el nu încetă nici o clipă de a cauta la poloni, desigur prin mijlocirea lui Radziwill, un sprijin împotriva cazacilor. Uneori intervențiile lui pe lîngă poloni poartă înfățișarea unei ușoare amenințări. Dacă nu i se dă ajutor la timp, „el va fi nevoit sa-și țină făgăduiala față de Hmelnițki“<sup>66</sup>. Faptul acesta face ca unii dintre magnații poloni să se seziseze și să intervină în favoarea lui pe lîngă rege. Astfel, pe la sfîrșitul lui octombrie, N. Potoțki atrage atenția regelui că Lupu trebuie ajutat în mod simțitor. Dacă ajutorul acesta va fi mic, „El, Lupu, va găsi de cuviință să-și țină mai bine obligațiile față de Hmelnițki“<sup>67</sup>. Asta ar fi însemnat o desprindere din sfera de influență a panilor poloni.

<sup>64</sup> Încă din 1643, Rákóczi I, dar mai ales bătrîna Suzana Lorántfy, pusese la cale căsătoria lui Sigismund, fiul lor cel mai tînăr, cu Ruxandra. În toamna acestui an, Lupu trimite pe Toma stolnicul la principele Ardealului să trateze această chestiune. (Veress, X, 1938, p. 157—158). Ea a fost reluată apoi în 1648, cînd Ianoș Kemény — care ținea ca relațiile politice dintre Moldova și Transilvania să fie întărite prin legături de familie — venise în Moldova pentru încheierea unui tratat cu Vasile Lupu. Însă principele moare și o dată cu el cade și planul acesta. (N. Iorga, Legăturile Principatelor..., p. CCXXV și E. Pavlesco, op. cit., p. 33).

După aceea, Lupu stătuse multă vreme la îndoială dacă să dea sau nu pe fiica sa lui Grillo, fiul unui dragoman. El se gîdea desigur numai la foloasele de ordin politic pe care le-ar fi putut trage de pe urma acestei combinații matrimoniale (Hurmuzaki, IV, partea II-a, p. 513 și N. Iorga, op. cit., p. CCXXXIV).

La îndemnul lui Radziwill, Lupu se gîdea să-și întărească și mai mult relațiile cu polonii, dînd pe fiica sa unui magnat polon. Ruxandra era pețită și de Dimitrie Wiśnowiecki, nepot în linie directă a lui Mihail Wiśnowiecki, care fusese căsătorit cu o Movileancă. Ni se spune că acest Dimitrie a venit la Iași pentru a da ochii cu fiica voevodului moldovean. (J. Ch. Engel, Geschichte der Ukraine..., p. 187).

Tot pe atunci, se mai afla în capitala Moldovei și un Petru Potoțki, feciorul lui Nicolae Potoțki, care o cunoscuse pe Ruxandra la curtea regelui polon. Fiica voevodului moldovean fusese trimisă acolo de tatăl sau sa duca vestea căsătoriei surorii sale Elena cu sneazul Radziwill (S. Vengrjenovski, Свадьба Тимоша Хмельницкого, „Киевская старина“, vol. XVIII, p. 48).

<sup>65</sup> Hurmuzaki, IX, partea I, p. 4.

<sup>66</sup> N. Iorga, Legăturile romînilor..., p. 780.

<sup>67</sup> A. F. Ermolenko, op. cit., p. 234; după Зерело до истории Украинни Руск, vol. III, p. 141.

Însă Lupu n-a întreprins nimic în această privință, ci, dimpotrivă, în cursul lunii decembrie (1650) el obține și indigenatul polon, pe care îl solicitase mai înainte<sup>68</sup> și pentru care trimisese acolo, în cursul lunii octombrie și pe secretarul său, Kutovski<sup>69</sup>. O astfel de atitudine avea darul să supere și pe unii și pe alții. Hmelnițki era însă hotărât să vadă împlinită făgăduiala lui Vasile Lupu. Chiar în cursul acestei toamne, o solie de moldoveni, în frunte cu mitropolitul Varlaam, se duse la Cehrin, pentru a întreba pe hatman când vrea să aibă loc nunta<sup>70</sup>. Dintr-un raport diplomatic aflăm că ea a fost stabilită la 30 ianuarie anul următor<sup>71</sup>.

Pentru mai multă siguranță și potrivit uzanțelor societății feudale, hatmanul cere domnului moldovean niște ostateci. Dintr-o corespondență diplomatică aflăm că în ziua de 4 decembrie 1650 Lupu a trimis la curtea lui Hmelnițki pe un nepot al său<sup>72</sup>. Știrea e completată de Miron Costin, care relatează că la curtea din Cehrin „se aflau zălogiți nepoții lui Vasile Lupu, feciorii lui Gavriil hatmanul și a lui Gheorghe hatmanul și din boieri de țară Nicolai Buhuși și Ion Prăjescul”<sup>73</sup>. După cum vom vedea, aceștia au fost trimiși la curtea hatmanului mult mai târziu, cu puțin timp înainte de nuntă.

Între timp evenimentele din Polonia se precipită și Hmelnițki scrie lui Vasile Lupu o scrisoare în care cere amânarea nunții. Se apropia războiul cu Polonia, care denunțase pacea de la Zborow și hatmanul vroia mai întâi „să rupă gîtul la cîțiva, care îi stăteau în cale”<sup>74</sup>. De altfel, zvonuri de amânare umblau încă de la sfîrșitul anului. Într-o scrisoare din 24 noiembrie 1650, Rákóczi al II-lea scrie bistriștenilor că, după cele auzite de el, „nunta fetei lui Vasile Lupu s-a amînat pînă după Paști”<sup>75</sup>. Deci, împrejurări tulburi, ivite chiar spre sfîrșitul anului 1650, fac ca nunta, pusă la cale cu atîta zor de Hmelnițki, să se amîne la sărbătoarea „Rusaliilor”<sup>76</sup>. Tergiversarea aceasta, care convenea lui Vasile Lupu și la care își aveau și polonii partea lor de contribuție, e urmărită și de țările ale căror interese politice veneau în atingere cu schimbările, care ar fi putut surveni în această parte a Europei.

Rusia se interesa și ea de mensul acestor lucruri. Pe la sfîrșitul lui ianuarie 1651, soli ai lui Hmelnițki, în frunte cu M. Sulicici, aflîndu-se la departamentul solilor, sînt întrebați dacă a avut cumva loc nunta

<sup>68</sup> E. Pavlesco, op. cit., p. 41. Vezi și A. F. Ermolenko, op. cit., p. 232.

<sup>69</sup> Vezi, Зерела, V, p. 134.

<sup>70</sup> N. Iorga, Histoire des relations russo-roumaines, Iași, 1917, p. 80—81 și Legăturile Principatelor..., p. CCXXXV. Probabil la această solie se referă și știrea dintr-un document ruses, care ne informează că „în ziua de 18 oct. 1650, hatmanul a dat drumul solului moldovean”. Se stabilise ca nunta să aibă loc „într-unul din tirgurile de lînga granița”, la Iampol sau Moghilev”. (Акты..., VIII, p. 352).

<sup>71</sup> Hurmuzaki, VIII, p. 538.

<sup>72</sup> Ibidem.

<sup>73</sup> Miron Costin, op. cit., p. 129—130.

<sup>74</sup> N. Iorga, Acte și fragmente..., I, p. 205, și Legăturile Principatelor..., p. CCXXXV.

<sup>75</sup> Hurmuzaki, XV, partea II, p. 1192; Veress, X, p. 220—221.

<sup>76</sup> Ibidem.

lui Timuș. Solii răspund că, după 8 ianuarie, „hatmanul a voit să-și trimită fiul la Iampol, la graniță, pentru nuntă și Vasile Voevod i-a trimis pentru asta, ca zălog, 4 dintre cei mai buni oameni ai lui“. In caz cînd polonii vor pune la cale vreo nouă intrigă, atunci ei cred că nunta se va amîna <sup>77</sup>.

Luptele cu polonii din cursul anului 1651 absorb întreaga activitate a lui Hmelnițki și căsătoria lui Timuș suferă noi amînări. Înfrîngerea cazaicilor la Beresteciko (iunie 1651) dă curaj domnului moldovean, care, pentru un timp oarecare, crede că s-a mîntuit cu stăruințele hatmanului. Mai ales că la biruința polonilor contribuise și el, cu oaste și provizii într-o parte și cu intrigi în alta <sup>78</sup>. Era însă numai o iluzie. Chiar în cursul acestei toamne, Hmelnițki se gîdea probabil din nou la făgăduielile domnului moldovean. El pune la cale o nouă invazie a tătarilor, însoțit de Timuș. Noua amenințare neliniștește pe unii dintre panii poloni, care amintesc regelui că „vecinul i-a rămas credincios“ și deci ar trebui ajutat <sup>79</sup>. Spre sfîrșitul iernii însă, pe cînd hatmanul se pregătea din nou de război, scrise Lupului o scrisoare, în care spunea deschis „că de multă vreme trebuia să-și îndeplinească făgăduiala“ <sup>80</sup>. Nădăjduind că polonii sînt tari și socotind că ar putea totuși s-o dea pe fiica-sa după Sigismund <sup>81</sup>, Lupu îi răspunde într-un fel din care hatmanul înțelege din nou că domnul Moldovei tot nu dorea acest lucru. Atunci Hmelnițki îl vestește iarăși în cuvinte care i-au dat de gîndit lui Vasile Lupu, că dacă nu înțelege să-și țină cuvîntul, praf și pulbere se va alege din el <sup>82</sup>.

Văzîndu-se amenințat și temîndu-se mecontentit de urmările pe care le-ar fi putut avea o astfel de alianță — în ceea ce privește soarta tronului său — Lupu se îndreaptă către prietenii săi de la miazănoapte, rugîndu-i în cuvinte deznădăjduitoare „să nu lase Kalinovski pe cazaci și pe tătari să treacă în voie spre Moldova“ <sup>83</sup>. Între timp însă, Hmelnițki strînge oaste pentru fiul său, care trebuia să plece la peșit în țara Moldovei. Oamenii sînt aleși din toată oastea, din 10 unii, care, împreună cu 10 000 tătari aveau să însoțească pe Timuș în drum spre Moldova <sup>84</sup>.

Hatmanul se temea, și pe bună dreptate, că polonii și mai ales Radziwil să nu-i taie drumul lui Timuș. De aceea, el ia unele măsuri de siguranță menite să împiedice orice intervenție neprevăzută din partea polonilor. Astfel, el așază „pe Nipru, mai sus de Kiev, un regiment

<sup>77</sup> Воссоединение II, p. 491. Interesul acesta se manifestă și mai tîrziu în cursul anului următor, cînd Ivan Vihovski, pisarul lui Hmelnițki, e iscodit de solii țarului printre altele și dacă are la el scrisori de ale domnului moldovean „pe care el le-a trimis hatmanului și fiului acestuia Timuș“. Atunci Vihovski, le înmînează o scrisoare originală cu pecetea domnului moldovean. (Воссоединение..., III, p. 221—222).

<sup>78</sup> Hurmuzaki, *Fragmente...*, III, p. 165.

<sup>79</sup> N. Iorga, *Legăturile romînilor...*, p. 781—782.

<sup>80</sup> N. Kostomarov, op. cit., vol. XI (Bogdan Hmelnițki), vol. III, 1870, p. 19.

<sup>81</sup> Veress, X, p. 237.

<sup>82</sup> N. Kostomarov, op. cit.

<sup>83</sup> N. Kostomarov, op. cit., p. 20 și N. Iorga, *Legăturile Principatelor...*, p. CCXXXIX și *Legăturile romînilor...*, p. 783.

<sup>84</sup> Воссоединение..., III, p. 229.

de cazaci, care sa acopere înaintarea lui Timuș spre Moldova și poruncește, în același timp, ca toți cazacii să fie gata, în cazul cînd Radziwill ar încerca să-i omoare fiul pe drum"<sup>85</sup>.

Timuș pornește în fruntea oastei hotărît să ducă la bun sfîrșit această chestiune. Pe de altă parte, polonii răspund la chemarea lui Vasile Lupu și Kalinovski ocupa „pasurile spre Moldova”. El ține calea lui Timuș la Batog pe malul Bugului, tocmai „ca să împiedice nunta acestuia cu fiica domnului moldovean”<sup>86</sup>. Deși Hmelnițki vestește pe Kalinovski de nedreptatea ce se face feciorului său, de a fi oprit în drum<sup>87</sup>, totuși la Batog are loc una din cele mai sîngeroase bătălii din cîte s-au dat între poloni și cazaci (22—23 mai 1652). Hotărîți să nu ia nici un rob, tătarii și cazacii trec prin sabie aproape întreaga cavalerie și pedestreime polonă, în frunte cu hatmanul Kalinovski, care a pierit acolo împreună cu singurul său fiu<sup>88</sup>. Hmelnițki, care venise pe cîmpul de luptă, își îndreapta după aceea oștirea spre Camenița și spre granița Moldovei, în scopul de a intimida și mai mult pe Vasile Lupu<sup>89</sup>.

Pe cînd hatmanul se găsea acolo, în tabăra de la Kamenet-Podolsk și nădăjduind că biruința aceasta ar putea fi hotărîtoare pentru planurile sale, urnește spre Moldova pe tătarii din tabără împreună cu cazaci, tocmai pentru a arăta domnului moldovean că el, hatmanul, era hotărît să-și puna în practică planul său politic<sup>90</sup>. Locuitorii iau calea codrului. Vasile Lupu își părăsește Iașii, refugiindu-se în păduri și e din nou nevoit să se răscumpere. Tătarii amenință și Țara Romînească cu prada, dar nu o fac<sup>91</sup>. Cît de hotărît era Hmelnițki să înfăptuiască alianța cu Moldova se vede și din scrisoarea către sultan, căruia îi declară supunere și cere pentru el domnia Moldovei. Vasile Lupu se dovedise a fi un necredincios față de Poartă. Scrisoarea a fost scrisă în cursul anului 1652 și nu poate fi situată în timp decît după biruința de la Batog<sup>92</sup>.

În același timp, hatmanul scrie din nou lui Vasile Lupu amenințîndu-l că de nu va da pe fiică-sa lui Timuș, el „hatmanul va purta război cu voinicii lui în țara Moldovei”<sup>93</sup>.

Intr-una din aceste scrisori, din iunie sau de la începutul lui iulie 1652, Hmelnițki căuta sa spulbere ideea unei deosebiri de clasă socială care ar fi existat între ei și pe care o flutura desigur Vasile Lupu în această vreme. „Nu te lauda cu obîrșia și cu strămoșii tăi”, scrie hatmanul. — „E mai mare cinste să ajungi mare prin iscusința ta, decît să-ți

<sup>85</sup> Воссоединение..., III, p. 229.

<sup>86</sup> Краткая история о бунтах Хмельницкого..., М., 1847 p. 42.

<sup>87</sup> N. Kostomarov, op. cit., p. 22. După cele întîmplate la Batog, hatmanul scrie regelui polon o scrisoare, în care cauta sa justifice atitudinea sa. Pentru înfrîngerea armatei polone e vinovat numai hatmanul polon, Kalinovski, fiindcă, deși prevenit el a încercat să taie drumul feciorului sau spre Moldova (Краткая история..., p. 44).

<sup>88</sup> Miron Costin, op. cit., p. 129.

<sup>89</sup> Воссоединение..., III, nota 97, p. 582.

<sup>90</sup> Ibidem, p. 226, și nota 97, p. 582; N. Iorga, Legăturile romînilor..., p. 783.

<sup>91</sup> Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 170 și 172.

<sup>92</sup> Ibidem. III, supl. II, p. 42.

<sup>93</sup> Воссоединение..., III, p. 227.

datorezi mărirea numai nașterii și rangurilor. În același timp, dacă nu te învoiești de bunăvoie, ai să-mi împlinești dorința de nevoie”<sup>94</sup>. Chiar și hanul tătarilor, împreună cu țarevicii și mîrzacii, aflați acolo la Camenița, scriu și ei domnului moldovean „să dea fata după feciorul hatmanului, iar de nu, vor veni și ei să prade țara”<sup>95</sup>.

Pus în fața acestei situații, Vasile Lupu e nevoit să-și țină fagăduiala. La aceasta au contribuit și împrejurările interne. După cum am amintit mai sus, boierii țării, dacă nu toți, o bună parte din ei, împreună cu masele populare, înclinau pentru alianța cu cazacii, leșii nu făceau decît să-i „ademenească cu vorbe și la strîmtoare să-i părăsească”, spuneau boierii. Ei nu vroiau să mai fugă prin păduri și „să vadă cum le ard tîngurile și curțile”. Sfatul boierilor îmbracă forma unei vădite amenințări și pune în fața lui Vasile Lupu o nouă alternativă mult mai categorică: „Dacă tu, doamne, ai să mai faci pe placul leșilor și ai să mai aduci în Moldova polcurile căzăcești și sălbatecele oarde tătărești, asta poate duce la răscoale și poate da tronul lui Hmelnițki”<sup>96</sup>. Lucrul acesta e confirmat și de scrisoarea mitropolitului Gavriil al Nazaterului, din 27 octombrie 1652, către țarul Rusiei, Aleksei Mihailovici, în care se spune deschis printre altele că „voevodul Vasile nu și-a măritat fata de bunăvoie cu fiul hatmanului și n-ar fi vrut s-o mărite, însă l-au rugat mult boierii ca să o dea, pentru a nu mai fi tulburări cu cazacii”<sup>97</sup>.

Văzîndu-se strîmtorat de pretutindeni, Vasile Lupu scrie lui Hmelnițki o noua scrisoare, de data asta în termeni măgulitori, prin care pune în sfîrșit capăt șovaielilor sale. „De mult se gîndea el la cîntea de a se înrîdi cu neamul hatmanului” — scrie el. Roagă pe Timuș să vina la nunta însoțit de oaste și fără tătari. „Nu-i frumos din partea ta să vii la sarbătoarea nunții cu o mulțime de astfel de nuntași necuviincioși. Da drumul tătarilor, lasă neastîmparatele cete căzăcești în Ucraina și înduplecă pe tatăl tău să nu se apropie cu oaste de Moldova. Vino cu Dumnezeu și însoțit de alaiul curții”<sup>98</sup>.

Din documentele rusești contemporane, reiese că în urma acestei învoieli din partea lui Vasile Lupu s-a stabilit data nunții și procedura întîlnirilor celor două părți. Nunta urma să aibă loc la 28 iulie<sup>99</sup>. În acest scop, pețitorii lui Timuș vor sosi la Iampol pe malul Nistrului iar oamenii domnului moldovean la Soroca. Pînă atunci însă Vasile Lupu a trebuit să trimită hatmanului zălog pe cei mai buni oameni ai lui: pe nepotul său Ioan Gavriil, pe Ioan Lupascu Prăjescul și Grigorie Vornicul<sup>100</sup>. Se pare că cel care a făcut atunci legătura între domnul Moldovei și Hmelnițki, care se afla la Cameneț-Podolsk, a fost grecul Ilie Manoil. Acesta a informat pe voievozii ruși de la Putivl atît despre eve-

<sup>94</sup> N. Kostomarov, op. cit., p. 34.

<sup>95</sup> Воссоединение..., III, p. 238.

<sup>96</sup> N. Kostomarov, op. cit., p. 41.

<sup>97</sup> Воссоединение..., III, p. 238.

<sup>98</sup> N. Kostomarov, op. cit.

<sup>99</sup> Veress, X, p. 251.

<sup>100</sup> Воссоединение..., III, p. 227.

nimentele care aveau loc în regiunea Cameniței, cît și despre mersul relațiilor dintre Vasile Lupu și Bogdan Hmelnițki <sup>101</sup>.

Hotărîrea domnului moldovean netezește de-acum înainte calea acestor legături. Același trimis al lui Vasile Lupu capătă în acest timp (iunie 1652) și sarcina de a se duce la Moscova. Pentru asta, Ilie Manoil obține din partea lui Hmelnițki o scrisoare către voevodul de la Putivl, E. Hilkov, în care acesta din urmă e rugat stăruitor să înlesnească trecerea lui Manoil spre Moscova. „Înălțimea sa, scrie hatmanul milostivului domn al Moldovei, trimite pe grecul Ilie pentru a afla știri despre solul lui trimis acolo (Moscova) de cu iarnă și despre care grecul Ilie îi va da de știre” <sup>102</sup>.

Trimisiile cazacilor zăbovesc însă pe drum și nu ajung la timp. Din această pricină, nunta suferă o nouă amîinare, „după Adormirea Maicii Domnului” <sup>103</sup>, adică la 31 august <sup>104</sup>, lucru pe care Vasile Lupu ține să-l aduca și la cunoștința lui Ioan Kemény. Abia în ziua de 16 august se înfățișează Timuș la Iampol cu oamenii lui, iar „varul primar al lui Vasile Lupu sosește la Soroca, însoțit de 4000 de moldoveni” <sup>105</sup>, însă Vasile Lupu mai trimite în întîmpinarea lui Timuș și pe Toma Cantacuzino, care ducea cu el „un radvan cu șase cai și merinde pentru oaspeți”. Cu toate acestea, Timuș este neîncredător și cere zalog și pe hatmanul Gheorghe fratele domnului. Pîna ce se împlinește și această dorință, oamenii stau acolo, pe malul Nistrului, timp de 10 zile. După aceea, alaiul pornește spre capitala Moldovei, unde aștepta domnul înconjurat de boierii țării <sup>106</sup>.

Ceremonia nunții durează o săptămînă întreagă și izvoarele narative o prezintă ca o desfășurare pitorească de culori, cîntece și dansuri populare <sup>107</sup>. „Sărbatoarea nunții a însemnat un amestec de obiceiuri

<sup>101</sup> Воссоединение..., III p. 227.

<sup>102</sup> Idem, p. 219—220. La fel s-a întîmplat și ceva mai tîrziu, cînd Hmelnițki mulțumește cneazului Hilkov, pentru că „a binevoit să primească neîntîrziat pe cuviosul parinte Gavriil, mitropolitul, în treburile domnului Moldovei, prietenul nostru” (Воссоединение..., III, p. 236).

Grecul Ilie Manoil se afla în serviciul lui Vasile Lupu încă din 1645. Atunci s-a dus la Moscova, însoțit de Ion Gheorghe și Mihail, cu o scrisoare din partea domnului moldovean de bune urări către țarul Aleksei Mihailovici, cu prilejul urcării acestuia pe tron (Acad. R.P.R., mss., 5216, f. 13). Din izvoarele rusești aflăm că, în timpul războiului de eliberare a Ucrainei, Ilie Manoil a dus la capăt multe însărcinări din partea hatmanului Hmelnițki. În 1650, Manoil făcea drumul între Ucraina și Moscova, ducînd cu el scrisori cu conținut secret. În cursul anului 1652, el a fost trimis în Moldova cu o însărcinare din partea lui Hmelnițki (Воссоединение, III, nota 92, p. 581—582). Cu alte cuvinte, el era folosit atît de Lupu cît și de Hmelnițki sau, în perioada bunelor relații, oamenii care cunoșteau drumurile spre Moscova se aflau în serviciul amîndurora.

<sup>103</sup> T. G. Bulat, Din corespondența lui V. Lupu, Matei Basarab și Gh. Ștefan cu Ioan Kemény, *Revista istorică*, X (1924), nr. 10—11, p. 261—263.

<sup>104</sup> Veress, op. cit.

<sup>105</sup> N. Kostomarov, op. cit., p. 42.

<sup>106</sup> N. Iorga, *Legăturile romînilor...*, p. 760.

<sup>107</sup> Vezi descrierea nunții, Paul de Alep, op. cit., p. 50—52; N. Iorga, *Acle și fragmente...*, I. p. 208—214, N. Kostomarov, op. cit. p. 42; Miron Costin, op. cit., p. 129; N. Iorga, *Legăturile romînilor*, p. 760—762; S. Vengrzenovskii, *Свадьба Тамоша Хмельничкаго*, „Киевская Старина”, t. XVII (1887), martie, p. 469—493, t. XVIII,



ucrainene și moldovenești. Cazacii jucau rolul boierilor din nunțile moldovene, iar duducele moldovene făceau pe druștele<sup>108</sup>.

Deși Vasile Lupu avusese grijă să poftască la această sărbătoare și prietenii de aiurea<sup>109</sup>, se pare totuși că afară de un trimis al lui Matei Basarab și de Ioan Kemény, nici un alt străin n-a mai fost de față. Solul domnului muntean i-a adus lui Timuș în dar un cal înșeuat iar Ruxandei un covor și un brocat<sup>110</sup>. În ziua de 6 septembrie, Timuș se întoarce acasă ducînd cu sine și pe Ruxanda<sup>111</sup>.

Cel mai mulțumit de această alianță era în primul rînd hatmanul Hmelnițki. De aceea, el ținea să încunoștiințeze pe țarul Rusiei de acest fapt, prin intermediul voevodului de la Putivl, oneazul F. Hilkov, caruia printre altele scrie: „Iar noi, cu voia lui Dumnezeu l-am dat pe brazdă pe Vasile voevodul Moldovei și deja fiul meu s-a întors la noi, în liniște, împreună cu fica milostivului dîmn, Vasile“<sup>112</sup>. La rîndul lor, voevozii de la Putivl, F. Hilkov și P. Protasiev, vestesc și ei pe țar de acest lucru<sup>113</sup>, așa cum fac și alți trimiși diplomatici din acest timp<sup>114</sup>. O data împlinită această alianță între Vasile Lupu și Bogdan Hmelnițki, ea este interpretată în fel și chip de rapoartele contemporane. Astfel, i se atribuie lui Vasile Lupu intenții pe care de bunăseama nu le-a avut. În nici un caz, înainte de septembrie 1652 nu se poate pune în seama lui alte socoteli politice decît acele subliniate de noi mai sus, pentru simplul motiv că pînă la această dată el era categoric împotriva unei apropieri de cazaci. Că după aceea a încolțit în mintea lui ideea potolirii tatarilor prin mijlocirea cazacilor<sup>115</sup> sau ca în noua situație de aliat al lui Hmelnițki ar fi putut înlesni o împăcare între cazaci și poloni<sup>116</sup>, e foarte posibil. Noi vom vedea că el a făcut astfel de încercări, însă numai după ce alianța cu Hmelnițki devenise un fapt împlinit și în momente de grea cumpană pentru el. Însă planul de a deveni „stapînul absolut al Moldovei, Țării Românești și Ardealului“, cu ajutorul polonilor și cazacilor, după ce mai întîi ar fi doborât pe turci și pe tătari, un astfel

mai, p. 26—51 N. Iorga, *Istoria romînilor prin călătorii...*, Buc. 1928, ed. II, vol. I p. 361—366; Hurmuzaki, III, supl. II, p. 34—40; Edward Maryan, (M. E. Galli), *Tymofeiei Chmelnicki, fragment historyczny z XVII st.*, Vilno, 1942; *Descrypcja wesela Tymosza Chmielnickiego z hospodarowna woloska*, anno 1652, die 1 septembris f. d.; K. Szajnoch, *Donna Rozanda în Szkice historyczne*, III, Varșovia, 1876, p. 265—331; Ludwig Kubala, *Krwawe swaty*, idem, II, Lemberg, 1880, p. 309—323; N. Iorga, *Pages d'histoire. Une noce princière en Moldavie au XVII-e siècle. Documents franco-roumaine*, 1931, nr. 1, p. 53—57.

<sup>108</sup> N. Kostomarov, op. cit., p. 42—43.

<sup>109</sup> P. S. Bula, op. cit., p. 263—264.

<sup>110</sup> S. Vengrzenovskii, op. cit., p. 41.

<sup>111</sup> N. Iorga, *Acte și fragmente...*, I, p. 208; Ermolenko dateaza greșit nunta la 21 sept. 1650, chiar dacă e calculată după stil nou, noi știm totuși ca la 6 sept. st. v. sărbătoarea nunții era terminată (vezi A. F. Ermolenko, op. cit., p. 235).

<sup>112</sup> *Воссоединение...*, III, p. 234.

<sup>113</sup> *Ibidem*, p. 235.

<sup>114</sup> N. Iorga, op. cit.; Hurmuzaki, V, partea II, p. 21. Veress, X, p. 253, Hurmuzaki, *Fragmente...*, III, p. 174.

<sup>115</sup> Veress, op. cit.

<sup>116</sup> Hurmuzaki, *Fragmente...*, p. 173—174 și IX, p. 18.

de plan nu putea sa-l ispitească pe domnul Moldovei<sup>117</sup>. În orice caz, nu înainte de toamna anului 1652. Ar fi fost un plan îndrăzneț și în condițiile politice din toamna acestui an n-ar fi avut nici o contingență cu realitatea. De altfel, evenimentele care urmează adâncesc colaborarea sub aspect militar dintre moldoveni și cazaci și dau câștig de cauză celor care pun la cale îndepartarea lui de pe tronul Moldovei.

### 3. Colaborarea militară dintre moldoveni și cazaci

Alianța lui Vasile Lupu cu cazacii a avut darul sa limpezească oarecum situația politică. În urma acestui fapt, toată lumea și-a dat cărțile pe față. În primul rând, turcii erau împotriva unor astfel de schimbări, fiindcă nu știau ce ar putea sa iasă de pe urma acestei noi orientări politice a lui Vasile Lupu. De aceea, nici ei nu s-au grăbit să încuviințeze aceasta alianță, fapt care după cum am văzut, nu-i plăcea nici domnului moldovean. În orice caz, în cursul anului 1651 nici nu poate fi vorba de așa ceva<sup>118</sup>. Învoirea Porții s-a dat desigur mult mai târziu și ea a întâmpinat atât împotrivirea Țării Românești și a Ardealului, cât și a Poloniei. Pentru a împiedica această alianță, Matei Basarab, Rákóczi al II-lea și regele trimit soli la pașa din Silistra, căruia îi cer să nu întreprindă nimic în această privință, căci „de va fi nunta și unirea voevodului Vasile cu cazacii atunci (ei) se vor ridica cu război în Țara Românească și Transilvania“<sup>119</sup>. Deoarece pașa din Silistra n-a ascultat de aceasta amenințare, Matei Basarab a intervenit și pe lângă Murat pașa de la Buda, sa nu îngăduie nunta lui Timuș cu Ruxanda. Scrisoarea lui Murat către pașa din Silistra a ajuns în mâinile lui Vasile Lupu, prin bunăvoința acestuia din urmă<sup>120</sup>. Se înțelege ca cele trei țări n-au purtat război imediat, însă cei care erau împotriva lui Vasile Lupu și-au strâns rîndurile și s-au hotărît să-l piardă.

Pe de alta parte, turcii temându-se ca nu cumva refuzul lor să îndirjească pe cazaci și pe tătari, au dat învoirea cerută. Era de fapt o uzanță consuetudină, care decurgea din dreptul feudal pe care suzeranul îl avea asupra vasalilor săi. Cu toate acestea, nimic nu i-a împiedicat să se alăture tacit la acțiunea întreprinsă de Matei Basarab și Gh. Rákóczi al II-lea pentru îndepartarea domnului moldovean. De aceea, Vasile Lupu e nevoit sa se ferească de-acum înainte și mai mult de ascuțișul disgrației turcești.

Era și firesc sa se ajungă aici. Alianța dintre Moldova și cazaci întărește poziția lor politică în aceasta zonă a Europei, însă neliniștește pe vecini. Astfel, ea a fost un avertisment dat planurilor politice ce se puneau la cale, în acest timp, între magnații poloni și Crimeea feudală. Aflându-se în tabara de la Camenița, N. Potočki, într-o scrisoare către rege, prezintă astfel situația politică din acel timp: „Hmelnițki are acum

<sup>117</sup> Hurmuzaki, *Fragmente...*, III, p. 159—174; E. Pavlesco, *op. cit.*, p. 47.

<sup>118</sup> Hurmuzaki, IX, partea I, p. 4 și *Fragmente...*, III, p. 159.

<sup>119</sup> Воссоединение..., III, p. 238.

<sup>120</sup> Idem.

de partea sa Turcia, hanatul Crimeii și Moldova și s-ar putea sa-i dea Poloniei o lovitură de pe urma careia cu greu s-ar mai pune pe picioare<sup>121</sup>. De aceea, între panii poloni și Lupu se rup acum definitiv punțile, cari și așa nu fuseseră destul de trainice. După ce se convinseseră încă înainte de începutul toamnei ca nu se poate ajunge la o înțelegere cu cazacii — nici chiar prin mijlocirea domnului moldovean — polonii își pierdura încrederea în el<sup>122</sup>. Ei, care pun acum la cale totul pe față, ațită împotriva lui pe cei doi voievozi, din Țara Românească și din Ardeal<sup>123</sup>.

Gh. Rákóczi al II-lea, pentru care Lupu devenise „ein Dorn im Auge” cum îl caracterizează Simon Reniger într-un raport către împărat<sup>124</sup> și pe care îl păștea de mai multă vreme, se îndepărta acum și de cazaci, fiindcă nu mai prezentau încredere pentru acțiunile lui viitoare. De aceea, el cauta pe de o parte să-și asigure încrederea Porții — dezvăluind acolo tot ce se punea la cale și ce se petrecea în cuprinsul zonei de influență a Imperiului otoman — iar pe de altă, socoti ca a sosit momentul să îndeparteze pe Vasile Lupu și să așeze în scaunul Moldovei un domn care să-i fie devotat. Pentru planul sau de a pune mîna pe coroana polonă, acesta era momentul cel mai potrivit de a avea prieteni de încredere în ambele Principate. În acest scop, imediat după bătălia de la Batog, el trimete pe Pávay la Matei Basarab sa-i împăspăteze vechea dușmanie față de noua politică a domnului moldovean<sup>125</sup>. Vechile planuri se cereau acum înfaptuite fără zăbavă. Pentru asta trebuia un om de încredere și el a fost găsit în persoana logofatului Gheorghe Ștefan, care mai de mult își săpa stăpînul. Și nu era singur. În vremea asta, o mare parte din boierime nu mai era cu Vasile Lupu, ci împotriva lui. Pe de altă parte, masele populare, istovite de pe urma exploatarei și sub influența luptelor cazacești, doreau și ele îndepărtarea lui Vasile Lupu. Și asta nu din pricina alianței cu Hmelnițki, ci pentru abuzurile care sporiseră în ultimii ani ai domniei.

Se cunosc împrejurările care au dus la complotul descoperit de domnul Moldovei cu o săptămîna înaintea Paștilor, din anul următor<sup>126</sup>. El fusese urzit în cursul iernii și la începutul anului 1653. Gheorghe Logofătul, care rîvnea domnia, își împarte sarcinile cu Ștefan serdariul și fac împreună un act de credință față de principele Ardealului, pe care îl roaga „să i se facă mila... de această saraca țară și sa ia de pre asupra noastră... pre Vasile Voda”<sup>127</sup>. Deși Lupu lichidase fără șovăire pe cîțiva dintre participanții la complot, totuși el a fost luat pe neașteptate de un lucru, „care în gînd nu încapă” — cum spune cronicarul<sup>128</sup>. Se pare însă că nu era vorba numai de un simplu complot, ci de o mișcare mai

<sup>121</sup> Vezi, A. F. Ermolenko, op. cit., p. 232 citat din Зерела, vol. III, p.412.

<sup>122</sup> N. Iorga, Legăturile romînilor..., p. CCXLI.

<sup>123</sup> Miron Costin, op. cit., p. 130.

<sup>124</sup> Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 173.

<sup>125</sup> I. Sîrbul, Mateiu Vodă Basarabă's auswärtige Beziehungen 1632—1654, Leipzig, 1899, p. 309—310.

<sup>126</sup> Miron Costin, op. cit., p. 131—136, și Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 182—185.

<sup>127</sup> N. Iorga, Studii și documente, IV, p. 29—30.

<sup>128</sup> M. Costin, op. cit., p. 131.

întinsă, de care nu erau straine nici păturile populare. Mai multe rapoarte diplomatice din vara acestui an (1653) vorbesc de o „*rebellione*“, care „*va sempre continuando*“<sup>129</sup>. Insuși Rákóczi, care se interesa de aproape de mersul acestor evenimente, întreabă pe bistrițeni, la 15 aprilie 1653, „*dacă poporul din Moldova se alătură la voevod sau la oastea noastră, ori a fugit, s-a razlețit*“<sup>130</sup>. În fața acestei situații, Vasile Lupu, văzîndu-se singur și „*țara toată cu ură și gata la lucru nou*“<sup>131</sup> și aflînd că oști muntene și ardelene înaintează spre capitala țării, nu-i rămîne decît un singur drum, spre cazaci. De-acum înainte, legăturile dintre moldoveni și cazaci au un caracter de colaborare militară. Oastea cazăcească însă, care vine în Moldova, nu poate opri prăbușirea unui feudal încercat de păcatele unei domnii grele și apăsătoare. Prezența lor dă curaj maselor populare să se ridice împotriva asupritorilor, așa cum încercaseră, aproape cu trei ani în urmă, dărabanii lui Vasile Lupu, lăsați să străjuiască curtea domnească de la Iași.<sup>132</sup>

Simțind primejdia, Vasile Lupu trimite veste lui Hmelnițki prin Stamatie Hadîmbul, mare postelnic, de toate cîte se întîmplau, cerîndu-i ajutor. Capitala Moldovei fiind amenințată și toate celelalte legături fiind rupte, Lupu ia calea pribegiei. „*Strabate în fugă țara care îi era dușmană*“ și se oprește la Hotin.<sup>133</sup> În drum, se întâlnește cu Hadîmbul, care făcuse calea întoarsă, aruncînd în spatele altuia vina de a nu fi dus la capat sarcina ce i se încredințase. Ajuns în orașul de pe malul Nistrului, Vasile Lupu trimite o altă solie la hatman, alcătuită din Grigorie comisul, Ștefaniță paharnicul și Nicolai Buhuși jîtnicerul, care cunoștea drumurile spre cazaci, ca să grabească cu ajutorul.<sup>134</sup>

Deși Hmelnițki era prins acum în războiul cu polonii și nu avea deplină încredere în Vasile Lupu<sup>135</sup>, totuși chiar în sîmbata Paștilor el trimite vorbă fiului sau să plece de îndată cu oaste în Moldova.<sup>136</sup> La 18 aprilie, Hmelnițki încunoștințează pe Vasile Lupu că Timuș va porni cît de curînd spre țara Moldovei „*cu cîteva mii de oameni*“<sup>137</sup>. Tot de la Hotin, unde se afla într-o siguranță, care nu avea să dureze prea mult, Lupu trimite soli atît la poloni cît și la turci. Plîngerea către aceștia din urmă era însoțită și de făgăduiala unei mari sume de bani. Însă cei doi voievozi, Matei Basarab și Rákóczi al II-lea, avuseseră grije să informeze pe sultan de „*firea periculoasă*“ și de ofruierea tiranică a dom-

<sup>129</sup> Hurmuzaki, V, partea II-a, p. 3, 4, 5.

<sup>130</sup> Hurmuzaki, XV, partea II, p. 1213.

<sup>131</sup> Miron Costin, op. cit., p. 137.

<sup>132</sup> La sfîrșitul verii anului 1650, cînd Moldova a fost calcată de tătari și cazaci, Vasile Lupu fuge din Iași — după cum am arătat mai sus, — și lasă de strajă la curtea domnească niște dărabani. Sub îndemnul năvăliților, care atacau în primul rînd curțile și conacele boierești, dărabanii atacă și ei carele încărcate cu bucatele domnului. La întoarcerea din pribegie, Vasile Lupu îi pedepsește aspru (Miron Costin, op. cit., p. 128).

<sup>133</sup> Hurmuzaki, V, partea I, p. 15; partea II, p. 3, IX, partea I, p. 20. și N. Iorga, Legaturile Principatelor... p. CCXLIV.

<sup>134</sup> Miron Costin, op. cit., p. 138.

<sup>135</sup> Veress, X, p. 258—259.

<sup>136</sup> Воссоединение..., III, p. 357—358.

<sup>137</sup> N. Iorga, Acte și fragmente..., II, p. 217—218.

nului moldovean. Cu toate astea, ni se spune că Lupu ar fi avut sorți de izbândă, dacă „țara n-ar fi fost împotriva lui”<sup>138</sup>. E greu să credem că cel puțin de data aceasta, sultanul ar fi ținut seamă și de voința poporului, care nu-l mai vroia pe Vasile Lupu. Situația de acum era însă alta. Fostul domn al Moldovei reprezenta alianța cu cazacii și turcii se temeau ca nu cumva Lupu să mijlocească o împăcare între cazaci și poloni, ceea ce desigur nu le-ar fi convenit. De aceea, Poarta nu facu nici un semn împotriva schimbărilor din țara Moldovei.

Înainte însă de urnirea lui Timuș, o parte din oastea care așezase deja în scaunul Moldovei pe Gheorghe Ștefan ajunge sub zidurile Hotinului. Lupu e nevoit să treacă Nistrul, îndreptându-se spre Camenița, la Petru Potočki, unde trimisese din vreme pe Miron Costin să-i pregătească primirea. Acolo a pus el din nou la cale stingerea dușmăniei dintre cazaci și poloni, așa cum mai încercase și în cursul lunii ianuarie, când se întâlnise cu Hmelnițki la Hotin<sup>139</sup>. În această privință, el era îndemnat și de generele său Radziwill, care în cursul lunii aprilie îi scria să mijlocească pacea între Ucraina și Polonia. Documentele rusești spun că Vasile Lupu a trimis această scrisoare lui Hmelnițki cu recomandări călduroase<sup>140</sup>. Lupu își dădea seamă că în noile condiții politice numai în felul acesta și-ar mai fi putut menține domnia. Era o simpla iluzie. El va fi depășit de evenimente, care se succed peste capul lui, cu repeziciune.

De îndată ce are încuviințarea tatălui sau, Timuș pornește atât de grabnic spre Moldova încât n-are timp să-l mai aștepte nici pe socru-său, căruia îi scrisese chiar el să se întâlnească undeva, spre a porni împreună<sup>141</sup>. El era însoțit de trei polcovnici: Esip Hluch, Timotei Nasaci și Ivan Bogun<sup>142</sup>. Era pe la sfârșitul lui aprilie și cazacilor nu le-a fost greu să risipească o oaste desprecătată ca aceea care rămăsese în jurul lui Gheorghe Ștefan, după ungerea lui ca domn al Moldovei. De fapt, au fost mai mult niște hîrtuiești pe valea Jijiei, în timpul carora ostașii lui Ștefan Vodă n-au putut ține piept cazacilor — mai ales ca într-o noapte „mulți lăsînd oștenia, au mărșu spre casele lor”<sup>143</sup>. Timuș înaintează pînă la Iași și noul domn, rămas fără nici o apărare, fuge spre Țara Românească, după ce mai întîi însoțise pe Kemény pînă la Troțuș<sup>144</sup>. Cazacii ocupă Iașii fără nici o împotrivire și la începutul lunii mai Vasile Lupu se găsea din nou la curtea domnească din Iași<sup>145</sup>. Cît timp stătuse acolo printre poloni, Lupu croise planul de a pune mîna pe Țara Românească și pe Ardeal. După cele întîmplăte, se trezise în el vechea vrăsmășie față de domnul muntean<sup>146</sup> și în loc să „hie aședzat iară cu

<sup>138</sup> Hurmuzaki, *Fragmente...*, III, p. 178—179.

<sup>139</sup> Hurmuzaki, V, partea I-a, p. 14; IX, partea I-a, p. 18.

<sup>140</sup> Акты..., III, p. 499, nr. 337 și I. Nistor, op. cit., p. 201.

<sup>141</sup> N. Iorga, *Acte și fragmente...*, I, p. 217.

<sup>142</sup> Vezî, Зерела, XII, p. 204.

<sup>143</sup> Miron Costin, op. cit., p. 145.

<sup>144</sup> Hurmuzaki, IX, partea I, p. 21—22; V, partea II, p. 3; Kostomarov, op. cit. p. 66 și Краткая История, p. 47.

<sup>145</sup> Воссоединение..., III, p. 320—358.

<sup>146</sup> N. Iorga, *Legăturile Principatelor...*, p. CCXLVII.

paza trebilor la împărăție“, cum spune cronicarul<sup>147</sup>, pune la cale noi rafuieli. De altfel, situația politică e acum cu totul alta. Cu ajutorul cazacilor, Vasile Lupu restabilise pentru moment alianța dintre Moldova și Ucraina, pe care încercări straine de planul politic al lui Hmelnițki voiseră s-o sfărme. Cine se ridica acum împotriva lui Vasile Lupu, lupta de fapt împotriva lui Hmelnițki și deci a intereselor poporului ucrainean. Numai așa se explica prezența în cealaltă tabără a polonilor, pentru care cuscrul lui Hmelnițki devenise în această perioadă un „*Vicinus perniciosissimus*“<sup>148</sup>. Noi credem că acțiunea de capetenie a adversarilor lui Vasile Lupu, acțiune fața de care turcii aveau în acest moment o atitudine echivocă, era tocmai desfacerea acestei alianțe. Ea e grabită tot de lipsa de cuminenție politică a lui Vasile Lupu care, sprijinindu-se pe puterea cazacilor, caută, după cum am spus, o rafuială. De cealaltă parte, adversarii își strâng rîndurile într-o coaliție care cuprinde „il Moldavo (e vorba de Gheorghe Ștefan), il Valacco, il Transilvano et la Polonia“ hotărîți să desfacă alianța dintre Moldova și Ucraina<sup>149</sup>.

Lupta dintre cele doua tabere, ca și întreaga desfășurare de oști, sînt urmărite cu interes de agenții diplomatici ai Veneției și împăratului. De la ei ni s-au pastrat amanunte prețioase, cunoscute cercetătorilor de pînă acum<sup>150</sup>. La rîndul sau, țarul Aleksei Mihailovici, care avea un interes deosebit să mențină alianța dintre Lupu și Hmelnițki, era informat și el de mersul evenimentelor, de către trimișii săi pe lîngă hatmanul cazacilor<sup>151</sup>. Din aceste rapoarte catre țar se vede că, după înfrîngerea adversarilor, Hmelnițki avea de gînd să se urnească împreună cu Vasile Lupu împotriva polonilor<sup>152</sup>. Evenimentele ulterioare au zădărnicit aceasta încercare.

După cum se știe, cam la o lună dupa întoarcerea Lupului în scaun, adica pe la sfîrșitul lunii mai, are loc a doua întîlnire de oști, care a fost hotărîtoare pentru destinul tronului Moldovei. Cazacii lupta alături de oamenii lui Vasile Lupu împotriva oastei lui Matei Basarab, alcatuită din munteni, sîrbi, unguri și leși. În lupta de la Finta (27 mai 1653), cazacii și moldovenii sînt batuți și puși pe goana. Cronicarul care povestește pe larg desfășurarea acestor lupte<sup>153</sup> își exprimă nedumerirea izbînzii lui Matei Basarab, caci nu exista pedestraș și calăreț spune el, care „sa hie de potriva sinețașului cazăcescu“<sup>154</sup>. N. Iorga, pornind de la descrierea lui Miron Costin, subliniază neînțelegerile care s-au iscat în

<sup>147</sup> Miron Costin, op. cit., p. 147.

<sup>148</sup> N. Iorga, Legăturile rominilor..., p. 783.

<sup>149</sup> Hurmuzaki, V, partea II, p. 6.

<sup>150</sup> Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 182—186; IX, partea I, p. 22—23 și V, partea II, p. 3.

<sup>151</sup> Воссоединение..., III, p. 318—320; Акты..., III, p. 496, nr. 343 și I. Nistor, op. cit., p. 202.

<sup>152</sup> Воссоединение..., III, p. 319.

<sup>153</sup> M. Costin, op. cit., p. 148—156. Vezi și N. Kostomarov, op. cit. p. 67—68, N. Iorga, Legăturile Principatelor..., p. CCXLVII CCXLIX, Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 179—182; IX, partea I, p. 25; V, partea I, p. 19; Воссоединение..., III p. 290—321 și Краткая история, p. 47.

<sup>154</sup> Miron Costin, op. cit., p. 152.



ajunul luptei de la Finta între Vasile Lupu și Timuș<sup>155</sup>. Fiecare din ei voia să fie purtătorul biruinței împotriva oștilor muntene. Din această pricină au săvârșit greșeli de tactică militară, care le-au fost fatale. Noi am amintit mai sus de graba cu care Vasile Lupu voia să se răfuiească cu adversarii săi. El s-a urnit cu Timuș spre Țara Românească fără să se fi consultat în prealabil cu Hmelnițki. Voevozii ruși F. Hilkov și P. Protasiev raportează țarului, pe la mijlocul lunii iunie 1653, că „Timuș, ascultînd de socrul său, s-a dus în Țara Românească... împotriva spuselor lui Hmelnițki”<sup>156</sup>. Asta nu înseamnă că hatmanul n-ar fi dorit înfrîngerea coaliției, care era vrăjmașă alianței cu Moldova. El o voia desigur la o dată mai potrivită, nu însă în momentul cînd Ioan Cazimir al II-lea își urnise deja oștile pîna la Glinianî și cînd deci războiul cu polonii bătea la ușe.

Veștile proaste sosite din Moldova îl gasesc pe Hmelnițki în toiul pregătirilor militare. De aceea, înfrîngerea suferită de moldoveni și cazaci complică din nou situația și pune pe gînduri pe Hmelnițki. El voia să aibă liniște în aceste părți și Moldova să rămînă mai departe aliața lui în lupta împotriva polonilor. Nădăjduind că va realiza o înțelegere, pe la mijlocul lui iunie 1653, pe cînd se afla în orașelul Bedrik, Hmelnițki trimite pe polcovnicul Mihail Sulitici de la Pavoloțk la Matei Basarab și la principele Ardealului cu rugămintea „că ei să fie în pace cu domnul Moldovei”<sup>157</sup>. Intervenția hatmanului a rămas inoperantă, pentru că biruitoarii de la Finta voiau ca Vasile Lupu să nu se mai ridice niciodată. Ei îl urmăresc chiar pe pămîntul Moldovei și în prima jumătate a lunii iulie au loc oțeva hărțuiri și lupte care hotăresc definitiv soarta tronului moldovean. Lupu se afla iarași la „greuă cumpană”, mai ales că țara era cu „îndoita uriciune spre dînsul”<sup>158</sup>. Doamna se afla în cetatea Sucevei cu ultimele avuții ale Lupului, iar boierii, cei mai mulți dintre ei de mult nu mai erau alături de el. După un popas de 10 zile la Iași, Timuș luase drumul Ucrainei lăsînd socrului său două sute de cazaci sub comanda lui Hluh polcovnicul, spune Miron Costin<sup>159</sup>.

Se pare însă că hatmanul nu prea era mulțumit de tactica lui Vasile Lupu. De aceea, el se întrezăbea în aceasta perioadă, dacă mai e cazul să-i mai acorde ajutor sau nu. Astfel, pe la începutul lui iulie, Lupu văzîndu-se din nou încolțit, trimite după ajutor la Esip Hluh, polcovnic la Umansk. În ziua de 5 iulie, polcovnicul înștiințează pe Hmelnițki ca „domnul Moldovei i-a scris din țara Moldovei ca el, polcovnicul, să-i vină în ajutor cu polcul lui”<sup>160</sup>. Pentru asta, el cere învoirea hatmanului. Hmelnițki însă îl vestește că „fără porunca lui să nu se ducă, deoarece domnul Moldovei i-a scris lui, polcovnicului, și nu lui, hatmanului”<sup>161</sup>.

<sup>155</sup> N. Iorga, *Legăturile Principatelor...*, p. CCXLVII și CCXLIX.

<sup>156</sup> *Воссоединение...*, III, p. 320—321.

<sup>157</sup> *Ibidem*, p. 315.

<sup>158</sup> M. Costin, *op. cit.*, p. 158.

<sup>159</sup> *Ibidem*, p. 159. E vorba de Esip Hluh, polcovnic la Umansk. (*Воссоединение...*, III, p. 316).

<sup>160</sup> *Воссоединение...*, III, p. 315.

<sup>161</sup> *Idem*.

Dacă admitem că Hluh a luat parte alături de moldoveni la ultimele lupte dintre Lupu și adversarii săi, atunci sîntem îndreptățiți să admitem, că, pînă la urmă, polcovnicul a obținut totuși învoirea hatmanului. În acest caz, el n-a rămas în Moldova după plecarea lui Timuș, cum spune cronicarul, ci a venit după aceea de la Umansk.

Urmează bătălia de pe malul Bahluiului, care se soldează cu o nouă biruință a coaliției. Vasile Lupu pornește din nou spre cazaci, trece Nistrul și se îndreaptă spre curtea lui Timuș de la Rașkov. Alianța cu Ucraina era iarăși în primejdie. Miron Costin afirmă că de acolo fostul domn al Moldovei s-a dus la „Volodijin“, de unde a trimis pe Iordache vistierul la hatman, după ajutor<sup>162</sup>. Documentele rusești ne vorbesc de un sol al lui Vasile Lupu, care s-a dus la Hmelnițki să-i ceară un ajutor de 2000 de cazaci și 1000 de tătari. Hatmanul șovăie și de astă dată „dacă să-i trimită sau nu oameni în ajutor. Pînă una alta, trimisul a fost reținut la Cehrin“<sup>163</sup>.

Pe la 13 iulie, Lupu se afla deja la Rașkov și în aceeași zi, auzind Hmelnițki de sosirea domnului moldovean, pleacă și el acolo să-l întâlnească, împreună cu pisarul Ivan Vyhovski. Nu ni s-a păstrat nimic în legătură cu această întrevvedere, care a durat numai o singură zi, fiindcă pe ziua de 15 iulie hatmanul trebuia să fie din nou la Cehrin, unde îl aștepta solul rus Lodijenski<sup>164</sup>. Nu-i greu de bănuat că Lupu venise din nou după ajutor. Din rapoartele lui I. Fomin, trimisul țarului pe lângă hatmanul cazacilor, din cursul lunii august, se vede că Lupu cerea oaste, cu ajutorul căreia să-și poată recupa tronul. Pe la începutul lunii august, o oaste de cazaci, la care s-au adăugat în drum, la Korsun, și tătari nogai angajați de Lupu, se îndreaptă spre Moldova. Ea trece Nistrul pe la Soroca și în satul Țipilov are loc prima ciocnire cu trupele coaliției. Luată prin surprindere, oastea lui Gheorghe Ștefan, în care se aflau munteni, moldoveni și leși, este nimicită. Cei rămași sînt trimiși la Hmelnițki ca ostateci. După aceea, Timuș pornește mai departe, spre Suceava, „să elibereze pe soacra lui împreună cu copiii“<sup>165</sup>, iar Lupu s-a întors la Rașkov. „Și hatmanul aștepta în curînd vești de la fiul său Timuș, despre cele ce a făcut cu moldovenii“<sup>166</sup>.

Între timp, și mai ales în cursul verii, se întărește alianța oarecum nefirească dintre rege și principele Ardealului. Ei voiau să scoată definitiv Moldova de sub influența cazacilor, pentru ca împreună „să îmbîlînzească pe Hmelnițki“<sup>167</sup>. Deși cîțiva dintre magnații poloni nu doreau această apropiere, fiindcă Rákóczi se aliase mai înainte cu Hmelnițki și cu toate că regele era de părere să „se lucreze mai întîi împotriva lui Hmelnițki și numai după aceea să-i vină și rîndul lui Vasile“<sup>168</sup>, totuși se

<sup>162</sup> Miron Costin, op. cit., p. 160—161.

<sup>163</sup> Воссоединение..., III, p. 316.

<sup>164</sup> Ibidem, p. 350.

<sup>165</sup> Воссоединение..., III, p. 358; probabil la această luptă se referă și M. Costin cînd amintește de „oamenii lui Vasile Lupu care au lovit pe Grumadze căpitanul, carele era în cîmpii Sorociei cu straje“ (Miron Costin, op. cit., p. 161).

<sup>166</sup> Воссоединение..., III, p. 358.

<sup>167</sup> N. Kostomarov, op. cit., p. 68, 69 și N. Iorga, Acte și fragmente..., I, p. 223.

<sup>168</sup> N. Iorga, Legăturile românilor..., p. 784.

uită trecutul și se încheie o înțelegere. Hotărîrea regelui are darul sa îndepărteze pe mulți magnați poloni, mai ales pe cei din Litvania. Radziwill, care intervenise în cursul lunii mai pe lângă Rákóczi „să nu-l mai persecute pe Lupu”<sup>169</sup>, se apropiase acum de cazaci. Pentru a veni în ajutorul socrului său, Radziwill încearcă o împăcare între cazaci și poloni. În acest scop, el trimite pe Zagorovski să se înțeleagă cu hatmanul. Nădăduind că în felul acesta ar dejuca planul lui Rákóczi și al domnului muntean, Hmelnițki nu se opune unei astfel de inițiative. Dimpotrivă, la plecarea solului litvan el îi spune: „cneazul Radziwill va aduce un serviciu și socrului său, domnul Moldovei, pe care el, ca fiu, e dator să-l salveze, împreună cu fiul meu”<sup>170</sup>.

Se știe că negocierile n-au dus la nici un rezultat, de aceea hatmanul, care nu voia să piardă alianța cu Moldova, caută altă cale. El se îndreaptă spre turci, deși aceștia se înverșunaseră, pentru că Timuș purtase război cu Țara Românească. Solii cazaci, care se duc în vremea asta la Constantinopol, pentru a arăta acolo cum stau lucrurile, sînt reținuți de sultan<sup>171</sup>. Hmelnițki este dispus totuși să ofere turcilor un haraci, numai să-l întărească din nou pe Lupu în scaunul Moldovei. El se obliga față de turci să nu se amestece în afacerile interne ale țărilor turcești și se ruga stăruitor „ca Lupu să fie ridicat iar în scaun, căci el a fost întotdeauna credincios față de împărăția otomană”<sup>172</sup>. Se vede însă că intervenția coaliției pe lângă sultan — și îndeosebi a lui Rákóczi — a fost mult mai mănoasă, pentru că pînă la urmă Gheorghe Ștefan e cățanit domn în Moldova<sup>173</sup>.

În sfîrșit, soarta alianței dintre Moldova și Ucraina se hotărăște, cel puțin formal, sub zidurile Sucevei. Doamna lui Lupu, care se afla în cetate și căreia îi venise Timuș în ajutor, e asediată de oastea coaliției, reprezentată prin munteni, moldoveni, poloni și unguri. Aceștia voiau să cucerească cetatea ca obiectiv militar și să pună mîna pe bogățiile Lupului, după care jinduiau cu toții. Asediul Sucevei a durat cîteva săptămîni și nu s-a putut mîntui mai devreme „mulțămîta vitejiei îndărăd-nice și devotamentului cazacilor” — scrie N. Iorga<sup>174</sup>. Lipsite de orice legături cu împrejurimile, trupele moldovene și căzăcești au avut de luptat nu numai cu gloanțele vrășmașilor, ci și cu lipsa de apă și pîine. Desfășurarea luptelor de sub zidurile Sucevei a avut un răsunset neobișnuit pentru vremea aceea în cronicile și rapoartele contemporane. Se pare chiar că, într-o anumită măsură, războiul dintre rege și cazaci rămăsese pe planul al doilea. Cum e și firesc, informațiile foarte bogate despre asediul Sucevei uneori se suprapun, alteori se contrazic, dînd întîmplărilor un aspect neverosimil de legendă. Nu-i mai puțin adevărat că sub

<sup>169</sup> Veress, X, p. 259—260.

<sup>170</sup> N. Kostomarov, op. cit., p. 70—74.

<sup>171</sup> Воссоединение..., III, p. 299, 361, 584, nota 128; Акты..., III, p. 492, 493 și I. Nistor, op. cit., p. 201.

<sup>172</sup> Hurmuzaki, Fragmentele..., III, p. 201.

<sup>173</sup> Hurmuzaki, IX, partea I, p. 29, 31 și N. Iorga, Legăturile Principatelor..., p. CCLI.

<sup>174</sup> N. Iorga, op. cit., p. CCLII.

zidurile acestei cetăți au avut loc lupte crâncene care au culminat cu moartea lui Timuș<sup>175</sup>.

În momentul acela, luptele pentru Suceava prezentau un interes politic mult mai mare, pentruca o înfrângere a trupelor coaliției ar fi schimbat raportul de forțe politice în aceste părți. Or, lucrul acesta nu i-ar fi convenit în primul rînd regelui polon. De aceea, în afara de ajutorul efectiv trimis la Suceava, sub conducerea lui Kondrațki, după prealabile învoieli cu Rákóczi, regele însuși se urnise cu oștile sale pînă la Zwaniec. După părerea cneazului Radziwill, regele ducea în acest moment o politică nesocotită față de Moldova, „de prendre sous sa protection une rébellion étrangère lorsqu'on avait à reprimer une rébellion intérieure”<sup>176</sup>. Din punct de vedere tactic, însă faptul avea o deosebită însemnătate și el fusese pus la cale împreună cu ceilalți membri ai coaliției<sup>177</sup>. Prezența oștilor polone lînga hotarele Ucrainei nu-i permitea lui Hmelnițki să facă nici o mișcare. Nu avem o atestare scrisă în aceasta privință, însă e foarte probabil ca Timuș, aflîndu-se la strîmtoare, să fi cerut ajutorul tatălui sau. Hatmanul, cumpanind lucrurile, a gasit cu cale să nu se urnească imediat spre Suceava, însă a încercat, se pare, să dea impresia la început ca se va duce cu oaste să despresoare cetatea. În orice caz, un astfel de zvon circula în Ucraina în timpul asediului dela Suceava. Astfel, solii țarului în Ucraina, R. Streșnev și M. Bredihin, care trimeteau știri la departamentul solilor despre mersul luptelor din jurul Sucevei, raportează țarului că nu știe nimeni unde se află hatmanul. Ei auzisera totuși ca „pornise spre Moldova ca să vină în ajutorul cazacilor și fiului sau, care sînt asediați la Suceava”<sup>178</sup>.

Din frecvența cu care aceste informații revin în rapoartele solilor ruși din această perioadă tragem concluzia că țarul nu se interesa numai de soarta Sucevei, ci și de acțiunile militare ale lui Hmelnițki. Țarul ar fi voit să știe unde se află hatmanul, dacă n-a pornit cumva spre Moldova. Noi sîntem îndreptați să credem ca hatmanul ar fi ajuns să cada în spatele asediatorilor, dacă n-ar fi intervenit moartea napraznica a lui Timuș, care a risipit toate nădejdiile. De altfel, de o eventuală pornire a lui Hmelnițki spre Suceava se temea atît regele cît și asediații<sup>179</sup>. Într-adevăr, în zorul pregatirilor pentru apararea Ucrainei și în preajma invaziei regelui, Hmelnițki află că Timuș a fost grav ranit. Cuprins de o profunda amaraciune, hatmanul se hotărăște să se ducă în Moldova. Pe drum se întîlnește însă cu cazacii, care se întorceau de la Suceava, aducînd cu ei rămășițele pămîntești ale lui Timuș. „Slavă

<sup>175</sup> N. Iorga, *Acte și fragmente...*, I, p. 229, 237; Miron Costin, *op. cit.*, p. 161—169; N. Kostomarov, *op. cit.*, p. 89—97; *Краткая история...*, p. 48—49; Hurmuzaki, III, supl. II, p. 46—50; V, partea I, p. 21—22; IX, partea I, p. 40—42; *Акты...*, X, p. 53—58 și I. Nistor, *op. cit.*, p. 203.

<sup>176</sup> Hurmuzaki, III, supl. II, p. 54—60.

<sup>177</sup> N. Kostomarov, *op. cit.*, p. 76.

<sup>178</sup> *Воссоединение...*, III, p. 292—293, 419—421, 492 și N. Iorga, *Legăturile romînilor...*, p. 784, *Акты...*, X, p. 44—45; I. Nistor, *op. cit.*, p. 202.

<sup>179</sup> *Краткая история*, p. 49.

Domnului — zise hatmanul — că Timuș al meu a murit ca un cazac și n-a căzut în mâinile dușmanilor”<sup>180</sup>.

Cam în același timp, Lupu intrase și el în Moldova cu ajutor tătăresc și cu intenția să se îndrepte spre Suceava. În drum, l-a întâmpinat vestea că cetatea căzuse. Parăsit și de tatari, care trebuiau să se urnească la porunca hanului în altă parte, Vasile Lupu rămâne singur și peregrinările lui viitoare ne interesează mai puțin. În felul acesta, prin moartea lui Timuș și capitularea Sucevei se consumă ultimul act al acestei alianțe dintre Moldova și Ucraina, pentru care Hmelnițki se zbuțumase atât de mult.

---



---

<sup>180</sup> N. Kostomarov, op. cit., p. 98. El a fost înmormântat la biserica din Cehrin, în ziua de 22 octombrie 1653 (Kostomarov, op. cit. și Воссоединение..., III, p. 582).

# Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea Ceauşul

Gh. GEORGESCU — BUZĂU

Situaţia Țării Româneşti şi Moldovei devenise din ce în ce mai critică, pe măsură ce cleştele expansiunii otomane se strînsese în jurul lor în cele două direcţii: cetatea Cameniţa din Podolia pe de o parte şi Viena pe de altă parte.

Strînse în acest cleşte, cele două principate au fost ameninţate de cîteva ori cu transformarea în „paşalîcuri“.

Teama pentru transformarea Moldovei în paşalic a crescut după cucerirea Cameniţei de către turci (1672). Ea a fost limpede exprimată de cronicarul Miron Costin în cuvintele: „Sîntem noi moldovenii bucuroşi să se lăţească (împărăţia turcească) în toate părţile, cît de mult, iar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească“, cuvinte dibace cu care sfătosul cronicar a răspuns la întrebarea meştesugită a vizirului: „pare-le lor (moldovenilor) bine că au luat împărăţia Cameniţa, au ba?“<sup>1</sup>.

Sub ameninţarea primejdiei de a fi transformate de turci în paşalîcuri, cele două ţări româneşti îşi leagă nădejdea salvării mai întîi de lupta imperiului habsburgic împotriva imperiului otoman, anunţată ca o luptă de „eliberare“ a popoarelor sîbjugate de turci.

Mirajul habsburgic al „eliberării“ s-a spulberat însă curînd, căci Habsburgii şi-au dat în vileag planul lor expansionist. Acest plan este sezisat de cronicarul Neculce în expresia: „şi tot bătea nemţii pe turci şi se laţia“<sup>2</sup>.

Tendenţele anexioniste ale Habsburgilor au reieşit clar în urma încor-porării de fapt a Transilvaniei (1691) şi îndeosebi la tratativele pentru încheierea păcii de la Carlovitz (1699). Cu acest prilej, Habsburgii nu s-au mulţumit numai cu anexarea Ungariei şi Transilvaniei, precum şi a unei mari părţi din Slovacia şi Croaţia, ci au prelin-s şi anexarea Țării Româneşti şi Moldovei, invocînd chiar „drepturi istorice“ asupra lor, sub pretextul că altă dată acestea au făcut parte din regatul feudal maghiar, acum încorporat de drept la imperiul habsburgic. Cronicarul Neculce reda cît se poate de plastic această tendinţă a Habsburgilor, în expresia: „opintie nemţii să fie Dunărea hotar“<sup>3</sup>. S-au lovit însă de

<sup>1</sup> Ion Neculce, *Letopiseţul ţării Moldovei*. Ediţie îngrijită de Iorgu Iordan, E.S.P.L.A., 1955, p. 134.

<sup>2</sup> Ibidem, p. 117.

<sup>3</sup> Ibidem, p. 210.



concurența feudalilor poloni, care pretindeau Moldova, dînd contur unei tendințe mai vechi de a ajunge la Marea Neagră.

Pajura imperială habsburgică, care a înlocuit semiluna otomană, nu s-a oprit însă la arcul Carpaților decît pentru un scurt popas, sînd mereu cu privirea ațintită spre gurile Dunării pentru a se năspusti în viitorul apropiat asupra prăzii atît de rîvnite. Pentru munteni și moldoveni, pajura habsburgică cățărata pe culmea Carpaților a devenit un spectru. Din acest moment nu numai că le-a pierit nădejdea pe care și-o legaseră de războaiele Habsburgilor împotriva Turciei, dar i-a luat locul o neliniște crescîndă. Această neliniște reiese din paginile cronicarilor, atenți la politica instaurată de pretinșii „eliberatori”, în țările anexate.

Adevărata față a acestei „eliberări” este judicios observată în cronică atribuită lui N. Muste, unde citim că, după pacea de la Carlovitz „toată Țara ungurească, cu cetățile și toate locurile crăiei ungurești” a intrat sub „stăpînia neamțului”<sup>4</sup>, expresie elocventă pentru a reda aspectul „eliberării”. Cronicarul întrebuițează chiar expresiile „tirania nemților” sau „jugul neamțului”, împotriva căruia ungurii și românii au pornit foarte curînd lupta de eliberare sub conducerea lui Francisc Rákóczy al II-lea, pentru că „erau mai bucuroși să piară cu toții să iasă de sub jugul neamțului”, cum notează el cu admirație<sup>5</sup>.

Aceeași împilare face pe cronicarul muntean Radu Popescu să caracterizeze pe habsburgi ca „niște cruzi sorbitori de sînge” sau ca „un neam rău și tiran” pe care îi blestemă ca „Dumnezeu să-i judece după faptele lor!”<sup>6</sup>.

Anexarea Ungariei și Transilvaniei de către Habsburgi a avut însă și un alt efect, indirect, și anume a provocat agravarea jugului turcesc asupra țărilor romîne. Prin pierderile teritoriale importante la care trebuise să consimtă în favoarea imperialui habsburgic, imperiul otoman suferise o importantă reducere a bazei sale de aprovizionare, astfel că va căuta să compenseze beneficiile pierdute acolo agravînd stoarcearea țărilor romîne. Situația a mai fost înrăutățită și de eforturile multiple ce vor fi impuse acestora de imperiul otoman, în cadrul politicii sale defensive, pentru păstrarea cuceririlor ce-i mai rămăseseră. Acestea erau amenințate nu numai la Dunăre de înaintarea austriacă, dar și la nordul Mării Negre de către Rusia, care, întărită sub conducerea lui Petru cel Mare, pornise lupta de eliberare a teritoriilor sale cotoprite de turci.

Cronicile muntene și moldovene sînt pline de accente de desnădejde în fața stoarcerilor de tot felul la care sînt supuse țările romîne în primul deceniu al secolului al XVIII-lea, după preludiul din ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, provocat de înfrîngerea turcilor la Viena (1683) și apoi în celelalte bătălii cîștigate de Habsburgi, care au dus la tratatul de la Carlovitz.

Constantin Stolnicul Cantacuzino se plînge în anul 1691 că „vremile și oamenii acum s-au iuțit foarte” și că „stăpînitorii și puternicii

<sup>4</sup> M. Kogălniceanu, *Cronicele Romîniei sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ediția II-a, vol. III, p. 35.

<sup>5</sup> *Ibidem*, p. 36.

<sup>6</sup> *Magazin istoric pentru Dacia*, V, p. 161.

cei mai mari cer mai mult și afară din obicei și socoteală vor să ia și așa urmează și alte necuvioșințe și pagube mai multe la norod”<sup>7</sup>.

Cronicarul oficial al lui Constantin Brîncoveanu, Radu Greceanu, notează că în perioada premergătoare bataliei de la Zenta, de pe Tisa inferioară, unde turcii aveau să fie zdrobiți de către austriaci (1697), „multe grele orînduiri peste această ticăloasă de țară au rînduit, nu numai sume de bani mulți a da, ci și cai mulți și boi și oi și care multe cu boi deosebi, unele sa se trimită la Beligrad, altele la Temișoara, altele la cetățile de la Vozia”<sup>8</sup>. El mai da amanuntul că veneau firmanuri după firmanuri „cu grabă mare, tol cu agi de la împărăție, cît și domnul și boierii își pierdea mintea și sfatul, mirîndu-se care poruncă mai nainte să facă, toate grele fiind și grabnice”. Constatarea sa că „*ru s-au mai pomenit mai nainte aceste greutăți pre această săracă de țară*” (sublinierea noastră — G. G.) este grăitoare pentru a ne da seama de agravarea stărilor turcești în această vreme. De aceea, cronicarul muntea și compara pe turci cu „niște lupi rapitori”<sup>9</sup>. Trebuie că jaful ajunsese la culme în timpul bataliei de la Zenta (1697), dacă el scrie că „putea zice cineva ca nu va să mai rămîie în țară nici bou, nici oaie, nici cal, nici nimic”<sup>10</sup>. Cronicarul recunoaște însă ca toate acestea au fost îndeplinite de popor, fiind cu „mare greu și păs bieților săraci pămînteni”<sup>11</sup>.

Exploatarea turcească se agravase și mai mult prin anul 1705, căci însuși domnitorul scria atunci că a ajuns țara „la mare greu” și că turcii „ne-au încărcat cu dările, cît este peste puțința săracilor și nu mai conțenesc cu cerutul”<sup>12</sup>.

Cronicarul Radu Popescu spune că haraciul pentru turci fusese dublat de la 250 de pungi, cît plătea Muntenia la începutul domniei lui Constantin Brîncoveanu la 520 de pungi, „de au rămas un blestem de blestemă saracii de acest greu”<sup>13</sup>. Pentru nevoile lăuntrice ale țării mai rămînea doar un sferl din veniturile vistieriei, iar celelalte trei sferturi era înghițite sub diferite forme de către turci<sup>14</sup>.

Aceeași povară copleșitoare apăsa și asupra Moldovei. În cronica lui N. Costin citim că spre sfîrșitul secolului al XVII-lea „se înmulțiseră nevoile țării..., avînd împărăția (turcească) multe și dese războaie în toți anii, cu toți megieșii”<sup>15</sup>. Dimitrie Cantemir dă cifra de 60 000 de gabenii pe care trebuia s-o plătească Moldova, adăugînd încă 24 000 de gabenii ca „dar de Paști”, adică probabil cu prilejul „bairamului” tur-

<sup>7</sup> N. Iorga, Istoria Romînilor, vol. VI, p. 415.

<sup>8</sup> Oceakov, la gura Niprului, unde era un pașă turc.

<sup>9</sup> Radu Greceanu, Viața lui Constantin Vodă Brîncoveanu, Ed. Ștefan D. Grecianu, p. 72—73.

<sup>10</sup> Ibidem, p. 78.

<sup>11</sup> Ibidem, p. 92.

<sup>12</sup> Ștefan Metes, Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul pînă în veacul al XVIII-lea, Sighișoara, 1920, p. 183.

<sup>13</sup> Magazin istoric pentru Dacia, IV, p. 29.

<sup>14</sup> Constantin Giurescu și Dobrescu, Documente și regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu, București, 1907, p. XLII—XLIII.

<sup>15</sup> M. Kogălniceanu, Op. cit., vol. II, p. 18.

cesc. Pe lângă aceasta, el menționează „încă o mulțime de dari ce acești vampiri nesațioși storc de pe țară”<sup>16</sup>. Comparația este graitoare pentru a ne face o imagine și despre stoarcerea Moldovei de către turci în aceeași vreme. Cu aproximație, haraciul crescuse de douăzeci de ori față de începutul secolului al XVI-lea.

Dar la haraciu se mai adăugau alte numeroase pungi de bani sub denumirea de „polcoane” și „peșcheșuri”. Cu acestea trebuiau saturați și dregătorii sultanului de la Constantinopol în frunte cu marele vizir, precum și droaia de pașale, care se înșirau de la Belgrad pîna la Camenița și prin cetățile cucerite de la nordul Mării Negre. Un alt hrăpăreț tot atît de lacom mai era și hanul Crimeei.

Nu erau însă de ajuns numai pungile de bani; trebuiau și „zahe-rele” pentru aprovizionarea imperiului, care făcuse din Țările Romîne așa-numitul „chelar” destinat să umple pîntecele otoman. Aproape toate produsele celor două țări se scurgeau spre Constantinopol și spre cetățile ocupate de turci. Turme nesfîrșite de oi a caror carne era preferată de turci; zeci de mii de ocale de miere pentru a îndulci acadelele turcești; zeci de mii de ocale de ceară pentru lumînările din palatele Sтамbulului și din moscheele în care era invocat Alah; tot atîtea zeci de mii de ocale de seu pentru a prepara mîncarurile turcești, mii de perechi de boi pentru a căra la cetăți proviziile armatei turcești, aflată mereu pe picior de razboi, sau materiale de construcție carate tot din țara pentru întărirea acestor cetăți; cai pentru trasul „pușcilor”, adică al tunurilor cu care sînt întărite aceleași cetăți în vederea apărării; mii și mii de salahori gratuiti pentru dregerea și întărirea cetăților de pe Dunare, de pe Nistru sau de la nordul Mării Negre, ocupate de turci sau chiar pentru construirea unora noi, cum a fost în anul 1704 cetatea Kerci, de unde mulți salahori munteni, trimiși acolo de Constantin Brîncoveanu, nu s-au mai întors; iată noianul alîtor obligații care au strivit țările romîne spre sfîrșitul secolului al XVII-lea și în primul deceniu al secolului al XVIII-lea.

Dări noi și grele au trebuit iscodite pentru satisfacerea cererilor mereu crescînde ale sultanului. Astfel a fost introdus „văcaritul” pe vietele cornute, ca și pe cai, sau „fumăritul” pus la început pe case, pe „bordeie”, pentru ca apoi în anul 1708 să fie extins de Mihail Racoviță „pe hornuri” sau „pe ogeacuri”. În legatura cu această dare, cronicarul povestește că în Moldova „licăloșii pămînteni mulți și-au stricat căscioarele de le-au răsipit din temelie, alții răsipeau hornurile... și măcar că era iarnă, iară bieții oameni și babele și altă sarăcime pustiau casele și fugeau în lume plîngînd”<sup>17</sup>.

În condica vistieriei dintre 1694—1704 a lui Constantin Brîncoveanu sînt menționate alte dări de neînchipuit ca birul cînepii „pentru sfoara împărătească” folosită la construcția podurilor de vase pe Dunăre: „birul lemnelor de șăici” (corabii) pentru flota fluvială otomană și multe altele tot atît de neînchipuit.

<sup>16</sup> D. Cantemir, *Istoria Imperiului otoman*. Traducere de I. Hodoș, București, partea I-a, p. 275, nota 40.

<sup>17</sup> M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, vol. II, p. 57.

Poporul a înfruntat această stoarcere printr-o rezistență crescîndă, care a fost manifestată prin diferite forme de împotrivire, ca bunăoară fuga în masă de plata haraciului.

Cronicarul oficial al lui Constantin Brîncoveanu, Radu Greceanu, își amintește că pe atunci „nu putea zice nimenea că va mai sta cinevași pe pămîntul acesta” și că începuseră satele „a se răsipi de păsul ce era pre țară”<sup>18</sup>.

Și din Moldova fugiseră mulți țărani, de vreme ce domnitorul Nicolae Mavrocordat (1709—1710) s-a văzut nevoit să dea „cărți” de „slobozie” prin care i-a îmbiat pe fugari să se întoarcă, făgăduindu-le scutire de dări. Atunci se spune că „curau (curgeau) oamenii în țară de preste Nistru și din Țara Muntenească și de preste Dunăre din Țara Turcească”, de pretutindeni unde fugiseră<sup>19</sup>.

Unii dintre fugari s-au îmfundat în codrii deși ai Bucovinei, de unde se năpusteau asupra convoaielor turcești la drumul Cameniței. După cucerirea ei de către turci (1672), cetatea Camenița, situată pe malul stîng al Nistrului, în fața cetății Hotinului, se aproviziona tot din cele două țări romîne. La vechile poveri impuse populației de aici s-a adăugat așadar una nouă, întîlnită în documente sub denumirea de „chilele Cameniței”, pentru că se cerea în acest scop „o chilă de pîne de om”<sup>20</sup>. Convoaie numeroase de care scîrțîind sub greul poverii, trebuiau să porneasca tocmai din Muntenia spre îndepărtata Camenița, înfruntînd greutățile vremii și ale drumului lung și istovitor. Cîte dintre aceste care n-au rămas dărăpănate de-a lungul drumului! Cîte dintre vitele ce le trăgeau n-au căzut gemînd de greul poverii și al vremii, lipsindu-l pe bietul țăran de singurii săi bouleni. Cîți dintre acești țărani n-au căzut alături de vitele, hărmasiți de foame și patrunși pînă la os de ploaie și de ger cumplit.

Pentru Moldova, povara Cameniței a fost și mai grea, deoarece domnitorii de aici trebuiau să asigure în plus pe acest drum transportul pașalelor și al slujitorilor turci în al lor du-te vino spre Camenița și înapoi, precum și paza drumului. „Atunci era greu în țară pentru zaharele (provizii) și meziluri (cai de poștă) la drumul Cameniței și cheltuială cu schimbatul pașilor de Cameniță”. „Și din Iași pînă în Camenița era locul pustiu încă din iernatul tătarilor din zilele lui Dimitrașco Vodă Cantacuzino. Așezase Antonie Vodă slujitori în Tabără și în Ștefănești de ținera drumul de cai de olac și de hrană pînă la Camenița, cu multa nevoie de turcii ce urdina în sus și în jos”, istorisește cu mîhnire cronicarul Neculce<sup>21</sup>. Se simțise nevoie pentru întărirea pazei deoarece „atunci vinea podgheazuti din Țara Leșească la drumul Cameniței de lovea pe Turci și pe neguțătorii (turci) carii mergeau la Camenița și le făceau multe pagube și stricăciuni”<sup>22</sup>.

<sup>18</sup> Radu Greceanu, Op. cit., p. 73.

<sup>19</sup> M. Kogălniceanu, Op. cit., vol. II, p. 84.

<sup>20</sup> T. Codrescu, Uricariul, vol. V, p. 245; C. C. Giurescu, Istoria romînilor, vol. III, partea II-a, p. 663.

<sup>21</sup> Ion Neculce, Cronica, ed. a 3-a Al. Procopovici, vol. I, p. 81—82.

<sup>22</sup> Ibidem.

Intr-adevăr, foarte curînd convoaiele turcești aveau să fie atacate în pădurile din nordul Bucovinei de ceata numeroasă de „joimiri“ (călăreți) moldoveni organizată cu ajutorul Poloniei de îndrăznețul Constantin Turculeț din fugarii moldoveni ca și el. Atîta spaimă băgase Turculeț în turci, încît aceștia se îngrozeau numai la auzul numelui său, iar la Țarigrad era acuzat ca fiind „hainul cel mare“ al sultanului<sup>23</sup>. Cronicarul Neculce scrie cu admirație despre el și ceata sa plină de cutezanță : „In toate zilele se bătea cu turcii sub Camenița... tot îi lua de grumazi și-i robia. Și cînd ducea turcii zaharele în Camenița, le ieșea înainte ori la dus, ori la întors, de-i lovea și, de bogate ori, îi și smințea“<sup>24</sup>.

Timp de vreo douzeci de ani, pînă la eliberarea Cameniței de către turci în urma păcii de la Carlovitz (1699), Turculeț cu ceata sa i-a hărțuit pe turci, răzbunînd poporul.

În aceeași vreme, moldovenii au dezlănțuit chiar o răscoală pentru eliberarea țării de sub stăpînirea turcească. În fruntea acestei răscoale s-a aflat fostul domn al Moldovei Ștefan Petriceico, refugiat în Polonia. Momentul pentru izbucnirea răscoalei a fost ales în ajunul crăciunului din iarna anului 1683 și anume înainte de întoarcerea lui Duca Vodă la Iași de la asediul Vienei, la care trebuise să participe. Petriceico Vodă se lăsă spre Moldova avînd promisiunea regelui Poloniei Ioan Sobieski că îi va trimite ajutor, dacă va avea nevoie. Acesta urmărea însă în ascuns să se instaleze el în locul turcilor. Răscoala avea ca obiectiv alungarea turcilor și tătarilor din cetățile moldovenești și din Bugeac, de unde pricinuiau atît rău și jaf populației. Într-o scrisoare de apel de atunci citim vibrantele cuvinte : „Veniți să fărîmăm păgînul să ne răscumpărăm pămîntul nostru care dintrîns ne înstrăinaseră pagîinii“<sup>25</sup>.

Mișcarea a prins repede rădăcini. Țărani, tîrgoveți și boieri de țară răspunseră — spune cronica — „întîi cu sila, iară apoi alergau de buna voie“. Printre cei dintîi care au răspuns la chemare au fost sorocenii, orheiienii și lăpușnenii. Tot ei se mai ridicaseră în urmă cu doisprezece ani într-o altă răscoală puternică sub conducerea lui Mihailcea Hîncu și au pus stăpînire deplină pe nordul Moldovei, încît de atunci a rămas zicala populară „Vodă da și Hîncu ba“.

Printre primii răsculați s-a aflat prezent și Constantin Turculeț, care a părăsit pentru moment drumul Cameniței.

Gata de luptă și de ajutor au fost și cazacii din Ucraina, care s-au alăturat răsculaților moldoveni.

Înfrățiți de dorul luptei pentru libertate, ca și altă dată în timpul lui Ion Vodă, moldovenii și cazacii coborîră în Bugeac plini de elan. Ei băgară spaimă în cetățile apărate de ienicerii turci, repurtînd cîteva biruințe. Nedispunînd însă decît de un armament ușor și nesusindu-le tunurile și ajutorul făgăduit de Ioan Sobieski, iar pe de altă parte ivindu-se dezbinări între conducători, răsculații au trebuit să se retragă și

<sup>23</sup> Ion Neculce, *Cronica*, ed. a 3-a, Al. Procopovici, vol. I, p. 161, și 169.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 132.

<sup>25</sup> Victor Papacostea, *Istoria Romînilor de la 1677 înainte* (Curs universitar 1939—1940, p. 522).

să înceteze lupta, iar Stefan Petriceico să se pribegască din nou în Polonia.

În anul 1699, cînd în urma păcii de la Carlovitz turcii au trebuit să parasească cetatea Camenița, moldovenii au fost cuprinși de mare bucurie. Bucurie trecătoare însă, căci turcii vor cere și Moldovei, așa cum ceruseră Țării Românești, noi sacrificii, iar acum pentru întărirea cetaților de pe Nistru, în scopul înjghebării unei centuri de apărare menită să constituie o pavază în fața amenințării Rusiei, care se ridica sub conducerea lui Petru I. În vara anului 1705, Voevodul Moldovei Antioh Cantemir, fratele mai mare al lui Dimitrie, viitorul domn, a trebuit să execute porunca turcească, punînd mîna „să lucreze el însuși” la întărirea cetații Tighina. „Singur el, cu mîinile sale, săpa cu hîrlețul la șanțul cetații și boierii lui toți alături cu dînsul”, citim în cronica atribuită lui N. Muste<sup>26</sup>.

Iată care era halul de umilința în care turcii aduseseră pe domnitorii Țărilor Romîne, în primul deceniu al secolului al XVIII-lea. De aceea, unul după altul, domnitorii care se succed pe scaunul Moldovei în acest deceniu manifestă tendința de apropiere de Rusia, hainindu-se fața de turci și orientîndu-și politica externă către Petru I, considerat ca un salvator.

Paralel, se constata aici nașterea unui curent popular pro-rusesc, care s-a manifestat prin înrolarea unor formațiuni de „joimiri” moldoveni în armata lui Petru cel Mare, pentru a lupta în războaiele Rusiei împotriva Turciei. După ce mai înainte își încercasera vitejia luptînd în armata poloneză, acești „joimiri” au trecut sub steagurile „moschicești” promițătoare de biruință. Ei aveau drept căpetenie pe Apostol sau „Postolchi” Chigheciu.

La 12 aprilie 1707, Petru cel Mare a aprobat constituirea în cadrul armatei rusești a unui steag de calareți format din voluntari romîni refugiați în Rusia. „Cap al steagului” este numit Apostol Chigheciu, care a fost autorizat „să primească în serviciul majestații sale ostași buni și instruiți din poporul romîn”. Li s-a asigurat solde, precum și bani pentru cumpararea cailor<sup>27</sup>.

Însuflețit de același patriotism pe care îl aratase în decursul celor douăzeci de ani de atacuri și hîrțuiri împotriva turcilor la drumul Cameniței, Constantin Turculeț a trecut și el în Rusia la începutul anului 1707 pentru a continua lupta, de asta dată înrolat în armata rusească. E mai mult decît probabil ca Turculeț a fost însoțit de mulți dintre cei două mii de moldoveni care acționaseră la drumul Cameniței sub căpetenia sa, bagînd spaima în convoaiele turcești. Aceștia se vor fi adăugat la numărul celorlăși fugari moldoveni aflați acolo mai dinainte și se vor fi înrolat împreună cu ei în „steagul” constituit puțin după aceea, cu aprobarea lui Petru cel Mare în cadrul armatei rusești. Lui Constantin Turculeț

<sup>26</sup> M. Kogălniceanu, Op. cit., vol. III, p. 33—34.

<sup>27</sup> B. Petriceicu Hașdeu — în *Arhiva istorică a Romîniei*, I, 1. p. 83—84; N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. I. 314, nr. 2; G. S. Ardeleanu, *Știri privitoare la istoria Țărilor Romîne în corespondența împăratului Rusiei Petru I. Studii și cercetări de istorie medie*, I, 1950, p. 209, doc. LXIX și LXX.



i s-a încredințat un post de comandant al uneia din aceste unități de voluntari moldoveni.

Acești voluntari și-au meritat din plin încrederea, luptînd vitejește în marea bătălie de la Poltava în cadrul războiului purtat de Petru I împotriva regelui Suediei Carol al XII-lea, care invadase teritoriul Rusiei. După aceea, ei au venit în avangarda armatei rusești pentru a lupta împotriva Turciei în războiul din vara anului 1711, pornit de Petru I, împreună cu proaspătul sau aliat Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, care urmasse drumul deschis de acești vajnici voluntari.

Aceleași cauze l-au determinat și pe Constantin Brîncoveanu, domnitorul Munteniei, să-și orienteze politica externă către Rusia, urmînd exemplul predecesorului sau Șerban Cantacuzino.

A fost calea pe care i-a îndreptat însuși poporul, convîns și plin de nădejde că eliberarea celor două țări de sub jugul turcesc nu putea fi dobîndită decît cu sprijinul Rusiei, devenită mare putere europeană sub conducerea constructivă și glorioasă a lui Petru I.

Participarea Rusiei la alianța așa-numitei „ligi creștine” îndreptată împotriva Turciei (1684), precum și atacul izbutit al armatei rusești care a eliberat cetatea Azov, trecînd garnizoana turcească prin „sabia rusească” (1697)<sup>28</sup>, au stat la baza acestei speranțe, care nu era nutrită numai de poporul nostru, ci și de toate popoarele din Balcani subjugate de secole de către turci.

Vestea victoriei rusești de la Azov — de la „Azac” — i-a dat cronicarului oficial al lui Constantin Brîncoveanu convingerea despre „puterea mare” de care dispunea „împăratul Moscului țar Petru”<sup>29</sup>. Cronicarul Neculce știe și el că, în timpul tratativelor de pace de la Carlovitz, Petru I a intervenit pe lîngă împăratul german „să nu facă pace cu turcii, pentru că atunci se apucase să facă și el orînduială de oaste ca la nemți, precum pe urmă au și făcut”<sup>30</sup>. Același cronicar observă și creșterea puterii militare navale a Rusiei în Marea Neagră. Trimiterea unei solii rusești în acea vreme la Țarigrad, pe Marea Neagră, „cu un galion”, o corabie mare de război, a stîrnit o adevărată senzație printre adepții Rusiei din Țările Romîne și totodata le-a mărit încrederea în puterea ei războinică. Cronicarul Neculce exprimă astfel această uimire: „Și turcilor nu le părea bine, unde l-au vazut ca venia pre apă, de au deschis drumul pe apă și au învățat a face galioane și ei (rușii). Și mult se mira și se strîngea noroade de privea acel galion moschicesc, că nici cu gîndul nu gîndea, netocma sa vaza galion moschicesc să vie la Țarigrad. Și auzia mai înainte ca fac moscalii galioane, dar nu credea, dar atunce l-au văzut și cu ochii”<sup>31</sup>.

Prezența acestei flote în Marea Neagră a mărit neîndoios nădejdea acestor „noroade”, tot așa cum le-a mărit-o și planul de război al lui Petru I împotriva Turciei. Patriarhul Dositei al Ierusalimului scria lui Petru I, că bine a făcut că a construit o flotă, „numai să sperăm că

<sup>28</sup> D. Cantemir, Op. cit., vol. II, p. 689.

<sup>29</sup> Radu Greceanu, Op. cit., p. 76.

<sup>30</sup> I. Neculce, Op. cit., vol. I, p. 179.

<sup>31</sup> Idem, vol. II, p. 188—189.

aceasta flotă va fi trimisa și contra Constantinopolului” — adauga el<sup>32</sup>. Petru I a intrat însă în așa-numitul „razboi nordic” început de Carol al XII-lea regele Suediei (1700), astfel că a trebuit să amâne războiul împotriva Turciei.

Cu toate acestea, popoarele subjugate de turci n-au conținut să nădăjduiască în sprijinul Rusiei pentru eliberarea lor și au menținut legăturile, intensificându-le.

Constantin Brîncoveanu, domnitorul Țării Românești, stăruiește și el pentru adâncirea acestor legături, pentru care începuse probabil tatonările încă din anul 1688.

Atunci, cu prilejul sondajelor pentru pace facute de turci după pierderea Belgradului (1688), împaratul Austriei Leopold I pusese deschis condiția ca „regatul Ungariei dimpreună cu țările Slavonia, Croația, Bosnia, Serbia, Bulgaria și Transilvania să mi se dea mie”<sup>33</sup>. În privința Țării Române a vrut să para marimimos, căci mai departe a adăugat ca Moldova și Țara Românească „să fie declarate libere”<sup>34</sup>.

Marinimia aceasta a încetat chiar în anul următor, când condiția pentru încheierea pacy a fost modificată în sensul că cerea Turciei să-i cedeze Moldova și Țara Românească<sup>35</sup>.

Împaratul Leopold I a dat chiar curs acestei intenții, trimițând o parte din trupe să ocupe Țara Românească (noiembrie 1689). Atunci, domnitorul și boierii și-au dat seama o dată mai mult de „cele multe și peste puțină cereri și pohte ale nemților” — cum noteaza cu indignare cronicarul oficial al lui Voda Brîncoveanu<sup>36</sup>.

Expediția nu și-a atins însă scopul, fiind respinsa de Brîncoveanu cu ajutor de la turci, apoi urmarita și înfrînta lînga Brașov, între Zărnești și Tohani (august 1690).

Primejdia a crescut însă în anii din ajunul păcii de la Carlovitz (1699).

Iata de ce, pentru a-și asigura un aliat puternic, Constantin Brîncoveanu procedează la stabilirea legaturilor cu Rusia, trimițând acolo în acest scop pe solii sai G. Castriotul și Panaiot Radu. Pe de alta parte, el și-a aratat încrederea în Rusia și în viitorul ei, punînd mai înainte să i se traduca „Prognosticul rușilor sau prea vestitul autocrat Petru Alexeevici” (1698)<sup>37</sup>, o carte în care se prevedea un viitor luminos Rusiei aflata sub conducerea acestuia.

Noua orientare a politicii externe a domnitorului este sezisată de cronicarul muntean Radu Popescu, care scrie ca „Constantin Vodă, văzînd pre turci ca sînt nestatornici, nu stau la vorbele lor, ci unele zic și altele fac și văzînd și pe nemți ca s-au împacal cu turcii (la Carlovitz — 1699), de nu era nici un ajutor, nici un razam despre dîșii, au început a se

<sup>32</sup> Victor Papacostea, *Istoria Romînilor de la 1677 înainte*. (Curs universitar, 1939—1940).

<sup>33</sup> D. Cantemir, op. cit., partea II-a, p. 599.

<sup>34</sup> Ibidem.

<sup>35</sup> Hurmuzaki, V, l. p. 234—235.

<sup>36</sup> Radu Greceanu, op. cit., p. 18.

<sup>37</sup> N. Iorga, *Viața și domnia lui Constantin Voda Brîncoveanu*, București, 1914, p. 195.

ajunge cu muscalii în vorbă, totdeauna trimițând oameni cu scrisori, îndemnându-i ca să vie cu oști asupra turcilor..."<sup>38</sup>.

Însuși Petru I mulțumea domnitorului muntean, în ianuarie 1701, pentru serviciul credincios pe care acesta îl făcuse Rusiei prin «trimiterea scrisorilor noastre ambasadorilor „ruși“ de pe lângă Poarta otomană» sau pentru faptul de a le fi dat acestora tot ajutorul: „în cuvinte, în acțiuni și în sfaturi“, precum și pentru „noutățile“ ce-i trimisese prin Gh. Castriotul (1700)<sup>39</sup>.

În urma stabilirii acestui contact, Petru I a semnat un rescript prin care îi acorda lui Constantin Brâncoveanu azil în Rusia Mică „dacă i se întâmplă... vreo nenorocire“<sup>40</sup>, adică vreo surpriză de acest fel din partea Turciei. Aceeași grațitudine a fost arătată și față de cei doi „unchi“ ai domnitorului: Constantin Stolnicul și Mihail Spatarul Cantacuzino, care îl secundaseră în această acțiune de apropiere de Rusia. Mulțumind lui Petru I pentru această grație, Constantin Brâncoveanu, cu viața „plina de griji din cauza păgînilor feroci“, își exprima speranța în victoria viitoare a acestuia împotriva turcilor pentru a salva popoarele de turci sau de „demonul și opresorul vizibil, încarnat“, cum însuși îi compară<sup>41</sup>.

După aceea a sosit la Moscova trimisul lui Brâncoveanu, Petru Demianov, care aducea țarului scrisori cifrate din partea domnitorului, din partea lui Constantin Stolnicul Cantacuzino, precum și din partea patriarhului Ierusalimului. Într-una din aceste scrisori, domnitorul își arată bucuria pe care a avut-o la aflarea veștii despre victoriile țarului asupra dușmanilor săi suedezi, dorindu-i victorii asemănătoare și „în aceste țări“<sup>42</sup>. Constantin Stolnicul Cantacuzino dădea informații despre convulsii din imperiului otoman și despre slăbirea turcilor<sup>43</sup>.

Solia lui Petru Demianov la Moscova s-a prelungit pînă în luna septembrie 1701, bucurîndu-se în tot timpul de o atentă ospitalitate din partea țarului<sup>44</sup>.

Din cauza războiului cu Carol al XII-lea, care avea să se prelungească, Petru I a căutat să lase sultanului impresia că ar fi adeptul unei politici de pace față de Turcia, procedînd la încheierea unui tratat de pace (1702). Tratatul a constituit un succes pentru Rusia, căci Turcia recunoștea cedarea Azovului, eliberat mai înainte de „sabia rusească“. Totodată, i se recunoștea Rusiei dreptul pentru corăbiile sale de comerț de a trece prin Dardanele, iar pentru cele de război dreptul de a pluti pe Marea Neagră. Se mai stipula în plus „dreptul de pelerinaj al rușilor la Ierusalim“<sup>45</sup>.

Acest succes a mărit nădejdea domnitorilor români în sprijinul Rusiei, care de acum se afla prezentă prin flota ei în Marea Neagră.

Primul indiciu în acest sens este trimiterea la Moscova de către

<sup>38</sup> *Magazin istoric pentru Dacia*, IV, p. 22.

<sup>39</sup> Al. A. C. Stourdza, Constantin Brancovan, vol. III, Paris, 1915, p. 18, nr. 1.

<sup>40</sup> Ibidem.

<sup>41</sup> Ibidem, p. 19, nr. 2.

<sup>42</sup> Ibidem, p. 24, nr. 7.

<sup>43</sup> Ibidem, p. 23, nr. 6.

<sup>44</sup> Ibidem, p. 20—27, nr. 4 și 8—13.

<sup>45</sup> Victor Papacostea, op. cit., p. 262.

/Constantin Brîncoveanu, numaidecît după încheierea acestui tratat, a unei solii mai importante condusă de David Corbea Ceauşul şi din care mai făceau parte fratele acestuia Matei şi doi ofiţeri din garda domnească<sup>46</sup>. Dar cine era noul sol caruia domnitorul Ţării Româneşti i-a încredinţat această importantă misiune diplomatică? Fiu al dascălului Ioan Corbea de la Biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului, David Corbea trecuse munţii dincoace în Ţara Românească refugiindu-se aici din cauza asupririi pe care Habsburgii începuseră s-o exercite asupra romînilor din Transilvania, ca şi asupra celorlalte naţionalităţi, fie pe plan economic, fie pe plan religios, prin politica lor de catolicizare forţată.

David Corbea, ca şi fraţii săi, au primit probabil învăţătură de la tatăl lor, care trebuie să fi fost un preot luminat, deoarece preoţii de la biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului erau aleşi dintre cei mai culti, conform unei vechi tradiţii. Într-un aşezământ de pe la începutul secolului al XVIII-lea privitor la această biserică, romînii din Scheii hotărârau în această privinţă: „Preoţi neînvăţaţi şi nevrednici şi neînţelepţi... să nu primească oraşanii (din Schei)“, pentru ca „să poala cu învăţătură în multe chipuri a lumina şi sfînta biserică şi norodul a-l învăţa şi a-l pastori“. Pîna în anul 1830, cînd a fost înfiinţată şcoala romînească „din cetate“, biserica Sf. Nicolae din Schei a avut deci şi rolul de şcoală<sup>47</sup>.

Nu încapă îndoiala că David Corbea învăţase limba slavonă de la tatăl său, caci această limbă era folosită încă în biserică. Cunoştea destul de bine şi limba latină, pe care o învăţase probabil tot de la tatăl său. S-ar putea însă ca această limbă să fi învăţat-o la o şcoală săsească sau ungurească din Braşov<sup>48</sup>.

Mai cunoştea probabil şi limbile germană şi maghiară.

Se pare că David Corbea, împreună cu fraţii săi Teodor şi Matei, au trecut dincoace de munţi prin anul 1690, adică curînd după ce Braşovul a fost cucerit de armata imperială în anul 1688, cînd oraşul nu s-a predat decît după o dîrză rezistenţă<sup>49</sup>. Prezenţa lui David Corbea în Ţara Romînească este confirmată de un hrisov din iunie 1690 prin care Constantin Brîncoveanu acordă mai mult scutiri lui „David Braşoveanu“ care s-au aşezat cu şederea în ţara domniei mele<sup>50</sup>. Tot aici se face menţiunea că acesta se afla „cu slujba“ pe lîngă Mihail Cantacuzino Spătarul<sup>51</sup>. „Slujba“ la care se referă documentul este aceea de „ceauş“ în oastea munteana al carei spatar era Mihail Cantacuzino.

Acesta trebuie să a apreciat atît cunoştinţele de limba latină şi de

<sup>46</sup> Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol., III. p. 29. nr. 18.

<sup>47</sup> Andrei Bîrseanu, Istoria şcoalelor centrale romîno-greco-ortodoxe din Braşov, Braşov, 1902, p. 1—2.

<sup>48</sup> P. P. Panaitescu, Influenţa polonă şi rusă asupra culturii romîne, Curs universitar, 1935—1936. p. 611.

<sup>49</sup> I. Lupaş, Rascoala ţăranilor din Transilvania la anul 1784, p. 9—11; Ioachim Crăciun, Răzvrătirea saşilor din Braşov la 1688, *Studii şi cercetări de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 199—210.

<sup>50</sup> P. P. Panaitescu, op. cit., p. 613, Biblioteca Acad. R.P.R.

<sup>51</sup> Ibidem.

alte limbi ale proaspătului „căuș“, cît și calitățile sale de bun diplomat. De aceea l-a recomandat lui Constantin Brîncoveanu să-l utilizeze în diplomație. „În urma rugăminții cinstitei (Mihail Cantacuzino), l-am primit pe (David Corbea) în slujba noastră“, precizează însuși domnitorul<sup>52</sup>. Împreună cu el s-au aflat și frații săi Teodor și Matei, care au primit și ei atribuțiuni la curtea domnească din București.

Seria misiunilor mai importante ale lui David Corbea Ceașul începe în anul 1698, cînd el a fost trimis de Constantin Brîncoveanu să-l reprezinte la încoronarea regelui Poloniei August al II-lea. În „Însemnarea pentru solia mai marelui meu frate David Corbea“, scrisă de Teodor Corbea cu acest prilej, se dau importante detalii despre această misiune<sup>53</sup>.

De aci aflăm că obiectivul oficial al misiunii lui David Corbea era numai un pretext, acesta fiind trimis de Constantin Brîncoveanu „în chip să se bucure de coronarea craiului (August al II-lea)“ și să-i ureze acestuia „stăpînire fericită“<sup>54</sup>. În realitate, David Corbea urma să profite de acest prilej pentru a se convinge la fața locului despre intențiile regelui Poloniei de a cucerii Moldova și Țara Romînească, căci se auzise „cum ca leșii ar fi făcînd svat, lăsînd Camenița de o parte, să coboare să cuprînză Țările Romînești“<sup>55</sup>. August al II-lea plănuia așadar să lase cetatea Camenița mai de o parte în mîinile turcilor și să se consoleze cu cucerirea celor două țări romîne. El, relua astfel planul de expansiune al predecesorului său, regele Ioan Sobieski. După cum se știe, acesta făcuse începutul realizării acestui plan, instalînd podgheazuri poloneze în cetatea Sucevei în anul 1690: cucerind cetatea Neamțului după o eroică apărare a mînunchiului de plăieși de aici în anul 1691 și apoi ocupînd mînaștirile Agapia, Secu și Hangu. Astfel, tot nordul Moldovei se afla în stăpînirea Poloniei, sub care a rămas pînă la pacea de la Carlovitz (1699). Acest început de expansiune în Moldova a făcut să slăbească și chiar să înceteze curentul pro polonez care existase printre domnitorii Moldovei din acea vreme. Acum, în anul 1698, regele August al II-lea proiecta să adauge nu numai restul Moldovei, dar și Țara Romînească, ceea ce l-a consternat pe David Corbea Ceașul. În „însemnarea“ respectivă se arată că regele Poloniei credea că el a venit „să închine țara“<sup>56</sup> și că și-a exprimat fără nici un ocol „taina și svatul“, nu chiar în sensul de a cucerii cele două Țări Romîne, dar că „de iarnă într-amîndouă țările vor să ierneze“ armatele poloneze și că „domnu nostru (Constantin Brîncoveanu), că să se găteze de oaspeți“<sup>57</sup>. „Fagăduințele date de regele Poloniei, care probabil că va fi dat asigurări că nu făcea din Țările Romîne decît o bază de plecare la un război împotriva Turciei și că deci nu atenta la

<sup>52</sup> G. S. Ardeleanu, Știri privitoare la istoria Țărilor Romîne în corespondența împăratului Rusiei Petru I, *Studii și cercetări de istorie medie*, vol. I, 1950, p. 213, nr. LXXX.

<sup>53</sup> O copie după această însemnare a fost făcută de Gr. Tocilescu cu prilejul misiunii sale de cercetare a arhivelor din Moscova ce i-a fost încredințată de Academia Romînă spre sfîrșitul anului 1877 (Analele Academiei Romîne).

<sup>54</sup> Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. și doc., mss. rom. 5151, f. 323.

<sup>55</sup> Ibidem.

<sup>56</sup> Ibidem, f. 322 v.

<sup>57</sup> Ibidem.

libertatea lor, sînt privite de David Corbea cu totală îndoială, căci el se exprimă cu ironie : „morților, înviați să trăim”<sup>58</sup>.

„Această veste de plîns jalnică”, cum i se spune expresiv în „însemnare”, a fost transmisă de David Corbea reprezentantului lui Petru cel Mare aflat la Varșovia. „Mărs-au în taină (sublinierea noastră — G. G.) la rezidintu (1) marelui împarat și toate pre amănunt le-au spus, rugîndu-se ca să le scrie la mare (la) împărat”, se menționează în însemnare<sup>59</sup>. Reiese deci că David Corbea a căutat astfel să stabilească primul contact cu Petru cel Mare, firește pentru a-i cere sprijinul împotriva acestei primejdii care amenința cele două Țări Romîne.

Nu încapе îndoială că de pe acum el și-a dat seama de necesitatea orientării politicii externe a Țărilor Romîne spre Rusia. În „însemnarea” amintită, se adauga „vorvoava ce au avut (David Corbea) cu Turculeț vohmistru și cu alți vohmiștri moldoveni” și despre „răspunsul ce au luat”<sup>60</sup>. Solul muntean a luat la întoarcere legătura cu „joimirii” moldoveni aflați pe teritoriul moldovean de sub stăpînirea Poloniei. El a trecut pe la Cernăuți, unde era „staroste” Constantin Turculeț, „pe carele, găsind eșit în cîmp, împreună cu alalți moldoveni... zile 5 au făcut (stat) acolo cu dînșii”<sup>61</sup>. David Corbea a petrecut cele cinci zile cu aceștia în „fel de fel de vorvoave” despre situația nenorocită a poporului din cele două Țări Romîne. Este redată în această „însemnare”, convorbirea dintre David Corbea și Constantin Turculeț. Vorbind „cu mare jale” despre această situație, acesta l-a întrebat pe David Corbea : „Frate, ce vom să facem ? Pîn-am fost mai tineri, iubiam desmierdările; acum nu sîntem copii; oameni întregi sîntem, cunoaștem și binele și răul”<sup>62</sup>. Constantin Turculeț și-a arătat deziluzia despre comportarea feudalilor poloni față de Moldova. „Putere avem, cap nu avem; nimic nu iaste de care să ne razamăm. Ce, dar, vom face ?” — i-a cerut Constantin Turculeț sfatul lui David Corbea<sup>63</sup>. Hotărît să schimbe lupta dusă pînă atunci cu „joimirii” săi împotriva Turciei sub conducerea Poloniei, Constantin Turculeț a cerut „învățătura” din partea lui Constantin Brîncoveanu cum să acționeze în viitor. „Cît ne va porunci, cu toții vreo 10 mii de oameni ce sîntem într-același ceas (ținut), vom sări după cuvîntul lui și ce ne va porunci, aceia vom face, numai ca să se răscumpere ocara neamului...”<sup>64</sup>. David Corbea a indicat lui Constantin Turculeț că lupta „joimirilor” moldoveni împotriva Turciei își va atinge scopul urmărit numai dacă va fi sprijinită de Rusia. Calea recomandată de David Corbea Ceaușul va fi urmată de Constantin Turculeț în viitorul apropiat, cînd va trece cu „joimirii” săi în armata rusă.

Din aceeași „însemnare” mai aflăm că David Corbea a fost însoțit la întoarcere de o solie a regelui polon către Constantin Brîncoveanu. Aceasta solie avea misiunea să obțină din partea acestuia încuviințarea „iernarii” unei armate poloneze în Țara Romînească. Era vorba de o ar-

<sup>58</sup> Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. și doc., mss. rom. 5151, f. 322 v,

<sup>59</sup> Ibidem.

<sup>60</sup> Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. și doc., mss. rom. 5216, p. 31.

<sup>61</sup> Ibidem, mss. rom. 5150, f. 322 r.

<sup>62</sup> Ibidem.

<sup>63</sup> Ibidem.

<sup>64</sup> Ibidem.



mată de 10 000 de oameni, cu care urma să se faca „una” oastea pe care va pregăti-o Constantin Brîncoveanu. Regele Poloniei a trimis în același timp domnitorului Țării Românești asigurări că nu va fi atacat de tătarii din Bugeac, deoarece el facuse pace cu aceștia și le pusese condiția să stea neutri. Pentru a-l atrage, i-a trimis și daruri de mare preț<sup>65</sup>.

Domnitorul Munteniei a sesizat substratul acestei acțiuni, folosită mai înainte și de austrieci, în scopul continuării expansiunii lor în Țara Românească. De aceea, el a condiționat acceptarea propunerii regelui Poloniei de o acțiune militară masivă și fațișă a acestuia împotriva Turciei, avînd ca obiectiv eliberarea de sub turci a cetății Cămenita, a cetăților de pe Nistru și a Bugeacului. Numai atunci cînd turcii ar fi fost alungați din aceste părți, Brîncoveanu s-ar fi ridicat și el cu 50 000 de oameni și ar fi ocupat linia Dunării<sup>66</sup>. Era un refuz deghizat, deocamdata verbal, la propunerea regelui Poloniei. Urma ca „un răspuns înscris” să fie trimis prin David Corbea<sup>67</sup>, care însă n-avea să mai pornească spre Polonia, ci spre Moscova.

Pînă atunci, David Corbea a dus o acțiune de sprijinire a luptei romînilor din Transilvania și îndeosebi a celor din Brașov împotriva dominației habsburgice, în general și împotriva presiunii de catolicizare exercitată de către curtea de la Viena, în special. El era un zelos propagator al rezistenței romînilor împotriva „unirii cu biserica Romei”, menită să servească la deznaționalizarea romînilor din Transilvania.

La cererea confrăților sai din Șcheii Brașovului de a le da sfatul cum sa acționeze în această rezistență, David Corbea îi îndeamnă de la București să se opuna unirii cu biserica Romei și să lupte „pentru dreptate”<sup>68</sup>. Le-a trimis în acest scop și manifeste de protest redactate chiar de el „în latinește și romînește” ca fiind „din partea țării”<sup>69</sup>, adică a tuturor romînilor din Transilvania pentru a fi prezentate la sinodul de la Alba Iulia din septembrie 1700. În același timp, i-a îndemnat să meargă în corpore „la sabor” luînd „oameni agiutor de prin toate satele, care sa raspunda cu îndraznire în sabor”. El dă clericilor ortodocși sfatul să nu ia cu ei acolo „pre carii veți vré, ci pe aceia carii vor vre să meargă și vor avea dragoste..., fie măcar și proști”<sup>70</sup>, adică din rîndurile poporului de jos. Nu încapă îndoiala ca David Corbea Căușul a influențat rezistența dîră pe care romîni brașoveni au avut-o la acest sinod, refuzînd să primească unirea cu biserica Romei<sup>71</sup>.

Curînd după aceea, Constantin Brîncoveanu i-a încredințat lui David Corbea conducerea la Moscova a misiunii amintite.

Fiind dotat cu calități de diplomat, iar pe de altă parte fiind un adept convins al apropierii de Rusia lui Petru cel Mare, David Corbea a

<sup>65</sup> Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. și doc., mss. rom. 5151, f. 322 v.

<sup>66</sup> N. Iorga, *Viața și domnia lui Constantin Brîncoveanu*, București, 1914, p. 112—113.

<sup>67</sup> Ibidem, p. 112.

<sup>68</sup> Dr. Sterie Stînghe, *Documente privitoare la trecutul romînilor din Șcheii Brașovului*, vol. I, p. 19.

<sup>69</sup> Ibidem, p. 5, 20, 27, 28.

<sup>70</sup> Ibidem, p. 19.

<sup>71</sup> George Baritz, *Parți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, p. 194.

fost considerat de către Constantin Brîncoveanu ca fiind cel mai indicat conducător al acestei solii. Solia a sosit la Moscova la 6 septembrie 1702, fiind bine primită de către Petru I<sup>72</sup>. În scrisoarea trimisă acestuia prin David Corbea, domnitorul muntean își exprimă „speranța” și „fericirea” și își arată „tot devotamentul”<sup>73</sup>. Convinș că în apărarea ce le va veni din partea Rusiei stă „păstrarea” popoarelor subjgate de turci, Constantin Brîncoveanu cere lui Petru I „o mărturie particulară” a acestei „apărări” și se arată gata „pentru serviciul majestății voastre”<sup>74</sup>.

Nu ne este cunoscut răspunsul pe care l-a dat Petru I, dar faptul că solia ceașului David Corbea s-a prelungit arată că inițiativa domnitorului Țării Românești a fost primită favorabil.

Stabilirea legăturilor este confirmată apoi de o scrisoare prezentată de David Corbea la 6 decembrie 1702 cancelarului Golovkin și care este adresată indirect lui Petru I. Scrisoarea — precizează David Corbea — cuprinde „toate articolele” ce-i fuseseră trimise de către domnitor, precum și de Dositei patriarhul Ierusalimului, cu porunca de a le transmite „cu voce tare și în scris”<sup>75</sup>.

Aici se spune că Dositei, patriarhul Ierusalimului, a venit în Muntenia unde a avut o întrevedere cu Constantin Brîncoveanu și cu cei doi frați Cantacuzino: Constantin și Mihail, „vorbind mult între ei și sfătuindu-se asupra *salvării tuturor creștinilor ortodocși, care gem sub jugul tiranului nelegiuit turc* (sublinierea noastră — G. G.)”<sup>76</sup>. Grecii, sîrbii, bulgarii, arbănașii, românii și chiar românii din Transilvania și „alți vecini dimprejurul Țării Românești”, toate aceste popoare — scrie David Corbea — „l-au rugat într-un glas pe domnul meu și l-au întrebat ce trebuie să facă și cum să înceapă”, pentru că „sînt oprimate... și n-au nădejde în nimeni și nici un ajutor”, decît în Moscova, ca altă dată, cînd Gheorghe Castriotul trimis acolo „ne-a adus o mare mîngîiere și o mare speranță”<sup>77</sup>.

I se dă apoi lui Petru I asigurarea că, atunci cînd va sosi timpul „fericit” ca el să înceapă războiul împotriva turcilor, toate popoarele din Balcani subjgate de aceștia se vor ridica<sup>78</sup>.

La acel consiliu se hotărîse ca David Corbea să se prezinte la curtea lui Petru I pentru a-l pune în curent cu toate acestea și a afla care este răspunsul exact, „ce speranțe să se dea acestor popoare, cum să le asigure și cum sa le vorbească despre totul”<sup>79</sup>.

Se atrage apoi atenția asupra caracterului efemer al păcii pe care turcii o încheiaseră recent și asupra intențiilor lor de a nu o respecta, de îndată ce s-ar simți în stare să reînceapă războiul împotriva Rusiei<sup>80</sup>.

Se da informația că „turcii se pregătesc în secret de război” și că deși mulți cred ca ar fi vorba de un război împotriva venețienilor, se pare

<sup>72</sup> Al. A. S. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 27—34, nr. 14 22.

<sup>73</sup> Ibidem, p. 27, nr. 14.

<sup>74</sup> Ibidem, p. 28, nr. 14.

<sup>75</sup> Ibidem, p. 33.

<sup>76</sup> Ibidem, p. 31, nr. 20, art. 1

<sup>77</sup> Ibidem, art. 2.

<sup>78</sup> Ibidem, art. 3.

<sup>79</sup> Ibidem, art. 4.

<sup>80</sup> Ibidem, art. 5 și 6.

totuși că mai degrabă ei pun la cale un război împotriva Rusiei, pentru că „nimic în lume nu-i mîhnește mai mult decît pierderea Azovului“ pe care o privesc ca pe o „lovitură mortală“<sup>81</sup>.

La același consiliu se făcuse constatarea că statul turc se afla, totuși, într-o mare slăbiciune și că de aceea n-ar fi un timp mai bun și mai potrivit decît acum pentru „a-i învinge“ pe turci<sup>82</sup>.

În acest scop, se propune țarului să încheie pace cu suedezii și apoi „va fi ușor cu puțință a-i supune“<sup>83</sup>.

Să se pornească, așadar, războiul împotriva Turciei și „noi sîntem cu toții gata... să ne dăm sîngele nostru“<sup>84</sup>.

Se dau apoi sugesii asupra planului de război care ar trebui urmat<sup>85</sup>.

Au și fost aleși șefii sirbilor și dalmațienilor, „cei mai siguri dintre ei“, care au și depus jurămîntul<sup>86</sup> și au lasat un căpitan al lor pe lîngă Constantin Brîncoveanu pentru a-i informa la timp despre începutul eventual al războiului, fiind cu toții gata, împreună cu trupele lor să-și verse sîngele<sup>87</sup>.

Gata să răspundă la o asemenea chemare este și Constantin Turculeț, „un razboinic cunoscut“, care „a promis împreună cu toți fugarii moldoveni aflați în serviciul Poloniei“ că „sînt gata să-și verse sîngele lor“. David Corbea mai dă amănuntul că acesta este „un om important, pentru mine un prieten ca și un frate“ și că doar așteaptă ca țarul să fie de părere pentru a-l chema, pentru că „eu am putut să port corespondență cu el“<sup>88</sup>, ceea ce arată continuarea legăturilor sale cu Constantin Turculeț.

În aceeași scrisoare se cere sprijinul lui Petru I pentru a-i apăra și pe românii din Transilvania împotriva catolicizării, impusă de Habsburgi, intervenind în acest sens pe lîngă împăratul Austriei. Aceștia, explică David Corbea, „roagă cu toții în lacrimi pe majestatea sa să binevoiască a scrie împăratului (Austriei) ca să-i lase să rămînă în credința lor“<sup>89</sup>.

La adîncirea acestor legături a jucat un rol important și Nicolae Miclescu Spătarul, căruia i se încredințase importantul post de șef al corpului de interpreți de pe lîngă consiliul diplomatic (Posolski prikaz) încă din anul 1671, cînd se opriese aici la capătul pribegiei sale, rămînînd în slujba țarului pînă la moarte (1708). Concluzia aceasta reiese din faptul că Nicolae Miclescu Spătarul a tradus în rusește textul acestei importante scrisori, ca și alte scrisori din aceeași vreme, venite din Valahia.

Cu această scrisoare, David Corbea Ceașul s-a prezentat țarului la Voronej, unde acesta se afla atunci. „Am trimis azi la Voronej la Dvs. pe domnul Ceaș David Corbea al gospodarului muntean, care se află la curtea voastră. Împreună cu el, am trimis pe traducătorul Niculae Spătarul (Mi-

<sup>81</sup> Al. A. C. Stou rd z a, op. cit., vol. III, p. 32, art. 9 și 10.

<sup>82</sup> Ibidem, art. 12.

<sup>83</sup> Ibidem, art. 14.

<sup>84</sup> Ibidem, art. 16.

<sup>85</sup> Ibidem, p. 32—33, art. 8 și 18—23.

<sup>86</sup> Ibidem, p. 31, art. 3.

<sup>87</sup> Ibidem, p. 33, art. 24.

<sup>88</sup> Ibidem, p. 34, art. 34.

<sup>89</sup> Ibidem, p. 33, art. 27—29.

lescu) cu un secretar, conform ordinului Dvs.", scria din Moscova cancelarul Golovkin către Petru I, la 8 februarie 1703<sup>90</sup>.

Aceste legături nu s-au concretizat însă într-un „tratat formal“ cu țarul.

Propunerile făcute de Constantin Brîncoveanu prin scrisoarea lui David Corbea n-aveau să fie socotite oportune de către Petru I, care își avea planul sau de a termina mai întâi războiul cu Carol al XII-lea, care invadase pământul Rusiei, pentru ca după aceea să reînceapă războiul cu Turcia. Cu toate acestea, legăturile începute au fost continuate, devenind chiar foarte frecvente. În acest scop: *solia lui David Corbea Ceaușul la Moscova s-a permanentizat* păstrându-și bineînțeles tot timpul caracterul ei secret.

În curent cu această acțiune de apropiere de Rusia a lui Constantin Brîncoveanu, cronicarul Radu Popescu știe numai că domnitorul „au început a se ajunge cu muscalii *în vorba*“ (sublinierea noastră — G. G.), precum și trimițând oameni cu scrisori, îndemnându-i ca să vie cu oști asupra turcilor ca să ia aceste țări: Țara Românească și Țara Moldovei, ca să fie sub stăpînirea lor“<sup>91</sup>.

Se pare totuși, ca turcii au simțit-o. Chemarea neașteptată și tot atât de îngrijorătoare care i-a sosit de la Poartă lui Constantin Brîncoveanu în aprilie 1703 a fost probabil provocata, printre altele, și de această bănuială de început de hainire a domnitorului Țării Românești către Rusia. El a trecut peste această mare primejdie, numărînd multe pungi de bani și consimțind la „un spor al haraciului“, ceea ce i-a adus domnia pe viață, dar care avea să-i fie curmată de către turci printr-o moarte cumplită (1714).

Politica externă pro-rusească a lui Constantin Brîncoveanu s-a accentuat după aceea. El a trimis numaidecît la Moscova pe „secretarul“ sau Teodor Corbea logofatul, fratele lui David Corbea Ceaușul, cu scrisori către țar și către David Corbea Ceaușul, în care se plîngea de jaful la care a fost impus de sultan prin mărirea tributului<sup>92</sup>.

În această acțiune sînt mereu prezenți și boierii Cantacuzini: Constantin, Mihail și Toma, care întrețin o corespondență secretă asiduă cu David Corbea Ceaușul și cu cancelaria lui Petru cel Mare, reînnoindu-și mereu devotamentul față de Rusia, dînd informații prețioase asupra pregătirilor și planurilor turcești și reîmprospătîndu-și nădejdea în sprijinul rusesc.

La rîndul său, David Corbea Ceaușul a întreținut o corespondență multilaterală cu cancelarul Golovkin, cu patriarhul Ierusalimului și cu Cantacuzinii. Spre regretul nostru, nu este cunoscută această corespon-

<sup>90</sup> G. S. Ardeleanu, Știri privitoare la istoria Țărilor Romîne în corespondența împăratului Rusiei Pentru I, *Studii și cercetări de istorie medie*, vol. I, 1950, p. 200, nr. XVII.

<sup>91</sup> *Magazin istoric pentru Dacia*, IV, p. 22.

<sup>92</sup> Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. II, p. 39—42, Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. și doc., mss. nr. 5151, f. 340 r.

dență, care este semnalată de Gr. Tocilescu în însemnările sale despre materialele descoperite în arhivele din Moscova<sup>93</sup>.

Temîndu-se de turci și fiind șovăielnic, Constantin Brîncoveanu rechiamă în țară pe David Corbea Ceaușul. Petru I care prețuia foarte mult serviciile și devotamentul acestui sol, recomandă însă domnitorului muntean în ianuarie 1704 sa mai aștepte înapoierea lui David Corbea, motivînd că „trebuie să mai rămînă aici cîtva timp, în vederea schimbărilor actuale momentane, ca și pentru afaceri, care s-ar putea produce”<sup>94</sup>.

Stăruința lui Constantin Brîncoveanu în acest sens a fost repetată prin patriarhul Dositei, care scria, la 4 septembrie 1704, cancelarului Golovkin „să raporteze majestații sale ca sa-l trimită pe Ceaușul David înapoi în țara Munteniei”, deoarece „nu se poartă cu judecată și se laudă tuturor cu lucruri ce ar trebui tănuite” și care ar fi fost aflate la Poarta<sup>95</sup>. E clar că acesta nu era decît un pretext, sub care Constantin Brîncoveanu își ascundea prudența sa.

Petru I a consimțit alunci la întoarcerea lui David Corbea Ceaușul, recomandînd însă lui Constantin Brîncoveanu ca acesta să nu fie reținut, ci să fie trimis înapoi la Moscova, ba încă, „*el însuși și nimeni altul*”, pentru că a fost apreciat ca fiind „*demn de funcția sa*”, „*un fin politician, inteligent și credincios*”<sup>96</sup> (Sublinierile noastre — G. G.). El este „apt pentru treburile noastre comune” scrie lui Constantin Brîncoveanu însuși Petru I (febr. 1705), repetîndu-i recomandarea „sa-l trimita înapoi la timp”<sup>97</sup>.

La plecare, lui David Corbea i s-a dat pașaport pe un nume fals: David Ivanov, de profesie „neguțător” (7 ianuarie 1705)<sup>98</sup>.

David Corbea Ceaușul avea să fie însă reținut în țară pînă în februarie 1707. În acest timp, el a desfășurat o vie activitate pentru Petru I, trimițînd la Moscova rapoarte informative despre situația internă din imperiul otoman și despre mișcările de trupe ale turcilor.

A fost nevoie de repetate demersuri timp de doi ani din partea cancelariei lui Petru cel Mare pentru întoarcerea sa în Rusia. Aceste demersuri au devenit mai staruitoare după un an de la plecarea lui David Corbea.

La 7 martie 1706, însuși împăratul, aflat atunci la Minsk, își exprima într-o scurtă notă adresată cancelarului Golovkin dezideratul că „ar fi foarte bine ca ceașul David să se gasească acum la noi”<sup>99</sup>.

Dînd curs acestui deziderat, cancelarul Golovkin a scris domnitorului Constantin Brîncoveanu prin „omul” acestuia, capitanul Mihalache, trimis atunci cu o scrisoare a sa la Moscova: „Vă rog să ni-l trimiteți cît mai iute (pe David Corbea), după cum ne-ați promis înainte și după cum v-am mai scris și noi, căci Majestatea Sa țarul îl va primi cu dragă inimă” (19

<sup>93</sup> Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. și doc., mss. rus.-rom., nr. 5151, f.

340 r.

<sup>94</sup> Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 49, nr. 32.

<sup>95</sup> G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 202, nr. XXIX.

<sup>96</sup> Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 50, nr. 36.

<sup>97</sup> G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 203, nr. XXXIV.

<sup>98</sup> Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss., și doc., mss. rom. 5151, f. 340 r.

<sup>99</sup> G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 204, nr. XLI.

martie 1706)<sup>100</sup>. Totodată, cancelarul Golovkin a trimis și lui David Ivanovici (Corbea), pe care îl numește „prietenu” său, o scrisoare în care îi recomandă: „Să nu întârzie să vii... Nu uita să te întorci la noi, căci noi într-adevăr ne mirăm cum de nu te-ai întors încă. Ci caută prin orice mijloace să îndeplinești dorința marelui gosudar”, adică a țarului<sup>101</sup>. Nu încapă îndoială că această scrisoare a constituit o presiune indirectă și mai categorică asupra domnitorului pentru a consimți la întoarcerea lui David Corbea.

Constantin Brîncoveanu nu s-a lăsat însă înduplecat și n-a dat nici un răspuns, ceea ce a determinat pe cancelarul Golovkin ca la 4 iulie 1706 să-i scrie muștrător: „deoarece nu ne-ați dat nici un fel de răspuns, vă rugăm să îndepliniți în primul rînd dorința prealuminatului nostru auto-crat, în al doilea rînd să îndepliniți însăși promisiunea voastră”. Scrisoarea are un caracter ultimativ, încheindu-se recomandarea: „să ne înștiințați despre plecarea lui David, pentru ca să avem ce raporta Majestății Sale”<sup>102</sup>.

Domnitorul Munteniei a evitat și de astă dată să dea satisfacție stăruinței cancelarului lui Petru cel Mare, trimițînd în locul lui David Corbea Ceaușul pe fratele acestuia, Teodor logofătul, „din cauza bănuiei turcești”, cum motivează Constantin Brîncoveanu<sup>103</sup>. Ținînd seama și de o scrisoare a lui David Corbea, trimisă în ascuns și în care acesta se ruga să nu fie reținut la Moscova fratele său, ci să fie chemat tot el, noul cancelar Golovkin l-a trimis îndărăt pe Teodor Corbea, scriind lui Brîncoveanu: „după dorința prea milostivului meu țar și gosudar, l-am cerut nu pe Teodor, ci pe domnul David Ceaușul care și-a dovedit în multe treburile grele credința sa, atît Majestății Sale țarului, cît și vouă”. Cancelarul adaugă că David Corbea era absolut necesar „spre a ne servi în treburile foarte importante” (25 septembrie 1706)<sup>104</sup>. La cîteva zile după aceea, Golovkin pune la curent pe David Corbea cu noul demers făcut pe lîngă Constantin Brîncoveanu, consolidînd-l că „Majestatea Sa nu vă va abandona” (3 octombrie 1706)<sup>105</sup>.

Constantin Brîncoveanu n-a cedat însă nici după această stăruință, răspunzînd lui Golovkin că așteapta „un timp mai favorabil” pentru a-l putea trimite înapoi pe David Corbea Ceaușul. Golovkin crede însă că „timpul favorabil e acum cînd îl cerem noi (pe David Corbea)” și asigură pe Constantin Brîncoveanu că „deși vremurile sînt grele, nu veți avea din această cauză nici un fel de neplăceri”<sup>106</sup>.

În urma acestui demers, domnitorul Munteniei a consimțit în sfîrșit la înapoierea lui David Corbea Ceaușul. Motivînd întîrzierea, Brîncoveanu scrie cancelarului Golovkin: „l-am reținut (pe David Corbea) de teama vreunei nenorociri din partea necredincioșilor, pentru că dușmanii ne-au calomniat pentru a-l fi ținut atîta timp (la Moscova)”, adică pentru a-l fi

<sup>100</sup> G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 204, nr. XLII.

<sup>101</sup> Ibidem. p. 204—205, nr. XLIII.

<sup>102</sup> Ibidem. p. 205, nr. XLVI.

<sup>103</sup> Ibidem. p. 207, nr. LV.

<sup>104</sup> Ibidem. nr. LVI.

<sup>105</sup> Ibidem. nr. LVII.

<sup>106</sup> Ibidem. p. 208, nr. LX.



lăsat să-și prelungească solia acolo din septembrie 1702 până în ianuarie 1705. „Ei (calomniatorii) ne-au pricinuit multe pierderi și nenorociri, de care nu ne-am scăpat nici pînă în prezent“ se mai scuză Constantin Brîncoveanu<sup>107</sup>, referindu-se la dificultățile ce a avut și avea de înfruntat din partea turcilor care îl suspectau.

În scrisoarea adresată țarului cu același prilej, domnitorul Munteniei caută să justifice această întârziere, scriind că „nu trebuie atribuită neglijenței sau relei mele voințe, ci împrejurărilor nenorocite, care m-au împiedicat prin diferite încurcături, pricinuite de dușmanii mei (turcii)“. El adaugă: „Dumnezeu știe cu cîte griji și cu cîte dificultăți ne menținem“<sup>108</sup>.

Slăbirea legăturilor lui Constantin Brîncoveanu cu Petru I a fost probabil influențată și de continuarea deocamdată nesigură a războiului acestuia cu Carol al XII-lea și de amînarea războiului cu turcii.

Unele biruințe repurtate în cursul anului 1707 de Petru cel Mare împotriva lui Carol al XII-lea și deci posibilitatea unui sfîrșit victorios și apropiat al acestui război, pentru ca apoi Rusia să înceapă război cu Turcia, au determinat la rîndul lor hotărîrea lui Brîncoveanu de a-l retrimite la Moscova pe David Corbea Ceaușul.

O dată aceste legături reluate, au fost făcute deosebit de active de către boierii Cantacuzini și mai cu seamă de către bătrînul Constantin Stolnicu și de către Toma, înălțat între timp la rangul de spătar, în locul lui Mihail<sup>109</sup>. În centrul acestor legături, la Moscova, continuă să stea David Corbea.

Calitățile sale de diplomat și devotamentul față de Rusia, i-au adus acum cea mai mare prețuire din partea lui Petru I care l-a primit în corpul diplomatic imperial, cu rangul de „consilier de curte“, pentru că „a făcut servicii mari treburilor noastre“, cum se subliniază în „patenta“ imperială din 20 aprilie 1707<sup>110</sup>. Chiar a doua zi după aceasta avansare, noului consilier i s-a încredințat importanta misiune de a merge în „Țara Ungurească“, pentru a comunica principelui Francisc Rákóczy al II-lea, conducătorul războiului antihabsburgic de eliberare a poporului maghiar (1703—1711), propunerile lui Petru I pentru o alianță<sup>111</sup>. Întors de acolo, după ce -și-a îndeplinit cu succes prima parte a misiunii sale,<sup>112</sup> David Corbea a fost trimis din nou la Francisc Rákóczy al II-lea, în vederea ducerii tratativelor și a încheierii tratatului<sup>113</sup>. Cu siguranță că în decursul acestor tratative, David Corbea, pribeagul de la Brașov, a sprijinit pe lînga Francisc Rákóczy al II-lea și cauza romînilor din Transilvania împotriva dominației habsburgice. El și-a îndeplinit această grea misiune diplomatică, neprecupețind nici un efort fizic, căci, scrie el: „în

<sup>107</sup> Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 159, nr. 164.

<sup>108</sup> Ibidem, p. 160—161, nr. 167; G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 208, nr. LXIII — traducerea textului diferă întrucîtva de traducerea textului publicat de Al. A. C. Stourdza și pe care G. S. Ardeleanu nu l-a cunoscut.

<sup>109</sup> În iunie 1707, cancelarul Golovkin îl felicită pentru aceasta ascensiune și-și exprima speranța că va fi „în serviciul monarhului nostru, conform promisiunii scrise a dvoastră“ (Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 187, nr. 212).

<sup>110</sup> G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 209, nr. 68.

<sup>111</sup> Ibidem, p. 210—211, nr. LXXII.

<sup>112</sup> Ibidem, p. 214, nr. LXXXII.

<sup>113</sup> Ibidem.

aceste zile m-a apucat din nou vechea boală (nu știm de ce boală suferea) și de-abia am ramas în viață”<sup>114</sup>. Pentru foarte scurt timp însă căci, curînd după aceea, parasind Ungaria și întorcîndu-se spre Rusia, a murit la Varșovia (11 august 1707). Tratatul pentru care el desfășurase aceasta laborioasă activitate diplomatică a fost semnat la Varșovia (4 septembrie 1707)<sup>115</sup>.

Moartea sa a fost considerata de Petru I ca o mare pierdere. A fost înmormîntat cu onoruri deosebite, fiind transportat la Kiev la Lavra Pecerska. Convoiul funebru a fost „însoțit de însăși Majestatea Sa și de toata curtea și de toți generalii de seamă”<sup>116</sup>.

În scrisoarea prin care cancelarul Golovkin anunță Cantacuzinilor aceasta pierdere se poate citi: „Majestatea Sa țarul și noi sîntem tare mîhnîți de moartea acestui barbat excelent”. Li se comunică totodată dorința exprimată de țar ca în locul defunctului ei să recomande „un om tot atît de virtuos, la fel de bun, de înțelept, de abil și mai cu seamă tot atît de credincios”<sup>117</sup>.

Gratitudinea lui Petru I pentru David Corbea Ceașul se observa nu numai în grija ce țarul personal poartă familiei din țară a decedatului, ci și fața de fiul acestuia Teodor, care îl însoțise la Moscova și căruia împăratul printr-un „ukaz” i-a fixat o pensie corespunzătoare pentru a rămîne acolo sa studieze limbile latină și germană<sup>118</sup>.

Prin scrisoarea de raspuns adresată cancelarului Golovkin la 28 octombrie 1707, Constantin Stolnicul Cantacuzino își comunică și el mîhnirea pentru aceasta pierdere „prematură”, adăugînd ca se simte cu atît mai întristat cu cît „puțini oameni demni și credincioși (ca David Corbea) se vor gasi și acum în aceste țări”<sup>119</sup>.

În locul devotatului și vrednicului David Corbea n-a mai fost trimis un reprezentant permanent la Moscova. Legăturile dintre Constantin Brîncoveanu și Rusia au fost menținute prin curieri<sup>120</sup>.

De aceea, cancelarul Golovkin se adresa stolnicului Constantin Cantacuzino la 7 noiembrie 1707: „ar fi foarte mult de dorit sa ne trimiteți pe cineva la curtea Majestații Sale țarul, la fel de fidel, de abil și de cunoscător al afacerilor de acolo și *care ar putea fi mereu* aici ca sa vegheze la afacerile comune” (sublinierea noastră — G.G.)<sup>121</sup>. Aceasta este o remarcă în plus a calităților excepționale ale lui David Corbea.

Exponent al curentului popular din țările noastre pentru întărirea legăturilor romîno-ruse la începutul secolului al XVIII-lea, David Corbea Ceașul a fost cel mai activ și mai devotat sol. În același timp, el poate fi considerat ca un mare diplomat romîn la Moscova.

<sup>114</sup> G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 215. nr. LXXXIV.

<sup>115</sup> Ibidem, p. 216—218, nr. LXXXVIII.

<sup>116</sup> Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 189 190, nr. 217 și 218.

<sup>117</sup> Ibidem, p. 190, nr. 218.

<sup>118</sup> Ibidem, p. 194, nr. 224 și p. 202, nr. 229.

<sup>119</sup> Ibidem, p. 175, nr. 188.

<sup>120</sup> Acel căpitan Ioan Lepadatu pe care N. Iorga îl plasează în locul lui David Corbea (Istoria Romînilor, VI, p. 459) nu a fost decît un curier, așa cum au fost și căpitanii Constantin și Mihalachi (Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 174, nr. 187).

<sup>121</sup> Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 194, nr. 224.

# Un boier moldovean în slujba lui Petru I

N. CORIVAN și M. CIOLAN

Una din trăsăturile caracteristice — din punct de vedere politic — ale istoriei Țărilor Române în secolul al XVIII-lea este și strângerea mai accentuată a relațiilor romîno-ruse.

Imperiul otoman începuse să se descompună, iar în răsărit se ridica tot mai puternic statul rus, care în dorința de a-și asigura libertatea navigației în Marea Neagră și Marea Mediterana se lovea de Imperiul otoman, care ținea sub exploatare popoarele balcanice, printre care și poporul romîn. Dezvoltarea economică și politică a Rusiei a determinat întărirea luptei împotriva Imperiului otoman. Interesele Rusiei se armonizau cu interesele popoarelor din Balcani, care căutau să-și cucerească independența și-și legau speranțele de eliberare de Rusia. Tocmai în această vreme ea lua parte din ce în ce mai activ la destinele istorice ale Europei, la viața ei politică, economică și culturală.

Asediul Vienei a relevat tuturor declinul puterii otomane. Pentru ambele Țări Romîne se impunea necesitatea eliberării de sub jugul otoman. Dacă cîtva timp ele își leagă speranțele lor de-a scutura jugul otoman de Austria, iar Moldova și de Polonia, din pragul secolului al XVIII-lea, ele se reazemă pe puterea din răsărit — Rusia.

Cu domnia lui Petru I începe o nouă perioadă a legăturilor politice dintre ruși și romîni. Cercetările și studiile din ultimul timp au fixat importanța acestor raporturi<sup>1</sup>. Soliile la curtea țarului sînt din ce în ce mai dese. În ce privesc relațiile politice de la începutul secolului al XVIII-lea, se constată o creștere a acestor legături. Un rol important în evoluția acestor raporturi îl are David Corbea, emisarul lui Constantin Brîncoveanu.<sup>2</sup>

Se constată ca și Moldova a păstrat legături strînse la începutul

---

<sup>1</sup> P. Constantinescu-Iași, *Relațiile culturale romîno-ruse din trecut*. Ed. Acad. R.P.R. 1954; G. S. Ardeleanu, *Știri privitoare la istoria Țărilor Romîne în corespondența împăratului Rusiei Petru I*. *Studii și cercetări de istorie medie*, nr. 1, 1950; Legături între Petru cel Mare și Constantin Brîncoveanu, *Studii*, anul III, nr. 3, 1950; A. Grecu, *Începuturile relațiilor romîno-ruse*, *Studii*, anul II, nr. 3, 1949; A. Grecu, *Despre legăturile lui N. Miclescu cu Rusia*, *Studii*, anul III, nr. 4, 1950; Gh. Haupt, *Un document inedit al lui D. Cantemir*, *Studii*, anul IV, nr. 1, 1951; I. Ceban, *Despre legăturile dintre Moldova și statul Moscovit în secolele XV—XVIII*, *Analele Romîno-Sovietice*, nr. I, 1946.

<sup>2</sup> David Corbea moare la Varșovia în 1707 și trupul lui este adus, din porunca lui Petru I, la Kiev și îngropat la Lavra Pecerska. „Legături între Petru cel Mare și Constantin Brîncoveanu”, *ibidem* p. 172.

secolului al XVIII-lea cu Petru I. Pe la 1700, Antioh Cantemir era în legătură cu țarul și își menținea speranțele într-un ajutor din partea Rusiei<sup>3</sup>. Urmașul său, Constantin Duca, continuă politica de prietenie cu Rusia. Niște instrucțiuni secrete din 1702 date lui Petru Andreevici Tolstoi, arată că el voia să se supună țarului<sup>4</sup>.

Petru I, angajat în luptă cu Carol al XII-lea, care la sfârșitul anului 1706 silește pe regele Poloniei, August al II-lea să încheie pacea de la Altranstaedt și sa renunțe la coroana în favoarea lui Stanislaw Leszczyński, se vedea amenințat și de un razboi cu turcii. De aceea, el caută sa aiba relații cât mai strînse și să-și facă prietene popoarele supuse jugului otoman. Dacă în Țara Românească se observă un contact mai strîns cu țarul, avîndu-se chiar un sol permanent la Moscova în persoana lui David Corbea, în Moldova schimbările prea dese de domnii n-au permis o cimentare a raporturilor între domni și țar. Cu tot caracterul efemer al acestor domnii, se constată totuși că aproape fiecare domn, cum vine în scaun, caută să intre în legătura cu Rusia. Victoria de la Poltava a arătat forța statului rus și a mărit și mai mult speranțele creștinilor de sub jugul otoman. Dimitrie Cantemir vedea în Petru I pe mîntuitorul de stăpînirea turcească. De aceea, îndată ce ocupă scaunul domnesc, se grăbește sa intre în relații cu țarul.

Atitudinea domnilor de la începutul secolului, de-a intra în relații cu noua putere de la răsărit, arată oit de mari erau dorințele și speranțele moldovenilor de-a scapa de jugul otoman. Aceasta se observă nu numai la domni. Exista în țara un partid rusofil și unii moldoveni intră direct în serviciul militar al Rusiei, ca Apostol Cigheci, Constantin Turculeț, frații Hajdău, Călmașul, tatal viitorului domn Ion Calimachi, Mihail Ganu etc.<sup>5</sup>. Vedem astfel ca înainte de campania de la Prut din 1711, în urma careia pleacă un număr însemnat de moldoveni în Rusia, alți mulți moldoveni erau deja intrați în serviciile țarului.

Un nume nou, care vine să îmbogațească cunoștințele despre moldovenii intrați în slujba țarului și care au contribuit la înmulțirea legăturilor politice romîno-ruse, este acela al clucerului Meleghie Lungul. Numele lui nu este menționat printre romîni care au jucat un rol în istoria relațiilor romîno-ruse.

Pe Meleghie Lungul îl întîlnim în serviciul lui Petru I și îndeplinind misiuni secrete în două perioade. Intîi în 1707 și apoi cu ocazia campaniei de la Prut<sup>6</sup> din 1711.

Din prima perioadă sînt două documente, unul din 3 septembrie 1707 și altul din 9 octombrie 1707. Primul este o tălmăcire din „dialectul rosienescu pe limba moldovenească“, dat din Varșovia și poartă titlul „Ucazul Țarului Petru Alekseevici pentru Meleghi Lungul, trimis tainic de la Varșovia în Moldova“. În acest ucaz se spune „poroncim oștilor noastre lui general feldmareșal, gheeneralilor și altor comandanți din Malorusia a oștilor noastre ghetmanului... că prin veniții din pămîntul Mol-

<sup>3</sup> G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 192.

<sup>4</sup> Ibidem, p. 199.

<sup>5</sup> P. Constantinescu-Iași, op. cit. p. 163.

<sup>6</sup> Gh. Ghibănescu, Surete și izvoade, vol. XI, p. 126, 127, 129, 69, 70.

daviei polcovoi horonjii Meleghie Lungul care merge de la Varșovia cu alți doi împreună cu dînsul, pîna la granița Moldovii, prin locurile celi pe unde se afla oștirile noastre sa se sloboaza nefacîndu-le vreo obijduire sau prădaciune: cai a lor cu care merg să nu le ia și podvoz sa de poroncă ferindu-să împotriva poroncii facînd ceva ca vor căde ofițerii supt giudecata oștenească, iar cei mai de gios supt pedeapsa, drept aceia pentru trecerea lor li s-au dat aciașă carte al împarateștii noastre mariri, întarită cu pecete, în Varșovia”<sup>7</sup>.

Al doilea document este ucazul contelui Gavril Ivanovici Golovkin pentru Meletie clucer, curier tainic, și este dat din Torun, Polonia. În aceasta se spune „Înștiințam prin acest pre toți cei cum să cade a ști că dupa ucazul nostru s-au trimis cu trebuința noastră de la Torun la brigădirul oștilor noastre Kropotov curierii Meletie clucer și Dragan Ivan Sapkov, pentru aceasta prieleneasca rugaminte facem către fratele nostru luminatul stăpînitor marele August al II-lea, craiul leșesc... iar al oștenilor noștri călarime și pedestrime generali, feldmareșalilor... poroncim ca pre pomeniții curieri sa le sloboaza pretutindeni par la locul unde se afla brigadir Kropotov, far de oprirea și dupa cererea lor undi le vor trebui sa li se de podvozi și calauzi...”<sup>8</sup>.

În ambele ucazuri se vede bine ca Meleghie îndeplinește sarcina de emisar în serviciul Rusiei, dar nu se poate stabili nici scopul acestor misiuni și nici caracterul lor. Ceea ce se poate determina este că el nu venise de mult timp din Moldova și ca împreună cu dînsul veniseră și alți moldoveni<sup>9</sup>.

În 1707, situația era destul de favorabilă pentru Rusia și ea se pregătea de război cu Turcia. Petru I știa ca poate conta pe sprijinul popoarelor din Imperiul otoman și, de aceea, în acest an se intensifică relațiile cu principatele romîne. În acest timp, mulți moldoveni erau în serviciul țarului. Astfel, în 1707, în aceeași zi de 20 aprilie, cînd se dă patenta lui David Corbea, solul lui Brîncoveanu la curtea din Moscova, prin care era ridicat la rangul de consilier aulic, se dădea patentă și moldoveanului Apostol Cigheci, primit în serviciul rusesc dîndu-i-se comanda steagului de valahi<sup>10</sup>. Țarul hotărîse organizarea unei unitați de moldoveni (valahi), ofițeri și soldați, în fruntea careia era numit Apostol Cigheci și dăduse instrucțiuni destul de amănunțite asupra modului de recrutare pentru viitoarea campanie. Astfel, se prevedea pentru căpitani o soldă anuală de zece ori mai mare ca cea a soldaților, a locotenenților — de patru ori, iar a sublocotenenților — de trei ori. Pentru soldați se prevedea să se dea cîte 15 taleri pentru ca să cumpere cai și cîte 3 ruble pentru un sfert de an și cvartir de iarnă.

În instrucțiunile date lui Cigheci i se cere să angajeze în slujba Rusiei doi capitanii, trei locotenenți, trei stegari și trei sute de ostași valahi. Totodata, el trebuia să însoțească pe capitanul de garda Petru Lodienski pîna la granița Moldovei, unde trebuia să-i prezinte acestuia pe noii ofi-

<sup>7</sup> Gh. Ghibănescu, Surete și izvoade, vol. XI, p. 126.

<sup>8</sup> Ibidem, p. 127.

<sup>9</sup> Ibidem, p. 126.

<sup>10</sup> G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 209.

țeri și soldați. Se vede ca Cigheci era mai dinainte însărcinat cu această misiune și ca juca un rol important pentru organizarea unei mici oștiri de moldoveni în serviciul țarului pentru proiectata campanie contra turcilor. Noii angajați trebuiau să depună jurământul, după care urmau să se adune la Sniatyn și Sambor<sup>11</sup>. Angajarea de noi moldoveni continuă și după aceea, căci la 14 iunie același an, A.L. Șienyavski, hatman al coroanei și voevod de Belsk, primește ordinul să adune grupuri noi de moldoveni<sup>12</sup>.

Aceste date indică faptul că în anul 1707, în vederea pregătirii campaniei contra turcilor, se duceau mulți moldoveni să se angajeze în serviciul țarului, la care găseau un larg sprijin. Jurnalul lui Petru I arată că în anii 1708 și 1709 existau mulți români în armata rusă<sup>13</sup>. Probabil ca datorită acestei acțiuni binevoitoare de a primi moldoveni în serviciul Rusiei se explică și prezența lui Meleghie Lungul pe lângă Golovkin, care îl însărcinează cu anumite misiuni, dintre care una în Moldova la începutul lui septembrie 1707.

Documentele arată că el fusese însărcinat și cu o altă misiune. La 28 septembrie, Golovkin comunica din Varșovia lui Petru că dușmanii trec Vistula pe la Torun, ceea ce îl hotărăște să plece împreună cu ambasadorii Danemarcei și Prusiei la Brest. În drum, la 9 octombrie, la Torun, Golovkin îl însărcinează pe Meleghie și pe Ivan Sapkov să meargă la generalul Kropotov, a cărui oaste se găsea în Ucraina. În acest document el este consemnat cu numele de Meletie clucer, iar în documentul din 3 septembrie — sub numele de Meleghie Lungul. Nu ne îndoim că este vorba de aceeași persoană, deoarece în documentele din Moldova i se spune clucerul Meleghie Lungul, iar în cel de-al doilea document, deși nu i se spune Meleghie Lungul, ci numai Meletie, în schimb i se dă gradul de boierie de clucer, grad pe care știm că îl avea Meleghie Lungul. Din document se vede că el avea și un rang în ierarhia militară. Titlul de „polkovoi horonjii” îl arată că ar fi fost aghiotant de regiment.

Se pare că nu după mult timp, Meleghie este din nou în țară, căci la 23 octombrie cumpără ocini în Ocenii, pe Jijia, rotunzindu-și moșia de acolo<sup>14</sup>. El va continua să fie în slujba țarului și să fie intermediarul între Moldova și Petru I, mai ales că Mihail Racoviță, în o doua domnie, înclina spre Rusia<sup>15</sup>. Astfel, în 1708 el primește un pașaport scris în limba rusă<sup>16</sup>, ceea ce ne face să credem că a mai avut de îndeplinit și alte misiuni. Faptul că îl constatăm în serviciul țarului într-o perioadă când tocmai se plănuia o campanie contra turcilor și când țarul încuraja venirea moldovenilor în rîndurile armatei rusești și că i se dau însărcinări confidențiale arată că făcea parte din rîndurile partizanilor unei po-

<sup>11</sup> G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 210.

<sup>12</sup> Ibidem, p. 213.

<sup>13</sup> *Studii și cercetări istorice*, vol. XIX, 1946, p. 90.

<sup>14</sup> Gh. Ghibănescu, Arhiva Muzeului Municipal Iași, fascicola II, nr. 73, p. 66.

<sup>15</sup> I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediție îngrijită de Iorgu Iordan, 1955, p. 246.

<sup>16</sup> Nota lui Gh. Ghibănescu că pe dosul documentului din 23 octombrie 1707 e scris în rusește „pasportul” lui Meleghie clucer din 1708. (Op. cit., p. 67).



litici moldovenești antiturcești. Această atitudine a lui se confirmă prin documentele de mai târziu.



Documentele din a doua perioadă, în număr de cinci, sînt din anii 1711—1712. Primele două reprezintă ucazuri ale lui Golîțin, date în aceeași zi, 25 ianuarie 1711, din Kiev Perceska. Printr-unul din ele i se întărește stăpînirea asupra moșilor date lui de țar: Liaskovka și Koșnița. Se ordonă ca locuitorii din aceste părți să-i dea ascultare, acordîndu-i-se totodată lui Meleghie anumite privilegii. Din cuprinsul ucazului se vede bine că aceste moșii îi fuseseră date de Petru I ca răsplată pentru serviciile lui, care probabil că au fost destul de însemnate, de vreme ce țarul îl răsplătise cu mai multe moșii.

Astfel se spune „La moșiile ce s-au dat împărăteștii sale măriri cu ucazul moldovanului Meleghie Lungul pentru credincioasa slujba lui să-i fie di chivernisală din averile lui Zelenskie din Liaskovka anume satul Liaskovka și a cazacului Korobka, moșiile ce sînt în satul Koșnița: locuitorii acelei moșii să-i fie supuși cu ascultarea pe toate”<sup>17</sup>.

În al doilea document se spune „Fiindcă de la Kiov pînă la Nemi-rova și la alte locurile de pe acolo merge moldovanul Meleghie Lungul pentru trebuințele să caute datorii pentru care lavațe i s-au poruncit ca negreșit să se arate la Kiov, deci de la Kiov pînă toate tîrgurile și sate pre toți cinovnicii cui să cade pentru aceasta a ști, la dusul și întorsul înapoi acestei Voloșenko să facă slobodă trecerea și să-i dea lui și cîte două podvoade cu calaguz îndată fără oprirea”<sup>18</sup>.

Din aceste două documente reiese clar că Meleghie Lungul era un emisar în slujba țarului, îndeplinind însărcinări de încredere, pentru care țarul îl răsplătise cu stăpînirea mai multor moșii. De vreme ce în 1711 i se face o întărire a acestor stăpîniri înseamnă că el îndeplinise pînă la această dată, misiuni, care îi atrăseseră favoarea împărătească.

Cu ocazia campaniei din 1711 din Moldova, evident că țarul nu se putea dispensa de moldovenii care erau în serviciul lui și dintre care făcea parte și Meleghie Lungul. Numărul lor este destul de mare, ceea ce arată legăturile strînse, care existau în această perioadă între Rusia și țările romîne<sup>19</sup>.

<sup>17</sup> Aceste documente sînt „tălmăciri” din rusește: redăm pasajele așa cum au fost publicate de G. H. Ghibănescu în *Surete și izvoade*, vol. XI, p. 128, nr. 71 și 72.

<sup>18</sup> Ibidem p. 129—130, nr. 74.

<sup>19</sup> Într-adevăr, în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat mulți moldoveni, partizani ai politicii antiturcești, fugiseră în Polonia, unde luptau pentru țar. Astfel pleacă din Moldova vistiernicul Luca, Pavel Rugină, Ilie Abaza, trei Mirești: Ioan, Toader și Pavel, care se angajează unul polcovnic și ceilalți doi căpitani (I. Neculce, op. cit., p. 253). Aceasta arată că în țară era un puternic curent pentru lupta împotriva jugului otoman și care căuta să se sprijine pe acțiunea lui Petru I împotriva turcilor. Între oei fugiți se afla și banul Savin Smucilă, sfătuitorul la răscoală contra turcilor al lui Ștefan Petriceicu. Slugerul Rugină, spune N. Costin, „fiind om mai

Chiar la începutul campaniei din Moldova, Petru I dă două hrisoave lui Meleghie Lungul. Unul este un act de întărire a moșiilor date în Rusia emisarului moldovean, prin care îi sînt apărute aceste moșii de amestecul organelor administrative sau militare. Actul este dat din Sorooca la 19 iunie 1711 și în el se spune: „Dăm de știre prin aceasta tuturor oștilor noastre celor de călărime și pedestrime... și oberofițerilor și soldaților ca în averile ce s-au dat locuitorului de la Sorooca moldovanului Meleghie Lungul, satul care se numește Liaskovka și morile lui Korobka din sat Koșnița, cu ucazul împărăteștii sale măriri di schivernisala din veniturile pentru credincioasa slujba lui, deci lăcuitorilor satelor acelor să nu îndrăznească nimene, nici cu un chip să le facă strîmbătate și obijduiri, proviantul și furaj și alte dări cu silnicie să nu ia, boi și cai de podvoz, sa nu ia de la dînșii”<sup>20</sup>.

sprînțer nu s-a mai întors în țară, ci s-a tras spre Moscali” (Letopisețul Țării Moldovei, ed. M. Kogălniceanu, 1872, vol. II, p. 76).

Un alt moldovean care era în serviciul țarului și juca un rol însemnat în această perioadă era căpitanul Constantin Turculeț. Se știe că după victoria de la Poltava contra suedezilor, Carol al XII-lea se refugiase la Tighina, iar oastea lui care mai rămăsese făcea multe pradaciuni prin țară. O parte dintre suedezi merg la Cernăuți; atunci Rotmistru brigadir Turculeț, care era în slujba lui Petru și care era de strajă în această parte la marginea Poloniei, împreună cu o oaste de ruși, a trecut hotarul și i-a lovit la Cernăuți trimițînd prizonierii suedezi la Kiev (I. Neculce, op. cit., p. 247).

Mulți pribegi, auzind de venirea lui Dimitrie Cantemir ca domn în Moldova, s-au întors în țara. Unii dintre ei au preferat însă să se ducă la Petru. Aceștia formau curentul parizan politicii antiturcești. Dimitrie Cantemir, în legăturile lui cu Petru I, se servește de aceștia. Astfel, în iarna anului 1711 el trimite la Kiev pe Ilie Abaza și Ioan Mirescul, de unde țarul îi duce cu el la Moscova (I. Minea, Despre Dimitrie Cantemir, omul, scriitorul, domnitorul, p. 369). Cînd Petru începe campania din 1711 el avea în oastea sa contingente moldovenești, care formau unități aparte și făceau parte din oastea de avangardă. Astfel cînd vine Golițin în Moldova, în afară de cei 8000 de ruși, el avea „steaguri de moldoveni din cei sluiți în leafă”, (N. Costin, op. cit., p. 100). Un steag era sub conducerea polcovnicului Cigheci, altul sub a lui Grigoraș Ivanencu.

Grigoraș Ivanencu avea grad de polcovnic, iar fratele sau Ioniță pe acela de rotmistru.

Înainte de a intra în Moldova, oastea lui Golițin, împreună cu niște steaguri de moldoveni s-au ciocnit cu oastea tătarască la Biela-Cirkoș (Belaia Tserkov). Primele detașamente de moldoveni erau sub conducerea fraților Ivanencu. Cu tot curajul său, Ioniță Ivanencu moare în luptă (N. Costin, op. cit., p. 91). Grigoraș Ivanencu, cel de-al doilea frate, vine în Moldova, o dată cu oastea lui B. P. Șeremetev. Pe cînd coborau cu oastea pe Prut, au fost atacați de tătari, iar acesta împreună cu moldovenii s-au luat la harță cu ei, cu care ocazie este rănit. La retragerea din Moldova, Grigoraș Ivanencu împreună cu Tanțki, comandantul altui steag de moldoveni, au respins atacul a vreo 200 de tătari, care-i atacaseră la Movilău, pe Nistru (I. Neculce, op. cit., p. 297). Din relatările cronicii se mai menționează un comandant român în serviciul țarului, Eni Munteanu, stegarul lui Ivanencu, care este luat prizonier în lupta de la Prut cu tătarii, împreună cu 100 de moldoveni (N. Costin, op. cit., p. 103).

În afară de comandanții de oaste, Petru I avea pe lîngă dînsul, atunci cînd vine în Moldova, și alți moldoveni, care, îndată ce ajunge țarul la Iași, sînt puși de D. Cantemir în dregătoniile cele mai înalte. Aceștia erau banul Savin Smucilă, cunoscut pentru atitudinea lui ambituroasă, care este făcut mare postelnic și Pavel Rugină, care este făcut mare comis (ibidem, p. 104), și care stătuseră în acest timp la curtea țarului.

<sup>20</sup> Gh. Gh. I. Bănescu, op. cit., p. 127, nr. 71.

Țarul, probabil pentru a asigura devotamentul omului sau de încredere, îi întărește privilegiile acordate, considerînd că va avea nevoie de serviciile acestuia, care cunoștea bine țara. La 20 iunie este însărcinat cu o misiune chiar în Soroca. I se dă un ucaz pe numele lui, din Căinari<sup>21</sup>, prin care să apere populația rămasă în Soroca ca să nu dea nici un proviant și să nu fie tulburată cu nimica, sub amenințarea de grea pedeapsă. În ucaz se spune că Meleghie și alți familisti din Moldova „sînt lăsați acolo pentru paza și apărarea mai ales pentru rămașii acolo în tîrgul (Soroca)”. „Ofițerii din garnizoane și trecătorii oșteni din toate rangurile ca să nu ia de la locuitori fără porunca ucazului nimic”. Meleghie avea misiunea de a readuce pe locuitorii fugiți din Soroca și să-i apere conform ucazului încredințat lui. Astfel se spune „așijderea și acelor oameni care au fugit din tîrgul în vremea cînd trecea neprietenii și s-au împrăștiat pe aiure ca să triimată ei la acei fugiți să le arate ucazul împărătescu de milă ca să se întoarcă înapoi în urmă la locuința lor la tîrgul Soroca și să trăiască fără grijă neavînd niciodată nici o frică sau supărare, fiind supt protecția a noastră și apărare”<sup>22</sup>.

Aluzia din document, în care se spune că locuitorii din tîrg „în vremea cînd trecea neprietenii și s-au împrăștiat pe aiurea”, se referă la asediul Sorocii de mai înainte de către turcii și polonii din armata suedeză. La 25 mai, cînd se știa de apropierea trupelor rusești, 500 de turci și poloni încearcă să ocupe Soroca<sup>23</sup>, după ce în februarie mai fusese o dată prădat tînutul<sup>24</sup>. Datorită acestor jafuri atît de dese, locuitorii din aceasta parte fugiseră prin alte regiuni. În vederea readucerii populației este însărcinat Meleghie Lungul, care era și din aceste părți.

Aceste date, deși nu dau precizări prea multe, arată însă că el rămăsese omul de încredere al țarului și în campania din 1711. După terminarea războiului, el continua să rămînă în Rusia. Numele lui nu figurează printre moldovenii care îl însoțesc pe Dimitrie Cantemir în Rusia<sup>25</sup>. Aceasta este explicabil, deoarece Meleghie se stabilise acolo dinainte, fiind în serviciul țarului, nu al lui Cantemir. Că el continuă să rămînă în Rusia și să se bucure de favoarea împărătească se vede dintr-un ucaz al lui Golîțin, dat lui Meleghie în Kiev, la 25 ianuarie 1712, prin care i se dă învoire să-și aducă familia de la Hvastov la Kiev. În ucaz se spune „Moldoveanul Meleghie Lungul merge de la Kiev la Hvastova ca să ridice de acolo pe femeia sa cu tot calabalîcul să o aducă la Kiev. Drept aceia pe unde va trece prin tînguri și sate în colo și înapoi să poroncește tuturor cinovnicilor să iabă slobodă trecere și pentru cei ai lui și pentru [cei] ce vor fi cu dînsul. Pe la cvartir să se de fin sau pai numai ca să fie îndestulație și precum lui însuși așijderea și celor ce va fi cu dînsul să nu li se facă nici o strîmbătate”<sup>26</sup>.

<sup>21</sup> La această dată G. I. Golovkin se afla la Căinari, localitate aflată la mică distanță de Soroca, *Enciclopedia română*, vol. VII, p. 421.

<sup>22</sup> Gh. Ghibănescu, op. cit., p. 129, nr. 73.

<sup>23</sup> N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. I, p. 314.

<sup>24</sup> N. Costin, op. cit., p. 90.

<sup>25</sup> I. Neculce, op. cit., p. 297.

<sup>26</sup> Gh. Ghibănescu, op. cit., p. 130, nr. 75.

După această data nu mai găsim nici o știre despre dînsul pînă în 1721. În acest interval de timp, Meleghie se reîntoarce în Moldova. Se pare că el se bucură de destulă favoare din partea domnului Mihail Racoviță, sub a carui domnie probabil ca revine în țară, deoarece se găsesc mai multe acte domnești de privilegii acordate lui de acest domn. Totuși, legăturile lui cu cercurile politice rusești au rămas bune, de vreme ce Mihail Racoviță pe el îl însărcinează cu misiunea de a pleca la Kiev pentru a cumpăra marfă de acolo. E posibil ca sub aspectul economic al acestei misiuni să se fi ascuns și o misiune politică, mai ales că Mihail Racoviță se aratase un partizan al politicii filoruse. În 1721, el merge la Kiev unde obține învoirea de la Golîțin de a pleca și în alte localități ale Rusiei, dîndu-i-se un ucaz de slobodă trecere<sup>27</sup>.

Dovadă despre legăturile bune pe care le păstrase este faptul că obținuse de la Golîțin, pe lîngă permisiunea de a putea circula și în alte localități, și favoarea de a nu plăti nici o vamă pentru marfa cumpărată<sup>28</sup>. La 2 iulie 1723 era sosit în țară<sup>29</sup>.

Rămîne întrebarea, cine este Meleghie Lungul ?...

Din documentele cunoscute se vede că era strănepotul lui Lungul Armașul<sup>30</sup>. Spița de neam a Melegheștilor, întocmită la 26 martie 1783, arată că pe strămoșul lor îl chema Codrul<sup>31</sup>.

Se pare că tatăl și bunicul lui Meleghie au purtat alte nume : pe bunicul lui îl chema Neculai Răghineț, iar pe tatăl lui, Vasile Mîrzacul.

Tatăl său a avut rangul de șatrar și a fost stegar domnesc<sup>32</sup>. Meleghie Lungul a avut rangul de clucer și a fost stegar<sup>33</sup>. El și bunicul sau au stăpînit pămînturi în părțile Iașului, Ocenii între apa Jiilei și a Prutului la Stîncă<sup>34</sup>. În 1702, bunicul său, Nicolae Răghineț, îi dă danie părțile sale din Ocenii<sup>35</sup>, moșie pe care o întregeste prin noi danii și cumpărături<sup>36</sup> mai ales după ce se reîntoarce în țară.

Originea Melegheștilor se pare a fi din ținutul Soroca (din împrejurimile Țîrgului). Acolo avea mari moșii, în 1680, șatrarul Vasile Mîrzacul : Vârtejenii și Rogojenii pe apa Nistrului, Ciucumenii, Buciumenii, Bolboacele și altele pe Căinari<sup>37</sup>.

Deși nu-l cunoaștem printre dregătorii mari domnești, Meleghie Lungul s-a bucurat de privilegii atît de la Mihail Racoviță cît și de la Grigore Ghica<sup>38</sup>.

Urmașii lui sînt mai bine cunoscuți : a avut doi fii, pe Ion și Tanasă,

<sup>27</sup> G. H. Ghibănescu, op. cit., p. 130, nr. 76.

<sup>28</sup> Ibidem, p. 131, nr. 76.

<sup>29</sup> Ibidem, p. 131, nr. 77.

<sup>30</sup> Ibidem.

<sup>31</sup> Ibidem, p. 137.

<sup>32</sup> Idem, Arhiva Muzeului municipal Iași, fasc. II, p. 64.

<sup>33</sup> Ibidem, fasc. II, p. 64.

<sup>34</sup> Idem, Surete și izvoade, vol. XXIV, p. 9—10, nr. 10, 11.

<sup>35</sup> Idem, Arhiva Muzeului municipal Iași, fasc. II, p. 57.

<sup>36</sup> Ibidem, fasc. II p. 66 și fasc. III, p. 1 și 9, Surete și izvoade, vol. XXII, p. 57.

<sup>37</sup> Idem, Surete și izvoade, vol. XI, p. 124, nr. 68.

<sup>38</sup> Idem, Arhiva Muzeului municipal Iași, fasc. III, p. 1, 9.

care au ocupat mult timp dregătoria de vornici de poartă<sup>39</sup>. Descendenții lor se pot urmări pîna la jumătatea secolului al XIX-lea.

Rolul lui Meleghie Lungul este semnificativ pentru epoca pe care o trăiește. Pentru Moldova se impunea în această vreme necesitatea eliberării de sub jugul otoman. Curentul de apropiere de Rusia mergea crescînd de la începutul secolului al XVIII-lea. De altă parte țarul căuta să strîngă cît mai mult relațiile cu țările romîne. Soliile la curtea din Moscova se îndeseau, iar unii dintre romîni intră în serviciul lui Petru I. Datorită acestui curent de apropiere și de strîngere a legaturilor cu Rusia, se găsește explicația că boierul moldovean — printre alții — este în serviciul lui Petru I, care îl însărcinează cu mai multe misiuni. Acțiunea lui se încadrează în acțiunile atîtor moldoveni, care vedeau eliberarea țării lor prin Rusia. Meleghie Lungul n-a fost numai un intermediar dintre Moldova și Rusia lui Petru I, ci probabil că a fost și interpretul dorințelor poporului moldovean, care își sprijinea speranțele pe statul din răsărit în lupta împotriva jugului otoman. Numele lui înseamnă o verigă în plus la legăturile romîno-ruse de la începutul secolului al XVIII-lea.

---

---

<sup>39</sup> Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XI, p. 137.

# Jurnalul feldmareșalului B. P. Șeremetev despre campania de la Prut (1711)

C. SERBAN

Campania de la Prut s-a bucurat timp de aproape 250 de ani de o continua atenție din partea istoricilor. De la broșura în limba germană aparută la Berlin numai la doua luni de la încheierea pacy de la Vadul Hușilor<sup>1</sup> pîna la ultima lucrare de sinteză asupra istoriei U.R.S.S. — care aduce puncte de vedere noi asupra acestui important eveniment militar — se poate urmări rînd pe rînd atît bogăția izvoarelor publicate și nepublicate, cît și varietatea interpretarii lor<sup>2</sup>.

Izvoarele de baza asupra campaniei la Prut au fost publicate cu excepția acelor provenite din arhivele otomane<sup>3</sup>. O bună parte a izvoarelor<sup>4</sup> au ramas neutilizate, din motive greu de stabilit. Unul din aceste materiale documentare publicate la sfîrșitul secolului al XIX-lea este „Jurnalul de campanie al feldmareșalului B. P. Șeremetev din anii 1711—1712”<sup>5</sup>.

Feldmareșalul B. P. Șeremetev este o figura în general cunoscuta de istoricii noștri. Primele știri despre el au putut fi aflate de la cronicarii moldoveni din secolul al XVIII-lea care s-au ocupat de campania de la Prut și anume I. Neculce, D. Cantemir, N. Costin, N. Muste, A. Amiras. În cronica lui I. Neculce, feldmareșalul Șeremetev este desemnat sub numele de „Seremet”. Feldmareșalul Șeremetev, a cărui cariera politică, diplomatica și militara a cunoscut treptele cele mai înalte din vremea

---

<sup>1</sup> Warhafftiger Journal und Relation von dem jenigen was zwischen der Anuel von Se. Tzaris. Majest. und der Türkischen seit dem 30 mai st. v. 1711 passiret... Hamburg, den 11 September 1711...

<sup>2</sup> Studii de istorie a U.R.S.S. Perioada feudalismului... 1954, p. 527—538 (cap. sub redacția lui N. I. Kazakov).

<sup>3</sup> Am aflat de curînd ca istoricul turc Akdes Nimet Kurat a publicat în 1951 un studiu despre: Campania și pacea de la Prut (1711).

<sup>4</sup> A. Mișlaevski, Razboiul cu Turcia din anul 1711. Operațiunea de la Prut, Petersburg, 1898, 20+X+359 pag. Prefața lucrării conține o amănunțită prezentare a izvoarelor de arhivă privitor la aceasta campanie. Bibliografia privitoare la campania de la Prut poate fi cercetată în lucrarea: Bibliografia romîno-rusă, în curs de redactare prin grija Institutului de istorie al Academiei R.P.R. de Gh. Bezviconi, cercetător.

<sup>5</sup> Feldmareșal conte B. P. Șeremetev, Jurnal de campanie din anii 1711 și 1712, Petersburg, 1898, XVII+212+8 pag.



lui Petru cel Mare<sup>6</sup>, a fost unul din principalii comandanți ai armatei ruse în războiul ruso-turc din 1710—1711.

El a primit sarcina din partea lui Petru cel Mare de a înainta cu un grup de avangarda pînă la Dunare și a împiedica trecerea inamicului peste fluviu pînă la sosirea grosului armatei ruse. Șeremetev însa nu a îndeplinit această misiune întocmai; el a înaintat prea încet, a schimbat itinerariul și, astfel, turcii au putut să construiască podul de la Isaccea și să treacă Dunarea. Acest fapt a determinat pe țar sa-l înlocuiască de la comanda armatei ruse după sosirea lui la Iași și mai tîrziu, să încredințeze generalului Rönne misiunea de a înainta în dispozitivul de apărare inamic de la Brăila.

De aceea, jurnalul sau de campanie trebuie folosit cu o deosebită prudență tocmai din motivele arătate mai sus. Se pare că mareșalul ar fi avut interesul sa prezinte unele evenimente în așa fel ca ele să motiveze — mai tîrziu — greșelile sale din timpul acestei campanii.

În funcție de tema cercetării, datele din jurnal pot servi la: completarea biografiei sale, pregătirea și desfășurarea campaniei de la Prut, relațiile ruso-polone și ruso-turce<sup>7</sup>, precum și la istoria armatei ruse de la începutul secolului al XVIII-lea.

Privitor la campania de la Prut, materialele aflate în paginile jurnalului sînt destul de interesante. Pentru faza de concentrare a armatei ruse și înaintarea ei spre hotarul Moldovei se dau date în legătura cu situația internă din Imperiul otoman (efective, concentrarea trupelor, starea de spirit), date procurate de agenții comandamentului rus aflați în Moldova și Țara Romîneasca. Alte materiale se referă la pregătirile făcute de către comandamentul rus în vederea războiului cu Turcia și anume organizarea aprovizionării și pregătirea etapelor de marș pe timpul cît armata rusă înainta prin Polesia și Volînia.

Pentru faza desfășurării războiului rus-turc pe teritoriul Moldovei sînt redată integral doua documente necunoscute pînă acum, privind relațiile romîno-ruse. În primul rînd, este vorba de manifestul lui Șeremetev adresat, din ordinul lui Petru cel Mare, poporului moldovean (p. 25—26)<sup>8</sup>.

Celalalt document este o scrisoare a lui Dimitrie Cantemir din 20 mai 1711, adresată lui B. P. Șeremetev. Din lectura scrisorii reiese îngrijorarea domnului moldovean în ceea ce privește întîrzierea înaintării armatei ruse și, totodata, necesitatea stabilirii joncțiunii cît mai degrabă

<sup>6</sup> Despre viața lui, vezi D. Bantiș-Kamenski, Dicționarul oamenilor de vază ai Rusiei, M., 1836, vol. V, p. 303—314, precum și Dicționarul enciclopedic, Petersburg, 1903, vol. 78, p. 494.

<sup>7</sup> Privitor la relațiile ruso-turce se disting doua perioade: 1) Perioada campaniei de la Prut (25.I—5.VIII.1711) și 2) Perioada negocierilor ruso-turce pentru definirea condițiilor păcii de la Vadul Hușilor (5.VIII.1711—14.XI.1712). A doua parte a jurnalului a fost folosită de autorul acestui articol în lucrarea: Legăturile stolnicului C. Cantacuzino cu Rusia, aflată sub tipar în *Studii și comunicări de istorie*, vol. II al Societății de științe istorice și filologice.

<sup>8</sup> De asemenea, se arată ecoul pe care acest manifest l-a avut în rîndul populației.

(p. 34—35). Drept răspuns, feldmareșalul i-a trimis pe brigadierul Kropotov cu un detașament de 3000 de călăreți<sup>9</sup>.

Se dau de asemenea amănunte privind înaintarea brigadierului Kropotov către Iași (ordinea primită de acesta de la Șeremetev, traseul parcurs de la hotarul țării pînă la Iași și măsurile de precauție luate în timpul marșului) (p. 36—38), și întîlnirile lui Dimitrie Cantemir cu brigadierul Kropotov la 1 iunie și cu feldmareșalul Șeremetev la 6 iunie (p. 40—43).

În jurnal este prezentată totodată activitatea comandamentului rus la Iași, pînă la sosirea lui Petru cel Mare. Astfel, se dau date noi în legătura cu consiliile militare, la care a participat Dimitrie Cantemir, la veștile primite despre înaintarea armatei inamice, la luptele de hărțuială între armata ruso-moldovenească și detașamentele mobile de tătari care atacau prin surprindere tabăra aliată de la Tuțora (p. 44—50).

Datele jurnalului se opresc la 25 iunie 1711 și apoi sînt reluate cu data de 7 iulie același an, cînd se dau știri despre luptele ruso-turce de la Gura Sărății și de la Vadul Hușilor. În această parte a jurnalului, elementul nou îl constituie amănuntele privind consiliile militare ținute la 11 iulie de comandamentul rus în momentul în care contele P. P. Șapirov ducea tratative pentru încheierea păcii cu marele vizir. Hotărîrile luate în aceste consilii dovedesc ca armata rusa nu-și epuizase încă forțele și că mai era în stare să continue lupta (p. 55—56).

Pe lîngă jurnalul lui Petru cel Mare, unde aflăm redactat un text oficial în conformitate cu interesele de stat ale Rusiei, jurnalul lui Șeremetev este un izvor deosebit, care poate completa documentele interne și externe privitor la campania de la Prut și care nu trebuie ignorat de cercetătorii istorici<sup>10</sup>.

## FELDMAREȘALUL CONTE B. P. ȘEREMETEV JURNALUL DE CAMPAIE DIN ANII 1711 ȘI 1712 ANUL 1711 FEBRUARIE

*Ziua 9, vineri.* Feldmareșalul era la locuința sa. În această zi s-au primit știri de la generalul-locotenent principele Golîțin, scrise la Zolociov la 24 ianuarie, că în aceste zile au sa plece, chipurile, din partea turcilor trei detașamente mici contra „*passî*” (pășunilor?) noastre, în care sînt cîțiva tătari și zoporojeni trădători și poloni ai voievodului din Kiev. Din Iași, agenții noștri, precum și corespondenții din țara Moldovei și Țara Romînească, scriu că foarte curînd turcii, cu toate forțele lor, vor porni contra noastră și, primind aceasta, el, generalul locotenent, sta acolo cu toată precauția și așteaptă ofensiva lor.

<sup>9</sup> Vezi I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O seamă de cuvinte*, București, 1956, p. 269.

<sup>10</sup> Textul integral dat în anexă se referă numai la acele evenimente strîns legate de Moldova și Țara Romînească și de relațiile ruso-moldovenești din această perioadă (N. A.).

*Ziua 25, duminică,*

Din Zoloviov pe data de 6, că în aceste zile așteaptă în fiecare zi detașamente dușmane contra pășunilor (passi) noastre; iar forțele turcești destinate pentru război, iată mai jos lista:

Ieniceri	20 000
Ghebegii care trebuiau să fie trimiși	10 000
Topcii, pușcași și servanți ai artileriei	7 000
Topcii arabagii care fac căruțele pentru artilerie și le repară	1 500
Ienicerii din Egipt	3 000
Infanterie rumeliotă din albanezi și bosniaci	20 000
Spahii	20 000
Ghedik suk spahii	400
Pașii din Rumelia și Asia cu ai lor „zaimi“ și timerioții	30 500
Total	118 400

Pe deasupra, oamenii vizirului și oamenii lui de curte, precum și azemi și alți miniștri ai Porții.

Locuitorul din Macedonia, Nicolae Kostianul, venit de la Stambul, care a adus scrisori de la ambasadorul nostru Tolstoi, a spus: chiar la Stambul se pregătesc de război contra Mariei Sale Împăratului și atrag din nou pe ieniceri și spahii la serviciu și pe corabii pe militari și s-a poruncit tuturor oamenilor de război să se concentreze în apropiere de Bobadei, oraș turcesc, în luna martie, și s-au trimis cu privire la aceasta decrete în toate locurile, în Anatolia și în Egipt și în Țara Arăbească pregătesc, de asemenea, 120 corabii și catarge, și alte vase maritime mici în Marea Neagră împotriva Măriei Sale Țarului. La Iași și la Bender el, Niculae n-a fost, deoarece de la Bucșani el a fost condus, ca un simplu negustor, pînă la Sneatin și nu a văzut trupele suedeze nici ale voevodului Kievului, și pe trădătorii căzăcești. Lemnul pentru poduri este pregătit de domnii Munteniei și Moldovei și le vor face în primăvară, iar acum el a mers peste Dunăre pe gheață. Sultanul și vizirul au fost după plecarea lui la Țarigrad. Ambasadorul Moscovei este păzit de cea mai strașnica paza, și el nu lasă pe nimeni, și stă la cele șapte turnuri, iar pe turcește Edicul (Yedikule), și oamenii lui care sînt cu el, toți sînt închiși cu dînsul.

## APRILIE

*Ziua 9, luni.* De la curtea (conacul) Mankevici, feldmareșalul a plecat la Maiestatea Sa Împăratul la Luțk.

Itinerariul și datele:	Unde au fost tabere	Mile
Dubroviți		
Poliț 10 aprilie, marți	au mas	7
11 aprilie, miercuri	au mas	8
Omelinia sat	au mas	6 $\frac{1}{2}$
12 aprilie, joi a sosit la Luțk.	aici au avut locuință	6 $\frac{1}{2}$

Toate zilele au fost frumoase și călduroase.

Și feldmareșalul a avut întrevedere cu Maria Sa Țarul, și cu contele Golovkin, și cu ambasadorul principele Grigorie Feedorovici Dolgoruki, cu baronul Șafirov. Și în acea zi toți au șezut în consiliu și după consiliu a sosit domnul general Allart.

*Ziua 13, vineri.* La locuința Mariei Sale Țarului au fost toți domnii menționați și a fost (au ținut) consiliu și apoi au mâncat tot la Maria Sa. Apoi Maria Sa a fost la generalul feldmareșal cu toți domnii menționați și au plecat cu Măria Sa la Iarov la această dată. Prin ucazul Mariei Sale s-a poruncit ca divizia cneazului (prințului) Menșikov să fie trecută generalului Veid și de la aceasta dată au devenit (?), și aceasta au semnat-o Măria Sa Țarul în puncte.

Feldmareșalul a fost la Luțk la data menționată (13) aprilie

## MAI

*Ziua 13, duminică.*

La aceeași dată au fost trimiși ca spioni (Spig), cărora li s-a dat câte 10 taleri bătuți, grecul Constantin Nicolaev la Dunăre, la Oblucița, unde turcii construiesc un pod, moldoveanul Teodor Alexandrov la Bender, unde se află regele Suediei, pentru a afla despre întreaga comportare a inamicilor de acolo.

Pe data de astăzi, în orașul moldovenesc (voločesc) Soroca, care este peste Nistru, s-a trimis un universal (scris) de mîna generalului feldmareșal contele Șeremetev și cu pecetea lui, care a fost înmînat, spre a fi dus, consilierului de curte al Mariei Sale Țarului, Roguzinski, așa cum sta anunțat mai la vale în această însemnare.

Generalul prințul Repnin a scris că el a plecat cu divizia sa din localitatea Polonnii în ziua de 13 mai, duminică.

Din ordinul Mariei Sale Prea-luminatului Țar, Augustul meu Țar și Suveran, Impărat a toate Rusiile etc., etc., etc.

Eu, primul general-feldmareșal comandant al trupelor Măriei Sale Țarului, consilier secret, cavaler militar al ordinelor din Malta, al Sf. Andrei și al altor ordine,

Contele Boris Șeremetev

Aduc la cunoștința poporului moldovenesc (voločki), tuturor în general și fiecaruia, în special nobililor domni cîrmuitori și dregătorilor de toate rangurile și tuturor: întrucît Maria Sa Țarul, Preamilostivul suveran, are toate simțămintele creștinești și stăruința pentru izbăvirea poporului creștin de jugul greu turcesc, și a poruncit să intru cu oastea sa în Moldova (Voločki), de aceea prea plecat vă rog și, totodată, vă înștiințez: care creștin dreptcredincios și fiu adevărat al bisericii creștine răsăritene *catolice (universale)* dorește izbăvirea bisericilor sale și a întregii sale patrii de stăpînirea musulmana și de greutățile lor, să se stăruiască și să se pregătească pentru toate rezistențele în serviciul Măriei Sale Țarului împotriva forțelor dușmane, împreună cu trupele Măriei Sale

Țarului, cărora le promit, prin înaltul ucaz al Mariei Sale Țarul oricui va fi iscusit în acel serviciu, după cum urmează: colonelul (polkovnik), care în îndeplinirea serviciului sau, se va prezenta cu un regiment adunat — 100 ruble, capitanului sau rotmistrului (capitan de cavalerie) — 30 ruble, porucikului (locotenentului) — 20 ruble, horunjiului (sublocotenent de cazaci) — 15 ruble, celorlalți — tratamentele(-ul) lunare cuvenite, începînd de la data cînd se vor declara în serviciul Măriei Sale Țarul, care se va da lunar după ranguri, ca și celorla care se află în serviciul Maiestății Sale, soldaților, pentru aceasta campanie, cîte 5 ruble; iar de va continua acest război și va începe campania viitoare, atunci Maria Sa Țarul, ținînd seama (vazînd) de credința și faptele lor creștinești, nu numai că va da soldaților suma menționată, ci vor fi satisfăcuți cu milă și recompensă mai mare decît acele plăți. Iar între timp domnii polcovnici și ceilalți ofițialiști (comandanți? — *n. tr.*) trebuie să fie cu bagare de seamă, ca soldații să aiba cai și armamentului necesar, ca sa-și poată îndeplini mai sigur slujba lor contra nelegiuitorilor. Tuturor trupelor Mariei Sale Țarul se comunică spre obștească știre a tuturor celor ce sînt datori să ia cunoștință să nu împiedice adunarea menționatei trupe moldovenești să nu comită nici un fel de impedimente, fapt pentru care se dă acest manifest, cu semnătura mîinii mele și întărirea sigiliului (pecetii), domnului polkovnik Alexandru Cîauru. Scris la Vroțlav, mai 17, anul 1711.

Un patent identic s-a dat la 18 mai 1711 colonelului moldovean Tanski, numai că în el nu scrie că polkovnikului i se vor da 100 ruble, deoarece Tanski a fost deja numit polkovnik.

#### *Ziua 18, vineri.*

Pe data de astăzi s-a dat un universal identic, cu privire la strîngerea moldovenilor în slujba Măriei Sale Țarului, și tînărului Tanski, care face de mult serviciu în trupele moscovite.

#### *Ziua 26, sîmbătă.*

Ca răspuns la scrisorile venite de peste Nistru de la pîrcălabul Afendik din primul tirgușor moldovenesc Soroca s-au trimis, cu locotenent-colonelul Rîm, 300 de dragoni, neregulați — 30 și li s-a poruncit să intre în acea cetate și s-o apere de venirea dușmanilor și i s-a dat acelui locotenent o patentă semnată de mîna proprie a Mariei Sale Țarul, prin care se aduce la cunoștință populației de acolo, cum să procedeze împotriva turcilor și să scape de robie, patentă ce a fost înmînată feldmareșalului de către consilierul de curte Roguzinski.

#### *Ziua 27, duminică.*

La ora 1 p.m. a sosit la generalul feldmareșal, lînga șanțul de piatră, pîrcălabul Semion Afendik cu fiul sau, de la Soroca. Și după convorbirea cu acesta și în urma consfățuirii cu principele Dolgoruki și cu domnul Roguzinski, s-a poruncit să nu fie duși oamenii, așa cum s-a hotărît ieri, ci să aducă 150 oameni și să intre (în cetate) căpitanul Mavrin.

Apoi generalul feldmareșal, cu întreg detașamentul sau, a plecat la ora 2 p.m. și au sosit după amiază la Rașkov, localitate situată pe malul fluviului Nistru. Și după sosirea sa, feldmareșalul a plecat să inspecteze podul construit și pozițiile locului, iar cele trei detașamente de grenadieri și artileria trecuseră deja de partea cealaltă a Nistrului, înainte

de a sosi feldmareșalul. Și a fost la generalul Ianus și după ce s-a întors de peste Nistru la marele său cartier general, a poruncit regimentelor de Inghermanland și Astrahan și convoaielor acestora să treacă Nistrul în cursul întregii nopți și să stea în locul pe care îl va indica generalul Ianus.

*Ziua 28, luni.* Generalul feldmareșal a fost de partea aceasta a Nistrului. Și s-a ordonat podul pe Nistru mai la vale de Rașkov un alt pod pentru vad (?) <sup>11</sup>, iar pe primul au trecut convoaiele regimentului și alte convoaie (cărute) ofițerești.

Pe data de astăzi s-a primit scrisoarea de la Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, scrisă la 20 mai, în care scria :

Pentru numele lui Christos, în momentul în care veți binevoi a primi această scrisoare a mea, binevoiți a trimite îndată 3000 cavalerie bună la Iași, deoarece Suedezul, prin facțiile sale, a sugerat sultanului turcesc că eu sînt de partea dvs. și dvs. înșivă binevoiți a vă grăbi cît se poate de repede, deoarece toată oastea principală turcească a plecat deja din Adrianopole acum 10 zile, iar de la Adrianopole pînă la Dunăre sînt în total numai 25 conace (sau tabere opriri — comandamente). Pentru dumnezeu, binevoiți a-mi da mijlocul pentru pericolul meu, binevoiți a-mi trimite, de asemenea, și ceva bani.

Și cu privire la acea scrisoare a domnului, generalul feldmareșal contele Șeremetev a făcut (ținut) conferință cu generalul-maior și locotenent-colonel al gărzii imperiale, cu consilierul de curte Roguzinski, în care s-au sfătuit să trimită înainte la Iași pe dl. comandant de brigadă (brigadă în text) Kropotov cu 3 regimente de grenadier, ale lui Polonski, Kropotov, Ropov ; și această trimitere, ce să facă el, s-a notat mai jos.

*Ziua 29, marți.* De la primul său mare cartier general, de la Rașkov și de la primul pod, care se află lîngă dealurile înalte, generalul feldmareșal cu statul sau major au trecut la celălalt pod și au petrecut acolo noaptea, deoarece acel pod peste Nistru a fost construit la (data de azi) această dată, în prezența feldmareșalului.

Brigadierul Kropotov, în urma scrisorii domnului Moldovei, a fost trimis la Iași nu cu regimentele de grenadier, cum se sfătuiseră înainte, ci cu regimentele de dragoni din Kazan, Nijni-Novgorod, de Azov și cu 2 companii de grenadier. În punctele date de feldmareșalul, d-lui brigadier Kropotov i s-a ordonat :

1. Intrucît Alteța sa domnul Moldovei a scris că a înclinat să (vina) sub înalta protecție a Măriei Sale Țarul și contra dușmanului necredincios comun și viclean are să se ridice într-adevăr, cu oaste, astăzi noi, generalul feldmareșal, cu comandamentul nostru, nu ne aflăm aproape de locul numit Iași, unde își are reședința alteța sa și pericolul pentru acel domn menționat de a rămîne acolo, din cauza unui neașteptat atac turcesc fiind mare fără trupele Măriei Sale Împăratul, de aceea ne-am sfătuit să vă trimitem cu 3 regimente la Iași.

2. Și (se poruncește) domnului brigadier, cu detașamentul numit,

<sup>11</sup> În altă redacție : au început să construiască un alt pod mai la vale (jos) pe Nistru.



să (mărșăluiască) mearga cu toată graba și în drum sa ia toate masurile de precauție împotriva atacului dușman, mai ales în timpul marșului și în cantonamente tabere să țină de partea stângă patrula puternice, deoarece dușmanul trebuie așteptat mai mult de la Tighina, totuși trebuie să te aștepți la pericol din toate părțile ; unde se va întâmpla sa fie campament, acesta sa fie așezat în locuri întarite, acoperind flancurile și spatele.

3. Înainte de a ajunge la Iași a trimite și a se da de știre despre sosirea (brigadierului) la menționatul domn și a cere ordin unde va porunci să mergi cu trupele ; și a se avea grijă ca domnia sa să binevoiască a intra în trupele noastre a-i prezenta motivele, ca aceasta se face pentru o mai mare securitate (siguranță) a lui, dar mai ales șederea și sfaturile sale în rîndurile oștirii noastre va fi de mare folos și pentru bunele progrese ale oastei, iar după ce vei fi intrat în legătură cu el, a te comporta în totul conform sfatului său ; numai, desigur, să te interesezi, înainte de a trece Prutul, daca nu există vreun detașament dușman puternic la Iași sau lîngă Iași.

Cînd susmenționatul domn va sosi la dvs., să ni se dea de știre cu toată iuțeala (graba) ; și pe ce drum vom merge — de aceasta să ne comunicî prin corespondența ; iar dacă măria sa va binevoi să ia drumul spre noi, și dvs. cu detașamentul dvs. sa va alăturați lui (ca să veniți la noi) ; sa aveți o foarte mare grijă ca să ne comunicați aceasta și cu oastea lui și propuneți în conferință ca se cuvine să se întîlnească cu noi — aceasta fiind bine pentru toate acțiunile.

5. Cînd excelența sa, menționatul domn, va sosi la noi, atunci detașamentul vostru sa fie aranjat ca pentru paradă și să i se faca onoarea cuvenită în sunete de toba, și nu numai persoana lui, ci și celorlalți miniștri ai sai ca să li se faca (dea) toată cinstea.

6. În drum, detașamentul să păstreze o bună purtare ; și sa se aduca la cunoștința tuturor nu numai ca nimeni să nu aduca nici un fel de jignire moldovenilor, ci nici sa nu ia nimic fara bani, sub amenințarea de a-și pierde viața ; iar de va comite careva vreo jignire, atunci, fără a ne scrie noua, sa fie executat după importanța faptei comise, să fie celorlalți drept exemplu, ca să nu îndrăznească nimeni să comită samavolnicii ; și întreg detașamentul vostru să aibă o comportare bună cu întreg poporul moldovenesc, fără nici o răutate..., deoarece acesta este interesul M. S. Împăratului spre toate foloasele. De asemenea, în drum, să nu călcați cerealele în picioare, să nu aduceți nici un fel de stricăciuni gradinilor, să nu ardeți gardurile de la curți și grădini de zarzavat, sub aceeasi opreliște (amenințare).

7. Cînd veți sosi în apropiere de Iași și vă veți vedea (întîlni) cu domnul Moldovei, atunci sa-i arătați sa binevoiasca a gasi mijlocul de a procura proviziuni nu numai pentru detașamentul vostru, ci și pentru întregul corp care este cu mine, și să obțină acestea pe bani, unde se va putea.

8. Un comisar cu 10 000 ruble e trimis cu voi și cînd veți ajunge la locul menționat și cînd domnul menționat al Moldovei va cere bani, să-i înmînați această sumă, spre a fi împărțită oștirii lui și spre cum-

pararea proviziunilor; sa aratați, de asemenea, ca depozitele să fie în locuri întarite.

9. În celelalte, să vă comportați cu toată credința și paza (păstrarea) în ceea ce privește interesele înalte ale Măriei Sale Țarul, și sa manifestați credința voastră în serviciile Măriei Sale.

Cu Kropotov a fost trimis regimentul moldovenesc al lui Apostol Kîghici.

Drumul pînă la Iași pentru întreg corpul (e) în stînga, închide drumul brigadierului Kropotov;

De la Nistru:	mile	data	din	luna	mai
pînă la Prișant . . . . . 1	apa . . . . .	30	"	"	"
pînă la Dubroș . . . . . 2	apa rîului . . . . .	31	"	"	"
pînă la Răut . . . . . 2 $\frac{1}{2}$	rîu destul de mare, spre a				
	satisface nevoia de apă în				
	drum . . . . .	1		luna iunie	
pînă la Cula . . . . . 4	apă de heleșteu și rîu .	2		"	"
pînă la Sineș-Cula, mergînd	eleșteu în dreapta peste				
pe 4 izvoare,	deal . . . . .	3			
				"	"
pînă la Prut . . . . . 4	în fața punctului Țuțora,				
	mai jos de Iași, de la Iași				
	2 mile				
În total . . . . .	17 $\frac{1}{2}$				

Drumul pîna la Iași, pe care va merge (executa face marșul) brigadierul Kropotov în dreapta:

	mile		dat din mai
Pînă la Utidești . . . . . 2			29 mai
Pînă la Răut . . . . . 2	campament		30 "
Rîut pînă la Gheigoled . . 2	"		31 "
Pînă la Mohăreni . . . . . 4			
Pînă la Prut . . . . . 4	Va ajunge la punctul Zagarănța,		
	jumă mai sus de Iași pe rîu vreo		1 iunie.
	tate de milă...		
Total	13 $\frac{1}{2}$	mile	

Ziua 30, miercuri, în ziua nașterii Mariei Sale Țarul, generalul feldmareșal contele Șeremetev a trecut Nistrul peste pod de pe această parte, cu întregul sau detașament și a pașit în Țara Moldovenească la această data, și, trecînd Nistrul, au luat masa pe mal și la prînz au fost generalul Ianus, generalul-maior prințul Dolgoruki, prințul Volkonski, Vidman, Weissbach, brigadierii Cirikov și Cernțov.

În seara acestei zile a fost trimis aghiotantul colonel Andrei Veliaminov spre padurea (codrii) Orheiului, unde se află domnul serdar cu moldovenii ce s-a hotărît, iar cu el, Veliaminov au fost trimiși toți cazacii de la Don.

Ziua 31, joi. Generalul feldmareșal de la primul campament de pe Nistru a parcurs 2 mile, a petrecut noaptea cu detașamentul în punctul Dobrușa, lîngă un rîu mic.

Nu a avut nici un fel de știri.

Pe data de astăzi d-lui general Ianuș Enberski i s-au înmînat punctele (instrucțiunile) și ordinea de bătaie („order de batalii“ — în text), cum să execute marșul acesta (de acum) de la Nistru pe teritoriul moldovenesc spre Iași și spre Dunăre; și ce s-a poruncit să se facă în conformitate cu aceasta și ce masuri de precauție să se ia, și comandantii să instituie pichete și schield-wacht-uri, și aceste puncte în luna mai (să fie executate complet — *n. tr.*).

## IUNIE

*Ziua 2, sîmbătă.* Generalul feldmareșal de la rîul Răut a mers cu detașamentul în jos, de-a lungul aceluiași rîu Răut, o milă, și a petrecut noaptea lîngă același rîu, pentru că dealurile sînt mari și convoaiele nu pot merge repede peste dealuri.

Pe data de astăzi a scris la 1 iulie generalului feldmareșal brigadirul Kropotov de la rîul Prut că la 1 iunie a sosit cu regimentele trimise la domnul Moldovei și acesta în persoană a sosit la regimente, însoțit de 300 oameni și, trecînd rîul, a trecut în revistă regimentele care l-au salutat după ucaz, cum este prescris în puncte, și a primit aceasta cu foarte mare placere și, trecînd rîul Prut, el, domnul i-a poruncit lui, brigadirului, să staționeze cu regimentele la o jumătate milă depărtare de Iași, și de acum el se va duce. El a primit cele 10 000 ruble, banii luați, și i-a pus sub lacăt, sub paza noastră și a lui și, în ceea ce privește proviziunile, acel domn își dă toată osteneala, numai că proviziuni pregătite nu sînt și nu are de unde să le ia în scurt timp.

Despre inamic, el, domnul, i-a declarat lui, brigadirului, ca regele Suediei și voevodul Kievului se află la Bender și că la Bender nu este multă oaste turcească: s-a construit pod peste Dunăre și vizirul cu un corp turcesc vine spre Dunăre.

Dupa sosirea sa, a brigadirului, moldovenii l-au anunțat ca așteapta din Polonia spre Bender, pe drumul lor, cîțiva oameni și el, brigadirul, a trimis de la el 40 de moldoveni, și cînd moldovenii au dat peste ei, aceia au început lupta și moldovenii noștri au luat 9 oameni, iar 2 oameni au fugit în pădure. Iar la interogator captivii au spus: fac serviciul pe lînga panul Urbanovici și în ultimele zile ale lunii scurse aprilie panul Urbanovici din Tokotin a plecat din moșiile sale la regele Suediei și lor le-a poruncit să vină după el, și ei plecau după dînsul la Bender, iar despre plecarea lor din Polonia nu știa nimeni.

Iar în scrisoarea domnului Moldovei și voevodului Dimitrie Cantemir e scris ca el a primit cu mare bucurie scrisoarea de la generalul feldmareșal prin brigadirul Kropotov, și a venit cu un oarecare număr de oameni la Prut, și trecînd Prutul, va merge mai aproape de Iași.

La 1 iunie el a primit scrisori de la trupele turcești, din care au aflat că acolo oștiri nu au sosit încă la Dunăre și pîna la Dunăre le-a rămas numai 7 conace (sau campamente) ar fi vrut, totuși, să zăbovească în acel loc vreo doua zile; spahii și multe pașale nu au venit încă; și se spune ca dacă ei nu vor fi, vizirul nu va trece de partea aceasta a Dunării; va trece numai aga ienicerilor cu infanteria pentru paza podului: ei au 500 de tunuri, 200 au rămas în urmă, iar 300 ușoare, trase de cîte

2 cai, au rămas cu 2 conace (campamente *n. tr.*) în urma vizirului, iar infanteria merge cu 2 conace înaintea lui; și regreta foarte mult că turcii vor ajunge la pod înaintea trupelor Măriei Sale Țarului; iar dacă noi am fi venit înaintea lor la pod, atunci văzîndu-ne, toți ar fugi, și sînt gata să-mi vars sîngele, și de aceasta să nu vă îndoîți și să dea dumnezeu să poată face în curînd joncțiunea cu excelența voastră, așa cum dorește.

*Ziua 3, duminică.* Generalul feldmareșal, parcurgînd cu detașamentul de la riul Răut o jumătate de treime de mila pîna la punctul Cula, a petrecut noaptea; de cu seară a fost o ploaie mare, care a durat toată noaptea.

Pe data de astăzi au fost prinși de către moldoveni doi poloni, șleahitici din Podolia..., care mergeau din Polonia de la Sapięga, starostele din Bobruis, la Bender, unde se afla regele suedez și aceștia au fost interogați, și la interogatoriile lor au fost trimise M. S. Țarului și miniștrilor, deoarece cele declarate de ei la interogatorii prezintă un mare interes fiind contra Măriei Sale Țarului; iar acei doi oameni sînt cei doi poloni, despre care menționa brigadirul Kropotov că au scăpat.

*Ziua 6, miercuri.* Dimineața, la domnul general feldmareșalul conte Șeremetev au venit domnii general prințul Dolgoruki, prințul Volkonski, Widman, Weissbach, brigadirii Cirikov, Cernțov și aflînd că domnul Moldovei Dimitrie Cantemir vine din Iași la oastea Măriei Sale Țarului peste riul Prut, generalul feldmareșal a plecat îndată cu menționații domni întru întîmpinarea domnului Moldovei. Și l-au întîmpinat în afara tabărei (dincolo de), toate regimentele stăteau de parada cu drapelele desfăcute și i s-a dat onoarea (a fost salutat) în bătaia tobelor. Și-au sosit ei, generalul feldmareșal cu domnul Moldovei, calări la marele cartier general al feldmareșalului și, intrînd în cort, s-au așezat la masă: la dreapta mesei domnul Moldovei, lîngă el — consilierul de curte Raguzinski, la stînga, în fața mesei — generalul feldmareșal, la dreapta — domnul general de cavalerie Ianus, la stînga — generalul-maior și locotenent-colonelul de gardă prințul Dolgoruki, la masa brigadirul Cirikov, și au ținut sfat despre treburile Mariei Sale Țarului. Ceilalți domni generali și brigadieri au stat într-un cort deosebit.

După terminarea consiliului, domnul Moldovei cu generalul feldmareșal și cu generalul Ianus, Dolgoruki, Volkonski, Widman, Weissbach, brigadirii Cirikov, Cernțov, după ce au baut vodca, au mîncat în cortul feldmareșalului.

Cu domnul Moldovei erau oameni din serviciul său.

Hatmanul Ion (Neculce)

Constantin-mare (ceașnik) paharnic, fiul lui Iordachi marele Vornic.

5 oameni polkovnici sau rotmiștri (capitani de cavalerie, *n. tr.*)

1 locotenent.

lecai<sup>12)</sup> domnești — 8 oameni,

<sup>12)</sup> lecaev — la gen. plur. în text = nu cunosc termenul și nu este în dicționar. S-ar putea să vie de la lekar = medic sau de la leka = socoteala (socotitor) (*n. trad.*).

precum și alți numeroși moldoveni și slujitori ai acestuia, cărora generalul feldmareșal le-a făcut tuturor daruri în blănuri de samur și altele, cumpărate de la negustorii din Siberia.

Spre seară, domnul a plecat din lagăr (tabără) la Iași.

*Ziua 7, joi.* Generalul feldmareșal a stat cu detașamentul la râul Prut în punctul Țuțora.

Pe data de astăzi, feldmareșalul a aflat de la un detașament de valahi, trimis cu polkovnikul Ivanenko că hoarda vine direct asupra taberei spre râul Prut, și, îndată, pentru a anunța (alarma) pericolul, s-a tras o dată din tun (o salvă), la care au fost aduși îndată în tabără toți caii și înșeuăți, și s-au pregătit de paradă. Apoi polkovnikul Ivanenko a fost trimis din nou în recunoaștere contra acelor tătari și acel polkovnik, atacându-i pe tătari, a prins 2 limbi, care, fiind întrebați, au spus că ei tocmai fuseseră trimiși în recunoaștere pe (cu) 200 cai, iar hoarda se adună toată, cu regele Suediei și voevodul Kievului, și zaporojenii cu trădătorul Orlik se află la Bender și nu au auzit că aceștia să fi întreprins undeva o campanie. La această noapte, caii au fost ținuți în tabără, din cauza alarmei.

*Ziua 8, vineri.* Dimineața, toți generalii au fost la dl. general feldmareșal și pe la amiază au venit de la Iași Dimitrie Cantemir domnul Moldovei și a stat la conferință cu feldmareșalul, precum și generalul-maior prințul Dolgoruki și consilierul de curte Ragukinski.

În conferința ținută cu domnul Moldovei s-a propus și s-a scris, la această dată, Măriei Sale Țarului: întrucît la 6 a acestei luni, cînd a sosit domnul Moldovei la trupele Măriei Sale Țarului, generalul feldmareșal a avut cu dînsul o lungă conferință și și-a manifestat dorința față de interesele M. S. Țarului, a promis să-și adune oastea la 15 a acestei luni, și i-a trimis un universal pentru stîngerea ei, sperînd să adune 10 000 numai că dorește (așteaptă), conform promisiunii, bani pentru oaste, și despre acțiunile dușmanilor a declarat că cca 40 000 oameni din oastea turcească se află la Dunăre și crede (se așteaptă) că o parte însemnată din aceasta este deja de această parte a Dunării pentru paza podului, iar peste 10 zile aceștia pot fi deja 50 000 oameni, se vor aduna, de asemenea, destui oameni din hoarda tătarilor din Bugeac și, de aceea, a propus ca oastea care se afla lîngă mine feldmareșalul, să nu plece la Dunăre fără a avea un număr mare de infanterie, și anume de la 15 000. Și cu privire la aceasta, feldmareșalul cu generalii au ținut consiliu și după deliberări s-a aminat pînă la sosirea ucazului M. S. Țarului; iar între timp, în preajma acestor locuri, deasupra Prutului, a se face mici marșuri în jos, și a nu se îndepărta; și pentru hrana detașamentului de aici, și în parte pentru infanteria ce urmează, să se adune — ce se poate aduna — vite; iar el, domnul Moldovei, a promis în aceste zile să dea de la 15 000 berbeci și cca 4000 boi, iar grîne este foarte greu de găsit, deși feldmareșalul își dă multă osteneală în această privință și i-a propus să adune cîtuși de puține cereale pentru bani, iar el a răspuns că nu poate aduna (cereale) pentru armată, nici pentru trei zile. Nu este cu putință ca (noi) — în text el, feldmareșalul să meargă cu oastea la Hoarda din Bugeac; în primul

rînd, că se poate îndepărta de infanterie, al doilea — că dușmanul turc va fi în față, iar tătarii în spate și pot să ne izoleze de corpul principal și să ne obosească trupele prin dese atacuri și să ne ia corespondența: (ne taie legatura — *n. tr.*) pe deasupra se arată un mare pericol, că acum nu avem provizii, fapt pentru care în detașamentul meu aici, din cauza lipsei tot mai mari de piine au început să mănînce carne; și toți au socotit că e bine să-i supună M. S. Țarului și nu ca o indicație se cuvine să raportăm această propunere să mergem cu infanteria și să acționăm prin forță, și prin arme puternice, să cîpătăm proviziuni lîngă Dunăre și în Bugeac, și dacă intenția M. S. va fi să dăm lupta contra dușmanului la Dunăre, căci fără de aceasta nu se va putea, atunci să începă marșul cu armata de aici spre Dunăre.

Am staționat în aceeași tabără la riul Prut.

*Ziua 9, sîmbătă.* Dimineată la generalul feldmareșal au fost toți domnii generali; apoi, la ora 9 a. m. a sosit domnul Moldovei și, după ce au ținut consiliul, au plecat feldmareșalul cu el, domnul, și cu generalii prin tabără pentru inspectarea regimentelor, care stăteau toate în front; apoi domnul a plecat iarăși la tabăra lui.

Am stat în vechea tabără pe Prut.

*Ziua 11, luni.* Generalul feldmareșal a stat cu detașamentul la riul Prut. Pe la amiază a fost mare căldură, iar spre seară — ploaie și grindină. De la domnul Roguzinski, care a plecat din tabără la Iași, am aflat că domnul Moldovei i-a declarat: cîteva mii de tătari s-au adunat mai jos la vale pe rîu, la 12 mile depărtare și cîțiva au trecut Prutul.

*Ziua 13, miercuri.* Generalul feldmareșal, cu detașamentul, stătea pe riul Prut, la o depărtare de jumătate milă de primul campament. S-au primit ucazurile M. S. Țarului: în primul, de la Bar, din iunie 6, ca M. S. Țarul se va grăbi cît se poate de tare; iar generalul Weid îi scrie să se grăbească a sosi, cît se poate mai iute, să vină la mareșal, fără a-l aștepta pe M. S. Țarul; în celelalte, ca el, feldmareșalul să le facă, după extrema putință, astfel, ca să nu piardă timpul, dar, mai ales, să se grăbească să ajungă, dacă se poate, la Dunare, înaintea turcilor, M. S. Țarul îl felicită cu venirea domnului Moldovei.

În cea de-a doua, la 2 mile departare de Vroțlav, din iunie 9: M. S. Țarul a plecat ieri în marș cu regimentele garzii de la Vroțlav și parcurgînd două mile a petrecut noaptea, iar apoi se va grăbi, cu ajutorul lui dumnezeu, pe cît va fi cu putința, spre el, feldmareșal; iar generalul Weid i-a scris să se grabească cu infanteria, pe cît e cu putință, să vină la mareșal, fără al aștepta pe M. S. Țarul.

La data de azi, 13 iunie, tatarul Memet, prins de detașamentul nostru de recunoaștere, a fost trimis la Hoarda din Bugeac cu scrisori scrise în limba tătărească și i s-a fixat termenul să se întoarcă tot în iunie pe ziua de 19.

Am stat cu detașamentul în același loc la riul Prut.

În urma consiliului ținut cu domnii generali, s-a trimis în orașul moldovenesc Iași, în urma raportului brigadirului Cornețov, prezentat pe ziua de astăzi de căpitanul regimentului Tverski, cu (2) locotenenți,



(din regim. — *n. tr.* Volodimirski și Sibirski), — de la cele 12 regimente de dragoni, subofițeri pe cai slabi și prăpădiți : subofițeri — 1, pisar — 1, toboșar — 1, dragoni — 172, dragoni fără cai — 28, în total = 200 în total cu ofițeri și subofițeri — 206 ; (iar în seara acestei zile a fost numit maiorul Selivanov, să fie comandant în Iași).

(Seara, generalul feldmareșal cu generalul Ianus, cu Dolgoruki, cu Raguzinski, cu brigadirul Cirikov au plecat pentru consiliu peste râul Prut, la domnul Moldovei și au stat în consiliu pînă după miezul nopții, au sosit cu 2 ore înainte de a se face zi).

*Ziua 14, joi.* Generalul feldmareșal a staționat cu detașamentul pe vechiul loc, lângă râul Prut, la  $\frac{1}{2}$  milă depărtare de punctul Țuțora, și a așteptat sosirea în tabără a domnului Moldovei, dar acesta nu a sosit la ora fixată din tabăra sa. De aceea, generalul feldmareșal cu domnii generali Ianus, Dolgoruki, cu consilierul Raguzinski au plecat din tabără peste râul Prut, în tabăra lui domnească și acolo s-au sfătuit cu privire la cazul de război de acum, și au stat acolo două ore peste miezul nopții, apoi au sosit iarăși în tabără.

În orașul Iași a fost numit comandant maiorul Selivanov.

*Ziua 15, vineri.* Dimineața pe la ora 2, furagerii noștri, trimiși din tabăra de pe râul Prut, au fost atacați de tătari, care erau vreo 3000 oameni, și au luat dintre ai noștri un grenadir, iar ordonanțele care au dispărut. sînt 4 ; căruțașul — 1, au omorît o ordonanță, o ordonanță este ranită, iar pogonții (curierii, surungiii) (pogonșcik) nu au apărut 2, este omorît 1 ofițer, în total 11 oameni, dintre care 2 — morți, și, în același moment, în tabără s-a tras o salvă de tun drept alarmă, în urma căreia cailor au fost îndată mînați în tabără, apoi, în același timp, s-a poruncit polkovnikului Isupov să ia ofensivă contra acestor tătari cu oastea neregulată, iar cu cea regulată să plece locotenent-colonelul Soluțev din pichetul principal al regimentului Riazanski ; apoi, adunînd pe toți cei regulați de pe la Feld-Wachte, și cu aceștia fiind brigadirul Kropotov, căruia i s-a poruncit fuzionînd cu locotenent-colonelul Soluțev, să avanseze după tătari și sa-i caute. Și din aceștia, cei neregulați au dat o luptă, în care dintre tătari au fost omorîți trei oameni și mulți au fost răniți, iar cei regulați, din cauza dealurilor mari, nu au dovedit a-i ajunge, dar văzîndu-i, tătarii au luat-o la fugă. De aceea, ai noștri seara au revenit toți în bunăstare a sănătății.

Staționau pe Prut, la  $\frac{1}{2}$  mila departare de punctul Țuțora.

*Ziua 17, duminică.* Generalul feldmareșal a stat cu detașamentul, în același loc, pe dealul înalt pe care sosisera ieri.

La această dată a sosit, pe la amiază, un moldovean care înainte cu cîțva timp fusese luat prizonier de turci, și a spus ca el, fiind în captivitate, a plecat în felul următor : a omorît pe tatarul care-l păzea. În ceea ce privește informațiile (știrile), a anunțat că în hoarda din Bugeac, cu sultanul fiul hanului, sînt vreo 20 000 oameni și cu aceștia sînt vreo 15 000 de turci spahii, care se află la 6 mile depărtare de acest loc și voiau în una din aceste zile să atace oastea M. S. Țarului. Regele Suediei a fost peste Dunăre la vizir și, după întrevvedere cu acesta, a revenit la Bender.

La această data, în urma sfatului generalului, a fost trimis un detașament condus de locotenent-colonel Davidov la punctul Faltea și Ki-ghici, în care locuri se află boierii moldoveni; și cu acesta au fost trimiși 900 soldați neregulați, inclusiv 50 cazaci, din oastea regulată — au fost trimiși vreo 25 dragoni subofițeri și caporali.

S-a poruncit acelui locotenent-colonel să caute a-i aduce pe acei boieri cu el în convoi cu toată graba, și de se vor descoperi dușmani în putere să împiedice această măsură a lui, să trimită în recunoaștere; iar de va fi dușmanul mai puternic ca el, — să se retragă în tabără. De asemenea, să li se propună acelor boieri să cedeze un număr oarecare de vite pentru aprovizionarea trupelor M. S. Țarului.

Tot pe data de astăzi, feldmareșalul a propus domnului Moldovei ca, la detașamentele trimise de el înainte să-i trimită astăzi încă un detașament de 200 moldoveni sau, după cum va crede de cuviință, pentru cercetarea dușmanului deoarece au avut știri că turcii au venit la acele puncte și au luat la ei un boier care le-a promis să țină partea turcilor.

*Ziua 18, luni.* Feldmareșalul cu detașamentul a stat pe același deal.

A fost domnul Moldovei; apoi, după ce l-a vizitat pe feldmareșal, domnul a plecat, iar feldmareșalul cu generalii au luat masa la generalul Ianus. O zi foarte călduroasă.

*Ziua 19, marți.* Dimineața pe la ora 7 după miezul nopții, de pe dealurile din fața taberei, au venit tătarii, care erau vreo 30 000, și sultanul, fiul hanului din Crimeea și au făcut incursiune contra detașamentelor de aprovizionare în flancul de stînga; apoi regimentele de dragoni și neregulații au fost îndată aranjați în paradă și au pornit în jur (cerc) și s-au dat în multe locuri numeroase lupte, în care ai noștri au luat drapelul roșu al tătarilor și tătarii au fost, de asemenea, mulți omorîți; apoi tătarii, în număr de 4000 au atacat puternic pe locotenent-colonelul Piț, care se afla în aripa stîngă, păzind detașamentele de aprovizionare și, fiindcă acestea nu s-au putut retrage la timp, pe locotenent-colonelul, precum și pe 2 căpitani și 103 dragoni au fost omorîți. Apoi toate regimentele de dragoni au pornit în front contra tătarilor, pe dealurile de unde ei veneau și aceștia au plecat (iar de cîți au fost omorîți — urmează mai la vale raportul), și pentru aceasta s-a ordonat să se facă cercetare, și în comisie au fost numiți generalul-maior prințul Grigore Volkonski, brigadirul Kropotov, și 2 colonei.

*Ziua 20, miercuri.* Am stat la Prut pe un deal înalt.

Pe la amiazi s-a produs din nou alarmă din cauza tătarilor, dar s-a constatat în recunoașteri că nu e nimic, veniseră vreo 10 oameni (tătari).

Drapelele tătărești, unul care a fost adus la tabără de la satul (Vertkovo), lat de 5 pînze de tafta, pe la margini cîte un verde, lîngă ele — 2 roșii, la mijloc — galben, s-a dat artileriei — locotenentului; celălalt capturat în aciunea de la Prut la 19 iunie, roșu din 2 bucăți de tafta, cu pînză albă, lîngă mîner a fost dat aceluiași locotenent.

*Ziua 21, joi.* Feldmareșalul cu detașamentul au plecat de pe dealul înalt, parcurgînd 2 verste și s-a oprit tot pe malul rîului Prut, sub dealuri.

*Ziua 22, vineri.* Gen. feldmareșal a stat cu detașamentul în același loc pe șes lângă râul Prut. Ziua a fost foarte călduroasă, dar cu vînt. Pe la amiază l-a vizitat pe mareșal Domnul Moldovei.

În aceeași zi, oastea domnului Moldovei a trecut râul Prut (peste un pod construit) și s-a alăturat trupelor M. S. Țarului.

*Ziua 23, sîmbătă.* Feldmareșalul a stat cu detașamentul în același loc.

Pe data de astăzi au fost trimise contra tătarilor, care staționau în Valea Sărată, toate trupele noastre neregulate și moldovenii domnului Moldovei cu hatmanul și li s-a poruncit să-i atace.

*Ziua 24, duminică,* feldmareșalul a stat în același loc.

Trupele noastre neregulate, trimise în recunoaștere contra turcilor, s-au întors deoarece, din cauza numărului lor mare, nu au putut fi atacați, și, pe de asupra, tătarii îi văzuseră și începuseră să tragă.

Tot în această zi, locotenent-colonelul Davîdov, trimise în misiune cu un detașament la boierii moldoveni din punctul Falți (Fîlcu), care se afla la 8 mile depărtare de lagăr, a revenit sănătos și a adus cu sine pe boierii moldoveni — Solomon Clucerul și Constantin Comîsul, care erau în suspiciune.

Astăzi s-a primit ucazul M. S. Țarului, scris la Prut, în ziua de 24 iunie, în care binevoiește a anunța că Măria Sa a sosit la Prut în noaptea de 23 iunie, generalul Weid și artileria vor sosi la 24, generalul Repnin — peste 3 zile, iar însăși M. S. Țarul va fi la Iași la 25 iunie.

*Ziua 25, luni.* Feldmareșalul cu detașamentul a stat în aceeași vale, întrucît s-a poruncit, prin ucazul M. S. Țarului, de a nu pleca nicăieri pîna la joncțiunea cu infanteria.

## IULIE

*Iulie 7, sîmbătă.* Am petrecut ziua în susmenționatul punct Stă-nilești.

Astăzi s-au primit știri autentice de la generalul Ianus, care și-a continuat marșul înainte, că vizirul cu forțele turcești a venit (sosit) la punctul Falți, la o distanță de 6 zile de tabăra noastră actuală și că tătarii și hanul Crimeii au făcut joncțiunea cu ei.

Apoi, spre seară, am primit știri de la același Ianus prin locotenent-colonelul Fast, că între tabăra noastră și a lui Ianus s-au construit 2 poduri, iar un al treilea pod îl termină tătarii și au început să traverseze și au trecut cu 2000 ieniceri și au tras din tunuri contra lui Ianus, contra corpului sau de armată, dar nu i-au pricinuit mari stricăciuni; și acel locotenent-colonel Fast a fost iarăși trimis la generalul Ianus, și atacîndu-l pe acest Fast în drum tătarii l-au omorît, împreună cu ordonanța lui. Iar după primirea știrilor de mai sus s-au trimis ordine (ucazuri) generalilor, lui Weid, prințului Repnin, Brius, ca aceștia cu diviziile și artileria să se grabească, pe cît e cu putință, și să se apropie.

Apoi, M. S. Țarul a binevoit a trimite în timpul nopții pe aghiotantul său Șestemirov, căruia i s-a poruncit să spună generalului Ianus, că el, Ianus, din cauza trecerii dușmanului pe partea noastră a Prutului, să se retragă și să se apropie de armata infanteriei. Și acel Șestemirov a sosit la M. S. Țarul în zorii zilei de 8 iulie și a declarat că Ianus și-a început retragerea la 3 ore după plecarea sa.

*Ziua 8, duminică.* Dimineața, pe la ora 6, a fost prins nu departe de tabără, în punctul Stănilești, de către patrula regimentului moldovenesc Tanski, de către moldoveni, un tătar din Hoarda din Bugeac, care a declarat că vizirul turcesc vrea să dea lupta trupelor M. S. Țarului pe la 10 ale acestei luni și, de aceea, toți trec pe partea râului Prut unde se află Iașul și câteva mii au trecut deja cu tunurile<sup>13</sup>. Și trupele turcești cu vizirul: ieniceri — 60 000, spahii — 40 000, și hoardele lor de tătari din Bugeac și Crimeea — 40 000, în total 140 000; și tătarii se află acum toți prin păduri. În timpul interogării aceluia tătar a sosit generalul Ianus, căruia i-a fost trimisă în ajutor divizia lui Ensberch. Și, în acele ore, au apărut de partea Prutului, pe care se află Iașul, un mare număr de spahii și s-au postat în fața taberei noastre în apropiere de dealuri.

Atunci garda țarului, regimentele de Înghermanland și Astrahan și divizia lui Allart au fost puse în ordine de bătaie, s-a înconjurat de obstacole și au început să bată mult cu tunurile forțele lor și trupele neregulate se băteau și a fost luat (prizonier) de la ei un spahiu, greu rănit, care a declarat că au venit deja 30 000 de spahii.

Apoi au sosit în grabă diviziile lui Weid și Repnin și au luat poziție în fața aceluiași deal unde se afla dușmanul, și au tras și ei mult cu tunurile în fața căreia ei s-au ridicat mai sus pe deal. Și în acel loc Stănilești, trupele M. S. Țarului și cavaleria turcească au petrecut noaptea în fața lagarului nostru pe deal și în ambele oști în tot timpul nopții au fost focuri, la o distanță de o verstă sau ceva mai puțin.

Apoi M. S. Țarul a poruncit să fie părăsite toate convoaiele grele și lucrurile netrebuitoare să fie arse, ceea ce s-a și făcut. Și, pe la miezul nopții, au fost expediate convoaiele și, din cauza locului strîmt, armata s-a retras de la Stănilești și în avangardă mergeau cu divizia generalul Repnin, apoi Weid, artileria și divizia lui Ensberch, și cavalerii lui Allart, iar în spate garda țarului, regimentele Preobrajenski și Semionovski, de Înghermanland și Astrahan, în urmă, apărați de dușman din ambele părți prin obstacole, pe care le duceau cu ei, iar convoaiele mergeau în mijloc.

Și cu vreo două ore înainte de a se face ziua, văzînd trupele turcești aceea retragere, au făcut numeroase incursiuni, contra carora ne-am apărat cu salve de tun și cu împușcături din arme marunte, iar de la ora unu, trupele turcești au început să se adauge, începînd o puternică ofensivă, din care cauza unele bagaje, precum și vite, ne-au fost luate de dușman. Dosarele cancelariei de război s-au pierdut cu carușul în timpul trecerii șanțului.

*Ziua 9, luni.* Cînd am trecut de prima tabara de la Stanilești și am

<sup>13</sup> În fața acestei fraze se află următoarea însemnare contemporană, avînd legătură directă cu textul: „iar în hrîsovl sultanului care confirma pacea este scris, cînd a fost bătălia de pe riul Trut (sic!) pe cîmpia Huși“...

ajuns pe șes în dreptul dealurilor, întreaga armată a luat poziție de luptă, cu obstacole, pe atunci forțele turcești și tătarăști au început ofensiva contra armatei M. S. Țarului și fiecare o atacau neîncetat încă de la începutul retragerii, trăgându-se neîncetat contra lor din tunuri și din arme mărunte. Și, astfel, prin retragerea aceasta deosebită de peste o milă, oastea a ajuns în valea râului Prut, unde locul este larg și deschis, s-a înconjurat de obstacole, a fost mare lupta cu inamicul ziua întreaga, numai cu vreo 2 ore de a se însera a încetat focul. Apoi, un număr oarecare de turci călări, înaintea sosirii armatei pe malul Prutului, trecuseră de partea celaltă, și s-au oprit pe deal, în fața lagarului nostru, cu 22 drapele desfășurate. După potolirea din acele clipe, au început iarăși salve puternice (multe) dintre tunurile trupelor noastre și descarcături din puști mici, deoarece veniseră în ajutorul spahiilor turci și ienicerii, și trupele lor sporeau continuu, și a început de la ei să traga tunurile, mai întâi din 2 tunuri de ambele părți ale frontului nostru; apoi, cu o jumătate de oră înainte de a se însera, au venit turcii, și tătarii, și spahii la obstacolele noastre, de unde li s-au ținut piept (răspuns) din toate tunurile și din armele mici (puștile) și ei iarăși au fost respinși, cu mari pierderi. Și, după aceea, toată noaptea, spre data de 10 (iulie), pînă în zori, s-au tras neîncetat focuri din ambele părți, și în repetate rînduri au venit turcii, cu forțe puternice, la linia noastră de obstacole, fiind respinși prin salve numeroase.

*Ziua 10, marți*, de sărbătoarea așezării (îmbrăcării) odăjdiilor (sfintei) Domnului. În zorii zilei am aflat că restul de ieniceri și spahii s-au apropiat cu artileria de linia noastră de obstacole și a venit însuși vizirul turcesc, și au făcut în ambele părți ale taberei noastre și a liniilor de obstacole, în apropiere, — șanțuri, în care au pus, conform informațiilor, 310 tunuri mari și mici, iar din partea trupelor M. S. Țarului nu erau nici un fel de întărituri, afară de linia de obstacole. Și în această noapte, cu cîteva ore înainte de a se lumina de ziuă, a fost o mare tragere din tunuri și din arme mărunte din care cauză, în convoiul nostru, au fost vătămăți numeroși oameni și cai. Și aceasta lupta a continuat pîna la ora 2 p. m., fără întrerupere. Și în această bătălie au fost omorîți general-maiorul Widman, locotenent-colonelul Pulst, locotenent-colonelul Rott, maiorii Lunin, Kolțov; au fost răniți dl. general Allart, generalul maior prințul Volkonski și colonelul Zimburch.

De ceilalți morți și răniți și dispăruți fără știre s-a întocmit un tabel, potrivit căruia din întreaga armată au fost omorîți, răniți și dispăruți fără de veste și au murit de răni — 2856 oameni.

În timpul acestei bătălii, M. S. Țarul a poruncit să se trimită scrisori din Cancelaria Ambasadorilor (Posolski prikaz), pentru înțelegere (tratată), lucru știut în Cancelaria Ambasadorilor, dar nu a avut răspuns curînd. Apoi, M. S. Țarul a binevoit să trimită pe dl. cancelar baronul Petru Pavlovici Safirov pentru a încheia tratate cu turcii și i s-a dat o scrisoare, în care fusese adaugată de mîna M. S. propunerea ca orice tratative să hotărî (încheia, fixa) acel baron între ambele state, M. S. Țarul le va respecta neclintit. Iar între timp toți se pregateau pentru lupta (batalia) principala și să pornească contra întăriturilor facute de

turci. Și domnul baron Șafirov a trimis un locotenent, care fusese trimis la el, care a declarat ca el, dl. Șafirov, a ordonat să raporteze M. S. Țarului că turcii nu prea înclină spre tratate (tratative) ? și să fie foarte precauți, căci primejdia este foarte mare. Drept care, în lagărul (tabăra) nostru au început pornind de la rîu să facă șanț și în fața oastei pentru convoaie.

Apoi a trimis iarăși domnul Șafirov să spună că am început (tratativele — *n.tr.*) despre pace cu turcii, din care cauză salvele tunurilor au încetat din ambele părți spre seară. Și noaptea întreagă turcii au construit șanțuri, deși se hotărîseră să nu se efectueze nici un fel de lucrări. Aî noștri nu au făcut nimic, numai au stat în front, fiind gata în orice moment.

La aceeași dată, vizirul turcesc și-a exprimat dorința — pentru întărirea hotărîrii de pace — să aibă ostatec („amaneotî”) pe fiul feldmareșalului — Mihail Șeremetev. Și noaptea a trecut fără nici o luptă.

*Ziua 11, miercuri.* Toată ziua s-a tras de ambele părți. Iar convoaiele noastre făceau, în mare grabă, pregătiri pentru retragere.

La această dată s-au ținut la generali 2 consilii, care sînt relatate aici.

### **I-lul consiliu**

În care au hotărît, ca ultimă măsură, ca în cazul cînd inamicul nu va fi mulțumit cu condițiile care au fost comunicate vizirului și va dorî să ne predăm la discreția lor și să depunem armele, toți au fost de acord să meargă în derivație (ocol) pe lîngă rîul Prut. Au semnat cu mîinile (lor) generații Adam Weid, prințul Repnin, Allart, Ensberch, Brius, prințul Galițin, Osten, prințul Vasile Dolgoruki, contele Golovkin, feldmareșalul Șeremetev.

### **Al II-lea consiliu**

Din lipsă de timp, nu s-au anunțat pe lang motivele, dar mai la vale urmează punctele anunțate :

1. A merge în sus de-a lungul rîului Prut. În vederea acestui fapt, a ne pregăti îndată de marș ; ar fi un număr suficient și de obuze și de cartușe și să se raporteze, cîte poseda fiecare divizie ; iar din cauza neîndestularii gloanțelor — să fie taiat fierul pentru alice ; și toate acestea sa fie pregătite pe data de astăzi, la orele 4 p. m.

2. A se lua numărul indicat de căruțe, și anume :

pentru un general plin . . . . .	6
„ „ general-locotenent de artilerie . . . . .	5
„ „ general-locotenent . . . . .	4
„ „ general-maior . . . . .	2
„ „ brigadir . . . . .	2
„ „ locotenent-colonel . . . . .	4



Pentru ceilalți samari. La acele căruțe să se pună cei mai buni cai.

3. Feldmareșalul și miniștrii să aibă căruțe și cai cum se cuvine unor oameni buni.

4. Generalii să aibă câte o caleașcă, iar ceilalți să nu aibă nimeni; cine are soții, să meargă călări, și să fie lăsat tot ce e de prisos; iar caii să fie întrebuințați pentru soldați și ofițerii săraci.

5. Caii de artilerie, buni, să fie luați, iar cei răi, nu numai de la artilerie, ci și toți ceilalți să fie omorâți, iar carnea să fie fiartă sau friptă, și aceasta să se facă cât mai repede.

6. Artileria grea, precum și cea șubredă, să fie făcută bucăți și aruncată în apă.

7. Cu ghiulelele și lucrurile secrete a se proceda la fel.

8. A se împărți merindele în mod egal pe regimente, și atât proviziile, cât și carnea, să fie purtate de fiecare ins asupra lui. Și, bineînțeles, din lipsă de vite, a nu regreta caii și a nu disprețui pe cei slabi, ca să fie pentru o săptămână.

9. Comisarilor Bestujev, Novosilțov, Masalski, cu bani — (li se ordonă să fie) pe lângă artilerie pentru o mai bună pază, și împreună cu comisarii să supravegheze locotenent-colonelul Zibin și banii să fie încărcăți în căruțe mici, care există acum la artilerie, și de nu vor ajunge aceste căruțe mici, să fie repartizați pe cai, în genți și saci și să fie, pe lângă fiecare doi cai de rezervă al treilea.

Brigadirilor, colonelilor, tuturor să li se ia adeverințe, scrise de mâinile lor, că au auzit ucazul și că vor pregăti totul pentru ora indicată.

Acestea (adeverințe) au fost împărțite lui Weid, Ianus, prințul Repnin, Allart, Ensberch, Brîns, prințul Golîșin și prințul Dolgoruki.

Și după terminarea acestui consiliu și după ce s-a dat domnilor generali, la amiază a venit din tabăra turcească la M. S. Țarul dl. baron Șafirov și a declarat că el a îndeplinit la vizir cele poruncite prin ucazul Măriei Sale și a făcut pacea, și a plecat îndată iarăși acolo. Totodată, a declarat că și colonelul Șeremetev să meargă cu el la turci. Iar ce s-a convenit cu turcii — aceasta se știe în cancelaria ambasadorilor (Polski prikaz).

La aceeași dată, Măria Sa Țarul l-a înălțat pe Mihailo Șeremetev de la gradul de polkovnic la acel de general maior, și i s-a poruncit să fie (ostatec) la turci și să plece la Constantinopol (Țargorod) și acel general-maior Șeremetev a plecat îndată după domnul Șafirov, căruia i s-a acordat portretul cu diamante a persoanei Măriei Sale Țarului în valoare de 1000 ruble și pentru toate lunile de serviciu pînă la data de 11 iulie i s-a dat salariul de polkovnik, iar de la data de 11 iulie, pentru un an întreg, de general-maior și polkovnik.

Cu general-maiorul a fost trimis și polkovnikul Vasile Pavlov din regimentul de Azov.

Generalul feldmareșal a trimis în dar vizirului turcesc 2 puști bune, aurite, 2 perechi de pistoale bune, 40 blăni de samur în valoare de 400 ruble.

Și noaptea spre data de 12 am petrecut-o cu bine în vechea tabără de lângă Prut.

Și contrar (hotărîrii) consiliului dinainte, explodarea tunurilor grele a fost amînată.

*Ziua 12, joi.* Strîngînd tabăra, întreaga armată din locul unde au fost luptele s-au retras toți cu bine și au petrecut noaptea lîngă rîul Prut, parcurgînd 3½ mile.

*Ziua 13, vineri.* Am efectuat marșul cu armata și, parcurgînd 2½ mile, am petrecut noaptea între păduri, și apropierea rîului Jijia.

*Ziua 14, sîmbătă.* Trecînd rîul Jijia, garda și cu ea M. S. Țarul și feldmareșalul și parcurgînd 2½ mile, am petrecut noaptea lîngă Prut.

*Ziua 15, duminică.* Parcurgînd de la tabăra de pe Prut 3½ mile, am petrecut noaptea tot lîngă Prut în dumbravă, nu departe de partea stîngă a rîului. Celelalte divizii urmau încet, deoarece mulți cai din lipsă de hrana, nu mai puteau merge.

*Ziua 16, luni.* Am petrecut ziua (de repaus) acolo, unde am sosit la data de 15.

*Ziua 17, marți.* M. S. Țarul, garda cu 4 regimente, parcurgînd 3½ mile de la tabără și feldmareșalul, au mers lîngă rîul Prut.

La această dată s-a poruncit să se treacă regimentul de Rostov, din divizia generalului Weid, în divizia generalului prințul Repnin, iar în locul regimentului de Rostov în divizia lui Weid să fie regimentul de Schlisselburg și s-a trimis decretele (ucazurile) la generali.

*Ziua 18, miercuri.* Parcurgînd de la tabăra din data de 17 vreo patru mile, am petrecut noaptea lîngă rîul Prut. La această dată s-a ordonat a se trimite podurile de vase de la artilerie și a se construi un pod pe Prut lîngă punctul Stepanovți.

S-a fixat drumul (itinerariul) pe care să meargă armata din Țara Moldovei de la rîul Prut.

pîna la	Stepanovți, unde este pod peste Prut	.	.	.	6 mile
„ „	Moghilev	.	.	.	8 „
„ „	Sar-Gorod	.	.	.	5 „
„ „	Nemirov	.	.	.	7 „
„ „	Belaia Țerkov	.	.	.	17 „
„ „	Kiev	.	.	.	12 „
	Total	.	.	.	55 mile

La această dată a sosit la feldmareșal generalul aghiotant Saveliev și a început să se ocupe de treburile cancelariei, iar de la 30 iunie pîna la această dată s-a ocupat de el generalul-aghiotant Boriatinski.

*Ziua 19, joi.* Am parcurs de la tabăra veche 3 mile și am petrecut noaptea cu garda la Prut.

*Ziua 20, vineri.* După amiaza, M. S. Țarul cu garda, miniștri și feldmareșalul au sosit la Prut 3 mile spre tîrgușorul Stepanovți (Ștefanești), unde s-a început construirea podului, la o jumătate milă, și aici am petrecut noaptea.

*În ziua de 21, sîmbătă,* M. S. Țarul cu garda și miniștri și feldmareșalul au petrecut ziua la Ștefanești (Stepanovți), deoarece peste rîul Prut se construia podul.

La această dată a scris din Sorocinți polkovnikul Hlopov că în ziua de 17 iulie a venit în apropiere de târgușorul Soroca oastea dușmană, vreo 3000 de turci, și au tras asupra târgușorului cu cavaleri și infanteria, cu care s-a dat lupta. Și acel înamic s-a retras cu pierderi destul de mari, lăsând vreo 50 cadavre sub zidurile târgușorului, și acolo, unde au fost încartiruiți după retragere, au fost, de asemenea, îngropate numeroase cadavre, iar alte cadavre au fost aruncate în apă după marturia oamenilor trimiși de polkovnik. Pe lângă turci erau vreo 6 străini și (sînt) recunoscuți drept ofițeri iar în privința oelor morți și răniți din partea noastră — este anexat raportul. Podul pe Nistru de lângă Soroca, din cauza apei mari care a venit este dărîmat tot și dus de apă, și astăzi e mare inundare din care cauză nu a fost cu putință a se păstra acel pod.

Informația asupra acelor care au participat la acțiunea de lînga târgușorul Soroca :

Din regimentul de dragoni din Smolensk sînt răniți un ober-ofițer, subofițeri, caporali și dragoni 11, morți 2 dragoni. Din regimentul de dragoni din Kurgopol sînt răniți 2 dragoni.

Din recunoaștere nu s-a întors un caporal.

Din regimentul de gardă Preobrajenski este rănit un bombardier. Din divizia generalului prințul Reprin au fost răniți 2 soldați. Din divizia generalului Weid este rănit 1 soldat. Din divizia generalului Allart — 1 grenadir, și a dispărut fără urme un soldat.

În total, au fost omorîți și adunați 4, răniți — 19.

Din regimentul de dragoni Kargopol au fost omorîți și alungați 5 cai de dragoni, ai suveranului. Din regimentul de dragoni de Azov au fost mînați (luați) 16 perechi de boi. Din regimentul Suharev au fost luați 125 cai de atelaj (ham).

La toate acestea, i s-a răspuns polkovnikului Hlopov să strîngă toate și sa fie gata de plecare și să construiască iarăși podul pe Nistru.

*Ziua 22, duminică*, Generalul feldmareșal a plecat de dimineață, din târgușorul Stepanovski, care se află pe rîul Prut, și trecînd Prutul pe pod de vase, s-a oprit pe mal, la cca o verstă depărtare de rîu, lînga un mic eleșteu în dumbrava.

Apoi M. S. Țarul și miniștrii, 4 regimente de garda au trecut pe același pod și M. S. Țarul, după ce a luat masa la feldmareșal, a binevoit a sta pînă în seară.

*Ziua 23, luni*. M. S. Țarul și garda și feldmareșalul au petrecut ziua trecînd Prutul, la distanța de cca 1 verstă de rîu.

La această dată au traversat rîul Prut, pe podul de vase, divizia generalului prințul Reprin, artileria și divizia generalului Ensberch; au petrecut noaptea în apropiere de gardă. Multe ore a fost o ploaie mare.

8 regimente de cavalerie și divizia lui Weid au rămas încă dincolo de Prut, deoarece nu au reușit să-l traverseze.

*Ziua 24, marți*. Diviziile generalului prințul Reprin, artileria lui Ensberch au pornit în marș la ora 4 după miezul nopții și au petrecut noaptea la 2 mile depărtare de Prut, în punctul Seliște, pe rîul Șugol în stepă. Feldmareșalul a plecat la amiază într-un loc fără de pădure și, ajungînd la diviziile menționate, a petrecut acolo noaptea. M.S. Țarul cu

garda mergeau (mărșăluiau) în urmă și au petrecut noaptea la o milă departare de feldmareșal. A plouat și marșul a fost foarte greu.

La această dată, ceilalți 3 turci au fost lăsați să plece la oastea turcească și i s-a scris domnului Șafirov.

*Ziua 25, miercuri.* Dimineața a sosit la generalul feldmareșal M. S. Țarul și contele Golovkin și domnii generali, și iarăși și-au reluat drumul la cvartirurile lor cu garda. Feldmareșalul a dormit în apropiere de susmenționata tabăra unde sosise pe data de 24; și diviziile generalului prințul Repnin, artileria aceea a lui Ensberch și-au petrecut această zi în apropiere de râul Șugol.

La această dată s-au primit de la domnul Ren, trimis în Țara Românească la 30 iunie, o scrisoare scrisă din mănăstirea Ibrail la 19 iulie, în care scrie către generalul feldmareșal contele Șeremetev, că el a primit în apropiere de Ibrail ucazul M. S. Țarului relativ la încheierea păcii cu maria sa sultanul Turciei, scris din convoi la data de 12, abia la data de 16 iulie și, potrivit aceluia ucuz, armele M. S. Țarului au fost oprite. Iar înainte de primirea menționatului ucuz au venit la Ibrail și au atacat la data de 12 Vorstadt-ul, au asaltat la 13 castelul (cetatea), au primit „în acord” menționata cetate la data de 14 iulie, cu condiția ca Daud-Pașa, cu toți oamenii, cu excepția persoanei lui, vor pleca fara arme și echipaj, predându-le și, potrivit acestei înțelegeri, acei turci așa au și făcut; și pe data de 17, la retragerea din menționata Brăila, pașa Daud a fost iarăși chemat și i s-a dat acel oraș cu tunurile care erau acolo. Iar în timpul atacului, moldovenii au luat caii și vitele munteanului, și o parte oarecare din acestea există și astăzi în oaste la general, care poate fi găsită, în afară de acelea pe care le-au luat moldovenii și muntenii. Astăzi, este trimis la el, Ren, un pașă de la vizir, pentru o escortă sigură, cu care după puțină „va merge curînd la Iași pentru a se alătura armatei principale”.

*Ziua 26, joi.* Din punctul Seliștea, generalul feldmareșal cu diviziile generalilor prințul Repnin, Ensberch cu artileria au parcurs 3 mile și au traversat râul Șugol și au petrecut noaptea în partea de sus a aceluiași râu Șugol (verșina = vîrf — *în text*), unde se află numai 1 fîntînă și aveau lipsă de apă, deoarece în râu nu era apă de fel.

La acea fîntînă stătuse M. S. Țarul cu garda, și după sosirea feldmareșalului a plecat mai departe.

*Ziua 27, vineri.* Generalul feldmareșal cu cele 2 divizii ale lui Repnin și Ensberch și cu artileria au parcurs 4 mile de la izvoarele (partea de sus) râului Șugol și au venit la Nistru, la tîrgușorul Moghilev, iar înainte sosise M. S. Țarul cu garda și escadronul de gardă călare și au petrecut noaptea pe malul Nistrului. A fost vreo jumătate oră o ploaie mare.

Divizia lui Allart e în urmă și regimentele de dragoni, divizia lui Weid și regimentul de dragoni — și mai în urmă, urmează după aceea a lui Allart.

Seara a fost la feldmareșal M. S. Țarul și contele Golovkin.

*Ziua 28, sîmbătă.* Divizia generalului Allart și cavaleria, și divizia lui Weid au sosit la Nistru pe data de astăzi și au ajuns astăzi la Moghilev pe Nistru. Pontoanele au fost aduse tot pe data de astăzi.

*Ziua 29, duminică.* M. S. Țarul și întreaga armată stătea la Moghilev, care se afla pe fluviul Nistru, pentru că se făcea podul. Este o zi foarte călduroasă. M. S. Țarul și contele Golovkin și generalul au luat masa la feldmareșalul Șeremetev.

*Ziua 30, luni,* M. S. Țarul și întreaga armată au stat la Moghilev pe Nistru, întrucît podul nu fusese terminat. M. S. Țarul a binevoit a-l vizita pe mareșal la amiază și seara.

*Ziua 31, marți.* Podul pe fluviul Nistru lîngă Moghilev este complet gata pentru traversare și M. S. Țarul, examinînd personal podul, a binevoit a hotărî și la parolă a fost ordinul :

Ca dimineața, adică la 1 august, să meargă după ce-l va străbate garda cu căruțe, convoaiele, apoi regimentele Preobrajenski, Semionovski, Inghermanland, Astrahan, după acestea, generalul prințul Repnin. Ziua e senină și călduroasă.

---

# Aspecte sociale din țările române în însemnările unor călători și publicații rusești de la începutul secolului al XIX-lea

TR. IONESCU-NIȘCOV

Începînd din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, istoria țărilor noastre e strîns legată de războaiele ruso-turce, fiindcă, la această epocă, principatele române au format un fel de cap de pod între Rusia și Imperiul otoman. De pe urma acestor războaie au rezultat nu numai schimbări de frontiere, ci și o sporire a interesului politic față de spațiul dunărean. Uneori, prezența armatelor rusești era așteptată și de popoarele din Balcani, ca să le scape de asuprirea otomană. Un ieromonah, Partenie, rus de origină, care a trecut prin țările noastre, în această vreme, după ce descrie pustiirile facute de turci, reproduce mărturisirile unui băștinăș, care, plîngîndu-se împotriva turcilor, spunea despre ei „ca sînt tare răi și salbateci, mereu ne asupresc și ne ruinează, bisericile ni le ard, la care găsesc argint îl fura, icoanele le nimicesc și la nimeni nu ne putem jalui. Rabdăm suferințele și așteptăm mila de la Dumnezeu, pîna va veni Rosia să ne scape de acest jug turcesc”<sup>1</sup>.

O dată cu ocupația rusă de la 1829—1834 crește interesul cercurilor conducătoare din Rusia față de țările balcanice în general și față de Principatele Române în special. În urma acestui fapt, o seamă de publicații și călători ruși, unii dintre ei oameni de știință, se ocupă în mod staruitor cu starile de lucruri de la noi. Astfel Новороссийский Календар<sup>2</sup>, care apărea la Odesa, își informează cititorii despre situația din principate și îndeosebi despre legăturile și drumurile de poștă, deși acestea erau în parte cunoscute din publicațiile lui Ignatie Iakovenko<sup>3</sup>. De asemenea, Записки Одесского общества ca și Одесский Альманах<sup>4</sup> publica povestiri, legende, dari de seama și corespondență privitoare la istoria noastră.

Cam în aceeași epocă, cunoscutul slavist Nicolae Ivanovici Nadejdin din călătorește prin țările slave și se interesează și de valoarea monumentelor istorice de la noi<sup>5</sup>, iar Victor Ivanovici Grigorovici, profesor la

<sup>1</sup> Arh. V. Puîu, Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova, în jumătatea a întâia a veacului XIX, Valenii de Munte, 1910, p. 42.

<sup>2</sup> Vezi Новороссийский Календар на 1855 год., Odesa, 1834, p. 44 și urm.

<sup>3</sup> Cf. Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии StPP., 1828. Vezi și Tr. Ionescu-Nișcov, un călător rus despre Principatele Române de la 1820 „Rev. Istorică,” XXII, (1936), 4—6, p. 124—128.

<sup>4</sup> Одесский Альманах на 1840 год. publică o povestire intitulată „Tundza”.

<sup>5</sup> N. I. Nadejdin, Рутешествия русскими по поручениям общества „Записки Одесского общества” 1844, p. 518—543.



Universitatea din Kazan, străbate țările noastre și notează o serie de lucruri interesante, din punct de vedere științific<sup>6</sup>.

De îndată însă ce călătorii ruși sau cei care sînt în trecere pe la noi cu diferite însărcinări își aruncă ochii asupra vieții sociale și economice a poporului nostru, descoperă aceleași contradicții supărătoare, caracteristice întregii orînduiri feudale. De pildă, S. Dobronravov scriind o carte informativă pentru țarul Nicolae I, în care face o prezentare succintă a unor date și relații medicale și topografice. Într-un singur capitol, autorul face aprecieri asupra situației sociale și culturale din principate adăugînd constatari triste, dar adevărate. „Nu există cărți în limba valahă și moldavă. Școlile lipsesc, iar cultura e înapoiată, din cauza jugului greu al turcilor, afundați în neștiință”<sup>7</sup>. Turcii înfrînează progresul și știința, ceea ce constituie o constatare valabilă pentru întreaga epocă a dominației turcești. „O schimbare binefăcătoare” scrie Dobronravov — și aici el reeditează o idee mai veche, destul de persistentă în a doua jumătate a sec. al XVII-lea — nu putem aștepta înainte de alipirea principatelor la un stat oarecare, întins și luminat”<sup>8</sup>, el face desigur aluzie la Rusia. Cînd e vorba de boieri, situația nu poate fi alta decît aceea pe care o cunoaștem: „Ei sînt trîndavi și leneși și de aici sărăcia amestecată pretutindeni în principate”. Autorul mai subliniază că boierii sînt „lacomii de bani și nemiloși față de supușii lor, dar mai ales față de bieții țigani, care, fiind proprietatea boierilor, duc lanțurile robiei”<sup>9</sup>.

Pe la 1828, apărea la Moscova o lucrare scrisă de un oarecare Ivan Gurianov<sup>10</sup> despre situația de atunci a Imperiului otoman, care cuprinde și date privitoare la istoria poporului nostru. Autorul lucrării face o prezentare scurtă a istoriei noastre, bineînțeles cu unele confuzii, pe care le-a auzit sau le-a cules din cronicile străine. Gurianov vorbește de existența dacilor, geților și masageților, de cucerirea Daciei de către romani, de fuga băștinașilor în spre Polonia și spre pădurile Bulgariei, de pușcăriașii Romei cu care s-a colonizat Dacia și de sărăcia care s-a cuibărit aici încă din vremea năvălirii sarmaților. În continuare, autorul mai amintește de Ștefan cel Mare, de lupta acestuia împotriva jugului turcesc, de Corvin și Dimitrie Cantemir, care se refugiază în Rusia, la Harkov, pentru ca la urmă să stăruie asupra strămutării capitalelor. „Însă pe întinderea țării, — spune Gurianov — o foarte mică populație, pentru că în ambele principate se află între 800—900 mii oameni. În afară de asta, mai locuiește pe aici o mare mulțime de țigani, care sînt folosiți în cea mai mare parte la muncile grele. Însă numărul acestora nu poate fi precizat, deoarece ei sînt vagabonzi”.

Alți călători sau scriitori, datorita poziției lor de clasă, notează

<sup>6</sup> Краткая записка о путешествии магистра Казанского университета Григоровича. Журнал министерства народного просвещения, СПб, 1847, 6, p. 27—40.

<sup>7</sup> S. Dobronravov, Медико-топографическое описание княжеств Молдавии и Валахии, М., 1835, p. 85.

<sup>8</sup> Ibidem.

<sup>9</sup> Ibidem, p. 83.

<sup>10</sup> Cf. Взгляд на турецкую империю в теперешнем ее состоянии М., 1828, p. 19 și urm.

numai anumite lucruri și trec sub tăcere cauzele contradicțiilor sociale din această epocă. Tăcerea lor constituie pentru noi un „argumentum per silentium” și ne dam seama numai decît de cauzele fenomenelor sociale descrise de ei. Unul din aceștia este și Filip Filipovici Vighel, care a petrecut cîtva timp în provincia de dincolo de Frut. El notează în memoriile sale groaza dezlanțuită printre cetățeni de haiducii aciuaiți prin paduri<sup>11</sup>. Aceștia nu erau altceva decît razvrătiții împotriva boierilor și jugului otoman, care, parăsindu-și căminurile, se refugiau în codri pentru a suplini prin acțiunile lor absența justiției sociale. Un alt scriitor, contemporan cu Pușkin, Ivan Petrovici Liprandi, a slujit în armată pe lângă cneazul Voronțov de la Odesa. În deceniul 3 al veacului trecut, Liprandi a avut unele însărcinări militare în Balcani. Cu acest prilej și-a notat în jurnalul sau<sup>12</sup> o serie de lucruri privitoare la stările din țările balcanice, deci și de la noi. Avînd sarcina de a curăți defileurile din Balcani de „bandele de Cîrjalii și alți briganzi”, cum îi numește el, Liprandi ne înformează indirect de mulțimea celor care se ridicau împotriva ocîrmuirii asupritoare. În spatele acestui fenomen social se găseau, desigur, sărăcia, lipsurile și împilările, care făceau ca oamenii să-și ia lumea în cap și să-și facă singuri dreptate.

Între 1828—1839 a apărut la Moscova o revistă care, printre altele, se interesa, cum era și firesc, și de situația politică a popoarelor vecine, dar mai ales de soarta Turciei. Un articol consacrat stărilor din Imperiul turcesc și publicat în numărul 16 al acestei reviste se ocupă și de țările romîne<sup>13</sup>. Era înainte de pacea de la Adrianopol, ceea ce îl face pe autorul articolului să spună de la început că „Valahia și Moldova pot fi socotite ca despartite cu desăvîrșire de ținuturile Turciei”. Vorbind de faptul că de la începutul sec. al XVIII-lea și-a rezervat „dreptul exclusiv de a alege și desemna domni în țările romîne”, autorul subliniază că „de atunci demnitatea aceasta s-a vîndut grecilor din Fanar, care și-au jefuit supușii”. Pe lângă aceștia, „mai veneau și slujbași turci cu firmele de la sultan, care luau cu prețuri stabilite de ei, pentru aprovizionarea capitalei, cirezi de vite, grîu și proviziile de alimente”. În urma acestor jafuri turcești, starea economică a poporului nostru era așa de grea încît autorul face o comparație uluitoare. Citînd observația unui vestit călător rus, autorul articolului scrie că „tîlharii din împărăția noastră, condamnați la muncă silnică, pot compătimi pe bieții valahi”. În ceea ce privește situația boierilor, ei erau „bogați și își trimiteau copiii să-și facă educația în Rusia sau la universitățile germane”.

Știri prețioase și categorice despre situația socială și economică a poporului nostru ne-a lăsat căpitanul Ladîjevski, care a publicat în 1828 o carte despre Turcia<sup>14</sup>. Ladîjevski se ocupă și el de originea poporului nostru, de sciți, daci, de romani și de limba pe care o vorbeau coloniștii din Dacia și care s-a păstrat în parte în graiul moldovenilor

<sup>11</sup> Записки Филиппа Филипповича Вигела „Русский Архив,” М., 1892. 12, partea VI-a, p. 162—165.

<sup>12</sup> Из дневника воспоминаний, Липранди „Русский Архив”, М., 1899, p. 1409 și urm.

<sup>13</sup> Взгляд на политическое состояние Турции, „Атеней” 1828, пг. 16, М., p. 363—380.

<sup>14</sup> М. L a d i j e v s k i, Взгляд на европейскую Турцию и окрестности Константинополя, SPb. 1828, p. 13—18.

și valahilor. O apreciere puțin măgulitoare, care se mai întâlnește și în alte scrieri din această epocă, se referă la plăcerea românilor de a trîndăvi. După însăși mărturisirea autorului, ideea a fost luată din „Descriptio Moldaviae” și oarecum generalizată. Faptul constituie o nouă confirmare că cea mai mare parte dintre călătorii străini, care porneau să viziteze țările noastre, porneau la drum după o prealabilă lectură a operei lui Cantemir.

În ceea ce privește stăpînirea otomană și raporturile dintre clasa conducătoare și pătura țărănească, Ladîjevski notează o seama de contradicții, care merită să fie subliniate. Vorbind de „lăcomia de bani” a domnilor fanarioți, care „cumpărau tronurile cu bani”, căpitanul rus nu vede în înlocuirea fanarioților cu domni pămînteni decît un singur privilegiu, acela „ca banii cîștigați de pe urma lăcomiei domnilor să nu mai fie scoși peste graniță, pentru satisfacerea capriciilor și plăcerilor fanariote, ci să rămînă în țară”. „Abuzurile domnilor” — spune în continuare Ladîjevski — nu pot fi împiedicate, deoarece în principate nici o măsură nu-i sigură. Nici legi permanente nu sînt și astfel totul se desleagă după obicei”.

Observațiile autorului se mențin pe linia condițiilor feudale în care se zbăteau țările noastre. „Ocrotiți de pașalele din vecinătate — spune el — care au poruncă să-i ajute și a căror favoare o cîștigă prin daruri și avînd la dispoziția lor o armată întreținută cu banii lor, domnii văd în mijloacele de exploatare o întărire a puterii lor. Cu cît își apără demnitatea mai mult, cu atît mai mult își înglobează supușii în biruri. Prin acest mijloc vicios de administrație și prin tot felul de greutăți se ajunge la micșorarea zilnică a populației... și la cuibărirea celei mai mari sărăcii și barbarii într-o țară, pe care natura a răsplătit-o cu toate darurile ei. Moldova și Valahia — continuă Ladîjevski — sînt vecine cu cîmpia întinsă și fertilă a Dunării și fiind acoperite aproape pretutindeni cu un strat gros de cernoziom, produc grîne din belșug, vinuri foarte bune, nutreț pentru cai puternici și tot felul de animale domestice. Grînele rodesc acolo în fiecare an, dintr-un bob — douăzeci, însă abia a patruzecoa parte din aceste cîmpii joase și fertile sînt cultivate. Un popor împilat și nefericit, care dispare sau fuge din țară în Rusia și în Austria”.

În sfîrșit, o ultimă apreciere a lui Ladîjevski are caracterul unui avertisment. „Dacă aceste țări vor mai fi chinuite de o astfel de conducere, devenind din zi în zi mai asuprite, pe măsură ce vor fi secătuite, în aceeași măsură vor deveni pustii”.

Pe la 1812 apărea la Moscova o publicație<sup>15</sup> cu caracter periodic, care căuta să-și informeze cititorii cu știri despre popoarele europene. Se pare că știrile erau culese din publicații mai vechi sau din cele străine, cum s-a întîmplat cu afirmația lui Cantemir despre îngîmfarea și lenea moldovenilor, care a trecut și s-a generalizat aproape în toate scrierile de mai tîrziu în care e vorba de romîni. Publicația amintită scrie că valahilor le place să lenească și puțini dintre ei se ocupă cu plugăria

<sup>15</sup> Всемирный русской путешественник представляющий зрелище народов света, М., 1812, partea II, p. 176—178.

și asta din cauza fertilității pământului. Domnul țării „e obligat să plătească sultanului biruri. Valahii sînt viteji — spune autorul anonim — însa din cauza multor conduceri despotice, ei și-au însușit toate cusururile unui popor servil“.

Contradicția aceasta dintre fertilitatea și bogăția pământului și sărăcia locuitorilor e subliniată și de un alt călător, care, pe la 1828, trimite din București o corespondență la redacția revistei *Атеней* din Moscova<sup>16</sup>. În general, sînt impresii de drum ale unui călător care, venind din Transilvania, coboară pe la Turnul Roșu și se îndreaptă spre București. Autorul a rămas uimit de frumusețile încântătoare ale Carpaților și adauga: „în afara de multe izvoare minerale la Rîmnic, Brețco și Cîmpulung, dupa toate probabilitățile se ascund în pămînt zăcămintele bogate, încă nedescoperite, ca o comoară a lui Pluton... însă aici totul se afla în stare primitivă: casele, hanurile, îmbrăcămintea, oamenii și toate lucrurile de care ei au nevoie“.

De un deosebit interes sînt impresiile unui alt autor anonim, care își presara textul cu observații personale și ironii la adresa societății noastre de acum o sută și mai bine de ani<sup>17</sup>. E descrierea pitorească și colorată a unei societăți pestrițe și macinată de contradicții. Se înțelege numaidecît că autorul e un strain, în cazul de față un rus, al cărui ochi versat a surprins multe lucruri de un realism copleșitor. După ce aruncă o scurtă privire asupra istoriei poporului nostru, autorul stăruie îndeosebi asupra raporturilor dintre Poartă și domnii din principate. Înlocuirea acestora se făcea fără milă și după procedee bine stabilite, ca la un ceremonial al morții. Lupta între capugiul sultanului și domnul din principate e prezentată cu accentele unei drame, în care victimele erau prinse ca în pînza neiertătoare a unui paianjen. „Pricini pentru îndepărtarea domnilor — scrie autorul — se gaseau totdeauna. Schimbarea vizirilor atrăgea după sine înlocuirea domnilor din Valahia și Moldova, pentru ca noul vizir avea nevoie de bani, în schimbul acestor demnități. La rîndul lor, domnii înlocuiau pe toți slujbașii vechi din principate și dădeau altora locurile lor. Aceștia din urmă făceau același lucru cu subalternii lor și pentru toate plăteau bieții țărani“.

Călătorul rus a fost apoi surprins în mod neplăcut de contrastul izbitor dintre casele pompoase ale boierilor și cocioabele populației din capitala Moldovei. Autorul ne conduce pe ulița mare și largă a Iașilor unde, „în afară de cîteva case mari, construite într-un stil greu, asiatic, veți vedea înaintea dvs. locuri virane întregi sau colibe pe jumătate pîrînite, în jurul carora se adapostesc cîteva țigani, aproape goi... mai departe vă izbește mirosul așa de comun al orașelor orientale, produs de înghesuiala, murdăria și aceste mese deschise de pe uliți. Mai încolo o sa fie și mai prost, însă nu țineți seama de asta“ — ne sfătuiește cu ironie călătorul rus, mai ales că se schimbă imediat decorul — „mai departe veți vedea niște locuințe boierești risipite și despărțite de celelalte prin curți largi și grădini pompoase, ca și stăpîinii acestor case,

<sup>16</sup> Выписки из письма из Бухареста, „Атеней“, М., 1828, partea V, nr. 20, p. 363—367.

<sup>17</sup> Библиотека для чтения, SPb, 1844, vol. LXII, secția III, p. 77—95.

care trăiesc despărțiți de popor printr-o prăpastie adâncă. Ei trăiesc izolați unul de altul — e vorba de boieri și popor — și dacă există între ei puncte de contact, ele au loc prin mijlocirea altora. Și acești mijlocitori între boieri și popor sînt lipitorile, care sug sîngele poporului, din care dau o parte și boierilor — sînt arendașii“.

Tabloul trîndăviei boierești se completează cu întîlnirea unui boier care merge totdeauna cu trăsura. „În spatele lui stă arnautul cu trabucul pe un ciubuc lung, foarte lung și pe care îl ține grațios, așa cum soldatul își ține arma cînd stă de caraulă. Pe boier îl mai cunoașteți și după căciula neobișnuită: închipuiți-vă o oală enormă, răsturnată cu fundul în sus și peste ea o plăcintă“.

În fața acestei bunăstări, iată și „mujiul moldovean, sărac, mic la statură, cu plete lungi care îi cade pe spate și cu expresia nevoilor și a neîngrijirii pe față“.

Nu mai stăruim asupra altor scene și informații prețioase pentru cunoașterea moravurilor societății noastre de atunci și subliniem ideea apropierii de Rusia, care izvoră tocmai din îndelungata apăsare a stăpînirii otomane. Vorbind despre ultimul război dintre Rusia și Turcia, autorul afirmă că el a fost ca o „furtună îngrozitoare din lumea fizică, care zguduind văzduhul dă naștere curcubeului de pe cer, cheazășia liniștii și belșugului. Trebuie să amintesc — scrie autorul — că Moldova și Valahia, la fel ca și alte țări de religie ortodoxă, și-au îndreptat totdeauna privirile și rugămințile lor spre Rusia, ca singura ocrotitoare și apărătoare legitimă a ortodoxiei asuprite. Încă în timpul lui Ioan Vasilievici cel Groaznic se găseau în acest scop la Moscova doi voievozi din Moldova și Valahia, care au însoțit pe țar în expediția de la Novgorod. În 1572, se afla la Moscova însuși domnul Moldovei, Bogdan, care a murit acolo și care, pe patul de moarte, a testat Rusiei principatul Moldovei“. E vorba desigur de Bogdan Lăpușneanul care, după cum se știe, căutînd ajutor la Moscova, la începutul anului 1572, a încetat din viață acolo.

Ne oprim aici cu aceste cîteva știri cu totul inedite, a căror valoare documentară nu poate fi pusă de nimeni la îndoială. Ele ar putea fi completate și cu alte texte, care există desigur prin publicațiile rusești de la începutul secolului trecut, și pe care noi nu le avem la îndemînă.

## A. S. Puşkin şi literatura română\*

VALERIU CIOBANU

Către sfârşitul secolului al XVIII-lea şi mai ales la începutul celui al XIX-lea, literatura religioasă şi romanele medievale satisfac tot mai puţin pe cărturarii români ai vremii. Se naşte un gust nou, sîntem într-o fază de căutare a unor mijloace de expresie noi. Laicizarea literaturii, apariţia unor note antifeudale în scrierile ce se traduc şi se creează acum, constituind începuturile literaturii române moderne, sînt consecinţe ale dezvoltării elementelor capitaliste în ţările româneşti. Procesul acesta prezintă analogii, în linii mari, cu începutul unei noi epoci a literaturii ruse care, către 1750, rupea cu tradiţia medievală, tinzînd spre noi stiluri.

Contactul cu Occidentul devine mai viu într-o perioadă în care neoclasicismul cedează în faţa preromantismului şi romantismului. În acest proces de modernizare a literaturii româneşti, un aport mare îl aduce şi apropierea de Rusia, care devine mai strînsă la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui al XIX-lea. Vecinătatea cu marea putere de la Răsărit, războaiele ruso-turceşti în decursul cărora Principatele noastre tind să se elibereze de sub suzeranitatea Porţii Otomane, duc la o legătură directă, mai vie, cu Rusia. Ofiţerii ruşi care vin în ţările româneşti cu ocazia acţiunilor militare (1769—1774, 1788—1792 şi 1806—1812) aduc gusturi literare moderne şi contribuie la răspîndirea interesului pentru limba şi literatura franceză în mediul intelectualilor români.

Se fac o serie de traduceri, dintre care unele au un caracter anti-feudal, de pildă „Tragedia lui Orest” de Voltaire, „Bordeiul indienesc” de Bernardin de Saint-Pierre, „Noaptea” lui Young etc. Este interesant că ultima din aceste traduceri făcută de Leon Asachi, are la bază o versiune rusească<sup>1</sup>.

Contactul cu culturile franceză, neogreacă şi rusă oferă primilor noştri scriitori modele care-i ajută la rezolvarea problemelor de creaţie ce se puneau în această perioadă de început a literaturii moderne care trebuia să exprime un conţinut nou, corespunzător noului stadiu al dezvoltării economico-sociale. Reprezentanţii „micii poezii” franceze din

---

\* Fragment din lucrarea *Relaţii literare romîno-ruse din secolul al XIX-lea*, efectuată în cadrul Institutului de istorie literară şi folclor al Academiei R.P.R.

<sup>1</sup> M. Roller, *Istoria R.P.R.*, Bucureşti, 1952, p. 261.



secolul al XVIII-lea se bucură de o deosebită apreciere. Dacă în lecturile franceze un loc remarcabil îl ocupă scriitorii mai vechi, dintre scriitorii ruşi primul loc îl au contemporanii: Gavriil Romanovici Derjavin (1743—1816), Nikolai Mihailovici Karamzin (1766—1826), Ivan Andreevici Krîlov (1768—1844), Vasili Andreevici Jukovski (1785—1852) şi mai ales Aleksandr Sergheevici Puşkin (1799—1837).

Legăturile cu literatura rusă au consecinţe vrednice de reţinut chiar la primii scriitori români, care depăşesc cadrele literaturii vechi. Astfel, Matei Milu, poet contemporan cu Ienăchiţă Văcărescu, a studiat în capitala Rusiei, la Petersburg, de unde se întoarce pe la 1775, aducînd un mare număr de cărţi ruseşti<sup>2</sup>. Preferinţa lui pentru satiră şi caracterologie ar putea fi explicată şi prin direcţia satirică a literaturii clasice din Rusia, unde sînt reprezentate copios cele două aspecte ce îl caracterizează pe Milu. Dar poetul nostru rămîne cu totul original prin galeria de tipuri găsite la noi şi modalitatea exprimării.

### 1. Intelectualii şi scriitorii din Principate care l-au cunoscut personal pe Puşkin

Legăturile literare romîno-ruse din primele decenii ale secolului al XIX-lea au avut ca imbold puternic exilul lui Aleksandr Puşkin la Chişinău, începînd din septembrie 1820, pînă în iulie 1823. În acelaşi oraş, în primele luni ale anului 1821, s-au refugiat numeroşi romîni din Moldova şi Muntenia, speriaţi de excesele eteriştilor. Astfel, mulţi dintre intelectualii noştri de atunci au putut să-l cunoască pe Puşkin personal sau din vedere, ceea ce le-a atras atenţia asupra marelui poet. Răspîndirea operei lui Puşkin la noi a fost înlesnită, pe de altă parte, de interesul pe care poetul l-a purtat evenimentelor din Principate şi folclorului romîn. Din aceste considerente, cititorii lui Puşkin din primele decenii ale secolului trecut îl socoteau pe marele poet rus oarecum şi al nostru. Faptul este cu atît mai important cu cît se întîmplă la începuturile literaturii noastre moderne. De aceea, este necesar să reconstituim legătura dintre Puşkin şi refugiaţii din Principate în lumina datelor lăsate de memorialişti ruşi şi de biografii poetului.

„La sosirea lui Puşkin, Chişinăul îşi păstra caracterul oriental de oraş moldovenesc, cu o aristocraţie moldovenească locală şi o populaţie amestecată, în care erau mulţi greci, turci, evrei etc.”<sup>3</sup>.

Acest pitoresc al oraşului îl atrage pe marele poet dornic de a cunoaşte diferite mentalităţi şi obiceiuri populare. Oraşul devine mai interesant în scurtă vreme, după ce Puşkin revine, în martie 1821, din vizita lui de aproape patru luni făcută familiei generalului în retragere A. L. Davidov la Cameniţa. Atmosfera oraşului se schimbese mult. Fraţii Cantacuzino şi Ipsilanti, conducători ai Eteriei, pe care poetul îi cunoscuse, pleaseră în principatul Moldovei, în schimb „din mai Chişinăul

<sup>2</sup> Vezi G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne*, Bucureşti, 1941, p. 75.

<sup>3</sup> В. Томашевский, *Биографический очерк в Сочинения и письма А. С. Пушкина*, L., 1937, p. XXXVI.

a început să fie inundat, datorită mișcării Eteriei, de boieri din Principatele Dunărene, în special din Moldova și de câteva familii de fanarioți din Constantinopol”<sup>4</sup>.

Suprapopulat — Chișinăul avea acum 50 000 de locuitori în loc de 20 000 — capătase o înfățișare de bîlci imens în continuă fierbere. Străzile gemeau de carete și care transportînd mobilier oriental. În această lume pestriță în care foiau refugiații din Moldova aducînd vești de răzmeriță, Pușkin face multe cunoștințe noi.

Poetul se simte la largul său. El participă la toate evenimentele cu urechea atentă la veștile despre mișcarea eteriștilor lui Ipsilanti și despre cea a lui Tudor Vladimirescu.

Plimbîndu-se prin oraș în zilele de sărbătoare, autorul poemului „Țigani” întîlnea hore moldovenești și se alătura jucătorilor, fără să țina seama de acei care veneau anume „să-l vadă pe Pușkin”<sup>5</sup>. După terminarea dansurilor, el trecea, din mijlocul moldovenilor, în societatea „spectatorilor”, cu „cultură”, cărora, plin de încîntare, le făcea apologia jocului (джок), susținînd că e foarte plăcut și vesel să dansezi, acompaniat de sunetul cobzei moldovenești (под звук молдовской кобзы)<sup>6</sup>.

Interesul lui Pușkin pentru muzica, dansurile și tradițiile populare avea un colorit revoluționar. Această solidaritate cu poporul reprezenta o sfidare față de protipendada orașului, ale cărei gusturi filistine erau jignite de cîte ori marele poet era văzut participînd la distracțiile și bucuriile poporului. Faptul este remarcat de către contemporanii lui Pușkin:

«În Bulgaria — așa se numea locul în care se află astăzi biserica Voznisesk — erau jocuri de Paști. Se executa după fluier dansul local „djok”. Venea lume să privească din carete poporul. Sosește Pușkin, după cît țin minte, bărbierit și cu fes. Incepe să se uite, iar eu auzeam cum se spunea: „Uite cum se strîmbă Pușkin”»<sup>7</sup>.

Pușkin gustă pitorescul, iar umorul său găsește un teren favorabil la Chișinău. Din însemnările zilnice ale locotenentului de stat major F. M. Lughinin, aflat pe alunci în acest oraș, ne putem da seama cît de strident se ciocneau, în cei veniți din principatul Moldovei la Chișinău în 1821 și 1822, veleitățile europene cu balcanismul și orientalismul de factură otomană<sup>8</sup>. Iată cîteva rînduri edificatoare:

„În Chișinău, aproape toți vorbesc franțuzește. Doamnelor le place muzica, ele apreciază dansurile, aceleași ca la Moscova... Boierii poartă aici căciuli uriașe de două feluri, iar barba înseamnă aici rang...”.

Unii din boierii moldoveni trăiau în „case excelente, care nu erau

<sup>4</sup> I. P. Liprandi, Из дневника и воспоминаний *Русский архив* 1866, p. 1213—1283 și 1393—1491. Articolul a fost reprodus în Пушкин в воспоминаниях и рассказах современников, după care cităm, L., 1936, p. 201.

<sup>5</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 191.

<sup>6</sup> După spusele vechilor locuitori din Chișinău, *Русский архив*, 1899, II, 344, fragment reprodus de Vere saev Пушкин в жизни, vol. I, M., 1936, ed. VI, p. 179—180.

<sup>7</sup> V. E. Beĭn'gova, după adnotările lui L. S. Mațevici, V. Iakovlev, Отзывы Reprodus de Vere saev, op. cit., vol. I, p. 180.

<sup>8</sup> F. N. Lughinin, Из дневника прапорщика, 15 mai—29 iunie 1822, *Литературное наследство*, nr. 16—18, M., 1834, p. 666—678

cu nimic mai prejos ca acelea din oricare metropolă europeană“. Dar, după cum rezultă din descrierea lui A. Veltman<sup>9</sup>, ofițer, scriitor și arheolog, interiorul acestor case era ciudat pentru un european: «Dacă treci antreul plin de arnăuți, în fața ta se ridică o bucată de postav, formînd perdeaua ușii; deseori treci apoi printr-o sală imensă, în care ai putea face instrucție. Chiar în față, în dreapta sau în stînga, vezi iarăși un fel de cortină de postav roșu și intri în odaia divanului; aici o găsești fie pe stăpîna casei, împodobită după moda europeană, purtînd însă peste rochie un fel de cațaveică „firmă“ iăra mîneci, cusută cu aur, fie pe stăpîn, despre care spui fără să vrei:

E mîndru, mîndru, foarte mîndru  
Mustățile îi sînt de nouă centimetri.  
Și e albă barba lui de două coate  
Luleaua e de un arșin, ciubucul de cinci stînji  
E mîndru, mîndru, foarte mîndru“.

Unele case, avînd acest decor oriental, au fost frecventate de Pușkin, pentru satisfacția pe care o producea spiritului sau ironic priveliștea coloritului oriental strident. Printre cunoscuții lui Pușkin, boieri moldoveni cu ciubuc, mustați impunătoare, barbă albă și marafeturi orientale, erau Tudorache Balș, bogatul E. C. Vartolomei, Zamfirache Ralli-Arbore și poetul C. Stamati.

Spiritul dinamic al poetului nu se putea împăca de loc cu inerția intelectuală orientală, cu apatia vieții somnolente a boierilor moldoveni. Langoarea, continua acalmie intelectuală a protipendadei locale și a celei sosite din Principate îi repugna poetului, pe care nu-l interesa această societate decît în măsura în care raspundea setei lui de a cunoaște aspectele cele mai diverse ale vieții.

Nemulțumirea provocată de atmosfera de lîncezeală pe care o găsisese la Chișinău trezește în mintea lui Pușkin gîndul ca el are soarta lui Ovidiu, al cărui loc de exil banuia că ar fi fost în Basarabia. Iată ce îi scrie poetului N. I. Gnedici la 24 martie 1821:

„În țara, în care, încununat de Julia  
Și izgonit de August,  
Ovidiu își tira zilele întunecate,  
În care lira sa elegiacă  
O dedicase laș,  
Surdului său ideal,  
Mai departe de capitala nordică,  
Eu am uitat eterna voastră ceață  
Și glasul liber al cavalului meu  
Îi neliniștește pe somnolenții moldoveni /

Scrisoarea d-tale ce m-a inspirat, respectabile Nikolai Ivanovici, m-a găsit în pustietatea Moldovei etc.“<sup>10</sup>.

Simpatia lui Pușkin se îndreaptă spre poporul moldovean, ale cărui

<sup>9</sup> A. F. Veltman, Воспоминания о Бессарабии L. N. Maikov, Пушкин, Материалы библиографические și experiențe istorico-literare, 1899, și Пушкин в воспоминаниях, p. 173—185.

<sup>10</sup> A. S. Pușkin, Сочинения и письма, SPb., 1896, vol. VIII, p. 14—15.

cîntece și jocuri le savurează, după cum am văzut, și nu spre boierimea retrograda și pretențioasă.

Înainte de aflulul refugiaților, Pușkin frecventa, în afară de casele ofițerilor ruși, pe S. S. Krupenski, moldovean ai cărui strămoși erau poameniți încă de D. Cantemir și pe Vartolomei, la care se dansa seara și, uneori, pe Zamfirache Rașli<sup>11</sup>, mai rar pe Pruncul și C. A. Catacazi<sup>12</sup>, pe atunci guvernator al orașului. După sosirea refugiaților moldoveni, se mai duce în casa lui Bogdan și Petrache Mavrogheni, unde, în afară de fiicele acestuia Irina și Elena, se afla și Roxanda Șuțu. Afară de ei Pușkin vizita și pe Ivan Dimitrievici Strijescul și pe văduva boieroaică Cheșco.

În această năvală de noi sosiți, poetul a cunoscut și pe Mihail Șuțu, domnitorul Moldovei, pe care îl va reîntîlni la 24 noiembrie 1833, la Petersburg, cu care ocazie va nota în jurnalul său că la Vikelmont, ambasadorul Austriei, a avut „o întîlnire ciudată”... „De mine — scrie poetul — s-a apropiat un bărbat de vreo 45 de ani, cu mustață și puțin cărunt. După față am recunoscut pe unul din vechii mei prieteni din Chișinău. Era Șuțu, fostul domnitor al Moldovei. Acum el este plenipotențiar la Paris. Nu știu încă ce caută aici. Mi-am amintit că în 1821 l-am vizitat la Chișinău împreună cu Pestel”<sup>13</sup>.

Nu știm exact pe care dintre refugiații aflați la Chișinău i-a mai cunoscut Pușkin<sup>14</sup>. Legături amicale a avut pînă la un moment dat cu hatmanul Toderache Balș, cu care însă a ajuns la un conflict, din cauza soției cu numele de Marghiolița. Aceasta, geloasă, după cît pare, pe Ecaterina Albrecht (fata spătarului Grigoraș Bașotă, care fusese măritată la Iași cu Constantin Conta ce se întovărășise cu haiducii Stefan Bujor și Ilie Catargi), vorbește arrogant poetului, care îl provoacă pe Toderache Balș la duel. Palmuit de Pușkin fiindcă refuzase să se bată, Balș înmînează o lungă plîngere, scrisă în franceză, generalului-locotenent I. N. Inzov, guvernator al Basarabiei<sup>15</sup>. Generalul, ca și în alte ocazii cînd încerca să înfrîneze pe zvăpăiatul poet, îl pune pe Pușkin la arest, cu alte cuvinte îi sechestrează încălțăminte, forțîndu-l în acest fel să stea în casă. Pușkin, pe un ton confidențial, ironic și plin de vervă, narează în versuri sprintene unui prieten (după toate aparențele lui N. S. Alekseev), asesor de colegiu și funcționar al lui I. N. Inzov, înțimplarea :

„Prieten al meu, iată, de trei zile  
Stau sub arest  
Și nu m-am văzut  
Cu-al meu Orest,  
Salvator al moldovenilor,

<sup>11</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 202.

<sup>12</sup> I. P. Liprandi este de părere că Pușkin cunoștea pe Catacazi și Pruncul, fără să-i viziteze (op. cit., p. 198—199).

<sup>13</sup> A. S. Pușkin, op. cit., vol. VI, p. 538.

<sup>14</sup> O listă destul de amplă și amănunțită a refugiaților de la Chișinău o găsim la G. Bezviconi și S. Calimachi, Pușkin în exil, București, 1947, p. 147—176.

<sup>15</sup> Plîngerea a fost publicată de E. Dvoicenko, Pouchkine et les Balsch a Kichinev, *Revue des études slaves*, Paris, 1938.

Locuitor al lui Behmetev<sup>16</sup>  
 Smeritul Ivan<sup>17</sup>  
 Răspînditor al legilor  
 Pentru că un domn ieşan  
 Tîmpit, cunoscut de noi  
 Prin mazurcă, turban,  
 Barbă insuportabilă  
 Şi fricos şi grobian  
 A fost mişel bătut de mine"<sup>18</sup> etc.

Lecţia dată îngîmfatului boier Balş, exponent al unei societăţi laşe şi lipsite de scrupule, constituie un gest de curaj civic. Din această cauză, întîmplarea a avut un răsunet mai larg. Despre ea aminteşte F. N. Lughinin în „Jurnalul” său<sup>19</sup>, Lev Sergheevici Puşkin, fratele poetului<sup>20</sup>, scriitorul A. F. Veltman<sup>21</sup> şi I. P. Liprandi<sup>22</sup>.

Am putea evoca şi alte cunoştinţe pe care le leagă Puşkin cu reuugiaţii din Moldova, de exemplu cu fraţii Dimitrie şi Iancu Russo. Este însă mult mai important pentru lucrarea noastră să stabilim care scriitori romîni şi în ce măsură au avut ocazia să-l cunoască personal pe Puşkin. Să cercetăm astfel informaţiile în legătură cu Costache Negruzzi.

Autorul nuvelei „Alexandru Lăpuşneanu” vorbeşte în scrisoarea a VII-a despre prietenia lui cu marele Puşkin. De aici, unii au ajuns la diverse concluzii, cum ar fi, de pildă, că A. S. Puşkin l-a învăţat pe C. Negruzzi a servi de interpret în convorbirile lui Puşkin cu Calipso şi altele de acest fel<sup>23</sup>.

Militari şi funcţionari ca locotenent-colonelul I. P. Liprandi, V. P. Gorciakov, F. Vighel, locotentul F. Lughinin şi alţii, aflaţi la Chişinău şi avînd strînse legături cu Puşkin, au notat cursul vieţii lui din perioada exilului s-ar putea spune oră cu oră. Ar fi inexplicabil ca „prietenia” dintre Puşkin şi Negruzzi să le fi scăpat acestor contemporani ai săi care însemnau în jurnale fiecare amănunt din viaţa lui Puşkin pînă şi contactul pe care îl avea cu cunoscuţii de o zi.

Dacă confruntăm aspectul fizic şi moral pe care-l avea Calipso Polihroni după descrierile cu valoare de document ale contemporanilor menţionaţi, ne dăm seama că el nu corespunde cu cele povestite de C. Negruzzi în scrisoarea amintită. Nici amănuntele privitoare la viaţa lui Puşkin la Chişinău, pe care le dă scriitorul nostru, nu sînt cu totul exacte. De altfel, Calipso nu l-a interesat în mod deosebit, aşa cum ar rezulta din scrisoarea lui Negruzzi, fiind una dintre numeroasele femei

<sup>16</sup> A. N. Behmetev a fost guvernator al Basarabiei înainte de Inzov (1816-1820).  
<sup>17</sup> Ivan Inzov.

<sup>18</sup> A. S. Puşkin, *Сочинения и письма*, SPb., vol. I, p. 333—334.

<sup>19</sup> F. N. Lughinin, *op. cit.*, p. 673—674.

<sup>20</sup> L. Maikov, *op. cit.*, p. 8.

<sup>21</sup> A. F. Veltman, *Пушкин в воспоминаниях*, p. 180.

<sup>22</sup> I. P. Liprandi, *op. cit.*, p. 231.

<sup>23</sup> Eugen Lovinescu în „Costache Negruzzi, viaţa şi operele lui” (Bucureşti, 1913, p. 31) ajunge să afirme chiar că: „Tot din acest răstimp, 1836—1837, datează o şedere mai îndelungată a lui [Negruzzi] în Basarabia, unde întări din nou legăturile lui cu poetul Puşkin, din care şi traduse curînd apoi”, deşi e îndeobşte cunoscut că în acei ani Puşkin n-a fost niciodată în Basarabia.

care, ca și M. Eihfeld, născută Milo, Anica Catargi, născută Sandulache, Victoria I. Vacar, soție de locotenent-colonel, Pulcheria E. Varlolomei, au înflăcărat pentru moment imaginația tînărului poet aflat în exil.

Confruntăm textele lui Negruzzi din „Păcatele tinerețelor” cu faptele, așa cum rezultă din cele notate de memorialiștii lui Pușkin :

„În toată însă această soțietate de emigranți și de localnici, două persoane numai îmi făcură o întipărire neștearsă. Aceste erau un om tînăr de o statură mijlocie, purtînd un fes pe cap și o jună înaltă față, învelită într-un șal negru, pe care le întâlneam în toate zilele în grădină”.

Realitatea este că Pușkin avea o statură mică și nu mijlocie, iar „juna înaltă” i-a frapat pe toți contemporanii săi prin statura ei aproape pitică. I. P. Liprandi scria : „Calipso era de o statură extrem de mică”<sup>24</sup>.

C. Negruzzi afirmă că Pușkin se plimba cu Calipso „în grădină”, ceea ce nu concordă cu relatările memorialiștilor. S-a remarcat în legătură cu Calipso că nu prea ieșea din casă, unde își primea vizitele. Pușkin venea, într-adevăr, în grădina publică, dar singur sau împreună cu familiile Ralli, Catargi și uneori cu frații Stamati sau cu ofițerii ruși cu care se împrietenise la Chișinău. Nici unul dintre contemporanii ruși nu semnalează că l-ar fi văzut pe Pușkin în parc împreună cu Calipso.

Calipso „pre care toți o numeau greaca cea frumoasă” și care, după cum spune C. Negruzzi, era o „femeie cu chip îngeresc”, în realitate era urîtă, după cum rezultă din desenele lui Pușkin<sup>25</sup> și din portretele conturate de pana lui I. P. Liprandi și F. Vigel, care nu uită să menționeze că avea „un nas formidabil și o față lungă, uscată”<sup>26</sup>. C. Negruzzi mai scrie că era „o curtezană emigrată de la Iași”. În realitate, nu era propriu-zis „o curtezană”, ci o femeie ușoară și nu venise de la Iași, ci din Constantinopol prin Odesa. C. Negruzzi declară, tot în scrisoarea a VII-a, că nu știe cum se înțelegea Pușkin cu Calipso, „căci Calipso nu știa decît grecește și romînește”. E o altă eroare probabil voită, ca și cea cu frumusețea femeii, pentru a poetiza situațiile, o idilă prin semne fiind mai romantică. Calipso știa cîteva limbi, printre care și franceza<sup>27</sup>, limbă în care, desigur, vorbea cu Pușkin. Un indiciu în acest sens este și foaia de manuscris cu sumar vocabular franco-turc pe care Pușkin a schițat imaginea Calipsei de la care probabil notase cuvintele<sup>28</sup>. C. Negruzzi susține că în vara anului 1822 Pușkin avea vîrsta de 22 ani, întinerindu-l cu un an. În sfîrșit, Negruzzi afirmă că „Șalul negru” a fost scris pentru Calipso, ceea ce nu e adevărat, deoarece Pușkin datează poezia la 14 noiembrie 1820<sup>29</sup>, iar Calipso a venit la Chișinău în vara anului 1821.

Este posibil ca, într-o împrejurare rămasă necunoscută, adolescentul

<sup>24</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 202.

<sup>25</sup> Bunăoară, cele reproduse de B. Tomașevski în articolul „Din manuscrisele lui Pușkin”. *Литературное наследство*, nr. 16—18, M., 1934, p. 276, 281 și 287.

<sup>26</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 202; F. Vigel (în *Пушкин в воспоминаниях современников* 1950, p. 305) scria că avea „un nas colosal de pasăre de pradă”.

<sup>27</sup> F. Vigel, op. cit., p. 305.

<sup>28</sup> Reprodusă de B. Tomașevski, op. cit., p. 275—276.

<sup>29</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 251.



Costache Negruzzi să-i fi fost prezentat tinărului Pușkin poate de către Scarlat Pruncu, cu al cărui frate, Pavel era în bune raporturi<sup>30</sup>. De o prietenie însă nu a putut fi vorba, dat fiind și marea diferență de vîrstă (C. Negruzzi avea numai 14 ani, Pușkin era de 23). Dat fiind entuziasmul tineretului ce se afla atunci la Chișinău pentru poetul exilat, desigur că amintirea fie și a unei singure întîlniri cu el trebuie să fi rămas ca îndemn pentru cunoașterea operei<sup>31</sup>. Așternîndu-și pe hîrtie amintirile din refugiu abia peste 17 ani (scrisoarea a VII-a, „Calipso“, e datată septembrie 1839), Costache Negruzzi nici nu-și putea reaminti cu precizie întîmplări atît de vechi. Să reținem, totodată, că adolescentul nu a rămas la Chișinău în 1822 decît o lună, reîntorcîndu-se apoi peste un an, cînd Pușkin plecase din Basarabia și nu o mai vizita decît rar, venind de la Odesa.

Scrisoarea a VII-a a lui C. Negruzzi nu poate fi considerată un document valabil istoricește. Nici intențiile scriitorului nostru nu au fost, de altfel, acestea. Avînd un pronunțat caracter literar, ea reprezintă o puternică manifestare de dragoste față de poetul rus și o dorință de a-l face popular cititorilor romîni. Căldura cu care Negruzzi vorbește de Pușkin nu putea scăpa admiratorilor autorului nuvelei „Alexandru Lăpușneanu“, care în acest fel dădea o imagine mai familiară a autorului poeziei „Șalul negru“ și a nuvelei „Cîrjaliul“, pe care, după cum se știe, le-a tradus și popularizat C. Negruzzi, statornic admirator al lui Pușkin. Mitul prieteniei lui C. Negruzzi dăinuie pînă mai tîrziu<sup>32</sup>.

\*  
\*   \*  
\*

Din informațiile contemporanilor lui Pușkin rezultă că marele poet rus l-a cunoscut în mod sigur pe Costache Stamati. Autorul „Muzei ro-

<sup>30</sup> De notat că Scarlat Pruncu era singurul contemporan cu Pușkin din Basarabia care exagera dragostea poetului rus pentru Calipso. De altfel, V. P. Gorciakov, ale cărui legături cu Pușkin și justetea informațiilor despre el sînt necontestate, a ironizat articolul lui K(arl) I. Pruncu. Incă despre Pușkin, publicat în *Общезанимательный вестник*, nr. 11, 1857. În Amintiri despre Pușkin arată și alte afirmații fan-teziste ale lui Pruncu. (Vezi Пушкин в воспоминаниях современников, p. 199—203, 206, 208—213, 217—223). De asemenea, I. P. Liprandi insinuează că Pruncu nu a avut legături apropiate cu Pușkin, răminînd o simplă cunoștință intîmplătoare, (op. cit., p. 248, 150). Nimeni nu pune bază pe afirmațiile lui Pruncu, care nici nu figurează în culege-2le de amintiri ale contemporanilor poetului rus.

<sup>31</sup> Despre entuziasmul tinerilor moldoveni pentru Pușkin vorbește și M. Tîa-vloski, Из воспоминаний И. П. Липранди о Пушкине в Летописи Государственного литературного музея *Пушкин* vol. I, 1936, p. 556. De asemenea, A. F. Veltman, 136, p. 556, pentru conf. G. F. Bogaci Молдавские предания, записанные Пушкиным în «Пушкин, исследования и материалы, труды третьей всесоюзной Пушкинской, конфе-ренции.», editat de Institutul de literatură rusă al Academiei de Științe a U.R.S.S., sub îngrijirea lui M. P. Alekseev, M.-L., 1953, p. 237.

<sup>32</sup> Astfel, în 1922, scriitorul Leon Donici (în *Flacăra literară, artistică, socială*, anul VII, nr. 47, p. 741—742) într-o evocare lirică și-l imaginează pe Pușkin „rătă-cind prin alei sau singur, sau însoțit de tinărul său amic C. Negruzzi și de iubita sa, romantica și frumoasa Calipso...“. Articolul urmează în același ton, alternînd realul cu fantasticul de această natură: „Poezii se împrietenesc foarte repede. Pușkin îi îndrepta greșelile de limbă franceză, iar Negruzzi îi supune aprecierii versurile sale. Nu vreau să repet ce s-a petrecut atunci. Negruzzi însă a fost singurul și cel mai intim prieten al lui Pușkin și tot el, martorul ocular al romanului său cu frumoasa grecoaică Calipso, pe care a descris-o cu atîta grațiozitate“.

mînești“ ducea la Chișinău o viață ce se caracteriza prin remarcabile preocupări intelectuale. Se pare că avea o bibliotecă bogată, din care îi plăcea să împrumute cărți cunoscîntelor sale. Astfel, sublocotenentul F. M. Lughinin notează în jurnalul său: «Cînd m-am întors acasă se întunecase și, după ce m-am dezbrăcat, am citit „Atala și Chactas“, carte pe care am luat-o de la Stamati» (26 mai 1822)<sup>33</sup>, iar în altă zi: «Stînd la Stamati pîna la ora 1, m-am întors acasă, luînd de la el cartea lui Kotzebue, „Anacharz“ (sic) și Ovid „L'art d'aimer“» (5 iunie 1822)<sup>34</sup>.

Frații Stamati locuiau împreună cu sora lor. Pușkin l-a cunoscut pe Costache Stamati, probabil în casa lui Zamfirache Ralli, pe care îl frecventau amîndoi sau la D. N. Bologovețki, unde Liprandi i-a întîlnit împreună. În iunie 1822, poetul rus se ducea și în casa lui Stamati, după cum se vede din însemnările lui Lughinin: „Ne-am dus în parc“, unde erau „familia Ralli, Pușkin, Catargi și eu. Am cunoscut-o mai îndeaproape pe d-na Stamati care e foarte simpatcă. Din parc ne-am dus cu toții la Stamati, unde s-a organizat un mic bal. Acompaniați de pian, am dansat mazurca, ecossais, cadril și valsuri și a fost foarte vesel, apoi am făcut scrimă cu Pușkin și am primit de la el o lovitură foarte puternică în piept; pe la vreo 11 ne-am luat rămas bun și, cum de acolo s-au dus cu toții la Zamfirache, am fost și eu, dar am stat puțin“ (12 iunie 1822).

La Chișinău, Stamati traduce în moldovenește din Voltaire și Racine. «Pușkin îl întîlnea în diferite case — scrie Liprandi — și, cu toate încercările lui Stamati de a se apropia de poetul nostru, acesta rămînea indiferent la îndemnurile celui dintîi de a asculta traducerea „Fedrei“, spre a putea aprecia armonia limbii moldovenești. Pușkin refuza întotdeauna, mulțumindu-se cu cele cîteva fragmente pe care le auzise într-o anumită societate și care îl făcuseră să moară de rîs»<sup>35</sup>.

Cu toate acestea, într-o după amiază, D. N. Bologovețki l-a invitat pe Stamati să-și citească traducerea, spunînd că el și mai ales Pușkin își vor putea da seama în acest fel de armonia ei. «Lectura a început într-o tăcere generală și, pentru că întreaga tragedie ar fi durat prea mult, Pușkin a propus să se aleagă un pasaj oarecare, pe baza căruia să se judece limba și întreaga piesă. Foarte serios, Pușkin i-a indicat lui Stamati pasajul și s-a așezat în fața lui Dmitri Nikolaevici, fixîndu-se reciproc cu un suris reținut. Cînd Stamati a ajuns la fragmentul pe care Pușkin nu-l gusta de loc, acesta a izbucnit în rîs. Ceilalți au fost contaminați. Bologovețki rîdea de Pușkin și-l întrebă ce găsește ridicol (rîdea și Stamati însuși). Pușkin i-a răspuns: „Mă iertați excelență, poate e foarte bine și literar foarte fidel realizat, dar ce fel de armonie găsim în „ci face Ipolit“ și în răspunsul boierului „săracul murit“, toți împreună cu poetul moldovean rîdeau, dar Bologovețki susținea că nu găsește nimic neplăcut auzului. Aceasta l-a înșuflețit pe Stamati, care a început să recite alte pasaje din traducerea sa»<sup>36</sup>.

În legătură cu afirmațiile lui Liprandi că Pușkin ar fi rîs de armo-

<sup>33</sup> F. M. Lughinin, op. cit., p. 669.

<sup>34</sup> Ibidem, p. 670.

<sup>35</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 267—268.

<sup>36</sup> Ibidem, p. 268—269.

nia limbii moldovenești, în Uniunea Sovietică sînt îndoieli pe care le socotim justificate. Astfel, G. F. Bogaci, unul dintre pușkinologii care cercetează îndeosebi creațiile lui Pușkin din timpul exilului la Chișinău, e de părere că I. P. Liprandi, țarist înfocat și șovin, „îi atribuia poetului propria sa opinie negativă despre limba moldovenească”. Pe lîngă unele contraziceri ale lui Liprandi, remarcate de cercetător, el menționează în spriiul tezei sale și ura personală a acestui memorialist împotriva lui C. Stamati<sup>37</sup>.

În orice caz, dacă Pușkin la auzul lecturii lui Stamati a ris, a făcut-o, desigur, fără răutate. Cunoaștem interesul poetului pentru folclorul moldovenesc. El se interesa în mod egal și de limbă. Astfel, „Badea Teoader”, servitorul generalului Inzov, relatează că „el îl învăța pe Pușkin limba moldovenească, pe care și-o însușea foarte greu. Încetul cu încetul Pușkin progresează și peste un timp oarecare reuși să-și facă un mic dicționar moldovenesc, cu ajutorul căruia forma frazei la întîmplare, de multe ori fără sens. Cînd Badea Teoader îl găsea în timpul lui liber, Pușkin îl întîmpina din prag, salutîndu-l moldovenește. După ce îi oferea un scaun, el se apuca să-i pună în moldovenește tot felul de întrebări. Frazele și cuvintele cedau cu greutate, Pușkin le nota și le învăța. Unele fraze mai uzuale le scria chiar pe pereții camerei sale spre a-i fi mai la îndemînă”<sup>38</sup>.

Pe Pușkin îl interesa graiul simplu al moldovenilor. De aceea, pare exagerată afirmația că „nu vroia să audă de armonia limbii”. De altfel, Liprandi se contrazice îndată, spunînd că Pușkin, „adresîndu-se lui Stamati, îi spuse că face foarte bine că se ocupă de literatură și mai ales fără să modifice limba, așa cum fac cei de peste Prut, care introduc cuvinte latine și franceze și scot pe cele slave și de alte origini”<sup>39</sup>. Apoi, fără răutate, „Pușkin a început să pronunțe diverse cuvinte moldovenești, care pentru auzul nostru sînt cu adevărat sălbatice sau ridicole — scrie Liprandi. — Izbucni un rîs general, la care participă copios Stamati însuși”<sup>40</sup>.

Desigur că ceea ce îl distra pe Pușkin în lecturile lui Stamati era ambiția poetului moldovean de a-i citi întreaga „Fedră” într-o limbă din care el nu înțelegea decît puține cuvinte. Tot Liprandi narează că, trecînd o dată împreună cu Pușkin pe lîngă casa lui Stamati, l-au zărit pe poetul moldovean stînd în ceardac. Salutîndu-se, ei au schimbat cîteva cuvinte fără a se opri. Pușkin dori însă să între la Stamati spre a vedea

<sup>37</sup> G. F. Bogaci, op. cit., p. 236—239.

<sup>38</sup> După cuvintele lui Badea Teoader, *Рыцкунъ архивъ*, 1899, II, p. 342 și *В. Е. Савилов*, op. cit., vol. I, p. 181.

<sup>39</sup> Reiese de aici că Pușkin era la curent cu tendințele latinizante ce începuseră să se manifeste în Principate.

<sup>40</sup> I. Liprandi, op. cit., p. 269. Ar rezulta deci că Pușkin ținea la puritatea limbii moldovenești și o aprecia ca atare. De altfel, ne asociem la părerea lui G. Bogaci că în 1820—1822 încă nu putea fi vorba de o introducere masivă de neologisme în limba folosită în Principate.

bustul lui Anacreon, pe care scriitorul moldovean îl ridicase în cinstea lui Svinin<sup>41</sup>.

După ce a văzut bustul, întrebând de Liprandi de ce a refuzat să ia masa la Stamati, la care se mânca bine, Pușkin i-a răspuns: «După masă, Stamati ne-ar fi stricat digestia cu „Fedra” sa. Intenționează să mi-o citească neapărat din scoarță-n scoarță. Nu mi-aș fi putut reține risul, ceea ce ar fi fost nepoliticos în casa lui».

Din informațiile tendențioase și exagerate ale lui Liprandi în legătură cu pretinsa ironie a lui Pușkin la adresa lui C. Stamati rezultă, totuși, un lucru de mare importanță pentru istoriografia noastră literară. Pe lângă faptul că ele confirmă cele relatate de Lughinin că Pușkin îl frecventa pe autorul „Muzei românești”, aflăm că discuțiile dintre marele poet rus și C. Stamati nu erau de loc sterile pentru poetul moldovean. Incontestabil că se discuta și literatură și credem că, departe de a încerca să-l descurajeze pe un poet care frământa literar o limbă încă neînche-gată pentru expresia artistică, Pușkin l-a încurajat. V. P. Gorciakov atestă și el în „Jurnalul despre Pușkin” că frecventa cu poetul rus aceleași cercuri ca și C. Stamati, cunoscut pe atunci ca poet și autor al unei traduceri a „Phedrei” lui Jean Racine. Astfel, unele moldovence din protipendada de atunci, bunăoară frumoasa — după relatările lui V. G. Gorciakov — dar nu prea inteligenta M. Eihfeld, născută Milo (deci rudă, după toate probabilitățile cu poetul Matei Milu, contemporan în Moldova al lui Ienăchiță Văcărescu), de care Pușkin e înflăcărat un timp, nu-i dădea mai mare importanță autorului lui Ruslan și Ludmila, decât lui C. Stamati<sup>42</sup>. Văzînd că M. Eihfeld pentru moment nu dă atenție decât rudelor sale cu nume ca Alecu, Todorache și Costache, pe care îi prezenta ca verișori, Pușkin, într-o poezie glumeață, o amenință pe moldoveancă „al cărei chip agreabil a devenit faimos din Basarabia pînă în Caucaz” că se va însura cu nepoata ei, Zoe:

„Nici strălucirea minții, nici suplețea îmbrăcăminții  
Nu vă pot vrăji.  
Numai verișorii  
Au cunoscut taina de a vă captiva!  
Mi-ați răpit liniștea,  
Dar d-voastră nu mă iubiți.  
Am o singură speranță — pe Zoia;  
Mă voi însura și vă voi fi rudă” etc. <sup>43</sup>.

<sup>41</sup> Pavel Petrovici Svinin, care a fost revizor în Basarabia, era bombastic și pitoresc. Unii cred că el a slujit ca prototip al Revizorului lui Gogol. Svinin i-a recomandat lui Stamati să scrie. După ce a părăsit Chișinăul, poetul recunoscător a ridicat în amintirea lui o coloană cu un bust al lui Anacreon, cu inscripția „În amintirea lui P. P. Svinin”. De altfel, P. Svinin a avut și o activitate pozitivă. El a fondat revista *Отечественные записки*.

<sup>42</sup> V. P. Gorciakov, Extras din Jurnalul despre A. S. Pușkin, Пушкин в воспоминаниях современников, 1950, p. 188. Publicînd „Jurnalul”, dintr-o notă a lui Gorciakov (aceeași pagină) rezultă că poetul era respectat „pentru meritele lui personale și pentru cultura lui” și memorialistul se întreba la data tipăririi (înainte de 1857 după cum rezultă din ordinea în care aceste extrase sînt puse): „E pe undeva și ce-o fi cu el?”

<sup>43</sup> Versurile le traducem după V. P. Gorciakov, op. cit., p. 187.

## 2 Pușkin și răscoalele din principate

Interesul arătat de Pușkin refugiaților din Moldova și Muntenia nu era întâmplător. De la românii cu care avea legături, marele poet plin de elanuri umanitare putea să cunoască direct realitățile din Principatele noastre, aflate atunci în fierbere. Dorința de a pătrunde sensul revolte-  
lor popoarelor subjugate de turci se conforma principiilor lui, care nu erau departe de ale decembriștilor<sup>44</sup>.

În anul 1821, când popoarele din Peninsula Balcanică, adormite de veacuri, se deșteaptă, Pușkin scrutează atent zărilor încinse de răscoale, vibrând ca Byron în cadența revoluției grecești. Pe conducătorii Eteriei caută să-i cunoască personal la Chișinău. Acest fapt l-a făcut să participe cu mai mare intensitate la evenimente. Pe frații Ipsilanti îi întâlnește frecvent, iar pe principii Cantacuzino îi vizitase de mai multe ori. Atât Alexandru, cât și Gheorghe Cantacuzino erau oameni de un înalt nivel intelectual. Ei primeau un public mai distins decât Krupenski și Vartolomei. Veneau la ei ofițerii ruși Orlov și Bologovski, moldovenii S. J. și Ivan Mihailovici, grecii Catacazi<sup>45</sup>, frații Ipsilanti și francezul Ripé, de o remarcabilă cultură literară, ceea ce l-a atras pe Pușkin<sup>46</sup>. La frații Cantacuzino se întâlneau, așadar, spiritele mai luminate ce se aflau pe acea vreme la Chișinău. Poetul se simțea bine în acest mediu. De altfel, el căuta societatea revoluționară, aprecia pe pionierii luptei de emancipare a popoarelor. Astfel, la locotenent-colonelul I. P. Liprandi el discuta ore întregi cu voievozii sârbi refugiați la Chișinău, în special cu „Vucacici, Nenadovici, Jivcovski, doi frați Machedonschi și alții... De la voievozii sârbi pomeniți — spune Liprandi — aduna cîntece populare și îi întreba adeseori de semnificația vreunui cuvînt”<sup>47</sup>. Acestea sînt cîntecele sud-slave traduse de Pușkin în rusește și publicate mai târziu.

Pușkin are legături strînse cu oamenii care în timpul răscoalei Eteriei aveau să joace un rol important în Principate. Afară de Alexandru Ipsilanti<sup>48</sup>, conducătorul Eteriei, „prințul fără mînă”, care era fiul lui Constantin Ipsilanti care domnise în Muntenia, cunoștea îndeaproape pe Ioan Schina<sup>49</sup>, cumnat al lui Mihail Șutu, domnitorul Moldovei, care înclina spre ieteriști. Om cult, Schina îi împrumută lui Pușkin „Les métamorphoses d'Apulée”. De asemenea, poetul rus are legături cu Penda-

<sup>44</sup> Sub numele de „decembriști” (*Декабристы*) sînt cunoscuți revoluționarii din rîndul nobililor și al militanților, care, înfrunți de ideile puse în practică în Franța, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, luptă împotriva monarhiei absolute și iobăgiei. Incercările de insurecție din 14 decembrie 1825 la Petersburg și din 29 decembrie la Cernigov au suferit o înfrîngere, care a dus la un val de teroare din partea noului țar Nicolai I. Fruntașii decembriștilor P. Pestel, Rileev, Muraveev-Apostol, Beștujev-Riumin și Kahovski au fost spînzurați la 13 iulie 1826. Pușkin întîlnește legături amicale cu mulți dintre conducătorii mișcării decembriste.

<sup>45</sup> C. A. Catacazi erau de altfel în anii 1818-1826, guvernatorul Chișinăului. Vezi Пушкин в воспоминаниях современников, p. 186, 247—248 și 584.

<sup>46</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 198—199.

<sup>47</sup> Ibidem, p. 212—213.

<sup>48</sup> Пушкин в воспоминаниях современников, 1950, p. 185—186, 196, 198, 248—250 268—270.

<sup>49</sup> Ibidem, p. 250—251.

deca<sup>50</sup>, V. Caravia<sup>51</sup> și Rizo<sup>52</sup>, care în timpul Eteriei ajung binecunoscuți în Principate.

Atît de intensă a fost participarea lui Pușkin la evenimentele din Principatele Romînești încît se zvonise la un moment dat că poetul a plecat să lupte alături de eteriști<sup>53</sup>.

După izbucnirea răscoalei, Pușkin căuta să culeagă informațiile cele mai exacte și să le transmită prietenilor săi. Lui A. N. Raievski<sup>54</sup>, poetul îi dă amănunte asupra revoltei într-o scrisoare nedată, scrisă în martie sau aprilie. Desprindem fragmentul în care poetul își manifestă simpatia pentru Tudor Vladimirescu:

„Îți aduc la cunoștință evenimentele care vor avea consecințe nu numai pentru regiunea noastră, ci și pentru întreaga Europă. Grecia<sup>55</sup> s-a ridicat și și-a strigat libertatea. Tudor Vladimirescu, care a servit cîndva în armatele răposatului Ipsilanti, la începutul lui februarie anul curent a ieșit din București cu un mic număr de arnăuți înarmați. El a declarat că grecii nu mai pot să suporte opresiunea și jaful demnitarilor turci și că au hotărît să se elibereze de jocul ilegal... Această proclamație a agitat întreaga Moldovă; Principele Șutu și consulul... au vrut să oprească extinderea răscoalei. Pandurii și arnăuții aleargă de pretutîndenți la viteazul Vladimirescu și în cîteva zile el va avea sub comanda sa o oaste de 7000 [oameni].

La 21 februarie, generalul principe Alexandru Ipsilanti, cu doi din frații săi și cu principele Gheorghe Cantacuzino, au sosit la Iași, părăsind Chișinăul, unde și-au lăsat mama, surorile și doi frați. El a fost întîmpinat de 300 de arnăuți... și îndată a luat conducerea orașului“ etc.... „E un tablou straniu! Două popoare, căzute de mult într-o nimicnicie de disprețuit, se ridică în același timp din lungul lor somn, renasc și apar pe arena politică a lumii“... etc.<sup>56</sup>.

Răscoala popoarelor din Peninsula Balcanică l-a făcut pe Pușkin să creadă că armatele rusești vor interveni în favoarea Eteriei. Poetul așteaptă cu nerăbdare desfășurarea evenimentelor, dorind să participe efectiv la războiul ruso-turc. Poezia „Războiul“, scrisă în 1821, manifestă bucuria lui Pușkin, care se vede soldat, luptînd pentru cauza dreaptă a libertății popoarelor. Primele versuri, care consideră războiul ca și început, conțin o aluzie probabil la Ipsilanti:

„Război!... În sfîrșit, sînt ridicate,  
Flutură stemele onoarei militare“.

<sup>50</sup> Ibidem, p. 269, 270.

<sup>51</sup> Пушкин в воспоминания и современников, 1950, p. 269.

<sup>52</sup> Ibidem, p. 250—251.

<sup>53</sup> G. Bezviconi consacră un capitol amănunțit legăturii lui Pușkin cu eteriștii. Vezi G. Bezviconi și S. Calimachi, op. cit., p. 127—166.

<sup>54</sup> Colonelul, fiul generalului de cavalerie N. N. Raievski, cunoscut din timpul războiului franco-rus din 1812.

<sup>55</sup> Prin „Grecia“, poetul înțelege popoarele balcanice stăpînite de Turci.

<sup>56</sup> A. S. Pușkin, Сочинения и письма vol. VIII, p. 15—17. O scrisoare identică îi trimite lui V. L. Davidov, colonel de husari în retragere și decembrist, în mai 1821.



În continuare, poetul îşi imaginează frontul, pe care se vede luptând eroic :

„Totul va fi nou pentru mine, umbra modestă a cortului,  
Focul inamic, limbajul lor străin  
Toba de seară, tunetul tunului, urlatul proiectilului  
Şi aşteptarea morţii fioroase.  
Oare te vei naşte în mine, pasiune oarbă a gloriei“...

Într-o poezie din 1821, intitulată „Lui V. I. Davidov“, vorbeşte despre Alexandru Ipsilanti, care în calitate de ofiţer rus participase la războiul ruso-francez din 1812, pierzându-şi mâna dreaptă la Dresda :

„Cînd peste tot lînă primăvară  
Zîmbind, a lăsat glodul  
Şi din mîhnire, pe malurile Dunării,  
Se zbugiumă cneazul nostru cel fără mînă“...

În „Ovidiu“ evocă, de asemenea, evenimentul revoluţionar ca un moment esenţial din exilul său :

„Aici cu lira nordică, făcînd să răsună pustietăţile,  
Am umblat în acele zile, în care pe malurile Dunării  
Grecul cu suflet grandios chema libertatea“.

După părerea lui Puşkin, exprimată în nuvela „Cîrdjali“, sfîrşitul tragic al răscoalei condusă de Ipsilanti a fost cauzat de defectele conducătorului : „Alexandru Ipsilanti era viteaz, dar nu avea calităţile necesare pentru rolul pe care şi l-a ales atît de fierbinte şi imprudent. Ipsilanti nu ştia să se înţeleagă cu oamenii, pe care trebuia să-i conducă. Iar aceştia nu-l stimau şi nu aveau încredere în el“ etc.

Interesul pe care Puşkin, exilat politic, îl purta răscoalelor, nu era lipsit de primejdii.

Speriat de popularitatea crescîndă a poetului, ale cărui opere se bucurau de un mare succes în Rusia, împăratul se interesează personal dacă nu cumva Puşkin ia parte la mişcarea revoluţionară din Balcani. Realitatea o cunoaştem, „Jurnalul răscoalei greceşti“ a fost cu mult mai amplu, dar, din păcate, nu ni s-a păstrat din el decît o parte redusă. Ca urmare la acest jurnal, Puşkin scrie în 1822 la Chişinău „Observaţii istorice“, care „prin conţinut reprezintă ecouri ale convorbirilor pe care Puşkin le-a auzit în anturajul prietenilor săi militari, viitorii decembrişti“<sup>57</sup>.

I. N. Inzov, datorită înţelegerii ce o avea pentru Puşkin, îi scrie la 28 aprilie 1821 lui Capo d'Istria, căutînd să-l ferească pe poet de neplăceri.

„Puşkin, care trăieşte în aceeaşi casă cu mine, se poartă bine şi nu participă prin nimic la evenimentele tulburi de acum. I-am ocupat timpul cu traducerea în ruseşte a legilor moldoveneşti, scrise în franceză şi cu alte exerciţii conforme serviciului. El manifestă acelaşi spirit pe care îl au toţi locuitorii Parnasului“ etc.<sup>58</sup>.

<sup>57</sup> P. O. Morozov, op. cit., vol. VII, p. 1—2.

<sup>58</sup> Generalul I. N. Inzov, în scrisoarea secretă către Capo d'Istria (din 28 aprilie 1821), 1887, vol. 53, p. 243 şi Veresaev, op. cit., vol. I, p. 174.

Interesul purtat de Puşkin pentru evenimentele din Principate e dovedit şi prin proiectul său de a scrie „Un poem despre eterişti”<sup>59</sup>. Deci „Cîrdjali” nu ar fi decît o realizare în proză, bazată pe o parte din materialul pe care poetul l-a adunat în vederea scrierii poemului. Scurtul proiect ne orientează asupra conţinutului acestei opere: „Doi arnăuţi vor să-l omoare pe Alexandru Ipsilanti. Iordache îi ucide. Dimineaţa Iordache anunţă fuga lui [Ipsilanti]. El preia conducerea şi pleacă în munţi urmarit de turci”.

Din poemul, care în intenţia lui Puşkin trebuia să aibă mari proporţii, au rămas versuri foarte puţine:

„Noaptea va îmbrăţişa câmpiile şi munţii.  
În pădure, în mulţimea a lor săi...  
Sub coviltirul întunecat al cerurilor  
... Ipsilanti dormitează”<sup>60</sup>.

Alegerea de către Puşkin a lui Iordache Olimpiotul ca personaj principal pentru poemul său nu este întâmplătoare. Acest căpitan eterist era cel mai viteaz şi mai consecvent în aspiraţiile sale dintre toţi acei care îl înconjurau pe Ipsilanti. A. D. Xenopol, bazîndu-se pe documentele timpului, îi face următorul portret: „Cu totul altfel [era] căpitanul Iordache Olimpiotul, care se hotărîse a [se] jertfi pentru scumpul ideal al liberării Greciei. Mic de statură, de o fire slăbănoagă, el ascundea sub o aparenţă cîrcă o bravură din cele mai mari, de care dădu probe atît înainte cît şi în timpul luptei pentru neatîrnare, şi moartea lui cu arma în mînă în minastirea Secul, pune pecetea eroismului pe bîntuita lui viaţă. De un caracter nobil, el nu putea aduce la îndeplinire însărcinarea pusă asupra-i de comitetul eteriştilor din Bucureşti de a omorî pe Alexandru Şuflu, înţelegînd a mînuî numai arma cinstită, nu şi cea trădătoare. Acest tip, unul din cele mai atrăgătoare ale revoluţiei greceşti, nu era însă grec, ci român din muntele Olimpului”<sup>61</sup>.

Chiar din succintul plan trasat de Puşkin rezultă că poetul rus cunoştea destule amănunte despre Iordache. În poem, acest căpitan viteaz ar fi fost deci împotriva unei asasinări laşe de data aceasta a lui Ipsilanti. În „Cîrdjali” găsim o clarificare a ideii cuprinse în plan: „După lupta nefericită, în care a pierit floarea tineretului grec, Iordache Olimpiotul l-a sfătuit [pe Ipsilanti] să se îndepărteze şi el însuşi îi ocupă locul. Ipsilanti a fugit către frontiera Austriei şi de acolo şi-a trimis blestemul asupra unor oameni pe care i-a numit nesupuşi, laşi şi nemernici. Aceşti laşi şi netrebni, în cea mai mare parte au pierit între zidurile mînăstirii Secul sau pe malurile Prutului, apărîndu-se disperat împotriva duşmanului de zece ori mai puternic”.

<sup>59</sup> B. P. Томаşевски, Незавершенные кишиневские замыслы Пушкина, în *Пушкин, исследования и материалы*, М.-Л., 1953, p. 193—202.

<sup>60</sup> Fragmentul de poem, ca şi sumarul plan al poemului, sînt traduse după B. V. Томаşевски, art. cit.

<sup>61</sup> A. D. Xenopol, Istoria romînilor din Dacia Traiană, vol. X, Iaşi, 1896, p. 45.

În însemnările în limba franceză, făcute la Chișinău în timpul exilului, Pușkin nota cam același lucru, făcînd unele precizii, de pildă că „Iordache, în cap cu 800 de oameni, a învins de cinci ori armata turcă; în sfîrșit, s-a întărit la mînăstire [Secul]“. Trădat și înconjurat de turci, „el a dat foc la depozitul său de praf de pușcă și s-a aruncat în aer“<sup>62</sup>.

Și aceste cîteva fraze sînt de ajuns pentru a vedea nu numai faptul că Pușkin a știut să găsească pentru poem poate cel mai patetic episod din timpul răscoalei eteriștilor, dar și că era perfect documentat asupra împrejurărilor tragice ale morții eroului său. Istoria dă ceva mai multe detalii care, în linii mari, nu fac decît să demonstreze veracitatea întîmplărilor notate de Pușkin. „Stîrpirea Eteriei din Moldova avu încă un episod interesant, ilustrat prin moartea într-adevăr eroică a celui mai brav căpitan din armata eteristă — Iordache Olimpiotul. Acesta, împreună cu tovarășul său Farmache, după pierderea bătăliei de la Drăgășani, se îndreaptă cu cei ce scăpară din măcel către Moldova, unde, după mai multe rătăcirii, se adăpostii la sfîrșit în mînăstirea Secul. Aici, cu o mică trupă de 150 de oameni, el susținu în contra turcilor un asediu de 15 zile. Farmache însă, văzînd că nu mai este nici o scăpare și ademenit prin făgăduințele cancelarului consulului austriac Udrițchi, ce însoțea pe turci și care îi făgăduia o tratare onorabilă și trecerea lui în Austria, se hotărî să se predea. Iordache însă, care știa cum se țîn turcii de făgăduințele făcute ghiaurilor și care prefera o moarte bărbătească ștreangului călăului, după ce căută în zadar să convingă pe Farmache despre zădărnicia speranțelor sale de scăpare, făcu un apel la mica trupă ce mai rămăsese că cine voiește să rămînă să moară cu el? Zece inși se desfăcură din grămadă. Ei se închiseră împreună cu Iordache în clopotnița mînăstirii și după ce împrăștiară cît putură mai mult moartea în rîndurile turcilor și sfîrșiră gloanțele, puseră foc la butoiul de praf ce le mai rămăsese și săriră cu toții în aer“<sup>63</sup>.

### 3. Pușkin fuloșlclor românesc

Pușkin era viu interesat de etnografie. El obișnuia să îmbrace diferite costume naționale pentru ca, prin acest mimetism, să încerce să cuprindă psihologia popoarelor respective. Așa făcea la noi Caragiale mai tîrziu. Această aparentă extravaganță era o metodă de cunoaștere. Vechii locuitori ai Chișinăului susțin că Pușkin „apărea deseori în cele mai diferite și originale costume. Ba se întîmpla să apară în costum turc, cu șalvari foarte largi, în sandale și cu fesul pe cap, fumîndu-și pompos ciubucul, ba se arăta ca grec, evreu, țigan etc.“<sup>64</sup>.

Alteori Pușkin e văzut în haine moldovenești, armenesti sau sîrbești<sup>65</sup>.

<sup>62</sup> Notițele în limba franceză referitoare la Iordache Olimpiotul le găsim tot în B. V. Tomașevski, art. cit., p. 194—195.

<sup>63</sup> A. D. Xenopol, op. cit., vol. X, p. 67.

<sup>64</sup> După cuvintele vechilor locuitori ai Chișinăului. *Русский архив*, 1899, II, 344 și în op. cit., vol. I, p. 179.

<sup>65</sup> P. V. Dîdițkaia, fragment reprodus de V. Veresaev, op. cit., v. I, p. 195.

Pușkin dovedește un interes deosebit pentru folclor. Îl preocupă în egală măsură folclorul rus și acela al altor popoare. El nu se mulțumește numai cu cunoașterea poeziei populare românești, îl pasionează deopotrivă muzica și dansurile. Balurile date de moșierul Vartolomei la Chișinău îl atrăgeau îndeosebi pentru muzica populară moldovenească pe care o executa un taraf.

V. Gorciakov, aflat pe atunci în serviciul statului major al diviziei a 16-a, scrie următoarele despre o astfel de reuniune dansantă la care se adunaseră cam optzeci de persoane: „La toate seratele ca aceasta, muzica era executată de lăutari aparținând casei lui Varfolomei. Muzicanții lui, țigani, se deosebeau de alții asemănători atât prin arta lăutărească, cât și prin modul de execuție. În pauzele dintre dansuri, ei ziceau din gură, acompaniindu-se de viori, cobze și flaute, pe care Pușkin, pe drept cuvânt, le numea fluieri. Într-adevăr, după felul în care erau alcătuite aceste flaute, ele aminteau de fluierile pe care ne-am obișnuit să le găsim în pictura și sculptura care ne transportă în timpuri antice”.

«În această seară, pe Pușkin îl preocupa cîntecul moldovenesc bine cunoscut: „Te iubesc peste măsură”<sup>66</sup>. Cu o atenție încă mai mare, el asculta alt cîntec: „Arde-mă, frige-mă”, și încă de-atunci ne distra cu frumoasa lui imitație, care a devenit cunoscutul cîntec din poemul Țigani, anume „Arde-mă, taie-mă” etc.»<sup>67</sup>.

«L-a interesat și „Mititica” (pe care Gorciakov o caracterizează în notă ca: „dans moldovenesc, acompaniat, de cele mai multe ori de cîntec”), dar atenția lui era îndreptată în special spre dansul numit „Sîrbești” (sîrba), pe care l-a jucat și stăpînul casei însuși (bătrînul Varfolomei)»<sup>68</sup>.

Întîlnirile vesele la acest amator de artă populară erau gustate de poet mai mult iarna, pe viscol, cînd în micul oraș, lipsit de teatre și operă, viața se închidea între zidurile locuințelor. Iată ce spune Pușkin într-o poezie din ianuarie 1823:

„Iarna, cu zid ce se spulberă ușor,  
Mi-a îngădit calea spre poartă;  
Pînă cînd cărări în fața mea,  
N-am să-mi fac cu picioarele  
Eu stau acasă, ca un om fără treabă;  
Dar tu, suflet al sufletului meu,  
Află că va fi luni,  
Ce va spune Varfolomei”.

Interesul lui Pușkin pentru tradițiile populare moldovenești l-a apropiat pe poet de A. F. Veltman<sup>69</sup>. Aflînd că acesta din urmă compune „o poveste moldovenească în versuri, sub titlul de Iancu Ciobanul”, în realitate un poem comic bazat pe motive populare, l-a vizitat și — scrie Velt-

<sup>66</sup> Numele cîntecelor moldovenești sînt scrise de V. Gorciakov cu litere rusești, dar netraduse.

<sup>67</sup> V. Gorciakov, *Выдержки из дневника в Пушкин в воспоминаниях и рассказах современников*.

<sup>68</sup> Ibidem, p. 165.

<sup>69</sup> Scriitor romantic și arheolog (1800—1870) pe atunci ofițer la Chișinău. Cf. *Пушкин в воспоминаниях современников*, 1950, p. 545.

man — „m-a rugat să-i citesc ceva din Iancu. Trei cînturi din această ineptă poemă-bufă erau deja scrise“<sup>70</sup>.

Din opera de tinereţe a lui Veltman n-au rămas decît două fragmente, anume descrierea furtunii şi a zorilor, care au intrat în prima parte din povestirea sa „Călătorul“<sup>71</sup>.

Puşkin îl puneă şi pe fruntaşii Eteriei, care aveau contact cu principatul Moldovei, pe care-i întâlnea la locotenent-colonelul Liprandi, să-i spună legende moldoveneşti, pe care le nota.

În timp ce poetul rus se afla încă la Chişinău, mai ales după eşecul mişcării eteriste, haiducii şi tilharii colindau pădurile şi satele din Principatele noastre. Ei treceau de multe ori Prutul, operînd şi în preajma Chişinăului.

Un haiduc vestit în acea vreme era Ursul, temerar şef al unui grup constituit din războinicii care slujiseră Eteria din Moldova: „În Moldova — relatează A. Veltman — şi în general în Turcia, tilharii colinda în cete prin sate, jefuiesc, fac chefuri prin cîrciumi şi nimeni nu-i stinghereşte“.

După lupta de la Sculeni, Ursul cu vitejii săi pribegeste prin Basarabia, jefuind. Prins de autorităţile şi populaţia din Chişinău, asprul dar demnul haiduc, în ale cărui acte se ascundea o ură neţărmurită împotriva clasei stăpînitoare, precum şi un puternic dor de libertate, dă dovadă de o uimitoare stăpînire de sine.

După ce a fost prins la Chişinău „spre a-l vedea pe Ursul în lanţuri, venea întregul oraşul — notează Veltman. — El era un model de ferocitate şi furie. După ce fusese bătut, nu a permis să i se îngrijească rănilor. Ursul stătea culcat, presărat de viermi, dar nu ofta. Sînt sigur că Ursu i-a sugerat lui Puşkin ideea de a descrie tabloul Tilharilor“<sup>72</sup>.

Un astfel de episod desigur că a contribuit să mărească interesul lui Puşkin pentru folclorul românesc cu bogata lui tematică despre viaţa haiducească.

Părerea lui Veltman este contrazisă de Puşkin însuşi în scrisoarea pe care i-o trimite lui Viazemski, la 11 noiembrie 1823. Poetul declară că ideea poemului „Fraţii tilharii“ i-a venit la Ekaterinoslav, în 1820, înainte de a fi sosit deci la Chişinău. Atunci, spune Puşkin, doi tilharii reuşiseră să se salveze trecînd Niprul legaţi cu lanţuri. Poemul îl compune totuşi mai tîrziu. Avem motive să credem că felul în care moldovenii vedeau pe haiduci cu accentuarea generozităţii acestor răzvrătiţi, a putut să ajute pe marele poet rus la imaginarea unor personaje eroice similare.

În sprijinul tezei noastre sînt şi versurile inedite, intitulate „Cîntec moldovenesc“ care nu sînt decît o variantă a „Fraţilor tilharii“. Le reproducem :

„Eram doi fraţi — am crescut  
împreună —  
Şi tinereţea tristă am petrecut-o  
în lipsuri...“

<sup>70</sup> A. F. Veltman, în Пушкин, биографические материалы..., SPb., 1899, p. 18.4

<sup>71</sup> Cf. S. Gessen, în Пушкин, воспоминания и разказах современников, p. 585

<sup>72</sup> A. Veltman, op. cit., p. 181.

Dar o patimă nesăţioasă a stăpînit  
sufletul  
Şi amîndoi am plecat în  
tîlhărie“<sup>73</sup>

S-a scris la noi, şi pe bună dreptate, dacă luăm termenul de „folclori“ în accepţiunea de culegător de folclor, că A. S. Puşkin este primul folclorist român<sup>74</sup>. În 1821, cînd încă nu aveam o culegere de literatură populară, Puşkin nota cu bucurie cîntecele populare româneşti.

Două cîntece „istorico-contemporane l-au impresionat deosebit de mult pe Alexandru Sergheevici. Primul a ajuns din Valahia la Chişinău în august 1821, al doilea — la sfîrşitul aceluiaşi an. Cuplete din aceste cîntece erau auzite neîntrerupt pe toate străzile şi erau cîntate de asemenea de tarafurile muzicanţilor ȝigani. Cine nu-şi aminteşte — se întreabă Liprandi — de neîntreruptele repetări : Pom, pom, pom, pom eram pom şi Frunza verde Şalala, Sava, Bim-başa ?“<sup>75</sup>.

Despre soarta acestor cîntece traduse în ruseşte de Puşkin, nu se ştie nimic. Poetul a ars la Mihailovsk o mare parte din manuscrisele sale din Chişinău, pentru a se feri de autorităţile ţariste care îl urmăreau. Este foarte posibil ca textul revoluţionar al poeziilor să fi pierit împreună cu „Jurnalul“ lui Puşkin. Probabil că I. P. Liprandi nu mai era în posesia lor, altfel desigur că le-ar fi publicat. Singurul indiciu pe care îl dă din memorie este acesta : «Primul din ele „Pom, pom, pom“ etc. era o compunere alegorică în legătură cu asasinarea prin trădare a capului răscoalei, Tudor Vladimirescu, din ordinul principelui Ipsilanti, în împrejurimile Tîrgoviştei. Al doilea, în legătură cu moartea datorită tot trădării, a cunoscutului şi mai înainte, iar în timpul Eteriei a foarte viteazului Bim-başa-Sava, bulgar de origine, ucis împreună cu căpitanul Ghenciu». Aşadar, cele două poezii populare culese de Puşkin erau o dovadă în plus a interesului deosebit avut de marele poet rus pentru evenimentele din Principatele Româneşti.

Pentru a demonstra că Puşkin a ţinut foarte mult la cele două cîntece populare revoluţionare valahe, Liprandi nota că autorul poemului Eugen Oneghin „a avut traducerea acestor cîntece, el mi le-a adus spre a le compara cu cuvintele arnăuului meu Gheorghe. Dar, în decembrie 1823, la Odesa, Puşkin mi-a spus că nu ştie unde au dispărut şi m-a rugat să-i procur o copie de pe traducerea mea. În ianuarie 1824, revenind la Odesa le-am predat“<sup>76</sup>.

Primul cîntec menţionat de Liprandi trebuie să fi avut într-adevăr o mare răspîndire. Fără a întreprinde cercetări migaloase notăm că la Anton Pann în Poezii populare, întîlnim o variantă a poeziei culese şi pierdute de Puşkin, în care însă mişcarea Eteriei nu este înţeleasă<sup>77</sup>. Către sfîrşitul cîntecului găsim versul citat de Liprandi în următoarea strofă :

<sup>73</sup> Textul din B. V. Tomeserski, op. cit., p. 183.

<sup>74</sup> D. Caracostea, Balada populară romînă, (curs litografiat), 1933, p. 77—79.

<sup>75</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 221—222. Citatele din cîntece au fost scrise de Liprandi în romîneşte, cu litere ruseşti.

<sup>76</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 221—222.

<sup>77</sup> Anton Pann, în Poezii populare, broşura I-a, Bucureşti, 1846, „Povestea unui gîngav despre Zavera de la 1821“, p. 84—97.



„Pom, pom, pom eram eu, pom  
pom eram cu frunza verde  
și verdeța mi se pierde,  
pom, pom, pom eram, eu pom”.

Intervenția lui Anton Pann în textul prezentat este evidentă prin punerea cântecului în gura unui gîngav :

„Astfel dar zaverii îi fu moși-șitul  
ast-fel începutul și-ast-fel sfîrși-șitul  
și sufletul cînd și-a dat,  
ăst cîntecel ne-a lăsat”.

Poezia lui Anton Pann capătă un caracter de prelucrare glumeață, a folclorului, în care elementele livrești nu lipsesc. De pildă :

„Joc își bate Afrodita  
Cu săgeata de ispită!”

La 8 mai 1884, cu șase decenii după ce poezia îl interesase pe Pușkin, G. Dem. Teodorescu are ocazia să noteze o variantă „după Petrea Crețul Șolcanu, lăutarul Brăilei” sub titlul „Cîntecul Zaveriei sau al zavergiilor lui Ipsilanti de la 1821—1822”. Se pare că Pușkin a cunoscut și notat poezia după o altă versiune, întrucît, datorită probabil unor intermediari rădvoitori, varianta din Teodorescu are și unele elemente reacționare, care nu erau în cea cunoscută de Pușkin. Acestea, de altfel, distonează cu aspectul general al variantei lui G. Dem. Teodorescu, din care reproducem o parte :

„Pom, pom, pom,  
pom eram eu, pom,  
pom eram cu frunza verde,  
dar verdeța mi-se pierde :  
Pom, pom, pom  
pom eram eu, pom  
Om, om, om  
Om, eram eu, om,  
om eram eu mai înainte,  
om de treabă și cuminte,  
om, om, om  
om eram eu, om  
Om, om, om  
om eram eu, om,  
că mergeam eu ziua mare  
și cîntam din gură tare,  
Om, om, om  
om eram eu, om !  
Om, om, om  
om eram eu, om  
hai inimă, mai departe  
să scapam de strîmbatate  
Om, om, om  
om eram eu, om  
Om, om, om  
om eram eu, om  
hai inimă mai înainte  
să scapăm dintre cușite  
om, om, om,  
om eram eu, om.

Pom, pom, pom,  
 pom eram eu, pom  
 de frica lui Tudorică  
 nu vezi boierii prin sticlă  
 Pom, pom, pom  
 pom eram eu, pom" etc.<sup>78</sup>.

Bănuim că ceea ce a atras în primul moment atenția lui Pușkin a fost sonoritatea curioasă a cântecului datorită repetatelor refrene. Aceasta l-a făcut să dorească a cunoaște și conținutul care îl interesează pentru că era legat de evenimente revoluționare al căror curs istoric îl pasiona.

Cealaltă poezie semnalată de I. P. Liprandi care, după cum afirmă acesta, începea cu „frunză verde șalala“ adică „și-o lalea“ și vorbea de moartea viteazului Sava<sup>79</sup>, a fost de asemenea culeasă de G. Dem. Teodorescu, de la același Petre Crețu Șolcanu. Pe Pușkin, ca și la cântecul precedent, trebuie să-l fi atras la început sonoritatea pitorească, tonalitatea orientală a cântecului. În colecția lui G. Dem. Teodorescu, poezia care a continuat să circule mai mult de o jumătate de secol, poartă titlul de „Bimbașa Sava“<sup>80</sup>. Pentru a reconstitui atmosfera epocii și a vedea direcția în care se îndreaptă gustul literar al lui Pușkin, reproducem această interesantă variantă a poeziei tradusă și pierdută de el :

Foaie ș'uă lalea  
 ceauș că-i venea  
 bimbașii Sava,  
 ceauș că-i venea  
 temenea-i făcea,  
 din gură-i zicea  
 — pașa Kihai  
 chiamă pe Sava.  
 Cu delibașa  
 Căpitanul Ghencea,  
 ca să bea, să bea  
 ciubuc și cafea.  
 Bimbașa Sava,  
 unde-mi auzea,  
 bine se-mbrăca  
 în arme se-arma,  
 și cu el lua  
 pe delibașa  
 căpitanul Ghencea,  
 și mi se ducea  
 ca să-i dea, să-i dea  
 pașa Kihai  
 ciubuc și cafea.  
 Dacă se ducea  
 colo la pașa  
 Kihai-l poțea  
 ciubucul să-și bea  
 și cafea îi da.  
 bimbașii Sava.

<sup>78</sup> G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, București, 1885, p. 487—488.

<sup>79</sup> Remarcăm faptul că rolul jucat de Sava Bim-bașa în timpul războaielor Eteriei și a lui Vladimirescu a fost negativ, acesta fiind un renegat care însă nu a reușit să scape de pedeapsa turcilor. A se vedea nota lui G. Dem. Teodorescu cu ocazia publicării variantei, de asemenea A. D. Xenopol, op. cit., vol. X, p. 38—63 și urm.

<sup>80</sup> G. Dem. Teodorescu, op. cit., p. 484—486.

Sava c-o lua  
 la gură-o ducea  
 cafeaua să bea  
 dar o bea, n-o bea  
 că paşa-i zicea  
 şi mi-l întreba:  
 bimbaşa Sava,  
 ce-ai făcut oastea?  
 Bimbaşa Sava  
 dacă-l auzea  
 cafeaua lăsa  
 paşii răspundea:  
 — Oastea de la Dii  
 a pierit înţiu  
 uă sută cinci mii  
 de voinici delii!  
 Oastea de la munte  
 cu arme mărunte  
 a pierit în frunte  
 şi-acolo se-mpute;  
 Oastea ce-i-l-altă,  
 oastea de la baltă  
 izbîndi îndată,  
 pustia s-o bată!  
 Aşa d-auzea  
 Kihaia paşa  
 gealat că chiama  
 Gealatul venea  
 sabia scotea  
 capul că taia  
 bimbaşii Sava,  
 lui Delibaşa  
 căpitanu Ghencea,  
 şi cînd li-l tăia  
 din gură zicea:  
 — bimbaşo Sava,  
 căpitanu Ghencea,  
 vă chiamă paşa  
 ca să vă tot dea  
 ciubuc şi cafea  
 c-aţi pierdut oastea<sup>81</sup>.

Aflăm tot de la I. P. Liprandi că Puşkin nu era preocupat numai de folclorul de actualitate pentru acea vreme. El era în egală măsură interesat şi de creaţii populare mai vechi. Afară de aceste două cîntece poetul rus a notat şi legende privitoare la Moldova pe care le-a folosit ca material pentru două naraţiuni pe care le-a intitulat „Duca, legendă moldovenească din veacul al XVII-lea şi Dafna şi Dabiya, legendă moldovenească din anul 1663”<sup>82</sup>. Conţinutul acestor naraţiuni Puşkin l-a însem-

<sup>81</sup> În realitate, Sava era un om lipsit de principii morale, care prin purtarea lui ambiguă trădă rînd pe rînd pe Ipsilanti şi pe Tudor Vladimirescu. Moartea lui prin Chihaia e confirmată istoric:

„Chihaia-Beî, capul oştirilor turceşti din Muntenia, care se slujise de trădătorul Sava spre a răpune mai uşor pe Ipsilanti, puse de-l măcelări după izbînda de la Drăgăşani împreună cu întregul corp de armată ce avea sub el” (A. D. Xenopol, op. cit., vol. X, p. 68).

<sup>82</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 223—224.

nat fie după povestirile eteriștilor Vasile Caravia, Constantin Duca și Pendadechi<sup>83</sup>, fie de la cunoscuții lui moldoveni, cum erau Costache Stamatii, sau cineva din rudele lui Alexandru Hîjdeu sau poate Gheorghe Cantacuzino<sup>84</sup>.

La Odesa, la clubul Otona, Pușkin arătându-i lui Liprandi narațiunile, scrise pe baza notițelor din Chișinău, i-a cerut unele completări în legătură cu subiectele. Prietenul sau le-a obținut de la eteristul Scufo și i le-a transmis.

Cele două legende scrise de Pușkin și, după relatările lui I. P. Liprandi, împrumutate cîndva unui prieten de către autor, poate poetului V. I. Tumanski, s-au pierdut<sup>85</sup>. Nici copiile pe care le avusese Liprandi nu s-au găsit. Putem afirma bîzîindu-ne numai pe prezența numelor lui Duca și Dabija, domnitori în Moldova în vremuri grele pentru popor, că legendele culese de Pușkin se refereau la o epocă dramatică pentru istoria Moldovei.

Eustațiu Dabija (numit de către Nicolae Costin și Ion Neculce — Evstratie, iar de către Nicolae Muste — Istrati în scurta lui domnie (1661—1666) suferă o înfrîngere alături de turci și munteni la Leva, în Ungaria. Dar nu numai războiul avea să nemulțumească populația, ci și faptul că, după cum afirmă cronicarul Nicolae Costin, deși „blînd“, „La beția lui pre mulți îi da la armași să-i spînzure. Eară dacă se trezea nimic nu știa, nici mai întrebă“<sup>86</sup>. Asupra felului în care sîrși acest domnitor planează un mister<sup>87</sup>.

Un Duca din secolul al XVII-lea — sau cum îl numește Ion Neculce „Duca Vodă cel bătrîn“ — este Gheorghe Duca, care inaugură în Moldova sistemul de a reveni în domnie<sup>88</sup>. Astfel, el domnește de trei ori

<sup>83</sup> I. P. Liprandi menționează că Vasile Caravia și Pendadechi erau originari din Nejin, iar Duca albanez. Cu toții erau din anturajul lui Ipsilanti. „Pușkin îi întîlnea des la mine și avea mare plăcere să glumească și să discute cu ei“. Legendele care stau la baza celor două bucăți ale lui Pușkin au fost povestite „în mai multe reprize“.

<sup>84</sup> G. F. Bogaci crede că I. P. Liprandi încearcă să inducă în eroare afirmînd că le auzise de la cei trei eteriști, pledînd că e mai posibil să le fi auzit de la Stamatii sau vreun membru al familiei lui Hîjdeu sau Cantacuzino. (Op. cit., p. 236—240).

<sup>85</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 236—240.

<sup>86</sup> Nicolae Costin, *Letopisețul țării Moldovei în Cronicile Romîniei sau Letopisețele Moldovei și Valahiei*, editate de M. Kogălniceanu, vol. II, ediția a II-a, București, 1872, p. 5.

<sup>87</sup> Nicolae Costin crede că a murit de moarte bună și a fost „astrucat cu cîinte în mănăstirea sa în Bîrnova“. (Op. cit., p. 5). O relatare similară dă Ion Neculce în *Letopisețul Țării Moldovei*, *Cronicile Romîniei* (Op. cit., vol. II, p. 195), deasemenea Nicolae Muste în *Letopisețul Țării Moldovei și cronica anonimă a Țării Moldovei*, *Cronicile Romîniei*, (Op. cit., vol. III, București, 1874, p. 5 și 99). Dar Simion Regnier, ambasador din Constantinopol, spune în raportul său că „Dabija ar fi fost destituit din pricina surprinderii de către turci a unei corespondențe a lui cu hanul tataresc“ (A. D. Xenopol, op. cit. vol. VII, p. 222). Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* crede chiar că a fost omorît de turci: „căci după aceea n-a avut nici unul nenorocirea aceea ca să fie ucis în scaun, fără numai Eustațiu Dabija și tatăl nostru Constantin Cantemir“. (Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1909, p. 137).

<sup>88</sup> Ion Neculce, op. cit., p. 96—97.

În 1666—1667, 1669—1672 şi, după ce ocupă un timp tronul Munteniei, revine în Moldova pentru încă şase ani — 1678—1684. Gheorghe Duca, în prima lui domnie, ponderat, ajunge în a doua şi mai ales în a treia, rapace şi crud, sărăcind Moldova. Face faţa faimoasei rascoale a lui Hîncu pe care o reprimă cu ferocitate, suportă razboaie, plateşte mult Porţii, dar îi place şi luxul şi poporul, sleit de lupte, foame şi teroare, avea să privească cum Duca-Vodă, ajuns şi Hatman al Ucrainei, cu fast deosebit şi-a măritat fata, care „cu mare veselie ca la două săptămîni s-au nuntit; numai celor de ţeara nu le era foarte veselie, că acea chel-tuială era tot din spinarea ţării”<sup>89</sup>.

Boierii, care erau mai puţin sensibili la spolierea ţării, îl urau totuşi nu numai pentru cruzimile lui dar şi pentru că îl considerau un intrus: „Era de neamul lui grec din Rumelia” (Nicolae Costin), „de moşie din ţeara grecească” (Ion Neculce), „au fost la dugheană, la abăgerie” (Nicolai Muste), „era de neam prost” (Dimitrie Cantemir) şi astfel boierii pămînteni rivnitori la tronul Moldovei considerau numirea acestui domnitor de către Poartă un precedent de prost augur. De aceea, în toate cronicile e înfierat<sup>90</sup>. Privit ca personaj literar, Gheorghe Duca e un Dinu Păturică avid de ascensiune şi care îşi termină cariera în mod tragic. „Vasile Vodă l-au luat în casă-i şi slujind şi în zilele altor domni la curte l-au boierit”. „Au luat pre o fată a doamnei Dabijoaie, hiastră Dabijei Vodă”, „anume Nastasia, ce era făcută cu Buhuş; şi au agiuns de au fost şi visternic mare în zilele Dabijei Voda” pentru a fi domnitor „au mers doamna Dabijoaia în Țarigrad”.

Vorbind de a doua şi a treia domnie, cronicarii îl caracterizează „rău şi pizmător, îndelungăreţ la mîna şi lacom la avuţie”, „strînsoarea mare pentru bani făcea tuturor”, „cumplit, prea vrăjmaş”. „Eară bieţii pămînteni strigau cu toţii, că nu le trebuie Duca Vodă”<sup>91</sup>.

Despotul lacom ajuns uşor la conducerea Moldovei spre bucuria cronicarilor termină lamentabil:

„Scîrşea cu dinţii, şi-şi lărgea maţele (cum zice la psalmul al nouălea: Leşueşte într-ascuns ca un leu într-u ograda sa: pîndeşte să apuce pe cel sărac, să apuce pre cel sărac ca să-l înghită pre dînsul). Ci Dumnezeu nu i-au sporit, că i-au venit şi lui la cap perirea” (Nicolae Costin).

„Duca Vodă atunce era în Liov, slobod şi oblicind că au poprit Ungurii banii, l-au lovit cataroi de voie rea şi-au murit în loc”. „Eară ea (fiica Dabijoaiei, soţia lui Gheorghe Duca) — au rămas şi săracă şi

<sup>89</sup> Nicolae Costin, op. cit., vol. II, p. 21.

<sup>90</sup> Ibidem, Cronicile Romîniei, vol. II, p. 5—8, 17—30, 195—201, 214—223, vol. III, p. 5—9, 19—22, 77—83, 99—103, 105—108. C. F. Bogaci citează o serie de pasaje din cronici concludente în acest sens, (op. cit., p. 171—240).

<sup>91</sup> Şi străinii contemporani arată sărăcirea Moldovei de către Gheorghe Duca. Petru Parcevici, episcop al Marcianopolei, trimis de Papa în Moldova, raporta: „Provincia întristată sub domnia acestui principe este mai de tot dezgolită de locuitori, care fug din ţară şi se trag în Turoia, Rusia, Transilvania, Valahia, se suie pe munţii cei mai înalţi şi se ascund ca fiarele sălbatece în cele mai dese păduri”. (A. D. Xenopol, op. cit., vol. VII, p. 227).

ocărită, de voroava oamenilor, și cu o casă plină de copii. Așa au plătit Dumnezeu Ducăi Voda, precum au făcut și el altora" (Ion Neculce).

„Și i-au luat tot ce au avut pînă și șlicul din cap, și pe oamenii săi i-au lăsat numai cu pielea". „Și așa l-au luat rob, și l-au dus în țara leșească, și l-au închis în Liov, unde au și murit" (Niculai Muste).

„Zic că și moartea Ducai Voda cu otrava lui Șerban au fost" (cronică anonimă).

Astfel de personaje ca Dabija și mai ales Duca, despre care Pușkin notează legendele pierdute, erau apte de a incita imaginația poporului. Și cronicarii au unele observații asupra domniei lui Duca-Vodă a căror esență populară este evidentă. Ca în cazul legendelor și a deceurilor se încearca o cauzalitate între lucruri care pentru un ochi abstract și obiectiv pare neîntemeiată dar dă suflu epic narației. Este foarte posibil ca în legenda despre Duca pe care o auzise Pușkin să fi figurat acele prevestiri funeste care în cronici înlovarăsc narațiunea stereotipă a faptelor acestui domnitor, deplasînd-o pe plan literar. Nicolae Costin are un capitol special alăturat celui de competență istorică despre domnia lui Duca: „De cometa, steaua cea mare ce s-au ivit pre cer în zilele Ducăi Vodă" în care ne spune:

„La cursul anilor 7188, eară de la Christosu 1689, în luna lui Decembrie 10 zile ivitu-s-au pre cer o stea cu coadă, căreia îi zic Latinii Cometă adevă matură. Și lungă ăra de cuprindea cu lungimea sa giună-tate de cer, începîndu-se întii de jos dintr-o stea despre partea țarei Ungurești, între amezazi și între apus. Apoi de zi ce trecea, tot se urca pre cer catre ameză noapte în sus, și dindarăt se scurta, mergînd în spre miazănoapte, precum este umblețul cerului, cu stelele, învîrtindu-se către apus. Și așa au trăit șapte saplămîni și patru zile, pînă la zi întiiu a lui Fevruarie; de aceea s-au stins și au pierit" etc. Cometa nu este singura prevestitoare de rele din timpul lui Duca Vodă, se mai adaugă și altele:

„Au fost cutremur mare de pamînt cît au căzut icoanele jos de prin bisericii la țara și vase și polițe de prin casele oamenilor. Spuneau oamenii bătrîni cum n-au apucat cutremur mare și strașnic ca acela; și huetul venea despre miază-noapte; iara dupa aceea să vezi răutăți în țeară despre Domnie, și prazi, și robii de oști pagîne și leșești, și vărsare de sînge în toate țările precum vei citi mai-nainte la rîndul său" <sup>92</sup>.

Și alți cronicari vorbesc de cometa și cutremur, unii adăugînd și alte semne prevestitoare:

„Intr-acest an, nepovestită minune s-au arătat în mînăstirea de gios de cetatea Hotinului; au lacrimat Icoana Maicii Preacurate pe obraz, cît se răsturnau lacrimile pe Icoana, și picau într-o tîpsie ce era sub Icoană" <sup>93</sup>.

Dacă astfel de elemente de superstiții populare înregistrate și de cronici trebuiau să fi fost înserate în legendele notate de autorul poemului Ruslan și Ludmila, cronicile ne pot lamuri mai puțin asupra subiectului narațiunilor. După toate probabilitățile, dat fiind interesul literaturii

<sup>92</sup> Nicolae Costin, op. cit., vol. II, p. 20—21.

<sup>93</sup> Nicolai Muste, op. cit., vol. II, p. 8.



populare pentru o ascensiune ușoară a eroilor de basm, într-una din legende trebuia să fi fost vorba de modul prin care Duca își capătă tronul, în alta — întrucât el e un zmeu și nu un făt-frumos — felul în care ajunge la pieire.

S-a semnalat la noi că Alexandru Hîjdău, tatăl lui B. P. Hasdeu, publicase în Rusia, în 1830, o nuvelă cu titlul „Duca-Vodă”, și o alta între 1830 și 1840 intitulată „Dabija-Vodă”<sup>94</sup>. Din lipsa textelor rusești, conținutul lor bănuiește a fi cel puțin înrudit cu a legendelor notate de Pușkin nu a fost relevat<sup>95</sup>. În urma ultimelor cercetări întreprinse în Uniunea Sovietică<sup>96</sup> putem face o rectificare. „Duca, Legenda moldovenească” aparține cu adevărat lui Alexandru Hîjdău și apare în 1830<sup>97</sup>, iar *Dabija*, alături de o altă legendă privitoare la vremea lui Gheorghe Duca, anume *Hîncu* are ca autor pe Boleslav Hîjdău, fratele lui Alexandru și apare în 1838<sup>98</sup>. Cele două legende bănuite a fi fost cunoscute de Pușkin (găsim în ele și numele de Dafna) nu le-am întâlnit în culegerile noastre. Le dăm conținutul pe baza materialului de care dispunem<sup>99</sup>. Începem prin „*Dabija*” legenda publicată de Boleslav Hîjdău în conformitate cu succesiunea evenimentelor din cele două legende între care e o legătură evidentă.

«Istrate Dabija a fost domnitor în Moldova. El avea o fată frumoasă, Domnița Dafna.” B. Tomașevski, a cărui rezumat îl dăm, continuă reproducând și fraze din narațiunea lui Hîjdău: „E bogat și mare domnitorul Istrate Dabija; dar nu-i bogat nici prin aur unguresc, nici prin argint leșesc ca Vasile Lupu, ci-i bogat prin fiica sa Domnița Dafna”. Intocmai așa, urmînd stilul legendei este descrisă frumusețea Dafnei: „Și frumoasă era fata lui, Domnița Dafna, mai frumoasă ca brîndușa înflorită primăvara devreme, mai frumoasă ca merele domnești care se coc toamna tîrziu. Făptura îi era înaltă ca vița de Odobești sau ca plopul bizantin, care se ridică pe malurile Nistrului. Ochii îi erau albaștri, ca fața soarelui, iar sprîncele negre ca aripa corbului. Părul bălai, luminos, ca aurul purtat pe valurile rîului de aur Bistrița, se încrețea în plete arătoase lîngă gîtul ei, alb ca pieptul lebedei de pe Dunăre”. La curtea lui Istrate servea tînărul arnăut Vasile Duca. O iubea pe Dafna. Dafna însă nu-l iubea pe el. Duca se distingea prin inteligență dar sufletul îi era mohorît și viclean. O dată în palat era o serbare. Dafna a hotărît să se despartă de lume și să se ducă la mînăstire. Vasile Duca era posomorît și aspru. Din ordinul lui Istrate, el a ieșit de la ospăț, și deodată i s-a născut planul să pună stăpînire pe Dafna împotriva voinței ei. El a dat foc la pa-

<sup>94</sup> E. Dvoicenko, Pușkin și România, București, 1937, p. 35 (Menționarea celor două nuvele e făcută după N. Iorga, Istoria literaturii românești în secolul al XIX-lea, București, vol. II, 1907, p. 41—42.

<sup>95</sup> E. Dvoicenko, op. cit., p. 35.

<sup>96</sup> B. V. Tomașevski, op. cit. și G. F. Bogaci, op. cit.

<sup>97</sup> A. Hîjdău, 1830, nr. 23 și 24 din decembrie, p. 181—197.

<sup>98</sup> Boleslav Hîjdău, Молдавские легенды, Дабижа. Молдавская быль XVIII века. Хинкул, Молдавское предание XVIII века Сын Отечества и Северный архив, vol. I, februarie, p. 230—249

<sup>99</sup> Din lipsa textelor originale ale legendelor, traducem rezumatele critice făcute de B. Tomașevski.

Iat și în timpul incendiului l-a scos din palat pe Istrate și pe Dafna. Chiar a doua zi, Istrate, recunoscător pentru salvarea fiicei și nebănuind violența, a dat-o pe Dafna în căsătorie lui Duca și în același timp i-a oferit rangul de mare vistiernic. După letopisește, acest lucru s-a întâmplat în 1663. După moartea lui Dabija (1666), Duca a ajuns domnitor. Povestirea se termină cu vorbele: „Nu mult timp principesa a cunoscut bucuriile căsniciei!” spune letopisețul lui Nestor Ureche. Duca, ajuns la domnie, și-a făcut harem și a ținut șase cadîne. Din căsnicia cu Dafna, el a avut numai un fiu, pe Constantin, care a fost domnitor din 1693 pînă în 1696 și din 1701 pînă în anul 1704»<sup>100</sup>.

Lăsăm la o parte confruntarea datelor și a citatelor din cronici care s-au dovedit a fi mistificate de Boleslav Hîjdau<sup>101</sup>, reținînd doar ca numele D Inei a fost cu adevărat legat de viața lui Dabija, dar ca acesta era al consoartei lui Dabija și nu a fiicei pe care cronicarii o numesc Anastasia sau Nastasia și care se măritase cu adevărat cu Gheorghe Duca (și nu Vasile, cum este numit domnitorul în legenda lui Boleslav Hîjdau). Cronicarii nu dau însă amănunte asupra acestei căsătorii. Publicînd rezumatul de mai sus al legendei hîjdăiene, B. V. Tomașevski nu remarcă un fapt care ne pare de o foarte mare importanță în elucidarea chestiunii în ce măsură povestirea se identifică cu cea cunoscută de Pușkin anterior. Din citatele aduse de cercetător rezultă că stilul legendei publicate de Boleslav este pușkinian. Mai mult decît atît sînt modalități stilistice folosite aproape identic de către poet în altă operă și anume în „Poltava”, poem scris în octombrie 1828.

„E bogat și mare domnitorul Istrate Dabija: dar nu-i bogat nici prin aur unguresc, nici prin argint leșesc ca Vasile Lupu, ci-i bogat prin fiica sa Domnița Dafna”.

Oare această prezentare a frumoasei fete nu amintește versurile din „Poltava”:

„Dar Cociubei e bogat și mîndru  
Nu prin cai cu coama lungă  
Nu prin aur dat de hoardele Crimeei,  
Nu prin sate moștenite  
Cu frumoasa sa fată  
Se mindrește bătrînul Cociubei”.

De asemenea, descrierea amănunțită a frumuseții Dafnei are necontestabile asemănări de atmosfera și colorit verbal cu realizarea portretului fetei lui Cociubei, deși prima are părul bălai, cealaltă negru: „Făptura îi era sveltă ca vița de Odobești sau ca plopul bizantin, care se ridică pe malul Nistrului. Ochii îi erau albaștri ca fața soarelui, iar sprîncelele negre ca aripa corbului. Părul balai, luminos ca aurul purtat pe valurile riului de aur Bistrița, se încrețea în plete arătoase lîngă gîtul ei alb ca pieptul lebedei de pe Dunăre”.

Portretul pare făcut de aceeași mîină care a scris mai tîrziu:

<sup>100</sup> B. V. Tomașevski, op. cit., p. 201—202.

<sup>101</sup> G. Bogaci, op. cit.

„Ca plopul înălţimilor kievene  
 Ea este sveltă. Mişcarile ei amintesc mersul lin  
 Al lebedei apelor pustii  
 Ba avântările iuţi ale ciutei.  
 Pieptul îi e alb ca spuma  
 În jurul frunţii înalte,  
 Ca nouri negresc zlufii“ etc.

Dacă am fi avut în faţă textul întreg al legendei publicate de Boleslav Hîjdău e foarte posibil să fi găsit în el şi alte urme ale stilului lui Puşkin. Pe marginea celor constatate de noi se pot naşte mai multe ipoteze. Mai problematic pare ca legenda auzită de Puşkin şi Boleslav Hîjdău să fi avut aceste elemente stilistice, care nu par caracteristice literaturii populare româneşti. De asemenea, nu credem ca Hîjdău să fi recurs la formule puşkiniene în tratarea unei legende auzite de el în Moldova, evitînd stereotipia naraţiunilor noastre populare. Inclînăm a crede că familia Hîjdău a găsit în Basarabia o copie a legendelor aşa cum le stilizase Puşkin<sup>102</sup>, care a stat la baza povestirilor publicate de Boleslav şi Alexandru Hîjdau. În acest caz, coincidenţa de nume a legendelor lui Puşkin, semnalate de către Liprandi, cu ale fraţilor Hîjdău s-ar explica foarte lesne. Întrebarea pe care ne-o putem pune este dacă fraţii Hîjdău au ştiut ca erau în posesia unor legende stilizate de Puşkin sau nu. Publicarea povestirii „Dabija“ de către Boleslav Hîjdău în 1838, deci un an după moartea marelui poet rus, ne pune pe gînduri. Ar parea că fraţii Hîjdău ştiau că Puşkin era autorul lor. Însă faptul că Alexandru Hîjdău publică „Duca. Legendă moldovenească“ în 1830, deci în timpul vieţii lui Puşkin, dovedeşte contrariul. Credem că dintre cele două variante — „Duca“ publicată de către Alexandru Hîjdău şi „Hîncu“ care reverberează un episod oferit de Boleslav — prima trebuie să fi fost mai aproape de legenda cunoscută de Puşkin dacă ţinem seama de titlu. Iată conţinutul ei<sup>103</sup>:

«E vorba despre acelaşi Vasile Duca. Povestirea începe din al cincilea an al domniei lui Duca. Sub conducerea tiranică a lui Duca, Moldova e sărăcită. Pe Duca poporul îl uraşte pentru faptele lui rele. Şi în timp ce domnitorul se afla cu armata sub zidurile Vienei, duşmanii lui se gîndesc cum să curme cruzimile tiranului şi să redea ţării libertatea şi fericirea. Şi iată, în vechiul castel la Formosa (?) complotişti s-au adunat veniţi din toate părţile. Aici a fost hotărît ca Duca să fie înlăturat şi să fie ales ca domnitor Ştefan Petriceicu. Duca se întoarce acasă cu un mic detaşament. Armata i-a fost decimată într-o expediţie fără sens. În schimb, Duca a adus o prizonieră din saraiul marelui vizir şi a proclamat-o princesă. La ospăţul lui Duca s-au adunat boierii lui. Dar atunci cînd închinau pentru principele Duca, boierul Tăbacanu a strigat: „Pentru sănătatea şi lunga activitate a marelui domnitor principele Ştefan Petriceicu!“ Palatul a fost înconjurat de complotişti, Ştefan care a sosit l-a apucat pe Duca şi l-a închis în temniţă, punîndu-l în lanţuri. Legenda

<sup>102</sup> Astfel de copii credem că nu a avut numai Liprandi şi e foarte posibil ca legendele scrise de Puşkin să fi circulat în manuscris.

<sup>103</sup> Traducem rezumatul lui B. V. Tomaşevski, (op. cit., p. 202).

se termina cu scena morții lui Duca. Intr-o haina rupta e dus cu o căruța. Văzînd o batrină care trecea pe acolo cu lapte, el cere poruncitor acest lapte. Batrină la început refuză, deoarece copiii ei sînt înfometați: „Cred că ai auzit și tu despre lacomia domnitorului Duca. El a ruinat bogata Moldovă“. Dar socotind că însuși omul în lanțuri este o jertfă a lui Duca, ea l-a compatimit: „Întărește-te cu lapte; dacă însă chiar în această clipa răul calău ospateaza, dulcea bautura să se prefacă în otravă pentru el“. Duca a baut laptele și a început îndată să moară. Astfel a fost sfîrșitul tiranului»<sup>104</sup>.

\* \* \*

S-a emis parerea că legenda sfîrșitului lui Mazepa a fost luată de Pușkin de la moldoveni, ca și aceea a exilului lui Ovidiu în Basarabia<sup>105</sup>, datînd de la Cantemir.

În „Haiduc Hrizici“, „Marco Iacubovici“ și „Vurdalac“, Pușkin vorbește de vîrcolacii-strigoi, ca și în „Toader și Elena“, de unde ipoteza lui A. Iațimirski că ar fi ecouri din folclorul român. Ca argumente, el aduce exemple de superstiții din Simeon Fl. Marin („Înmormîntarea la Romîni“, București, 1892, p. 416—421) și L. Șăineanu („Basmelor romîne“, p. 874—879 și 803—804)<sup>106</sup>, dar aceste superstiții aparțin folclorului universal, așa încît ar fi greu de afirmat cu hotărîre că Pușkin le-a împrumutat de la romîni.

\*

Una din poeziile lui Pușkin, care a avut un răsunet deosebit în timpul exilului, a fost „Șalul negru. Cîntec moldovenesc“. V. P. Gorkia-kov subliniază că, „*s-a vorbit mult de Șalul negru*“<sup>107</sup>, iar Aleksandrina Rosseti Smirnova, prietenă și admiratoare a lui Pușkin, povestește că în 1825, în casa lui N. Karamzin, Pușkin spunea că a auzit „Șalul negru“ într-o cîrciumă din Moldova și l-a tradus. Cu acest prilej, poetul a cîntat poezia, fiind acompaniat la gitară de către compozitorul Glinka<sup>108</sup>. Pușkin era mulțumit de poezia pe care o scrisese și încă la 27 iulie 1821, îi raspundea fratelui său: „Șalul negru îți place și ai dreptate“<sup>109</sup>.

<sup>104</sup> Această legendă este folosită de către Alexandru Hîjdau la întocmirea narațiunii de proporții mai mari „Domnia Arnăutului“ publicată de B. P. Hajdeu în *Columna lui Traian*, 1871, nr. 16/78 și urm.

<sup>105</sup> În 1901, A. Iațimirski, în articolul „Paralele și fragmente românești în unele creații ale lui A. S. Pușkin“, bazîndu-se pe unele observații făcute de N. F. Sumțov și alții, caută să găsească, în afară de „Șalul negru“ și „Cîntecul Zamfirii“, alte aderențe între folclorul nostru și Pușkin (Румынски паралели и отрывки в некоторых произведениях А. С. Пушкина, Varșovia, 1907).

<sup>106</sup> Ibidem.

<sup>107</sup> V. P. Gorkia-kov, *Jurnalul Moskvitanin* 1850, nr. 2, p. 151—153. Fragment reprodus de V. Veresaev (op. cit., vol. I, p. 162).

<sup>108</sup> A. O. Smirnova, Note, *Современный Вестник*, VIII, 1893, p. 267—270; cf. Al. David, Contribuții la vechea lirică romînească, Chișinau, 1937, p. 7.

<sup>109</sup> A. S. Pușkin, op. cit., p. 801.

Faptul că poetul ţinea mult la „Şalul negru” precum şi temperamentul lui focos, i-au îndemnat pe contemporani să caute în această poezie amănunte biografice. Armeanul Hudobaşev, funcţionar la Chişinău, personaj caricatural, susţinea că se recunoaşte în armeanul din „Şalul negru”<sup>110</sup>. Alţii au încercat să pună „Şalul negru” în legătură cu Calipso Polihroni. Funcţionarul F. Vighel credea că Puşkin l-a auzit printre „sistremele cîntece turceşti pe care le cînta Calipso”<sup>111</sup>.

La rîndul său, Costache Negruzzi, după cum am văzut, afirmă că „Şalul negru” (scrie la 14 noiembrie 1820)<sup>112</sup>, i-a fost dedicat aceleleaşi Calipso, care însă a venit la Chişinău în 1821<sup>113</sup>.

Mai sigură pare ipoteza că „Şalul negru” nu conţine nimic autobiografic şi că nu este decît „un cîntec moldovenesc”. I. P. Liprandi susţine că Puşkin a notat cîntecul de la moldoveanca „Mariula” care servea la unul din restaurantele din Chişinău<sup>114</sup>. Faptul este confirmat şi de V. G. Teplakov, care scrie că Puşkin l-a tradus de la Marioliţa, la „Restaurantul verde” din Chişinău<sup>115</sup>.

La prima vedere se pare că „Şalul negru” nu are nimic popular. Deci nu este o traducere. Ca tematică, nu găsim decît vagi apropieri ce s-ar putea face cu folclorul românesc. Iată cuvînt cu cuvînt textul integral al lui Puşkin :

„Mă uit ca nebun la şalul negru  
Şi sufletu-mi rece e sfişiat de tristeţe.

Pe cînd eram încrezător şi tînăr  
Am iubit cu pasiune o tînără grecoaică.

Prea frumoasa fată mă mîngîia,  
Dar curînd sosi ziua cea negră

O dată îmi adusesem oaspeţi veseli  
La uşă îmi bătu un evreu soios.

„Cu tine ospătează (îmi şopti el) prietenii,  
Pe tine te-a înşelat grecoica ta”.

I-am dat aur şi l-am blestemat  
Şi mi-am chemat omul de încredere.

<sup>110</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 195—196 şi V. P. Gorciakov, op. cit., p. 140—141.

<sup>111</sup> F. Vighel, op. cit. p. 286.

<sup>112</sup> S. Gessen, op. cit., p. 581; A. S. Puşkin, Сочинения и письма, vol. I, p. 271.

<sup>113</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 202 şi F. Vighel, op. cit., p. 286.

<sup>114</sup> Păreră este reprodusă şi de P. O. Morozov în Puşkin, Сочинения и письма, vol. I, p. 576—577.

<sup>115</sup> Cf. Al. David, op. cit., p. 6.

Am ieșit : eu tăcut pe calul iute  
Și mila blândă amuțea în mine

Abia zării pragul grecoaicei  
Ochii mi se întunecară, eram istovit cu totul...

Intru singur în odaia depărtată  
Pe infidelă o săruta un armean.

Totul mi se întunecă în fața ochilor, spada zăngăni  
Ticalosul nu avu timp să-și întrerupă sărutul.

Trupul 'decapitat l-am calcat în picioare  
Și-n tăcere mă uitam la fața palidă.

Îmi amintesc rugămințile, sîngele curgînd...  
A pierit grecoaica, a pierit dragostea.

De pe capul ei mort am scos șalul cel negru  
Și-am șters, tăcut, oțelul însîngerat.

Omul meu, îndată ce se lăsă seara,  
Aruncă trupurile lor în apele Dunării.

De-atunci nu mai sărut ochi minunați,  
De-atunci nu mai cunosc nopți vesele.

Mă uit ca nebun la șalul cel negru,  
Și sufletu-mi rece e sfîșiat de tristețe“.

Așa cum vom arăta, nu poate fi găsit vre-un cîntec popular românesc identic poeziei lui Pușkin. Totuși, savantul rus A. I. Iațimirski susține într-un articol <sup>116</sup> că a cules romanța la Iași în 1899, în doua variante „una de la băietanul Cristachi Constantinescu de la Burduf, tîmplar la București și alta de la Mitică Georgescu, fost militar, la mînăstirea Văcărești” <sup>117</sup>.

Diferența dintre cele doua texte, publicate de Iațimirski și rămase aproape necunoscute la noi, este neînsemnată, mărginindu-se la un număr de cinci cuvinte : „cu tristețe“ în loc de „în tăcere“, „casa grecii“ în loc de „pragul grecii“ etc.; de aceea nu dăm decît versiunea auzită de la Cristachi Constantinescu :

La șalul negru ma uit în tăcere  
Și sufletul mi-i rece și nemîngîiat  
Cînd eram mai tînar iubeam cu plăcere  
Pe-o tînară greacă cu părul buclat.

Cu negre sprincene, cu rumenă față  
Cu rumenă față și chip mlădios.  
Mă simțeam ferice la greaca mea frumoasă  
La greaca mea frumoasă ce mult o iubeam.

Intr-una din zile poftisem la masă  
Pe cîțiva prieteni, cu care vorbiam,  
Cînd un credincios îmi vine și-mi șoptește  
— Greaca ta, stăpîne, ce mult o iubești,

<sup>116</sup> A. I. Iațimirski, «Чёрная шаль» А.С. Пушкина, и румынская песня, *Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук*, 1906, p. 373.

<sup>117</sup> Ambele au fost reproduse de Al. David (op. cit., p. 14—16).



Te vinde pe tine şi te vicleneşti  
 Şi te vicleneşti, alta nu gîndeşti !  
 Eu atunci îndată pe robul meu chemai,  
 Îi dăruî aur şi îl blestamai.

Şi atunci îndată, eu m-am încruntat,  
 Repede, ca gîndul, în grajd am intrat.  
 Pe calul meu ager am încălecat  
 Şi, lăsîndu-i friul, ca gîndul am sburat.

Nu simţeam durere, nici compătimeam  
 Nici compătimeam ; ca piatra eram,  
 Dar din depărtare zării pragul grecii  
 Şi pierdui curajul şi puterea mea,

Ajungînd la poartă, am descălecat,  
 Ochii pe fereastră, cînd am aruncat,  
 Zării pîngărire, la armean în braţă  
 A mea credincioasă buză-n buză sta.

Şi atunci, îndată, iute m-am încruntat  
 Şi paloş din teacă repede am tras  
 Cu cruntă lovire i-am prăvălit gios.  
 Şi-i băteam sălbatec cu picioru-n cap.

Şi-mi aduc aminte ruga ei fierbinte,  
 Guriţa deschisă cerea sărutat,  
 Cerea-mbrăţişare în acel minut  
 Cu şalul cel negru paloşu am şters.

Ale lor cadavre în braţe le-am luat  
 Şi-n a Dunării valuri le-am aruncat.  
 Astfel s-a sfîrşit cu greaca cea frumoasă,  
 Cu greaca cea frumoasă cu părul buclat.

A. Iaţimirski adaugă că melodia romanţei este tristă, monotonă şi simplă. La o analiză oricît de superficială a textului oferit de Iaţimirski putem constata că nici versificaţia cîntecului, nici felul de a se exprima nu sînt populare. Pe de altă parte, izbeşte coincidenţa totală de conţinut cu poezia lui Puşkin. Este evident că textul lui Iaţimirski nu poate fi nici de sursă lăutărească, deoarece lăutarii obişnuiesc să facă remarcabile concesii gustului popular. După toate aparenţele, variantele înregistrate de Iaţimirski au fost posterioare poeziei lui Puşkin. Mai mult ca sigur că avem a face cu o traducere, foarte apropiată de original a „Şalului negru” de Puşkin, făcîndu-l de anonim, spre a putea fi cîntată ca romanţă, iar Cristachi Constantinescu şi Mitică Georgescu au memorat-o ca atare.

Încercăm totuşi să căutăm aspecte asemănătoare cu „Şalul negru” în folclorul nostru.

Răsfoind colecţiile de folclor, găsim o serie de balade în care se întîlneşte pedepsirea femeii infidele. Aceste creaţii populare aparţin motivului general al femeii necredincioase, victima a razbunării bărbatului. Motivul are o circulaţie balcanică, întrucît este semnalat de greci, bulgari şi albanezi<sup>118</sup>. Aici nu vom încerca un studiu al tuturor aspectelor pe

<sup>118</sup> Tache Paşaagi, Paralele folclorice (greco-române), Bucureşti, 1944, p. 77.

care le oferă acest motiv, mărginindu-ne a releva cîteva trăsături caracteristice.

Frecvent, femeia este omorîată, în baladele noastre, nu numai pentru adulter, dar și pentru nesupunere. Kira, din varianta Alecsandri a baladei cu același nume, este arsă de frații săi pentru că intenționa să plece de-acasă cu :

Un arap bogat  
Negru și buzat  
Cu solzi mari pe cap,  
Cu solzii de crap<sup>119</sup>.

Adesea, pentru infidelitate, femeia este de asemenea arsă. În cele mai multe balade de acest fel, Leana, Lena sau Ileana îl seduce pe Ienășel „cel frumușel”, în timp ce soțul ei e plecat la oaste. Descoperind infidelitatea femeii, bărbatul (de multe ori soț), care-o iubește, se răzbună.

Intr-una din cele mai răspîndite variante<sup>120</sup> Ileana îl pofteste pe Ienășel la dînsa :

Că Bogdan de-acas s-a dus,  
La bătaia cu oaste-n sus,  
Cu cinci sute catanele  
Și-au să meargă zile grele.

Bogdan o surprinde pe Ileana cu Ienășel și aflînd că ea este cea vinovată, pe ibovnic îl lasă să plece și pregătește moartea femeii :

Și Bogdan o apuca  
În bumbac o învelea,  
Și cu ceară-o ceruia  
Cu reșină-o reșina  
Și cu drot el o lega.  
Lîng-un stîlp de fer pe ea,  
La picioare focu-i da.

După ce-și arde nevasta, Bogdan îi aruncă cenușa în vînt spre a nu mai rămîne nici o urmă.

Tot atît de crud o pedepsește bărbatul pe Ileana și în alt text<sup>121</sup>. El sosește și aici tocmai în timpul cînd Ienășel chefuiește cu Ileana. Înainte de a o pedepsi, o întrebă :

„Vrei tu moarte vederoasă,  
Ori vei moarte-ntunecoasă ?”

Răzbunarea este identică<sup>122</sup>. În altă variantă<sup>123</sup>, răzbunarea este

<sup>119</sup> Vasile Alecsandri, Poezii populare, București, 1866, p. 116—119.

<sup>120</sup> Ath. Marinescu, Balade, vol. II, Viena, 1867, p. 100—107. Poezia este reprodușă de Petru Crina Damaschin în Balade populare, 1907, p. 64—71.

<sup>121</sup> G. Catană, Balade populare din gura poporului bănățean, Brașov, 1916, ediția III-a, p. 65—73.

<sup>122</sup> Dar Bogdan ce mi-și făcea  
Pe Ileana o apuca  
Cu bumbac o-nfășura  
Cu rășină-o rășina  
Și cu drot o-nfășura  
Lîngă un stîlp o lega  
La picioare foc îi da.

<sup>123</sup> G. Alexici, Texte din literatura poporană romină, vol. I, Budapesta, 1899, p. 65—69.

şi mai fioroasă. Barbatul, arzîndu-şi femeia, incendiază şi casa :

Pă ileana o prindea,  
Mi-o lega, mi-o făşura,  
Unde, mări, că mi-o lega ?  
Din mijlocul sobii  
Foc din trii părţi că mi-i da.

După moartea soţiei şi arderea casei, Bogdan pleacă :

Şi, îi mări, că pribegea  
Dintr-o ţară-n altă ţară.

Din exemplele date aici nu rezultă decît apropiieri foarte puţine deşi esenţiale între „Şalul negru“ şi folclorul nostru. Bărbatul, surprinzîndu-şi femeia în braţele altuia se răzbună omorînd-o.

Intr-o baladă <sup>124</sup> în care numele personajelor e schimbat, Iancu, bănuind că soţia îl înşală cu un turc, îl decapitează pe acesta şi vine acasă îmbrăcat turceşte. El declară femeii că l-a omorît pe Iancu. Mistifică prinde. Văzînd că femeia îi deschide uşa, îi dă foc :

Iară Iancu ce făcea ?  
El în podrum o ducea,  
Cu reşină o ungea  
Şi foc din gios îi dădea.

Se adaugă, în această badală, un element nou „Turcul“, echivalent „Armeanului“.

Rămîne să vedem acum dacă episodul decapitării din „Şalul negru“ există şi în folclorul nostru. La greci, de exemplu, bărbatul îşi pedepseşte femeia cu ajutorul spadei :

Atunci el scoate spada, bucăţi, bucăţi o taie  
Înoata-n singe straiete-i ca şi a lui spadă  
Şi iată corp de înger, soţie-nşelătoare <sup>125</sup>.

În acest sens este concludentă o baladă ardelenască <sup>126</sup> în care Ioana este decapitată de bărbat pentru adulter :

El sabi-o apucat  
Şi capu i l-o ciontat.

Dacă a existat într-adevăr o poezie populară care i-ar fi dat lui Puşkin unele sugestii atunci cînd a scris „Şalul negru“, desigur că aceasta trebuia să fi fost din Moldova. Intra-devar în colecţia V. Alecsandri găsim balada „Vidra“ <sup>127</sup> în care Stoian, bănuindu-şi iubita de infidelitate, o decapitează :

Crunt Stoian se repezea  
Şi capul îi retezea,  
Şi ţiţele-i le tăia,  
Şi pe cîmp le-mprăştia.

<sup>124</sup> E. Hodoş, Poezii populare din Banat, vol. II, Sibiu, 1906, p. 46—48.

<sup>125</sup> Tache Papahagi, op. cit., p. 76.

<sup>126</sup> S. C. Mîndrescu, Literatură şi obiceiuri populare din comuna Ripa de jos, comitatul Mureş-Turda, Bucureşti, 1892, p. 189—191.

<sup>127</sup> V. Alecsandri, op. cit., p. 97—101.

Episoade similare găsim și în alte variante de tipul „Stoian“, „Vidra“, „Păunașul Codrilor“<sup>128</sup>.

Avînd în fața noastră aspectele motivului folcloric al pedepsirii femeii vinovate de adulter ne putem da seama că Pușkin nu a făcut o simplă traducere. Este posibil ca o variantă a baladei să ne lipsească astăzi, dar aceasta, însumînd toate elementele care l-ar fi putut interesa pe poetul rus, nu putea să aibă cu „Șalul negru“ decît unele asemănări de conținut, tot în sensul celor arătate. Ea ar fi putut conține episodul decapitării unei femei surprinse, poate, cu un turc. „Șalul negru“ rămîne mai probabil o creație a lui Pușkin, fie chiar pe motive folclorice. Este edificator în acest sens și faptul că Negruzzi, contemporan cu Pușkin și traducător al poeziei „Șalul negru“, nu afirmă că ar fi auzit un astfel de cîntec popular moldovenesc.

Cu toate acestea rămîne în picioare indicația lui A. S. Pușkin care, în aprilie 1821, atunci cînd și-a publicat pentru prima dată „Șalul negru“ în *Fiul patriei* îi dă subtitlul „Cîntec moldovenesc“<sup>129</sup>.

Aceste considerente ne fac să credem că, pe baza baladei populare ale cărei variante le-am menționat, s-a născut o romanță lăutărească, pe care Pușkin a auzit-o undeva. Ea i-ar fi putut servi nu ca text pentru o traducere, ci ca izvor pentru crearea frumosului său „Cîntec moldovenesc“. Impresionat de societatea multinațională a Chișinăului<sup>130</sup> din timpul în care era exilat acolo, poetul desfășoară acțiunea într-un mediu de exotism levantin, prin participarea unui armean, a unui evreu, a unei grecoaise și a unui moldovean (eroul liric).

\*

În notele sale despre Pușkin, I. P. Liprandi admite părerea acestora care semnalează că Pușkin a folosit în „Țigani“, poezia populară din Moldova „Arde-mă, frige-mă“<sup>131</sup>. Același lucru îl afirmă Alecsandri în articolul despre Prosper Merimée și în culegerea sa<sup>132</sup>.

O discuție mai amplă a problemei o face și A. Iațimirski în articolul „Cîntecul Zamfirei“ din „Țigani“ lui A. S. Pușkin și „Hora țigă-

<sup>128</sup> De exemplu în „Domnul Vidru cu Vidra“, baladă culeasă de Tit Bud „Cîntecul Vidrei și al lui Stoian“ din colecția lui Alexandru Vasiliu, „Varvara“ și „Ștefan fecior de împărat“ publicate de T. Pamfile etc.

<sup>129</sup> A. S. Pușkin, Сочинения, p. 905, S. I. Gessen, op. cit., p. 581, relatează că „Șalul negru“ a avut ca „izvor“ o romanță moldovenească „cîntată în Basarabia“ pînă și la începutul secolului al XX-lea.

<sup>130</sup> Mediul multinațional al orașului rezultă și din denumirea de atunci, a străzilor: strada Aziată, strada Turcă, fundătura Greacă, Armenească, strada Sîrbă etc., Ivan Halipra, Город Кишинев, времен жизни в нем А. С. Пушкина, Chișinău, 1899. p. 8—30.

<sup>131</sup> I. P. Liprandi, op. cit., p. 221.

<sup>132</sup> V. Alecsandri, op. cit., p. 334.

nească"<sup>133</sup>. Savantul rus observă că Al. Donici, în versiunea românească a poemului „Țigani”, nu traduce cîntecul Zamfirii, preferînd să pună în loc una din variantele „horei țigănești” pe care, în 1840, Hînculov o re-produce într-o crestomație destinată școlilor. Același text reapare în 1840 în *Almanahul Odesei*, iar mai tîrziu îl cîntă țiganca Stesi, șerba lui Nicolae Barbuichi din „frumoasa narațiune a lui Radu Curalescu despre banditul valah hoțul Tunsul”.

Constatările făcute de A. Iațimirski rămîn valabile pîna azi. Este just că varianta Donici este mai apropiată de textul lui Pușkin, decît varianta Alecsandri și ca aceasta „horă” pare să fie de proveniență lautărească.

„Hora țigăneasca” are o circulație vastă în popor, uneori sub alte forme. Într-una din variantele cîntecului, publicată sub titlul „Iubitul tăi-nuit”<sup>134</sup>, fata ascunde numele iubitului său, ca să nu-l seducă o altă femeie :

„De m-ai pune  
pe-un cărbune  
pe iubit-mi nu l-oi spune,  
că mi-e teama  
dragă mamă,  
să nu-l bage lumea-n seamă.

De m-ai pune  
pe vîlvoare,  
nu ți-oi spune,  
ce mă doare,  
că mi-e dorul fără leac,  
cu vorbe nu mă-mpac.

de m-ai prinde  
pe merinde  
sau pe flăcări m-ai aprinde,  
nu vei ști vr-odinioară  
ce-am ascuns la inimioară.

De mi-ați pune  
pe cap stemă  
nu voi spune  
că mi-e frică să nu-l ié  
alta care-l va vedé”.

O variantă asemănătoare, dar simplificată și expusa epic, a fost găsită în Ardeal :

De la noi peste grădină  
Suspînă greu o copila  
Dar suspînă  
Că-i de vina,  
Ca maică-sa o bătu

<sup>133</sup> A. Iațimirski, Песня Замфиров в „Цыганах” А. Пушкина и „Цыганская хора”, *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук*, 1899, vol. I, p. 301—302.

<sup>134</sup> G. Dem. Teodorescu, op. cit., p. 308 și Anton Pann în Spitalul amorului, broșura II, Dorul, București, 1870, p. 183.

Sa-și spună ibovnicu,  
 Ea din grai așa grăia,  
 De m-oi pune p-un cărbune,  
 Pe bădița nu-l voi spune,  
 De-l voi spune,  
 L-oi rapune;  
 De-oi tăcea,  
 L-oi mai avea 135

(1899)

Nu putem ști cu precizie care a fost evoluția cîntecului. Credem că, inițial, motivul popular a fost mai apropiat de această variantă, evoluind, mai târziu, prin contaminare cu elemente lăutărești, spre textul pe care îl găsim la Alecsandri:

Arde-mă și frige-mă,  
 Pe-un cărbune, pune-mă,  
 De mă-i pune pe cărbune,  
 Ibovnicul nu ți-oi spune,  
 De mă-i pune într-o frigare  
 Ibovnicul vină n-are  
 De mă-i bate cu o vârguță  
 Peste ochi și peste țiță,  
 Tot m-oi duce la porțiță  
 Sa dau altuia guriță.  
 De m-îi bate cu gardul  
 Tot m-îi iubi cu altul.  
 Așa-mi cere sufletul,  
 Așa-mi este îmbletul.  
 Via-n vară înflorește  
 Dar în toamnă, cum rodește  
 Vine graur de-o ciupește  
 Eu de ieri am înflorit  
 Sînu-mi încă n-a rodit,  
 Și îl arde-un foc cumplit 136

Dintre variantele acestea, mai apropiată de „Cîntecul Zamfirii” din „Țigani” este aceea oferită de A. Donici. Tocmai din această cauză nu putem ști dacă el nu a modificat cumva cîntecul popular, spre a nu se îndepărta prea mult de originalul lui Pușkin. Ca traducător, el era îndreptățit s-o facă. Reproducem totuși și varianta Donici, care păstrează caracterul popular, tinzînd însă către concizia „Cîntecului Zamfirii” din „Țigani”.

„Arde-mă, frige-mă  
 În foc vinăt pune-mă,  
 De mă-i frige pe carbune  
 Ibovnicul nu-ți voi spune,  
 Că el este tinerel,  
 Drăgalaș și frumușel.  
 Iar pe tine, barbat rău  
 Eu de-acum nu te mai vreau  
 Și tu măcar pîn-la moarte  
 De m-ai bate, de m-ai arde,  
 Și bucăți de m-ai tăia  
 Tot voi face cum voi vrea” 137

<sup>136</sup> D. Pop Reteganul XIV, Ms. 4537, Biblioteca Academiei R.P.R., p. 194.

<sup>136</sup> Vasile Alecsandri, op. cit., p. 334.

<sup>137</sup> Al. Pușkin, Țigani pumă talmăcită din limba rossienească, București, 1837, (Eliad) cîntul IV.



Alta este, firește, valoarea creației lui Pușkin, care ridică motivul la un nivel artistic superior :

Soț, bătrîn, soț fioros,  
Taie-mă, arde-mă,  
Sînt tare, nu mă tem  
Nici de cuțit, nici de foc.

Eu te urăsc,  
Te disprețuiesc,  
Iubesc pe altul  
Mor iubind

. . . . .

Taie-mă, arde-mă,  
Nu voi spune nimic ;  
Soț bătrîn, soț fioros,  
Tu nu-l vei ști.

El e mai proaspăt ca primăvara,  
Mai cald decît ziua de vară :  
Cît e de tînăr și semeț !  
Cît mă iubește !

Cît l-am mîngîiat  
În liniștea nopții,  
Cum am rîs atunci  
De căruntețea ta.

Interesul purtat de Pușkin pentru evenimentele din Principate și pentru folclorul moldovenesc și muntenesc a contribuit la acea atmosferă aptă de a primi cu înțelegere și admirație opera celui mai mare poet rus. Nu este întîmplător că primele bucăți traduse din Pușkin, alături de „Cîrdjali“, conținînd un subiect haiducesc legat de evenimentele din Principate, au fost tocmai „Șalul negru“ și „Țigani“, traduse de Al. Donici și C. Negruzzi în 1837, anul morții poetului rus. De atunci Pușkin a continuat să fie transpus în limba noastră și permanent apreciat de scriitorii și intelectualii romîni. El a deschis drumul întregii literaturii ruse pe meleagurile noastre.

Pe de altă parte, atenția acordată de Pușkin pentru folclorul din Muntenia, și în special din Moldova, a constituit un stimulent pentru primii culegători de folclor din Romînia. E neîndoielnic ca și Costache Stamati a fost atras de folclor tocmai datorită contactului pe care l-a avut cu Pușkin. Mai tîrziu, cînd Alecsandri se ocupă de folclor este mîndru că Pușkin s-a interesat de poezia noastră populară.

# Contribuția Rusiei la crearea armatei naționale a Moldovei

Gh. UNGUREANU

În anul 1830 în Principatele Române a luat ființă primul nucleu al unei armate naționale, sub numele de „Straja pămîntească” sau „Miliția națională”.

Reînvierea vechii armate naționale, care înscrisese în trecut pagini de neuitată viteză împotriva cotoririi și dominației otomane, nu s-a putut înfăptui decât după învingerea turcilor de către armatele ruse și încheierea tratatului de la Adrianopol în 1829.

Victoria armatelor ruse a creat în Principate condițiile favorabile re-statornicirii unei armate naționale, care marca o lărgire a autonomiei principatelor, un început de independență națională.

Timp de mai bine de un secol, cît durase stăpînirea turco-fanariotă asupra Principatelor, dispăruse orice urmă a acestei vechi instituții.

În această vreme, curtea domnească și dregătorii foloseau pentru diferite servicii arnăuți mercenari și slujitori<sup>1</sup>.

Înființarea unei armate naționale, cu un caracter permanent, însemna și o lovitură serioasă dată vechilor practici feudale. Vechea Hătmănie rămase doar o amintire. Slujitorii Hătmăniei din secolul al XVIII-lea și pînă la 1828<sup>2</sup> își aveau rosturi administrative și polițienești în jurul curții domnești și a dregătorilor.

---

<sup>1</sup> Slujitorii (breslele posturilor, sau gens d'armes, cum sînt trecuți într-un tabel statistic al Moldovei din 1828, scris în limba franceză) erau recrutați dintre oamenii satelor sau mahalalelor ȋngurilor. Aceștia, în schimbul scutirii lor de bir și havalale, prestau în mod gratuit statului feudal anumite servicii.

Un tablou statistic al locuitorilor Moldovei în 1828 ne dă un număr de 6555 slujitori, care, după sarcinile pe care le prestau, purtau 45 de numiri (Arhiv. Stat. Iași, tr. 644, op. 708, dos. 560).

<sup>2</sup> Dintr-un tabel statistic din 1828, oamenii Hătmăniei erau: 618 seimeni, 54 lefegii, 38 călărașii vel căpitanului, 35 călărașii porușnicului, 154 slujitorii marginii Prutului, 447 plăeșii, 313 slujitorii căpitanilor, 8 sacagii, 17 tulumbagii, 15 cullucii și bulubași; pentru curtea domnească erau următorii: 213 seimeni, 501 lem-nari, 218 cărbunari, 36 joldinari, 9 pietrari, 10 teslari, 30 toporași, 9 sacagii, 6 tulumbagii (Arhiv. Stat. Iași, tr. 644, op. 708, dos. 560, p. 49).

Despre felul cum își îndeplineau slujba acești oameni cît și instituțiile care-i aveau, printre altele, avem și următoarea descriere din 1829: „Într-această ramură sînt înființate multe catahrisuri pe care trebuie de acum a le îndrepta. Spătăria și Hatmănia, izvoare de prădăciuni asupra locuitorilor și de înărăvirea a cîteva familii de evghenîști (boieri), trebuiesc a fi reformatisite. Precupeția vrednică de toată ru-

Penru contemporani, apariția noilor uniforme și a steagurilor naționale a însemnat un eveniment istoric deosebit de important și care a stîrnit și pana scriitorilor de atunci. O corespondență din București, publicată la Iași în *Albina românească*<sup>3</sup>, spunea printre altele: „Mare mișcare și bucurie au pricinuit în toată capitala noastră uniforma românească și organizația oștirii ce să gătește; tot românul pare că își vede nația sa renăscîndu-se din însuși înfruntata moleșire și degenerație în care o adusesese intrigile străine“. Aceeași corespondență cuprinde și marșul compus de poetul Iancu Văcărescu „în care deodată se vede și patriotismul său și recunoștința către protectoarea noastră Rosia“:

„In zbor vulturul protector  
Ca puii săi vă poartă  
Supuși la bună-nvățător  
Nu va temeți de soartă  
In rînd rominilor ești“.

Poetul Vasile Cîrlova<sup>4</sup>, el însuși unul din tinerii ofițeri, scrie de asemenea un marș închinat noii armate<sup>5</sup>.

La Iași, *Albina românească*, ziar care apărea din anul 1829, ține la curent publicul cu știrile privind înființarea și organizarea oastei moldovene. „La 14 septembrie 1830, duminică fiind — anunță gazeta<sup>6</sup> — hatmanul Palade, generalul inspector și șeful oastei pămîntești, razînd barba și dezbrăcînd costumul asiatic, s-au îmbrăcat în uniforma militărească națională ca și toți ofițerii și soldații de supt căpitănia sa, comanda ce poartă cocarde și steagul național de coloarea albastru și roșu închis“.

„Formăluirea miliției moldovene — spune mai departe gazeta — au pricinuit o mare bucurie la tot omul în a căruia vine țirculează sînge românesc“.

Același ziar<sup>7</sup> reproduce cuvintele rostite de mitropolitul Moldovei Veniamin cu prilejul unei ceremonii la care asistau pentru prima oară și „ostașii pămîntești“: „Iată iubiții mei fii patrioți! Împăratul Necolai, augustul nostru protector, cu ale sale creștinești învingătoare și noua apărătoare arme mîntuind patria noastră i-au agonisit toate vechile privilegii, și ca să ne facă nație, ridicîndu-ne din gunoiul căderii și al bărbăriei, vă v-au dat armele în mîna ce vă căzuse de veacuri împreună cu uniforma și văpseoa națională. Deci sînguiți-vă a vă arăta vrednici stră-

sinea ce se uneltește asupra tuturor dregătoriilor oștenești, începînd de la polcovnic pînă la cea de pe urmă cătană, scutirea de slujbă prin luare de bani, tilhășugurile lucrate fără de nici o înfrînare asupra nenorociților țărani trebuiesc însăfîșit a fi oprite printr-o legiuire înțeleaptă și o priveghere cu totul aspră“ (Analele parlamentare ale Romîniei, I/2, București, 1893, p. 39). Cu cele arătate mai sus se motiva „alcătuirea de o miliție purtătoare de arme a nației (gendarmarie = oameni purtatori de arme).

<sup>3</sup> *Albina românească*, nr. 48 din 26 iunie 1830.

<sup>4</sup> I. C. Filiti, *Principatele romine de la 1828—1834*, București, p. 65.

<sup>5</sup> Gh. Călinescu, *Istoria literaturii*, p. 125.

<sup>6</sup> *Albina românească*, nr. 72 din 18 septembrie 1830.

<sup>7</sup> Ibidem, 88 din 13 noiembrie 1830.

moșilor voștri și cu mulțamire a raspunde la scoposul augustului nostru protector cu vrednicie și zilos slujind în binele patriei voastre“.

O paradă din decembrie 1830, la care pentru prima dată în Iași armata rusă și cea moldovenească defilează împreună, stârnește admirația mulțimei. Ziarul *Albina românească* ne-a lăsat scris următoarele despre acest eveniment: „Noua privire a gvardiei moldovene ce cu aer marțial (oștenesc) urma vitejilor ulani, au născut în inimile tuturor vie bucurie, atît despre frumoasa ei înfățișare cît și pentru împregiurările ferice, în care cu paza din launtru țării s-au însărcinat iarăși pămîntenii, de sfînta datorie socotind înarmați a priveghea întru ținerea rînduiei și asigurăției compatrioților“.

„Această zi — scrie gazeta — va fi pururea pentru cunoscătorii Moldoveni o sărbare națională binecuvîntată pentru această facere de bine de care s-au încununat“<sup>8</sup>.

Tot în legătură cu acest deosebit de important eveniment, *Albina românească* publica următoarele privind o manifestație din ziua de 9 mai 1831: „După trecerea a mai multe veacuri au răsărit eri soarele luminătoriu unei serbări adevărat națională a unei zile a căreia aducere aminte rămîind în veac neștearsă în inimile moldovenilor, se va înscrie cu caractere de aur în istoria patriei împreună cu numele urzitoriului ei mărinosului nostru protector carele au înfrumusețat pacea de la Adrianopole cu închizășluirea fericirii nației moldo-romînești întorcîndu-i vechile privilegii“<sup>9</sup>.

La 23 august 1831 s-a serbat la Iași „sfințirea armelor moldovene“. Festivitatea are loc în palatul de la Copou, cu participarea „înalțului cliros, a toată boerimea, a multor dame, și mai a tuturor lăcuitorilor capitaliei Eși“.

*Albina românească*<sup>10</sup> publică următoarele despre această sarbatoare: „După cursul unui veac, pămîntul nostru din nou răsună supt pasul cetelor moldovene, și arma vitejilor o privim iar în inima tinerimei noastre. Nu ne înarmăm pentru aparare despre dușmanii patriei, soarta aceasta stă neajignită supt umbrirea sfințitelor legături între curtea suverană și acea proteguitoare ce pentru paza bunei orînduiei din launtru și a îmbunătățitelor nouă legiuri, privitoare către fericirea tuturor stărilor. Un am încă nu s-au încheiat de cînd pe temeiul Reglementului excelența sa domnul împuțernicitul prezident au orînduit a să informa corposul gvardiei pămîntene, carile urmînd supt privigherea excelenței sale general Mircovici și prin neobosita stăruire a dumisale colonelului Macarov, atît de repede s-au deprins în măestria armelor, încît pironeste astăzi mirătoare a noastre și a străinilor vederi“.

Am stăruit mai mult pe marginea știrilor contemporane redade de *Albina românească*, deoarece ele ne arată în mod cît se poate de clar cum au primit oamenii de atunci noua instituție, bucuria sinceră care le-a produs și recunoștința manifestată față de protectoarea Rusie, care confribuisse din plin la reînviearea vechii instituții naționale.

<sup>8</sup> *Albina Romînească*, nr. 96, din 1830, p. 420.

<sup>9</sup> Ibidem, 1831, nr. 11.

<sup>10</sup> Ibidem, nr. 30.

Timpul a trecut; modesta „strajă pămîntească“ sau „gvardie națională“, care produsese atîta admirație și emoție la apariția ei în uniforme noi, cocarde și steaguri naționale în 1830, s-a dezvoltat, a devenit armata romînă, care, înfrățită din nou cu armata rusă, a obținut în 1877 independența națională a patriei noastre.

Istoricii au scris despre trecutul acestei instituții<sup>11</sup>; este surprinzătoare sărăcia de date pe care o întîlnim în lucrările respective și ce este mai grav, uneori voit sau nu, s-a încercat diminuarea contribuției dată de Rusia la crearea<sup>12</sup> armatei naționale din Principate și la organizarea ei de mai tîrziu.

Dovadă de puțina importanță care i s-a dat de către istoriografia din trecut este și faptul că întreaga arhivă<sup>13</sup> creată de aceasta instituție, începînd cu anul 1830, nu a fost cercetată.

Pentru dezvoltarea mai departe a problemei enunțate vom utiliza știrile inedite pe care ni le oferă materialul documentar aflat la Arhivele statului din Iași.

\* \* \*

Așa cum am mai arătat și la început, în urma înfrîngerii turcilor de către ruși în încheierea Tratatului de la Adrianopole în 1829, condițiile economice și politice erau favorabile înființării unei armate naționale. Dar oricîtă bunăvoință ar fi arătat dregătorii romîni pentru reînvierea vechii instituții, ei nu ar fi reușit din cauză că nu aveau cele necesare pentru a asigura îmbrăcămîntea pentru uniforme, hrană și armamentul necesar.

În afară de aceasta, o adunare de oameni pentru a forma o armată cerea o învățătură a mînuirii armelor uitată de mult în Principate, un regulament, o lege militară, școli militare și, în sfîrșit, și cele necesare căutării sănătății ostașilor, mai ales în acea vreme cînd bîntuia ciuma și holera. Pentru această grea și de răspundere înfăptuire era nevoie de oameni pregătiți și sprijiniți în primul rînd cu cele necesare laturii materiale pe care o cerea noua instituție.

Romîinii care au format primele cadre nu aveau decît dorința și entuziasmul pentru a servi această instituție națională.

• Simpla schimbare a „costumului asiatic“ și raderea bărbii nu era suficient pentru a deveni militar care să fie capabil a instrui și pe recruții veniți direct de la coarnele plugului.

<sup>11</sup> I. Popovici, Organizarea armatei romîne; Gr. Crăiniceanu, Despre istoria armatei romîne, București, 1912, p. 21; I. C. Filitti, Principatele Romîne de la 1828 la 1834, p. 65, și 290—294; N. Iorga, Istoria romînilor, București, 1938, VIII, p. 336; Uniformele armatei romîne 1830—1930, București, 1930; A. D. Xenopol, Istoria romînilor, Iași, 1893, VI, p. 88—89.

<sup>12</sup> Încercările din 1812 ale generalului rus Cioiagov de a crea o miliție pămînteană în Moldova nu găsi îmbrățișarea Divanului Moldovei care, compus din boieri lipsiți de orice dragoste pentru țară, afirmău ca „neamul din care au eșit și în fruntea căruia se află este prea mișel pentru a purta arme“ (Radu Rosetti, Arhiv. senatorilor din Chișinău, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tom. XXX, 1907—1908, București, 1908, p. 695—705). V. A. Ureche, Istoria Romînilor, București, 1896; IX, p. 548.

<sup>13</sup> Indrumător în Arhiv. Stat. din Iași, București, 1956, II, p. 84—90, Arhiva Miliției Moldovei, 1830—1862.

Sprrijinul, atît din punct de vedere material cît și al instrucției militare, l-au dat rușii. Generalul rus Paul Dimitrievici Kiselev, care era și președinte al divanurilor Principatelor, s-a ocupat de aproape de înființarea și organizarea acestei instituții. El a înființat în primul rînd o comisie la București și una la Iași, care se numea „Comisia pentru formarea străjii pămîntești“. La Iași, comisia lucra în cadrul Divanului Împlinitor al Moldovei. Comitetul de la Iași a fost ajutat cu instrucțiuni de către comitetul din București, care avea ca președinte pe generalul rus Starov.

Organizarea oastei naționale în Moldova s-a făcut după un „așezămînt“ din anul 1830, tradus de pe acel folosit de armata rusă și intitulat: „Așezămîntul dreptăților și a pronomiilor pentru cinurile oștinești a străjii pămîntești și pravilele pe a căroră temei pot să intre în această slujbă boierii și fii lor“<sup>14</sup>.

Așezămîntul are și diferite anexe privind îndatoririle șefului de regiment, tabel<sup>15</sup> de îmbrăcămîntea necesară unui soldat și hrana necesară pe zi.

Pentru confecționarea uniformelor tinerei armate moldovene, care trebuia să aibă 1564 oameni<sup>16</sup>, s-au dat materialele necesare din depozitele de la Iași, Focșani și Galați ale armatei ruse.

O listă din 1830<sup>17</sup> ne arată că s-au dat pentru acest scop, pe lînga altele mai marunte, și următoarele cantități de materiale: 6458 arșini<sup>18</sup> postav vînat, 17 arșini postav roș „pentru tivit“, 62 arșini postav negru, 38 000 arșini pînză pentru cămăși, 12 000 arșini pînză mai groasă pentru bluze, 11 412 arșini material pentru paltoane flanelate, „pînză roșie pentru graduri“, cîte 2 perechi de cisme de om. Inzestrarea cu arme s-a făcut tot de către armata rusă<sup>19</sup>. Chiar din 1830, de la alcătuirea primelor grupuri s-au înzestrat cu armele necesare unui soldat.

În 1833, oastea moldovenească primește în dar de la armata rusă 832 puști noi „pentru completul batalionului din Eși“<sup>20</sup>. Puștile se găseau în păstrarea călărașilor din Țara Romîneasca, și generalul rus Starov dispune trimiterea lor la Iași.

Că noua uniformă și ținută a plăcut publicului ieșan o arată și faptul că unii din particulari au început să poarte, „unii îmbrăcamînte alții șăpci chiar și cu semne potrivit cu forma îmbrăcămîntei străjii“. Aceasta totuși

<sup>14</sup> Arhiv. Stat. Iași, tr. 796, op. 906, dos. 1054, p. 37.

<sup>15</sup> Ibidem, p. 24. Tabelul este intitulat: „Îmbrăcămîntea ostașilor de infanterie din oștirile naționale ale Moldovei“.

<sup>16</sup> Analele parlamentare ale Romîniei, I/2, București, 1893, p. 176.

<sup>17</sup> Arhiv. Stat. Iași, tr. 796, op. 906, dos. 405, p. 1830, intitulat: „Della materialurilor ce sa primesc dela scladurile rosienesti spre îmbrăcămîntea miliției Moldaviei“. La 28 august 1830, comitetul organizării miliției pămîntești din Moldova scrie comitetului din Iași în legătură cu uniforma ofițerilor. Se atrage atenția că „fiindcă se afla la acel comitet multe forme de limbă rusească să trimiteți aicea a să tălmăci după acele de la acest comitet“ (Arhiv. Stat. Iași, tr. 796, op. 906, dos. 386, f. 60).

<sup>18</sup> 1 arșin = 0,68 m.

<sup>19</sup> Arhiv. Stat. Iași, tr. 796, op. 906, dos. 12. „Della tuturor armelor primite din scladurile (depozite) rosienesti“.

<sup>20</sup> Ibidem., dos. 563 pe 1833. „Della pentru 832 puști ce după voia împărăteștii sale măriri sînt dăruite miliției Moldovei“.

părînd o neregulă „Comitetul formarisirei străjii pămîntești“ cere Hgiei orașului Iași ca să oprească pe particulari „ori cine ar fi ca să cuteze a purta semne, îmbrăcăminte sau șăpci cu semne căci în acelaș loc ce să va întîmpina de revedator va fi pedepsit cu nemilostivire ori cine ar fi, deoarece este cu totul neertat și mai vîrtos obrăznicie nesupusă“<sup>21</sup>.

Din cauza holerei, care începuse să bîntuie cu furie întinzîndu-se și la sate, recrutarea oamenilor încetini pînă în 1832 cînd, la 3 iunie 1831, generalul Kiselev hotărăște ca de îndată să se termine „formarisirea străjii pămîntești“. Se alcătuiește un comitet format din hatmanul Constantin Palade, maiorul Dabija și Sirjiski. Aceștia au primit instrucțiuni amănunțite de felul cum trebuie să procedeze. La ordinul primit de comitet erau anexate și mai multe așezăminte, puse în aplicare în Țara Romînească de către comitetul de acolo. Kiselev sublinia în ordinul lui că „ceia ce se atinge de așezămînturi atîrnătoare de *dreptăți*, *obiceiuri* sau *legiuri a țării*, apoi niște asemenea sa se îndeplinească nu în alt chip decît cu socotință a ciți-va boieri după alegerea mea la asemenea întîmplare chemați la comitet și după cercetare acelor așezămînturi în obșteasca adunare a divanurilor“<sup>22</sup>.

Instrucțiunile prevedeau că depozitele armatei ruse de la Iași vor elibera materialele necesare îmbrăcămintei care se vor lucra de către „meșterii țării însărcinîndu-să asupra fiește căruia bresle lucru potrivit cu plata prețului după așazămînt“.

Plata salariilor celor ce vor intra în slujbă miliției naționale „să sa înființeze de la întîi dea întîia zi a fieștecăreia luni“.

Art 13. din instrucțiuni prevedea clar că „îndestularea trebuie sa sa primească dela magazalele rosienesti cu proviant (alimente) pînă la deosebită punere la cale țîind socoteala îndestulării ce să primește și triimețîndu-să la generalul maior Gordnev pe toată luna întocmai știința de numărul oamenilor ce s-au aflat“<sup>23</sup>.

Pentru instrucția recruților instrucțiunile prevedeau instructori „din oștile rosienesti“.

De altfel, încă din 1830 Comitetul moldovean pentru înființarea străjii pămîntești a cerut sprijinul comandamentului armatei ruse pentru a i se da oameni instruiți „pentru învățatura și altele trebuitoare informării miliției Moldaviei“<sup>24</sup>. Unii dintre acești oșteni ruși<sup>25</sup>, iscusiți în arta militară, au rămas definitiv în oastea moldoveană, contribuind cu știința lor la dezvoltarea în bune condițiuni a tinerei armate naționale.

Cea mai serioasă greutate care s-a constatat de îndată ce s-a pus în lucrare înființarea străjii pămîntești a fost aceea a lipsei totale de așezăminte sau pravili privind asemenea instituție disparută cu secole în urma. Comandamentul armatei ruse a pus la dispoziția Divanului Implinitor al

<sup>21</sup> Arhiv. Stat. Iași, tr. 796, op. 906, dos. 386, f. 16.

<sup>22</sup> Ibidem, dos. 1054, f. 34—36.

<sup>23</sup> Ibidem, dos. 824 pe 1830; „Della (dosarul) cinurilor rusăști comandarisiti spre învățatura și altele trebuitoare în formarisirea miliției Moldaviei“.

<sup>24</sup> Ibidem, dos. 1054, f. 35.

<sup>25</sup> Ibidem, dos. 832, pe 1834: „Pentru oștenii ruși ci să comandarisesc pe lîngă miliție spre învățatura cinurilor“ și dos. 459 pe 1836: „Pentru oștenii ruși ce sa comandarisasc spre învățatura cinurilor de miliție“.



Moldovei, încă din martie 1831, un regulament ostașesc, care putea servi ca temei la alcătuirea aceleuia atât de necesar tinerei oaste din Moldova. Acest așezământ ostașesc trebuia tradus, potrivit după nevoile locale și apoi tipărit. Lucrările au fost întârziate din cauza holerei<sup>26</sup>.

Până la desăvârșirea acestei lucrări comitetul însărcinat cu organizarea străzii pămîntești cere lui Asachi să tipărească într-un număr mare de exemplare capitolul VII din regulamentul privind aceasta instituție, lucrare care să se execute fiind gata la 13 februarie 1832 o sută de exemplare din așa-numita „Condică militară“.

În același timp se trimite la tipografia *Albinei* spre tiparire și traducerea așezământului ostașesc cu a căruia corecturi este însărcinat maiorul Scheleti. Manuscriptul acestui așezământ ostașesc avea 271 coale. Originalul „ustavului ostașesc“ care a servit pentru traducere s-a dat spre păstrare la Mitropolie.

Întîrziindu-se cu tiparul, „Dejurstva Miliției Moldovei“ cere de la București de la „Dejurstva Miliției Țării Românești“ regulamentele ostașești pe care ea le avea tipărite. Cu aprobarea generalului rus Starov se trimite la Iași 25 exemplare din capitolele privind „Slujba de garnizon“ și „Școala recruților“. În decembrie 1832 se mai primesc de la București un număr de exemplare tipărite de pe capitolul din așezământul ostașesc intitulat „Slujba de avantposturi“ iar în martie 1833 alt capitol „Slujba de cavalerie“.

În anul 1835, căpitanul Petre Scheleti din Iași, folosind ultima ediție a cărții „Alegere din obștească povățuire pentru învățatura batalioanelor înalt întărită și din nou tipărită în Sanct Peterburg la anul 1830“, alcătuiește o lucrare „trebuitoare pentru povățuirea în slujba a Miliției Moldovei“. El nu face o traducere ci și o prelucrare „de trebuință și folositoare Miliției“<sup>27</sup>.

În 1838, același capitan Petru Scheleti mai tradusese „în dialectul național depe acele nouă pentru slujba în Rosia“ și următoarele regulamente militare:

- 1) „Așezământul ocîrmuirii miliției“.
- 2) „Exerciție de batalion cu a lui planuri, după cele mai noua urmate prefaceri pentru înlesnirea învățaturii“.
- 3) „Datoriile slujbei campaniei și a lagărului cu adăogirile către slujba garnizonului acele din nou statornicite“.
- 4) „Pravelele în fectovanie“.

Raportul colonelului Mavrocordat din 28 mai 1838 către „general inspector hatman și cavalier marele logofat și cavalier Balș“ arata ca aceste traduceri „s-au aflat foarte lămurit traduse cu o desăvîrșită înțelegere“ și că în consecință era absolut necesar ca ele să fie tiparite.

Sănătatea oștenilor din miliția Moldovei a preocupat îndeaproape pe organizatorii ei, mai ales că în acea vreme bîntuia cu furie „holera morbus“. Mircovici „vice președintele Divanurilor Cnejei Moldaviei“, se adre-

<sup>26</sup> Arhiv. Stat. Iași, tr. 1710, op. 1942, dos. 2 pe 1831 „Della atingătoare de talmăcirea și tiparirea ustavului ostașesc“.

<sup>27</sup> Ibidem. Aici se găsește la filele 239—249 manuscrisul original al lucrării.

sează în 1830 epitropiei Sf. Spiridon care avea un spital organizat să pună la dispoziția oștirii 20 „crivaturi“. Cererea întâmpină opoziția epitropiei Sf. Spiridon pe motiv că vechile hrisoave ale ctitorilor și „patriarhiceștile și acelor după vremi domnești întărituri“ opresc aceasta, spitalul fiind făcut numai pentru „a primi și sprijini numai pe bolnavii de obștie“<sup>28</sup>.

Neînțelegerea arătată de epitropia Sf. Spiridon poate fi încadrată în reacțiunea retrogradă, ca și altele, împotriva noilor reforme sociale introduse o dată cu Regulamentul organic.

Epitropia primește răspunsul cuvenit, arătându-i-se că „straja pămîntească să înformăluște tot pentru folosul obștesc pentru care trebuie să aibă cuviincioasa privityhere“; se iau măsuri pentru organizarea unui „lazaret“ anume al oastei „în casele năimite pentru așezarea strajii pămîntești“. Ca doctori erau Lieb și Cihac. Doctorii armatei ruse alcătuiesc instrucțiuni pentru organizarea unui spital militar în care se cuprind și norme pentru funcționarea unei farmacii. Instrucțiunile sînt iscalite de colonelul Macarov<sup>29</sup> și poartă data de 1830. La 25 februarie 1831, doctorul Cihac alcătuiește o listă<sup>30</sup> de cele necesare — medicamente și alimente — care ca prim ajutor sînt primite din depozitul armatei ruse. Lista bogată de medicamente și alimente alcătuită de eruditul doctor de atunci Cihac — mai tîrziu „întocmită cu îndeplinirile cuvenite și tipărită în anul trecut 1844“ spune ordinul hatmanului Sturza din 28 aprilie 1845<sup>31</sup>.

Tipărirea unei asemenea lucrări era necesară „vazînd lipsa ce iaste în comenzile miliției de ustavul oștășesc — slujba de garnizoană“<sup>32</sup>.

Lucrarea a fost tipărită pînă în 1846 și s-a împărțit la unitățile militare și la particulari<sup>33</sup>.

Înainte de a fi distribuită, lucrarea a fost supusă spre aprobare și domnului Mihai Sturza cu un raport al hatmanului Miliției, în care se arăta că vechile așezăminte ostășești nu mai corespundeau „precum ecserciția frontului și slujba de garnizoană din timp să îmbunătățesc cu o modificare care nu au o asemanare acelor vechi ci rămîn în urmă, eu am gasit de neapărat a da miliției în aceste obiecte instrucții potrivit cu cele mai nouă reguli și mitoduri de astăzi la oștirile din Rossia“<sup>34</sup>.

O contribuție deosebită dată de Rusia organizării oastei moldovene a fost primirea și pregătirea ostășească data unui grup de ostași romîni la regimentul de model al infanteriei din Țarskoe-Selo, în anii 1848—1850.

Știrea transmisă „Dejurstvei Miliției“ de către consulul rus din Iași în decembrie 1847 că s-a admis trimiterea la învățatura în Rusia a unei

<sup>28</sup> Arhiv. Stat. Iași, tr. 796, op. 906, dos. 960 „Della pentru alcătuirea lazaretului străjii“, f. 216.

<sup>29</sup> Ibidem, f. 29—41.

<sup>30</sup> Ibidem, f. 69—70.

<sup>31</sup> Ibidem, nr. 1710, op. 1942, dos. 201, f. 1.

<sup>32</sup> Ibidem, f. 2.

<sup>33</sup> Din cuprinsul dosarului constatăm grija traducatorilor ca lucrarea să se prezinte în condițiunile cele mai bune. Se propune ca volumul să fie legat la un legător bun „ca să nu pice filele ca frunzele de trandafir“. Lucrarea costa 5 și 6 sorocoveți (Arhiv. Stat. Iași, tr. 1710, op. 1942, d. 201, f. 30).

<sup>34</sup> Arhiv. Stat. Iași, tr. 1710, op. 1942, dos. 201, f. 30.

comenzi compusă dintr-un ofițer, 2 subofițeri și șase soldați<sup>35</sup> a fost primită cu multa bucurie. Grupul astfel compus a plecat din Iași la începutul lunii martie și în mai se găsea la Țarskoe-Selo, unde în ziua de 23 mai a fost prezentat generalilor ruși, care „au ramas pre mulțămii de gigantica înfățișare a soldatului moldovan”.

Grupa de ostași români a fost repartizată la învățatură regimentului de infanterie model din Țarskoe-Selo comandat de generalul Maksimovici.

Din scrisorile<sup>36</sup> ofițerului român Diamandescu reiese că ei se simțeau mândri de primirea făcută arătând că „comanda românească au făcut o nespusa impresie și ca cneazul Mihail Pavlovici plin de mirare repetue că un asemenea norod brav, trupeș și frumos meritează fără altă a fi în gvardie”.

Terminând studiile și instrucția militară, comanda s-a reîntors la Iași unde a ajuns la 21 ianuarie 1850<sup>37</sup>, pornind de la Țarskoe-Selo în ziua de 4 ianuarie. Adresa „comandorului regimentului de model al infanteriei” cu nr. 41 din 3 ianuarie 1850 arată că ostașii români „în toată vremea aflării lor la încredințatul mie regiment pe lângă buna purtare cu deosebita sîrguință au învățat îndatoririle slujbei de ofițer și toate amănuntele îmbracamintei, a înarmării, a încărcării și a formării slujbei frontului de infanterie”.

Raspunzînd general-maiorului Maksimovici „Dejurstva Miliției Moldovei” arată că „mulțumirea prea înălțatului Domn este nedescrisă pentru ca prin această comandă miliția au capătat desavîrșiți învățători pentru a învăța regulile și științele slujbei ostășești care slujește de o noua dovadă a binefacatoarelor îngrijiri de care să folosește prințipatul nostru și cu truzile ce ați aratat în această formare a comenzii moldovene ați dat aicea un suvenir de pururelnică adîncă recunoștință a noastră”<sup>38</sup>.

Prin „poruncă de zi” se hotărăște ca „în locul comenzii de învățatură ce au fost pînă acum să se înființeze o sută de soldați” spre învățatură.

În anul 1846 se hotărăște înzestrarea miliției și cu artilerie, adică cu o baterie de 6 tunuri. Pentru organizarea acestei baterii era nevoie de oameni cunoscători.

Pentru a se forma acești oameni se trimite în Rusia o „comanda” alcătuită din doi ofițeri, 3 cadeți, 1 subofițer și 18 soldați care și-au desavîrșit acolo „deplina învățatură a ecserciției de arma artileriei”<sup>39</sup>.

Fiind acești soldați, la învățatură în Rusia li se cere să trimită la Iași un „manual al artileriștilor rosieni” și un „așezămînt de personalul și echipajul unei baterii de artilerie ușoară de cîmp”.

Încă din 1849, pentru învățatura ostașilor, din care majoritate erau neștiutori de carte, se organizează o „școală a recruților”.

<sup>35</sup> „Comanda” s-a compus din: ofițerul Diamandescu, cadetul Constantin Costache, subofițerul Ctin. Hozue, soldații: Vasile Cristei, Gheorghe Romașcu, Dimitrie Păun, Vasile Hristea, Stoica Corcaz, Constantin Gherasim.

<sup>36</sup> Arhiv. Stat. Iași, tr. 1710, op. 1942, dos. 378, f. 53, 55—56. „Acta comenzii din Rosia ce sînt trimise la învățatură”.

<sup>37</sup> Ibidem, f. 115.

<sup>38</sup> Ibidem, f. 116.

<sup>39</sup> Ibidem, dos. 326, f. 20.

Era nevoie însă de cărți. Lipsa a fost înlocuită prin traducerea făcută de către colonelul Scheleti din „dialectul rosian” a cărții intitulată „Așezământul școalei recruților de cavalerie”<sup>40</sup>.

Lucrarea a fost dată la tipar în tipografia *Albinei*, eșind de sub tipar în 1853 un număr de 250 exemplare, care s-au împărțit cu prețul de 3 sorocoveți una, în care preț intra și legatul unui exemplar.

\*   \*   \*

În prețioasele tezaure arhivistice, biblioteci, muzee și monumente istorice, care se păstrează cu atîta grijă în țara noastră, se oglindesc vechile relații ce au existat neîntrerupt între poporul român și poporul rus.

Cercetarea conștiincioasă a acestor izvoare nesecate de informare va duce la îmbogățirea știrilor pe care le avem cu privire la relațiile romîno-ruse în trecut. Acest prețios material documentar va contribui la îmbogățirea cunoștințelor noastre despre istoria adevărată a patriei noastre și la dezvoltarea din ce în ce mai mult a relațiilor de prietenie cu popoarele Uniunii Sovietice.

---

<sup>40</sup> Arhiv. Stat. Iași, tr. 1710, op. 1942, dos. 217, f. 144.

# Un român la învățătură în Rusia, în vremea Regulamentului organic

GEORGE POTRA

Curentul de renaștere națională inițiat de profesorul Gh. Lazăr în chiliile Colegiului Sf. Sava și manifestat în faptă prin răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, devenise o flacără nestinsă pentru tineretul român de atunci și o datorie de împlinit. Cu timpul acest curent a progresat și a căpătat forme din ce în ce mai concrete, mai ales atunci când tineretul dornic de învățătură, nemulțumit cu ceea ce putea primi de la dascălii din țară, începuse să caute aiurea, departe peste hotare, învățătură mai înaltă și orizonturi mai vaste. Iar toate acestea cu gândul curat și frumos din partea lor, ca din ceea ce vor vedea și învăța ei pe alte meleaguri, să împărtășească și pe cei din țară; să fie niște fii mai folositori patriei decât fuseseră alții mai înaintea lor.

Pentru acest motiv, o parte din tinerii mai îndrăzneți de atunci s-au dus să-și completeze studiile în Occident și în special în Franța, Italia, Germania și Austria, dar nici unul nu s-a gândit pînă la 1830, că ar fi nimerit să-și îndrepte privirea și spre școlile înalte din Răsărit, în Rusia, unde se găseau institute de cultură și universități de mult consacrate.

Poate însă că tineretul de atunci n-avea nici o vină, fiindcă nu-i deschisese nimeni ochii să-și îndrepte privirile și în altă direcție decât spre Occident.

Ocazia însă nu întîrzie. Războiul ruso-turc din 1828—1829, încheiat prin tratatul de la Adrianopole, puse Principatele Române sub protectoratul Rusiei și sub conducerea unui bărbat luminat și cu idei democratice, care voia cu tot dinadinsul să ridice aceste ținuturi la o stare de civilizație superioară și la un trai mai bun decât avuseseră pînă atunci.

Acest mare binefăcător al neamului românesc, pentru acea vreme, a fost generalul Pavel Kiselev, caruia drept mulțumire pentru marile servicii aduse țării noastre i s-a conferit titlul de cetățean de onoare. Sub înțeleapta oblăduire a generalului Kiselev, Principatele noastre au căpătat prima Constituție (Regulamentul organic) și au putut intra și ele pe calea progresului, cale pe care alte state ajunseseră la o treaptă înaintată.

Și tot în acest scop, pentru pregătirea tinerilor dornici de învățătură mai înaltă, Eforia școalelor a creat și alte burse pe lângă cele existente pînă atunci.

Astfel, generalul Kiselev, încă din cursul anului 1830, a pus la dispoziția Eforiei școalelor suma de 10 500 franci<sup>1</sup> necesară întreținerii a doi

<sup>1</sup> Arhivele Statului, Administrative vechi, dosar 64/1830.

studenți români în străinătate, lăsînd la aprecierea Eforiei să aleagă pe cei merituosi și să dea fiecăruia cît va crede de cuviință din suma mai sus hărăzită.

În acest timp, Eforia școalelor avea doi bursieri în strainatate: unul era Petrache Poenaru, care, prin studiile lui temeinice în Occident, prezenta o bună garanție în viitorul progres al țării. Din rapoartele dese, lungi și precise ce trimitea Eforiei, cît și din celelalte acte de mai tîrziu, viața și activitatea lui Petrache Poenaru<sup>2</sup> ne sînt cunoscute în cele mai mici amănunte.

Celălalt student era Nicolae Hristodor, dar despre acesta nu știm pînă în prezent unde a studiat și nici ce-a devenit mai tîrziu.

În timp ce Eforia avea grija acestor doi tineri duși în străinătate, în țară se găsea un altul care după terminarea studiilor secundare, desigur tot la Colegiul Sf. Sava, își manifesta dorința de a merge și el în străinătate. Acesta însă, spre deosebire de ceilalți de mai sus, după dorința părinților sau poate numai a sa personală, se gîndește că ar fi mai bine să meargă în Răsărit, în țara vecină, unde se găseau minunate institute și universități pentru toate științele.

Și nu este exclus ca această intenție de a merge la învățătură în Răsărit să se fi făcut după o matură chibzuire: întîi, fiindcă își dădea seama că legăturile dintre țara noastră și Rusia trebuiau să fie cît mai strînse, iar acest fapt nu se putea îndeplini decît prin cunoașterea limbii și a culturii ruse. În al doilea rînd, fiindcă voia să rupă o tradiție învechită și dăunătoare, deoarece pînă la acea dată nimeni nu se dusesese să studieze în Rusia, și mai cu seamă să studieze știința farmaceutică, pe care dorea s-o împămîntenească în patria lui.

Pentru acest motiv, la începutul lunii decembrie 1830, tînărul nostru, anume Niculae Gănescu — feciorul lui Gheorghe Gănescu, boierinaș de rangul al treilea din București, dar a cărui familie<sup>3</sup> era originară din județul Vîlcea (Oltenia), — se adresează către „Excelența sa deplin împuternicit[ul] prezident al Divanurilor Moldo-Vlahiei, ghineral adiutant și cavalier a feluri de ordini, Pavel Dimitrievici Kiselev“ ca să fie ajutat și să i se recomande în același timp un oraș din Rusia unde ar putea urma cu temei știința farmaciei, sau după cum se spunea pe acea vreme „meșteșugul spițării“.

Încîntat de această dorință a tînărului valah, generalul Kiselev pune pe jalba lui Niculae Gănescu o rezoluție favorabilă și o trimite eforului Alex. Filipescu, spre rezolvare.

Drept urmare, la începutul lui martie 1831, conducătorii Eforiei din București se întrunesc la „canțelaria școalelor“ ce își avea sediul în Hanul Șerban-Vodă, pe locul căruia s-a clădit mai tîrziu palatul Băncii R.P.R. Acolo, membrii Eforiei luînd în cercetare jalba lui N. Gănescu, pe care se afla rezoluția lui Kiselev, hotărăsc să se dea numitului tînăr suma de 1000

<sup>2</sup> George Potra, În legătură cu viața și activitatea lui Petrache Poenaru (manuscris).

<sup>3</sup> Biserica Sf. Niculae din Craiova a fost zidită din temelie de bîv vel stolnicul Barbu Gănescu, un strămoș al lui Niculae Gănescu. Vezi, Pr. prof. I. Popescu-Cilieni, O catagrafie a Episcopiei Rîmnîcului, *Revista de istorie bisericească*, anul I 1943, nr. 1, p. 124.

franci ce mai rămăsese din suma inițială de 10 500 franci destinată pentru acordarea de burse. În acest sens se da pitac (ordin) stolnicului Dumitrache, care era sameșul (casierul) școlilor, să elibereze suma hotărâtă lui Niculae Gănescu.

Dar aceasta hotărîre a Eforiei trebuia să fie aprobată și de generalul Kiselev. În acest scop, Eforia raportează că din suma ce s-a milostivit excelența sa către Eforie s-au trimis 8000 franci lui Petrache Poenaru și 2500 franci s-au repartizat lui Niculae Hristodor „spre a le fi de cheltuială în soroc de un an”. Dar pentru că Niculae Hristodor n-a dat „chezășie vrednică” că după terminarea studiilor se va întoarce în Valahia să fie folositor patriei, nu i s-a mai trimis nimic.

Însă acești 2500 franci n-au ramas nici ei întregi, fiindcă în falimentul bancii Meuron de la Paris s-au pierdut 1500 fr. ce erau destinați lui Petrache Poenaru, așa că Eforia a completat acea lipsa „să nu se pricinuiască zădărnire”, valorosului student P. Poenaru.

Din această cauză n-au mai ramas decât 1000 fr. „care bani gasind și Excelența voastră cu cale, putem să-i dăm lui Niculae Gănescu, iar mai mult nu are mijloc Casa școalelor, astă una dată, pentru care ne rugăm ca să avem răspuns de urmare”.

Generalul Kiselev dînd cuvenita aprobare, Niculae Gănescu, în dorința lui de necunoscut, fără să mai stea mult pe gînduri, primește cei 1000 fr. și, o dată pașaportul gata, părăsește capitala Valahiei, îndreptîndu-se spre orașul Harkov din Rusia, localitate ce-i fusese recomandată pentru studiul farmaciei.

Din cauză însă că la plecarea sa n-a avut grija să aranjeze nimic cu Eforia, nici în ceea ce privește timpul cît îi era îngaduit să stea în străinătate și nici suma de bani ce-ar fi trebuit să i se trimită anual pentru hrană, locuință și învățătură, Niculae Gănescu a avut mult de suferit.

Eforia, după cum reiese din actele păstrate,<sup>4</sup> a socotit că el n-a cerut decât o sumă, ce i s-a și dat, pentru a putea porni și a se așeza la Harkov, iar că mai departe nu va mai avea nici o obligație față de el. Niculae Gănescu a crezut contrariul și anume ca suma ce i s-a dat e numai un acot din jumătatea ce i s-ar fi convenit din cei 10 500 fr. ce erau dați pentru învățătura a doi studenți, fara să-și dea seama că Eforia avea dreptul să întrebuințeze acești bani după cum socotea nimerit, ceea ce de altfel și făcuse încă înainte de plecarea lui Gănescu în Rusia.

Din această greșită înțelegere s-a creat o mare nemulțumire atît Eforiei cît și lui Niculae Gănescu. Acesta, neprocedînd cu tact și politețe în cererile făcute Eforiei, conducătorii acestei instituții n-au răspuns primelor scrisori și nici nu i-au trimis vreo sumă de bani.

Drept urmare, Niculae Gănescu s-a plîns la diferite persoane și instituții, atît din Rusia cît și din Valahia și într-o bună zi chiar țarului, socotind că cererea lui este dreaptă, iar conducătorii de la Eforia școalelor îl dușmănesc și nu-i dau nici un ajutor.

Pe baza materialului cercetat, un dosar de aproape 300 de pagini, reiese că Eforia nu l-a ajutat pe Gănescu, deoarece acesta, fire arțăgoasă și ambițioasă, nu scria ca un student ce avea nevoie de ajutor sau bursă

<sup>4</sup> Arhivele Statului, Ministerul instrucțiunii, dosar 4133/1831.



regulată, ceea ce nu se hotărîse la început, ci cu vorbe necuviincioase lua la rost toată conducerea Eforiei, provocînd, bineînțeles, prin intervențiile și jeliurile lui o bogată corespondență între instituții și persoane. În cele din urmă i s-au trimis bani, dar nu din dragoste și poate nici din milă, ci pentru motivul că se făcea prea mult scandal în jurul acestui fapt.

Și acum să vedem cum s-au desfășurat timpul și întîmplările studentului Niculae Gănescu în Rusia, pînă la data întoarcerii lui în țară.

În primul rînd, nu știm de ce i s-a recomandat orașul Harkov, cînd putea să i se recomande Kievul sau Moscova, centre universitare mult mai importante. Părerea noastră este că, neștiind rusește de loc sau prea puțin, s-a dus în acea localitate deoarece acolo se găseau mulți locuitori de origine romînă care știau două limbi: rusește și romînește și astfel ar fi putut învăța ușor de la ei și cu ei limba de care avea nevoie în studiile sale.

Cum a ajuns acolo și pe ce drum iarăși nu știm nimic, fiindcă în scrisorile păstrate nu se arată. Bănuim totuși ca s-a dus la Harkov cu poșta militară sau cu una din diligențele care transportau ofițeri ruși din Principate în Rusia și vice-versa.

Dintr-o scrisoare de mai tîrziu, N. Gănescu spune că a plecat din țară în ziua de 16 martie 1831 și a ajuns la Harkov în primele zile ale lunii mai. Acolo se așează, cu casă și masă, la neguțătorul Kafina ce locuia pe strada Petrioskoi nr. 143.

De la începutul lui mai cînd a sosit, pînă în septembrie, Niculae Gănescu a trimis nenumerate scrisori în țară, nu știm precis cîte și la cine anume, probabil însa că destule, fără nici un rezultat mulțumitor. Pentru acest motiv, disperat, sau numai din ambiție ca să arate conducătorilor de la Eforie că nu se pot juca cu situația lui, la 26 septembrie 1831 el se jeliuește chiar țarului Nicolae Pavlovici.

Din plîngerea sa către împărat aflăm că pentru știința farmaciei a avut înclinare și pasiune deosebită încă din copilărie, iar după aceea numai din „dragoste pentru patrie și către științele folositoare“ a cerut să i se dea posibilitatea să învețe în Rusia, fapt care i s-a acceptat de generalul Kiselev și i s-a recomandat „împărătescul universitet din Harkov“. Așa că, după părerea lui, el ar fi trebuit să se bucure de favoarea de a fi ajutat primul din cei 10 500 fr., deoarece, spre deosebire de alții, el a plecat la învățatură în Rusia „iar nu la alte streine imperii“.

În sfîrșit, după alte argumentări, el cere ca prin ucaz împăralesc să se rezolve cererea al cărui cuprins să fie adus și la cunoștința Obșteștei Adunări a Divanului Valahiei, unde să fie invitat și consulul general al Rusiei, atunci cînd se va discuta. Iar de hotărîrea ce se va lua să fie înștiințat „fără prelungire“ și sa i se trimită cît mai grabnic suma convenită ca, după cum spune el, „să nu fiu silit a mai supara pe împărăteasca voastră marire, cu întru tot supusa mea jalba“.

În urma acestui fapt, prin intermediul consulului rusec, Marea vornicie din lăuntru (Ministerul de interne) este invitată a cerceta și lămuri situația materială a studentului Niculae Gănescu. Pentru acest motiv, la 31 octombrie 1831, ea trimite Eforiei o copie întocmai după jalba adresată împăratului și cere să i se răspundă cît mai grabnic. La cîteva zile numai, Eforia răspunde la *otnoșenia* cinstitei vornicii că, după porunca primită

de la generalul Kiselev, în martie 1831, ea a dat cei 1000 de franci ce mai rămăseseră din suma de 10 500 de franci lui Niculae Gănescu, iar deocamdată nu are posibilitatea să-i trimită alți bani. Totuși, dacă generalul Kiselev, președintele Divanului, hotărâște să se dea susnumitului o bursă anuală pe tot timpul învățăturii, din venitul școlilor, „Eforia va urma îndatoririi ce i se va pune. Iar acum nu va putea face nici o îndestulare numitului jaluitor“.

În urma acestei informații și a ordinului primit din partea generalului Kiselev, Marea vornicie din Iaștru, la 30 decembrie 1831, cere Eforiei să-i arate dacă Niculae Gănescu „dă nădejdi bune spre înaintarea acestei științe (farmacia) și dacă științele lui sînt a să întrebuiască în folosul patriei; ca pã temeiul încredințării cinstitei Eforii să facă și Vornicia cuviincioasa punere la cale“.

La această intervenție, Eforia răspunde că Niculae Gănescu, în ceea ce privește învățătura și meșteșugul lui, poate să se așeze unde va vrea în țară sau străinătate, fiindcă nu are nici o înțelegere cu el în acest sens. „De aceea, Eforia nu poate ști de înaintarea ce va fi făcut la învățături farmaceutice, nici de are socoteală de a să întoarce aici ca să întrebuițeze ce va dobîndi spre folosul patriei“.

În ceea ce privește cei 1000 fr., ce i s-au dat la început, franci egali rublelor, Eforia repetă că acei bani i s-au dat fără nici o obligație, numai spre a putea merge și a se așeza la Harkov, după cum e însăși rezoluția generalului Kiselev, pe cererea lui Gănescu. Dar prin aceste adrese și raspunsuri de la o instituție la alta, nu se face nimic pentru ajutorarea lui Niculae Gănescu. Așa că, de la jălba înaintată împăratului pînă la data cînd Secretariatul statului arată Eforiei dorința generalului Kiselev, trece mai bine de o jumătate de an și un an și jumătate de cînd Gănescu plecase din țară, dată de la care nu mai primise nici un ban.

La sfîrșitul lunii martie 1832, Barbu Știrbei, secretar de Stat, arată Eforiei că generalul Kiselev a chibzuit să se trimită, deocamdată, „un ajutor pre cît va găsi cu cale cinstita Eforie, spre întîmpinarea cheltuelilor lui, ca un lucru ce poate mai la urmă să folosească și patria de rodirile învățurii lui. Și dacă numitul Gănescu va trimite înscris prin care să se îndatoreze că după dobîndirea științelor, întru care se îndeletnicește la pomenita universitate, să va întoarce negreșit la pămîntul său și va folosi patria cu învățăturile sale, poate atunci cinstita Eforie să îngrijească pentru dînsul a-i trimite pe tot anul ajutorul ce va chibzui, pînă ce își va savîrși cursul învățurii“.

La această adresă, Barbu Știrbei anexează două hîrtii, pentru a se documenta Eforia cît mai mult. Una e a consulului Minciaki către generalul Kiselev, în care cere un răspuns în chestia Gănescu; cealaltă e de la directorul cancelariei consulatului rusesc către Barbu Știrbei, prin care-l roaga să răspundă neîntîrziat ce măsuri s-au luat pentru trimiterea sumei trebuitoare lui Gănescu, fiindcă acest student „bombardează“ zilnic pe consulul general cu reclamațiile sale.

În urma celor de mai sus „mădulările Eforiei școalelor“ în ședința din 28 martie 1832, hotărîsc să trimită lui N. Gănescu una sută galbeni împărătești, cu toate că Eforia nu are nici o obligație față de susnu-

mitul și nici nu i-a dat vreo „încredințare că-i va purta cheltuiala în cursul învățaturii sale“. Și aceasta cu atât mai mult că nici Gănescu „n-a dat legătură Eforiei că după ce își va săvârși învățătura să va întoarce iarăși în pământul său, ca să o întrebuințeze spre folosul obștesc“.

Pentru banii hotărâți, una sută galbeni împărătești, se dă dispoziție ca să fie trimiși prin consulatul rusec, prin care, de asemenea, se va scrie lui Gănescu să trimită cât mai repede încredințare sigură că după terminarea studiilor se va întoarce în țară „și va întrebuința meșteșugul sau spre folosul patrii, arătând vremea ce va mai întrebuința pînă ce își va săvârși cursul învățăturilor“.

Și după ce se va primi această încredințare din partea lui Gănescu, numai atunci se va simți obligată Eforia a-i trimite, pe fiecare an, cîte șazeci galbeni împărătești pînă la terminarea studiilor, începîndu-se a se socoti acest timp de la 1 ianuarie 1832. „Iar de nu va voi să dea această legătură atunci va rămînea numai cu ajutorul de această una sută galbeni împărătești ce i se trimite acum“.

Se pare însă, fiindcă documente n-avem să ne dovedească contrariul, că Niculae Gănescu n-a trimis Eforiei nici o scrisoare de angajament așa cum i se cerea, ci, probabil, numai o scrisoare informativă de ceea ce face la Harkov, cu toate că nici de aceasta nu sîntem siguri. În ceea ce privește suma primită, în primăvara lui 1832, presupunem că din ea și-a plătit datoriile, s-a îmbrăcat și a trăit liniștit pînă aproape de sărbătorile Crăciunului ale aceluiași an, cînd a văzut că banii sînt pe terminate. Atunci a făcut apel din nou la binefăcătorul său, generalul Kiselev, după a cărui dispoziție Eforia școlilor îi trimite prin cancelaria civilă a excelenței sale încă 85 de galbeni împărătești.

În sfîrșit, o informație mai precisă despre N. Gănescu o aflăm dintr-o adresă trimisă Eforiei școalelor de generalul Kiselev la 10 martie 1833. În această hîrtie, generalul Kiselev spune că a primit de la „Departamentul învățăturilor“ din Moscova o înștiințare în care se arată că Niculae Gănescu pînă la acea dată a învățat rusește și latinește la Harkov, iar că în septembrie acel an, cînd se vor începe cursurile „cu bună seamă va intra la vreo școală din cele înalte din Moscova“.

De la această dată urmează iarăși liniște și nici o corespondență în pricina lui N. Gănescu, pînă la 27 octombrie 1833. Acum însă Marea logofeție a trebilor bisericești, condusă de Barbu Știrbei, trimite Eforiei școalelor o adresă la care se anexează jalba lui N. Gănescu către generalul Kiselev, rezoluția acestuia, precum și observațiile Marii logofeții.

În toamna anului 1833, N. Gănescu scrie că se află student regulat la Academia medico-hirurgicală din Moscova, la secția farmacie, despre care fapt și acea Academie a trimis înștiințare oficială în Valahia.

Are însă o mare rugăminte ca, pe viitor, boierii ce conduc Eforia să nu-i mai trimită galbeni „proști“ ce-i pricinuiesc la schimb o paguba de peste 200 ruble, ci să-i trimită „galbeni grei și buni“ cu valoare de 12 ruble fiecare, iar nu mai mică. De asemenea, să nu se mai facă atîta înțirziere cu trimiterea banilor, ca în trecut, deoarece se află în mare nevoie. „Și după făgăduiala mea din urmă, mă voi arăta folositor patrii mele și credincios patriot, precum aceasta o va dovedi, pe tot anul, în-

credințările Academiei ce mi să vor da, pînă la săvîrșirea cursului învățăturilor mele“.

Dar, cu toată lipsa de bani în care se găsea Gănescu și după marea lui dorință de a i se trimite cît mai grabnic, Eforia, din ce motive nu știm, întîrzie vreme îndelungată, pînă la 27 ianuarie 1834, cînd primește ordin de la Marea logofeție în acest sens. Dar nici Marea logofăție nu dăduse această dispoziție din proprie inițiativă, ci obligată fiind de intervenția generalului Kiselev, care la rîndul lui fusese înștiințat de vicepreședintele Academiei medicale din Moscova că Gănescu se află într-o situație materială disperată.

În sfîrșit, de-abia la 11 martie 1834 Eforia dă dispoziție casierului ei, stolnicul Dumitrache, sa trimită prin Karniev<sup>5</sup>, directorul cancelariei civile a generalului Kiselev, suma de 85 galbeni împărătești studentului Niculae Gănescu „îngrijind a fi galbeni buni și grei la cumpănă, iar nu ca aceia care i s-au mai trimis și pentru care a fost reclamație“.

Nefiind însă directorul Karniev în București, prin care sa se trimită banii în Rusia, Marea logofeție dă ordin Eforiei să-i trimită prin poșta rusească la Academia Medicală din Moscova pentru N. Gănescu „și nu poate fi nici o temere de a să pierde“.

În sfîrșit, de-abia pe ziua de 11 aprilie 1834 se fac două scrisori ce, prin poșta rusească, trebuiau să însoțească banii pînă la Moscova; una adresată vice-directorului Academiei medico-hirurgicale, și alta către Niculae Gănescu. În prima scrisoare către vice-directorul Academiei, Petrache Poenaru, directorul școlilor, scrie printre altele următoarele: „Ne connaissant pas l'adresse de ce monsieur à Moscou, j'ai pris la liberté de vous prier, monsieur, de vouloir bien le faire chercher et lui remettre la lettre ci-incluse et les ducats que j'ai l'honneur d'envoyer par la poste à votre adresse“.

A doua scrisoare, fiind scurtă și fara prea multe detalii, deoarece Gănescu nu era considerat bursierul Eforiei, o reproducem în întregime. Astfel: „Domnule, după rugăciunea ce dumneata ai făcut înaltei excelenței sale, deplin împluternicitului preșident ghegeneralului Kiselev, Eforia școalelor trimite dumatiale și acum, optzeci și cinci galbeni împărătești.

Adresa lăcașului dumatiale în Mosca (sic) nefiindu-ne cunoscut, s-au adresat banii și scrisoarea către domnul vice-director al Academiei medico-hirurgicești. Dumneata vei binevoi a trimite la Eforie adeverința de primirea acestor bani“.

După cum se vede din acte, banii și scrisorile n-au plecat la 11 aprilie 1834, fiindcă secretarul poștei rusești de-abia la 24 aprilie adeverește ca a primit banii pentru Gănescu. Cît timp va mai fi trecut de la această dată pînă la ajungerea banilor la Moscova nu știm; bănuim însă că în acea vreme lipsurile și suferințele lui Niculae Gănescu întrecuseră orice răbdare.

Și acum, o noutate, cunoaștem prima scrisoare trimisă de N. Gănescu către Eforia școalelor din Valahia. E scrisă din Moscova și poartă data de 6 august 1834. Conducerea Eforiei a pus pe ea, pe prima pagină,

<sup>5</sup> Karniev, mai tîrziu, vice-consul rus la Brăila.

urnătoarea rezoluție: „să se îngrijească de a i să trimită la soroc suma hotărîtă, iar atestatul să va păstra”.

Dar această scrisoare fiind foarte importantă n-o putem trece cu vederea, așa că vom reproduce cîteva fragmente din ea, lăsînd la o parte informațiile de puțină însemnătate, poliloghia cu caracter filozofic și unele fraze cu o construcție aparte ce suna foarte greoi în romînește.

Caligrafia acestei scrisori ca și a celor de mai tîrziu, e destul de frumoasă, mărunță și cu multe litere în caractere rusești. Avem impresia că e una din primele scrisori trimise Eforiei de N. Gănescu, deoarece amintește unele fapte petrecute cu un an și jumătate mai înainte, pe care Eforia, desigur, nu le cunoștea; alte scrisori înaintea acesteia nu cunoaștem.

În scrisoarea de mai sus, Niculae Gănescu comunica Eforiei ca, la 13 mai 1833, a fost înștiințat de cancelaria luminății sale cneazului Ga-lițin papeciteliu (?) Universității din Moscova că generalul Kiselev a cerut ca Academia medico-hirurgică să trimită, în fiecare an, arătare de felul cum învața și se poartă la Moscova, iar Eforia găsind aceste informații satisfăcătoare va avea grijă să trimită regulat suma trebuitoare întreținerii și învățaturii.

În urma acestei cereri, cancelaria Academiei a făcut cuvenita arătare, iar Eforia școalelor a luat cunoștință; cu toate acestea în loc să urmeze așa cum a promis și a garantat cu semnătura sa însuși generalul Kiselev, ea n-a trimis bani de cheltuiala și nici chiar răspuns timp de nouă luni. În acest timp, spune Niculae Gănescu „am petrecut într-o jalnică stare, dar fără să încetez a urma cu sîrguința învățăturile ce n-ași fi putut savîrși de n-ași fi fost ajutat de persoane cu simțiri blînde și la care totdeauna pociu nădăjdui ajutor și mîntuire spre a mea deplin desăvîrșită datorie”.

Acum din nou, la sfîrșitul anului școlar, împlinind *porunca*, el trimite de la direcția Academiei încredințare de cele cerute de Eforie și socotește și nadăjduiește „că după atîtea întîmplări, cinstita Eforie nu va mai aștepta îndemnări de pe din afară, ci privind la obștescul bun și folos al patriei, la porunca stăpînirii și a atîtor obraze, gasi-va cu cale ca felu în care se poartă către mine e o încercare mie de mare nenorocire, e o ucidere, pe care a suferi nici de cum nu sînt vinovat. Aceasta este părerea multor însemnate obraze”. Pentru acest motiv spera să i se trimită la timp și înainte, pe fiecare an, cheltuiala de care este nevoie.

Arată apoi că pînă la acea data Eforia a făcut mai multa cheltuială de cît folos a avut, de care el nu este răspunzător sau vinovat iar felul cum a procedat Eforia, pînă atunci, numai cînte nu-i face, fiindcă, după cum zice el în bataie de joc — „*bunii de neam boieri efori* — nu se sîrguiesc spre a-mi ajuta spre această învățătură, îmbunătățire și îndemnare a pricinii patriei, ci împotrivă, cu un cuvînt a ma prapadi, de care ca să mă scap, mult, și vreme și bani am prapadit, în loc să-mi urmez pă rînduială și așezat treaba”. Și tot din această cauză, spune el, a plecat de la Harkov la Moscova.

Se plînge apoi ca cei 85 galbeni împărătești, echivalenți cu 1020 ruble, ce i se trimit anual nu-i sînt deajuns. Iar din această cauză, de

nevoie, a trebuit sa locuiasca la o margine a oraşului, departe de Academie, la oameni simpli. Şi căutînd să facă economie cît mai mare a locuit într-o cameră mizerabilă, iar ca hrană n-a avut alta decît cea „care nu poate fi placută decît numai celor ce s-au crescut cu dînsa”. Şi totuşi, pentru această mizerabila locuinţă şi hrană mediocră a trebuit să plătească lunar cîte 50 ruble asignaţii, iar pentru celelalte trebuinţe nu i-a mai ramas nimic, aşa că a îndurat lipsuri şi supărări nespuse.

Din cauza acestor rele condiţii de viaţă şi-a distrus sănătatea şi şi-a pierdut vremea cu drumurile lungi ce trebuia să facă de două ori pe zi, dus şi întors pînă la Academie.

Dar ne mai putînd suporta acest trai, de aici înainte doreşte să locuiască într-un pension (internat) din centrul oraşului „unde omul este odihnit întru toate”. Viaţa însă în aceste internate este mai scumpă, deoarece ele se găsesc în plin centrul oraşului, lîngă Academie, iar în al doilea rînd, fiindcă ofera o hrana şi o întreţinere bună. Cu toate acestea, diferenţa de cost între internatul din centru nu e prea mare în comparaţie cu cele mai modeste de la periferie, unde şi acolo se plăteşte cîte 80 de ruble pe luna.

Pentru acest motiv, plecat se roagă cinstitei Eforii ca să-i hotarasca o sumă mai mare care sa-i ajunga pentru întreţinere, îmbracaminte şi învăţatură, iar el făgăduieşte din nou ca nu va lipsi de a se face folositor patriei „şi a fi mulţumitor şi osîrdnic slujitor ei”.

Roagă apoi să nu i se mai trimită banii pe adresa stăpînirii, fiindcă funcţionarii de acolo sînt lacomi şi îl „jefuesc simţitor”. Niciodată nu-i poate mulţumi după pofa lor, iar din această pricină îi sînt duşmani de moarte. Cere sa i se trimită banii, de aici înainte, la Casa copiilor saraci din Moscova, fiindcă acolo nu are nici paguba şi nici bătaie de cap.

În sfîrşit, Niculae Gănescu îşi încheie scrisoarea spunînd că aşteaptă cu bucurie şi graba răspunsul cinstitei Eforii „împreună şi cu cuviincioasa cheltuială, pînă nu ma îngrop în datorii şi nevoi şi *pînă nu caut mijloc de mîntuire*”.

Dar nici în urma acestei scrisori nu se vede o urmare grabnică. Cauza n-o putem şti; a întîrziat scrisoarea sau Eforia n-a răspuns la timp. De-abia la 13 octombrie se da ordin casierului de la Eforie sa trimită banii la Moscova şi tot în aceeaşi zi i se răspunde şi lui Gănescu că Eforia a aflat că învăţătura la acea Academie durează numai trei ani. Aşa ca, în afară de aceşti bani trimişi pe 1834, ea nu va mai trimite decît pe viitorii doi ani 1835 şi 1836 şi apoi aşteaptă întoarcerea lui în ţara.

Două luni mai tîrziu, la 31 decembrie 1834, Marea logofeţie a trebilor bisericeşti, la intervenţia consulatului general al Rusiei, cere informaţii de la Eforia şcoalelor în legatura cu bursa anuala ce trebuie sa se trimita lui Niculae Gănescu pe toată durata studiilor sale. Răspunsul la aceasta hîrtie lipseşte.

Dintr-o scrisoare din Moscova, cu data de 10 martie 1835, trimisă de Gănescu Eforiei şcoalelor din Bucureşti, se vede că de-abia pe ziua de 9 martie acel an a primit banii şi scrisoarea ce Eforia trimisese pe data de 13 octombrie 1834 şi aceasta din cauza ca i s-a greşit adresa. Aproape nouăzeci de poştalioane l-au căutat, dar nu l-au găsit, fiindcă adresa era



greșită. Acum însă este foarte bucuros de primirea banilor și rămîne îndatorat Eforiei. O anunță însă cu regret că din cauza așteptării prea lungi a banilor și a scrisorii și neștiind nimic ce s-a întîmplat, în mare lipsa și deznădejde a reclamat din nou ocîrmuirii, de data aceasta „fără drep-tate, de care foarte îmi pare rău, căci așa s-au întîmplat”.

Îi pare de asemenea rău că Eforia a fost informată greșit de du-rata cursurilor la Farmacie, dar în curînd el va dovedi, cu acte oficiale, că durata amintită în scrisorile lui este cea adevărata.

Și plin de venin, în urma atîtor suferințe, își descarcă din nou su-fletul îndurerat împotriva Eforiei, care-l nesocotește cu totul și-i pune la îndoială toate informațiile. Felul cum s-a purtat Eforia cu el nu se poate caracteriza, după cum spune el, decît cu „un nume foarte urît”, fiindcă în loc să-l ajute, s-a străduit să-i faca viața cît mai amară. Banii nu i-a trimis la timp și la adresa exactă, iar de multe ori fiind defectuoși a avut pierdere la schimbul lor. Așa ca, de pe urma celor arătate mai sus, tot-deauna a fost în lipsa, plin de datorii și bolnav din cauza drumurilor lungi la Academie și pe la diferite autorități și persoane ca sa intervina a fi ajutat să nu-și piardă viața; de asemenea jalbele și judecățile l-au costat destui bani cu toate ca de multe ori nu avea nici pentru mîncare.

Iar din cauza ca nu i s-a acordat nici un spor locuiește și acum tot în periferia orașului, în cameră sărăcăcioasă și cu hrană proasta; drumu-rile lungi nu-i dau odihnă și posibilitate de a studia mai cu temei. Așa că se roagă Eforiei să binevoiască a lua în considerație dreptele sale ce-rieri fiind confirmate „și mărturisite de persoane mari”.

Cu toate acestea, cererile și rugămințile lui N. Gănescu rămîn de-șarte, Eforia nu vrea să le asculte, nici să le înțeleagă. Din martie 1835 și pîna la sfîrșitul aceluiași an nu mai cunoaștem nici o scrisoare a Efo-riei ca sa știm cum a procedat față de el. Totuși, dintr-o scrisoare din 26 decembrie 1835, trimisă din Moscova, aflăm ca N. Gănescu a primit de la Petrache Poenaru, directorul școlilor, ce scrie în numele conduca-torilor Eforiei, un răspuns foarte dojenitor. La aceasta scrisoare și el s-a grabit să răspundă „cu amaruntu spre deslușită a sa încredințare de fi-ința adevărului”. De data aceasta însă nu i s-a mai răspuns nimic. Drept urmare, el continua sa scrie Eforiei aducîndu-i la cunoștința ca greșit i-a aratat ca se afla de șase ani în străinătate, la învățatura farmaciei, de-oarece el a plecat din țară la 16 martie 1831, după cum se vede din paș-a-portul eliberat de consulatul general al Rusiei din București. În mai a ajuns la Harkov și „dupa cuviință și porunca” imediat a înștiințat Efo-riei cît a cheltuit pe drum și cît îl va costa anual întreținerea și învața-tura limbii rusești, în care se predau științele, și a limbii latinești absolut necesare studiului farmaciei. Dar la această scrisoare, spune el, și la al-tele de mai tîrziu n-a primit nici un răspuns din partea Eforiei.

Iar dacă într-adevăr a întîrziat întrucîtva cu studiile, aceasta se da-torește numai neglijenței și totalei păsări în care l-a lăsat Eforia atîta timp. Fiindcă, dupa ajutorul ce i l-a dat ea, pierrea de mult daca n-ar fi gasit sprijin în unele suflete miloase din Rusia. Cu aceasta ocazie, ală-tură scrisorii un certificat al Academiei de felul cum învața și se poarta. Arată apoi că pentru studiul Farmaciei trebuie patru ani, iar nu trei



cum a fost informată sau crede Eforia; trei ani de teorie la Academie și un an de practică la apotecă (farmacie) .

Și dacă ar fi știut cât va avea de îndurat, cu toată dragostea lui cea mare pentru învățătură, n-ar fi primit cu nici un chip a pleca din țară. Și aceasta cu atât mai mult acum, când s-a convins că Eforia nu dă nici o importanță studiului farmaciei, cu toate că această știință este foarte răspândită la toate popoarele civilizate. Iar dorința și ambiția lui a fost și este ca și în Principate să fie cât mai multe farmacii, iar farmacistii să fie pămînteni, nu numai străini ca pînă atunci.

În plus — spune el — „am nădăduit, ca prin ajutorul patriei să săvîrșesc acest curs de învățătură, în urma căruia să se așeze o apotecă principală a patrii. Și sub a mea îngrijire să se întîmpine (pregătească) leacurile atât spitalelor orașului nostru, cât și caselor boieresti, împreună cu trebuința de rînd a publicului ce neapărat are [nevoie] de leacuri, spre dobîndirea căroră de la început au năzuit la streini“.

Și dacă statul ar face farmaciei publice, ar avea venit de pe urma lor, iar nu cheltuială. Pe lângă aceasta, o serie de tineri s-ar îndrepta spre studiul farmaciei, iar la terminare ar deschide farmacii prin diferite orașe ale țării.

În sfîrșit, N. Ganescu, văzînd că Eforia nu dă prea mare atenție științei farmaceutice, spune ca a urmat și cursurile facultății de medicină, unde a dat și cîteva examene. Și ca o justificare, el arată că a urmat medicina fiindcă a socotit că în felul acesta va fi de mai mare folos țării, iar banii ce se vor cheltui cu el nu vor fi în zadar; în plus, prin noua profesie, va putea mai ușor despăgubi patria „slujind la vreun spital de al orașului, în locul streinului, și socotindu-mi-se leafa în locul banilor cheltuiți, pînă ma voi plăti“.

Pentru acest motiv roagă să i se trimită banii regulat și la timp, pînă va termina învățătura medicinei, în plus să i se mai adauge cinci sute de ruble anual, fiindcă celelalte o mie de ruble de-abia îi ajung pentru trai, viața fiind foarte scumpă.

De curiozitate arată ca pentru cameră, lumînari, spalat și un pahar de ceai dimineața plătește 45 de ruble lunar. Pentru masa de prînz, pe care o ia în altă parte, compusa din trei feluri de mîncare, pîine alba și o litra de bere, plătește 50 de ruble asignate. De masa de seară nu vorbește nimic, poate ca îi era suficientă cea de la prînz.

Pentru îmbrăcăminte și drumurile ce are de făcut în oraș nu-i mai rămîne nimic; așa că și aceste două nevoi îl necajesc foarte mult. „Și traiu ce pîna acum am petrecut nu-mi mai este suferit și nu este cu puțință caci îmi trebuiește multe și de n-oiu avea al meu, nimenea nu-mi dăruiește. Asemenea, ma rog ca vremea primirii de cheltuială să fie hotărîtă, caci din pricina neorînduitei trimiteri totdeauna mă aflu în datorii, de unde urmează ca tot ce cumpăr să mă ție mai scump ca de ași cumpara cu bani gata ce să mărturisește de toți ce traiește (sic) cu datoriile. Hotărînd de soroc începutu acestui viitor an nou și trimițîndu-sa de-a-dreptu în a mea primire, căci prin ocîrmuire totdeauna patimesc necazuri, pă cum și acum, că banii ce s-au trimis în urmă prin

consulat și aici prin cancelaria excelenței sale ministrului, pînă acum în ochi nu i-am văzut“.

În încheierea scrisorii, Gănescu repetă rugămintea de a i se trimite bani cît mai grabnic, spre a nu mai fi obligat să facă ceea ce nu dorește, adică să reclame.

La urma, pe un bilețel separat, își trimite ultima adresă, în rușește și franțuzește. Reproducem pe cea din urmă: „à la petite Lubeanca dans la maison du Borodina, chez l'étranger, locataire de la maison Gregoire Makarovitze“.

Scrisoarea de mai sus, trimisă de Niculae Gănescu la 26 decembrie 1835, din Moscova, ajunge în București, la Eforie, pe ziua de 9 ianuarie 1836; după ea urmează alta, scrisă în 13 ianuarie 1836.

În această din urmă, Gănescu arată pe scurt că Academia a trimis certificat de învățatură și purtarea lui „în căile moralicești și virtuoașe“ și e sigur că Eforia l-a și primit.

Apoi se grăbește să anunțe că chiar în ziua în care trebuia să trimită scrisoarea a fost înștiințat că i-au sosit banii însă a rămas foarte mirat că i s-a spus că nu are de încasat decît 766 ruble asignații, în loc de una mie ruble.

Prin aceasta trimitere în bani rușești, spune el, Eforia îl păgubește din nou, așa cum l-a păgubit și în trecut cînd i-a trimis galbenii „ciopliți și opăciți“. Și socotind că Eforia „este o casă a averii patrii“ ea trebuie să aibă, neapărat, numai „monedă curată și vicleșugurile zarafilor să nu o poată amăgi“. Așa că a rămas foarte decepționat cînd a văzut că banii trimiși nu i-au fost socotiți după cursul oficial din Rusia, ci după precupețirea zarafilor.

Convins că Eforia nu-l privește cu ochi buni o roagă totuși și de data aceasta să nu-i mai facă atîtea mizerii ca să poată să-și urmeze învățatura „*pa cum să cade*“ și să nu-i mai întinda lațuri, fiindcă el tot nu cade în ele. Să aibă aceeași grijă de el cum a avut și de ceilalți „*trimiși compatrioți*“ ai săi.

La aceste două scrisori ale lui Gănescu, Eforia răspunde la 28 februarie 1836, în cuvinte puține, ocolind ce nu-i convine și muștrîndu-l pe alocuri de felul cum scrie și se poartă față de această instituție. De asemenea, îi răspunde categoric că nu-i mai acordă nici o prelungire de bursă deoarece „Statutele ce mărginesc lucrările aceștii Eforii, cît și împrejurările bugetului școalelor, nu mai iartă pe Eforie ca să facă cheltuieli pe o vreme nemărginită și să (te) ție pe dumneata acolo în oricîtă vreme vei dori să șezi. Eforia scrie dar dumitale, și acum cu cea din urmă hotărîre, că nu poate a mai ținea pă dumneata mai multă vreme decît numai într-acest an 1836. De aceea și trimite dumitale acum, prin Casa poștii rușești de aicea, optzeci și cinci de galbeni împărătești, *buni la cumpănă*, pentru cheltuiala curgătorului an, rămîind a ți se mai trimite, încă la sfîrșitul anului, cheltuiala drumului pentru întoarce-rea aici.

După chipul samei (dării de seamă) care dumneata arăți, în scrisorile ce adresezi Eforiei, s-ar fi convenit să se înceteze de acum ajutorul

ze și se dă, pentru că nu numai te arăți necunoscător de această facere de bine, ci faci și imputări necuviincioase Eforiei.

Dumneata dar să te pătrunzi mai bine de datoriile ce trebuie să pazească un școlar, în sfera îndeletnicirilor sale, și să dai mai bună încredințare Eforiei că te folosești de bune învățături atât în științe cât și în purtare de omenie“.

Această scrisoare a Eforiei, scrisă la 28 februarie 1836, dar — după cum se vede dintr-un răspuns al lui N. Gănescu din 9 aprilie — pusă la poștă abia pe ziua de 13 martie, a ajuns la Moscova în 2 aprilie, iar el a primit-o pe ziua de 7 aprilie.

Pentru acest motiv, văzînd Gănescu că au trecut două luni de cînd trimisese ultima scrisoare fără să primească nici un răspuns și „avînd înaintea ochilor acel atît de împietrit obicei, despre partea Eforiei, a nu-mi răspunde și iarăși fiind în stare de desnădejduire“ a făcut reclamație ocîrmuirii. Ii pare însă foarte rău dar nu se simte cu nimic vinovat, totuși va cauta s-o oprească, dacă va fi posibil.

Arată apoi că nu poate pricepe cum s-a pripit Eforia în hotărîrea luată de a-i trimite bani numai pînă la sfîrșitul anului 1836, cînd știut este că anul școlar început în toamna celui an se termină în septembrie viitor (1837) „după vacanție și cînd se sloboade de la Ministerium diplomele“.

I se pare curios și faptul că i se aduce la cunoștință, ca ceva extraordinar, că i se va trimite bani pentru cheltuiala drumului, pentru a se întoarce în patrie, cînd acest lucru e de la sine înțeles. Le rabdă însă pe toate fiindcă „n-au rămas multă vreme pînă voiui putea să deslușim pe fața“. La unele chestiuni pomenite în scrisoarea Eforiei nu răspunde, le trece cu vederea. Pomeneste însă din nou, cu tot regretul, că n-a găsit nici o înțelegere de a i se majora bursa, iar din această cauză trebuie să trăiască mai departe într-o odaie mizerabilă, băgată în pămînt, umedă, murdară și friguroasă.

De la începutul lui aprilie 1836 pînă în august același an nu mai cunoaștem nici o corespondență purtată între Niculae Gănescu și Eforia școalelor; la 3 august însă o nouă scrisoare de la Moscova este trimisă de nevoiașul student valah la București.

În această scrisoare, Gănescu spune că din copilăria sa a avut multe de îndurat, dar de cînd a plecat în străinătate, la învățătură, necazurile și lipsurile au devenit și mai mari, insuportabile. Și toate acestea nu se datoresc decît Eforiei ai cărei conducători n-au decît un singur scop — a-l dezamăgi și a-l pierde cu totul. Prin felul cum s-au purtat cu el, boierii efori au căutat să distrugă cu desăvîrșire „un mugur“ ce-ar putea fi de mult folos patrii. Și dacă, uneori, în scrisorile sale Gănescu a răspuns altfel de cum ar fi trebuit, aceasta se datorește numai situației disperate în care se găsea. Dar și acum se găsește în aceeași situație, pentru care motiv nu regretă și nu retractează nimic din ceea ce a spus, ci își menține și de data aceasta toate afirmațiile și acușările de mai înainte, fiindcă Eforia dintru început n-a avut decît un singur gînd „adecă a mă rapune“, iar prin această faptă urită să descurajeze și pe alți tineri care, ca și el, ar dori să învețe spre binele patriei. Boierii

efori se ostenesc „a vătămă și a zădări” activitatea lui. Din această cauză s-ar putea întâmpla într-o zi ca în toată truda și osteneala ce depune să fie copleșit și să nu reușească a ajunge la scopul final, iar atunci „fără izbîndă și ca o pradă a nenorocirii voi fi jertfit cruzimii ei, departe și fără mărturia patrii, bunei mele patrii”.

„Deosebit de aceasta îmi trimiteți bani lipsă, socotindu-i ca deplin, din care mult păgubesc; nici odată nu mi-ați trimis la vremea orînduită, ca să pociu să-mi țin socoteala. M-ați băgat și în cheltuieli de prisos, ce au fost pe atîtea hîrtii și celelalte știute și [de] dumneavoastră, ce urmează în judecări, ce întrebuițam ca să-mi scap viața de osîndirea dumneavoastră îngrozită”.

Anunță apoi că, la 9 iulie acel an (1836) în urma examenului dat, a trecut în anul al patrulea de studii și cel din urmă. Dar despre aceasta însăși Academia, din proprie inițiativă, și-a luat osteneala să anunțe Eforia spre „a-mi apăra dreptatea și a mă mîntui de necazuri”. În scurtă vreme, înștiințarea Academiei va ajunge la București „prin mijlocirea excelenței sale Ministrului trebilor din lăuntru, spre mai desăvîrșită încredințarea dumneavoastră”. „Deci rog pă dumneavoastră, ca pă acest după urmă an, să-mi trimiteți ce-mi este de trebuință, și pă cum am mai arătat; adevă pentru masă și lăcaș ruble una mie, și pentru ale îmbrăcămîntei și învățării cinci sute, socotiți în asignații, pă cum și eu îi cheltuesc. Acesta este lucrul sfînt. Și dumneavoastră nu veți primi să mînați (întîrziati) treaba mai departe”.

În ceea ce privește arătarea Eforiei că n-are posibilitatea să ție cu cheltuială, vreme prea îndelungată, pe studenții ei din strainătate, N. Gănescu dă o sugestie ironică acestei instituții pentru „a-i întrema acum dă-răpănata ei stare”. Și anume cei care conduc Eforia, fiind oameni cu stare materială bună, să nu mai primească nici o leafă. Ba din contra, din venitul lor particular, să dăruiască Eforiei cît pot mai mult, fiindcă numai astfel această instituție își va ajunge scopul propus de întemeietori. În acest fel, tinerii săraci, dornici de învățatură, ar fi ajutați fără multa bătaie de cap. Și numai în felul acesta, acei boieri conducători ai Eforiei ar putea să se numească buni patrioți și adevărați stîlpi ai țării. Făcînd așa ei vor fi într-adevăr o ușurare pentru cei nevoiași, o bună povață și îndreptare spre dreptate, apropiindu-se astfel de nemurire și devenind prin această faptă moștenitori ai „fericirii veșnice”.

În august 1836, N. Gănescu trimite o scrisoare în care arată că Eforia n-are dreptate cînd socotește că el e la învățatură de șase ani și nu i se mai poate trimite ajutor pe încă un an. Răspunde că a plecat din țară la 16 martie 1831 și a ajuns în mai la Harkov, iar în acel oraș a trebuit să stea pînă a învățat limba rusă, deoarece știut este și Eforiei ca în Rusia „lecțiile se citesc (învață) în limba norodului de aici, pa care de acolo (din țară) nu o cunoșteam”.

Și numai după ce a învățat limba rusă bine și latineasca cît a putut, s-a dus la Moscova unde s-a înscris ca student regulat la Academia medico-hirurgicală, în septembrie 1833.

Iar vremea ce s-a scurs de la ajungerea la Harkov, unde a stat „spre învățatura unei limbi” pînă la înscrierea în Academie nu trebuie să se pară

atît de lungă conducătorilor Eforiei, fiindcă ei ştiu destul de bine cît le-a trebuit lor cînd au fost la învăţătură în ţările apusene şi de cîte ori şi-au prelungit timpul învăţaturii. (Prin această frază se face aluzie chiar la Petrache Poenaru, conducătorul Eforiei, care a stat aproape zece ani în ţările apusene ale Europei).

Şi apoi, el nici nu se poate compara cu înaintaşii săi, deoarece aceştia au avut o altă pregătire din familie şi chiar din „pruncie“ au fost educaţi, îngrijiţi şi îndestulaţi cu de toate — „condiţii neapărate spre dobîndirea înaltelor învăţături“.

Aşa că, în această situaţie, nu-şi poate închipui cum atîţi oameni învăţaţi şi bogaţi, conducători ai Eforiei, nu pot îngriji de unul ca el ce a fost lipsit de binefaceri norocului, de care ei s-au bucurat din belşug.

În afară de cele de mai sus, el aminteşte că a pierdut multă vreme cu „desele boale“ cauzate de lipsuri, supărări şi alergături în toate părţile spre „a-mi scăpa viaţa din osîndirea dumneavoastră. Căci în tot chipul v-aţi îmbărbătat ca sa mă răpuneţi şi să nu mai pociu nici să încep lucru, nici să-l prelungesc, acum nici să-l săvîrşesc, încurcîndu-mă cu felurimi de piedici ca să nu pociu fi odihnit şi să lucrez cu liniştire (cît din aceste pricini am pierdut) ; urmări desăvîrşit împotriva cuvinţii ce trebuia să urmaţi.

Mărturisiţi adevăru, vă rog, dacă eu din nevoie (lipsă) m-aş fi ratăcit pă vreo cale din acele ce-mi deschideţi şi mă împingeţi ca să pornesc, care v-ar fi fost îndreptările, nu este aşa ? Prinde orbu scoate-i ochii. Şi dacă banii prin care aţi fi savîrşit un astfel de lucru sînt ai Patriei, aţi fi cugetat să o despăgubiţi ? Din aceste arătări se poate înţelege multe, ce acilea nu să pot arăta“.

În urma tuturor acestora, N. Gănescu spune că nu mai poate aştepta decît puţină vreme şi dacă nu primeşte în timpul cel mai scurt „cuvîncioasa cheltuială“ pentru ultimul an de învăţătură (septembrie 1836 — septembrie 1837) „mă jur pă numele cel sfînt că voi fi silit... sa mă jeluiesc împărăteştii sale măriri“ (împăratului).

Şi în această jeluire el spune că va arăta tot, cu cifre şi date precise „prescriere din punct în punct, cu deosebite şi adevărate marturii, împreună cu hîrtia ce am de la Ocîrmuire a gheeneralului Kiselev cu care mă încredinţează că vă îndatoraţi a-mi trimite cheltuiala pînă la sfîrşitul cursului“.

Prin urmare, roagă pe conducătorii Eforiei ca văzînd cele pomenite în ultimele două scrisori să chibzuiescă cum trebuie şi să-i trimită cheltuiala ce i se cuvine pînă în septembrie 1837 „să nu mă opriţi în mijlocu drumului, caci despre partea mea, nici o zminţteală nu au fost“. Iar dacă eforii nu vor urma cum trebuie în pricina lui, s-ar putea să cadă asupra lor „*vreun ponos mai însemnat*“ din partea înaltei stăpîniri. Şi i-ar face deosebită plăcere, dacă, cel puţin acum la sfîrşitul studiilor, Eforia ar fi înţelegătoare şi mai omenoasă, ca să poată şi el a-i respecta „ca pă nişte de bun neam compatrioţi“.

Dintr-o altă scrisoare a Eforiei, pe care n-o cunoaştem de fapt, dar pe care o deducem din răspunsul lui Gănescu, i se aduce la cunoştinţă că apoteca (farmacia) anume aranjată pentru el e gata şi îl aşteaptă să vie cît

mai degrabă în țară. La aceasta, el se roagă de Eforie să mai aibă puțină răbdare pînă va termina și medicina care este „*mai de folos patrii*”. „Și cu întoarcerea mea acolo, voi primi și mă voi îndatora, ca să amîndouă aceste slujbe să ocărmuesc”.

În încheierea scrisorii roagă să i se dea răspuns cît mai în grabă — dacă este posibil chiar cu prima poștă — ca să știe cum să procedeze, deoarece cursurile încep peste cîteva zile, bani de cheltuială nu are, iar vremea nu-l iartă ca să aștepte cu lunile.

Conducătorii Eforiei însă ambițioși ca întotdeauna să nu fie călcați pe picioare de nimeni și cu atît mai puțin de „ucenicii” lor, nu înțeleg nevoia și rugămințile lui Gănescu, nu se grăbesc nici cel puțin să-i răspunda.

Trece destulă vreme pînă cînd, la 4 noiembrie 1836, Eforia îi răspunde lui Gănescu. Dar din nefericire pentru el și această scrisoare e rece, aspră și dureroasă; nu cuprinde nici o veste bună, ba din contra muștrări, anunțarea că nu i se va mai trimite nici o bursă, decît bani de întoarcere, dar și aceia cu o anumită obligație din partea lui.

Scrisoarea fiind un adevărat document al vremii de-atunci, în care se arată precis felul cum înțelegeau conducătorii Eforiei să ajute cu bani și cu sentimente părintești pe studenții săraci din străinătate, să ne fie permis a reproduce o bună parte din ea în rîndurile de mai jos.

Astfel, după ce i se arată că ambele scrisori trimise de el, la 3 și 17 august, au fost primite de Eforie, i se spune că s-a constatat din cuprinsul lor că n-a dat nici o atenție sfaturilor trimise, ba mai mult decît atît „*ai ieșit din scopul adevărat ce trebuia să aibă cererea ce făceai. Și amăgindu-te din niște păreri proaste ai îndrăznit a scrie astfel către această autoritate, încît citindu-să înfricoșările și alte amenințări ce faci Eforiei, printr-acele adresuri, să judecă foarte rău despre întregimea minții dumin-tale.*”

De aceea, fiindcă toți cei ce primesc ajutoare de la asemenea cale (?) făcătoare de bine, trebuie să fie cu respect și recunoștință, arătînd semne de oameni cu caracter de cinste, iar nu de adăpare de (indescifrabil) imorale și netrainice, Eforia îți face știut, că de vei mai îndrăzni a te mai adresa și altă dată cu asemenea scrisori, atunci va fi silită să scoată copii după acele scrisori și să le trimită la ghegeneralicescul consulat rusesc de aici, ca de acolo să se înștiințeze și Academia unde te afli, ca să-ți cunoască semeția și nemulțumirea ce arăți la ajutorul ce ți se face.

Eforia ți-a arătat, în nenumărate rînduri, că statutele acestui așezămînt nu iartă ca să sloboază casa școalelor o vreme nemărginită și după voința studentului, mai vîrtos cînd nici rezultatul învățăturii dumin-tale este potrivit cu dorința Eforiei. Căci orice atestat s-a văzut trimis de acolo s-a cunoscut că este pentru un școlar *volontaire*, adică neregulat, ce nu urmează după orînduială cursurilor academice.

Fiindcă, dar, dumneata n-ai înțeles cele scrise de Eforie și te-ai arătat cu astfel de nemulțumire, *Eforia își trage cu hotărîre mîna de la ajutorul ce-ți da pînă acum.* Și îți hotărăște, în cele din urmă, ca să nu mai aștepți alt ajutor decît acela ce l-ai putea avea pentru cheltuiala drumului, la întoarcerea aici, dacă vei încredința cu cheazășie dată aici că



întoarcerea dumată se va urma îndată ce vei primi banii pentru această cheltuială a drumului“.

Această scrisoare trimisă în 4 noiembrie 1836, nu știm precis când a ajuns la Moscova, presupunem că între 15—20 ale aceleiași luni. Dar înainte de a primi scrisoarea de mai sus, N. Gănescu scrie Eforiei, la 2 noiembrie, că și-a dat seama, după îndelungată vreme de când n-a primit răspuns, ce intenții are Eforia față de el. Arată apoi că n-a putut trimite, așa cum a promis, prin Ministerul de interne certificatul în care se arată învățătura și purtarea lui, dar acest fapt nu se datorește unei neglijențe, ci situației politice din Rusia.

Trimite însă cu această scrisoare certificatul Academiei, din care se vor convinge conducătorii Eforiei că el nu pierde timpul în zadar la Moscova.

În cele din urmă îi roagă să se convingă o dată (nu cunoștea cuprinsul scrisorii din 4 noiembrie) că *„strașnic pățimesc din lipsa cheltuielii și că am făcut multă datorie zălogindu-mi lucrurile. Sînt și bolnav, a venit iarna, mi-a venit pieirea, clima de aici m-au prăpădit cu totu. Am trebuință de multe lucruri neaparate, lipsa cărora foarte îmi împiedică înaintarea, la care eu vinovat nu sînt“*.

În sfîrșit, îi anunță că dacă în vreme de șase săptămîni de la data cînd trimite scrisoarea, nu va avea răspuns, cu bani sau fără bani, să fie încredințați că, ca un om „desnădajduit de viață și norocire, pă cum am arătat, voi năzui la *Putere*, nu cu gînd de a face cuiva rău, ci cerînd milă spre a mea mîntuire ; și, cum vă va fi voia“.

Niculae Gănescu n-a trebuit să aștepte șase săptămîni ca să primească răspunsul la această scrisoare, fiindcă răspunsul fusese dat la 4 noiembrie 1836, pe baza scrisorilor din august, și pe care desigur îl primise la scurtă vreme după trimiterea ultimei sale scrisori din 2 noiembrie.

Nu știm cum a procedat cînd a luat cunoștință de hotărîrea Eforiei de a nu-i mai trimite nici un ban de cheltuială. Desigur că a reclamat ocîrmuirii rusești, consulatului din București și poate chiar împăratului, așa cum anunțase într-una din scrisorile sale.

Dar, pînă la îmbunătățirea situației, în urma presupuselor reclamații, N. Gănescu trebuie să fi suferit foarte mult, dacă, atunci la începutul lui noiembrie se gasea într-o stare jalnică : fără bani, cu lucrurile amanetate și mai presus de toate și bolnav.

Nu știm cît a durat această perioadă de suferință ; desigur că mult, fiindcă abia la jumătatea lui mai 1837, Secretariatul statului, la intervenția consulatului rusec, se adresează Eforiei școalelor să hotărască ce va crede de cuviință în pricina lui Niculae Gănescu. Și aceasta cu atît mai mult cu cît însuși președintele Academiei de medicină din Moscova propune, în trei puncte, ajutorarea lui Gănescu. Întîi să i se trimită bani de cheltuială pînă ce-și va termina și „cursul doctoriei la care se îndeletnicește acum“ ; al doilea — cheltuiala drumului de la Moscova pînă la București și al treilea — să i se acorde o sumă „*cuviincioasă*“ pentru cumpărarea anumitor cărți absolut necesare științei medicale.



Eforia însă, în loc să se grăbească a satisface această cerere propusă de atâtea autorități de seamă, începe o nouă corespondență cu Secretariatul Statului arătând că, dintru început, ea n-a avut nici o obligație față de Gănescu, iar mai apoi că el a depășit timpul convenit pentru învățătura studiului farmaciei, nepomenind nimic de știința medicală pentru care, realmente, întârziea N. Gănescu la Moscova.

La acea dată, Eforia putea face ușor acest istoric al lui N. Gănescu, fiindcă generalul Kiselev, de care ar fi trebuit să țină seamă, nu se mai găsea în Valahia, Minciaki, consulul rusesc fusese schimbat prin Rückman, iar Secretariatul Statului era condus de un alt boier, care nu cunoștea situația și întreaga suferință a lui Niculae Gănescu. Prin acest procedeu, Eforia căuta să convingă autoritățile mai sus amintite că singur Gănescu poartă toată vina; iar dacă, în caz contrar, s-ar hotărî ajutorarea lui din nou, atunci această binefacere să întârzie cât mai mult.

Și într-adevăr, la 21 mai, ajutorarea lui N. Gănescu rămâne de ne-actualitate și lipsită de orice temei formal din partea Eforiei.

În acest timp, N. Gănescu, mâncat de mizerii, ros de boala, chinuit de nostalgie și supărat, se lupta din greu cu clima nepotrivită pentru firea lui, cu drumurile lungi pînă la facultate și învățătura medicinei ce urma. Cu toate acestea, își termină cu bine anul școlar și la 4 septembrie 1837 obține, în urma examenelor date, diploma de doctor și calificarea de ajutor de spîter.

În urma acestor fapte, președintele Academiei din Moscova înștiințează consulatul general al Rusiei din București că tînarul Gănescu și-a terminat misiunea la Moscova și nu rămîne decît să i se trimită bani pentru a se întoarce în patrie.

Pentru acest motiv, la 15 octombrie 1837, consulul Rückman anunță Secretariatul Statului, iar acesta cu două zile mai tîrziu, trimite o adresa Eforiei școalelor rugînd-o să ia în serioasă considerație intervenția consulatului rusesc, precum și certificatul Academiei din Moscova și să trimită de urgență bani de drum lui N. Gănescu.

La această cerere, Eforia răspunde că, cu mare greutate și numai vazînd cele două anexe oficiale, s-a convins a trimite bani de drum lui Gănescu. Suma fixată este una sută galbeni care s-au depus la consulatul Rusiei spre a fi trimiși la Academia din Moscova. Face însă rugămintă insistentă către Secretariatul Statului să intervină, prin consulat, la președintele Academiei să nu dea banii în mîna lui Gănescu pînă ce nu va primi de la el „sigură încredințare că îndată ce va primi arătata sumă de bani sa va scula și va veni aici în patria sa. Iar de se va întîmpla ca Gănescu să primească acești bani și sa-i cheltuiască în alte trebuințe ale sale, să se știe hotărît, precum i s-au mai făcut cunoscut și în alte rînduri, că Eforia nici este împruternicită, nici are mijloace de a mai trimite alți bani”.

Dar de ce îi era frică Eforiei n-a scăpat. Consulatul rusesc, din ce cauză nu știm, n-a înștiințat Academia din Moscova de această dorință și clauză a Eforiei, așa că Academia a dat banii în mîna lui Gănescu; cu toate acestea, el n-a putut părăsi Moscova, deoarece era plin de datorii, iar

creditorii prinzînd de veste că vrea să se întoarcă în patrie, nu i-au dat posibilitatea să plece.

Dar nu ne puferm închipui cum a crezut Eforia că un om poate să stea un an întreg într-o țară străină fără nici un ajutor. Așa că, desigur, cînd N. Gănescu a primit cei o sută de galbeni și-a plătit din ei o parte din datoriile mai presante și a intervenit apoi să i se trimită alți bani și pentru anul școlar 1836—1837, adică pentru răstimpul în care făcuse toate datoriile.

Pentru acest motiv, la sfîrșitul lui martie 1838, Secretarul de Stat, la intervenția consulului rusesc, roagă din nou Eforia școalelor să mai trimită 2250 ruble de hîrtie lui Gănescu pentru a-și putea plăti datoriile, fiindcă altfel nu se poate întoarce în țară, fiind și bolnav. Iar dacă „*se va mai lăsa acel student acolo și datoriile lui se vor înmulți iar, fara nu va dobîndi nici un folos de jertfele ce au făcut pînă acum Casa școalelor*“.

Eforia s-a făcut foc și pară văzînd această nouă hîrtie prin care i se cere o altă sumă de bani pentru Gănescu. Ea răspunde Secretariatului Statului că e foarte nedumerită de întorsătura lucrurilor, iar în ceea ce privește datoriile lui Gănescu n-o interesează de loc și dacă el vrea să dea altă destinație banilor, decît pentru cheltuiala drumului „acea suma sa rămîie nedată și să se întoarcă la Casa școalelor“.

După părerea ei, este „o învederată mistificație din partea studentului care de se va mai lua în băgare de seamă, Eforia atunci va cădea în răspundere căci întrebuițază fondurile aceștii case în ajutoare nepotrivite“.

De aceea, Eforia bazîndu-și hotărîrile pe „starea bugetului și pă socoteala ce i să cere pentru cea mai mică sumă“, anunță categoric că nu mai poate trimite nici un ban pentru Gănescu, „*fiindcă numitul student uneltează felurimi de pricinuirii și cu aceste își arată dorința ce are de a se întoarce în patria sa*“.

Cu aceasta ultimă hîrtie se încheie dosarul și corespondența referitoare la N. Gănescu, dîndu-ne să înțelegem că nu i s-a mai trimis nici un ban.

Și acum, din toate cele de mai sus ajungem la concluzia că ambele părți au fost vinovate, atît Eforia cît și Niculae Gănescu, dar acesta din urmă cu mult mai puțin, fiindcă, departe de țară și dornic de învațătură, el trebuia sfătuit și încurajat mai mult și sub nici un motiv lăsat în voia soartei.

Dintru început și pînă la sfîrșit Eforia nu l-a privit cu ochi buni; cauza adevărată nu o cunoaștem iar cea pomenită în scrisori nu corespunde totdeauna cu realitatea. Și chiar atunci cînd a promis generalului Kiselev că-l va avea în grijă pînă la terminarea studiilor, Eforia nu s-a ținut de vorbă. Bani nu i-a trimis la timp, ci cu foarte mare întîrziere; la unele scrisori i-a răspuns foarte vag, iar la altele de loc. Ba cîteodată, sub influența probabil a unor anumiți funcționari răuvoitori, întrebuița chiar șiretlicuri și lucruri urite: scria scrisorile la o anumită dată și le punea la poștă cu 3—4 săptămîni mai tîrziu, iar atunci cînd le trimitea, cu mare întîrziere, le data cu o dată mult anterioară punerii lor la poștă, lăsînd să se creadă că scrisorile au fost trimise la timp.

La toate insistențele lui Gănescu de a i se majora bursa, pentru a duce un trai mai omenesc, nu i s-a acordat nici o înțelegere, ba din contra, de unde în primul an i s-a trimis 100 de galbeni, în ceilalți următori nu i s-a dat decât 85 de galbeni și aceștia de câteva ori în stare proastă, pricinuindu-i destulă pagubă la schimb.

În această ordine de idei, după cum spune N. Gănescu, Eforia n-a privit cu ochi buni studiul farmaciei; dar acest fapt nu reiese de nicăieri. Ba din contra, în una din scrisori i se spune că s-a înființat în țară o *apotecă* oficială a statului, care așteaptă cât mai grabnic să-i vie conducătorul de la Moscova. Nu știm dacă această farmacie de stat era înființată sau nu, cu toate că ea fusese prevăzută încă din 1832 în proiectul de învățămînt medical, care cuprindea, pe lângă altele, și o catedră de farmacie<sup>6</sup>.

Cercetînd istoricul farmaciei<sup>7</sup> în Muntenia nu găsim pomenită nici o farmacie a statului în perioada de la 1837—1845. Și printre farmaciștii din acea vreme nu e amintit nici un conducător al ei, și cu atît mai puțin numele lui Niculae Gănescu, care studiasse pe cheltuiala țării acest folositor meșteșug.

E adevărat că, în 1837, domnitorul Alex. Dim. Ghica, la propunerea Eforiei școalelor, a stabilit o bună rînduială acestei științe, alcătuiind o comisie compusă din doctorii Capitalei și șapte farmaciști ca să întocmească statutul organic al farmaciilor. După acest statut nimeni nu putea practica arta farmaceutică dacă nu posedă un titlu și o diplomă de la una din școlile de farmacie din Europa. Textual, documentul spune următoarele: „Nimenia din spișeri nu va fi volnic a deschide spișărie în această țară, sau a întrebuinta acest meșteșug pînă nu va înfățișa mai întîi la comisia dohitoricească diploma doveditoare că au petrecut cursul învățaturii și al praxii la vreuna din Academiile statornicite în Europa“.

După Statul, numărul farmaciilor din București se limita la 20; și tot atunci, în 1837, s-a înființat stărostia farmaciștilor cunoscută sub numele de „*gremiul spișerilor*“, schimbat în 1856 în *Colegiul farmaceutic*<sup>8</sup>.

Și acum, un lucru curios și destul de dureros e faptul următor: în toamna anului 1836, Eforia anunța pe N. Gănescu că nu-i poate trimite nici un ban pentru cheltuială și învățatură pe „*o vreme nemărginită*“ și aceasta cu atît mai mult că rezultatele învățaturii lui nu corespund cu dorința Eforiei.

Dar în timp ce-i trimitea această dureroasă veste lui N. Gănescu, aflăm din hîrțile Eforiei că ea acordă, după dispoziția domnitorului, un ajutor de una sută galbeni unui oarecare student în medicină, Hariton Gheorghiadis. Tînărul acesta, deplin verificat pînă la acea dată că nu făcuse nici o ispravă în peregrinările lui aventuroase din Anglia și America, fusese totuși ajutat, deoarece mama lui, care înaintase cerere Domnitorului, era soția răposatului doctor ce pînă la sfîrșitul vieții a fost medicul

<sup>6</sup> N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 201.

<sup>7</sup> Dr. N. I. Angelescu, *Acte și documente din trecutul farmaciei în Țările Românești*, București, 1904.

<sup>8</sup> Dr. N. I. Angelescu, *op. cit.*, p. 12—13, 15, 16, 85.

de casă al hatmanului Costache Ghica, fratele Domnitorului, cu care, desigur, vorbise înainte de a rezolva favorabil această cerere.

Prin urmare, Eforia avea bani pentru unii, iar pentru alții nu. Ori, acești bani, după părerea noastră, mai cu dreptate trebuiau trimiși lui Gănescu, deoarece de bine de rău învățase ceva, iar certificatele Academiei din Moscova confirmau acest fapt, pe cînd celălalt tînăr stătuse șapte ani pînă la acea data pe pămînt străin fără să facă nici o ispravă. Ba mai mult decît atît, mincinos, spunînd că dintr-un naufragiu de-abia a scăpat cu viață, pierzîndu-și toate actele, este silit să învețe din nou la un spital din Edimburg, pentru a-și lua o altă diplomă.

Se vede dar din informațiile de mai sus și din multe altele<sup>9</sup>, care vor forma subiectul unui studiu aparte, că acest tînăr care zicea că-și face studiile în Anglia era un adevărat pierde-vară, care nu merita nici un ajutor din partea Eforiei, făcîndu-se în felul acesta o mare nedreptate lui Gănescu.

În tot timpul studiilor, Eforia nu i-a trimis niciodată bani din proprie inițiativă și dorința, ci numai din ordin și ca să înlature atmosfera rea ce se crease în jurul ei.

Aceasta instituție, care avea de scop să ajute pe studenții săraci, oriunde și-ar fi făcut studiile, în Răsărit sau Apus, s-a purtat cu el cît se poate de vitreg. Nu cunoaștem alte documente care să ne arate dacă Eforia i-a mai trimis bani de drum sau nu. Așa că multă vreme am socotit că Niculae Gănescu nu s-a mai întors în țară. Oricît am cercetat Arhivele statului și la Academia R.P.R., sau ne-am interesat la familii care poarta acest nume și pe care i-am socotit descendenți direct sau indirect, n-am putut afla nimic despre el.

Din aceasta cauză am fost sigur că s-a stabilit în Rusia sau s-a prăpădit acolo înainte de a putea ajunge să beneficieze de pe urma trudei și învățaturii lui. Această idee mi-am schimbat-o însă cu mulți ani în urmă, cînd am găsit cîteva însemnări care amintesc de existența lui Niculae Gănescu în țară.

Astfel, am aflat că, în 1838, doctorul Niculae Gănescu obține libera practică în București<sup>10</sup>, ceea ce înseamnă că el s-a întors din Rusia îndată după terminarea studiilor și a posibilității de a avea bani de drum. Întors în țară, el s-a stabilit și și-a exercitat profesiunea în București, după cum ne arată unele marturii din acea vreme.

În 1840 îl aflăm ca medic practician în București și tot atunci îl găsim pe „lista chirurgilor și mameșilor” din Muntenia<sup>11</sup>. Între 1846—1849 funcționează ca medic primar al Institutului de alienați și neputincioși de pe lângă mănăstirea Mărcuța, în vechea clădire în care altădată Alexandru Ipsilante instalase o fabrică de testemeli<sup>12</sup>. În iulie 1848, în timpul

<sup>9</sup> Arhivele Statului, Ministerul instrucțiunii, dosar 7776/1836; 6040/1838.

<sup>10</sup> Dr. V. Gomoiu, Repertor de medici, farmaciști, veterinari (personalul sanitar) din Ținuturile Românești, vol. I (înainte de anul 1870), Brăila, 1938, p. 158.

<sup>11</sup> Dr. V. Gomoiu, op. cit.; Almanah al Curții și al Statului din Principatul Valahiei, pentru anul 1840.

<sup>12</sup> Al. G. Gălășescu, Eforia Spitalelor Civile din București. București 1899, p. 804, 816; Acele Eforiei, dosar nr. 31/47.

revoluției, doctorul Nicolae Gănescu, în afară de slujba lui, este trecut cu leață de 200 lei pe lună în calitate de colaborator la gazeta *Foaea Satu-lui*<sup>13</sup>, ce apărea în vremea guvernului provizoriu — redactor șef al acestei gazete era Nicolae Bălcescu, iar în calitate de colaboratori, alături de N. Gănescu, sînt amintiți următorii: Petrache Poenaru, Marin Fontaninu, Crețescu, A. Zane, C. Aristia, A. Marinovici, An. Adamovici și Radu Costea.

Din această informație rezultă că N. Gănescu făcea parte din categoria acelor oameni care voiau schimbarea lucrurilor din țară și era cunoscut, poate chiar amic, cu fruntașii mișcării revoluționare printre care se număra și Petrache Poenaru, care fusese socotit altădată de el unul din persecutorii săi, deoarece pe vremea cînd își făcea studiile în Rusia Petrache Poenaru era directorul Eforiei școalelor, de care depindea trimiterea burselor la studenții din străinătate.

În urma înăbușirii revoluției, cercetîndu-se toate persoanele participante, Nicolae Gănescu își pierde serviciul de la Marcuța și de-abia la 1850 este primit ca doctor în județul Muscel unde, probabil, a rămas multă vreme, obișnuindu-se cu viața liniștită de acolo și nemaî căutînd să se întoarcă în zgomotul și intrigile Capitalei. Numele lui nu-l mai găsim nicăieri amintit pînă la 1869, cînd se publică în ziare<sup>14</sup>, spre știința tuturor, lista medicilor care au dreptul de liberă practică în România. Printre aceștia, alături de 291 medici romîni și străini, e trecut și Nicolae Gănescu, fără sa se specifice pentru nici unul localitatea în care-și exercită profesiunea.

Dintr-o lucrare a profesorului Valeriu Bologa<sup>15</sup> aflăm, în afara de unele date pomenite pentru prima dată de prof. dr. V. Gomoiu, că Nicolae Gănescu s-a născut în 1799 și a murit în 1875 la Brașov, unde a fost un mare binefăcător al liceului brașovean, a cărui dezvoltare fericită o urmărea cu drag și căruia i-a lăsat întreaga lui avere, neavînd urmași.

Și tot profesorul Valeriu Bologa mai spune despre el următoarele: „Cum a fost ca medic, cu ce a contribuit la înjghebarea medicinei romînești, nu știm. Lucrări științifice nu au rămas de la el. După informațiile pe care le-am obținut de la persoane care l-au cunoscut (?!), nu-i prea plăcea să vorbească despre trecutul sau“. „Deși nu avea cabinet medical la Brașov, totuși dădea consultații la prietenii săi romîni. După felul cum trata pe bolnavi pare a fi fost aderent(?) al metodelor terapeutice simple și dușman al polifarmaciei. Astfel, într-un caz de cloroză, pe care toate tincturile și mixturile medicilor brașoveni nu o puteau influența, a prescris o cură riguroasă la aer liber, care a și avut efectul dorit“.

Celelalte informații din lucrările prof. V. Bologa și ale altor autori nu corespund cu realitatea și nu au nici o bază documentară. De exemplu: de unde s-a scos data nașterii și a morții și faptul ca a studiat și la Londra, cînd el n-a avut ocazia nici să vadă acel oraș? Se spune apoi ca Nicolae Gănescu a trăit înainte de Unire în Ardeal și s-a stabilit la Brașov în 1861. Dar cum se poate ca să se fi stabilit în 1861, înainte de

<sup>13</sup> Anul 1848 în Principatele Romîne, vol. II, București, 1902, p. 543.

<sup>14</sup> *Monitorul oficial* pe 1869, p. 1026.

<sup>15</sup> V. Bologa, Contribuțiuni la istoria medicinei în Ardeal.

Unire, cînd știm ca Unirea a fost în 1859, iar ca să fie înainte de Unire trebuia să fie în acel oraș (Brașov) cel puțin din anul 1858. Nici una din aceste date nu corespund documentelor, fiindcă după cum am văzut mai sus, el era în țară în 1869.

O altă greșeală e următoarea „strămutarea sa la Brașov pare a fi fost determinată de o legătură sentimentală cu o săsoaică, dacă cumva n-a fost la mijloc și un mobil politic, pe care noi nu-l mai cunoaștem”. „De o legătură sentimentală” nu mai poate fi vorba la un om ursuz, care trecuse de mult de o anumită vîrstă ce nu-i mai permitea aventuri, iar în ceea ce privește mobilul politic necunoscut, după cît se știe din înregistrarea faptelor, nu s-a întîmplat nimic grav ca să-l determine să-și părăsească țara de frica unei pedepse atît de mari.

În concluzie putem spune, în urma celor de mai sus, că viața lui Niculae Gănescu — primul doctor român din Muntenia<sup>16</sup> — în punctele ei mai importante este cunoscută și precizată. Rămîne de aici înainte ca timpul și împrejurările să ne rezerve posibilitatea de a ști cît mai mult despre activitatea lui profesională și socială.

---

---

<sup>16</sup> Niculae Krețulescu, care era socotit pînă acum primul medic român din Muntenia, și-a luat doctoratul la 21 iunie 1839. Vezi, Nicolae Krețulescu, *Amintiri istorice* (ediție îngrijită de I. Lugoșianu), București, 1940, p. 5.

# Colaborarea militară romîno-rusă în 1877-78 și cîștigarea independenței de stat a Romîniei

I. FOCȘENEANU

În războaiele ruso-turce din secolul al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului XIX, Rusia a dat Imperiului otoman lovituri repetate, care au slăbit treptat stăpînirea turcească ce apăsa de veacuri poporul romîn, frînîndu-i dezvoltarea lui istorică.

Politica anti-turcească a Rusiei, dusă cu consecvență timp de un secol și jumătate, ar fi putut determina să se ajungă mai de mult la independența de stat a Romîniei, dacă puterile apusene și Austria nu s-ar fi așezat în mod permanent de-a curmezișul acestei politici.

Urmînd politica așa-zisului „echilibru european”, aceste puteri luptau de fapt pentru păstrarea integrității Imperiului otoman,<sup>1</sup> format în veacurile negre ale evului mediu prin cîmpirirea și jefuirea altor popoare. Ele sprijineau în mod fațîș Turcia să-și mențină stăpînirea asupra acestor popoare.

Așa se explică faptul că, cu toate victoriile rusești asupra turcilor, numai grecii reușiseră să obțină în 1830 independența lor de stat, dar fără Tesalia și Epir care continuau să facă parte din vilaietele turcești ale Ianinei și Salonicului.

Celelalte popoare din Peninsula Balcanică și Romînia continuau — așa cum îi plăcea Porții să afirme — să facă „parte integrantă din Imperiul otoman”.

Deși ca urmare a victoriei armatelor ruse asupra turcilor în 1829 și a păcii de la Adrianopole, Țărilor Romîne și Serbiei li se acordă *autonomia administrativă*, acestea rămăseseră sub suzeranitatea Turciei, căreia îi plăteau un tribut anual.

În afară de plata tributului, Romînia continua să fie lipsită de suveranitate. Ea nu putea întreține relații diplomatice normale, nu putea să încheie tratate și convenții, nu putea bate monetă și conferi decorații, nu putea dezvolta armata decît în limitele fixate de Poartă, iar începînd din 1856 — și cu asentimentul celorlalte mari puteri europene.

Serbia suporta în plus, pînă la 1867, prezența unor garnizoane turcești la Belgrad și în alte cinci orașe ale țării.

---

<sup>1</sup> Amedée le Faure, Histoire de la Guerre d'Orient. Paris, 1878, p. 6—7.



Dar situația cea mai gravă o aveau populațiile din Bosnia, Herțegovina și Bulgaria. Nici victoriile rusești, nici răscoalele localnicilor nu reușiseră să limiteze jugul turcesc în aceste provincii. Ei continuau să îndure cea mai apăsătoare exploatare și cea mai sîngeroasă asuprire din întreaga Peninsulă Balcanică.

Această situație încordată a provocat aprinderea răscoalei pe la mijlocul anului 1875 în Herțegovina și Bosnia, iar în anul 1876 — în Bulgaria.

Incurajat de diplomația apuseană și de prezența flotei britanice în apele otomane, turcii trecură la reprimarea răscoalei cu o violență și o cruzime puțin obișnuită chiar în Imperiul otoman. Ținutul Filipopoli (azi Plovdiv) a fost supus unui adevărat măcel; bașibuzucii turci au torturat și masacrat 15 000 oameni, prefăcînd în cenușă 100 de localități.

Atrocitățile săvîrșite au avut un răsunet deosebit în Rusia, Serbia și Muntenegru. Acestea din urmă chiar declarară război Turciei în vara anului 1876.

Rusia, după ce a luat parte la o serie de conferințe internaționale nereușite, convocate în scopul de a găsi o soluție așa-zisă pașnică răscoalelor balcanice, a declarat și ea război Turciei la 24 aprilie 1877. Guvernul rus anunța Europa că acest război este întreprins pentru eliberarea creștinilor din lunga dominație otomană. În fond, adevărul istoric constă în faptul că lupta de eliberare a balcanicilor se împletea cu tendința de dominație a țarismului asupra străîntorilor.



Cu toată opunerea guvernelor burghezo-moșierești din România în anii premergători războiului, armata romînă a luat și ea parte la războiul ruso-turc de la 1877—1878.

Din analiza politicii externe și interne a acestor guverne (Lascar Catargi, general Florescu, Manolachi Epureanu și Ion Brătianu) rezultă clar că toate s-au așezat în acești ani pe poziția *neutralității*, adică pe poziția *trădării intereselor naționale*. Numai siliți de mișcarea pentru independență a poporului romîn și de armata rusă concentrată pe Prut, reprezentanții burghezo-moșierimii romînești au hotărît ieșirea din neutralitate, au semnat o convenție pentru trecerea armatei ruse prin România, iar mai tîrziu au acceptat ca armata romînă să coopereze la operațiunile militare din lungul Dunării și din Bulgaria.

Planul de campanie al comandamentului rus prevedea:

a) Ducerea unui prim eșalon de forțe format din 4 corpuri de armată<sup>2</sup>, concentrate încă din ianuarie 1877 în zona Balta, Tiraspol, Gura Galbenă, Orhei — adică în afara teritoriului Romîniei — pe o nouă zonă de concentrare la sud-vest de București. Schimbarea zonei de concentrare urma să se facă printr-un marș *strategic* executat prin România, pe baza unei convenții de trecere.

<sup>2</sup> Corpurile VIII, IX, XI și XII.

b) Forțarea Dunării cu forțele principale la Zimnicea—Șistov, precedată de o trecere *demonstrativă* la Măcin, în Dobrogea.

c) După trecerea Dunării, dispunerea forțelor în trei grupări strategice: *armata principală* care trebuia să înainteze repede peste Balcani în direcția Adrianopol, Constantinopol și două *grupări secundare* destinate să asigure protecția spre est, către Cadrilaterul bulgar și spre vest, către Vidin<sup>3</sup>. Armata rusă trebuia să evite asediarea cetăților și să meargă *repede*.

d) Concentrarea unui al doilea *eșalon de forțe* compus din 3 corpuri de armată,<sup>4</sup> destinat să opereze tot în Balcani. Concentrarea acestuia trebuia să înceapă după trecerea în întregime a primului eşalon în România, adică în jurul datei de 25 aprilie.

Din studiul liniilor generale ale acestui plan se vede că încheierea convenției de trecere cu România avea o deosebită importanță pentru desfășurarea operațiunilor cu rapiditatea prevăzută și în deplină siguranță.

Textul convenției propriu-zise avea 4 articole și se întregea cu o *convenție specială* compusă din alte 26 articole.

În linii generale, convenția prevedea că guvernul României acordă armatei ruse libera trecere prin țara noastră, iar cheltuielile rezultate din efectuarea transporturilor și a altor nevoi vor fi suportate de către guvernul rus. Prin articolul 2 al convenției Rusia „se obligă a menține și a face a se respecta drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și tratatele existente, precum și a menține și a apăra integritatea actuală a României”<sup>5</sup>.

Convenția specială reglementa transporturile pe căile ferate, aprovizionările și cantonamentele. Între alte înlesniri, se acordă armatei ruse o reducere de 40% pe căile ferate (art. VI) și permisiunea de a face rechiziții conform legii românești a rechizițiilor.

Din modul cum a fost redactată convenția reiese clar ca Rusia a tratat atunci țara noastră *de la egal la egal*, deși România nu era un stat suveran.

„Rusia — scrie Kogălniceanu — ne propuse într-un chip leal de a trata cu dînsa în privința trecerii armatelor imperiale pe teritoriul nostru. Limbajul său era al unei Puteri care, ca una ce concurase la edificarea Statului Român și era părtașe la garantarea existenței sale politice, nu înțelegea să-și dezmințită opera prin călcarea drepturilor noastre”<sup>6</sup>.

Este de observat că textul convenției nu prevedea obligațiuni militare pentru România. Acestea decurgeau totuși în mod fortuit din însăși faptul că semnarea convenției constituia un act de ostilitate față de Imperiul otoman, deoarece asigura armatelor rusești importante avantaje de ordin strategic. De aici și necesitatea ca armata română să se mobilizeze și să apere linia Dunării împotriva eventualelor încercări ale turcilor de a-și stabili capete de pod la nord de fluviu.

<sup>3</sup> Grupul destinat să facă siguranța armatei către Vidin era cel mai slab.

<sup>4</sup> Corpurile IV, XIII, XIV.

<sup>5</sup> Documente privind Istoria României (Războiul pentru independență), vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1952, p. 112, nr. 191.

<sup>6</sup> Istoricul resbelului 1877—1878 (lucrare făcută de mai mulți oficeri), vol. I, anexe, p. LVIII.

Fara a exista deci un document care sa concretizeze în drept alianța militara dintre România și Rusia, aceasta a existat de fapt, astfel că pe baza unor înțelegeri ulterioare, armata română a colaborat cu armata rusă în urmatoarele etape ale războiului :

a) În aprilie și în prima decada a lunii mai a *acoperit* cu patru divizii ale sale, marșul strategic al armatei ruse prin România, luînd dispozitiv de apărare în lungul Dunarii, de la Turnu Severin la gura Ialomiței, pînă la sosirea avangardei rusești.

b) În mai—iunie s-a concentrat în Oltenia și a făcut *siguranța* flancului drept al dispozitivului strategic rus desfășurat pe Dunăre ; a fixat importante forțe turcești, împiedicîndu-le să intervină în sectorul unde rușii forțau Dunarea ; a contribuit la distrugerea și împrăștierea flotei turcești.

c) În august a luat parte cu trei divizii la a treia bătălie a Plevnei, iar în septembrie și octombrie — la încercuirea și asediul acestei cetăți de pămînt, pînă la capitularea ei.

d) La începutul lui noiembrie a făcut eforturile principale pentru cucerirea cetății Rahova.

e) După trecerea forțelor rusești la sud de Balcani a continuat să facă *siguranța* flancului drept și a spatelui acestora, de data aceasta la sud de Dunăre, în regiunea Lom-Palanca, Vidin, Belogradic.

\* \* \*

Armata rusă a trecut Prutul la 12 aprilie 1877. Comandamentul rus a adresat atunci romînilor un manifest în care, printre altele, se spunea :

„Vestindu-va aceasta, va declar că venim la voi ca vechi prieteni și voitori de bine. Nădăjduiesc a găsi la voi aceeași sufletească primire pe care au aratat-o strabunii voștri oștirilor noastre în trecutele războaie pe care le-au avut cu turcii“<sup>7</sup>.

În aceeași idee a prieteniei se adresa comandamentului rus și ostașilor ruși : „Amintesc trupelor că, trecînd, noi intrăm în România, țară din timpurile cele mai vechi nouă prietenă, pentru libertatea căreia s-a vărsat nu puțin sînge rusesc. Sînt încredințat că acolo noi vom întîmpina aceeași ospitalitate pe care au găsit-o străbunii și părinții noștri“<sup>8</sup>. Prevederile comandamentului rus n-au greșit. Este grăitor raportul comandantului regimentului 29 al cazacilor de la Don, scris la 15 aprilie în tabăra de la Barboși, care spunea că : „...numeroși locuitori din Galați ne-au întîmpinat cu entuziasm, cu strigăte de ura și ne-au însoțit mult în afara orașului“<sup>9</sup>.

Așa cum s-a arătat, armata română avusese ca primă sarcină, în cadrul cooperării militare, să apere, pînă la sosirea forțelor ruse, linia Dunarii.

<sup>7</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. II, p. 200, nr. 342.

<sup>8</sup> Biblioteca Muzeului romîno-rus, Documentele războiului de independență ; copie după originalul în limba franceză.

<sup>9</sup> Culegere de materiale cu privire la războiul ruso-turc din 1877—78, vol. LXI, Petersburg, 1902.

Deci, întreaga desfășurare a primelor patru corpuri de armată rusești s-a făcut pînă la 7—8 mai, la adăpostul armatei române, instalată în acoperire de-a lungul fluviului: cu diviziile 1 și 2 în Oltenia și cu diviziile 3 și 4 în Muntenia. De la această dată, mișcarea forțelor ruse a continuat la adăpostul diviziilor de cavalerie rusești,<sup>10</sup> care au luat locul trupelor române, dar numai pînă la vîrsarea Oltului. Printr-o înțelegere între guvernul rus și guvernul român se hotărîse ca în momentul cînd trupele ruse vor ajunge la Dunăre, diviziile noastre să se concentreze toate în Oltenia, iar rîul Olt să constituie linia de demarcare între cele două armate aliate.

Ajungerea avangardelor rusești pe Dunăre și înmulțirea acțiunilor dușmănoase ale turcilor împotriva trupelor și orașelor noastre siliră conducerea politică a țării să treacă la o atitudine mai fermă. La 9 mai, ministrul nostru de externe, Mihail Kogălniceanu, a declarat în fața Adunării deputaților că legăturile cu Poarta sînt rupte, că România se consideră în stare de război cu Poarta și că independența noastră națională există de fapt.

Adunarea a votat și a adoptat cu 79 voturi pentru și 2 abțineri o moțiune prin care declară că: „Ia act că războiul între România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a Romîniei a primit confirmarea oficială”<sup>11</sup>. Senatul adoptă o moțiune asemănătoare, iar la 11 mai, Adunarea deputaților votă în unanimitate o lege prin care se ștergea din bugetul statului suma de lei 914 000, care figura „ca dare către Poartă”<sup>12</sup>, sfîrșimîndu-se astfel și ultima verigă a robiei noastre de veacuri.

În aceste zile de cotitură, populația capitalei și întreg poporul român salută cu mare însoflete armata rusă, ca făuritor principal al acestor evenimente.

Iar pe linia Dunării, cu toate că nu se încheiase încă o înțelegere formală între guvernul român și cel rus referitoare la cooperarea militară, întîlnim destule exemple cînd comandanții ruși și romîni caută să se ajute reciproc și cînd ostașii ruși și romîni luptă cot la cot împotriva turcilor.



Cele dintîi fapte de arme comune ruso-romîne au fost săvîrșite împotriva flotei turcești de pe Dunăre, în luna mai. În această perioadă, forțele fluviale ruso-romîne („Alafic”, „Ghighit”, „Xenia” și „Rîndunica”) au scufundat două vase de luptă inamice în fața Brăilei, între care și monitorul Chivai Rava. La distrugerea acestui monitor s-au distins: maiorul Murgescu din marina romînă<sup>13</sup>, care a primit ordinul să atace direct cu

<sup>10</sup> Fălcoianu St. (general), *Istoria războiului din 1877—78*, București, 1895, p. 49—50.

<sup>11</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. II. p. 667—669, nr. 1343 și 1344.

<sup>12</sup> Ibidem, vol. III, p. 49, nr. 101.

<sup>13</sup> *Le Nord* din 9 iunie 1877, ziarul oficial al armatei ruse („grace à l'énergie et à la présance d'ésprit du major Murgescu...”).

șalupa „Rîndunica“, și locotenenții Dubașkov și Testakov din marina rusă. În această acțiune — se arată într-un ordin de zi al M. C. G. rus — „Maiorul Murgescu a dat probă de mult curaj și sînge rece și a reprezentat bine armata romînă“<sup>14</sup>. Comandamentul rus l-a decorat cu Ordinul Sf. Ana<sup>15</sup>. Tot în această perioadă, artileria ruso-romînă a avariat grav alte două monitoare turcești în sectorul Nicopole. Un alt monitor a fost distrus mai tîrziu prin acțiunea de foc condusă de maiorul Dumitrescu Maican.

Astfel, marina și artileria ruso-romînă au reușit să anihileze într-un timp scurt flota turcească de pe Dunăre, superioară numeric celei ruso-romîne, distrugînd-o în parte și împiedicînd-o să se concentreze pentru acțiuni importante. În treacăt fie-zis, flota turcească de pe Dunăre era comandată de un anume Hobart Pașa, ofițer englez în serviciul marinei turcești, care promisese că cu flota sa cuirasată va împiedica pe ruși să treacă rîul.

Prin scoaterea din luptă a flotei turcești se asigurase și ultima condiție de bază pentru forțarea Dunării. Conform planului rusesc, *forțarea Dunării* de către gruparea principală urma să aibă loc la Zimnicea, fiind precedată de o trecere de diversiune, care trebuia să abată atenția comandamentului otoman. Trecerea de diversiune de la Măcin a fost executată de corpul XIV rus în prima decadă a lunii iunie. La această acțiune au participat și vasele romînești „Fulgerul“, „Ștefan cel Mare“ și „Romînia“.

Trecerea forțelor principale ruse la Zimnicea și Șistov a început în noaptea de 14/15 iunie cu 150 pontoane și 60 de plute, sub protecția unui foc viu al bateriilor ruso-romîne și al trăgătorilor romîni.

Cu cîteva zile mai înainte, comandamentul romîn fusese invitat ca începînd de la 14 iunie bateriile noastre din Oltenia să bombardeze puternic Vidinul și pozițiile inamice de pe celălalt mal<sup>16</sup>, iar artileria romînă de la Islaz să coopereze cu cea rusă, spre a asigura protecția pontoanelor și plutelor care urmau să treacă din Olt în Dunăre.

Trecerea Dunării pe la Zimnicea—Șistov a avut un succes strălucit. Au trecut 4 corpuri de armată, o divizie de eclerori, comandată de generalul Skobelev și legiunea bulgară.

Marele succes al acestei operațiuni militare, atît de complexă și grea, se datorește în primul rînd vitejei soldatului rus. Abilitatea comandamentului rus a creat trupelor cele mai bune condiții de luptă, iar sprijinul infanteriei și mai ales al artileriei romînești a limitat posibilitățile de reacțiune ale dușmanului.

După trecerea Dunării, trupele ruse au început să se desfășoare la sud de fluviu în trei grupe:

*Armata principală* avea misiunea să treacă Balcanii, să răscoale pe bulgari și să dea o bătălie decisivă în care să zdrobească pe turci, după care să ocupe Adrianopolul și Constantinopolul.

<sup>14</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. III, p. 499—500, nr. 939.

<sup>15</sup> Botez și Kirițescu, Războiul pe Dunăre, vol. I, p. 58 și urm.

<sup>16</sup> Fălcoianu, op. cit., p. 69.

*Gruparea de est* avea misiunea să cucerească Rusciucul și să facă siguranța flancului stîng al dispozitivului general.

*Gruparea de vest*, după cucerirea Nicopolului și Plevnei, trebuia să treacă Balcanii și să ia parte la bătălia decisivă, împreună cu armata principală.

Noi ne vom ocupa numai de operațiunile grupării de vest, căci cu aceasta a cooperat strîns Armata Romînă.

\* \* \*

După ce a ocupat cetatea Nicopole, capturînd peste 6000 de prizonieri,<sup>17</sup> această grupare, sub comanda generalului Krüdner a încercat să cucerească Plevna (la 8 iulie), dar fără succes. Cauza insuccesului s-a datorat îndeosebi faptului că rușii atacaseră cu forțe insuficiente.

Situația de la Plevna a determinat guvernul romîn ca la cererea comandamentului rus să aprobe trimiterea diviziei a 4-a romînă la Nicopole. Aceasta în scopul de a schimba garnizoana rusă și a da posibilitatea acesteia să participe la al doilea atac pentru cucerirea Plevnei.

În istoricul războiului se arată cum au fost întîmpinate primele unități romînești ale diviziei a 4-a, care au trecut Dunărea :

„Acest prim transport fu întîmpinat pe malul drept de două companii rusești, cu muzica și drapelul din regimentul de Kostroma, care suferise mai mult la 8/20 iulie la Plevna. Ele primiră cu ceremonialul cuvenit primul detașament romîn, care se coborî pe malul bulgar cu urale entuziaste. Atunci ambele trupe se salutară și drapelele se înclinara de amîndouă părțile... După aceea, pavilionul rus fu coborît de pe cetatea Nicopole și înlocuit cu cel romîn”<sup>18</sup>.

După sosirea trupelor romîne, Krüdner a scos noi forțe rusești din Nicopole și la 18 iulie a încercat un al doilea atac pentru cucerirea Plevnei, dar care de asemenea a fost respins.

La acest nou insucces a contribuit foarte mult sistemul de fortificații ridicat în grabă de Osman Pașa. Aceste fortificații constau în trei linii, prevăzute cu peste 20 de redute așezate pe înălțimi și puncte importante. Redutele erau legate între ele cu șanțuri avînd în fața tranșee bine întărite. Plevna prezenta de altfel o admirabilă poziție naturală pentru o defensivă îndelungată.

Cererile repetate de cooperare ale comandanților ruși, unele facute înainte de 18 iulie — data celei de-a doua lupte pentru Plevna — altele după această dată, duseseră la tratative pe care prințul Carol le taragana. Deoarece acesta nu-și dădea consimțămîntul ca și forțele principale să treacă Dunărea, ofițerii și soldații romîni începuseră să murmure. „Iritațiunea ajunsă la culme; ofițerii începură să strige în gura mare, iar într-una din zile se descoperi într-un regiment conspirațiunea nebună că feciorii ar fi decizi a trece la Vidin înot, pe unde Dunărea e foarte îngustă. Iute se aduseră un regiment de călărași și se postară de-a lungul pe mal,

<sup>17</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. IV, p. 390, nr. 697.

<sup>18</sup> Istoricul rezelului, p. 250.

spre a împiedica nebunia“<sup>19</sup>. Cauze fundamentale pentru întârzierea cooperării militare nu au fost. Dimpotrivă, proclamarea independenței impunea întârzierea acestui act politic printr-o cât mai neîntârziată acțiune militară. La această necesitate de ordin politic se adăuga voința unanimă ca războiul să nu fie prelungit<sup>20</sup> și mai ales dorința fierbinte a armatei române de a intra în acțiune alături de trupele ruse frățesti și de a spala în sânge umilințele seculare suferite de români.

Principala cauză a întârzierii, de care istoriografia burgheză face mare caz, a fost pretențiunea nejustificată a prințului Carol de a constitui din diviziile românești o grupare cu misiune și linie de comunicație proprie și de a fi voit să exercite o conducere absolut independentă pe un teatru de operațiuni unde unitățile românești nu reprezentau decât 12% din efectivele aliate, iar răspunderea strategică a operațiunilor revenea în întregime comandamentului rus.

Cînd Brătianu și Slaniceanu sînt trimiși la Gorni-Studen, cartierul general al țarului, spre a stabili condițiile cooperării, Carol i-a însărcinat să declare cu hotărîre că „el nu va lăsa din mîini comandamentul armatei sale“<sup>21</sup>.

O astfel de atitudine nu putea servi în nici un caz operațiunilor militare și intereselor poporului român. În ceea ce privește prestigiul, aici era vorba mai mult de prestigiul prusac al prințului, „de mîndria rasei lui“<sup>22</sup>, decât de acela al Romîniei. Experiența războaielor a arătat în mod permanent că prezența pe același teatru de operațiuni a unor armate independente și lipsa unității de conducere n-au dus niciodată decât la împrăștierea eforturilor și la tărăgănarea operațiunilor.

Încăpăținarea prințului era încurajată de clasele stăpînitoare românești care se complăceau într-o atitudine care nu era decât o continuare a aceleia din timpul neutralității și de cercurile conducătoare din Germania și Austria. Acestea din urmă ne sîlătuiau insistent să nu trecem Dunărea<sup>23</sup>.

Colaborarea deplină a fost acceptată abia la 20 august. În această zi, forțele principale ale armatei noastre au început să treacă Dunărea pe la Siliștioara aproape de Corabia.

În vederea acestui eveniment, armata romînă căpătase o nouă ordine de bătaie, fiind grupată într-o *armată de operațiuni* destinată să treacă Dunărea și într-un *corp de observație*, format din diviziile 1 și 2, rămase la nord de fluviu în fața Vidinului.

Armata de operațiuni era formată din diviziile 3, 4 și de rezervă, avînd un afectiv de 38 000 oameni cu 108 tunuri. Ea va constitui, împreună cu corpurile IV și IX ruse, armata de Plevna.

După concentrarea trupelor ruso-romîne în jurul Plevnei au început preparativele în vederea ofensivei de la 30 august, intrată în istorie sub numele de *a treia bătălie de la Plevna*. Prima și a două avuseseră loc,

<sup>19</sup> Prof. Alessi și Pop, Războiul oriental, p. 463.

<sup>20</sup> Aus dem Leben König von Rumänien, vol. III, p. 217.

<sup>21</sup> Ibidem, II (ziua de 4/16 august).

<sup>22</sup> N. Iorga, Războiul pentru independența Romîniei, București, 1927, p. 131.

<sup>23</sup> Ibidem, la notele pentru cap. 8, nota nr. 16 („C'était surtout la crainte de l'Autriche qui paralysait le mouvement de l'armée roumaine“).



după cum s-a arătat, la 8 și 18 iulie, când toate atacurile rusești fuseseră respinse.

Puternice fortificații ridicate de turci prin muncă de zi și de noapte nu constituiau un inel închis în jurul Plevnei, ci o potcoavă cu deschiderea spre vest, formată din următoarele trei sectoare bine distincte.

*Sectorul de nord*, ținea de la satul Opanez (pe malul drept al Vidului) pînă în valea Griviței.

El cuprindea o serie de lucrări așezate pe coama unor înălțimi cu povârnișuri repezi, între care cele mai importante erau cele de la Opanez, Bucova și Grivița. În fața acestui sector se pregătea de atac armata română.

*Sectorul de est* se întindea între văile Grivița și Tucenița. Era prevăzut cu numeroase lucrări de fortificație, cele mai puternice găsindu-se pe platoul Radișevo. În fața acestui sector, care era cel mai întărit, trebuiau să acționeze două corpuri de armată ruse: al IX-lea — la dreapta (vecin cu românii) și al IV-lea — la stînga.

*Sectorul de sud* se întindea între Tucenița și malul drept al râului Vid, cuprinzînd numeroase redute și întărituri solide, construite pe crestele munților Verzi. Acest sector urma să fie atacat de trupele ruse ale detașamentului prinț Imertinski, dar care în ziua bătăliei va fi comandat de generalul Skobelev.

În zilele premergătoare celei de-a treia bătălii de la Plevna, cavaleria ruso-română a luptat împreună, înscriind în paginile glorioase ale acestui război numeroase exemple ale frăției de arme.

Încă de la 24 august, brigada de roșiori, o brigadă de călărași și o baterie călărească constituiseră prima divizie de cavalerie românească, independentă, sub comanda colonelului Crețeanu. Această divizie se întrunise la 26 august, cu divizia 9-a cavalerie rusă în localitatea Riben și formaseră împreună *un corp de cavalerie ruso-român* tare de 8 regimente și 3 baterii călărețe, sub comanda generalului Laskarev. Corpul de cavalerie ruso-român avea misiunea să închidă *golul potcoavei* de care am amintit, deschis spre vest.

Ofensiva generală ruso-română asupra lagărului întărit Plevna a fost hotărîită pentru 30 august 1877.

Planul ei prevedea trei lovituri :

— prima, dată de trupele romîne dinspre nord-est asupra sistemului de lucrări de la Grivița, a cărui osatură o formau redutele Grivița nr. 1 și Grivița nr. 2 ;

— a doua dată de corpul IV rus dinspre sud-est ;

— a treia dată dinspre sud, de către detașamentul Skobelev.

Corpul IX rus avea misiunea să asigure legătura între armata rusă și armata romînă ; să facă siguranța artileriei de asediu și să sprijine atacul românesc asupra Griviței<sup>24</sup>.

Iată prevederile ordinului de operații referitoare la misiunea forțelor romîne și la sprijinul ce i se asigura de către corpul IX rus.

„Armata romînă va ataca întăririle de la Grivița. Pentru sprijinirea acestui atac, o brigadă de infanterie din corpul IX rus, împreună cu două

<sup>24</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. V, p. 658—659, nr. 1303.

baterii, va înainta dincolo de Grivița spre a feri aripa stîngă a armatei romîne contra oricărei acțiuni a rezervelor turcești. Două din batalioanele acestei brigade vor ataca Grivița, o dată cu romîinii, prin partea ei sud-estică”<sup>25</sup>.

Artileria de asediu rusească avea misiunea să bombardeze redutele de la est de Plevna și orașul.

Brigada de cavalerie romînă Rosnovanu trebuia să asigure flancul drept al armatei romîne către Opanez, iar corpul de cavalerie ruso-romîn să închidă deschiderea potcoavei de la Plevna.

Atacul a început la 30 august ora 15, după o pregătire de artilerie care dura de la ora 6 dimineața și care s-a intensificat și s-a generalizat pe toată lungimea de 20 km a frontului. Era o zi ploioasă și mohorîlă care acoperea toate văile din jurul Plevnei.

În sectorul armatei romîne, bătălia s-a desfășurat astfel:

Divizia 3-a, dînd lovitura pentru cucerirea Griviței nr. 2., a pornit, mișcarea din valea Bucovei. Înainte să ajungă la distanța de asalt, eșalonul de atac înfilnește o altă vale — numită mai tîrziu Valea Plîngerii — despre care trupele nu știau că există. Din cauza malurilor repezi ale acestei văi, batalionul din cap, comandat de maiorul Șonțu, s-a oprit sub focul ucigător al turcilor care ocupau șanțurile din coasta văii. Întărit imediat cu batalionul capitanului Valter Mărăcineanu, reiau atacul împreună, resping pe turci din șanțurile exterioare și pătrund pînă în șanțurile redutei. Dar celelalte doua batalioane ale eșalonului de atac, neprimind impulsul necesar, se opresc înapoia crestei care despărțea Valea Plîngerii de Valea Bucovei și nu mai intervin în luptă. Atacul romînilor este respins cu mari pierderi și comandantul eșalonului de atac nu mai poate face altceva decît să ordone retragerea.

Unitățile care au dus greul luptei pe această direcție au fost regimentele 10 Dorobanți și 8 linie și îndeosebi batalioanele comandate de maiorul Șonțu și căpitanul Valter Mărăcineanu. Cu toate actele de eroism ale luptătorilor din aceste două batalioane și cu toate că ambii lor comandanți au căzut în luptă, împreună cu alte sute de viteji, reduta Grivița nr. 2 nu a putut fi cucerită.

Divizia IV-a a atacat, dînd lovitura pentru cucerirea redutei Grivița nr. 1. Eșalonul de atac a acționat cu primul batalion răspîndit în tiraliori. Cu tiraliorii mergeau și plotoanele ce purtau fascine, gabioane, scări de asalt și saci umpluți cu pămînt<sup>26</sup>.

Turcii au rezistat primelor trei asalturi ale diviziei dar aceasta s-a aruncat din nou la atac în frunte cu batalioanele 2 Vînători și 1 din 16 Dorobanți. Acestea au atacat dinspre nord-est, sprijinite la flancul stîng de batalioanele rusești ale brigadei Radionov, care atacau dinspre sud-est.

Referindu-se la intervenția rușilor, Văcărescu spune că „apropierea

<sup>25</sup> Critici retrospective asupra războiului ruso-turc din 1877—78 (după memoriile lui Kuropotkin) de căpitanul Creangă Constantin, p. 271.

<sup>26</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. V, p. 659, nr. 1304.

batalionului rusesc cresc în trupele române aprinderea și mînia luptei cu orice preț”<sup>27</sup>.

Lovind cu o înșelătoare care înspăimînta pe dușman, umplînd șanțurile de gabioane și fascine, urcînd pe scările de asalt pînă la parapetul redutei, vînătorii și dorobanții reușesc ca după o luptă înverșunată, corp la corp, să pătrundă în Grivița nr. 1 și să o cucerească. Cu aceasta ocazie, soldatul Grigore Ion, sergentul Stan Gheorghe și caporalul Nica Vasile — toți din batalionul 2 Vînători — au capturat drapelul cu semnul al redutei.

Trupele române s-au bătut cu un elan deosebit pentru reduta Grivița. La 2 septembrie, Monitorul oficial din București arată că „după o luptă crîncenă în care rușii și românii s-au purtat ca lei, marea reduta Grivița, care domina toate pozițiile fortificate ale turcilor, a fost luată cu asalt”<sup>28</sup>.

Iar comandamentul nostru aducea la cunoștință armatei române această victorie, în felul următor: „Regimentul al 14-lea de Dorobanți și batalionul al 2-lea de Vînători, împreună cu 3 batalioane din glorioasa armată imperială rusă, au luat din mîinile inamicului reduta ce el apara cu atîta înverșunare și un drapel și 3 tunuri au fost cucerite de trupele noastre”<sup>29</sup>.

Această victorie se datorește eroismului cu care au luptat frații de arme ruși și romîni, deoarece știau că luptă pentru o cauză dreaptă. Lupta de la 30 august pentru Grivița nr. 1 constituie o pagină glorioasă din istoria noastră și din străvechea frăție de arme ruso-romînă. Cei 1300 ostași romîni și cei 1012 ostași ruși, morți și răniți, au pecetluit cu sîngele lor această strălucită pagină.

\*  
\*      \*

În timp ce pe frontul romîn singurul succes al zilei era cel al Diviziei a 4-a, pe frontul trupelor ruse singura biruință era aceea a detașamentului Skobelev, care cucerise cele două redute din marginea de sud-vest a Plevnei. Pe restul frontului ruso-romîn nu se mai înregistrase nici o biruință.

Cauzele insuccesului celei de-a treia bătălii a Plevnei se datoresc deopotrivă greșelilor comise în concepția, execuția și conducerea bătăliei, greșeli asupra cărora nu vom insista.

În schimb, faptele de arme ale trupelor ruso-romîne au fost mărețe. Vorbind despre pierderile rusești din ziua de 30 august, generalul St. Fălcoianu nu se poate abține de a-și exprima admirația sa pentru armata rusă prin următoarele cuvinte: „oricît de dureroase ar fi aceste pierderi pentru armata rusă, nu este mai puțin adevărat că valoarea ei militară

<sup>27</sup> I. Gărdescu, Războiul ruso-turc din 1877—78 (traducere făcută cu autorizația Marelui Stat Major rus), V. București, p. 141.

<sup>28</sup> *Rezbelul* nr. 52 din 12 septembrie, 1877, p. 2.

<sup>29</sup> T. Văcărescu, *Luptele romînilor în rezbetul din 1877—78*, București, 1887, p. 341.

a fost tot ce se poate închipui mai măreț și brav. Și generalul Skobelev a dat dovada unui model de agerime, inițiativă și devotament”<sup>30</sup>. Dar cu tot devotamentul lui Skobelev și al vitejilor săi soldați, neprimind la timp ajutorul necesar, el n-a putut menține cele două redute pe care le cucerise.

Armata română s-a luptat și ea vitejește, a avut mari pierderi în luptele de la 30 august, dar în cele din urmă a putut totuși să înfrângă la Grivița dușmanul ce ne asuprise secole de-a rîndul. Pentru faptele ei deosebite pe cîmpul de luptă, în preajma și în ziua de 30 august, înaltul comandament rus a decorat 40 de ostași romîni cu crucea Sf. Gheorghe<sup>31</sup>.

Ziua de 30 august este plină de nenumărate exemple în care țărani noștri luați de la coarnele plugului, dar care erau conștienți că luptau contra dușmanului pentru independență și — credeau ei — pentru pămînt, au dat pilde mărețe de eroism și abnegație.

Prin pierderea Griviței nr. 1, turcii au fost lipsiți de una din cele mai importante poziții ale sistemului de apărare al Plevnei. Tocmai din această cauză ei vor încerca în nenumărate rînduri să o cucerească.

Pentru a preveni o astfel de încercare, Marele Stat Major romîn transmite la 11 septembrie colonelului Angelescu A., comandantul garnizoanei Grivița, următoarele: „Vi s-au trimis două companii din armata rusă pentru a vă ajuta la serviciile de pază ale redutei... În caz de atac însemnat din partea inamicului, afară de raport direct ce îmi veți adresa, veți preveni imediat și pe comandantul trupelor ruse, generalul Krüdner, spre a vă da ajutor dacă veți avea trebuință. La rîndul Dvs., veți da ajutor trupelor ruse în caz de atac asupra lor”<sup>32</sup>.

Intr-adevăr, turcii dau un atac furios în această direcție la 13 septembrie, însă sînt înfrinți de trupele ruso-romîne din redută; un regiment rus și unul de dorobanți formau garnizoana Grivița<sup>33</sup>.

Pentru România, victoria tinerei noastre armate la Grivița a însemnat un pas temeinic pe calea întăririi conștiinței și demnității naționale, atît de brutal și îndelung călcată în picioare de monstruoasa coaliție a burghezo-moșierimii romînești.

În urma bătăliei de la 30 august, comandamentul rus și-a dat seama că Plevna nu poate fi cucerită decît printr-un asediu mai îndelungat, care să silească pe Osman Pașa să se predea singur<sup>34</sup>. Se punea deci problema ca trupele acestui general turc să nu mai poată primi întăriri, dar nici să nu poată ieși din Plevna<sup>35</sup>.

Pentru atingerea acestui dublu scop era necesar:

1. Să se taie toate legăturile garnizoanei din Plevna cu Sofia și Vidinul, de unde veniseră și mai puteau veni ajutoare în oameni, muniții și hrană.

<sup>30</sup> St. Fălcoianu, *Istoria războiului din 1877—78*, București, 1895, p. 159.

<sup>31</sup> Documente privind *Istoria Romîniei*, p. 651, nr. 1289.

<sup>32</sup> *Ibidem*, vol. V, p. 170, nr. 1325.

<sup>33</sup> I. Gărdescu, *op. cit.*, vol. V, VII, p. 187—188.

<sup>34</sup> *Istoria artei militare*, p. 385, ed. rusă, 1951, vezi și Fălcoianu, *op. cit.*, p. 161.

<sup>35</sup> P. K. Fortunatov, *Războiul din 1877—1878 și eliberarea Bulgariei*, p. 123, ed. rusă, 1950.

2. Să se închidă complet cercul în jurul Plevnei, transformînd pot-coava într-un inel prevăzut cu puternice fortificații pe care turcii din forlă-reață să nu-l poată străpunge.

Trupele romîne au colaborat la atingerea ambelor scopuri.

În cursul lunilor septembrie, octombrie și noiembrie, ele au luptat alături de trupele ruse și sub comandament rus pentru izolarea completă a Plevnei.

Astfel, în luna septembrie, cavaleria romînă a luptat pe rînd sub comanda generalilor ruși Kîrlov, Laskarev și Cernozubov. Iată aprecierile, generalului Kîrlov asupra comportării cavaleriei romîne în luptele pentru izolarea Plevnei către sud-vest :

„Luptele de la Teliș, Gorni Dubnic și Sement-Trestenic precum și diferitele expediții încredințate de mine cavaleriei romîne, au dovedit în mod strălucit bravura, ținuta perfectă și exactitudinea în serviciu a brigă-zilor și a bateriei de artilerie călăreață romînă“<sup>36</sup>.

În luna octombrie, aproape întreaga cavalerie romînă și o brigadă de infanterie din Divizia 4-a au luptat sub comanda generalului Gurko, bine cunoscut în istoriografia militară a războiului de la 1877, pentru meritele sale.

La Gorni Dubnic și Teliș, trupele ruso-romîne, sub comanda lui Gurko, s-au acoperit de glorie, zdrobind unitățile lui Sefket Pașa.

În aceste lupte au fost făcuți prizonieri 7000 soldați turci, 2 pașale și 200 ofițeri, între care 3 englezi și 1 francez. Dintre englezi, unul era colonel în serviciul Turciei, ceilalți 2 — chirurghi; francezul era voluntar.

Printre aceste acțiuni victorioase ruso-romîne, Plevna a fost complet izolată către sud-vest, liniile ei de comunicație cu Sofia fiind tăiate. Rămăsese ca fortăreței să-i fie tăiate și comunicațiile cu Vidinul, prin cucerirea cetății Rahova.

Misiunea principală în cucerirea acestei cetăți a revenit trupelor romîne. Într-adevăr, Rahova urma să fie atacată dinspre est de unitățile detașamentului colonel Slăniceanu (6 batalioane, 10 escadroane și 4 baterii, toate romînești),<sup>37</sup> iar dinspre vest — de unitățile detașamentului general Meyendorf (1 batalion, 11 escadroane și 2 baterii); din acestea numai 4 escadroane de ulani și o baterie erau rusești<sup>38</sup>. Deci majoritatea trupelor care au atacat și cucerit Rahova erau romînești.

Atacul a început la 7 noiembrie din cele două direcții și după lupte înverșunate care au durat două zile, cetatea a fost ocupată în ziua de 9 noiembrie.

Oștile eliberatoare ruso-romîne au fost primite cu aclamații de populația bulgară.

Cavaleria ruso-romînă a urmărit forțele turcești care au fugit din cetate, de la 3 noaptea pînă la 10 dimineața, luînd numeroși prizonieri, întregul convoi de provizii și convoiul de artilerie format din 150 chesoane.

Prin ocuparea Rahovei, s-a tăiat legătura între Plevna și Vidin.

<sup>36</sup> *Războiul din 17 octombrie 1877.*

<sup>37</sup> Fălcoianu, op. cit., p. 185.

<sup>38</sup> Văcărescu, op. cit., p. 562.

Misiunea încredințată trupelor ruso-române care au luptat eroic cot la cot, fusese încununată de succes.

„Aceste succese ale trupelor ruso-române aliate — spune istoricul sovietic P. K. Fortunatov — au fost importante alături din punct de vedere militar, cât și prin faptul că toată partea de nord-vest a Bulgariei a fost curățată de turci, iar populația scăpată de jafurile și violențele bașibuzucilor“<sup>39</sup>.

\* \* \*

Blocada apropiată a Plevnei se intensifica și ea cu fiecare zi. Rezultatul unei munci metodice a făcut să apară în jurul ei un inel de poziții continue însumând aproximativ 500 km.

Către 1 noiembrie, următoarele trupe și guri de foc ruso-române se găseau în jurul Plevnei<sup>40</sup>:

Batalioane	Escadroane	Baterii	Efective	T u n u r i		Observ.
				de cîmp	de asediu	
125	88	64	122 254	490	24	ruși
45	38	19	33 606	114	4	romîni
170	126	83	159 860	604	28	total

Comandantul forțelor de încercuire luase toate măsurile spre a împiedica o ieșire a turcilor. Lucrările de investire reprezentau trei linii de apărare, iar dispozitivul trupelor era constituit din 6 sectoare.

1. Sectorul comandat de generalul Cernat, ocupat de diviziile 2 și 3 române, se întindea de la Susurlu pe Vid pînă la reduta Grivița nr. 1.

2. Sectorul corpului IX rus, comandat de generalul Krüdner, de la Grivița la drumul spre Pelișat.

3. Sectorul corpului IV rus, comandat de generalul Zotov de la drumul Pelișatului la râpa Tuceniței.

4. Sectorul batalioanelor de vînători și cazaci de Don, sub comanda generalului Skobelev, de la Tucenița la reduta Krișin.

5. Sectorul diviziei a 3-a infanterie de garda cu regimentul 9 lăncieri, sub comanda generalului Kataley, de la Krișin la râul Vid.

6. Sectorul ruso-român comandat de generalul Ganețki, din care făcea parte Divizia 4-a română și Brigada de călărași Formak (reg. 5 și 6 călărași) se întindea pe malul stîng al Vidului, adică tocmai în raionul pe unde Osman Pașa putea încerca o ieșire către Sofia sau Vidin<sup>41</sup>.

În cursul lunii noiembrie se aștepta o ieșire a turcilor. Bulgarii, dezertorii și soldații turci căzuți prizonieri descriau situația critică a trupelor turcești, arătînd că rațiile de alimente s-au redus, iar trupa era demoralizată.

<sup>39</sup> Fortunatov, op. cit., p. 125—126.

<sup>40</sup> Descrierea războiului ruso-turc din 1877—78, vol. VII, partea I-a, Petersburg, 1911, p. 494.

<sup>41</sup> Fălcoianu, op. cit., p. 207.

În ziua de 26 noiembrie, dezertorii și bulgarii fugiți din Opanez fac cunoscut că ieșirea lui Osman a fost decisă; toate proviziile au fost împărțite, s-au dat câte 150 cartușe fiecărui om, s-a început construirea a 2 poduri peste Vid. Văzînd că prelungirea rezistenței este fără nădejde, comandantul Plevnei hotărîse să încerce o ieșire spre vest, peste râul Vid, retrăgîndu-se pe drumul ce ducea spre Sofia<sup>42</sup>.

După toate probabilitățile, atacul pentru străpungerea cercului ruso-romîn urma să fie îndreptat asupra sectorului 6, pe unde treceau șoseaua Plevna—Sofia și drumul spre Vidin. Acest sector dispunea de două divizii și jumătate de infanterie rusă, de o divizie romînă și de 6 regimente de cavalerie ruso-romînă<sup>43</sup>.

În acest scop, comandamentul turc își grupase forțele în două eșaloane aproape egale.

Primul eșalon, în compunerea căruia intrau aproximativ 20 000 turci, constituia elementul de ruptură și avea misiunea să se arunce asupra liniilor ruso-romîne de peste Vid, să le străpungă și să deschidă drumul spre Sofia întregii garnizoane încercuite.

Acestui prim eșalon, comandat direct de Osman-Pașa, îi urma imediat imensul convoi din samare și 1000 de trăsur.

Al doilea eșalon, cam de aceeași valoare numerică cu primul, avea misiunea ca inițial să apere flancurile și spatele coloanelor care executau străpungerea, iar după două ore să se încoloneze în coada convoiului de trăsur.

Din acest eșalon făcea parte și ariergarda, tare de 6000 oameni, cu artilerie, care trebuia să reziste în redutele de la Opanez și Crișin, împiedicînd trupele ruso-romîne din acele raioane să înainteze spre Plevna, pentru a asigura eșalonului de ruptură posibilitatea să străpungă liniile de împresurare, iar întregii coloane turcești — timpul necesar ca sa se strecoare afară din încercuire<sup>44</sup>.

Afacul a început în zorii zilei de 28 noiembrie, împotriva regimentului 9 grăniceri siberian, aflat în sectorul 6 al frontului. La început, succesul a fost de partea lui Osman, într-o oră de luptă primele două linii de apărare ale sectorului 6 ruso-romîn fuseseră străpunse de inamic. Dar Osman-Pașa n-a putut să desăvîrșească acest succes inițial deoarece, pe la orele 11 dimineața, au fost aruncate în luptă puternice rezerve rusești, care au schimbat complet situația<sup>45</sup>. Turcii au început să se predea.

Către orele 14, văzînd că totul este pierdut, Osman a dat ordin de capitulare pentru întreaga armată. Epopeea sîngeroasă de la Plevna se terminase. Ea a costat pe turci: 6000 morți și răniți, 77 tunuri capturate și 34 000 prizonieri în frunte cu mușirul (mareșalul) Osman-Pașa<sup>46</sup>.

În luptele pentru Plevna, trupele ruso-romîne au dat un exemplu admirabil de înaintare metodică în sistemul de fortificații ale inamicului.

<sup>42</sup> Fortunatov, op. cit., p. 130.

<sup>43</sup> Văcărescu, op. cit., p. 494.

<sup>44</sup> Ibidem.

<sup>45</sup> Fortunatov, op. cit., p. 130—131.

<sup>46</sup> Ibidem, p. 131.



Pe acest front de mici proporții a fost dat exemplul introducerii războiului de poziții, care mai târziu, în 1914—1918, a căpătat o largă răspîndire<sup>47</sup>.

Căderea Plevnei a avut un răsunet enorm atît pe front, cît și în Rusia și în România. Toți știau că greutatea cea mai mare a războiului a trecut. Îndeosebi capitularea întregii armate a lui Osman era considerată ca evenimentul cel mai marcant al războiului, eveniment care nu putea fi comparat cu nici o altă victorie a rușilor din campania anului 1877<sup>48</sup>.

Luarea Plevnei a fost sărbătorită la București printr-o mare manifestație a poporului în fața consulatului general rusesc<sup>49</sup>.



Între 1 septembrie, cînd a început asediul Plevnei, și pînă la 29 noiembrie, soldații ruși și romîni, înfruntînd toate privațiunile războiului, au luptat cot la cot, pentru înfrîngerea dușmanului. În această perioadă s-au înfrățit, împărtaşind durerile și bucuriile comune. Aceste relații au fost denaturate de istoriografia burgheză.

Soldații noștri s-au comportat eroic, au luptat sfidînd moartea după exemplul bravilor aliați ruși. „Pe vreme bună sau rea și chiar sub focurile dușmanilor, soldații veșnic glumeau, iar cazacii și caucazienii cîntau într-una”<sup>50</sup>. Alături de soldatul rus Ivan Oveiunikov, care a cucerit steagul turcesc în timpul luptei pentru Gorni Dubnic, s-au distins sergenții și soldații romîni ca Bălan Constantin, Oprișan Dimitrie și Bilciu Stoica<sup>51</sup>.

În noaptea de 8 octombrie, artileria rusă, susținută de cea romînă, bătea tranșeele turcești, deoarece turcii se furișau din tranșee spre a dezbrăca răniții romîni<sup>52</sup>. După o luptă, subofițerii ruși Naletov și Anisimov și soldații Muratov, Osetzov și Grigorenko au salvat cu prețul vieții lor cîțiva răniți romîni aflați în bătaia focului turcesc<sup>53</sup>.

La rîndul său, sergentul major Giurcă din regimentul dorobanți, furișîndu-se în noaptea de 8—9 octombrie în spațiul ce despărțea reduta inamicului de tranșeele noastre, cu prețul vieții scapă 2 răniți<sup>54</sup>.

Iată ce spune un participant la campania din 1877—78 în memoriile lui: „Ma împrietenisem cu vreo cîțiva (ruși) și nu trecea zi la mijloc fără să nu ne vedem. Dacă nu mă duceam eu în tabăra lor, ei negreșit trebuiau să vină la mine să mă vadă și stam lîngă foc, vorbind fiecare în limba lui. Ori de cîte ori ne întorceam de la vreo luptă, îndată ne cercetam unul pe altul”<sup>55</sup>.

<sup>47</sup> Fortunatov, op. cit., p. 131.

<sup>48</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. VIII, p. 42, nr. 75.

<sup>49</sup> Memoriile lui Carol I, XII, p. 12.

<sup>50</sup> St. Georgescu (sergent) Memori din războiul pentru independență, București, 1899, p. 29—30.

<sup>51</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. VII, p. 27 și 61, nr. 49 și 119.

<sup>52</sup> „Culegere de materiale”, vol. XLVIII, Petersburg, 1906, p. 101—102.

<sup>53</sup> Fortunatov, op. cit., p. 60.

<sup>54</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. VII, p. 692, nr. 1178.

<sup>55</sup> Ibidem, p. 278, nr. 518.

Soldații români își faceau datoria fără excepție; o confirmă toate ordinele de zi și documentele. „Generalul Moller, comandantul artileriei, a venit în bateria 7 (română) și după inspectarea ei, cu care ocazie a constatat precizia tragerii tunurilor noastre, a dat tuturor șelilor de tunuri... o gratificație de cîte 2 poli imperiali“<sup>56</sup>.

Dar în timp ce cei mai buni fii ai poporului își vărsau sîngele pentru patrie, burghezo-moșierimea săvîrșea cele mai diferite nelegiuiri împotriva populației din spatele frontului. Astfel, cu ocazia concentrărilor „...se aduc la serviciu oameni care încă nu sînt înscriși în controale și nu... se pun în libertate decît după ce li s-a luat mită“<sup>57</sup>. În timp ce mii de căruțe sînt rechiziționate, luate împreună cu țărani și purtate luni de-a rîndul pe drumuri, mulți moșieri au fost scutiți de diferite obligațiuni<sup>58</sup>.

Capitaliștii români, împreună cu cei străini, obțin profituri uriașe pe spinarea poporului muncitor; legile decretate în acest timp de burghezie și moșierime sînt edificatoare.

Cele 10 volume de documente publicate în Editura Academiei R.P.R., privind războiul pentru independență, demască atitudinea burgheziei și moșierimii în timpul războiului din 1877—1878, demască istoriografia burgheză, care a denaturat adevărul istoric. Ele arată că victoria de la Plevna și înfrîngerea lui Osman-Pașa au fost rezultatul eforturilor exclusive și îndelungate ale ofițerilor ruși și români patrioți; au fost rezultatul eroismului și sacrificiilor de sînge pe care le-au făcut ostașii ruși și români, sprijiniți de masele populare.

Căderea Plevnei a cuprins de bucurie pe ostașii ruși și români. Frăția de arme ruso-romînă, veche de secole, se întărise prin jertfe comune. Poporul romîn își da seama că toate interesele lui îl legau de puternicul popor rus, a cărui luptă determinase victoria de la Plevna și independența de stat a Romîniei.

\*  
\*   \*  
\*

După victorie, Statul Major al armatei ruse a luat hotărîrea categorică și justă, cum s-a văzut mai tîrziu, să atace mai departe dușmanul pe un front larg, în vreme de iarnă, să treacă Balcanii și în timpul cel mai scurt să termine războiul. Pentru îndeplinirea acestui scop, catena de vest a Balcanilor urma să fie forțată de gruparea comandată de Gurko; sectorul Sipca — de către corpul de armată Radețki, întărit cu cîteva divizii; iar pasul Troian — de grupul secundar al generalului Karšov<sup>59</sup>.

În cadrul acestui plan general, armata romînă primea următoarele misiuni: să încercuiască cetatea Vidin, de unde putea fi amenințat atît flancul drept al rușilor, cît și teritoriul nostru. Cetăților Nicopole, Rahova, Lom-Palanca și Arcer-Palanca, să li se asigure garnizoane romînești, dîndu-se posibilitatea trupelor rusești din aceste cetăți să parti-

<sup>56</sup> Documente privind Istoria Romîniei, vol. VII, p. 280—281, nr. 522.

<sup>57</sup> Ibidem, VII, p. 53—54, nr. 105.

<sup>58</sup> Ibidem, nr. 66, 150, 671, 1193.

<sup>59</sup> Fortunatov, op. cit., p. 133.

cipe la operațiunile din Balcani. Escortarea prizonierilor turci peste Dunare revine armatei române și diviziei 9 de cavalerie rusă<sup>60</sup>.

Din ordinul comandamentului suprem urmau să fie puși la dispoziția românilor și să rămână în România, următorii prizonieri luați la Plevna: 2 pașale, 25 ofițeri de stat major, 9000 grade inferioare; în plus, toți prizonierii bolnavi și răniți din orașul Plevna<sup>61</sup>, precum și cei răniți rămași în satul Grivița sub îngrijirea medicului șef al armatei române, Davila<sup>62</sup>.

După căderea Plevnei, ofensiva către Constantinopol a mers repede. Forțele principale ale armatei ruse au forțat Balcanii, conform planului stabilit.

Pierzînd reazimul Balcanilor — care era o barieră puternică — s-a creat o situație catastrofală pentru turci. Unica speranță era amestecul Angliei și Austriei. Englezii voiau să salveze Turcia de la un dezastru total. Diplomații încep să devină mai agresivi. Nu degeaba președintele consiliului de miniștri rus, Valuev, își însemna următoarele în jurnalul său. „Orizontul politic se întunecă, cu toate victoriile noastre“<sup>63</sup>. Turcii, sperînd în ajutorul străin, se străduiau să continue lupta. Unica lor soluție era să-și retragă trupele peste Marița și Tundja, ca, sprijinindu-se pe 2 puncte tari — Filipopoli (Plovdiv) și Adrianopol — să poată opri înaintarea rușilor<sup>64</sup>.

La rîndul lor, rușii aveau planul următor: să urmărească simultan pe turci cu mai multe detașamente ce vor înainta paralel: la dreapta Gurko, pe direcția Filipopoli-Adrianopol; la centru, Skobelev și Ganețki, pe direcția Adrianopol; iar la stînga, Radețki pe direcția Iambol-Adrianopol. Sîrbii, care ocupaseră Nișul, trebuiau să înainteze spre Macedonia. Acest plan avea sortii de izbîndă, deoarece acum rușii erau superiori numericeste la sud de Balcani. Punerea în aplicare a acestui plan a dus la distrugerea armatei comandată de Suleiman Pașa, după o luptă ce a durat 3 zile; retragerea spre Adrianopol a acestei armate a fost tăiată, iar rămășițele ei au fost împinse în munții Rodope<sup>65</sup>.

Drumul spre Constantinopol era acum aproape liber. Unicul punct care mai bara drumul spre capitala Imperiului otoman era Adrianopolul. Turcii voiau să facă din el o nouă Plevnă. Nu le-a reușit acest lucru datorită repeziciunii cu care au înaintat rușii. Un grup de cavalerie puțin numeros, sub comanda generalului Strukov, a parcurs în 40 ore distanța de 88 km și a ocupat Adrianopolul, înainte de a fi pus în stare de apărare, adică la 8 ianuarie orele 10 noaptea<sup>66</sup>.

Intrarea rușilor în Adrianopol a avut loc în mijlocul entuziasmului și mulțumirilor generale ale populației. S-a stabilit acolo un guvern provizoriu, în care sînt reprezentate toate naționalitățile<sup>67</sup>.

<sup>60</sup> Fălcoianu, op. cit., p. 217—219.

<sup>61</sup> „Culegere de materiale“, l.c. LXVIII, p. 25, Petersburg, 1906.

<sup>62</sup> Ibidem, p. 41 (raportul generalului Skobelev din 3 decembrie 1877).

<sup>63</sup> Fortunatov, op. cit., p. 148.

<sup>64</sup> Ibidem, p. 149.

<sup>65</sup> Ibidem, p. 150.

<sup>66</sup> *Dorobanțul* din 12 ianuarie 1878.

<sup>67</sup> Ibidem.

La 13 ianuarie este ocupat Liule-Burgasul, iar la 17 ianuarie, aceeași cavalerie a lui Strukov ajunsese la Ciorlu, la 80 km de Constantinopol. Față de acest dezastru militar, guvernul turc a cerut armistițiu, care s-a semnat la 19 ianuarie orele 7 seara<sup>68</sup>.

În timp ce trupele ruse înaintau peste Balcani spre Constantinopol, trupele române își îndeplineau misiunea ce le fusese încredințată. Ele făceau siguranța flancului drept al dispozitivului strategic rus, încercuind și atacând Vidinul și Belogragicul. Cele mai înverșunate și importante lupte din jurul Vidinului au fost acelea care au dus la cucerirea Smîrdanului, la 12 ianuarie 1878.

La 11 februarie 1878 s-a încheiat între Izzet Pașa, comandantul cetății Vidin și colonelul Fălcoianu, din partea trupelor române, o convenție care regula evacuarea cetății și ocuparea ei de trupele române<sup>69</sup>. Românii ocupară Vidinul și Belogragicul la 13 și 14 februarie<sup>70</sup>. Linia de retragere a trupelor turcești din Vidin era fixată spre Serbia. Turcii își pot lua bagajele și tunurile de câmp, dar vor lăsa în cetate tunurile grele de poziție<sup>71</sup>. Trupele române au fost primite cu mare entuziasm de populația bulgară a Vidinului și Belogragicului<sup>72</sup>.

La 16 februarie 1878, toate cetățile au fost curățate de turci<sup>73</sup>. Prin plecarea turcilor din Rusciuc s-a deschis și comunicația pe apă cu Giurgiul.



După un război de 9 luni, asupritorii de veacuri ai popoarelor balcanice au fost înfrinți. O mare parte din teritoriul Peninsulei Balcanice a fost eliberat.

În acest război, spune Fortunatov, Rusia a învins „nu datorită superiorității numerice a armatei, ci datorită eroismului și a conștiinței datoriei militare a soldatului rus, susținut de tovarășii săi bravi — voluntarii bulgari, soldații români, sârbi și muntenegreni. A învins armata militară a generalilor și ofițerilor ruși înaintați, care s-a arătat a fi cu un cap mai sus decât arta militară a oricărei țări, în ciuda rezistenței elementelor reacționare”<sup>74</sup>.

Cu toate lipsurile în pregătirea de luptă și în dotarea materială a armatei române, ostașii români — urmînd exemplul străbunilor eroi, care au căzut de-a lungul veacurilor apărînd libertatea poporului și independența patriei — au făcut minuni de vitejie; armata română a adus o contribuție importantă și permanentă în cumpăna victoriei.

Frăția de arme ruso-română, veche de secole, se întărise și mai mult prin jertfele comune din timpul războiului. Cu tot frînajul de sus și

<sup>68</sup> *Dorobanțul* din 23 ianuarie 1878.

<sup>69</sup> Documente privind Istoria Romîniei, p. 202, nr. 416.

<sup>70</sup> „Culegere de materiale”, XV, p. 249.

<sup>71</sup> *Dorobanțul* din 13 februarie 1878.

<sup>72</sup> Fălcoianu, op. cit., p. 234—236.

<sup>73</sup> „Culegere de materiale”, XV, p. 271, (raportul comandamentului suprem).

<sup>74</sup> Op. cit., p. 101.

ambitiția lui Carol, a existat o puternică și strînsă colaborare între masele ostașești și între micii comandanți din armata rusă și romînă.

Poporul romîn își da seama că toate interesele lui îl legau trainic de puternicul popor rus. Prin lupta lui seculară împotriva turcilor, poporul rus ruinasă treptat jugul otoman, iar prin această nouă și strălucită victorie determinase, împreună cu poporul nostru, independența de stat a Romîniei, ieșirea ei la Marea Neagră și creșterea prestigiului ei politic și militar în Europa și în întreaga lume.

\*

Dar istoricii burghezo-moșierimii au trecut repede peste acest adevăr istoric, străduindu-se să păstreze o tăcere cît mai completă asupra colaborării militare și asupra frăției de arme ruso-romîne.

Lipsa de probitate științifică și patima politică a unora din ei a mers atît de departe încît au putut ajunge să afirme că nu Rusia ne-a ajutat să ne cucerim independența noastră de stat, ci prințul prusac Carol și guvernul său au salvat armata rusă de la înfrîngere. Mergînd pe linia naționalismului șovin, care nu se împiedică niciodată de adevărurile istorice, voind să înalțe clasa stăpînitore, ei au lovit de fapt în cinstea și în tradițiile poporului nostru, au înecat adevăratele lui jertfe de sînge în noianul exagerărilor și au frînt pentru multă vreme în sufletul oștirii dorința și avîntul de a se ține la curent cu progresul științei militare. Iată mărturisirea unui istoric al burgheziei — generalul Rosetti — în aceasta privință<sup>74</sup>.

„O poruncitoare cerință politică a făcut să fie nevoie să se arate lumii cum că armata romînă a fost mai presus decît, aceea a puternicei ei aliate. Și în puterea inerției s-a repetat mereu acest lucru. Laudele astfel veșnic reînnoite au avut drept urmare că, încetul cu încetul, și armata și țara au căpătat credința că armata era la înălțimea nevoii”, ceea ce era cu totul neadevărat.

În fond, prin această „poruncitoare cerință politică” se urmărea ascunderea nepregătirii războiului și a oștirii, întărirea clasei stăpînitore, înlocuirea străvechilor legături de prietenie dintre poporul romîn și poporul rus prin raporturi de neîncredere și dușmănie, împingerea Romîniei în orbita capitalismului apusean.

Astăzi însă — cînd revoluția poporului a măturat pentru totdeauna clasele care formulau astfel de porunci, contrare intereselor patriei și cînd știința istorică romînă se dezvoltă sub lumina călăuzitoare a materialismului istoric — sarcina noastră de căpetenie este ca, cercetînd și folosind științific documentele vremii, să redăm ceea ce se cuvine adevăraților făuritori ai independenței noastre de stat: ostașul romîn și ostașul rus, ca exponenți ai celor două popoare prietene de veacuri. Este ceea ce am încercat să facem, în limita spațiului de care am dispus pentru această evocare istorică.

<sup>74</sup> Mărturisiri, vol. I, București, 1940, p. 121.

## Revoluționari ruși în România în a doua jumătate a veacului al XIX-lea

Gh. HAUPT

Istoria legăturilor dintre mișcările revoluționare din diferite țări în epoca modernă își are o bogată și vastă literatură științifică. Spre sfârșitul veacului al XVIII-lea și mai ales în veacul al XIX-lea, pe măsură ce mișcările revoluționare primeau un caracter mai organizat, s-au lărgit și relațiile între luptătorii diferitelor țări și continente care militau împotriva tiranilor, pentru progres. Totodată măsurile represive ale reacțiunii au obligat pe cei prizonieri să emigreze, iar situația lor, prin însăși natura lucrurilor, a contribuit și înlesnit conlucrarea nemijlocită a revoluționarilor din diferite țări, închegându-se multiple și vaste legături internaționale.

O asemenea situație a devenit caracteristică mai ales mișcării revoluționare ruse, ai cărei militanți, din cauza prizonierilor autocrației țariste, au fost nevoiți să-și continue activitatea peste hotarele patriei lor, creîndu-și astfel multilaterale cunoștințe și legături cu mișcările și spiritele progresiste din lumea întreagă.

Istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse din veacul al XIX-lea constituie un domeniu de cercetare relativ recent ; pe măsură însă ce apar documente și studii noi se conturează din ce în ce vastitatea acestei problematice.

În ultimii ani, în literatura noastră științifică s-a cercetat mai ales problema influenței exercitate de mișcarea și gândirea revoluționară rusă în România. Studiile apărute au scos în evidență rolul unor revoluționari emigrați din Rusia ca Zubcu-Codreanu, dr. Russel și alții în dezvoltarea mișcării socialiste din țara noastră, importanța pe care a avut-o mișcarea revoluționară rusă în formarea ca luptător a lui Dobrogeanu-Gherea, în răspîndirea literaturii progresiste ruse în țara noastră etc. Toate acestea reprezintă aspecte importante, dar nu unice, ale acestor legături ; cu ele, cercetările nu sînt epuizate. De exemplu, prea puțin ne-a preocupat răspunsul la o întrebare firească, organic legală de cele relatate mai sus și anume: în ce măsură s-au creat în România posibilități ca revoluționarii ruși siliți să emigreze să-și poată continua lupta pentru dărîmarea autocrației țariste.

Luînd în discuție această problemă vastă voi încerca să schițez în

articolul de față doar contururile unei lucrări de proporții mai ample, la elaborarea căreia sînt necesare încă multe cercetări în arhivele și bibliotecile noastre cît și în cele sovietice.

Sînt îndeobște cunoscute condițiile grele în care, în veacul trecut, și-au desfășurat activitatea plină de abnegație revoluționarii ruși. Teroarea cruntă a autocrației despotice reprima orice manifestare a cugetului liber, a ideilor înaintate, a tendințelor și nazuințelor spre lumină și progres, silind spiritele înaintate ale Rusiei să caute cele mai variate mijloace pentru ca cuvîntul liber să poată răsună. „Graiul liber deschis e un lucru mare; fără grai liber nu există om liber”<sup>1</sup> scria Herțen care, și-a ales singur refugiul în străinătate socotind că aceasta îi oferea posibilitatea cea mai eficace de a scăpa de lanțurile cenzurii, făcîndu-și astfel auzită vocea-i liberă despre și pentru Rusia. Lupta — dusă de Herțen în exil, de Cernîșevski și Dobroliubov, în Rusia a dat în curînd roade; s-a format o pleiadă de luptători, s-au creat organizații revoluționare secrete. În condițiile avîntului mișcării eliberatoare, rolul emigrației continua să crească. În locul unui mic grup de combatanți s-au adăpostit vremelnic în Occident zeci și zeci de revoluționari ruși, ca, deși departe de patria lor, să-și poată continua în condiții mai prielnice lupta în vederea eliberării poporului lor, ce zăcea sub jugul celei mai crunte autocrații.

Înainte de Herțen se mai ridicase problema, pe cît de grea pe atît de importantă, a găsirii căilor celor mai sigure prin care literatura revoluționară sa poată pătrunde din străinătate — unde era tipărită — în Rusia, căreia îi era destinată. Pe măsura creșterii mișcării eliberatoare ruse, la aceasta s-a adăugat și necesitatea găsirii de locuri noi pentru refugiul revoluționarilor, în măsura posibilității în apropierea patriei lor. În aceste împrejurări, refugiul ideal ar fi fost acela care putea asigura atît siguranța celor emigrați cît și posibilitatea comunicării lor nestîngerite și mai ales rapide cu cercurile secrete din Imperiu. România corespundea în cea mai mare măsură tuturor acestor condiții. Trei linii de frontieră asigurau comunicația dintre România și Rusia: linia Prutului; drumul prin porturile dunărene pe Marea Neagră la Odesa și, în sfîrșit delta Dunării, accesibilă prin Tulcea.

Așezarea geografică în imediata apropiere a Rusiei, la care se adăugau anumite condiții politice, a favorizat ca România să devină în cea de-a doua jumătate a veacului trecut la început punct de comunicație și tranzit al literaturii, iar mai tîrziu — un centru al emigrației revoluționare ruse.

Însăși Herțen și-a dat seama de importanța Principatelor Dunărene în asigurarea unuia din drumurile pe care să fie transportată literatura „tipografiei libere ruse”. În luna martie 1853, în primele săptămîni ale existenței acestei tipografii, el își anunța prietenii că baloturile cu cărți și broșuri vor fi transportate în mare parte prin Moldova<sup>2</sup>. După cîteva săptămîni, Herțen comunica lui Reichel, care avea legături apropiate cu acest transport: „Vreau să trimit mici foi volante în Moldova. E

<sup>1</sup> A. I Герцен, Полное собрание сочинений и писем, vol. VII, p. 186.

<sup>2</sup> Ibidem, vol. VII, p. 191.



mai ușor decât vi le-ași trimite dv.“<sup>3</sup>. Ani de-a rîndul se introduceau pe linia de frontieră a Prutului în Rusia publicațiile „tipografiei libere ruse“. În Iași exista în 1862 un centru de transport al literaturii legat de Bakunin, organizat de o persoană deocamdata neidentificată, care se ascundea sub pseudonimul Ionescu Manon Lescaut<sup>4</sup>.

În 1862, problema căilor de comunicație devenise o problemă de o importanță vitală, deoarece, în urma măsurilor luate de guvernul țarist, *Kolokol* nu mai putea pătrunde în Rusia. „Căi! Cai!“ se intitula un articol al lui Herțen. Era necesar să se găsească noi legături, noi rețele de comunicație. Emigranții din Londra presupuneau ca asigurarea trecerii nestingherite a literaturii se putea realiza întărindu-se drumul dinspre răsărit, organizându-se acolo depozite și eventual colonii permanente. Pentru realizarea acestei soluții este trimis V. I. Kelsiev, care va găsi un punct favorabil în delta Dunării, el organizînd aci în colaborare cu emigranții polonezi o mică colonie de revoluționari ruși<sup>5</sup>. Deși misiunea lui Kelsiev la Tulcea s-a terminat cu un eșec, drumul găsit prin delta Dunării va fi folosit din plin în deceniile următoare de către revoluționarii ruși. Despre modul în care se transporta literatura cu ajutorul pescarilor localnici ne informează în 1880 consulul din Tulcea, care într-unul din rapoartele sale scria: „cărțile interzise se introduc prin delta Dunării acolo unde Dunărea se desparte în două brațe: unul curge pe lîngă Tulcea, al doilea pe lîngă Ismail și formează o insulă; de pe această insulă, locuitorii din împrejurimi aduc iarna trestia, iar o dată cu aceasta transportă uneori și cărți oare sînt pregătite din timp de către emigranții din Tulcea“<sup>6</sup>. Tot prin anii 1862—1864, Bakunin, prin intermediul adepților săi, va organiza un „depozit de cărți“ la Galați<sup>7</sup>, de unde, pe bordul vapoarelor, materialul propagandistic lua calea ilegală, fiind dus mai departe la Constanța, de acolo la Odesa și în alte porturi ale Mării Negre. Acest drum va primi o mai largă dezvoltare și folosire în ultimele decenii ale secolului trecut.

Oare situația geografică să fi fost singura condiție care permitea ca România să devină o importantă cale de trecere a literaturii revoluționare ruse? S-ar fi putut oare în condițiile unei atmosfere ostile asigura funcționarea liniei de comunicație cu Rusia, și apoi crearea unui centru de emigrație?

Desigur că nu. Condițiile politice, ajutorul oamenilor înaintați din

<sup>3</sup> A. I. Герцен полное собрание сочинений и рисем, p. 247.

<sup>4</sup> A. I. Герцен Билое и Думы том V, 1939 p. 232, 238.

<sup>5</sup> Vezi Gh. Haupt, Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse (1849—1861) Ed. Academiei R.P.R., București, 1955, p. 90—95. Personalitatea și activitatea lui V. Kelsiev nu erau cunoscute în literatura istorică romînească. I. Minea, care într-un articol a expus cuprinsul cărții lui Kelsiev apărută în 1868 Галичина и Молдавия, Путевое письмо, — a socotit autorul acestei scrieri drept „agent panslav“. Vezi I. Minea, Opinia publică din Iași și Principele Carol în 1867. În legătură cu impresiile unui agent panslav, în *Comunicări istorice*, 1942, nr. 3, Iași, p. 54—66.

<sup>6</sup> Gh. Haupt, op. cit., p. 235. Această cale a fost folosită peste două decenii și pentru transportarea *Iskrei* leniniste cf. V. Bonci-Bruevici, *Большевицкая печать* 1940, nr. 23, p. 19.

<sup>7</sup> Vezi пасыма М. А. Бокунина А. И. Герцен и Н. П. Огареву, Спб. 1907, p. 205, 257, 258.

România, existența în rîndurile opiniei publice progresiste din țara noastră a unui climat favorabil revoluționarilor ruși erau condițiile esențiale care au permis ca prielnică așezare geografică să poată fi folosită. Încă Herțen, în preajma războiului din Crimeea scria: „dacă începe războiul... moldovenii și muntenii vor răspîndi cu entuziasm cărțile rusești”<sup>8</sup>. Facînd aceasta afirmație, el se baza pe cunoașterea unor fapte și a situației. El era informat și ajutat de emigranții romîni pe care îi cunoștea din mai multe împrejurări: astfel unii dintre ei (C. A. Rosetti) au fost după 1848 oaspeți în casa lui din Paris<sup>9</sup>; cu D. Brătianu lucra împreună, în Comitetul central democratic european<sup>10</sup>; cu alții stabilise legături prin intermediul admiratorului său care era totodată și un susținător al romînilor, istoricul democrat Michelet.

Opinia publică progresistă din România, spiritele înaintate, revoluționarii care pregăteau eliberarea socială și națională a poporului romîn, încă din preajma revoluției din 1848, priveau cu ură autocrația țaristă, numită pe drept cuvînt „jandarmul Europei”. Această stare de spirit anti-țaristă se va întări mai mult după 1848, cînd trupele ruse contrarevoluționare au contribuit la înabuşirea revoluției din Țara Romînească și Transilvania. Aversiunea față de țarism, față de despotismul sîngeros asiatic, care subjugă poporul rus și tindea să înăbușe orîșice manifestare de libertate în Europa, a apropiat pe plan ideologic pe revoluționarul democrat Nicolae Bălcescu și pe alți fruntași ai emigrației pașoptiste de Herțen, Belinski, Cernîșevski, Dobroliubov, care duceau o luptă susținută pentru răsturnarea autocrației. Iată motivul pentru care erau priviți cu multă simpatie încă de la generația pașoptistă acești luptători și gînditori ruși care se ridicaseră împotriva dușmanului comun. Emigranții romîni, ca de altfel, întreaga opinie europeană, au fost puternic impresionați de articolele și cărțile lui Herțen îndreptate împotriva țarismului în care cu o deosebită vigoare era demascată starea de lucruri înapoiată din imperiul de la nord.

Simpatia emigranților romîni față de Rusia revoluționară nu se mărginea numai la declarații de solidarizare, ea concretizîndu-se în diferite inițiative, în multiple acțiuni comune, rămase deocamdată puțin cunoscute istoricilor. N. Bălcescu, aflîndu-se la Londra, în ianuarie 1850, încearcă să făurească un comitet revoluționar al tuturor popoarelor din sud-estul și răsăritul Europei în care pentru prima oară urma să intre și un reprezentant al Rusiei revoluționare, în persoana lui Golovin<sup>11</sup>. C. A.

<sup>8</sup> A. I. Herțen, Opere, vol. VII, p. 247.

<sup>9</sup> „Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse”, p. 76—77.

<sup>10</sup> Despre D. Brătianu, Herțen vorbește în *Былое и думы*, XIV, p. 15, 281, 287. Despre D. Brătianu pomenește Herțen și într-o scrisoare din 20.XII.1853 către V. Linton; vezi *тепатуpное наследство*, vol. 63, M., 1957.

<sup>11</sup> Scrisoarea lui Bălcescu către I. Ghica din 26.I.1850, în I. Ghica, Amintiri din pribegie după 1848, București, 1889, p. 61. O mărturie care vine în parte să confirme aceste legături o constituie o scrisoare a lui Golovin către Pulsky, scrisă din Paris la 21 iunie 1850, unde emigrantul rus sosise nu de mult din Londra cu Lubomirski, care reprezenta Polonia în comitetul menționat. Scrisoarea se termina cu întrebarea „La saison ne vous a-t-elle pas ramené Teleki ou Balcesco?” Originalul scrisorii se află în Biblioteca de stat „Széchenyi” din Budapesta, secția de mss. Pulsky

Rosetti, care în 1849 fusese oaspetele casei primitive a lui Hertzen, scrie în 1852 un ascuțit pamflet îndreptat împotriva autocrației intitulat: „Rusia“. Acest pamflet purta amprenta contactului dintre autorul său și scrierile lui Hertzen. Rosetti urmărea prin această scriere nu numai înțărirea celor relevante în cărțile lui Iskander, ci arătând ce reprezintă cu adevărat autocrația țaristă, el scotea totodată în evidență puternica nemulțumire existentă în sinul poporului rus. Ca motto la broșură figurau cuvintele lui Pestel, căzut jertfă țarismului: „Tristă țară aceea unde nu știu nici măcar spînzura un om“. În această broșură, Rosetti cita raportul englezului Sanders, trimis al guvernului provizoriu în 1848 pentru cercetarea stării de spirit a armatei țariste, în care acesta sublinia starea de nemulțumire din armata rusă, sentimentele de solidaritate cu revoluționarii polonezi și cu revoluția din Ungaria, chiar în rîndurile ofițerilor. „În București, mulți din ofițeri și căpitani chiar, conspirau cu unii din prizonierii romîni, le luau și le aduceau scrisori și-i asigurau că o mare parte din armie, dacă ungurii vor fi în adevăr țari și vor ține cîtva timp, vor trece în tabăra maghiară.

Muscalii rușinați de naționalitatea lor, se ziceau că sînt poloni. Mulți din romîni pot da mărturie. Mulți din romîni asemenea au văzut cum plîngeau ostașii muscali cînd se duceau contra ungurilor“<sup>12</sup>.

Presa romînească din perioada unirii și a celei imediat ulterioare ei relata cu simpatie lupta mereu crescîndă a revoluționarilor din Rusia, iar în 1864, inginerul hotarnic craiovean Mihail Roskovski a dedicat broșura sa lui Hertzen și Ogariov „Comunii ruse din Londra“, în care de pe poziția de stînga critica proiectul reformei agrare<sup>13</sup>.

Nu vom recurge la spicuiri din presa vremii, ci ne vom mărgini la a caracteriza starea de spirit a opiniei publice romînești din anii 1870—1880, prin următoarele rînduri grăitoare ale lui Eminescu: „Dacă aș trăi în Rusia — scria el — și poporul într-un moment generos ar închide tiranii spre a-i decapita, de n-ar găsi carnefice m-aș face eu. Cine mi-ar impune de crimă? Cine ar putea zice că nu îndeplinesc datoria“.

Ar fi exagerat și departe de adevăr, să presupunem că toți acei ce priveau cu simpatie și făceau front comun cu lupta revoluționarilor ruși ar fi fost conduși de sentimentele înțelegerii și acceptării ideilor înaintate ale acestor revoluționari. Opinia publică romînească, în sensul larg al cuvîntului, simpatiza cu tendințele antițariste ale mișcării revoluționare ruse, de multe ori însă fără a cunoaște sau fiind chiar adversara ideilor

annalecta. Despre persoana lui Golovin vezi și B. Koliusakîn. Император Нинюлай I по характеристике его современника эмигранта публициста, *Русская старина*, 1918 т. 173, p. 163—180. Первая революционная брошюра русской эмиграции, «Катехизиз русского народа» 1849, „Звенья“ М. Л. 1932, Кн. I. p. 195—217

<sup>12</sup> Scrierile lui C. A. Rosetti, publicate sub direcțiunea lui Vintilă C. A. Rosetti, 1887, vol. I, p. 69—70. În același raport a lui Sanders se menționau și următoarele: „Muscalii aici nu știu nimic din glorioasele evenimente care răsturnaseră acum tronuri. Le-am dat lor jurnalele și hîrtiile ce ne-ați dat și Polonii le dau acum mereu publicațiile societății democratice“.

<sup>13</sup> În cartea „Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse“ unde am analizat conținutul acestei broșuri (p. 85—87) am socotit greșit că Roskovski ar fi un pseudonim. Recent, V. Maciu a identificat persoana lui Roskovski, *Studii*, nr. 6, 1956, p. 121—130.

revoluționare și utopist-socialiste ale pleiadei luptătorilor ruși din 1850—1880.

Pe lângă starea de spirit favorabilă a opiniei publice exista o condiție obiectivă politică care crea posibilități prielnice refugiului politic în România. Încă în ședința din 15/27 decembrie 1860 a Adunării Moldovei, primul ministru M. Kogălniceanu refuzând extrădarea patrioților unguri emigrați în Principate, declara: „Vroim ca pământul românesc să urmeze a fi un pământ de ospitalitate. Orice străin respins din patria sa de restrițiile politice câtă vreme va respecta legile noastre, câtă vreme nu va lua parte la uneltirile revoluționare, va găsi un azil sigur în țara noastră!”. Adăpostirea refugiaților politici era pentru Kogălniceanu o „datorie de recunoștință” căci „și parinții noștri și noi nu o dată am găsit refugiu în alte țări”<sup>14</sup>.

Cele cerute de Kogălniceanu, principii pentru care vor milita de altminteri toate grupările radicale, au fost parțial asigurate prin obținerea unor drepturi constituționale. Cu toate că autoritățile nu le vor fi respectat întocmai, constituția nu prevedea nici o clauză care ar fi permis extrădarea refugiaților politici care-și căutau azil în România. Mai ales în timpul lui Cuza s-a format în România, un puternic centru de emigrație slavă. Acești refugiați, după cum se sublinia în 1872 într-un articol apărut în revista democratica rusă *Дело*, se bucurau de ajutorul și simpatia deplină a populației României, datorită intereselor și năzuințelor comune de luptă împotriva asupririi naționale, pentru cucerirea independenței.

După 1870, transportul prin România al literaturii publicate în străinătate și destinată Rusiei a luat o amploare deosebită, mișcarea revoluționară rusă fiind ajutată în această privință atât de unii emigranți, revoluționari polonezi și bulgari aflați în țara noastră, ca și de elementele înaintate ale societății românești.

La granița României veneau din Odesa, Kiev, Petersburg și Moscova numeroși revoluționari pentru a asigura bunul mers al transporturilor, parte din ei stabilindu-se chiar în România. Astfel, Nicolai Filipovici Meledin, care sub pseudonimul Florescu și Glavko trăia la Galați, va fi arestat în mai 1872 de autoritățile române, la el găsindu-se o cantitate considerabilă de publicații interzise pe care le transporta în Rusia<sup>15</sup>. Acest Meledin era reprezentantul faimosului S. Neciaev, care stătuse un scurt timp în România, trăind în rîndul revoluționarilor bulgari, și care se folosise de asemenea de actele false făcute pe numele lui Florescu. În 1874, sarcina asigurării transportului literaturii prin România a primit-o reprezentantul cercului revoluționar din Moscova, Gheorghi Feliksovici Zdanovici, originar din Caucaz<sup>16</sup>. El avea legături cu gruparea „Rabotnik”, din care făcea parte cunoscutul bakunist Ar-

<sup>14</sup> *Monitorul oficial al Moldovei*, an. III, nr. 62, 19 octombrie 1860, p. 245—246

<sup>15</sup> *Деятели революционного движения в России, био-библиографический словарь*, том. 2, partea 3, M., 1930, p. 910.

<sup>16</sup> *Ibid.* partea 2-a, p. 453—454.

bore Ralli<sup>17</sup>, care făurise contactul între Zdanovici și studentul Universității din Iași, Eugen Lupu. Acesta, împreună cu alți tineri din Iași, încă din 1873<sup>18</sup> ajuta în mod eficace pe revoluționarii ruși în transportarea literaturii ilegale peste Prut. În vara aceluiași an, Zdanovici fu rechemat la Moscova și în locul lui trimis studentul din Petersburg, Nicolae Zubcu, care va întări mai mult legăturile cu grupul tineretului revoluționar din Iași.

Evenimentul care va atrage după sine puternice repercusiuni, atât în mișcarea revoluționară din Rusia, cât și implicit asupra legăturilor revoluționare romîno-ruse, va fi eșecul „mersului în popor” din 1874—1875, în urma căruia Ohrana țaristă s-a napustit asupra revoluționarilor; arestările se țineau lanț, organizațiile secrete erau distruse. Pentru a scăpa de arest și a asigura continuitatea luptei revoluționare, zeci de militanți au fost nevoiți să caute adăpost în străinătate.

În februarie 1875 a fost nevoit să se ascundă în România, Nicolae Zubcu, trăind pentru început la Iași apoi din primăvara anului 1875 la București, unde și va continua studiile de medicină. Cunoscînd limba țării, avînd și relații, Zubcu-Codreanu va reuși nu numai să asigure funcționarea unui „depozit” de literatura revoluționară rusă la Iași, dar devenise și o verigă importantă între emigrație și organizațiile din Rusia. Revoluționarii ruși în trecere prin România ca de exemplu N. Ku-liabko-Korețki, i se adresau pentru ajutor primindu-i adresa prin intermediul bibliotecarei Ana Grișcenko din Chișinău<sup>19</sup>.

În urma situației grele în care s-a ajuns la începutul anului 1875, problema asigurării căilor de comunicație cu Rusia se punea cu o forță deosebită în fața militanților mișcării ruse. Refugiile din străinătate nu aveau ca scop doar siguranța individuală a revoluționarilor, ci erau necesare pentru asigurarea continuității activității. Comunicația directă dintre centrele din Elveția, din Anglia, Franța și cele din Rusia erau îngreunate din cauza distanțelor mari. Se impunea necesitatea înființării unor mici centre de emigrație, în imediata apropiere a Rusiei, de unde să se efectueze de fapt trecerile clandestine. Pornind de la aceste considerente, atenția unui militant de seamă al mișcării revoluționare ruse, N. K. Sudzilovski, cunoscut ca dr. Russel, emigrat în Occident pe la sfîrșitul anului 1874, s-a oprit asupra Romîniei. Astfel în mai 1875, în Elveția a însărcinat pe tînărul refugiat politic din Harkov, Cass, cunoscut ulterior, Constantin Dobrogeanu-Gherea, cu misiunea de a crea la Iași un punct de trecere al literaturii și totodata să pregatească în Moldova terenul pentru formarea aci a unui mic centru al emigrației ruse. Răspunsul primit atît din partea lui Dobrogeanu-Gherea (care trăia vara și toamna anului 1875 la Iași sub numele Andreev) cît și a lui Zubcu-Codreanu erau favorabile. După părerea lui Zubcu-Codreanu, care cunoștea mai bine situația, pentru formarea unei mici colonii de revoluționari în România era necesară o oarecare prudență. «După cît se pare — informa Zubcu pe Russel, nu există nici un fel de motive,

<sup>17</sup> P. Axelrod, *Пережитое и передуманное*, Berlin, 1923, p. 147.

<sup>18</sup> Zamfir C. Arbore, *În exil. Din amintirile mele*, Craiova, 1896, p. 115.

<sup>19</sup> N. Ku-liabko-Korețki, *Из давних лет*, М., 1931, p. 152. Adresa Ana Grișcenko și în „Documente privind războiul de independență”, vol. I, partea I, p. 816.

pentru a te teme de extrădarea către Rusia, dacă te ții cuminte, nu te amesteci în „politică“»<sup>20</sup>. Iar „Andreev“ (Dobrogeanu-Gherea), care la început dădea crezare unor relatări inexacte despre puterea excesivă ce ar fi avut-o consulul rus în Moldova, scrie după ce se convinge de situația reală tot lui Russel: „În general trebuie să vă spun că Moldova este o țară constituțională, cu constituție destul de liberă, astfel presa de pildă se bucură de mare libertate, refugiații politici nu pot fi extrădați etc.“<sup>21</sup>.

În vara anului 1875 sosesc din Elveția la Iași refugiații ruși Ștefan Kulașko, frații Arkadski, Nicolae Jebunov cu soția, iar la începutul lunii octombrie — însuși dr. Russel<sup>22</sup>. Astfel că, la sfârșitul anului 1875 se închea o colonie de refugiați revoluționari ruși în România. Aceasta era în strinsă legătură cu grupul gazetei lavriste *Vperiod*, îndeplinind totodată diferitele însărcinări ale cercului de orientare bakunistă din jurul ziarului *Работник*, cerc din care făcea parte Arbore Ralli. În scurt timp, colonia revoluționară rusă a creat prin România un puternic drum de tranzit pe care treceau nu numai literatură ilegală, tipografii, ci și numeroși revoluționari refugiați.

Trăind în România, această mică colonie n-a rămas izolată și indiferentă în fața realităților sociale din țară, în care-și găsiseră un vremelnic adăpost. Din numeroasele scrisori și scrieri ale emigranților ruși se vede clar că situația în care se aflau masele asuprite din România au produs asupra lor o impresie profundă, apropiindu-i de frământările și lupta elementelor înaintate din țara noastră. La început, mai ales Zubcu-Codreanu, care pe drept cuvânt a fost socotit ulterior de către socialiștii români pionierul socialismului în România, a stăruit în această direcție, fiind convins că „spre deosebire de tineretul intelectual, masele muncitoare de aici prezintă o bază favorabilă pentru propovăduirea revoluției sociale“<sup>23</sup>.

Pe de altă parte, tinerii socialiști români, deși puțini la număr, încă de la bun început au acordat un prețios ajutor mișcării revoluționare ruse, contribuind activ la transportarea literaturii prin România. Felul în care se desfășura această activitate este greu de urmărit, conspirația fiind una din condițiile de bază a bunei desfășurări a acestei acțiuni și ea cerând ca orîșice material compromițător să fie distrus. Totuși, din puținele documente rămase ne putem face o oarecare imagine și în această privință este concludentă o scrisoare datînd probabil din toamna 1875<sup>24</sup>. Cărțile din Elveția erau trimise pe adresa socialiștilor români, studentului în medicină din București, Constantin Stăuceanu, studenților din Iași, Gheorghiu și Eugen Lupu, care le luau în păstrare și le asigurau trecerea peste graniță. De multe ori din proprii lor bani, amanetîndu-și

<sup>20</sup> D. R. I., v. I, part. 1, p. 479 (Documente privind războiul pentru independență).

<sup>21</sup> Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dos. 2, doc. 354. Această problemă e pe larg analizată în studiul nostru „Începuturile activității revoluționare a lui C. Dobrogeanu-Gherea, în Studii, X, 1957, Nr. 3.

<sup>22</sup> D.R.I., vol. I, part. I, p. 484.

<sup>23</sup> Ibidem, p. 734—735.

<sup>24</sup> D.R.I., vol. I, part. I, p. 639.



lucrurile personale, ei plăteau vamă pentru a putea scoate aceste cărți. De la Iași, cu ajutorul contrabandiștilor, cărțile erau trimise mai departe la locul lor de destinație, în Rusia.

Micul grup al revoluționarilor ruși din România a căpătat o importanță deosebită în timpul războiului de independență, atunci când prezența trupelor ruse în țara noastră creează o largă posibilitate de ducere a propagandei în condiții optime în chiar rindurile armatei țariste. În literatura noastră științifică această problemă s-a dezbătut, arătându-se amploarea și eficacitatea acestei activități duse de grupul de revoluționari ruși, ajutați de socialiștii români<sup>25</sup>. Ne mărginim doar să reproducem scrisoarea cunoscutului revoluționar narodnic Stepneak-Kravcinski, publicată în ziarul englez *Pall Mail Gazette*, în care printre altele se spunea: „pînă în anul 1877—1878, armata rusa era foarte departe de mișcarea revoluționară. Inceputul războiului balcanic, șederea multor ofițeri ruși în orașele mari din Moldova și Muntenia au schimbat această situație... Ofițerii ruși au găsit în vitrinele librăriilor din Iași și București toate cărțile interzise în Rusia, a căror lectură avea gustul fructului oprit”<sup>26</sup>.

Ohrana țaristă avea cunoștință încă din momentul înființării „tipografiei libere ruse” a lui Hertzen, că și prin Principatele Unite se transportă clandestin în Rusia literatura revoluționară, ba chiar că aci își găsesc refugiu și unii emigranți revoluționari ruși. S-au luat măsuri fără însă ca această situație să devină obiectul unor preocupări speciale ale faimoasei secții a III-a. Comparativ cu activitatea emigrației revoluționare ruse din alte țări ale Europei, România ocupă un rol nu prea însemnat sau în tot cazul situația de aci nu era încă neliniștitoare.

În condițiile puternicului avînt social din Rusia de după războiul cu turcii, dar mai ales către sfîrșitul anului 1878, situația se schimbă brusc. Protipendada, vîrfurile politice ale imperiului, cuprinse de spaima ofensivei „nihilistilor” — care deschiseseră seria acțiunilor teroriste — se alarmează de faptul că în mica țară aflată în vecinătatea-i nemijlocită, s-a format un puternic punct, centru de comunicație între emigrație și organizațiile revoluționare din sînul Rusiei, că peste Prut și delta Dunării trec nu numai cantități mari de literatură propagandistică tipărită în Elveția și Franța, dar circulă aproape „nestingherit” un număr din ce în ce mai mare de revoluționari ruși. Inseși cercurile reacționare romîne s-au alarmat de această întorsătură a lucrurilor. Vorbind despre faptul că în România s-au adăpostit numeroși revoluționari ruși, ziarul *Războiul* scria la 19.I.1879, revoltat: „Cînd un stat ca al nostru devine cuibul și adăpostul conspiratorilor marilor state vecine, el pune în pericol existența sa”.

Guvernul însăși s-a sezișat de această situație și nu manifesta nici pe departe dorința de a deveni un adăpost în genul Elveției pentru refugiații politici ruși. Prefectul din Argeș, Racoviță, cu ocazia scandalului ivit în jurul înmormîntării lui Zubcu-Codreanu, (cînd a început să devină evidentă influența revoluționarizatoare a refugiaților ruși asupra tîne-

<sup>25</sup> „Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse”, p. 180—183.

<sup>26</sup> *Dacia viitoare*, I, 1883, nr. 11, p. 168.



retului înaintat român), informa în ianuarie 1879 pe Russel că el a primit oficial vești „ca întreaga Elveție s-a mutat aici” (adică în Argeș) <sup>27</sup>. Reacțiunea era neliniștită mai ales din pricina acțiunilor teroriste ale „nihilistilor” ruși, al căror eroism și curaj îi uimise și pe contemporanii români. Presa vremii, nu figurativ ci în adevăratul sens al cuvântului, colcăia de știri în legătură cu acțiunile mereu crescînde ale nihilistilor. Dacă însă presa reacționară prin exemplul atentatelor și acțiunilor teroriste mereu crescînde ale narodnicilor spera să-și înspăimînte cititorii, ziarele de orientare progresistă își exprimau simpatia față de acești adversari ai țarismului. Evenimentele din Rusia erau pe larg comentate; se scria des despre atentate, despre activitatea organizațiilor revoluționare, despre răscoalele țărănești, despre atmosfera revoluționară din Rusia și despre pericolul unei revoluții în imperiul vecin, se publicau numeroase articole de istorie a mișcărilor eliberatoare din Rusia începîndu-se cu decembrie, cu Hertzen și Cernișevski și terminîndu-se cu organizațiile existente. Pentru înțelegerea atmosferei vremii caracteristic este următorul pasaj dintr-o „corespondență particulară” din Petersburg și apărută în ziarul *Telegraful*. „Astăzi dacă se vorbește de politică noastră internă, de starea noastră economică, fatalmente convorbirea se ținește asupra chestiunii de terorismul guvernamental, de o parte, și de terorismul revoluționar de altă parte, care sînt niște forme originale ale revoluțiunii ce vine și care conștrînge imperiul rus”. Această corespondență relatea că „inteligenta junime rusă a avut buni dascăli, plini de abnegațiune, plini de curajul civic, care ca Teschernisevski, Scepatov, Bakunin, Mihailoff, Hertzen, au sacrificat viața lor, pentru a forma această elită a junimii, ieșită din societatea rusă, și sprijinită de dînsa” <sup>28</sup>.

Atitudinea favorabilă față de evenimentele din Rusia s-a răsfrînt în mod nemijlocit asupra situației revoluționarilor ruși aflați în România. Atacurile vehemente ale presei conservatoare împotriva „cuibului nihilist” infiripat în țara noastră și împotriva lui Russel personal nu le puteau periclită deocamdată în mod serios situația din România, cu atît mai mult cu cît ei se bucurau de simpatia și sprijinul opiniei publice înaintate, al unor persoane progresiste influente ca C. A. Rosetti, dr. Davilla, prefectul din Argeș, Racoviță, prefectul poliției din București, Radu Mihai, familia profesorului Lupașcu și alții <sup>29</sup>, care în numeroase cazuri interveneau pentru ei, le dădeau ajutor material și în caz de nevoie le primeau corespondența din Rusia pe adresa lor.

Guvernul liberal în acești ani nu adoptase încă măsuri represive împotriva refugiaților ruși, ceea ce nu excludea însă ca în același timp să închidă ochii atunci cînd era vorba de acțiunile agenților departamentului poliției țariste pe teritoriul Romîniei. Astfel că în România acționau liberi numeroși spioni și agenți ai faimoasei secții a III-a, refugiații ruși fiind expuși persecuțiilor permanente ale acestora. În toamna anului 1878, Dobrogeanu-Gherea este răpit de agenții departamentului poliției, fapt

<sup>27</sup> D.R.I., vol. I, part. I, p. 696.

<sup>28</sup> Z. A. Din Rusia (corespondență particulară a *Telegrafului*) SPb., 21 noiembrie 1880, *Telegraful*, X, 1880, nr. 2579 decembrie 4.

<sup>29</sup> D.R.I., vol. I, partea I-a, p. 601, 611, 650 etc.

care va provoca o serie de proteste, printre care cele lui C. A. Rosetti. În același timp Zubcu-Codreanu, pentru a evita aceeași soartă, se vede silit să se refugieze la Curtea de Argeș, de unde numai cu câteva zile înainte de moarte, scria: „Tare m-am săturat de zbuciumări, de neliniște și de persecuții. De cinci ani eu sufăr de această stare”<sup>30</sup>. În anii ce au urmat, activitatea d-ului Russel la Iași va fi aceea care va atrage atenția departamentului poliției. După relatarile din 1880 ale lui Eugen Lupu, agenții poliției țariste, cu sprijinul consulului, staruiesc „din toate puterile a-l alunga din Iași” pe Russel<sup>31</sup>, trimițând agenți iscusiți care însă nu reușeau să ducă în eroare pe acest revoluționar cu experiență.

Pentru a se pune capăt acestei stări de lucruri, devenită neliniștitoare, se hotărăște la Petersburg înființarea unei agenții speciale a departamentului poliției din România. În septembrie 1880 este trimis la București un agent polițienesc pentru ca, la fața locului, împreună cu trimisul Rusiei la București N. Giers, să găsească măsuri potrivite de oprire a „afluenței socialiștilor ruși în România”<sup>32</sup>. Drept rezultat al acestei deplasări urmate de pregătiri multilaterale s-a înființat în 1881, cu concursul guvernului român, o agenție a Ohranei țariste în România, care în decurs de trei decenii se va ocupa cu spionarea și urmărirea polițienească a revoluționarilor ruși stabiliți sau numai în trecere prin țara noastră.

La sfârșitul anului 1880, revoluționarii ruși aflați în România au sesizat aceste pregătiri. Astfel că într-o scrisoare din Tulcea, datată 15 ianuarie 1881, se relatează: „Toate informațiile referitoare la revoluționarii din România obținute prin spioni, poliție, consuli vor fi concentrate la guvernatorul Basarabiei, care și-a întărit efectivul, mituind poliția română și luând măsuri de paza frontierei”<sup>33</sup>.

Intr-adevăr, în toamna anului 1880 consulii ruși din România și Bulgaria au primit o circulară din partea departamentului asiatic al Ministerului de externe, prin care referindu-se la instrucția șefului Corpului de jandarmi erau solicitați să întocmească urgent lista emigranților ruși care trăiesc în raza consulatului lor<sup>34</sup>.

Cu un zel deosebit răspunde acestei însărcinări consulul din Tulcea. Raportul său secret din 22 noiembrie 1880 conținea numele emigranților ruși revoluționari aflați în România<sup>35</sup>. La prima vedere, această listă pare a fi întocmită din dorința consulului de a produce „efect” la forurile superioare, din ea reieșind că în apropierea nemijlocită a Rusiei s-a format unul din centrele puternice ale emigrației revoluționare ruse. Lista conținea numele a 18 revoluționari ruși aflați în România, fără a pomeni de cei ce treceau prin țara noastră.

Analiza acestui document dovedește că consulul rus din Dobrogea, nu numai că n-a exagerat, dar că nu ar fi fost nici cel mai bine informat,

<sup>30</sup> D.R.I., vol. I, partea I-a, p. 583.

<sup>31</sup> Ibidem, p. 829.

<sup>32</sup> „Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse”, p. 235.

<sup>33</sup> D.R.I., vol. I, partea I, p. 839.

<sup>34</sup> G. B a k a l o v, Русская эмиграция среди болгар, *Каторга и ссылка*, vol. 3, (64) 1930, p. 109.

<sup>35</sup> Ibidem, vol. 2 (63), 1930, p. 136.

raportul întocmit de el necuprinzînd numele tuturor refugiaţilor politici aflaţi în acea perioadă în România, el mărginiindu-se mai ales la cei care trăiau în jurul Tulcei.

Nu cunoaştem valoarea pe care a avut-o raportul pentru cei cărora le era destinat, însă pentru cercetători acest document este de un real folos în stabilirea istoricului formării în România între anii 1878—1880 a unei importante colonii de emigraţie revoluţionară rusă, care ca mărime şi importanţa se situează după cele din Elveţia, Franţa şi Anglia.

În literatura istorică s-a menţionat demult faptul că în perioada războiului de independenţă şi în anii ce i-au urmat, în România şi-au găsit adăpost numeroşi revoluţionari ruşi; volumul I al Documentelor privind războiul de independenţă ne-a lărgit cunoştinţele în legătură cu acest domeniu. Însă, cu excepţia unui număr redus de revoluţionari, nu sînt prea cunoscuţi cei pomeniţi în aceste documente, deoarece, din cauze conspirative lesne de înţeles, revoluţionarii în corespondenţele lor se ascundeau sub pseudonime. Cu ajutorul listei consulului din Tulcea pot fi descifrate numeroase pseudonime şi astfel identificaţi mulţi dintre cei ce figurează în documentele cuprinse în această publicaţie<sup>36</sup>.

Dintre numele cuprinse de această listă, doar cei doi Arkadski, Constantin şi Aleksei, şi Nikolai Sudzilovski, alias dr. Russel au venit în România încă din 1875. Ceilalţi se refugiaseră aci în timpul războiului şi mai ales în anii 1878—1879. Astfel, la sfîrşitul anului 1877, fugind din închisoare, emigrează în România un participant de seamă al mişcării revoluţionare ruse — Vasili Seminovici Ivanovski — cunoscut ulterior sub numele dr. Petre Aleksandrov. În acelaşi an trece ilegal în România Constantin Popovici, ascunzîndu-se sub porecla de Surdu.

Numele adevărat al lui Vladimir Kaliandrov, care împreună cu soţia sa Olga se refugiază în ţara noastră la sfîrşitul anului 1877, era P.P. Obedov. Urmăriţi de Ohrana ţaristă pentru participarea la cercul revoluţionar şi pentru trecerea literaturii interzise din străinătate, se refugiaseră la Tulcea, Filip Kodrean, A. Frunze, C. Ursu. Acesta din urmă se ascundea sub pseudonimul Gulaev şi Muntenescu. Sub numele Ivan Vasilevici trăia tot la Tulcea, revoluţionarul rus I. I. Basov, iar Ivan Ivanovici Gluškov sub acela de Skrakli. Sub porecla de Himic trăia cunoscutul revoluţionar L. N. Gartman.

În corespondenţa publicată a lui dr. Russel este pomenit un oarecare Nikolai Maikov. Sub acest pseudonim se ascundeau de fapt concomitent doi refugiaţi: activul participant al mişcării revoluţionare ruse Leonid Dicescul (care mai purta şi numele conspirativ Leonid Nikolaevici Danilov) şi Victor Krasiluk viitorul prozator şi cunoscut colaborator al revistei *Contemporanul*, unde semnează St. Basarabeanu.

Pe lângă aceşti refugiaţi, venind din Rusia în aceşti ani se mută în România şi emigranţii ruşi din centrele occidentale. Astfel, din Elveţia soseşte în august 1878, unde trăieşte la început sub pseudonimul Aivazov<sup>37</sup>, cunoscutul bakunist, Zamfir Ralli (C. Arbore Ralli). El se mută în

<sup>36</sup> În comunicarea de faţă ne mărginim doar la descifrarea pseudonimelor. Biografia acestor revoluţionari va forma obiectul unui alt studiu.

<sup>37</sup> D.R.I., vol. I, partea I, p. 574.

România solicitat fiind de socialiștii români prin intermediul lui Zubcu-Codreanu și al lui Mircea C. Rosetti, pe care îl cunoscuse în străinătate. Ei sperau ca Ralli prin experiența și legăturile sale va putea contribui la intensificarea activității cercurilor socialiste din România. Tot din Elveția vine în 1880, la chemarea dr. Russel în scopul organizării la Iași a unei tipografii, L. Goldenberg, care în corespondența revoluționarilor este numit Minkov<sup>38</sup>. La sfârșitul anului 1879, se va stabili la Iași sub numele de Kislorod, Pavel Akselrod, pe atunci unul dintre fruntașii organizației narodnice „Cernii peredel”.

Pe lista consulului din Tulcea găsim pomenite și numele lui Volkov (pseudonim Volk), „Graf” Ivan Makorov și Appolon Vasilevici Treilenberg.

Înșiruirea aceasta, de nume și pseudonime ar mai putea fi completată cu acelea ale multor revoluționari ruși, printre care și a lui Dobrogeanu-Gherea, reîntors din deportare în septembrie 1879 și care nu era menționat în raportul consulului rus.

Revoluționarii aceștia nu trăiau izolat și, ca și în celelalte țări ale Europei occidentale în care își găsiseră refugiu, ei închegaseră și în România un colectiv puternic. Ca rezultat al acestui fapt, între anii 1878-1880 s-au format în țara noastră două colonii mai importante ale emigranților ruși: una la Tulcea, cealaltă la Iași. Pe lângă aceste două centre, un număr restrâns de revoluționari ruși — unii doar în trecere prin România — se aflau la București, Ploești și Galați.

Cum însă înșiruirea unor nume de revoluționari ruși trăind în România cu 80 de ani în urmă nu mulțumesc pe istoric, accentul cercetărilor viitoare va trebui pus pe studiul vieții și activității acestor colonii. Colonia „nihilistilor” din Tulcea — cum o numea presa vremii — a fost fondată în 1877 de cumnatul lui Korolenko, Ivanovski (Aleksandrov) căreia i s-a alăturat în curând P.P. Obedov. Acesta din urmă va cumpăra la Armaclia lângă Babadag o fermă, organizând o întovărire agricolă<sup>39</sup> unde se vor adăposti revoluționarii ruși, mulți dintre ei fiind doar în trecere prin România. La ferma lui Obedov, dar mai ales în cocioabele pescărești — în această „colonie studențească” cum o numeau locuitorii deltei — locuiau în permanență 15—20 revoluționari ruși printre care L. Dicescul, Bosov, Ursu, Glușkov, C. Popovici, Obedov și Krasiuk împreună cu soțiile ș.a.m.d.

Colonia din Tulcea urmărea însă scopuri cu mult mai largi decât asigurarea traiului în colectiv al unui grup de revoluționari. Prin intermediul membrilor ei se făcea legătura dintre emigranții din Occident și diferitele grupări revoluționare din oricare punct al Rusiei. Aci își găseau adăpost revoluționarii nevoiți să emigreze și care după ce se refăceau primeau documente și sursele de bani necesare plecării lor mai departe către Apus sau înapoi în patrie. „Visul celor de aci era — după cum relatează în amintirile sale A. Frunze — ca la Tulcea să se pună

<sup>38</sup> D.R.I., vol. I, partea I, p. 665.

<sup>39</sup> O interesantă scrisoare care aruncă lumină asupra felului cum a luat ființă colonia din Tulcea a fost publicată (cu unele greșeli de transcriere) în D.R.I., vol. I. Prima parte a scrisorii reprezintă doc. 537 (p. 719—720), iar continuare doc. 582 (p. 532).

bazele unui refugiu al tuturor emigranților care s-ar opri în România<sup>40</sup>. Deși planul nu li s-a realizat pe deplin, prin această colonie din Dobrogea treceau zeci de revoluționari ruși, printre ei aflându-se însuși G. Plehanov, care în ianuarie 1880, fiind nevoit să emigreze, după ce trece granița se oprește pentru un timp la Tulcea, de unde cu ajutorul socialiștilor români va pleca mai departe, în Elveția<sup>41</sup>.

Tot prin mijlocirea coloniei din Tulcea se transporta literatura revoluționară din străinătate în Rusia. Această acțiune le era înlesnită de pescarii din deltă în rîndurile carora, datorită activității de medic și filantrop, doctorul P. Aleksandrov se bucura de o caldă simpatie.

O lumină asupra activității acestei colonii îl proiectează și următorul fapt inedit. La sfîrșitul anului 1879, Ohrana descoperă că felcerul Steblov de pe o șalupă „Utkă” care circula pe Dunăre a intrat în contact cu emigranții politici din Tulcea, aducîndu-se pe bordul navei o valiză cu literatura interzisă. Cu ocazia unei percheziții s-a aflat că de pe această șalupă în vara anului 1879, fugiseră din Ismail la Tulcea marinarii Zagnoi și Pogmoghilnii avînd asupra lor o scrisoare de recomandare din partea lui Steblov în care erau recomandați ca fiind „oameni fideli, gata să îndeplinească orice însărcinare<sup>42</sup>”.

Între colonia din Tulcea și cea formată concomitent la Iași au existat strînse legături; însă în orientarea lor se manifestau puternice deosebiri. În vreme ce emigranții din Tulcea se măgineau doar la servirea intereselor mișcării revoluționare ruse, emigranții aflați la Iași și în alte orașe concepeau această sarcină paralel cu o susținută activitate în cercurile socialiste din România. Mai ales după războiul de independență, în noile circumstanțe create una din preocupările centrale ale lui Zubcu-Codreanu, Dobrogeanu-Gherea, dr. Russel era înființarea unei organizații socialiste legale, intensificarea propagandei prin publicarea broșurilor și a unei reviste. În urma eforturilor depuse, aceste obiective începuseră a fi realizate între anii 1879—1880.

Existența a două tendințe în rîndurile emigranților ruși din România privind orientarea lor, felul de a-și concepe activitatea a ieșit în evidență cu ocazia unui congres din octombrie 1879, la care au participat atît reprezentanții cercurilor socialiste din România, cît și cei ai emigranților ruși. Puținele date pe care le cunoaștem în legătură cu acest congres, din amintirile Sofiei Nădejde, sînt concretizate prin informațiile cuprinse în documentele publicate recent. Motivele ce au dus la ținerea acestei consfătuiri fuseseră determinate atît de unele frămîntări din cadrul mișcării revoluționare ruse pe plan general cît și de necesitățile dezvoltării mișcării socialiste din România în special. Unii și-au exprimat părerea că revoluționarii ruși aflați în România trebuie să servească doar interesele mișcării revoluționare ruse. Ei trebuie să se abțină de la propaganda în rîndurile socialiștilor români „ca să nu compromită locul acesta de unde

<sup>40</sup> Amintirile lui A. Frunze publică G. Bezviconi, în Studii și materiale de istorie modernă, vol. II, (sub tipar).

<sup>41</sup> Vezi, Gh. Haupt, Date privind legăturile lui G. V. Plehanov cu România, în „Analele Romîno-Sovietice” seria istorie, Nr. 4, 1956, p. 136—137.

<sup>42</sup> Arhiva centrală istorică de stat din Moscova, fond 109, secția 3-a, dos. 291, partea 2, fila 22.

pot da ajutor mișcării din Rusia<sup>43</sup>. Majoritatea celor prezenți s-au opus acestei orientări înguste. Promotorul tendinței îmbinării activității în interesul mișcării ruse cu aceea din cadrul cercurilor socialiste române era dr. Russel. Acesta din urmă, în anii de după războiul de independență, continuă să se bucure nu numai de o mare autoritate în rândurile mișcării revoluționare ruse, dar devenise și conducătorul recunoscut al cercului socialist din Iași<sup>44</sup>. Un contemporan și prieten al dr. Russel îl caracteriza astfel: „Pretutindeni unde soarta l-a aruncat pe Russel, el s-a acomodat cu locul și împrejurările, își însușea repede limba acelei țări și se pătrundea de interesele și nevoile ei<sup>45</sup>. Acțiunea multilaterală din România a acestei interesante figuri, insuficient studiată, confirmă pe deplin justetea acestei observații. Legăturile strânse dintre grupul de revoluționari din Iași și socialiștii români au avut o importanță și influență pozitivă nu numai asupra mișcării socialiste din România, dar și asupra activității mișcării revoluționare ruse. Ajutorul eficace acordat de socialiștii români a fost consemnat și de amintirile unui contemporan — Sofia Nădejde — care nota ulterior referitor la activitatea cercului din Iași între anii 1878—1880: „Treceau peste Prut broșuri rusești tipărite la Geneva. Pe lângă aceasta s-a mai trecut și o tipografie în lădițe mici de lemn, spre a fi mai ușor de mînuit. Tot prin Iași era drumul de trecere al nihilistilor compromiși, fugind de persecuția țaristă, cei câțiva socialiști români aveau de lucru. Solidaritatea internațională era cuvîntul de ordine. Nihilistilor refugiați trebuia să li se scoată pașapoarte și să li se procure ajutoarele bănești la nevoie, ca sa poată pleca mai departe în Europa, de obicei la Geneva sau Zürich<sup>46</sup>. Pentru atitudinea socialiștilor români sînt caracteristice cele cuprinse într-un apel de solidaritate publicat de cercul din Iași la 9 noiembrie 1880, către revoluționarii ruși. În apelul ce începea cu cuvintele „Frați socialiști din Rusia. Fraternitate, libertate și solidaritate” se arăta: „Cu inimile palpitînd de speranțe pentru sfînta voastră cauză a Drepturilor omului și plini de o admirație fără margini asistăm de cîțiva ani la luptă fără seamăn ca energie și sacrificiu a eroicei junimi Russe, pentru a sfărîma infamele lanțuri ale despotismului care vă sfîrșește și va ucide; la lupta voastră supranaturală și nemuritoare, a cărei fînit trebuie să fie și va fi victoria Dreptului contra supremației și tiraniei. Toate sufletele loiale și toate inimile fraților noștri în Revoluțiune din toate unghiurile pămîntului, sînt cu voi!”. Socialiștii români asigurau pe revoluționarii ruși „ca și voi vom lupta și vom învăța de la voi, a ne sacrifica și a muri<sup>47</sup>.”

\*                      \*

<sup>43</sup> Sofia Nădejde, *Amintiri, Adevărul*, București, 49 (1935), nr. 15680 (februarie 24), p. 3.

<sup>44</sup> Sofia Nădejde, Art. cit., de asemenea amintirile lui C. Mille, dr. Russel, în *Lumina* (Iași) 1896, nr. 8, p. 58.

<sup>45</sup> Л. Г. Де й ч, 16 лет в Сибири, ediția 3, М., 1924, p. 316.

<sup>46</sup> Sofia Nădejde, *Amintiri, în Adevărul*, 49 (1935), nr. 15680 (februarie 24), p. 3.

<sup>47</sup> *Inainte*, 1880, nr. 7, noiembrie 20.



Atentatul din 1 martie 1881 împotriva împăratului Alexandru al II-lea n-a rămas fără repercusiuni în viața emigranților ruși din România. Teama resimțită de noul țar Alexandru al III-lea în fața „nihilistilor” va fi folosită în scopuri politice nu numai de domnitorul Bulgariei A. Batenberg, dar și de Carol Hohenzollern. Autoritățile țariste au cerut stăruitor și guvernului român lichidarea centrului de emigrație rus din nemijlocita apropiere a imperiului. Guvernanții României și-au dat seama că îndeplinind această cerință vor reuși să obțină cu mai multă ușurință de la curtea imperială (cu care relațiile deveniseră după 1878 din ce în ce mai încordate) consimțământul pentru proclamarea regatului.

Totodată, se spera că astfel va putea fi lichidat și acel centru socialist înființat la Iași. Guvernul folosindu-se de sărbătorirea de către socialiști din Iași a aniversării Comunei din Paris în martie 1881, arestează un grup de revoluționari ruși în frunte cu dr. Russel, iar după două săptămâni parlamentul votează „legea străinilor”, expulzând din țară un grup de cinci revoluționari printre care același dr. Russel, P. Akselrod, L. Goldenberg. Această încălcare fățișă a constituției și persecuțiile ce i-au urmat au pus semn de întrebare posibilităților existenței în România a coloniei de emigranți ruși. Gruparea din Iași era lichidată, iar cea din Tulcea slăbită simțitor pentru o vreme, marea majoritate a refugiaților aflați acolo plecând în decursul anilor 1881—1883, iar alți pregătindu-și întoarcerea în Rusia<sup>48</sup>.

Măsurile luate de guvernul Brătianu — nu fără amestecul autorităților țariste — făceau parte din prigonirile dezlănțuite împotriva emigrației revoluționare ruse pe scară internațională, ca rezultat al stăruințelor deosebite ale noului împărat, care era ferm convins că centrul principal al teroarei se află în străinătate, în emigrație. Un contemporan descria situația grea a emigrației ruse după 1881 astfel: „Viața emigrației în acea perioadă era foarte grea; izolarea completă de patrie, mizeria apăsătoare, existența fără scop și perspectivă, deoarece reacția cruntă din Rusia începută prin înscăunarea lui Alexandru al III-lea, sugruma orișice inițiativă”<sup>49</sup>.

Situația în aceste împrejurări poate fi mai prețuită prin faptul că, în ciuda condițiilor vitrege, comunicarea revoluționarilor ruși prin țara noastră, după un scurt timp de slăbire, a primit din nou amploare crescândă spre 1883, înseși revoluționarii ruși denumind România în acești ani „mica Elveție”<sup>50</sup>. Aceasta s-a datorat în bună măsură activității pline de sacrificii a lui Dobrogeanu-Gherea.

La începutul anului 1881, după numeroase intervenții și serioase eforturi materiale atât din partea unor revoluționari ruși cât și a socialiștilor români, Dobrogeanu-Gherea a obținut concesiunea restaurantului de cale ferată din gara Ploiești. De data aceasta nu era vorba de o obișnuită antrepriză comercială a lui Gherea, care în majoritatea ca-

<sup>48</sup> Группа „Освобождение труда”, culegerea 1, М., 1923, p. 152.

<sup>49</sup> Ibidem, culegerea 2, Moscova, 1924, p. 153, M. Viskotin. Члены группы Освобождения труда (воспоминания).

<sup>50</sup> A.C.I.S. (Moscova) fondul departamentului poliției, dosarele 3, dosarul 659—1885, fila 48.



zurilor se terminau cu eșec. Când Dobrogeanu Gherea a închiriat restaurant de cale ferată unde după mărturiile unui contemporan „în primii ani de exploatare... a îndunat multe și zilnice mizerii”<sup>51</sup>, căci pe lângă gândul procurării mijloacelor materiale de trai avea în vedere și interesele, nevoile mișcării revoluționare ruse. Însăși așezarea gării de la Ploești, nod de cale ferată aproape de București și de graniță, îi favoriza planurile. La Ploești, în jurul bufetului, între anii 1881—1890 s-a format o mică colonie compusă din 7—8 emigranți,<sup>52</sup> constituind un puternic sprijin al mișcării eliberatoare ruse. Între anii 1883—1886 aici trăiau Dicescu, Krasiuk (Basarabeanu), Filip Codreanu, soții Obedov și alții.

Încă din primul an de existență și apoi decenii de-a rindul, activitatea lui Gherea din gara Ploești a fost supravegheată de agenții departamentului de poliție. „Mai totdeauna câte un agent lunar venea în gară de dimineață și rămânea până seara”, scria în amintirile sale un fost angajat la acest restaurant<sup>53</sup>. Gherea, într-o scrisoare cu caracter autobiografic către P. Zarifopol, mărturisește că restaurantul gării a fost „în timp de 15 ani un fel de azil al nihilismului rusc. Nihilistii care fugeau din Rusia găseau un azil aici până ce își găseau ocupația în altă parte, iar nihilistii cari se întorceau din străinătate în Rusia pentru a intra ear în luptă se opreau ear aici păzind momentul când pot să treacă în Rusia. Era un veșnic va et vient și uneori, cum era după detronarea prințului Bantenberg din Bulgaria colonia nihilistă din gara Ploești ajungea la 16 inși și 18 inși să înțelege că toate acestea dădeau enorma muncă și istovitoare grijă. Din cauză că în gara Ploești s-a făcut un fel de centru nihilist, restaurantul a fost absolut asediat de spionii consulatului rusc, supravegheat de poliția românească. Era o continuă luptă cu spionii ruși, mai ales periculoasă în cazurile acele când trecea cineva în Rusia și deci dacă ar fi fost urmărit până la trecerea graniței prin contrabandă, risca viața. Era o luptă continuă cu acest spionaj, și ca să vezi că lupta aceasta n-a fost o glumă îți citez următorul fapt: Unul din șefii spionilor ruși din București a propus unui cunoscut al meu polonez Wonsovici 10.000 lei ca să ascundă în casa la moi o mașină de făcut bani falși. Și au fost nenumărate aceste încercări de a provoca un scandal asemănător cu scop de a ne compromite și astfel a provoca și expulzarea mea. A trebuit a continua paza și o vigență colosală pentru a scăpa de aceste intrige mizerabile”<sup>54</sup>.

Raporturile agenților departamentului poliției țariste aflați în România, care devin frecvente mai ales după 1883, conțin numeroase informații prețioase, semnalând printre altele că prin restaurantul din Ploești trec zeci de revoluționari ruși venind din răsărit spre Occident, sau din centrele de emigrație spre Rusia având misiuni secrete. Acești

<sup>51</sup> C. Păcurariu, Citeva amintiri despre C. Dobrogeanu Gherea, București, 1936, p. 6.

<sup>52</sup> După informațiile agenturii departamentului poliției, cercul emigranților din Ploești, în frunte cu Dobrogeanu Gherea, cuprinde 7 persoane, A.C.I.S. (M) D.P.d. 3-vo.dos.695—1885, fila 31.

<sup>53</sup> C. Păcurariu, Citeva amintiri despre C. Dobrogeanu Gherea, București, 1936, p. 19.

<sup>54</sup> Publicat de I. Vitner în *Viața românească*, IX, 1956, nr. 12, p. 155.

revoluționari găesc la Gherea adăpost, bani și documente<sup>55</sup>. După unele relatări, D. Gherea închiria revoluționarilor ruși în trecere și o sală de dormit la București, în piața Amzei. Într-un raport amănunțit trimis de agenția departamentului poliției din România în 1886 la Petersburg, se relatea pe larg felul în care circulau în România revoluționarii și modul trecerii literaturii interzise peste graniță. Raportul sublinia că revoluționarii ruși primeau primul adăpost la Ploești. Aici, după ce se odihneau, plecau mai departe, primind de la Dobrogeanu Gherea toate cele necesare. Autorul raportului făcea pe marginea acestor fapte următoarea apreciere: „România reprezintă un mediu educativ, care face sa se ivească din rindurile emigranților — des lipsiți de scop și nehotărâți — forțe pentru activitatea revoluționară”<sup>56</sup>.

Pe lângă revoluționari, la Ploești soseau și baloturi de cărți cărora viitorul ilustru critic literar Gherea le asigura expedierea la destinație.

Cu centrele emigrației ruse din Elveția, Franța și Anglia, Gherea purta o vastă corespondență de urma căreia însă cercetătorii n-au reușit să dea nici pînă astăzi; se presupune că aceste scrisori vor contribui la elucidarea numeroaselor aspecte ale legăturilor revoluționare romîno-ruse.

După cum raportau agenții departamentului poliției, revoluționarii care treceau prin România aveau sprijinul emigranților polonezi și al socialiștilor romîni<sup>57</sup>.

Pe lângă îndeplinirea misiunilor menționate, Dobrogeanu Gherea trimitea încă din acești ani și ajutor material organizațiilor revoluționare ruse. Toate acestea necesitau jertfe imense din partea lui Gherea, care depunea concomitent o vastă activitate politică, științifică, publicistică, de critica literară, fiind totodată unul din conducătorii cercurilor socialiste, a revistelor *Contemporanul* și *Revista socială*. Apoi situația sa materială din acești ani era departe de a fi ceea ce se numește satisfăcătoare. Astfel că însăși șeful agenției departamentului poliției din România este nevoit să constate într-un raport din 12 februarie 1886: „Situația materială a celor din Ploești nu se poate socoti asigurată și plata înalta pentru întreținerea bufetului nu le poate aduce venitul”<sup>58</sup>.

De remarcat că legăturile cu mișcarea revoluționară rusă s-au răsfîrțat în mod pozitiv asupra concepției și orientării lui Dobrogeanu Gherea. Astfel, reușind să intre de la început în legătura cu grupul „Eliberarea muncii”, aceasta îi influențează și accelerează trecerea pe poziții marxiste.

Avînd legături strînse cu toți revoluționarii ruși aflați în România și bucurîndu-se de o prietenie statornică cu Aleksandrov, Gherea a putut contribui și la reactivizarea în 1884 a coloniei de la Tulcea, care devine acum din nou un punct important de tranzit și refugiu al unor revoluționari persecutați.

<sup>55</sup> A.C.I.S. (M), Informațiile șefului agenției din România, D.P. dosarele 3 deloproizvodstvo dos. 96—1886, fila 1—380.

<sup>56</sup> Gh. Haupt, op. cit., p. 230.

<sup>57</sup> Această problemă necesită încă cercetări, motiv pentru care în comunicarea de față nu stăruim asupra ei.

<sup>58</sup> A.C.I.S. (M), fondul D.P.d., dosarele 3 deloproizvodstvo, dosarul 96—1886, fila 12, raportul lui Serakovski din 16.II.1886.

Activizarea emigrației revoluționare din România produce din nou griji permanente departamentului poliției din Petersburg, care-și va intensifica persecuțiile și uneltirile împotriva acestui mic grup<sup>59</sup>. În 1886, agentura din România a fost întărită primind un caracter permanent. În locul viceconsulului din Sulina, Sapirova a fost trimis consilierul de stat Serakovski, care luînd contact cu prefectul poliției din București Moruzzi, reorganizează agentura,<sup>60</sup> șeful ei rămînînd mai departe L. Mișcenko. Măsurile luate erau explicate prin „intensificarea afluenței revoluționarilor ruși din Peninsula Balcanică”<sup>61</sup>. Dar cu toate acestea, revoluționarii ruși ajutați de compatrioții lor emigrați în România și stabiliți la Ploești, București, Tulcea continuau să circule prin țara noastră iar transporturile de literatură își aveau în continuare drumul asigurat<sup>62</sup>. Acest lucru a fost recunoscut și de conducerea departamentului poliției. Într-un raport întocmit în 1890 se arăta că: „Iniințarea agenturii în România și Bulgaria a fost încă din 1881 obiectul unor preocupări deosebite a departamentului poliției, dar trebuie recunoscut că pînă în ultimul timp, în ciuda energiei cheltuite, aceste eforturi nu s-au încununat cu succes”. Din această cauză, sumele destinate susținerii agenturii din România și Bulgaria au fost mărite ajungîndu-se la suma de 90 000 de franci anual. Totodată, conducerii agenturilor li s-a propus concentrarea atenției asupra recrutării unor agenți din rîndurile emigranților aflați în țările respective.

Despre starea „anormală a lucrurilor din România și Bulgaria” ministrul Afacerilor Interne l-a înștiințat pe secretarul de stat de la externe Giers, printr-un raport secret din 20 noiembrie 1890, în care făcîndu-se un scurt istoric a formării emigrației revoluționare ruse din România se arăta că în momentul respectiv aici își desfășoară activitatea Zamfir Arbore Ralli, medicul Vasili Ivanovski (Aleksandrov) care „sub numele de Petrovski ocupă postul de medic de district la Babadag”. La Tulcea se afla Nicon Volianski, care sub numele de Belov a fost pînă în 1889 învățător în școala bulgărească din Tulcea, precum și A. Frunze. La București locuiau Vitold Pekarski, Victor Krasiuk „care a audiat cursurile de la Academia de medicină sub numele de Basarabeanu” și Nicolae Poluzakov, care de asemenea „frecventa cursurile facultății de medicină”. La Ploești întreține bufetul gării Constantin Dobrogeanu Gherea „în junul căruia se grupează emigranți de mîna a doua, acest bufet servind ca un prim punct de etapă pentru toți revoluționarii care fug din Rusia”<sup>63</sup>. Luînd cunoștință de aceste informații, după numai 8 zile, la 28 noiembrie 1890, Giers adresa lui Suvalov o scrisoare confidențială în care arăta că pentru a pune capăt activității emigrației din

<sup>59</sup> Pentru uneltirile Ohranei țariste date interesante găsim într-o scrisoare pas-trată la Biblioteca Academiei R.P.R., secția mss, Achiziție 44/1954, II, 8—14 „Corespondența sec. al XIX-lea” de asemenea I. Negreanu, Amintiri, *Adevărul literar*, 1930, mai 25, p. 4.

<sup>60</sup> Arh. centr. istorică de stat din Moscova, Fondul departamentului poliției, dos. 3, deloproizvodstvo, dos. 95—1886, fila 5—6.

<sup>61</sup> Ibidem, fila 243.

<sup>62</sup> Ibidem, dos. 595—1890 fila 7—16.

<sup>63</sup> Ibidem, dosarul 595—1890, fila 5—13.

Peninsula Balcanică „unde ei nu numai că se bucură de deplină activitate de acțiune ci și reușesc a obține ocupații mult sau mai puțin bine plătite și chiar funcții de stat“, „trebuie preconizate măsuri severe, atrăgându-se atenția guvernelor din țările respective asupra imposibilității tolerării acestei stări de lucruri“. Pentru aceasta „Ministrul nostru de la București va fi însărcinat să aibă o explicație cu privire la același subiect cu guvernul României, unde însă răul indicat nu a luat aceleași proporții pe care le-a luat în Bulgaria“<sup>64</sup>. Această corespondență a înalților demnitari, fără a fi ferită de exagerări, expunea totuși o situație care în mod firesc i-a îngrijorat. După 1881, România ca centru al emigrației n-a mai jucat rolul din scurtul interval de după războiul de independență dar ca drum de trecere, cu toate măsurile energice luate de autoritățile țariste împotriva revoluționarilor ruși, granița romîno-rusă prin Tulcea, porturile dunărene, precum și peste Prut, au primit o folosire cu mult mai largă, fenomen explicabil prin creșterea amplitudinii mișcării revoluționare ruse.

---

---

<sup>64</sup> G. Baka!ov, articol cit., *Каторга и ссылка*, 1930, vol. 4. (65), p. 133—134

## Ecoul revoluției populare ruse din 1905 în Transilvania

L. CICALA, A. EGYED

Luptele eroice din anii 1905—1907, duse de către muncitorii și țărani din Rusia împotriva țarismului și a rămășițelor feudale, pentru drepturi democratice și revendicările clasei muncitoare, au situat proletariatul din Rusia, condus de partidul marxist-revoluționar, în avangarda mișcării muncitorești internaționale. Revoluția din 1905—1907 a dovedit astfel că centrul mișcării revoluționare mondiale s-a mutat în Rusia.

Inceputul revoluției l-au constituit evenimentele din 9 (22) ianuarie 1905. În această zi, guvernul țariist, în speranța că va putea intimida masele de muncitori și țărani și va putea opri creșterea mișcării revoluționare din Rusia, a pus armata să tragă asupra unei demonstrații pașnice a muncitorilor. Peste 1000 de oameni au fost uciși și câteva mii răniți. „Dumineca sîngeroasă“ din 9 ianuarie 1905 a servit drept punct de plecare pentru un avînt puternic al mișcării revoluționare.

Rusia întreagă a fost cuprinsă de greve de protest. Pe măsură ce revoluția ia un avînt tot mai mare, mișcarea grevistă a muncitorilor industriali devine principala forță a revoluției. Numai în 1905 au participat la greve aproape 3 milioane de muncitori industriali. Legătura strînsă și indestructibilă creată prin împletirea grevelor politice și economice a imprimat o forță deosebită mișcării muncitorești.

Între cele mai importante mișcări greviste s-au situat cunoscuta grevă de la Ivanovo-Voznesensk, greva generală din Lodz, ciocnirile armate de la Varșovia, Odesa, Riga, Libova și alte orașe. Greva politică pe întreaga Rusie, pornită în octombrie 1905, la inițiativa muncitorilor din Moscova și Petersburg, s-a transformat într-o puternică manifestare politică a proletariatului. Ea s-a desfășurat sub lozincile: „Jos autocrația!“, „Trăiască republica democratică!“. Numărul participanților la grevă pe întreaga Rusie a depășit cifra de 2 milioane de oameni.

În decursul acestor lupte, geniul revoluționar al maselor proletare din Rusia a făurit o organizație politică de masă fără precedent în istoria mondială — sovietele de deputați și muncitori.

Un eveniment remarcabil al revoluției, cu mare răsunet în celelalte țări, a fost răscoala din iunie 1905 de pe crucișătorul „Potemkin“. Aprețind pagina glorioasă înscrisă de răscoala de pe „Potemkin“ în istoria mișcării revoluționare, V. I. Lenin scria că „Crucișătorul Potemkin“ a

rămas un teritoriu de neînving al revoluției și, oricare ar fi soarta sa, ne aflăm în fața unui fapt neîndoielnic și de cea mai mare importanță: încercarea de a constitui *un nucleu al armatei revoluționare*<sup>1</sup>.

Manifestările cu caracter de masă din decursul întregului an 1905 au pregătit punctul culminant al primei revoluții ruse: insurecția armată din decembrie.

Steagul insurecției armate împotriva țarismului a fost ridicat de muncitorii din Moscova, care încep în ziua de 9 (22) decembrie luptele pe baricade. Timp de nouă zile, muncitorii înarmați au luptat împotriva trupelor țariste, dând dovadă de mult eroism, curaj și sacrificiu de sine, păstrându-și pînă la capăt spiritul de luptă. Înfrîngerea insurecției n-a adus însă și sfîrșitul revoluției. În ciuda condițiilor grele, revoluția continuă. Proletariatul, care s-a ridicat primul la lupta împotriva țarismului, se retrăgea ultimul, luptînd.

Revoluția din 1905—1907 din Rusia a fost prima revoluție populară din epoca imperialismului care a deschis o perioadă revoluționară furtunoasă. „Revoluția din anii 1905—1907 a fost o școală serioasă de educare politică a maselor; ea a deșteptat la viață politică și la luptă milioane de muncitori și țărani și a dat exemple eroice de luptă revoluționară plină de abnegație, care au educat masele muncitoare și au fost urmate de mase, nu numai în Rusia, ci și în multe alte țări ale lumii. Prima revoluție rusă a deschis o nouă pagină în istoria omenirii — epoca celor mai adînci zguduirii politice și furtuni revoluționare, a pus baza avîntului mișcării muncitorești din Europa și a mișcării de eliberare națională a popoarelor înrobite din Asia”<sup>2</sup>.

Răsunetul primei revoluții ruse în țările europene a provocat o mișcare de solidaritate a oamenilor muncii cu popoarele din Rusia. În sprijinul poporului rus a protestat împotriva atrocităților sîngeroase ale țarismului proletariatul internațional. În același timp, exemplul luptei eroice a proletariatului din Rusia a fost un îndemn serios pentru intensificarea luptei proletariatului din celelalte țări împotriva exploatării.

În Transilvania, aflată pe atunci sub dominația imperiului austro-ungar, masele muncitoare au urmărit cu deosebit interes și simpatie lupta revoluționară a poporului rus și au protestat prin presă sau prin diferite acțiuni împotriva atrocităților țarismului.

Ecoul stîrnit aici de revoluția populară din Rusia se explică nu numai datorită apropierii geografice de Rusia, cea ce a ușurat pătrunderea și răspîndirea știrilor despre mersul revoluției, dar și prin situația economică și socială asemănătoare din imperiul austro-ungar cu cea din imperiul țarist.

\*  
\*   \*  
\*

Imperiul dualist austro-ungar, creat prin pactul încheiat în 1867 între clasele dominante austriece și maghiare, era ros de puternice contra-

<sup>1</sup> V. I. Lenin, Opere, vol. 8, p. 525.

<sup>2</sup> A 50-a aniversare a primei revoluții ruse. Tezele Institutului de marxism-leninism de pe lângă C. C. al P.C.U.S.

dicții sociale și naționale. Izvorul acestor contradicții era însuși sistemul dualist.

Pactul dualist din 1867 a încercat să „rezolve” de sus problemele rămase nerezolvate ale revoluției burghezo-democratice din 1848—1849. Clasele dominante maghiare au renunțat la independența totală a țării, în schimb și-au asigurat dominația asupra popoarelor nemaghiare din regatul Ungariei. Prin dualism, moșierii maghiari și-au putut consolida pozițiile, păstrându-și latifundiile, amenințate de setea arzătoare pentru pământ a milioanele de țărani lipsiți de pământ. În esență, dualismul ar fi trebuit să „rezolve” trei probleme: independența Ungariei, problema agrară și cea națională, dar aceste probleme nu au fost rezolvate în spiritul revoluției din 1848—1849, ci în mod reacționar, în spiritul intereselor înguste ale claselor dominante austriece și maghiare.

Austro-Ungaria era întruchiparea intereselor burgheziei austriece și ale moșierimii maghiare, precum și ale unei pațuri subțiri a marelui burghezii maghiare legată de moșierime. În imperiul dualist austro-ungar, burghezia austriacă și-a asigurat valorificarea superiorității industriale a Austriei, dispunând de Ungăria, Transilvania și de celelalte provincii ale imperiului, atât ca piețe de desfacere, cât și ca izvoare de materii prime. Pe seama moșierimii maghiare, dualismul a asigurat o piață pentru desfacerea cerealelor și a altor produse alimentare.

Toate acestea însă nu înseamnă că prin compromisul din 1867 s-au putut șterge toate contradicțiile între clasele dominante austriece și maghiare. Numai teama de mișcările tot mai puternice ale naționalităților asuprite și ale muncitorilor și țăranilor a făcut clasele dominante să-și unească forțele pentru menținerea sistemului dualist. Așa se explica de ce în primele trei decenii după pactul dualist, cu toate ca acest sistem era artificial și ros de contradicții, viața imperiului a fost relativ liniștită. Imperialismul va scoate la suprafață și va ascuți la maximum toate răcelele sistemului dualist.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în special în ultimul său deceniu asistăm la o revoluție industrială. Cu toate piedicile existente, revoluția industrială a transformat unele regiuni din Transilvania în mari centre muncitorești. Dacă în 1890 în Transilvania istorică existau 80 de fabrici cu peste 20 de muncitori fiecare, în anul 1900 numărul acestor întreprinderi crește pînă la 229, un număr aproape triplu numai în 10 ani. Faptul că aceasta dezvoltare are loc mai ales cînd capitalismul intrase deja în faza imperialistă a contribuit mult la o centralizare de la început a industriei din Transilvania. Fostele județe Caraș-Severin, Hunedoara, Timiș, Baia Mare au devenit în decursul acestor zece ani puternice centre industriale și de concentrare a proletariatului în mase compacte. După datele recensămîntului din 1900, pe teritoriul județului Hunedoara erau concentrați 15 528 muncitori industriali<sup>3</sup>, în județul Caraș-Severin 21 508 muncitori și mineri<sup>4</sup>. Din numărul total al muncitorilor din aceste două județe, aproximativ 25 000 muncitori lucrau în industria mare.

<sup>3</sup> Magyar statisztikai közlemények, vol. 9, Budapest, 1905, p. 260—261.

<sup>4</sup> Ibidem, p. 236.



În acest timp, forța mereu crescîndă a clasei muncitoare se resimte și în diferite orașe din Transilvania. Astfel, în Timișoara lucrau 8199 muncitori<sup>5</sup>, dintre care 6409 lucrau în industrie; în Arad lucrau 9117 muncitori<sup>6</sup>, urmează Clujul cu 7112 muncitori și Oradea cu 6497<sup>7</sup>. Numărul total al muncitorilor din Transilvania, în industrie, minerit și transport se ridică la aproximativ 173 000<sup>8</sup>. Numărul mare al muncitorilor dovedește că o nouă forță socială — proletariatul — își avea locul și rolul său în zdruncinarea sistemului dualist austro-ungar, urît de mase.

În primul deceniu al secolului al XX-lea, contradicțiile care mocneau pînă acum izbucnesc în ascutite conflicte între clasele stăpînitoare maghiare, pe de o parte și cele austriece, pe de altă parte. Între timp se ascut și contradicțiile din sînul diferitelor pături ale clasei dominante maghiare. În cea de-a doua jumătate a secolului trecut burghezia mijlocie maghiară s-a întărit considerabil. Interesele acestei pături veneau, în multe privințe, în contradicție cu interesele burgheziei austriece. Burghezia mijlocie maghiară dorea să micșoreze forța și influența burgheziei austriece în Ungaria. În acest scop, ea pretinde un teritoriu vamal independent, bancă independentă și altele. Aceste interese ale burgheziei mijlocii veneau în contradicție și cu interesele moșierimii maghiare, legată de curtea din Viena și ale oligarhiei financiare maghiare, legate de capitalul austriac, ale căror interese erau asigurate prin dualism. Aceste contradicții au slăbit simțitor pozițiile dualismului, slăbire care și-a găsit expresie în slăbirea pînă la destrămarea partidului liberal condus de contele Tisza, stilp al dualismului și în creșterea vertiginoasă a influenței opoziției.

În Transilvania, situația era și mai încordată la începutul secolului nostru. Aici contradicțiile mai erau agravate și de asuprairea națională. Burghezia romînă întărită întră și ea în luptă pentru interesele sale economice. Ascutirea continuă a tuturor acestor contradicții a pecetluit soarta monarhiei Austro-Ungare.

În această nouă perioadă imperialistă, principala contradicție și în Transilvania, rămîne contradicția între muncă și capital, care dă naștere unei lupte hotărîte a proletariatului împotriva exploatării capitaliste. La această luptă se alătură marea masă a proletariatului agricol. Lupta masei populare a fost principalul factor al zdruncinării și apoi al nimicirii imperiului dualist austro-ungar.

Lupta proletariatului s-a desfășurat la începutul secolului al XX-lea, în condițiile crizei economice (1900—1903). Creșterea continuă a șomajului, scăderea salariului real al celor ce muncesc ca o urmare a crizei au agravat și mai mult situația și așa destul de grea a muncitorilor din Ungaria. Este suficient să amintim că salariul real al unui muncitor din Ungaria abia dacă atingea în acest timp 50% din salariul real al unui muncitor din Germania. Voința și hotărîrea de luptă a proletariatului a crescut și ca urmare a faptului că oamenii muncii din Ungaria erau lipsiți de cele mai elementare drepturi politice.

<sup>5</sup> Magyar statisztikai közlemények, vol. 9, Budapest, 1905, p. 241.

<sup>6</sup> Ibidem, p. 232.

<sup>7</sup> Ibidem, p. 266, 267, 212, 213.

<sup>8</sup> Ibidem, p. 210—281.

Spre a împiedeca înrăutățirea și mai mult a situației sale, proletariatul a intrat în luptă. Mișcările greviste iau o amploare mereu crescândă. În 1900, la Reșița au intrat în grevă aproape 4000 de muncitori, iar în 1901, în aceeași localitate împotriva celor 4000 mineri greviști a fost folosită jandarmeria. Tot în 1901, la Cluj, muncitorii șomeri organizează mai multe demonstrații, cu ocazia cărora au eliberat din închisoare pe unii arestați politici. În anul 1903, minerii din Anina au rezistat în grevă timp de două luni și jumătate. În aprilie 1904 are loc o puternică mișcare grevistă a muncitorilor de la căile ferate, care a paralizat întreaga viață a statului. În același an, la Timișoara, toți muncitorii din întreprinderi au declarat grevă în semn de solidaritate cu muncitorii constructori greviști. Autoritățile au recurs la forța armată pentru înăbușirea ei.

Creșterea impetuoasă a mișcării muncitorești a avut răsunet și în rîndul maselor țărănești, care desfășoară o luptă activă împotriva jugului moșierilor. Cei care s-au ridicat mai întîi au fost țărani de pe moșiile bisericii din județul Bihor. În acest județ, episcopia romano-catolică din Oradea și cea greco-catolică aveau în stăpînire 350 515 jugăre de pămînt (în afară de păduri) în timp ce aproape 50% din totalul populației care se ocupa cu agricultura nu dispuneau de pămînt<sup>9</sup>. În spatele mișcărilor agrar-socialiste, care iau amploare în acești ani, se ascunde de fapt lupta țăranilor pentru pămînt. Mișcările agrar-socialiste manifestate sub diferite forme (greve în timpul secerișului, ciocniri cu autoritățile, nesupunere față de acestea, răscoale răzlețe și în special organizarea țăranilor) s-au extins mai ales în județele Bihor, Arad, Timiș, Satu Mare, Sălaj, unde au și avut loc în 1903 cele mai numeroase greve în timpul secerișului. În aprilie 1904 are loc la Aleșd o acțiune comună a țăranilor romîni și maghiari, cu ocazia căreia jandarmii au tras în mulțimea neînarmată omorînd 33 de țărani. Muncitorii din Oradea au organizat manifestații de protest împotriva acestui masacru.

Creșterea nemulțumirilor și a luptei maselor muncitoare a oferit teren prielnic acțiunii duse de partidul social-democrat din Ungaria pentru organizarea muncitorilor. Condițiile obiective ale dezvoltării istorice, care mergeau în acești ani spre revoluția burghezo-democratică, înfrîntă în 1849, impuneau o anumită organizare politică a proletariatului, ca singura forță socială menită să pregătească și să conducă transformările revoluționare. Dar pentru ca proletariatul, în strînsă legătură cu țărănimea, să poată îndeplini această sarcină istorică, avea nevoie pe lîngă elanul și hotărîrea de luptă, pe lîngă revoluționarismul său și de un anumit grad de organizare. În această privință însă proletariatul din Ungaria, respectiv și Transilvania, a ramas mult în urma cerințelor vremii.

Partidul social-democrat din Ungaria a luat ființă în 1890, avînd la bază unele din principiile rezoluției congresului din Păris a Internaționalei a II-a, condusă încă de Engels. Aceasta a constituit primul pas important spre unirea socialismului cu mișcarea muncitorească, mai ales că la scurt timp după înființarea partidului au luat naștere syndicatele moderne, care conduceau lupta economică a muncitorilor. Partidul a

<sup>9</sup> Magyar statisztikai közlemények, vol. XVIII, p. 154—156.

început să ducă în ultimul deceniu din secolul trecut o muncă apreciabilă în sînul celor ce muncesc. Aceasta a fost însă de scurtă durată, căci conducătorii partidului nu s-au străduit să înlăture din program și din activitate părțile negative. Acestea au luat proporții și în primii ani ai secolului al XX-lea în partidul social-democrat începe să predomine tot mai mult linia de orientare oportunistă caracteristică tuturor partidelor Internaționalei a II-a.

În noile condiții de la începutul secolului al XX-lea, nici teoria și nici sistemul de organizare al partidului nu mai corespundeau. Ideologia era cea a oportuniștilor din sînul partidului social-democrat din Austria, iar din punct de vedere organizatoric partidul social-democrat din Ungaria a ramas chiar și în urma partidelor Internaționalei a II-a. Partidul nu a înființat organizații locale și în mod automat membrii sindicatelor deveneau membrii ai partidului social-democrat. Pe lângă aceste organizații sindicale locale au mai luat ființă și așa-zisele „organizații libere“ (fără statut), care erau socotite tot organizații de partid. Singurul for al P.S.D. independent de sindicate era conducerea centrală, în rest partidul era conțopit cu sindicatele. În aceste condiții, P.S.D. din Ungaria nu putea îndeplini rolul unui partid de avangardă al clasei muncitoare.

Problemele organizatorice au fost subordonate țelului principal urmărit de P.S.D. din Ungaria : cucerirea votului universal. Principiul împărțirii organizatorice după districtele electorale, preluat de la partidul social-democrat austriac, se încetățenește definitiv și în sînul partidului social-democrat din Ungaria. Conform acestui principiu, Transilvania istorică (cu excepția Hunedoarei) era condusă de un centru teritorial cu sediul în Cluj. Județele Arad și Hunedoara făceau parte din districtul Arad, de districtul Timișoarei aparțineau organizațiile social-democrate din județele Timiș-Torontal și Caraș-Severin ; de districtul Oradea aparțineau județele Bihor și Sălaj, iar Maramureșul și Sătmarul aparțineau districtului Debrețin<sup>10</sup>. Acestea erau organizațiile social-democrate din Transilvania.

Acțiunile organizațiilor districtuale și îndrumarea politico-ideologică a muncitorilor din Transilvania era sprijinită de presa muncitorească destul de numeroasă. În afară de organul central *Népszava* (Cuvîntul poporului), răspîdit și în Transilvania, aici mai apăreau : la Cluj *Kolozsvári Munkás*, respectiv *Erdélyi Munkás*, la Timișoara — *Volkswille*, iar secția romînă a P.S.D. avea organul său în limba romînă *Adevărul* (Glasul poporului).

La începutul secolului al XX-lea, clasa muncitoare s-a dovedit a fi elementul cel mai revoluționar din cadrul imperiului austro-ungar. În momentul în care în Rusia izbucnește prima revoluție populară, clasa muncitoare din Ungaria era în plina ofensivă împotriva exploatării capitaliste. Criza politică care a izbucnit în ianuarie 1905, prin căderea guvernului Tisza, a favorizat creșterea acțiunilor maselor populare.

Anul 1905 începe în Ungaria cu evenimente politice furtunoase. În ianuarie 1905 au avut loc alegerile parlamentare. În vederea acestui eveniment, pentru a zădărnici lupta maselor populare pentru drepturi

<sup>10</sup> Arhiva M.I.U. (Arhiva Ministerului de Interne din Ungaria. Din fragmentele aflate în posesia Acad. R.P.R. Iiliala Cluj), doc. nr. 23/res., 1907.

politice, întreaga forță militară este pusă în slujba partidului liberal, condus de contele Tisza Istvan, primul ministru al Ungariei. Acest partid, care era la putere fără întrerupere timp de trei decenii, era stîlpul dualismului austro-ungar. Sînt astfel explicabile măsurile militare luate pentru a putea fi menținut acest sprijin politic al dualismului.

În Transilvania, unde contradicțiile naționale erau mai ascutite, nu a existat aproape nici o localitate în care autoritățile alarmate de spiritul revoluționar al maselor să nu întărească forțele polițienești cu armata<sup>11</sup>. Măsurile represive au fost luate cu scopul ca „elementele a căror prezență poate să ducă la tulburări, să nu fie lăsate în raza unde se desfășoară alegerile”<sup>12</sup>. Aceste „elemente” erau masele lipsite de dreptul de vot. Cu toate acestea, numeroase documente de arhivă confirmă că masele muncitoare au avut, prin presiunea lor, un rol însemnat în rezultatul alegerilor. Astfel, un document arată că în satele Săsești, Suveica, Roteni, Mădăraș din județul Mureș de atunci, cu ocazia alegerilor, tineretul fără drept de vot s-a adunat în cimitir, organizînd o adevărată „conjurație” cu scopul de a împiedica să se dea votul partidului guvernamental<sup>13</sup>. La Măgăran, deputatul partidului guvernamental a fost bătut și alungat din sat de țărani<sup>14</sup>.

Guvernul lui Tisza a căzut, alegerile fiind cîștigate de partidele burgheze din opoziție, care în propaganda lor electorală au făcut unele concesii maselor populare nemulțumite. De teama acestor promisiuni, făcute de partidele opoziționiste, împăratul Austriei și rege al Ungariei Franz Iosif, trecînd peste rezultatul alegerilor, a numit un guvern militar în frunte cu generalul Fejérváry. S-au adîncit astfel contradicțiile în sînul claselor dominante din imperiu, care au mers pînă la o criză politică, creîndu-se un teren favorabil lărgirii acțiunii revoluționare a maselor.

În aceste condiții au sosit primele știri despre dezlănțuirea revoluției populare din Rusia. Întreaga situație din Ungaria a fost prielnică pentru pătrunderea cît mai rapidă a influenței revoluției ruse în sînul maselor. Nu este întîmplător deci faptul că încă la sfîrșitul lunii ianuarie, cu ocazia alegerilor amintite, asistăm la acțiuni de solidarizare a maselor muncitoare cu lupta revoluționară a popoarelor din Rusia. În unele părți, ca de pildă la Tg. Secuiesc, poporul s-a ridicat cu hotărîre împotriva candidatului guvernamental, după ce s-a aflat că Viena ar avea de gînd să trimită regimentele maghiare în sprijinul țarismului. Iată ce scrie *Budapesti Hirlap* despre acest lucru: „Din Tg. Secuiesc ni se raportează de către corespondentul nostru că starea de spirit prielnică candidatului partidului liberal a devenit defavorabilă imediat ce s-a răspîndit știrea că regimentele maghiare vor fi trimise în ajutorul țarului rus. Această împrejurare de-a dreptul a fanatizat mulțimea împotriva guvernului...”<sup>15</sup>.

<sup>11</sup> Vezi Arhivele sfat. pop. al reg. Cluj, doc. nr. 0677/905, doc. nr. 485/905 și Arh. sfat. pop. Reg. Aut. Magh., doc. nr. 360/1905, doc. nr. 432/1905, doc. nr. L/360—644/1905 și doc. nr. 687/1905.

<sup>12</sup> Arhivele sfat. pop. Reg. Aut. Magh., doc. nr. 687/1905.

<sup>13</sup> Ibidem, doc. nr. L/360—644/1905.

<sup>14</sup> Ibidem, doc. nr. 687/1905.

<sup>15</sup> *Budapesti Hirlap*, 28 ianuarie, 1905.

Se poate deci afirma ca, datorită unor condiții obiective ale stării de spirit din Ungaria, revoluția rusa din 1905—1907 a devenit, pe drept cuvânt, îndrumatorul luptelor politice și sociale ale maselor populare largi din Transilvania.

### Ecoul izbucnirii revoluției populare ruse din 1905 în presa din Transilvania

Cu evenimentele sîngeroase din 9/22 ianuarie 1905 din Petrograd s-a dezlănțuit revoluția din Rusia. Muncitorii, țaranii și intelectualitatea progresistă din Rusia, în loc ca să fie intimidată — cum spera țarismul — a început lupta eroică împotriva despotismului. Începînd din această zi, îndeosebi presa muncitorească, dar și presa burgheză din Transilvania a consacrat rubrici întregi evenimentelor din Rusia. „Atenția lumii întregi s-a îndreptat spre Rusia — constată ziarul organizației din Transilvania a partidului social-democrat din Ungaria, *Erdélyi Munkás*. Suspinul milioanei de proletari însoțește gemetele de moarte ale tovarășilor asasi-nați pe străzile Petrogradului“! Pentru muncitorii conștienți din Ungaria a devenit clar, ca muncitorimea din Rusia a pășit pe calea luptei revoluționare. Ziarul secției romîne a partidului social-democrat din Ungaria, comentînd evenimentele din Petersburg din 9/22 ianuarie 1905, constată că „numai liniște nu va fi curînd în Rusia, caci muncitorii nu se lasă pînă cînd nu li se împlinesc dorințele. Căci destul au stat supuși și robi trîntorilor“<sup>16</sup>.

Imperiul austro-ungar era propice exercitării unei adînci influențe, avînd o situație din cele mai apropiate de situația din Rusia. Contradicțiile de clasă și naționale care măcinau Austro-Ungaria au provocat o criză economică și politică în întreaga țară. Acest lucru este valabil și pentru Transilvania, unde condițiile economice și sociale și contradicțiile care izvorau din ele erau prielnice pentru ca vestea luptei revoluționare de eliberare de sub jugul țarist, pe care masele asuprite din Rusia o duceau sub conducerea proletariatului, să razbată aici grabnic. Sînt semnificative în acest sens cuvintele ziarului burghezo-radical *Nagyváradí Napló*, atunci cînd vorbește de acțiunile de solidaritate cu revoluția rusă, manifestate de muncitorii din Transilvania: „Influența revoluției ruse se resimte pretutindeni... și a ajuns și la noi, unde rămășițele feudale, clericalismul sînt dușmanii periculoși ai drepturilor omenești, ca și în Rusia țaristă“<sup>17</sup>.

Încă din primele zile ale revoluției, lupta eroică a proletariatului rus a constituit pentru muncitorii din Transilvania un exemplu viu și un puternic imbold revoluționar. Masele populare din Transilvania aveau puternice motive să urască țarismul, care nu o dată sprijinise pe habsburgi pentru înăbușirea aspirațiilor lor de libertate și să privească deci lupta revoluționară împotriva țarismului ca propria lor luptă. Prima revoluție rusă a întărit încrederea proletariatului din Transilvania în propriile sale forțe și convingerea că victoria proletariatului rus va însemna zorile unei noi ere pentru întreaga omenire. „Despotismul din Rusia va trebui să

<sup>16</sup> *Adevărul*, 1 martie 1905.

<sup>17</sup> *Nagyváradí Napló*, 20 ianuarie 1906.

fie urmat de o nouă societate, care va fi un îndrumător al schimbării Europei și care va aduce sfârșitul pseudo-liberalismului“ se spunea în articolul „Ultimele zile ale despotismului“, apărut la începutul anului 1905 în ziarul *Erdélyi Munkás*<sup>18</sup>.

Această convingere era adânc înrădăcinată în masele muncitoare transilvănene, care considerau lupta poporului rus împotriva despotismului țarist ca o luptă pentru apărarea propriilor lor interese. „Fiecare știe cât se poate de bine — scria ziarul *Erdélyi Munkás* — că această luptă nu este numai lupta poporului rus, ci este lupta tuturor popoarelor lumii“<sup>19</sup>.

Din această cauză, pe măsură ce revoluția crește în amploare și adâncime, oamenii muncii din Transilvania se simțeau nu numai solidari cu luptătorii revoluției, dar manifestau și hotărârea de a urma pilda acestora. Într-un articol din *Kolozsvári Munkás*, prin care muncitorii erau chemați să intensifice agitația politică, se afirma în mod hotărât necesitatea de a urma pas cu pas și a aplica imediat învățămintele revoluției ruse. „Fiecare muncitor are datoria să agite — scria ziarul — ca să putem arăta dușmanilor noștri că de-acum ne-am întărit în lupta noastră cu toate calomniile lor. Să luăm pildă de la muncitorii ruși, ai căror martiri și-au jertfit viața și sîngele lor pentru un viitor mai bun și mai fericit. Sumbra fortăreață a absolutismului rus e în ruină, cea ce dovedește tăria de voință și forța muncitorilor. Insuflețiți de acest exemplu, trebuie să ne folosim de fiecare ocazie ce se va ivi pentru răsturnarea dominației de clasă maghiare...“<sup>20</sup>. Același ziar scria mai târziu: „Țarismul din Rusia a suferit o puternică înfrângere din partea proletariatului rus. Nimic nu poate dovedi mai bine viitorul proletariatului decât uriașa revoluție a poporului rus împotriva căreia țarismul este neputincios“<sup>21</sup>. Aceste cuvinte entuziaste sînt o minunată dovadă a simpatiei de care se bucura proletariatul rus în rîndurile muncitorilor din Transilvania. Muncitorimea de aci vedea în succesele luptei revoluționare a muncitorimii din Rusia cheazășia propriei sale eliberări. „Dorim cât mai curînd — scria *Erdélyi Munkás* — să răsară ziua libertății... căci dacă Rusia va renaște în zodia libertății, atunci nici Ungaria nu va mai rezista curentelor revoluționare eliberatoare“<sup>22</sup>.

Avîntul revoluționar al maselor din Transilvania a imprimat și presei muncitorești o anumită linie de conduită, mai apropiată ca oricînd de năzuințele acestora. Astfel, cu toate că aceste zăre erau organe ale partidului social-democrat din Ungaria, partid care în general urmărea linia oportunistă a Internaționalei a II-a, presa social-democrată oglindea totuși starea de spirit revoluționară a maselor. Evenimentele anului 1905 confirmă faptul că — în condițiile unei puternice crize interne, cînd influența revoluției ruse era atît de puternică, iar voința de luptă a proletariatului și simpatia față de revoluționarii ruși se manifestă cu o forță atît de deosebită — chiar și conducătorii social-democrați de dreapta au fost siliți

<sup>18</sup> *Erdélyi Munkás*, 1 februarie 1905.

<sup>19</sup> Ibidem.

<sup>20</sup> *Kolozsvári Munkás*, 15 noiembrie 1905.

<sup>21</sup> Ibidem, 1 aprilie 1906.

<sup>22</sup> *Erdélyi Munkás*, 1 august 1906.



să țină într-o anumită măsură seama de starea de spirit a maselor și să acționeze în consecință.

Între alte materiale cu conținut revoluționar publicate din abundență în presa social-democrată din Transilvania s-a bucurat de o largă răspîndire chemarea adresată în primăvara anului 1905 de către muncitorii greviști din Rusia, muncitorilor din celelalte țări. Un astfel de apel la solidaritate a constituit, în același timp, prin conținutul său și un îndemn la luptă. „Noi, muncitorii din Rusia — scria chemarea — ne-am hotărît să pornim la luptă împotriva celui mai mare dușman al nostru, monarhia și capitalismul, împotriva căruia a trebuit să luptați și voi și contra căruia trebuie să mai luptați și astăzi”<sup>23</sup>. Apelul se încheia printr-o chemare la solidaritate adresată tuturor muncitorilor. «Tovarăși! În viața popoarelor a sosit acum momentul, cînd cuvintele lui Marx „Proletari din toate țările, uniți-vă!” au devenit lozinca tuturor muncitorilor... să ne ajutați pentru a apăra dreptul sfînt la viață»<sup>24</sup>. Acest apel a avut ca rezultat intensificarea luptei greviste și a acțiunilor de solidaritate și sprijinire directă materială a revoluționarilor ruși.

Grandioasa mișcare revoluționară din Rusia din 1905—1907 împotriva despotismului țarist a pus în mișcare toate straturile sociale din Transilvania. Nici un ziar, de orice nuanță politică ar fi fost și oricărei păături sociale ar fi aparținut, nu s-a putut sustrage de a comenta evenimentele din Rusia. Bineînțeles că aceste comentarii erau conforme poziției sociale a clasei respective. Fiecare clasă sau pătură socială, fiecare partid sau grupare politică trebuia, într-un fel sau altul, să-și precizeze poziția față de acest eveniment de importanță mondială.

Moșierimea, de care era legată și burghezia mare, nu putea privi cu ochi buni revoluția populară din Rusia. În ziarele care reflectau poziția acestor clase sociale se vădește ostilitatea față de revoluția rusă. Ziarul reacționar *Ellenzék* (Opoziția) din Cluj se grăbește să declare după „duminica sîngeroasă” că revoluția din Rusia „...poate fi considerată înfrîntă”<sup>25</sup>. Ziarul clerical din Oradea *Tiszántul* (Dincolo de Tisa) începe în 1905 o campanie vehementă împotriva muncitorimii. Din această cauză, în decembrie 1905, muncitorimea organizează o demonstrație împotriva acestui ziar, devastînd întreaga tipografie<sup>26</sup>. Săptămînalul burghez *Beszterce* (Bistrița) consideră necesar ca autoritățile să ia măsuri preventive, care să înfrîngă încă în germene „...o asemenea mișcare ca în Rusia”. Acest ziar caracterizează revoluția din Rusia drept „o groază roșie”<sup>27</sup>.

Burghezia mică și mijlocie, liberală și presa acesteia a manifestat simpatie vădită față de lupta revoluționară a popoarelor Rusiei, reducînd-o însă de obicei la limitele unei lupte pentru un constituționalism de tip occidental. Această atitudine a avut un important rol pozitiv, căci a contribuit la o largă răspîndire în mase a știrilor despre revoluția rusă. Săptă-

<sup>23</sup> Din „Chemarea muncitorilor din Rusia”, apărută în *Népszava*, 4 martie 1905.

<sup>24</sup> Ibidem.

<sup>25</sup> *Ellenzék* (Cluj), 27 ianuarie 1905.

<sup>26</sup> *Adevărul* (Budapesta), 1 ianuarie 1906.

<sup>27</sup> *Beszterce* (Bistrița), 19 decembrie 1905.



mînalul progresist din Tg. Mureș *Egyetértés* (Armonia), în numărul său din 3 martie 1905 face, într-un articol intitulat „Revoluția din Rusia“, următoarele constatări : „Încetul cu încetul va ajunge și în ultimul sat rus știrea că muncitorii din orașe au intrat în luptă și ca urmare se vor pune în mișcare masele de milioane ale poporului. Împotriva acestor mase, nici forța armată nu va putea apăra pe țar“<sup>28</sup>. Ziarul burghezo-radical *Ujság* din Cluj consideră că lupta poporului rus este o „luptă sfîntă care se duce pentru libertate“<sup>29</sup>.

Acele pături burgheze romîne din Transilvania care erau excluse de la viața politică și care se sprijineau pe masele populare, nu puteau să se arate ostile luptei maselor populare din Rusia împotriva despotismului. Atitudinea ziarelor burgheze romîne din Transilvania față de revoluția rusă reflectă atitudinea diferitelor cercuri ale acestei burghezii. Dintre acestea, *Tribuna* din Arad manifestă de la început o atitudine consecventă de simpatie pentru masele populare din Rusia, răsculate împotriva tiraniei despotice. Măcelul din „duminea sîngeroasă“ a fost viu comentat în numeroase articole din care răzbate simpatie pentru răsculați și ură împotriva țarismului. Astfel, într-un articol intitulat „Revoluția în Rusia“, *Tribuna* scrie :

„Duminecă pe străzile Petersburgului au sunat detunăturile de foc ale șirurilor de militari în contra poporului și mulțimii imense de lucrători și a sunat nu o dată, de două ori, ci de nenumărate ori. Incepe o baie de sînge ca revoluția franceză sau poate și mai mare ca aceea, fără de care însă — destulă durere — poporul nu-și poate eluda drepturile sociale și politice“<sup>30</sup>.

Vorbind mai departe de amploarea și perspectivele unei astfel de mișcări revoluționare cum este cea din Rusia, același ziar ajunge la următoarea concluzie : „Cu o astfel de mișcare nu poate să lupte nici o putere pămîntească, fie chiar țar“<sup>31</sup>. Ziarul subliniază rolul important pe care îl joacă clasa muncitoare din Rusia în revoluția burghezo-democratică : „Cu ziua de azi, sute de mîi de lucrători și-au dus trupele ajutoare celor care se adună pentru constituție. Mulțumire pentru ajutor a avut-o deja : botez de sînge, căci șiruri de gloanțe i-a întîmpinat în calea spre palatul țarului“<sup>32</sup>.

*Tribuna* demască fățarnicia știrilor răspîndite de regimul țarist în legătură cu măcelul din 9/22 ianuarie, prin care se încerca inducerea în eroare a opiniei publice din străinătate.

„Din știrile pe care le-a trecut la noi agentura rusească, abia ne putem face icoană clară despre starea lucrurilor în Rusia. În Petersburg, volnicia țarului a aranjat o puternică baie de sînge. Pentru ce atîtea pușcături și — cinci răniți ? După a noastră părere aceasta este o minciună oficioasă în dosul căreia puterea ce tremură avea nevoie să se ascundă...“<sup>33</sup>.

<sup>28</sup> *Egyetértés* (Tg. Mureș), 3 martie 1905.

<sup>29</sup> *Ujság* (Cluj), 20 ianuarie 1906.

<sup>30</sup> Ibidem.

<sup>31</sup> Ibidem.

<sup>32</sup> Ibidem.

<sup>33</sup> Ibidem.

Intr-un alt număr, acest ziar publică pe prima pagină un articol redacțional închinat revoluției ruse, în care răzbate simpatie și încredere în forța revoluției: „E revoluție în puternica Rusie și în curînd Răsăritul se încinge în flăcări. Focul se aprinde, flăcările se înalță înlăuntrul spre nori și lumina lor va roși cerul care acoperă popoarele îmbătrînite ale Europei.

Și din sfînta cetate a lui Petru pata se lățește cu iuteală pe stepele înghețate. Moscova se cutremură, Kievul se mișcă, în ocnele ‘munților Urali, îngălbeniți, bărbații aud murmurul fraților sculați pentru libertate și brațele lor goale se vor repezi să scuture cu tărie lanțurile mucezite ale robiei de veacuri. Țările și tronurile se surpă dacă se împotrivesc dorului de fericire al neamurilor...”<sup>34</sup>.

Și *Gazeta Transilvaniei*, care era foarte răspîndită, a consacrat nu numai rubrici speciale cu știri despre revoluția rusă, ci și articole redacționale despre importanța revoluției ruse. Astfel, într-un articol intitulat „Dintr-o catastrofă în alta”, scrie următoarele despre măcelul din 9 ianuarie :

„S-a întîmplat ceva ce nu are pereche în istorie. Mii și mii de supuși ai țarului, oameni neînarmați din capitalele împărăției, s-au ridicat cu gîndul și cu scopul ca să facă sfîrșit unei stăpîniri nemai suportabile și să răstoarne tirania unui birocrațism corupt, fără de simț pentru popor, neîndurat pentru suferințele lui și laș și tîrîtor dinaintea autocrației, căreia e lotdeauna gata a aduce jertfă avutul și sîngele poporului.

Lucrătorii din cartierele industriale ale Petersburgului, amărîți de necazurile lor cele multe, au deschis campania contra regimului despotice și pentru drepturile poporului, campanie ce amenință cu căderea stăpînirea autocrată, îmbuibată, pregătind catastrofa Port-Arthurului intern al Rusiei”<sup>35</sup>.

Reproducînd un articol dintr-un ziar german, despre izbucnirea revoluției, același ziar scrie : „Mulțimea de lucrători pașnici, care mergeau cu cruci și prapori spre palatul de iarnă, a putut s-o respingă forța armatei, spirîtul acela de rezistență însă ce a răsărit din sîngele celor uciși, nu-l va putea reprimă dictatura”<sup>36</sup>.

Toate acestea denotă că izbucnirea revoluției populare din Rusia a stîrnit simpatie nu numai în sînul clasei muncitoare și al maselor populare largi, dar și în unele pături sociale ale burgheziei romîne din Transilvania. Buna parte a presei romîne din Transilvania, pe lîngă diferite articole, avea și rubrici zilnice speciale intitulate „Evenimentele din Rusia”, sau „Revoluția rusă”.

Comentariile presei erau importante și prin concluziile la care ajung unele ziare. Astfel, într-un articol din *Tribuna*, consacrat revoluției ruse, se afirmă că : „Socîetatea veche e pe punctul de a dispărea ; o nouă societate se anunță. Aceasta ne-o arată semnele timpului”<sup>37</sup>.

<sup>34</sup> *Tribuna* (Arad), an. IX, nr. 9, 13/28 ianuarie 1905, p. 1.

<sup>35</sup> *Gazeta Transilvaniei*, an. LXVIII, nr. 8, 13/26 ianuarie 1905.

<sup>36</sup> *Ibidem*, 15/28 ianuarie 1905, p. 2.

<sup>37</sup> *Tribuna*, an. IX, nr. 15, 4 iulie (21 iulie) 1905, p. 5.

Izbucnirea revoluției populare în Rusia a trezit încrederea popoarelor în lupta revoluționară pentru democrație. În Ungaria, țară în care în acest timp începe o epocă de mari frământări revoluționare, acest rol jucat de revoluția rusă avea o importanță deosebită. Crescând încrederea în victoria luptei pentru democrație, crește și armata luptătorilor. Așa se explică amploarea mare a mișcărilor populare din acești ani în Transilvania.

Criticile aspre pe care presa românească din Transilvania le făcea țarului nu puteau să nu știrbească în sînul maselor influența teoriilor despre credința și „loialitatea” față de împăratul din Viena, prin care vîrfurile burgheziei romîne din Transilvania caută să adoarmă conștiința maselor populare și să le îndepărteze de la lupta revoluționară. Astfel, *Tribuna*, într-un articol în care parodiază cele două manifeste contradictorii ale țarului, pe care-l consideră „... spirit mistic, incult și fără voință proprie”, ajunge la concluzia că nici țarul și nici sfetnicii săi nu sînt în stare să oprească mersul istoriei cu toate eforturile lor. Vorbind de țar și oamenii din jurul său, ziarul scrie: „Dar evoluția istorică nu se va opri din mersul ei nici de aceste fosile politice, nici de jurămîntul lui Nicolae al II-lea către părintele său (de a păstra neatinsă autocrația — *n. aut.*). Roata istoriei va zdrobi tot ce-i stă în cale, cum a zdrobit și pînă acum sceptre și idei putrede. Lichidarea Rusiei țariste a început. Procesul de disoluție nu se va mai opri”<sup>38</sup>.

Aceste cuvînte sînt cu atît mai semnificative, cu cît în această perioadă sistemul dualist austro-ungar intrase într-o criză puternică, care crea un teren favorabil pentru lărgirea acțiunii revoluționare a maselor populare.

Desigur că au fost ziare, ca de ex. *Telegraful român* din Sibiu, ziar de nuanță clericală, care, prin trecerea sub tăcere sau publicarea evenimentelor revoluționare din Rusia sub forma unor scurte știri la rubrica „Noutăți”, sperau să poată feri masele populare de aici de influența unei revoluții ca cea din Rusia. În timp ce „duminica sîngeroasă” este doar amintită în *Telegraful român*, fără nici un comentariu din partea ziarului, atentatului împotriva marelui duce Sergiu îi sînt consacrate două articole redacționale. Săptămînalul *Libertatea* din Orăștie, care exprima interesele vîrfurilor burgheziei romîne participante la viața politică, trece cu totul sub tăcere evenimentele revoluționare din Rusia, făcînd eforturi disperate să atragă întreaga atenție a opiniei publice romîne spre alegerile parlamentare din ianuarie 1905. Alte ziare, ca de exemplu *Gazeta Transilvaniei*, care arăta un viu interes pentru revoluția din Rusia, își va schimba atitudinea imediat ce forțele revoluționare ajung în direct contact cu România prin prezența crucișătorului „Potemkin” la Constanța. Ziarul vorbește cu mai puțină simpatie de „răzvrățiții” de pe vas și laudă în schimb măsurile energice ale guvernului român.

Știrile despre lupta eroică a clasei muncitoare din Rusia au mobilizat zeci de mii de oameni ai muncii din Transilvania la luptă revoluționară, dîndu-le imbold și încredere în propriile lor forțe. Dacă noua metodă de luptă a proletariatului rus, insurecția armată, nu a fost imitată și în Un-

<sup>38</sup> *Tribuna*, an. IX, nr. 46, 9/22 martie 1905, p. 6 (Dilema rusă).

garia, datorită lipsei unui partid revoluționar de aici, în schimb ideea grevei generale politice a pătruns din primul moment în arsenalul metodelor de luptă ale proletariatului din aceste părți.

Pătrunderea ideii grevei generale în sinul muncitorilor vădește influența roditoare a primei revoluții ruse exercitată asupra mișcării muncitorești din Transilvania. E drept că și pînă în 1905 ne întîlnim cu cîteva greve generale în Transilvania, dar această metodă de luptă primește acum un caracter politic, după pilda din Rusia, fiind tot mai direct îndreptată împotriva regimului politic de-atunci și totodată ea devine populară în adevăratul înțeles al cuvîntului.

Sînt semnificative în acest sens cuvintele muncitorului Moravsky Matei din fostul județ Arad, rostite la cel de-al XII-lea congres al partidului social-democrat din Ungaria, în aprilie 1905. „Muncitorii simpli, cei care nu știu decît să are pămîntul, să cosească și să sape, nu se tem de declararea grevei generale și de eventualele ei urmări de mizerie, căci mai mare mizerie decît cea în care trăiesc acum, nici nu se poate închipui. Muncitorii din Arad și mai ales țăranii sînt serios organizați și ei cer ca să fie declarată greva generală în timpul secerișului”<sup>39</sup>. La același congres, delegatul muncitorilor din Cluj a declarat: „...muncitorii din Cluj sînt gata pe deplin ca în acel moment în care conducerea partidului va lansa chemarea pentru grevă generală să depună uneltele de muncă”<sup>40</sup>. Este firesc deci ca atunci cînd s-a aprins flacăra revoluției într-o țară puternică, cum era considerată Rusia țaristă, și muncitorimea din Transilvania să se simtă mai tare; voința de luptă a muncitorilor împotriva exploatării capitaliste și moșierești s-a intensificat.

### **Înviorarea mișcării muncitorești din Transilvania în 1905**

Începînd cu primele luni ale anului 1905 și pînă în ultimele luni ale anului 1906, mișcările greviste cresc în număr, în intensitate și amploare. Din statistica oficială a Ministerului comerțului reiese că în anul 1905 au avut loc acțiuni greviste în 372 întreprinderi din Transilvania, iar în anul 1906 acțiunile greviste cuprind 1211 întreprinderi industriale, comerciale, de construcții, diferite ateliere etc.<sup>41</sup>. Astfel, putem afirma că în anii primei revoluții ruse aproape n-au existat în Transilvania întreprinderi — fie mari, fie mici — în care muncitorii să nu fi întreprins acțiuni greviste.

Mișcarea grevistă s-a extins aproape la fiecare ramură industrială. Totuși, sînt perioade cînd predomină luptele muncitorilor din anumite ramuri ale industriei. Astfel, în primele luni ale anului 1905 amploarea cea mai mare o iau grevele muncitorilor constructori. Situația muncitorilor constructori era deosebit de grea, ziua de muncă era de 14 ore; o muncă de lungă durată în condiții extrem de grele. Salariul îndeosebi al muncitorilor auxiliari, era extrem de redus. De aceea, revendicările de bază ale greviș-

<sup>39</sup> A magyarországi szocialistikus munkásmozgalmak az 1905 évben, p. 226.

<sup>40</sup> Idem.

<sup>41</sup> Ipari sztrájkok és munkából való kizárások Magyarországon az 1905/1906 évben, 1908, p. 116—502.

tilor erau: reducerea timpului de lucru și mărirea salariilor. Tot mai des apare însă și revendicarea dreptului de organizare, recunoașterea de către patroni a sistemului bărbaților de încredere etc. În cele mai multe cazuri, patronii, după cum recunoaște însăși oficialitatea, se opuneau ca muncitorii să activeze în uniuni muncitorești. Muncitorimea devine însă tot mai hotărâtă în apărarea drepturilor sale de organizare. Semnificativ pentru luptele desfășurate în anii 1905—1906, este faptul că muncitorimea din alte ramuri ale industriei se asociază, ori de câte ori este nevoie, muncitorilor care erau în luptă cu patronii. Așa s-a întâmplat de exemplu și la Oradea, unde s-a declanșat prima grevă generală din acest an.

La Oradea, muncitorii constructori au intrat în luptă pentru apărarea sindicatului constructorilor din Oradea, care în acel timp era cea mai puternică organizație din Transilvania. Sindicatul constructorilor din Oradea era o organizație de luptă a muncitorilor, care a fost prezentă totdeauna când era cazul să apere drepturile muncitorilor. Din această cauză, patronii din industria construcțiilor căutau cu orice preț să submineze această organizație. O astfel de manevră a fost încercată prin „Uniunea muncitorilor agricoli” a cărei conducere, căzând în mîna unor elemente oportuniste, a impus membrilor săi obligația de a nu participa la grevă.

Pentru a sparge unitatea de acțiune a muncitorilor constructori, patronii au pretins ca muncitorii auxiliari din construcții să facă parte nu din Uniunea constructorilor, ci din Uniunea muncitorilor agricoli, astfel ca în caz de grevă muncitorii auxiliari să poată fi folosiți ca o masă de spărgători de grevă.

Cînd patronii au încercat, în luna aprilie 1905, să-și pună planul în aplicare, muncitorii constructori au intrat în grevă.

La 11 aprilie 1905 o adunare muncitorească a proclamat greva generală. Greviștii au organizat demonstrații de stradă sublozinci revoluționare. Prin amploarea pe care a luat-o, această grevă a constituit un semnal de alarmă pentru deslănțuirea luptei greviste din toată țara.

După greva generală din Oradea au intrat în luptă muncitorii constructori din Timișoara, Tîrgu-Mureș, Sfîntul Gheorghe, Caransebeș, Cluj și alte centre muncitorești. La Cluj patronii s-au opus satisfacerii revendicărilor timp de 4 săptămîni, pînă cînd toți muncitorii din oraș s-au solidarizat cu greviștii declarînd că vor intra în grevă generală. În fața acestei forțe patronii au cedat.

Lupta dîră a muncitorilor constructori din Transilvania le-a adus în anul 1905 reducerea zilei de lucru de la 13—14 ore, cît era înainte, la 10 ore în aproape toate regiunile <sup>42</sup>.

Mișcarea grevistă a cuprins și alte ramuri de producție. La Arad au intrat în grevă pe rînd muncitorii metalurgiști, lăcătuși, calfele de croitori și alte categorii; la Timișoara au intrat în grevă muncitorii uzinei de mașini, muncitorii de la fabrica de chibrituri și alții. O mare amploare au luat grevele muncitorilor tipografi din Sibiu, Brașov, Lugoj, Oradea, Timișoara.

La creșterea combativității oamenilor muncii din Transilvania a con-

<sup>42</sup> Jászai S a m u, A magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéhez. Bp. 1909, p. 23.

tribuit în mare măsură ecoul produs aici de răscoala marinarilor de pe *Potemkin* și contactul direct cu acești revoluționari. Intreaga presă din Transilvania era plină de comentarii la adresa acestui eveniment. În articolul „Incendiul rusesc” ziarul *Tribuna* din Arad consideră că această răscoală înseamnă pecetluirea soartei țarismului: „Sistemul ruginit pierzându-și ultimul reazim, va trebui să piară, fiindcă pierzania i-o așteaptă sute de milioane”<sup>43</sup>. Același ziar consideră că: „Potemkin a făcut fericitul pocinog de a curăți pata de pe corpul Europei, ce pînă aoum a permis încătușarea atîtor conștiințe. S-au ridicat furcile caudine: judecător e poporul rus, iar pe sub ele trebuie să treacă țarul și suita, ce-i reprezintă sistemul de pînă acum de ocîrmuire...”<sup>44</sup>.

În urma acțiunii de expulzare a potemkiniștilor din România, mulți dintre aceștia au trecut prin Transilvania. Numeroase ziare vorbesc de un grup de 46 marinari care s-au oprit la Dej. Un alt grup a trecut prin Timișoara, unde au fost primiți cu mult entuziasm de oamenii muncii. Dintre aceștia o parte s-au stabilit la Timișoara, Anina și Reșița<sup>45</sup>. Autoritățile recunosc că era deajuns ca cineva să se dea drept potemkinist și lumea îi sărea imediat în ajutor cu bani, alimente, atît era de mare popularitatea lor. Răspîndiți prin Transilvania, prin relatările evenimentelor din Rusia, acești emigranți au contribuit în mare măsura la sporirea interesului și a simpatiei oamenilor muncii de aici față de revoluția din Rusia.

În aceste condiții muncitorimea din Transilvania pășește cu și mai multă hotărîre la luptă. Au loc numeroase acțiuni pentru cucerirea votului universal. În 25 august 1905 la Lugoj a fost organizată o grevă generală și demonstrații de stradă în chestiunea votului universal. În decembrie 1905 tot la Lugoj are loc o adunare populară a muncitorilor romîni și maghiari, la care ambii oratori au accentuat că muncitorii de aici „... nu pot să rămînă în urma fraților lor din Rusia și vor trebui să folosească toate mijloacele pentru cucerirea dreptului de vot universal”<sup>46</sup>. Tot în luna decembrie la Timișoara a fost organizată o puternică demonstrație cu drapelul roșii în frunte și lozinci revoluționare. Au participat cca 9—10.000 de oameni.

Luptele din anul 1905 au însemnat o înviorare fără precedent a mișcării muncitorești din Transilvania. „În decursul unui singur an partidul nostru a realizat un progres atît de mare pe care înainte nu-l putea realiza nici într-un deceniu...”<sup>47</sup>. — constată raportul asupra anului 1905 al organizației din Transilvania a P.S.D.

### 1906 — anul marilor greve muncitorești

Insufleșiți de avîntul și succesele obținute în anul 1905 de mișcarea muncitorească, ca și de știrile despre eroicele lupte ale proletariatului rus din octombrie—noiembrie 1905 și îndeosebi de știrile despre insurecția

<sup>43</sup> *Tribuna*, an. IX, nr. 17 din 6 iulie/23 iunie 1905, p. I.

<sup>44</sup> *Idem*.

<sup>45</sup> Hanák P., *Az 1905-ös orosz forradalom hatása Magyarországon*, în vol. A Magyar Történet Kongresszus, Bp. 1954, pag. 383.

<sup>46</sup> *Volksstimme* din 7 decembrie 1905.

<sup>47</sup> *Kolozsvári Munkás* din 15 aprilie 1906.



armată din decembrie din Moscova, muncitorii din Transilvania pornesc în anul 1906 un adevărat asalt împotriva exploatării capitaliste.

Începînd încă din ultima lună a anului 1905, dar mai ales o dată cu primele luni ale anului 1906, mișcarea grevistă se intensifică atîngînd punctul său culminant din perioada de avînt revoluționar 1905—1907. Mișcarea grevistă se transformă uneori în adevărate mișcări populare cu un pronunțat caracter politic.

Fondul pe care s-a grevat influența primei revoluții ruse a fost și în acest an adîncirea crizei dualismului austro-ungar, care a creat un teren prielnic activității revoluționare a maselor populare. În speranța că va înăbuși mișcarea revoluționară mereu crescîndă a maselor populare, guvernul Fejérváry și curtea din Viena numesc comisari guvernamentali și regali într-o serie de județe din Transilvania, care erau „periclitate” de acțiunea revoluționară a maselor. Astfel, în județul Mureș, Turda și Satu Mare au fost numiți comisari regali, iar în județele Ciuc, Cluj, Solnoc-Dobica, Torda-Arieș — comisari guvernamentali<sup>48</sup>. Acești comisari erau împuterniciți cu puteri depline, dîndu-li-se mînă liberă din partea guvernului să ia orice măsuri ar crede ei de cuviință, chiar să dispună și să folosească forța armată împotriva maselor. Ministerul de interne al Ungariei a adresat telegrame urgente prin care cerea ca toate forțele jandarmeriei „...să fie puse la dispoziția comisarilor guvernamentali”<sup>49</sup>. Comisarii guvernamentali au introdus în orașele din Transilvania o adevărată stare de asediu.

Masele populare, pătrunse de noul spirit revoluționar, nu s-au lăsat înfrînte de aceste măsuri opresive ale guvernului, dimpotrivă îndîrjirea lor crește. Acțiunile antiguvernamentale erau făpte la ordinea zilei. Cu ocazia sosirii comisarului guvernamental la Cluj a fost organizată o mare demonstrație de stradă, comisarul fiind întîmpinat cu fluierături și pietre de mulțimea adunată la gară. Masele au făcut încercări de a împiedica intrarea comisarului în oraș și acesta numai cu mare greutate și însoțit de un mare număr de soldați a putut să răzbata în oraș. Soldații au primit în repetate rînduri ordinul să tragă în demonstranți. Soldații nu s-au grăbit însă să dea ascultare. La un moment dat, în speranța că va îmbărbăta pe soldați, comisarul însuși a ridicat arma și a comandat foc împotriva demonstranților, dar cu toate somațiile mulțimea nu s-a împrăștiat. Ziarul burghez-liberal *Ujság* constată cu multă ironie că ordinul comisarului de a se trage în demonstranți nu s-a îndeplinit, dar „în nici un caz din vina comisarului”.

În oraș a fost introdusă starea de asediu, a fost interzisă apariția mai multor ziare, orice întruniri și adunări au fost oprite, dar cu toate acestea situația s-a înrăutățit tot mai mult autorităților nefiind în stare să oprească demonstrațiile de stradă. În raportul său personal adresat ministrului de interne, comisarul guvernamental recunoaște că el nu a mai putut străbate în oraș chiar și însoțit de armată, din cauză că timp de patru zile fără întrerupere Clujul era în mare fierbere, demonstrațiile de stradă se

<sup>48</sup> Arhiva M.I.U., doc. nr. 111/res. 1906 și doc. nr. 202/res. 1906.

<sup>49</sup> Ibidem, nr. 112/res. 1906 și doc. nr. 170/res. 1906.



țineau lanț<sup>50</sup>. Nimic nu a putut determina poporul să renunțe de a-și manifesta deschis ura și indignarea față de politica teroristă a guvernului. Până la urmă, acesta a fost silit de mișcarea maselor să retragă comisarii trimiși în orașele din Transilvania.

Demonstrațiile din Cluj și din alte orașe ale Transilvaniei au avut un caracter politic, fiind îndreptate împotriva guvernului existent și prin amploarea lor au atras în orbita valului revoluționar și păături sociale care oscilau. La mișcările împotriva comisarilor guvernamentali, care au avut un caracter larg de masă, un caracter popular, au participat alături de muncitori și diferite păături ale burgheziei mici și mijlocii. Succesele obținute în lupta împotriva comisarilor guvernamentali au întărit și mai mult hotărârea de luptă a proletariatului.

Un rol însemnat în promovarea spiritului revoluționar în masele de oameni ai muncii l-au jucat adunările convocate în ianuarie 1906 pentru comemorarea unui an de la izbucnirea revoluției populare din Rusia. Aceste adunări, care s-au desfășurat sub semnul solidarității cu proletariatul din Rusia, au contribuit la răspândirea în masele de muncitori a experienței revoluției ruse. După cum scrie ziarul *Népszava*, la aceste adunări muncitorii nu numai că au trimis salutul lor eroicului popor din Rusia, dar și-au luat și angajamentul că atunci când va sosi momentul prielnic nu vor pregea să urmeze exemplul de luptă al fraților lor din Rusia. O astfel de adunare, spune ziarul, a avut loc în 9/22 ianuarie 1906 la Oradea.

Sub titlul „Comemorarea izbucnirii revoluției ruse” ziarul burghez-liberal *Nagyváradí Napló*, comentând desfășurarea acestei adunări, ajunge la următoarea concluzie: „Muncitorimea din lumea întreagă se simte tovarășe cu eroii revoluției ruse. Aceeași hotărâre, aceeași luptă crâncenă care acum subminează țarismul, adună într-o tabără toate partidele radicale și muncitorești pentru ultima izbândă împotriva clericalismului, împotriva feudalismului, care continuă să dăinuie încă și acum”<sup>51</sup>.

La această serbare de aniversare a izbucnirii revoluției, prin care, după cum scrie același ziar, „muncitorimea din Oradea a glorificat pe eroii revoluției”, Bokányi Dezső, viitorul comisar al poporului din revoluția proletară din Ungaria din 1919, a ținut o conferință în care a făcut un scurt istoric al mișcării revoluționare ruse, scoțind în evidență rolul de avangardă revoluționară pe plan mondial al proletariatului rus. Vorbind despre anii premergători izbucnirii revoluției, conferențiarul a expus metodele de luptă ale proletariatului rus cu scopul de a fi urmate și de muncitorii de aici: „Puterea de stat a făcut totul pentru a împiedica revoluția prin teoare. Muncitorii însă nu au dat îndărăt, au început să țină adunări secrete, să facă agitații din casă în casă... muncitorii din Ungaria pot să învețe din această experiență”. Tot cu ocazia acestei adunări le-a fost prezentat muncitorilor din Oradea partidul social-democrat revoluționar rus, e vorba desigur de bolșevici, ca un model de partid muncitoresc. Despre acest partid, oratorul a spus că este „sufletul revoluției”. La sfârșitul conferinței, oratorul a tras unele concluzii care erau

<sup>50</sup> Arhiva M.I.U., doc. nr. 111/res. 1906 și doc. nr. 157/res. 1906.

<sup>51</sup> *Nagyváradí Napló*, 23 ianuarie 1906.

deosebit de prețioase pentru muncitorimea din Transilvania. Aceste concluzii erau următoarele :

1. Numai revoluția organizată poate atrage de partea sa și armata.  
2. În fața unei astfel de revoluții, puterea de stat devine nepuțințioasă.

3. Revoluția actuală pune în imposibilitate țarismul de a mai interveni în viitor împotriva mișcărilor de eliberare ale altor popoare.

În aceeași zi, la Cluj, au avut loc trei adunări închinete aniversării revoluției ruse, adunări care au fost ținute la sediile uniunii constructorilor, uniunii pantofarilor și metalurgiștilor și la uniunea muncitorilor croitori. La adunarea de la sediul muncitorilor constructori, unul dintre muncitori luînd cuvîntul a spus printre altele : „Proletariatul rus cere sprijin proletarietului din lumea întreagă și astfel nici noi nu putem să rămînem în urmă, fiindcă lupta proletarietului rus este în același timp și propria noastră luptă“.

Tot în aceeași zi și muncitorii din Tîrgu Mureș au aniversat izbucnirea revoluției ruse în cadrul unei mari adunări populare. Au fost ținute mai multe cuvîntări despre lupta eroică a proletarietului rus, iar seara a fost organizată o serbare, fondurile fiind destinate ajutorării luptătorilor revoluționari ruși. Despre discursurile ținute aici, ziarul *Népszava* scrie că au tratat revoluția rusă în comparație cu situația politică din Ungaria și au scos în evidență în special drumul glorios pe care l-a parcurs „eroicul popor rus“.

Adunările de solidarizare au luat o astfel de amploare încît autoritățile cuprinse de panică iau măsuri pentru interzicerea lor. După cum scrie însă organul central al partidului, adunările au continuat să se țină, fiind anunțate de muncitori ca ședințe profesionale.

Redacția ziarului *Népszava* a scos un manifest comemorativ cu titlul „Cele două ianuarii ale revoluției ruse“. Acest manifest a fost răspîndit și în Transilvania, cu care ocazie ziarul *Erdélyi Munkás* scria că „este sarcina muncitorimii din lumea întreagă să contribuie la victoria revoluției ruse“.

Interesul pentru revoluția rusă este ilustrat și de faptul că în acest an s-au ținut la Cluj, Oradea, Satu Mare și alte orașe ale Transilvaniei conferințe care tratau revoluția rusă și care erau organizate în cadrul unor cursuri muncitorești.

Toate acestea au contribuit la o creștere a avîntului revoluționar. Proletariatul din diversele centre muncitorești din Transilvania a desfășurat în anul 1906 o puternică mișcare grevistă. În acest an se evidențiază și mai mult ca o trăsătură caracteristică a mișcării greviste împletirea grevelor economice cu cele politice.

Unul din evenimentele importante din acest an, care demonstrează cele afirmate mai sus, este greva din ianuarie 1906 de la Ferdinand (azi Oțelul roșu). Cauza imediată a izbucnirii acestei greve a fost concedierea unui muncitor denunțat direcțiunii că se ocupă cu organizarea muncitorilor din uzină. Imediat ce acest muncitor a fost concediat, 750 de muncitori din uzină încetează, ca la un singur semnal, lucrul și fără a părăsi uzina cer cu hotărîre reprimirea celui concediat. Nici la somațiile jandar-

milor chemați la fața locului muncitorii greviști n-au părăsit uzina și au eliberat din mîna jandarmilor pe conducătorul lor arestat. Jandarmii, crezînd că pot înfrînge dîrzenia greviștilor, au uzat de arme. A avut loc un măcel sîngeros, 7 muncitori au fost omorîți pe loc, unul a murit peste o oră, 3 au fost grav răniți și alți 7 mai ușor<sup>52</sup>. Aceasta e cifra dată de autorități, care erau întotdeauna dispuse să-și ascundă crimele săvîrșite, dar desigur că realitatea era alta. O corespondență către ziarul *Adevărul* vorbește de 30 de raniți în afara de morți. Represaliile sîngeroase n-au putut înfrînge dîrzenia și curajul muncitorilor, care nu s-au dat bătuiți pînă ce nu le-au fost satisfacute revendicările.

Particularitățile acestei greve aruncă o lumină puternică asupra dezvoltării conștiinței de clasă și a solidarității proletare în sînul oamenilor muncii din Transilvania. Faptul că principala revendicare, care a constituit și motivul imediat al declanșării grevei, a fost solidaritatea cu un muncitor concediat este o mărturie graitoare a creșterii gradului de conștiință proletară a muncitorilor.

Indignarea împotriva reprimării sîngeroase a grevei din ianuarie nu s-a șters ușor din mintea muncitorilor din această regiune. În iunie 1906 izbucnește la aceeași uzina o nouă grevă, nu numai din cauză că întreprinderea voia să retragă dreptul de organizare smuls prin jertfele de sînge din ianuarie, dar după cum recunoaște un document și din cauză că muncitorii din uzină nu au vrut să mai lucreze împreună cu denunțatorul din ianuarie, pe care-l considerau principalul vinovat al vărsării de sînge al muncitorilor.

Și de data aceasta, autoritățile au recurs la obișnuita metodă: liniștirea greviștilor cu ajutorul forței armate. Au fost arestați conducătorii sindicali, organizația locală a sindicatului metalurgiștilor a fost dizolvată. Împotriva acestor samavolnicii s-au ridicat însă ca un singur om toți muncitorii din Lugoj și Caransebeș, unde izbucnește simultan o grevă generală în ziua de 25 iunie. În ambele orașe au fost organizate puternice demonstrații de stradă, cu ocazia cărora au avut loc ciocniri cu forțele polițienești. La Lugoj au participat la demonstrație aproximativ 5000 de oameni, iar la Caransebeș numărul mare al demonstrațiilor a făcut încercări de a elibera din închisoare pe conducătorul lor arestat Comentînd aceste două greve, ziarul *Népszava* scrie următoarele: „Au fost două pilde mărețe ale solidarității proletare, două pilde de conștiință de clasă și de luptă organizată ...”.

Acțiunea hotărîta a muncitorilor din Lugoj și Caransebeș a fost încununată de succes. Greva generală s-a dovedit a fi o metoda eficace de luptă, datorită căreia chiar și subprefectul județului Caraș-Severin, după cum singur recunoaște, a declarat că „...în viitor va respecta libertatea de organizare a muncitorimii, libertatea de asociere și întrunire”<sup>53</sup>. Imediat a și fost pus în libertate secretarul organizației locale de partid arestat cu ocazia grevei, iar ordinul de interzicere a activității sindicatului metalurgist a și fost anulat.

<sup>52</sup> Arhiva M.I.U., doc. 108 fk. eln. res. 1906.

<sup>53</sup> A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai, vol. 3, p. 457.

Acest succes a dat muncitorilor mult curaj și încredere în noile metode de luptă. Muncitorii din această regiune au înaintat Ministerului de interne un memoriu în care cer să fie retras ordinul de expulzare a greviștilor sau activiștilor din orașul sau regiunea cuprinsă de grevă, amenințând că în caz contrar va izbucni din nou greva generală în Lugoj și Caransebeș.

Greva generală s-a dovedit astfel a fi un puternic mijloc de educare a muncitorilor în spiritul luptei active împotriva exploatării. Acest lucru este ilustrat de numeroasele greve generale care au avut loc în anul 1906 și de spiritul revoluționar promovat de acestea în sînul clasei muncitoare. În acest an, în centrele muncitorești grevele se țîn lanț. Astfel, în Cluj, numai în decursul lunii aprilie au fost în grevă muncitorii din șase ramuri industriale. Printre aceste numeroase greve se remarcă lupta muncitorilor constructori, care a durat din aprilie pînă în august. Această grevă a fost una din manifestările frăției de luptă a muncitorilor de diferite naționalități din Cluj. Pînă și muncitorii aduși tocmai din Moravia s-au solidarizat cu greviștii din Cluj, la care aceștia ca răspuns au organizat o demonstrație de simpatie. Demonstrații au fost însă atacați de jandarmi și în urma acestui atac a fost omorît muncitorul român Petre Dan și alți mulți muncitori au fost răniți. Drept răspuns, toți muncitorii din Cluj, ca la un singur semnal, au încetat lucrul în semn de protest pentru asasinarea muncitorului Petre Dan. Iată cum descrie ziarul *Népszava* izbucnirea acestei greve de protest: „Fără nici un apel, ba chiar împotriva intervenției hotărîte a conducerii, muncitorii din toate branșele, ca la un singur semnal, au încetat lucrul...”. Muncitorii au hotărît să continue greva generală pînă ce vor fi satisfăcute revendicările muncitorilor constructori aflați de cîteva luni în greva. Numai cu mari greutate partidul a putut determina pe muncitori să renunțe la continuarea grevei, făcîndu-le o serie de promisiuni.

În Arad, hotărîrea fermă și perseverența în lupta grevistă a adus muncitorimii numeroase succese. Un raport al căpitanului de poliție din Arad recunoaște că în anul 1906 au fost 12 greve, dintre care remarcă greva muncitorilor de la fabrica de vagoane din 17 februarie—5 martie. În majoritatea cazurilor, spune același raport, grevele s-au terminat prin victoria muncitorilor.

Creșterea avîntului revoluționar al clasei muncitoare este deosebit de viu ilustrat de mișcarea grevistă din Timișoara. În raportul său asupra dezvoltării mișcării muncitorești din anul 1906, căpitanul poliției din Timișoara afirmă despre mișcarea grevista următoarele: „Niciodată n-am putut observa atît de multe greve, de proporții atît de mari și atît de rezistente ca în anul trecut”<sup>54</sup>.

Între aceste greve se remarcă îndeosebi greva generală din 21 mai, precedată de numeroase demonstrații antiguvernamentale organizate de muncitorii din oraș. O caracteristică importantă a acestor mișcări este participarea la demonstrații — alături de muncitorii romîni, germani, sîrbi, maghiari — și a țaranilor. Una din manifestații, la care au luat parte

<sup>54</sup> Arhiva M.I.U., doc. nr. 191/fk. eln. res. 1907.

peste 1500 muncitori și țărani din împrejurimi, a fost organizată pentru eliberarea unui conducător al țăranimii sărace. Protestul muncitorilor a adus eliberarea celui arestat. Încurajați de acest succes, muncitorii au organizat o nouă demonstrație îndreptată de astă dată împotriva ministrului de interne Andrássy.

În acest climat a izbucnit greva generală din 21 mai ca semn de solidaritate cu muncitorii constructori concediați de patroni. Doar în câteva ore manifestele răspindite de muncitorii constructori au făcut ca toți muncitorii din oraș să părăsească lucrul. Peste 20 000 de oameni ai muncii au organizat demonstrații pe străzile orașului. Greviștii și-au organizat o tabără de unde pornesc demonstrații purtând în frunte steaguri roșii și lozincile: „Proletari din toate țările, uniți-vă!“, „Trăiască greva generală!“, „Jos cu exploatarea muncitorimii!“. În timpul demonstrațiilor, muncitorii tineri și muncitoarele, care mergeau în fruntea demonstrațiilor, au dat dovadă de mult curaj și fermitate. Astfel, când armata barase la un moment dat drumul demonstrațiilor încercând să-i împrăstie, muncitoarele trec în primele rinduri strigând soldaților: „Trageți în piepturile noastre dacă aveți curaj!“. Aceste acte de curaj intimidează pe soldați, care deschid drum liber demonstrațiilor. Prin dârzenia lor, muncitorii își ating pînă la urmă țelul imediat: reprimirea la lucru a celor 660 de muncitori concediați, mărirea salariilor și libertatea de organizare.

Cu toate că această grevă generală a fost de scurtă durată, ea a constituit o grandioasă manifestare a voinței de luptă a muncitorilor, a combativității și elanului lor revoluționar.

La scurt timp după greva generală intră în luptă muncitorii de la fabrica de pălării din Timișoara pentru libertatea de organizare, ridicarea salariilor, reducerea timpului de lucru, recunoașterea zilei de 1 mai etc. Conducerea întreprinderii aduce spărgători de grevă, dar imediat muncitorii din celelalte întreprinderi organizează o demonstrație în fața fabricii. A intervenit poliția care a atacat pe demonstrații. Muncitorii s-au apărat cu dârzenie; din rîndurile lor au căzut mai mulți răniți și un mort. Pînă la urmă, victoria a fost tot de partea muncitorilor cu toată intervenția armatei.

Muncitorii nu pierdeau nici o ocazie pentru a-și uni forțele împotriva exploatarea capitalistă. La Satu Mare, în iunie a avut loc o grevă generală. Muncitorii greviști de la fabrica de cherestea își organizaseră o tabără pe care poliția a încercat s-o împrăstie, arestînd și pe conducătorul sindical din întreprindere. N-au trecut însă decît câteva ore și toți muncitorii din oraș (aproximativ 4000) au declarat grevă generală, obligînd autoritățile să retragă ordinul de dizolvare a taberei greviștilor și să nu se mai amestece în lupta dintre muncitori și patroni. A fost eliberat și muncitorul arestat. Desigur că aceste succese obținute prin solidaritatea tuturor muncitorilor au contribuit foarte mult la sporirea combativității în lupta pentru îmbunătățirea condițiilor de trai. Vorbind de greva generală din Satu Mare, ziarul *Népszava* constată că din această grevă au crescut alte trei greve, care au izbucnit în același timp. E vorba de greva muncitorilor dulgheri, a muncitorilor de la o moară și de la o fabrică de spirt.

Aceasta constituie o dovadă a rolului pe care grevele generale l-au jucat în educarea muncitorilor.

Un loc de frunte în mișcarea grevistă din acest an îl ocupă lupta minerilor pentru revendicări de importanță vitală ca: ziua de muncă de opt ore, ridicarea salariului, dreptul de organizare și altele. La 5 februarie a izbucnit o grevă la Lupeni, pe care n-au putut-o înfrânge nici procedeele barbare luate de conducerea întreprinderii, care împiedica ieșirea din mine a unui schimb pentru a nu se alătura și aceștia greviștilor și nici intervenția obișnuită a jandarmilor. „Muncitorii au ieșit învingători — scrie ziarul muncitoresc *Adevărul*. — Prin solidaritatea, prin unirea lor au fost atît de puternici încît au sîrit și pe această direcțiune a-și pleca capul înaintea lor și a le da dreptele pretinderi“. Și aici solidaritatea muncitorilor a fost factorul care a hotărît victoria.

În cursul lunii iulie și august a avut loc o grevă de 25 de zile a minerilor de la minele de aur și argint din Ruda Barza, Musariu și Valea Morii din regiunea Zarand. Cea mai puternică ciocnire economică și politică între muncă și capital a fost însă greva generală a minerilor din Valea Jiului.

Această grevă ocupă locul de frunte în lupta proletariatului transilvănean. Ea a fost o mișcare de masă în care caracterul politic a ieșit la iveală ca o trăsătură specifică. Minerii s-au ridicat împotriva legii care le interzicea dreptul de organizare. Ei au înființat chiar, în ciuda legii existente, o organizație care a fost însă imediat dizolvată de către autorități. Acesta a fost motivul imediat al izbucnirii grevei în ziua de 29 august 1906. Într-un timp foarte scurt au aderat la grevă toți minerii, peste 7000<sup>55</sup>.

Acțiunile întreprinse de mineri împotriva măsurilor antimuncitorești ale autorităților au atras atenția întregii opinii publice asupra acestei greve. Ca răspuns la somația autorităților polițienești de a relua lucrul, minerii atacă instalațiile telefonice și electrice și smulg de pe ziduri toate ordonanțele poliției. Sub lozinca „muncitorii reprezintă puterea“, minerii au ținut piept cu curaj armatei chemate împotriva lor. Cu ocazia unei ciocniri sîngeroase între greviști și armată au fost omorîți 4 mineri și 200 au fost răniți. Măcelul ar fi fost și mai îngrozitor dacă dîrzenia greviștilor n-ar fi stîrnit șovăială în rîndurile soldaților. Sînt grăitoare în această privință afirmațiile presei burgheze, care constată că soldații „... au făcut uz de arme cu o moderație destul de mare, care nu poate în nici un caz să fie aprobată“<sup>56</sup>.

Dar nici o samavolnicie polițienească, nici starea de asediu și nici folosirea celei mai necruțătoare forme de teroare, evacuarea cu forța a greviștilor și a familiilor lor din locuințe n-au putut înfrînge rezistența minerilor. Ceea ce a putut submina tăria grevei a fost lipsa unei conduceri revoluționare. Prin atitudinea fracționistă a unora dintre conducători, care se mărgineau doar la tratative, a început fărîmîțarea tăriei interne a mișcării și astfel această mare manifestare de luptă a minerilor a luat sfîrșit doar cu rezultate parțiale.

<sup>55</sup> *Petrozsény és vidéke*, 9 septembrie 1906.

<sup>56</sup> *Ibidem*.



Greva generală a avut însă urmări importante căci minerii căliți în această luptă nu vor renunța la revendicările ridicate în 1906. După cum recunoaște într-un raport însuși prefectul județului Hunedoara, continuarea luptei de către mineri și după 1906 a impus conducerii minelor să satisfacă revendicările ridicate în 1906.

Greva generală din Valea Jiului este una din mărețele tradiții ale luptei revoluționare ale proletariatului din țara noastră și o ilustrare vie a creșterii avântului revoluționar în Transilvania în anii primei revoluții populare din Rusia. Minerii din Valea Jiului nu numai că au dat una din cele mai mari bătălii din această perioadă, dar prin disciplina și hotărârea lor în luptă, prin curajul lor revoluționar au constituit un exemplu pentru toți muncitorii.

Creșterea combativității și a spiritului revoluționar al muncitorilor explică și faptul că în anul 1906 majoritatea grevelor s-au soldat cu victoria deplină sau aproape deplină a muncitorilor. Succesul s-a datorat în bună parte și minunatelor pilde de solidaritate proletară de care a dat dovadă muncitorimea din Transilvania. Incercările patronilor de a recruta spărgători de grevă au eșuat chiar și atunci când aceștia erau aduși de peste granița. De obicei, acestora nu li se spunea când erau angajați că vor lucra în locul muncitorilor în grevă. După ce erau astfel înșelați, patronii mai primeau și ajutorul permanent al poliției și jandarmeriei pentru a-i izola pe aceștia de greviștii din localitatea respectivă, fiind ținuti mereu sub escortă, atît la lucru cît și la locul de cazare. Aproape de fiecare dată însă, în ciuda acestor măsuri polițienești, greviștii din localitățile respective au reușit să zadărnicească spargerea grevelor. Internaționalismul proletar s-a dovedit a fi o armă mai puternică decît teroarea jandarmerească.

Aceste fapte, care presupun din partea muncitorilor o înaltă conștiință de clasă, sînt o mărturie vie a rolului pe care prima revoluție rusă l-a jucat în procesul de consolidare a mișcării muncitorești din Transilvania. Din această cauză, nu s-a mai putut pune capăt grevelor muncitorilor prin simple promisiuni. Burghezia a folosit înăsprirea teroarei polițienești, arestarea conducătorilor locali ai organizațiilor muncitorești și cea mai inumană măsura — evacuarea în masa și cu forța a greviștilor și a familiilor lor din locuințe și expulzarea lor din regiunea cuprinsă de grevă.

Anul 1906 reprezintă o serioasă cotitură în lupta clasei muncitoare din Transilvania în special în sensul întăririi caracterului politic al luptei sale. Acest fapt este o urmare a folosirii pe o scară largă a grevei generale de masă preluată din arsenalul de luptă al revoluției ruse. Greva generală, ca mijloc de luptă a proletariatului, a avut urmări din cele mai importante pentru educarea politică a clasei muncitoare din Transilvania, fapt care a contribuit la întărirea elanului revoluționar al maselor. Amploarea luptei oamenilor muncii a provocat o adîncire necunoscută înainte a contradicțiilor sociale. Autoritățile sînt speriate de amploarea luptelor muncitorești din anul 1906 și de urmările pe care acestea le pot crea pentru însăși existența statului burghezo-moșieresc. Astfel, într-un raport confidențial adresat ministrului de interne, căpitanul poliției din Brașov scrie: „Se poate spune că anul trecut (1906) a fost foarte agitat și par-



tidul social-democrat a obținut cele mai multe succese. Noi, autoritățile, trebuie să tragem învățăminte din aceste frământări și anume ca, fața de tactica partidului social-democrat și politica introdusă în uniunile profesionale sindicale, sîntem neputincioși și dacă înaltul guvern nu va lărgi și intensifica activitatea și atribuțiile organelor polițienești, întreaga noastră viață economică va suferi o astfel de zguduitura mare care nu va mai putea fi remediată<sup>57</sup>. Cu toate că autoritățile atribuie, greșit noua tactică partidului social-democrat, cînd ea este opera oamenilor muncii și a unor organizații locale, totuși cele afirmate mai sus de unul din reprezentanții autorităților polițienești sînt o dovadă că în mișcarea muncitorească s-a produs o cotitură care nu prevestea nimic bun claselor dominante.

### **Mișcări țărănești în Transilvania în anii 1905—1906**

Creșterea impetuoasă a mișcării muncitorești a avut un puternic răsunet la sate, a contribuit la desfășurarea luptei revoluționare a țărănimii împotriva exploatării moșierești. Baza acestei lupte este situația deosebit de grea a țărănimii. Suferințele și mizeria care dominau la sate își aveau izvorul în dezvoltarea capitalismului într-o agricultură în care marea proprietate s-a menținut și o dată cu ea se păstrasera și numeroase rămășițe feudale. Ruinarea țărănimii a fost grăbită și de tehnica agricolă înapoiată, de sistemul fiscal regresiv și de camatarie.

Datorită acestor fapte, proletarizarea țărănimii s-a accentuat din an în an, proces care a atins în Transilvania pîna la începutul veacului al XX-lea un grad uimitor. Proletariatul satelor a crescut pîna la 1900 la peste 1.000.000 de oameni. Trăind din cîștiguri provenite din munci ocazionale ca zilieri sau argați pe moșiile întinse, îndeosebi din Banat, Bihor și părțile de șes ale Transilvaniei, acest număr masiv de oameni erau în permanentă migrațiune pe întreg cuprinsul țării. Fiind angajați în grupuri mai mari la diferite munci sezoniere, acești oameni fără cîștig permanent au folosit orice ocazie ivită pentru a obține un cîștig și un trai mai omesc. Forma lor principală de luptă în acești ani a fost greva, împrumutată din arsenalul metodelor de luptă a proletariatului industrial.

În anul 1905 și mai ales în 1906, în sinul proletariatului agricol se aprinde flacăra răzvrătirii. În această privință nu putem vorbi în aceeași măsură despre întreaga Transilvanie. Luptele țărănești, oricare din forme ar fi îmbrăcat, aveau un substrat socialist în județele Timiș, Torontal, Arad, Bihor, Satu Mare și mai puțin în județul Mureș. Luptele țăranilor din aceste județe erau rabufniri ale mișcării agrar-socialiste care a cuprins întregul teritoriu de șes al Ungariei, unde existau moșii întinse de sute și chiar de mii de ha.

Se pune întrebarea dacă există vreo legătură între înviorarea mișcării țărănești din Transilvania și între revoluția din Rusia? Raspunsul este pozitiv. Revoluția rusă și mai ales mișcările țărănești din Rusia au avut un răsunet și în rîndurile țărănimii din Transilvania, în special prin Mara-

<sup>57</sup> Arhiva M.I.U., doc. nr. 181/fk. eln. res. 1907.

mureș. Semnificativ pentru acest fapt este urmărirea cu mult interes a mersului evenimentelor din Rusia. Ziarul *Magyar Földművelő*, care a început să apară în 1905 la Satu Mare, arată că în urma scrisorilor primite din partea cititorilor de la sate care manifestă un interes deosebit pentru mersul revoluției ruse, și pentru a satisface acest interes publică știri amănunțite despre revoluție. În afară de aceasta, ziarele muncitorești care aveau în permanență rubrici despre evenimentele din Rusia erau citite și la sate mai ales de către membrii „Uniunii muncitorilor agrari”, sindicat al proletariatului agricol. În sfârșit, avîntul mișcării muncitorești din orașe a fost un imbold în plus și pentru țărănimea muncitoare spre o luptă mai hotărîtă.

După cum arată ziarul muncitoresc *Népszava*, în vara anului 1905 mișcarea grevistă a proletariatului agricol a luat mari proporții în județele Bihor și Satu Mare, unde a cuprins aproape toate moșiile existente. În cele mai multe cazuri, grevele au fost înăbușite de forța armată, cum a fost cazul în satele din plasa Săcueni și Gepiu din Bihor și într-o serie de sate din Banat.

În anul 1906, grevele izbucnesc încă din primăvară, dar mai ales în timpul muncilor de vară, încît moșierii numai cu ajutorul jandarmilor au putut sili pe țărani să meargă la lucru. În plasa centrală a județului Timiș nu a existat aproape nici o moșie pe care muncitorii agricoli să nu fi intrat în grevă în timpul secerișului. În general, grevele au durat între 1—8 zile și s-au soldat în cele mai multe cazuri cu mărirea simbriei. La aceste greve au participat numai în această plasă 1430 muncitori. Față de anii precedenți, ei au obținut o sporire a simbriei cu 25—75% pînă la 100%. O situație asemănătoare a fost în plasele Recaș și Banloc. Numai în plasa Banloc la două greve au participat 660 de slugi. În cursul lunii iulie, grevele au cuprins și satele din județul Arad. „Aceste greve în cele mai multe cazuri au avut rezultate pozitive întrucît salariile au fost sporite” — spun rapoartele polițienești. Situații asemănătoare au fost și în județele Bihor și Satu Mare.

Ținînd cont de numărul mare al greviștilor, se poate afirma că temerile autorităților încă înainte de vara acestui an s-au adevărit. Încă din toamna anului 1905 și mai ales din iarnă, guvernul s-a gîndit să asigure la timp toate condițiile în vederea secerișului, pentru aplicarea măsurilor „opresive” cum le numește însuși ministrul de interne într-un ordin adresat tuturor posturilor de jandarmi, cărora le cere să stea la dispoziția moșierilor. Într-un ordin strict confidențial se pune în vedere posturilor de jandarmi să pregătească localuri corespunzătoare pentru deținerea muncitorilor care vor intra în grevă, obligînd în același timp ca fiecare post de jandarmi să răspundă la cererile de ajutor împotriva acelor muncitori agricoli care nu vor respecta contractele<sup>58</sup>.

Aparatul represiv la sate creat după instrucțiunile Ministerului de interne a fost în plină acțiune în anul 1906. Așa de exemplu, numai în plasa Banloc 336 de muncitori agricoli au fost pedepsiți la cîte 30 zile închisoare fiecare și alți 144 între 5 și 10 zile închisoare. În plasa Recaș,

<sup>58</sup> Circulara Ministerului de interne către toți comandanții districtelor jandarmerești, Arhiva M.I.U., doc. nr. 368/res. 1906.

cu ocazia grevelor din vara anului 1906 au fost pedepsiți 1182 muncitori la câte 30 de zile de închisoare și 656 au fost puși cu forța să muncească. În Bihor, pe moșia din Bicaci a episcopiei catolice din Oradea, jandarmii au atacat pe greviști și prin forța armelor au reușit să-i aresteze și să-i transporte în închisoarea de la Oradea.

Acestea sînt doar cîteva exemple din numeroasele mișcări greviste ale proletariatului agricol care au avut loc în vara anului 1906, înăbușite de baionetele jandarmilor, ceea ce a făcut să crească și mai mult nemulțumirea țărănimii. Aceste nemulțumiri mocneau ca un vulcan și pîneau orice moment prielnic pentru a izbucni. .

### **Ultimele valuri ale avîntului revoluționar**

Clasele dominante, speriate de avîntul revoluționar în continuă creștere, intensifică măsurile represive îndreptate împotriva clasei muncitoare și a organizațiilor acestora. Astfel de măsuri au putut fi luate datorită consolidării poziției guvernului. Partidele de opoziție s-au înțeles în 1906 cu Viena, debarasîndu-se cu totul de programul lor demagogic din timpul alegerilor din 1905. Clasele dominante din Austro-Ungaria, măcinate de contradicții interne, și-au unit forțele, trecînd peste divergențele dintre ele pentru a putea porni ofensiva împotriva mișcării revoluționare a maselor muncitorești.

Lipsită de un partid revoluționar, mișcarea muncitorească ține cu greu piept ofensivei claselor dominante. În 1907 începe o perioadă de declin revoluționar, dar mișcarea muncitorească nu putea fi sugrumată. Muncitorii, care au stat în fruntea mișcărilor revoluționare din acești ani, se retrăgeau ultimii. Și în anul 1907, clasa muncitoare continuă lupta pentru interesele sale de clasă, împotriva politicii de oprimare a guvernului. Au avut loc numeroase demonstrații cu ocazia zilei de 1 Mai, precum și greve de mari proporții, cum au fost grevele de la Lupeni, de la Baia Mare și greva generală din 10 octombrie 1907.

În ciuda măsurilor polițienești care au fost luate în anul 1907, demonstrațiile de 1 Mai au avut loc în toate orașele din Transilvania. La Brașov, cu ocazia acestei sărbători au fost publicate manifeste în trei limbi, română, germană și maghiară cu titluri revoluționare: „Jos militarismul!”, „Jos despotismul!”. În ziua de 1 Mai, muncitorii din Brașov, purtînd lozinci revoluționare ca cele din manifestele amintite mai sus, au demonstrat pentru elaborarea unei legislații de ocrotire a muncii, pentru ziua de lucru de opt ore și pentru introducerea votului universal<sup>59</sup>. Demonstrații similare au avut loc și în alte orașe din Transilvania.

Lupta grevistă, deși de o amploare mai redusă ca în anul 1906, continuă și în acest an. În aprilie a izbucnit o grevă la Lupeni, care s-a extins la Petroșani și alte centre din valea Jiului. Această grevă era o continuare a grevei generale din anul precedent, deoarece chiar unele

---

<sup>59</sup> Raportul prefectului județului Brașov către ministrul de interne, Arhiva M.I.U., doc. nr. ad. 319/res. 1907.

dintre revendicările acceptate cu această ocazie n-au mai fost îndeplinite. Au fost aduse trupe împotriva greviștilor, au fost scoși din locuință și aruncați în stradă împreună cu familiile lor, dar nimic nu i-a putut înfrânge pe mineri. Conducerea minelor a fost nevoită să satisfacă cererile muncitorilor.

Tot în luna aprilie a fost o grevă a minerilor de la Baia Mare, iar în iunie au intrat în grevă muncitorii de la societatea de mine și topitorie din Călan, precum și minerii din Brad și împrejurimi în număr de câteva mii.

Încercările puterii de stat de a împiedica organizarea minerilor și participarea lor la viața politică au determinat izbucnirea unei greve generale la Baia Mare. Muncitorii de aici au pregătit o întrunire pentru a dezbate chestiunea votului universal și problema emigrărilor, dar căpitanul poliției a interzis această adunare sub pretext că „muncitorii nu sunt competenți să se ocupe cu astfel de probleme”. Muncitorii au cerut ajutorul organelor centrale de partid, iar când delegații trimiși la Baia Mare au fost arestați, atât minerii cât și muncitorii din oraș au declarat grevă. Au fost organizate demonstrații prin care muncitorii au obligat autoritățile să-i elibereze pe cei arestați.

Greve de proporții mai mici au avut loc în acest an și la Arad, Timișoara, Cluj.

Cel mai important eveniment din istoria patriei noastre din primul deceniu al secolului al XX-lea — răscoala țăranilor din 1907 — a avut un răsunet adânc în sînul țărănimii de dincoace de Carpați, care gemea sub un jug aproape tot atât de apăsător ca și cel al moșierilor de peste Carpați.

În primăvara anului 1907, în Transilvania au luat naștere la sate numeroase comitete de organizare a luptei țărănimii sărace. Apelul lansat de unul din aceste comitete și anume de cel din Zalău în martie 1907, începe cu următoarele cuvinte semnificative: „Fraților! Dacă v-ați săturat de mizerie, de foamete, atunci acum este timpul să ne ajutăm...”.

Cu toate că valul revoluționar era în declin și puterea de stat a trecut la o puternică ofensivă împotriva maselor populare, lupta țărănimii sărace n-a putut fi înăbușită cu totul. Autoritățile austro-ungare au mobilizat toate forțele armate, temîndu-se ca nemulțumirea țărănimii din Transilvania să nu facă ca răscoala din România să se extindă și aici. Un raport al căpitanului posturilor grănicerești din Orșova a cerut ministerului ca „pe o adîncime de 40 de km în jurul graniței cu România posturile de jandarmi să fie bine întărite”<sup>60</sup>. În același timp, prefecții din ținuturile mărginașe raportează Ministerului de interne că au luat toate „măsurile necesare” pentru prevenirea tulburărilor. De aceste măsuri militare luate de autoritățile maghiare și care erau îndreptate în primul rînd împotriva țăranilor din satele românești, n-a fost străin nici guvernul Romîniei. Prin intermediul cabinetului din Viena, însărcinatul cu afaceri al Romîniei la Viena solicită guvernului maghiar sprijin pentru întărirea militară a graniței dinspre România<sup>61</sup>.

<sup>60</sup> Arhiva M.I.U., doc. nr. 240/res. 1907.

<sup>61</sup> Ibidem, doc. nr. 264/res. 1907.

Teama de izbucnirea unor revolte interne a șters pentru un moment „dușmănia națională” între grozii maghiari și moșierii români. Moșierii români, fugiți din fața răzbunării legitime a țăranilor exploatați de veacuri, sînt adăpostiți în Transilvania și tratați cu multă atenție de autoritățile maghiare. Imediat ce răscoala a izbucnit în România, Ministerul de interne al Ungariei trimite telegrame prin care cere autorităților din apropierea graniței române „să se poarte cît mai uman posibil cu emigranții din România”. Numai în decurs de trei zile, la Brașov au și venit 300 de moșieri și arendași din România.

Urmarea cea mai firească a răscoalei a fost însă, în ciuda tuturor măsurilor militare luate și a legilor antițăărănești promulgate în acest an (legea lui Darányi), creșterea agitației în sînul țăranimii din Transilvania. În județele Timiș și Bihor, ca și în celelalte regiuni de șes ale Transilvaniei, au avut loc în primăvara și vara anului 1906 numeroase acțiuni greviste în timpul muncilor sezoniere. Consacrînd un articol grevelor din Bihor din acest an, ziarul *Nagyvárady Munkásújság*, scrie următoarele: „În multe locuri nici nu s-au copt grînele și deja sînt greve peste greve”. Datorită spiritului revoluționar de care era pătrunsă țăranimea în acest an, după cum constată același ziar, nici forța armată nu va putea folosi la nimic, pentru că „în cazul că vor încerca să pună pe muncitori la lucru cu ajutorul baionetelor jandarmilor se vor găsi în fața coaselor îndreptățit ridicate”. Pînă și un ziar burghez — *Nagyvárady Nép* — constată că în cele mai multe cazuri proprietarii au fost siliți să cedeze în fața țăranilor pentru că „nici baionetele jandarmilor și nici muncitorii aduși din alte părți nu le-au folosit la nimic”.

În acest an au avut loc chiar și unele încercări de răscoale locale, cum a fost cazul în Maramureș, unde țăranii din Săplanca și Sărvăsău, înarmați cu coase și alte unelte, au pus pe fugă pe reprezentanții autorităților trimiși pentru a comasa o parte din pămîntul acestor țărani. Marele poet maghiar Ady Endre a scris următoarele cuvinte entuziaste despre această încercare de răscoală: „Știrea care ne vine din Maramureș este pur și simplu strălucitoare. Țăranii au pus mîna pe coase fiindcă au comasat de la ei 120 de jugăre de pămînt. Dar de pe Köhat (deal în apropierea satului Săplanca — *N. R.*) domnii comasori s-au rostogolit ca lavina în timpul iernii. Bravo! Ura! Maramureș poate unicul colț revoluționar din Ungaria”<sup>62</sup>.

Răscoala țăranilor din România n-a fost numai un prilej de îndemn la luptă pentru țăranii din Transilvania, ci și un prilej de manifestare a solidarității celor oropsiți de o parte și alta a Carpaților. În Ungaria au avut loc manifestări de solidaritate cu muncitorimea română și de protest împotriva atrocităților sîngeroase ale guvernului liberal. Astfel, la 16 august 1907 în Budapesta a avut loc un miting la care, în fața unei mari mulțimi de muncitori maghiari, germani și români, vorbitorii au descris situația din România, referindu-se la răscoala țăranilor și la prigoana dezlănțuită de guvernul liberal împotriva muncitorilor. În anul 1907, ziarul muncitoresc social-democrat *Népszava* publică aproape în fie-

<sup>62</sup> *Budapesti Napló*, nr. 188 din 1907 („Pelagra istorică” de Ady Endre).

care număr o rubrică intitulată „România“. Într-un articol din această rubrică intitulat „Mania expulzării“, ziarul demască substratul comun al politicii de prigoniri antimuncitorești dusă atât de guvernul României cît și de cel al Ungariei: «Nu în zadar Ungaria și România au graniță comună și aici și acolo autoritățile recurg la aceleași măsuri cînd e vorba de prigonirea „agitatorilor“ socialiști. Dar, după cum se vede, România a învățat foarte mult de la Ungaria în ceea ce privește perfidia guvernării fiindcă depășește deja patria noastră iubită»<sup>63</sup>.

Același ziar înfierează într-un alt număr măsurile de teroare și masacrele săvîrșite de guvernul liberal împotriva țărănimii răscolate: „Scurtul timp de guvernare a regimului liberal a fost caracterizat prin acte de brutalitate nemaipomenite. Deși mai toate partidele din România s-au perindat pe rînd la cîrma statului, sub nici un guvern... drepturile muncitorilor n-au fost călcate în picioare ca sub guvernul Sturdza, care a liniștit cu tunurile pe țărani împinși de mizerie la răscoale“<sup>64</sup>.

Răscoala din 1907, masacrele și prigoana care i-a urmat au avut, după cum s-a văzut, un puternic răsunet în sînul maselor muncitoare din Transilvania și Ungaria, care s-au alăturat prin protestul lor luptei muncitorilor și țăranilor din România, întărind astfel legăturile frățești între masele oprite de dincoace și de dincolo de Carpați. Comemorînd izbucnirea răscoalei în martie 1909, ziarul *Adevărul* scria: „La fel ca întregul popor român și muncitorimea din Ungaria va păstra memoria martirilor picați jertfă în urma răzbunării călăilor guvernanți romîni“.

Ultima mare manifestare de luptă, cu care se poate spune că se încheie perioada de avînt revoluționar din anii 1905—1907, a fost greva generală politică din 10 octombrie 1907. La această greva, care a cuprins toată Ungaria de atunci, a participat cu multă însuflețire și muncitorimea din Transilvania.

Imediat ce revoluția din Rusia a izbucnit în toată amploarea sa și influența ei s-a făcut simțită peste graniță, muncitorimea din aceste părți cerea cu insistență conducerii partidului social-democrat să organizeze o grevă politică generală pentru cucerirea votului universal. Conducerea partidului a tărăgănat mereu fixarea datei grevei, pînă ce masele n-au mai putut fi ținute în frîu. Un raport confidențial primit de către Ministerul de interne din partea unui agent strecurat în conducerea partidului arată că greva generală cerută de muncitori nu mai poate fi amînată căci masele „numai cu greu mai puteau fi ținute în frîu din cauza nemulțumirilor față de conducători (mai ales de conducătorii vechi). Această masă de nemulțumiți cere fapte hotărîte“<sup>65</sup>. Din această cauză, conducerea partidului nu mai putea amîna declanșarea grevei generale și o fixează pentru 10 octombrie 1907.

Popularitatea grevei generale ca armă eficace de luptă explică entuziasmul cu care muncitorii din Transilvania au îmbrățișat ideea unei astfel de acțiuni imediat ce ea a fost acceptată de către conducere. Organizațiile

<sup>63</sup> *Nepszava*, 16 august, 1907.

<sup>64</sup> *Nepszava*, 30 august, 1907.

<sup>65</sup> Arhiva M.I.U., doc. nr. 47/25, 1907.



locale din Transilvania ale partidului social-democrat au lansat apeluri prin care chemau muncitorimea „la luptă revoluționară fără cruțare”. Din această cauză, guvernul din Budapesta se temea ca muncitorimea să nu ajungă pînă la o insurecție armată mai ales în Transilvania, unde situația era foarte critică și a cerut autorităților din județele Timiș, Arad, Oradea, Cluj, Lugoj, Brașov, Satu-Mare, precum și forurilor competente ale minelor și uzinelor să confiște de la muncitori toate armele<sup>66</sup>.

În ziua de 10 octombrie, greva generală a izbucnit. În Transilvania, muncitorimea a pornit cu un entuziasm deosebit de viu. Numai în 10 localități despre care dispunem de date privitoare la numărul participanților au luat parte la demonstrații peste 58 900 de oameni. Este foarte semnificativ faptul că în multe orașe la demonstrații au luat parte și țărani muncitori din împrejurimi. Masele uriașe de oameni ai muncii, participanți la aceste demonstrații, au votat diferite rezoluții prin care cereau cu hotărîre să fie imediat legiferat votul universal.

Greva generală din octombrie a scos în evidență unitatea de acțiune a muncitorilor de diferite naționalități din Transilvania. La demonstrații au mers umăr la umăr muncitori romîni, maghiari, germani și sîrbi. Discursurile au fost ținute ca de obicei în mai multe limbi. Autoritățile din Arad au încercat să semene disensiuni între romîni și maghiari sperînd că vor putea zădărnici o acțiune unitară în timpul grevei generale, dar nu au reușit.

Pentru ca această grandioasă mișcare să-și atinga scopul nu era suficient numai elanul revoluționar al maselor. Acum s-a resimțit mai mult ca oricînd lipsa unui partid revoluționar. În anul 1906, cînd lupta maselor populare zdruncinase mult poziția claselor dominante, partidul a refuzat să cheme muncitorimea la grevă generală, dar în schimb a acceptat să pornească aceasta lupta cînd valul revoluționar era în declin și reacțiunea statului burghezo-moșieresc maghiar în plină ofensivă împotriva maselor populare. Prin aceasta, greva generală a fost condamnată de la început unui eșec.

Cu tot insuccesul ei, greva generală din 10 octombrie rămîne o manifestare grandioasă a voinței de luptă a proletariatului și a scos în evidență rolul său revoluționar în lupta împotriva regimului existent.

În același timp, acea grevă a constituit pentru muncitori cea mai elocventă dovadă a incapacității conducerii partidului social-democrat de a face față noilor condiții de dezvoltare a mișcării muncitorești de la începutul sec. al XX-lea. În diferite conferințe și congrese ale partidului se ridică tot mai multe voci, în special delegații din provincie, care critică poziția luată de conducătorii în problema agrară, în chestiunea națională, atacă și resping tactica greșită a acestor conducători, pe care-i acuză direct de insuccesul grevei din 10 octombrie 1907.

Astfel, la congresul din 1908 numeroși delegați ai centrelor din Transilvania s-au ridicat cu hotărîre împotriva politicii dusă de partid în anul precedent. Criticînd conducerea centrală că nu se prea interesează de regiunile marginase unde trăiesc alte naționalități, delegatul din Arad a spus: „Tovarăși, știm bine că la Timișoara, Arad și Oradea mișcarea

<sup>66</sup> Arhiva M.I.U., doc. nr. 47/25, 1907.



stagnează din indolența conducerii partidului social-democrat...". Același delegat atrage atenția că „într-o țară ca Ungaria nu se poate neglija problema organizării muncitorilor de diferite naționalități”<sup>67</sup>.

La același congres, delegatul muncitorilor din Timișoara a criticat îndeosebi tactica partidului cu ocazia grevei generale din octombrie 1907, tactică pe care o consideră „cu totul nefericită”. Acest delegat, vorbind în general de tactica oportunistă și în special de tactica care a determinat eșecul grevei generale din 1907 din cauza lozincii desfașurării pașnice, cere conducerii să nu se mulțumească cu simple promisiuni din partea guvernului. „Nu pot să nu condamn cu toată tăria această tactică a partidului social-democrat” — spune el. Acest delegat exprimă în același timp și noua orientare revoluționară a maselor. Vorbind în numele muncitorilor timișoreni, el a spus: „Să nu ne ferim să ieșim în stradă. Nu trebuie să ne temem nici de moarte: mereu înainte. Cunosc spiritul muncitorilor din Ungaria de sud, de la Timișoara, Reșița, Anina. Ei vor ști ce au de făcut”<sup>68</sup>. Astfel au vorbit aproape toți delegații centrelor muncitorești din Transilvania. Ei exprimă voința membrilor de rînd ai partidului. Muncitorimea este conștientă de țelurile sale, de forța sa și nu mai este dispusă să accepte fără murmur linia oportunistă a conducerii, care le frîna entuziasmul de luptă.

Luptele revoluționare duse în acești ani col la cot de către muncitorii și țăranii din Transilvania, fără deosebire de naționalitate, au constituit o puternică școală a internaționalismului proletar. Urmarea firească a solidarității proletare era o eșuare tot mai vădită a politicii de ațîtare șovină între populația muncitoare maghiară și celelalte naționalități dusă de guvernul maghiar. Rapoartele polițienești, vorbind de organizarea care a avut loc în focul luptelor revoluționare din acești ani, recunosc că: „ciocnirile ivite ici colo în anii trecuți între unguri și naționalități în urma organizării au încetat cu totul”<sup>69</sup>.

Muncitorii și țăranii muncitori români din Transilvania, care reprezentau forța principală a mișcării naționale de eliberare, au devenit conștienți că nu au nici ei nimic comun cu politica burgheziei de învrăjbire între naționalități. La congresul secției române din 1908, ținut la Arad, unde au participat și delegați din România în frunte cu I. C. Frimu, unul dintre conducătorii muncitorilor români din Transilvania a spus răspicat: „Nedreptățile care privesc pe muncitorii români sînt nedreptăți de clasă. Nu națiunea maghiară stă față în față cu națiunea romînă, ci burghezul cu proletarul”. La acest congres a fost combătută politica naționalistă șovină a burgheziei romîne și maghiare.

Revoluția rusă, prin luptele pe care le-a stîrnit și în Transilvania, prin înrădăcinarea internaționalismului proletar, a avut și acest rol de a grăbi procesul de cristalizare a raporturilor de clasă în sînul populației romînești din Transilvania. Dezvoltarea mișcării muncitorești în sînul

<sup>67</sup> A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1908 évben, Budapest, 1909, p. 248—249.

<sup>68</sup> Ibidem, p. 452.

<sup>69</sup> Ibidem, p. 219—220.

românilor contribuie la întărirea curentului democratic al mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania, căreia i-a imprimat un caracter popular și revoluționar.

### Insemnătatea luptelor revoluționare din anii 1905—1907

Aruncînd o privire de ansamblu asupra evenimentelor revoluționare din acești ani putem observa că urmarea imediată a exemplului pe care l-a oferit prima revoluție rusă a fost intensificarea luptei clasei muncitoare și atragerea maselor largi ale poporului la lupta împotriva asupritorilor. Faptul că instituțiile care personificau sistemul politic existent își pierdeau tot mai mult autoritatea morală și politică în ochii maselor a constituit o serioasă premisă pentru lărgirea activității revoluționare a maselor. Situația obiectivă din Ungaria a dus la o criză politică generală.

În această situație, clasa muncitoare din Transilvania a fost tot mai mult împinsă de condițiile vieții economice și sociale, de avîntul internațional stîrnit de revoluția rusă, spre lupta politică directă. Chiar și cele mai mici și neînsemnate greve din acești ani au pus tot mai deschis, pentru muncitori, chestiunea lipsei lor de drepturi politice, au făcut să se ciocnească cu puterea de stat și forța armată, demonstrîndu-le în mod elocvent insuficiența luptei exclusiv economice.

Sub influența revoluției ruse, lupta de clasă s-a manifestat deosebit de ascuțit, impetuozitatea mișcării greviste a crescut. Clasa muncitoare, după cum recunoaște însăși ziarul *Népszava* „s-a răsculat fără chemări și fără conducători”, deci împotriva voinței conducătorilor reformiști.

Influența primei revoluții ruse a adus o serioasă schimbare în formele și metodele de luptă ale proletariatului, a ridicat la o treaptă superioară lupta clasei muncitoare și a țărănimii împotriva jugului burghezomșieresc. Muncitorii, care trec de la greve răzlețe la puternice demonstrații, și-au unit forțele, reușind astfel prin demonstrații să creeze o agitație de stradă sub a cărei influență a fost atrasă în mișcare o mare parte a populației, chiar și păturile cele mai înapoiate și mai pasive ale societății.

Grevele generale și demonstrațiile politice au împins puterea de stat la folosirea unor metode extreme, fapt care determină o ascuțire a contradicțiilor de clasă și o cristalizare a raporturilor de forțe și de interese ale claselor sociale. Grevele generale și ciocnirile armate care au avut loc cu aceste ocazii au scos și mai mult în evidență împărțirea societății în două tabere distincte: de o parte — capitaliștii exploatare cu puterea lor de stat, de altă parte — proletariatul exploatat, care începe să atragă tot mai mult în orbita sa și păturile sociale care oscilau între cele două tabere. Așa se explică faptul că acțiunile îndreptate împotriva guvernului, ca de exemplu lupta împotriva comisarilor guvernamentali și demonstrațiile pentru votul universal, s-au transformat într-o mișcare populară. Era nevoie doar de un partid bine încheat, un partid revoluționar care să conducă, să organizeze, să unifice și să lărgască luptele clasei muncitoare și a țărănimii prin lozinci capabile să facă acest lucru. Un asemenea partid n-a existat. A lipsit astfel o conducere cu experiență în luptă, care să

poată aplica în întregime învățămintele trase din prima revoluție rusă. Grevele și demonstrațiile politice din Ungaria de atunci n-au fost îndreptate nemijlocit împotriva puterii de stat; ele n-au urmărit răsturnarea regimului existent, ci au fost îndreptate împotriva formelor de manifestare mai accentuate ale exploatării capitaliste.

Constituirea partidului social-democrat din Ungaria, ca și constituirea organizațiilor sale în Transilvania, n-a fost precedată de un proces de clarificare ideologică, așa cum s-a întâmplat în Rusia; strînsa legătură cu social-democrații oportuniști din Austria a avut urmări negative pentru lupta clasei muncitoare din Transilvania și Ungaria. Acest balast oportunism a făcut ca și organizațiile sociale-democrate din Transilvania, lipsite de o justă orientare ideologică, să nu fie în fruntea evenimentelor. „Deviaționismul sau lipsa de principialitate în problemele teoretice — scrie V. I. Lenin — sînt echivalente tocmai în epoca revoluționară cu falimentul ideologic total, căci tocmai acum este necesară o concepție chibzuită și fermă despre lume, pentru ca socialistul să fie stăpîn pe evenimente, iar nu evenimentele sa-l stăpîneasă pe el”<sup>70</sup>. Partidul social-democrat din Ungaria a alunecat definitiv pe panta oportunismului. Evenimentele revoluționare din acești ani au scos la iveală acest lucru. Partidul social-democrat a fost depășit de mase fiindcă era lipsit și de un plan strategic care sa-i indice direcția loviturii principale a forțelor revoluționare; călăuzindu-se numai după obiective de moment și de considerente de efect politic imediat, el a pierdut contactul cu realitatea social-politică.

Fără o strategie și o tactică corespunzătoare, organizațiile social-democrate din Transilvania n-au putut defini nici formele și nici metodele de luptă corespunzătoare momentului istoric; or, sarcina unui partid muncitoresc revoluționar este tocmai aceea de a stăpîni toate formele de luptă și de a ști sa pună accentul pe formele de luptă cele mai potrivite pentru situația dată. După cum am văzut însă conducătorii social-democrați au căutat să tarăgăneze chiar și unele metode pe care masele le-au îmbrățișat, cum a fost cazul grevei generale politice, pe care au organizat-o într-un moment neprielnic pentru mișcarea muncitorească.

Totuși au existat organizații social-democrate, cum au fost cele din Timișoara, Reșița, Oradea sau organizația din Sibiu a secției romîne, care s-au dovedit a fi legate de mase și care de multe ori inițiau și conduceau luptele locale și se străduiau să organizeze cît mai temeinic muncitorimea și țărănimea săracă. Ele n-au putut însă substitui lipsa unui partid revoluționar.

Inexistența unui partid cu adevărat revoluționar, predominarea elementelor oportuniste în sinul conducerii partidului social-democrat, lipsa alianței între clasa muncitoare și țărănime, precum și faptul că atît muncitorimea cît și țărănimea au acționat uneori răsleț și neorganizat și nu îndeajuns de ofensiv au permis burgheziei să înăbușe valul revoluționar și să iasă din criză.

Acești ani au fost însă o adevărată școală a revoluției pentru muncitorimea și țărănimea din Transilvania, căci procesul luptelor de clasă

<sup>70</sup> V. I. Lenin, Opere, vol. 8, p. 287.







**1**  
kr.

# KIS UJSAG

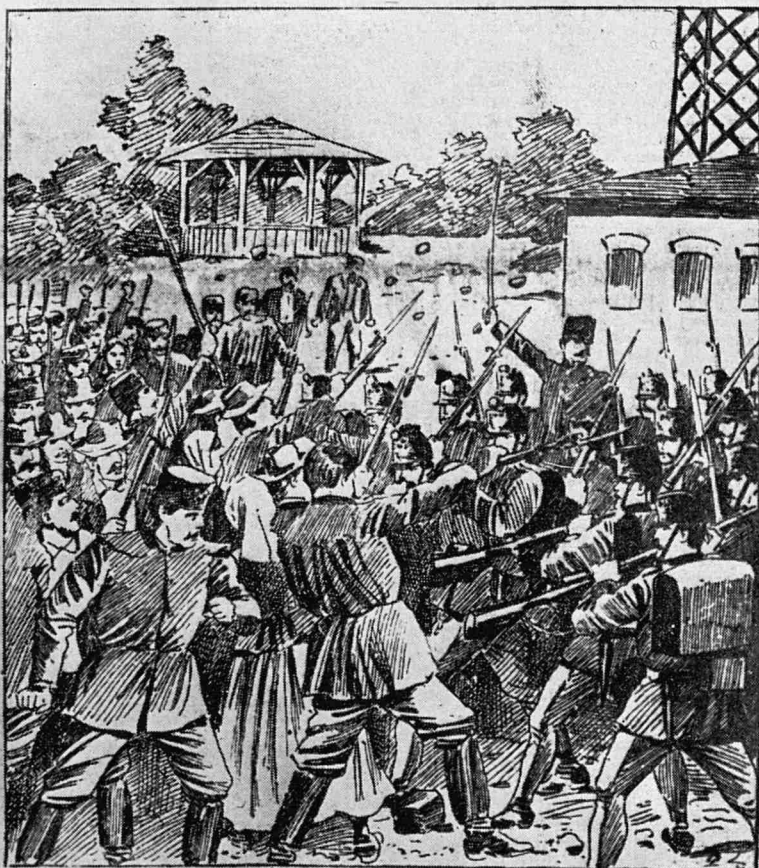
**2**  
fillér.

**Képes politikai napilap**

Kiadóhely: és szerkesztőség: Budapest, Bartók-utca 5.	
<b>Külföldi árak helyben:</b> Egyszeri ár 14 kor. 60 fill. (12.5) Fél évre 1 kor. 30 fill. (6.25) Negyed évre 8 kor. 10 fill. (1.25) Egy hónapra 1 kor. 10 fill. (1.25)	<b>Külföldi árak vidéken:</b> Egyszeri ár 16 kor. 80 fill. (12.5) Fél évre 1 kor. 40 fill. (6.25) Negyed évre 8 kor. 20 fill. (1.25) Egy hónapra 1 kor. 20 fill. (1.25)

## Munkások és katonák harca:

— A petroșényi bányászok sztrájkja. —



**Az első minisztertanács. — Törvény a munkások biztosításáról.**

*Lupta între minerii greviști și jandarmi la Petroșani în 1906 — v. p. 234.*

este marea școală în care conștiința revoluționară a poporului crește văzînd cu ochii. Avîntul larg al mișcării greviste constituie o mărturie a creșterii activității revoluționare a muncitorimii. De la greve răzlețe s-a ajuns, sub imboldul revoluției ruse, la greve de mase și demonstrații de stradă.

Revoluția rusă a pus în mișcare largi mase populare și le-a îndrumat spre organizarea rîndurilor lor, îndemnînd în același timp muncitorimea spre o luptă hotărîtă împotriva dușmanilor din propriile sale rînduri. În acești ani se înfiripează o opoziție împotriva vechii conduceri a partidului social-democrat.

Revoluția rusă a demonstrat necesitatea unității de luptă a clasei muncitoare și a țărănimii și a arătat muncitorilor și țăranilor din aceste părți cît este de necesar să lupte neînterupt pentru organizarea rîndurilor lor, pentru făurirea unei puternice alianțe sub conducerea clasei muncitoare. Organizațiile sindicale se înmulțesc în ciuda tuturor piedicilor puse de reacțiunea statului burghezo-moșieresc maghiar.

Prima revoluție rusă, atît prin exemplul pe care l-a dat, cît și prin declanșarea unor puternice mișcări de masă în Transilvania, a avut drept urmare întărirea sentimentelor internaționaliste, a frăției oamenilor muncii de diferite naționalități de pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Istoria mișcării revoluționare din Transilvania din acești ani constituie o mărturie mereu vie a mărețelor tradiții de luptă frățească a popoarelor romîn și maghiar împotriva exploatatorilor comuni.

Luptele eroice ale clasei muncitoare și experiența cîștigată în anii de avînt revoluționar din perioada primei revoluții populare din Rusia au pregătit terenul pentru marile acțiuni revoluționare care vor avea loc în anii 1918—1919, sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

---

# Textele slavo-române în lumina cercetărilor rusești

DAMIAN P. BOGDAN

## I

### Despre manuscrise și documente<sup>1</sup>

Printre nu puținele capitole deosebit de importante ale legăturilor româno-ruse se situează și cel al contribuției rusești la studiul textelor slavo-române, adică al manuscriselor, documentelor, inscripțiilor și tipăriturilor cari s-au lucrat pe teritoriul patriei noastre în limba slavă.

Vom căuta ca în cele ce urmează să prezentăm — cu mijloacele bibliografice ce ne-au stat la îndemână — contribuția rusească la studiul textelor slavo-române, să înfățișăm astfel: cataloage, studii și ediții de manuscrise, cataloage și ediții de documente, o bibliografie a edițiilor de documente, studii și albume de paleografie, studii despre: diplomatică, epigrafie și artă, cataloage și studii despre tipărituri, cercetarea noastră încheindu-se cu referirea la studiile despre limbă și ortografie.

*Cataloage, studii și ediții de mss.* Primul catalog în care se descrie și tetraevangelul lui Ștefan cel Mare din anul 1492 aflat în Biblioteca Națională din München aparține lui P. I. Kerpen, lucrarea fiind publicată la Petersburg, în anul 1827 sub titlul: *Собрание словенских памятников, находящихся вне России*, unde se dau și facsimile după mss citate<sup>2</sup>. Al doilea catalog, în care se descriu câteva manuscrise slavo-române, îl datorăm bibliografului P. M. Stroeve, învățat rus cunoscut prin scrupulozitatea sa științifică așa cum spune și Ioan Bogdan<sup>3</sup>. Lucrarea lui P. M. Stroeve: *Описание памятников славянской литературы, хранящихся в библиотеках Германии, Франции, арăută la Moscova* în anul 1841, cuprinde descrierea a o serie de mss slavo-române aflate în bibliotecile din Munehen, Dresda, Viena

<sup>1</sup> Din lipsa de spațiu înfățișăm, în acest volum numai prima parte a studiului nostru, urmînd ca părțile în continuare să fie expuse în numerele viitoare ale revistei: *Analele Romîno-Sovietice*, seria istorie.

<sup>2</sup> Cu subtitlul: книга I: Памятники, собранные в Германии, p. 87—89. Neavînd la îndemînă lucrarea, cităm după A. I. Iațimirski, *Описание южнославянских и русских рукописей заграничных библиотек*, vol. I, 1921, p. 568.

<sup>3</sup> Ioan Bogdan, O evanghelie slavonă cu traducere romînă din secolul al XVI-lea, *Convorbiri literare*, XXV, 1891, p. 194. Pentru munca și caracterizarea lui P. M. Stroeve vezi și atît de bine prezentata lucrare a lui L. V. Сергеев, *Русская палеография*, Moscova, 1956, p. 41—44.



și Paris<sup>4</sup>. A doua lucrare în acest domeniu aparține lui A. K. Vostokov și ea a apărut în anul următor la Petersburg și sub titlul: Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея — lucrare socotită ca un model clasic de descriere a manuscriselor<sup>5</sup> — unde se dă descrierea a trei manuscrise slavo-moldovenești, primul un octoih din sec. al XV-lea, al doilea o palie din 1537 și al treilea un tetraevanghel din secolul al XVI-lea<sup>6</sup>.

Din anul 1844 este catalogul lui I. I. Berednikov — colaborator al lui P. M. Stroeve, cunoscut și prin publicarea actelor lui Dimitrie Donskoi — acte ce alcătuiesc o raritate din punct de vedere paleografic și diplomatic<sup>7</sup> — descriere publicată în anul 1844 sub titlul: О славянских рукописях, хранящихся в германских и французских библиотеках<sup>8</sup> unde între mss de la Viena se descrie un Apostol moldovenesc de la începutul sec. al XVII-lea și o psaltire de aceeași proveniență, între mss de la Dresda este cel scris la 1622 în mănăstirea Dragomirna cuprinzând operele lui Ioan Damaskin iar între mss de la Paris — o evanghelie și un apostol de la sfârșitul sec. al XV-lea sau începutul sec. al XVI-lea — moldovenesc și un mineu pe februarie din sec. al XV-lea scris în Țara Românească.

Date despre mss slavo-romine găsim apoi în lucrarea lui V. I. Lamanski: О некоторых славянских рукописях в Белграде, Загребе и Вене с филологическими и историческими примечаниями, apărută în 1854<sup>9</sup>.

Despre mss slavo-romine aflate în mănăstirile de pe muntele Athos găsim date bogate în lucrarea din 1865 a lui K. Dmitriev Petkovici: Обзор Афонских древностей<sup>10</sup> — studiu<sup>11</sup> despre care T. Florinski avea următoarele aprecieri: „Comunicînd știri scurte însă uneori foarte prețioase despre mss slave ale citorva mănăstiri, Petkovici dă câteva date și asupra hrisoavelor. Știrile lui din acest punct de vedere sînt uneori mai complete ca indicațiile lui Porfirii (Uspenski) cu toate că nu sînt așa de exacte“<sup>12</sup>.

Multe mss slavo-romine aflate în mănăstirile: Hilandar și sfîntul Pavel tot de pe muntele Athos sînt descrise de arhimandritul Leonid —

<sup>4</sup> Vezi și referințele lui Ioan Bogdan din „Cîteva manuscripte slavo-romine din Biblioteca curții imperiale de la Viena“, în *Analele Academiei Romîne*, seria II., tom. XI, 1890, p. 3, 4 și 21 nota 1.

<sup>5</sup> Vezi în acest sens de pildă recenzia lui A. N. Robinson din *Известия Академии Наук*, Отделение литературы и языка, XIII fasc. 2, 1954, p. 194. la lucrarea cercetătoarei E. E. Granstrem, Описание русских и славянских пергаментных рукописей, Leningrad, 1953 și L. V. Сегернин, op. cit., p. 41, 42 și 45.

<sup>6</sup> Vezi în acest sens, p. 408—409, 33—34 și 190—191.

<sup>7</sup> Vezi în acest sens, L. V. Сегернин, op. cit., p. 44 și 196.

<sup>8</sup> În Журнал Министерства Народного Просвещения, partea XLII, 1844 отд. II p. 73 și urm.

<sup>9</sup> În Записки имп. Академии Наук.

<sup>10</sup> În Записки имп. Академии Наук, vol. VI, nr. 4, p. 1—69.

<sup>11</sup> Studiul lui Petkovici este folosit pentru prima oară la noi de Gr. Tocilescu — dar prea puțin (vezi Damian P. Bogdan, Despre daniile românești la Athos extras din *Arhiva Romînească*, VI, 1941, p. 5, nota 2) — din plin l-am utilizat noi în op. cit., p. 5—47.

<sup>12</sup> Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 10, nota 2.

în viața mirenească L. A. Kavelin — în : Славяно-сербские книгохранилища на св. Афонской горе в монастырях Хиландара и св. Павла, studiu apărut în 1875<sup>13</sup>, iar doi ani mai târziu și în traducere sîrbă<sup>14</sup>.

La cel de-al treilea congres al arheologilor, ținut la Kiev în luna august a anului 1874, E. I. Kalujniațki prezintă un studiu al vestitei sintagme a lui Matei Vlastaros, tradusă în limba slavă și prelucrată de cărturarul moldovean episcopul Macarie de Roman, sintagmă ce se solicitase domnului Moldovei, lui Alexandru Lăpușneanu, de către țarul Ivan Groznîi. Și tot la același congres Kalujniațki înfățișează o descriere a unui tetraevanghel scris la 1615 din porunca mitropolitului Anastasie Crimcovi, cum și diferite însemnări slavo-romine din mss slave, toate textele descrise aflîndu-se în biblioteci și arhive din Liiov. Textul comunicării este apoi publicat, patru ani mai târziu, sub titlul : Обзор славяно-русских памятников языка и письма, находящихся в библиотеках и архивах львовских<sup>15</sup>.

Mss romînești din British Museum și din Biblioteca Bodleiană de la Oxford formează în anul 1878 titlul unui capitol din lucrarea lui F. I. Uspenski : О некоторых славянских и по славянски написанных рукописях, хранящихся в Лондоне и Оксфорде<sup>16</sup> unde între altele este prezentat unul dintre cele mai remarcabile mss de artă din întreaga literatură slavă a evului mediu<sup>17</sup> : tetraevanghelul scris din porunca doamnei Marina a lui Alexandru cel Bun în anul 1429 de vestitul caligraf moldovean Gavriil de la Neamț, fiul uricarului Paisie.

În Отчет Московского публичного и Румянцевского музеев за 1876—1878 г., apărut la Moscova în anul 1879 se descrie sumar un sbornic cu texte apocrife din sec. al XVI-lea provenit din mănăstirea Bistrița a Țării Romînești — a ajuns în muzeul Rumianțev — astăzi Biblioteca de stat Lenin — din colecția lui V. I. Grigorovici, ms socotit ca moldovenesc. Același ms este apoi menționat și în recenzia ce în 1880 A. A. Kociubinski o face lucrării lui A. E. Viktorov : Собрание рукописей В. И. Григоровича apărută la Moscova în anul 1879<sup>18</sup>.

Citarea unui ms slav-romin ajuns la Athos se află și în lucrarea lui Porfirii Uspenski : Второе путешествие по святой горе Афон-

<sup>13</sup> În Чтения в имп. Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете, IV, 1875, p. 1—138.

<sup>14</sup> În Гласник српског ученог друштва, XLIV (1877) p. 232—304. Neavînd la îndemînă ediția rusească, am folosit în op. cit., p. 8, nota 7, p. 22, nota 5, p. 23, nota 5, p. 24, nota 1-4, 7 și 8 pentru mss, indicatul catalog.

<sup>15</sup> În Труды третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года, vol. 2, Kiev, 1878, supliment p. 258—262, p. 308, nota 2, p. 281, nota 9, p. 217 și 252.

<sup>16</sup> În Журнал Министерства Народного Просвещения, vol. СХСІХ (1878), sept., p. 21, iar sar. : Румынские рукописи Британского музея и Бодлеевской библиотеки, în vol. СС (1878), noiembrie, p. 70—94.

<sup>17</sup> Caracterizarea lui Émile Tourdeanu din La broderie religieuse en Roumanie. Les epitaphioi moldaves au XV-e et XVI-e siècles, Cercetari literare, IV, 1940, p. 177, nota 2.

<sup>18</sup> Recenzia e în Русский филологический вестник, vol. III, 1880, p. 310—325, sub titlul : Рукописи В. И. Григоровича.

ской архимандрита, ныне епископа Порфирия Успенского в годы 1858, 1859 и 1861 и описание скитов афонских, publicată la Moscova în anul 1880<sup>19</sup>.

Un ms moldovenesc este apoi descris de preotul M. Ganițki în Кишиневские Эпархиальные Ведомости din același an<sup>20</sup>.

În anul 1882 apare lucrarea lui G. A. Voskresenski : Славянские рукописи хранящихся в заграничных библиотеках Берлинской, Пражской, Венской, Люблянской, Загребской и двух Белградских<sup>21</sup>, lucrare prezentată la noi încă în 1890 de Ioan Bogdan<sup>22</sup> și în care sînt descrise unele din mss slavo-romîne aflate în bibliotecile din titlul lucrării.

În recenzia ce P. A. Sîrcu o publică în anul 1884 sub titlul : К истории славянской письменности у Румынов. Посещение некоторых буковинских монастырей и старых церквей епископом Мелхиседеком<sup>23</sup> — este vorba de lucrarea episcopului Melhisedec : O vizită la cîteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina<sup>24</sup> — Sîrcu arată că lucrarea lui Melhisedec „aduce prea puține date cu privire la caracteristica mss”<sup>25</sup>.

Mss slavo-romîne aflate în Biblioteca publică din Leningrad sînt descrise în lucrarea lui A. F. Bîcikov — cunoscut și prin începerea marelui și importante colecții de documente : Письма и бумаги Петра Великого коллекция continuată și în epoca sovietică<sup>26</sup> — și anume în partea I-a, tipărită în 1882 la Petersburg sub titlul : Описание церковно-славянских и русских рукописей сборников императорской Публичной библиотеки. Și această descriere a fost prezentată în 1924 de Ștefan Ciobanu în Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice, Secția din Basarabia.

La 1883. P. A. Sîrcu descrie în vol. I din revista : Филологические записки ce apărea la Voronej un ms slavo-romîn de la sfîrșitul secolului al XVI-lea — un sbornic — ce se află la Arhivele statului din București sub cota 740.

Fiul lui A. F. Bîcikov, care continuă opera tatălui său : Письма и бумаги Петра Великого, I. A. Bîcikov<sup>27</sup>, descrie mss slavo-romîne în : Краткий обзор собрания рукописей принадлежащего еп. Порфирию-студии apărut la Moscova în 1885.

Un număr de 25 mss slave între care și slavo-romîne și anume din cele provenind din biblioteca episcopului Melhisedec și de la mănăstirile Neamț și Secul au format obiectul unei descrieri a lui I. S. Palimov, descriere făcută cu prilejul călătoriei sale în țara noastră în

<sup>19</sup> Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 15, nota 4.

<sup>20</sup> Vezi p. 1094.

<sup>21</sup> În Сборник отделения русского языка и словености имп. Академии Наук vol. XXXI, nr. 1 și în extras, S. Peterburg, 1882.

<sup>22</sup> Ioan Bogdan, op. cit., p. 3 și 25.

<sup>23</sup> În Известия С. Петербургского славянского благотворительного общества noiembrie, 1884, vezi Damian P. Bogdan, Basarabeianul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura romînească veche, extras din Arhiva Romînească, VIII, București, 1942, p. 39.

<sup>24</sup> Publicată în Analele Academiei Romîne, Secțiunea II, vol. VII.

<sup>25</sup> Vezi Damian P. Bogdan, studiul citat în nota 23 de mai sus.

<sup>26</sup> Vezi L. V. Cerepnin, op. cit., p. 443.

<sup>27</sup> Ibidem.

anul 1884, studiul fiind apoi publicat sub titlul: Отчет о научных занятиях за границею во время пребывания в Румынии (с 10 июня по 10 июля 1884 г.) într-o revistă din 1890<sup>28</sup> apoi și într-un volum mai cuprinzător ce cuprinde și rapoartele cercetărilor ce Palmov a întreprins în arhivele și bibliotecile din: Liov, Praga, Bantzen, Herngut, Belgrad, Viena, Zagreb, Leibach, Bulgaria, Constantinopol, Atena, Athos, insula Patmos și în Romînia, volumul fiind intitulat: Из путешествия по греко-славянским землям din același an. Subliniem faptul că această descriere este necunoscută catalogului clasic din 1905 al lui A. I. Iațimirski despre care va fi vorba mai departe.

Doi ani mai târziu apare partea I vol. III, din История Афона a episcopului Porfirii Uspenski unde într-un capitol special intitulat: *Ajutor Athosului de la domnii și boierii Valahiei*, se descriu mss, doc., obiecte de artă și construcții ce domnii Țării Românești și ai Moldovei au destinat mănăstirilor de la Athos<sup>29</sup>.

În anul 1896, V. M. Istrin descrie așa-numita evanghelie a lui Dobrovski, ms moldovenesc de la începutul veacului XVI — aflat în Muzeul din Praga<sup>30</sup>.

În anul 1897 N. I. Petrov publică al său: Указатель церковноархеологического музея при Киевской Духовной Академии în ediția a 2-a, la Kiev, unde indică două evanghelii moldovenești, una din 1546 și alta din 1576.

A. I. Iațimirski — care, după cum scria Ioan Bogdan era „un foarte bun cunoscător al manuscriselor slavo-romîne și al literaturii noastre vechi”<sup>31</sup> informa publicul rusesc în chip obiectiv despre mișcarea literară de la noi — și Ioan Bogdan făgăduia chiar să dea o bibliografie a lucrărilor respectivului învățat<sup>32</sup> — publică în 1897 Музей Древностей в Бухаресте<sup>33</sup> unde dă o privire generală asupra tezaurului slav a respectivului muzeu, printre care și despre mss slavo-romîne.

Același va publica tot în anul 1897 Опись старинных славянских и русских рукописей собрания Шукина, том II, unde descrie o serie de mss slavo-romîne<sup>34</sup> ce astăzi se află în Biblioteca Lenin din Moscova.

Din anul următor este lucrarea lui A. I. Iațimirski: Славянские рукописи Немецкого монастыря в Молдавии<sup>35</sup> apărută apoi din nou

<sup>28</sup> În Христианское чтение 1890, partea I, supliment, p. 257—275.

<sup>29</sup> Extrase din acest capitol — însă cu oarecare greșeli — a publicat St. Nicolescu în 1902, vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 2, nota 2.

<sup>30</sup> Vezi al său Отчет în Журнал Министерства Народного Просвещения, 1896, IX p. 7—8 — la V. M. Istrin manuscrisul e din sec. al XVII-lea, vezi A. I. Iațimirski, Описание, южнославянских и русских рукописей заграничных библиотек, t. I, p. 593.

<sup>31</sup> Ioan Bogdan, Letopisețul lui Azarie, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tom. XXXI, 1908—1909, Memoriile Secției istorice, București, 1909, p. 62, nota. 1.

<sup>32</sup> Ibidem.

<sup>33</sup> În Археологические известия и заметки, 1897, nr. 4.

<sup>34</sup> Unul dintre mss respective, cel al protopsaltului Eustratie de la Putna din 1511, este de aici prezentat de P. P. Panaitescu în La littérature slavo-roumaine (XV-e—XVII-e siècles) et son importance pour l'histoire des littératures slaves, zlavstni otisk ze sborniku praci I syezdu slovanskykh filologu v Praze, 1929, svazek II v Praze, p. 5.

<sup>35</sup> În Древности. Труды Славянской комиссии имп. Московского археологического общества, том. 2, p. 1—109, unde sînt descrise și 30 mss de la mănăstirea Noului Neamț, pe lingă cele 105 de la Neamț.

într-o formă întrucîtva îndreptată<sup>36</sup>, lucrare ce completează lacuna ce exista în literatura științifică de specialitate cu tot catalogul din 1884 al episcopului Melhisedec<sup>37</sup>.

Lucrarea pomenită a lui Iațimirski — al cărei material autorul l-a cules în 10 zile din vara anului 1895, fiind pe atunci student în anul II al Universității din Moscova, lucrare despre care însuși autorul ei va scrie în 1905 că este departe de a fi satisfăcătoare<sup>38</sup> — descrie 45 mss slavo-romîne care în anul 1897 se aflau în mănăstirea Neamț, iar acum în bună parte în Biblioteca Academiei R.P.R., cum și 8 mss slavo-romîne ce în vremea descrierii lui Iațimirski se aflau în mănăstirea Noului Neamț. Subliniem faptul că însemnările din manuscrisele slavo-romîne publicate în cartea lui Iațimirski au fost prezentate în romînește de Ștefan Berechet<sup>39</sup>. Dar în lucrarea lui Iațimirski sînt și aprecieri asupra catalogului amintit al episcopului Melhisedec, care e departe de a fi satisfăcător — spune Iațimirski — căci nu se arată datele mss, denumirile mss sînt sau de caracter general ori inexacte, nu se indică totdeauna formatul, iar numărul foilor nu se arată nici măcar aproximativ, de cele mai multe ori nu se dă nimic despre conținutul mss, iar articolele din miscelanele nu sînt descrise de fel, însă chiar de la început Iațimirski arată că Melhisedec a lucrat la catalogul său numai 4 zile<sup>40</sup>.

Din anul 1899 este lucrarea lui P. A. Сірку Рукописные проложные отрывки в собрании Шафарика<sup>41</sup> unde e descris un ms slavo-romîn<sup>42</sup>, cît și cea a lui A. I. Iațimirski: Из славянских рукописей unde aflăm între altele și o listă a mss scrise sau dăruite de Anastasie Crimca, mitropolit al Sucevei în nou zidita lui mănăstire Dragomirna<sup>43</sup>.

<sup>36</sup> În Сборник 2-го отделения имп. Академии Наук, tom. 79, p. 615—794, o spune E. Kalujniațki în Сборники Немецкого монастыря № 20 и № 106 din Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. 83, nr. 2 (1907), p. 1, care semnalează și unele lipsuri.

<sup>37</sup> Este vorba de următoarea lucrare a episcopului Melhisedec: Catalog de cărțile sîrbești și rusești manuscrise vechi ce se află în Biblioteca sfintei mănăstiri Neamțul... în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, II (1884).

<sup>38</sup> Vezi A. I. Iațimirski, Славянския и русския рукописи румынских библиотек, în Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. 82 (1905) ca volum aparte, p. 609—610.

<sup>39</sup> Ștefan Berechet, Spicuiuri de note istorice de prin manuscriptele slave ale bibliotecilor noastre, în *Picături mărunte* I și II.

<sup>40</sup> A. I. Iațimirski, op. cit., p. 2 din Древности. Aprecierea lui Iațimirski cu privire la catalogul lui Melhisedec despre care și Kalujniațki s-a pronunțat (în op. cit., în nota 36) este justă și în acest sens se poate vedea și un exemplar din respectivul catalog ce se află adnotat de Ioan Bogdan — într-un ms. romînesc din Biblioteca Academiei R.P.R. (vezi în acest sens Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan și manuscriptele lui din Biblioteca Academiei Romîne, în *Raze de lumină*, VII (1935) p. 24).

<sup>41</sup> În Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии наук tom. 64 (1899), приложение, art. 3.

<sup>42</sup> Vezi Damian P. Bogdan, Basarabeianul Polihron Сірку și contribuția lui la cultura romînească veche, extras din *Arhiva Romînească*, VIII, București, 1942, p. 16—17.

<sup>43</sup> Cu subtitlul: Тексты и заметки, in Ученые Записки имп. Московского Университета, отд. истор. филолог. fasc. 24 (1898), приложение 1 p. 67—70.

Din același an sînt și referințele lui P. A. Lavrov<sup>44</sup> despre Invățăturile lui Neagoe Basarab, prezentate în *Записка о путешествии по славянским землям*<sup>45</sup>, *Очерки из истории сношений болгар и сербов в XIV—XV вв.* Житие св. Николая нового Софийского по единственной рукописи<sup>46</sup> — alcătuește lucrarea lui P. A. Sîrcu în care — între altele — descrie cîteva mss slavo-romîne<sup>47</sup>.

O pagină dintr-un ms lucrat în a doua jumătate a secolului al XV-lea de mîna caligrafului Gavriil de la Neamț este menționată în *Отчет императорской публичной библиотеки за 1897 г.* apărut la Petersburg în 1902<sup>48</sup>.

Din același an și apoi continuate în 1907 sînt *Заметки о славянских и русских рукописей в Bodleian Library в Оксфорде*<sup>49</sup> ale lui P. A. Sîrcu unde descrie pe larg tetraevanghelul moldovenesc scris de caligraful Gavriil, din porunca doamnei Marina a lui Alexandru cel Bun în anul 1429. Această lucrare a lui P. A. Sîrcu are o prefață și note semnate de A. I. Iațimirski<sup>50</sup>.

Două mss slavo-romîne ce se aflau în 1904 în Biblioteca publică a instituției Narodni dom din Liov sînt descrise de I. S. Svencițki în *Церковно и русско-славянския рукописи Публичной библиотеки Народного Дома во Львове*<sup>51</sup>.

Tot din anul 1904 este și catalogul lui N. I. Petrov, *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве, выпуск II: Библиотека Киево-Софийского собора* apărut la Moscova în care se descriu pe larg următoarele mss slavo-romîne: tetraevangheliar moldovenesc cu ornamentație artistică scris de diaconul Mihail în anul 1546 și ceaslov de aceeași proveniență din anul 1575<sup>52</sup>.

Din anul următor avem lucrarea lui A. I. Iațimirski: *Из истории культурных и литературных сношений Румын с Сербам*<sup>53</sup> unde pe lînga prezentarea cîtorva mss slavo-romîne se dă și un repertoriu sumar al mss sîrbești trecute în decursul vremii în țările romîne<sup>54</sup>.

<sup>44</sup> Vezi despre P. A. Lavrov, mai departe, p. 264.

<sup>45</sup> În *Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук*, vol. 64, (1899).

<sup>46</sup> În aceeași colecție din nota 45, vol. LXXI (1901).

<sup>47</sup> Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 17 și 18.

<sup>48</sup> Vezi recenzia din *Аписки наукового товариства им. Шевченка*, vol. LVII (1904) cartea I, p. 53.

<sup>49</sup> Extras din *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук*, VII (1902), cartea IV, p. 325—349 și vol. XII (1907), cartea IV, p. 122—175.

<sup>50</sup> În prefața sa, Iațimirski arată că uneori sînt descrise amănunțit de Sîrcu tipuri de mss binecunoscute sau puțin interesante, cele mai importante — adaugă Iațimirski — sînt descrise superficial — deosebit de slab sînt descrise mss glagolitice (notele lui Iațimirski, se află pe p. 22, 25 și 32).

<sup>51</sup> În *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук за 1904 г.*, vol. IX, cartea 3, p. 358—359, nr. 17 (67) și p. 377, nr. 55 (92).

<sup>52</sup> Vezi în acest sens p. 11—33, primul ms moldovenesc citat, după lucrarea lui Petrov a fost descris și de Ștefan Berechet în *Două evanghelii slavo-romine* din sec. XVI din *Foaia Literară a Iuliei*, 1910, 47.

<sup>53</sup> În *Славянския Известия*, VII (1905).

<sup>54</sup> Neavînd la îndemînă lucrarea lui Iațimirski, cităm după Emil Turdeanu, *Legăturile romînești cu mănăstirile Hilandar și Sfîntul Pavel de la Muntele Athos în Cercetări literare*, IV, 1940, p. 70, nota 3.



Ajungem astfel în anul 1905 când apare cea mai cuprinzătoare descriere de mss slavo-romine, căci în acest an A. I. Iațimirski publică *Славянский и русский рукописи румынских библиотек* — în întindere de 876 pagini, materialul lucrării fiind cules „într-un termen extrem de scurt — cu una cu alta cam în trei luni”<sup>55</sup>, restul fiind scris de autor în Rusia. În această lucrare, Iațimirski descrie peste 350 mss din care peste 160 sînt mss slavo-romine<sup>56</sup>. Această lucrare *imensă* — cum o numește atît de plastic H. M. Loparev<sup>57</sup>, — folosită mult și de către cercetători romîni datorită bogatelor date ce conține și în lipsa alteia similare<sup>58</sup>, a fost în general bine primită de critica rusească de specialitate<sup>59</sup>, semnalîndu-se totuși unele lipsuri<sup>60</sup>, iar cel care a fost mai categoric, din acest punct de vedere, este H. M. Loparev, care încheie extrem de documentata și întinsa sa recenzie de 16 pagini prin următoarele cuvinte: „Cartea lui Iațimirski poate sluji în general ca un foarte folositor manual informativ pentru cel care începe să se ocupe de limba literară... însă în această lucrare, cum am spus, nu este ordine, nu este ținută metodei științifice și sînt neclarități în precizuni, inexactități în limbă, asprimi în stil și neglijențe în redactare”<sup>61</sup>. Dar lipsurile lucrării lui A. I. Iațimirski se pot explica și prin faptul că respectiva lucrare s-a scris în fragmente, s-a tipărit timp de cinci ani, corectura nu totdeauna s-a citit de autor, exemplarele tipărite ale unor pagini nu le-a văzut de fel — cum ne spune însuși Iațimirski<sup>62</sup>. Adaugăm că

<sup>55</sup> Vezi în acest sens p. XXXIX din lucrare.

<sup>56</sup> Vezi pentru mss descrise de Iațimirski și aflate astăzi în Biblioteca Academiei R.P.R. cit și pentru mss slavo-romine descrise de același, Damian P. Bogdan, *Despre manuscrisele slavo-romine din Biblioteca Academiei Romîne, extras din Arhiva Romînească IV*, București, 1940, p. 14 și 2, notele 3—5.

<sup>57</sup> H. M. Loparev, recenzie la cartea respectivă a lui A. I. Iațimirski în *Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук*, tom. 82 (1907) cartea a 3-a, p. 38.

<sup>58</sup> Vezi Damian P. Bogdan, O critică rusească despre catalogul de manuscrise slave din Bibliotecile romînești a lui A. I. Jacimirsky, în *Hrisovul*, I., 1941, p. 666.

<sup>59</sup> Vezi în acest sens recenzia lui V. N. Peretz din *Журнал Министерства Народного Просвещения*, seria nouă, 1906, partea I-a, ianuarie, p. 332—344 și cea a lui E. F. Karski din *Русский Филологический Вестник*, LIV (1905), p. 234, „în general descrierea este foarte prețioasă”.

<sup>60</sup> Vezi, de pildă, cele spuse de Karski în recenzia citată în nota 59 că excursurile îngreuiază întrucîtva folosirea descrierii (p. 233 din recenzia citată în nota 59). Aceeași lipsă o semnalează ca fiind proprie cataloagelor lui Iațimirski și Vladimir Corovič în recenzia ce o face în *ужнословенски филолог III* (1922—1923), p. 165—170 a cărții lui Sava Petkovič, *Опис рукописа манастира Крушедола*, fasc. I, 1914, Sremski Karlovici. Citeva greșeli mărunte notează și V. N. Peretz în recenzia citată în nota 59 de mai sus. Unele greșeli și omisiuni le semnalăm și noi în *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne, extras din Arhiva Romînească IV*, București, 1940, însă corectăm aici afirmația în ceea ce privește plinitatea greșelilor și omisiunilor, aceeași plinitate să se socotească nevalabilă și pentru prezentarea noastră: O critică rusească despre catalogul de manuscrise slave din bibliotecile romînești al lui A. I. Jacimirsky din *Hrisovul I*, 1940, p. 666.

<sup>61</sup> H. M. Loparev, recenzia citată în nota 57 de mai sus. Aceasta recenzie a fost prezentată pe larg de noi în ultimul articol propriu ce l-am citat în nota de mai sus din *Hrisovul I*, 1940, p. 666—669.

<sup>62</sup> Vezi A. I. Iațimirski, op. cit., p. 956.

S. B. Bernștein socotește această lucrare a lui A. I. Iațimirski ca extrem de prețioasă<sup>63</sup>.

Despre mss slavo-moldovenești ce se aflau în 1906 în bibliotecile din Rusia subcarpatică scrie A. L. Petrov în Статьи об Угорской Руси<sup>64</sup>.

16 mss moldovenești aflate în colecția M. P. Pogodin — cunoscut prin lucrările de paleografie din prima jumătate a veacului trecut<sup>65</sup> — din Biblioteca Lenin din Moscova sînt descrise în 1907 tot de A. I. Iațimirski în Мелкие тексты и заметки по старославянской, южнославянской и русской литературам<sup>66</sup>.

Din anul următor e lucrarea cunoscutului lingvist G. A. Ilinski, Рукописи Зографского монастыря на Афоне<sup>67</sup>, unde se descriu 6 mss slavo-romîne, parte din cele descrise și de I. A. Bîcikov în 1885<sup>68</sup>, din care primul este un tetraevanghel poruncit de Ștefan cel Mare pentru biserica din satul Borzești; al 2-lea — cu același caracter și tot moldovenesc, dar din anul 1543, al 3-lea — exact cu același caracter și origine însă din 1544, al 4-lea — poruncit de Neagoe mare ban al Craiovei, din 1563, al 5-lea — o psaltire scrisă de un moldovean la 1640 și al 6-lea — un mineiu pe luna mai din același an scris de același moldovean care scrie și pe cel precedent: Chiril Hlubocianu, feciorul lui Ursul din neamul hatmanului Vasile Oriș<sup>69</sup>.

În clasică lucrare a lui V. I. Sreznevski și T. I. Pokrovski: Описание рукописного отделения Библиотеки имп. Академии Наук том I și II, se descriu cîteva mss și tipărituri slavo-romîne, a căror prezentare noi am făcut-o în 1938<sup>70</sup>.

În Выставка древне-русского искусства, устроенная в 1913 году в ознаменовании чествования 300-летия царствия дома Романовых se află descris un minunat apostol comandat în anul 1463 de Ștefan cel Mare pentru mănăstirea atonită Zograf<sup>71</sup>.

Cinci mss slavo-romîne ce în 1908 se aflau în bibliotecile mănăstirii Sf. Avram — cele mai multe — și a patriarhului grec din Ierusalim — numai unul — sînt descrise de Vladimir Rozov<sup>72</sup>, cunoscut și prin îngrijita ediție de documente ucrainene din secolul al XIV-lea și prima

<sup>63</sup> S. B. Bernștein, Разыскания в области болгарской исторической диалектологии, том I Язык валахских грамот XIV—XV веков, Академия Наук СССР, Институт славяноведения, Ленинград 1948, p. 42.

<sup>64</sup> În Записки историко-филологического факультета имп. С. Петербургского Университета, приложение к выпуску LXXXI, 1906, p. 10; Vezi pentru lucrarea lui A. L. Petrov și Ștefan Ciobanu, Începuturile scrisului în limba romînească, extras din *Analele Academiei Romîne*, Mem. Secț. Lit., Seria III, tom. X, București, 1941, p. 33 și notele 3—4.

<sup>65</sup> Vezi L. V. Сегерпін, op. cit., p. 42.

<sup>66</sup> În Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук XIII (1907) cartea II, p. 196 și urm.

<sup>67</sup> În Известия русского археологического института в Константинополе titlul și în limba franceză, XIII (1908), Sofia, p. 253—276.

<sup>68</sup> În lucrarea ce am pomenit-o mai sus, descriere pe care o citează și Ilinski.

<sup>69</sup> Vezi în acest sens p. 257—268 din op. cit.

<sup>70</sup> Vezi Damian P. Bogdan, Biblioteca și Institutul Academiei de Științe a U.R.S.S. în *Revista istorică romînă*, VIII (1938), p. 349—350.

<sup>71</sup> Prezentat la noi de Virgil Drăghiceanu în 1924, vezi Damian P. Bogdan, *Despre daniile romînești la Athos*, p. 13, nota 7.

<sup>72</sup> În Болгарския рукописи Иерусалима и Синая din Минало, III, 8 (1914), p. 16—37.

jumătate a secolului al XV-lea. Și acestea sînt: 4 tetraevanghele moldovenești, din care unul din secolul al XV-lea, al 2-lea din 1532, al 3-lea din secolul al XVI-lea și al 4-lea din 1665 și un octoih de aceeași origine — din secolul al XVI-lea<sup>73</sup>.

K. F. Radcenko publică *Intrebări și răspunsuri* dintr-un ms din secolul al XVII-lea în revista lui V. Jagič<sup>74</sup>, despre care ms A. I. Iațimirski precizează în 1910 în К истории апокрифов и легенд в южно-славянской письменности<sup>75</sup> că este de origine românească<sup>76</sup>.

Un trepetnic moldovenesc din secolele XV—XVI este descris de M. Maikova în Новый список Трпетника<sup>77</sup>.

Un sbornic moldovenesc din 1512 aflat în Biblioteca Academiei de Științe din Leningrad este descris de A. I. Iațimirski în Мелкие тексты и заметки по старославянской, южнославянской и русской литературе<sup>78</sup>.

În lucrarea lui V.N. Peretz Новые труды по источниковедению истории древнерусской литературы и палеографии<sup>79</sup> se arată că un loc de seamă — după cel al arhivei lui M. P. Pogodin — îl ocupă în Отчет имп. Московского Румянцевского музея за 1914 г. descrierea mss vechi, printre care, în primul loc sînt 12 mineie de slujbă, scrise la începutul secolului al XVI-lea pentru mănăstirea moldovenească Bisericanii. Majoritatea acestor mss au și numele gramaticului care le-a scris: Nil, Andrușco, popa Ioan la 1526, Anastasie monah la 1526, noiembrie 27, Andrușco diac, ieromonah Iosif. Mai sînt apoi moldovenești: cartea regilor, ms moldovenesc din sec. XVI-lea, triod al Florilor din același timp și de aceeași origine, tetraevanghel tot din același timp și de aceeași origine și psaltire cu tîlc, de asemenea, moldovenească din sec. al XVI-lea.

Un grup de 27 mss slavo-romîne aflate în bibliotecile naționale din Viena, Berlin, Drezda și München, în Muzeul din Praga și biblioteca liceului Ljubliana sînt descrise de A. I. Iațimirski în Описание южно-славянских и русских рукописей заграничных библиотек din care tomul I și ultimul<sup>80</sup> a apărut la Petrograd în anul 1921<sup>81</sup>. Această lucrare, în întindere de 912 pagini, începută în anul 1905, intrată la tipar în 1908, întreruptă tipărirea ei în timpul primului război mondial, a fost criticată

<sup>73</sup> Vezi *op. cit.* în nota 72, respectiv p. 37, 30—33 și 36—37.

<sup>74</sup> Vezi K. F. Radcenko, Zur litteratur der „Fragen und Antworten“ în Archiv für Slavische Philologie, XXV, p. 611—621.

<sup>75</sup> În Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, t. XV, (1910), cartea 1.

<sup>76</sup> În Университетския Известия Киев, X, 6, p. 33 nota 1.

<sup>77</sup> În Библиографическая летопись, I (1914), p. 75—79, publicată de Императорское общества любителей древней письменности.

<sup>78</sup> În Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук t. XXI (1916), cartea I, p. 213.

<sup>79</sup> În Журнал Министерства Народнаго Просвещения новая серия LXVII (1917), ianuarie отд. современная летопись, p. 113 și urm.

<sup>80</sup> Tomul II, urma a cuprinde: Дополнения и поправки, ce le citează des în tom. I, greșelile de tipar și indicii.

<sup>81</sup> În Сборник отделения русского языка и словесности Российской Академии Наук, tom. XCVIII, volum aparte.

în 1923 de A. V. Mihailov, întâi pentru excursurile lui Iațimirski prezente și în catalogul din 1905, apoi recenzentul arată că autorul trebuie să dea cele cuvenite predecesorilor, să evite orice bănuială în a-și atribui prioritatea și să arate contribuția sa la tezaurul științific, ce a adus el ca oeva nou sau cu totul nou, sau a dat o nouă interpretare. Din acest ultim punct de vedere, catalogul lui Iațimirski prezintă lipsuri masive — scrie textual Mihailov. Și în acest sens Mihailov arată că M. N. Speranski<sup>82</sup> nu rareori descrie mai amănunțit mss decât Iațimirski și tot pe atât de des dă o altă datare decât Iațimirski, Mihailov exemplificând cele afirmate. De asemenea, nu există precizarea la Iațimirski dacă a descris toate mss slave sau numai parte din ele. Dar Iațimirski a schimbat un șir întreg de datări ale mss față de predecesorii lui și, din acest punct de vedere, Iațimirski chiar detaliază datările operînd în chip liber, cum spune Mihailov, nu numai cu jumătăți de veac, dar chiar cu pătrare de veac sau chiar și cu începutul sau sfîrșitul cutărui pătrar de veac. Astfel de datări trebuiau urmate de motivări, lucruri ce lipsesc la Iațimirski și astfel de datări nu numai că nu sînt admise în paleografia chirilică, ci sînt chiar imposibile. La fel, Iațimirski detaliază și ortografia, căci Mihailov nu se împacă nici cu termenii ortografiei „tîrnoveană” și „resaviană” iar delimitările: susținută, nesusținută, la care recurge Iațimirski, trebuiau precizate în chip exact. În continuare, Mihailov arată că termenii: izvod tîrnovean și izvod resavian sînt de mult cunoscuți în știință, dar că Sîrcu și apoi Iațimirski folosesc aceste denumiri numai în sens ortografic cînd de fapt aceste denumiri includ și conținutul mss religioase de la Tîrnova din Bulgaria și de la Resava din Serbia. Și această precizare era cu atât mai necesară, cu cît în paleografia slavă nu este încă stabilit care anume ortografie a creat școala de la Tîrnova și care pe cea de la Resava. Apoi, din punctul de vedere al descrierii, cartea lui Iațimirski nu satisface cerințele științifice ale slavistului secolului al XIX-lea, Iațimirski neapropiindu-se de fel de modelul unei atari lucrări — cea a lui Gorski și Nevostruev. Și A. V. Mihailov își încheie recenzia sa întînsă prin următoarele cuvinte: „Cartea lui Iațimirski este indiscutabil o lucrare foarte folositoare și importantă, pe care orice slavist n-o poate decât saluta, deși autorul a dat mai puțin decât ar fi putut da și a scăpat din vedere acel model pe care noi slaviiștii sîntem datorii totdeauna a-l imita în numele cerințelor slavisticii — Описание славянских рукописей а lui Gorski și Nevostruev”<sup>83</sup>. Atît acest catalog al lui Iațimirski din 1921, cît și cel al aceluiași învățat din 1905 ne dau o cantitate de materiale noi și interesante și ele vor sluji multă vreme ca instrumente de lucru indispensabile istoricilor literaturii slave vechi — lucrări pe care apoi Iațimirski le-a completat prin mai

<sup>82</sup> Vezi despre M. N. Speranski, cap. Studii și albume despre paleografie. Vezi pentru mss slavo-romîne descrise de Iațimirski, p. 2—5, 12—16, 17—20, 34—44, 67—70, 90—91, 93—94, 166—168, 272, 287, 496—500, 502—504, 564—569, 587, 590—595, 626—627, 635—645, cel mai vechi fiind din 1492 (p. 564—569) iar cel mai nou din sec. al XVII-lea.

<sup>83</sup> Vezi recenzia lui A. V. Mihailov în Известия отделения русского языка и словесности Российской Академии Наук, том. XXVIII (1923), Leningrad, 1924, p. 399—413, cele citate între ghilimele la p. 412—413.

multe repertorii de opere cunoscute și necunoscute ale literaturii respective — scrie în 1925 G. A. Ilinski<sup>84</sup>.

Un tetraevanghel slav comandat de Matei Basarab în anul 1651, care apoi în anul 1862 sau în 1868 a fost adus la Muzeul de anticități din București<sup>85</sup> este descris de Petre Kolomoïțov în Килийская Николаевская церковь и ея памятники<sup>86</sup>.

Ultima descriere rusească de mss slavo-romine aparține cercetătoarei sovietice E. L. Granstrem — cunoscută prin câteva lucrări în domeniul priorității alfabetului chirilic față de cel glagolitic<sup>87</sup> și în cel al paleografiilor rusă și slavă, în genere<sup>88</sup>, un mare interes prezentînd indicațiile cercetătoarei Granstrem cu privire la necesitatea studierii în amănunt a problemelor paleografiei, căci „insuficienta atenție față de istoria scrisului în genere și prețuirea neîndeajuns a importanței paleografiei” constituie o piedică în lămurirea, de pildă, a rolului cultural pe care l-a jucat scrisul rus<sup>89</sup>. Lucrarea care ne interesează aici pe noi, E. L. Granstrem a publicat-o în anul 1953 la Leningrad, sub titlul Описание русских и славянских пергаменных рукописей со влугм дин Труды Отдела рукописей Государственной публичной библиотеки имени М. Е. Салтыкова — Щедрина — unde într-un capitol special — al 3-lea în ordine — în total sînt șase capitole, primul fiind al mss rusești, al 4-lea al celor sîrbești și ultimul al mss false — se descriu mss slavo-romine — autoarea descrierii le spune Рукописи молдовлахийские — ce sînt scrise pe pergament, aflătoare în marea bibliotecă Saltikov-Șcedrin din Leningrad. Lucrarea cercetătoarei Granstrem este socotită un model de descriere a mss<sup>90</sup>, iar unele lipsuri ale ei — ce se semnalează în recenzia lui A. N. Robinson — „nu scad impresia generală foarte pozitivă a descrierii E. L. Granstrem, ce, desigur, va fi un auxiliar util pentru

<sup>84</sup> Vezi G. A. Ilinski necrolog despre Iațimirski, *Revue des études slaves*, V, (1925), p. 317.

<sup>85</sup> În studiul lui Kolomoïțov, din revista citată în nota 86 de mai jos, e data 1862, iar în cel al lui V. Kurdinovski, Древнейшие типичныя православныя церкви Бессарабии în Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества, 10 (1918), partea I, p. 90, este 1868.

<sup>86</sup> În Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества XIV (1922), p. 9—11.

<sup>87</sup> Vezi în acest sens E. L. Granstrem, О связи кирилловского устава с византийским унциалом în Византийский временник, III (1950), p. 218—229, idem, К вопросу о происхождении глаголической азбуки, în Труды Отдела древнерусской литературы, IX (1953), p. 427—442 și idem, О происхождении глаголической азбуки, în aceeași colecție, XI (1955), p. 300—311. Vezi pentru penultimul studiu și cele scrise de noi în „Din paleografia slavo-romină” extras din „Documente privind istoria României”, introducere, vol. I, București, 1956, p. 23, nota 5.

<sup>88</sup> Vezi în acest sens, studiul prescurtărilor cu o listă a lor din mss slave vechi și ruse ale sec. al XI-lea și al XII-lea, publicat sub titlul Сокращения древнейших славяно-русских рукописей în Труды Отдела древнерусской литературы, X (1954), p. 427—431. Lista prescurtărilor din mss rusești este reprodușă de L. V. Cerepnin în op. cit. p. 152, apoi catalogul despre care ne ocupăm noi.

<sup>89</sup> Vezi în acest sens L. V. Cerepnin, op. cit., p. 110.

<sup>90</sup> Vezi recenzia lui A. N. Robinson din nota 91, și cele scrise de L. V. Cerepnin în op. cit., p. 562—563, care la p. 563 reproduce și metodologia descrierii mss, preconizată de E. L. Granstrem.

reprezentanții tuturor disciplinelor științifice care au cea mai apropiată legătură cu istoria, literatura și limba Rusiei vechi”<sup>91</sup>.

Primul studiu despre mss, slavo-române aparține lui P. A. Sîrcu, care în *К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке*<sup>92</sup> studiază un liturghier moldovenesc din anul 1532.

În anul 1896 apare *Из истории сношений русских с румынами*<sup>93</sup> a aceluiași învățat, lucrare ce e socotită printre studiile critice cele mai importante despre cronicile moldovenești scrise în limba slavă<sup>94</sup>. În această lucrare, Polihron Sîrcu dovedește în ceea ce privește identitatea cronicarului Eftimie că acesta nu este episcopul de Rădăuți Eftimie, cum a crezut Ioan Bogdan în *Vechile cronici moldovenești până la Ureche*, ci omonimul său egumenul mănăstirii Căpriana, ucenic al episcopului de Roman Macarie, egumen care a avut misiuni diplomatice din partea lui Alexandru Lăpușneanu la țarul de atunci al Rusiei<sup>95</sup> — punct de vedere admis în literatura românească de specialitate<sup>96</sup>.

În anul următor, A. I. Iațimirski recenzează studiul lui Ioan Bogdan *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, în care se redau în extenso cele mai multe din mss referitoare la Vlad Țepeș, lucrare despre care Iațimirski spune că este un studiu critic foarte interesant și la mss cunoscute de Ioan Bogdan, Iațimirski mai comunică încă trei mss. Și recenzia lui Iațimirski poartă următorul titlu: *Повесть о мунтянском воеводе Дракуле в исследовании румынского ученого*<sup>97</sup>.

În *Из славянских рукописей*, A. I. Iațimirski cercetează la 1898 polileul compus de Filotei (Filos) marele logofăt al lui Mircea cel Bătrîn și un ms moldovenesc din 1534<sup>98</sup>.

În același an, P. A. Sîrcu cercetează sbornicul de la Vidin din 1360, pe care-l crede slavo-român, acest ms fiind comandat de Ana, fiica lui Nicolae Alexandru Basarab, admite apoi parerea lui Ioan Bogdan cu privire la izvoarele lui Moxa<sup>99</sup>, dar că „e, totuși, îngădui

<sup>91</sup> Nu am avut la îndemână catalogul cercetătoarei E. L. Granstrem, așa că datele de mai sus despre mss slavo-române sînt după recenzia lui A. N. Robinson din *Известия Академии наук, Отделение литературы и языка*, XIII, fasc. 2, 1954, p. 194—197. Cele citate sînt la p. 197.

<sup>92</sup> Vol. I, 2 din *Литургические труды патриарха Евфимия Терновского*, extras din *Записки историко-филологического факультета имп. С.—Петербургского Университета*, 1890, vezi Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura românească veche, p. 12.

<sup>93</sup> În *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук*, III (1896), p. 495—542.

<sup>94</sup> Vezi P. P. Panaitescu, op. cit., p. 7, nota 23.

<sup>95</sup> Vezi op. cit., p. 495—500 și referințele noastre din Basarabeanul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura românească veche, p. 31—32.

<sup>96</sup> Vezi P. P. Panaitescu, op. cit., p. 7—8.

<sup>97</sup> În *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук* t. II, cartea 4, p. 940—963 și în extras, 24 pag.

<sup>98</sup> Cu subtitlul: *Тексты и заметки из Ученых записки имп. Московского Университета*, отд. ист. филолог., XXIV (1898), vezi prezentarea la P. P. Panaitescu, op. cit., p. 5—6.

<sup>99</sup> Este vorba de lucrarea lui Ioan Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtsschreibung* din *Archiv für slavische Philologie*, XIII (1890), vezi Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan, ce va apare în *Anuarul asociației slaviștilor din R.P.R.* pe anul în curs.



a crede că M. Moxa a avut și alte izvoare, în genul aceluiași cronică scurte publicate de Grigorovici, Șafařík și, în ultimul timp, de Liub. Stojanović, în care — adaugă Sîrcu „sînt aceleași știri ca și în adnotările marginale din codicele ilustrat de la Vatican al cronicii lui Constantin Manases”. Studiul în care Sîrcu tratează toate aceste lucruri constituie un alt volum din *К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке*<sup>100</sup>.

În 1900, același învățat studiază învățăturile lui Neagoe Basarab în *К вопросу о подлиннике поучения Волошского господаря Иоанна Нягоя к своему сыну Феодосию*<sup>101</sup> unde relatează că despre fragmentele din Biblioteca Națională de la Sofia ce conțin Învățăturile lui Neagoe Basarab a scris profesorul sîrb. Sv. Vulović, iar Sîrcu a văzut ms încă în 1877 și l-a cercetat în 1899<sup>102</sup>. Învățulul respectiv scrie apoi că sînt 2 fragmente ale Învățăturilor amîndouă scrise de aceeași mînă în sec. al XVI-lea, destul de frumos, în semiuncială, redacția bulgară, izvod tirnovean, iar prof. Vulović greșit raportă fragmentul cu 8 foi sec. al XV-lea și cel cu 90 foi — sec. al XVI-lea. Crede că ms complet era pregătit pentru biblioteca domnului Țării Romînești, cum se poate conchide — scrie Sîrcu — după lucrătura destul de luxoasă a ms. Arată că P. A. Lavrov nu dă o descriere amănunțită a celor două fragmente<sup>103</sup> și Sîrcu susține că Învățăturile au fost scrise în limba slavă, iar nu în romînește cum credea Hașdeu și nici în grecește cum susținea Xenopol și că au existat două redacții: una scurtă și alta dezvoltată. El adaugă că intenționa publicarea unei ediții în colaborare cu M. Gaster — care poseda 2 mss romînești din Învățătură — ediție publicată în 3 limbi. Și în final Sîrcu scrie că Învățăturile s-au tradus în romînește „după vreun secol și jumătate după scrierea lor”. Dar, ceea ce este iarăși deosebit de important este faptul că Sîrcu este cel

<sup>100</sup> Tom I., 1 din *Время и жизнь патриарха Евфимия Терновского*, vezi Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura romînească veche, p. 10—11. Vezi despre studiul lui Sîrcu și P. P. Panaitescu, Învățăturile lui Neagoe Basarab, cu subtitlul: Problema autenticității. Institutul de studii și cercetări balcanice, Seria istorică, nr. 8, București, 1946, p. 5, nota 3, p. 41, sfîrșitul notei 4 de pe p. 40, p. 44, nota 1. Prof. P. P. Panaitescu e împotriva majorității părerilor de pînă acum și pornind de la cele exprimate de Demostene Russo contestă autenticitatea Învățăturilor și stabilește că traducerea romînească s-a făcut în sec. al XVII-lea (vezi în acest sens P. P. Panaitescu, op. cit. p. 68, nota 1).

<sup>101</sup> În *Известия Отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук V* (1900), cartea 4, p. 1284—1037 și în extras, S. Petersburg, 1901.

<sup>102</sup> Dar, în 1899, cînd P. A. Sîrcu s-a prezentat la Biblioteca Națională din Sofia să cerceteze ms Învățăturilor, n-a mai găsit ms. Acest fapt l-a adus la cunoștința prof. L. Miletić, care, la rîndul său, a informat pe Slaveikov, ministrul Instrucțiunii. Acesta din urmă a numit o comisiune specială pentru revizuirea bibliotecii și în urma acestei revizii ms Învățăturilor s-a găsit pus într-un alt ms (vezi în acest sens, relația lui P. A. Lavrov din *Журнал Министерства Народного Просвещения*, 1901, aug., p. 474, nota 1).

<sup>103</sup> Este vorba, probabil, de două comunicări în acest sens ale lui P. A. Lavrov, din care am citat mai sus pe cea din 1896, căci pe cea dinaintea acesteia despre care Lavrov se pare că face aluzie în ediția Învățăturilor — ce o dă în 1904 — nu o cunoaștem.

dintii învățat slav care atrage atenția asupra textului grecesc al Invățăturilor, text descoperit de profesorul Spir. Lambros<sup>104</sup>.

În același an — 1900 — A. I. Iațimirski prezintă un referat intitulat: *Известия Воскресенской летописи о молдавских господарях*<sup>105</sup> unde e vorba de cronica moldovenească în versiunea rusă din *Voskresenskaia letopis*, publicată de învățații ruși în 1851, referat ce apoi este dezvoltat în studiul din 1901 intitulat: *Сказание вкратце о молдавских господарях в Воскресенской летописи*<sup>106</sup> — studiu comparativ al tuturor cronicilor vechi moldovenești, o analiză a părerilor românești exprimate pînă atunci despre respectivele cronică și o semnalare a lipsurilor ediției acestei cronici la Ioan Bogdan. Și această lucrare a lui A. I. Iațimirski este socotită printre studiile critice cele mai importante despre cronicile vechi moldovenești<sup>107</sup>.

În același an, P. A. Lavrov prezintă stadiul lucrării sale cu privire la Invățăturile lui Neagoe Basarab „acest extrem de interesant — după cuprins — monument”<sup>108</sup>.

Din anul 1904 este masiva lucrare a lui A. I. Iațimirski: *Григорий Цамблак* cu subtitlul *Очерк его жизни, административной и книжной деятельности* publicată de Academia rusă într-un total de 501 pagini, cu 14 faosimile, pentru care lucrare Iațimirski a obținut titlul de doctor la Universitatea din Kazan<sup>109</sup>. În această lucrare, Iațimirski studiază, în chip temeinic, mss slave moldovenești ce au fost lucrate de vestitul caligraf Gavriil de la Neamț, care a activat în prima jumătate a secolului al XV-lea<sup>110</sup>, fondul însă al lucrării îl constituie identificarea caligrafului respectiv cu mitropolitul Kievului, Grigore Țamblac<sup>111</sup>, Identitatea Gavriil de la Neamț—Grigore Țamblac — preconizată de A. I. Iațimirski — adoptată de unii cercetători români, din care nu lipsesc nume ca: Ștefan Berechet, Nicolae Cartoian, Iulian Ștefănescu, Victor

<sup>104</sup> Vezi pe larg prezentarea celor scrise de P. A. Sircu la Damian P. Bogdan, op. cit., p. 33—34 și p. 47.

<sup>105</sup> Referat citit la 31 oct. 1900 în ședința Comisiei slave a Societății arheologice din Moscova și publicat apoi în *Древности. Труды славянской комиссии имп. Московского археологического общества*, III (1902), Протоколы, p. 29.

<sup>106</sup> Extras din *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук*, t. VI (1901), cartea I, S. Petersburg, 1901, p. 30.

<sup>107</sup> Vezi P. P. Pănaitelescu, *La littérature slavo-roumaine (XV-e—XVII-e siècles) et son importance pour l'histoire des littératures slaves*, p. 7 nota 23.

<sup>108</sup> Vezi această prezentare în *Журнал Министерства Народного Просвещения* 1901, aug., p. 474 și urm.

<sup>109</sup> Vezi G. A. Ilinski, necrologul citat, p. 316—317.

<sup>110</sup> Însă din totalul de 28 mss ce Iațimirski socotește că le-a scris caligraful Gavriil numai 15 pot fi atribuite lui Gavriil. Vezi cele spuse de K.F. Radcenko la Damian P. Bogdan, *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, p. 23. Ms din anul 1389 în nici un caz nu aparține lui Gavriil, vezi cele spuse de Radcenko, Lavrov și Karski în recenziile menționate în notele ce urmează și anume în 113, 115 și 117.

<sup>111</sup> Și din acest punct de vedere Iațimirski a mers atît de departe încît a trunchiat în lectură mențiunea lui Gavriil și a tatălui său monahul Paisie uricul (uricarul) din pomelnicul mănăstirii moldovenești Bistrița (vezi Damian P. Bogdan, *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, p. 20 și idem, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941, textul în cauză la p. 52, rîndurile 17—18, iar referințele la p. 32).

Brătulescu<sup>112</sup>, nu a fost admisă de către învățații ruși și slavi de specialitate ca: K. F. Radcenko<sup>113</sup>, M. S. Hrușevski<sup>114</sup>, P. A. Lavrov<sup>115</sup>, E. Kalujniațki<sup>116</sup> și E. F. Karski<sup>117</sup>. Lucrarea lui Iațimirski este „o operă erudită, însă lipsită de spirit critic”<sup>118</sup> iar un rezumat al unei atari monografii a fost dat și în românește<sup>119</sup>. Însă lucrarea lui Iațimirski nu cuprinde numai studiul mss caligrafului Gavriil, ci și a altor mss slavo-romine, ca de pildă traducerea și prelucrarea sintagmei lui Matei

<sup>112</sup> Vezi în acest sens, Damian P. Bogdan, *Iarăși despre identitatea Grigore Țamblac-Gavriil de la Neamț*, preconizată de A. I. Iațimirski în *Hrisovul I*, 1941, p. 465, și nota 4. Aceeași identitate adoptată și de Ecaterina St. Piscupescu în teza de doctorat: *Literatura slavă din Principatele Române în veacul al XV-lea după manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, vezi Damian P. Bogdan, *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, p. 17, 20, 26—30 și recenzia P. P. Panaitescu, extras din *Revista istorică română*, IX (1939).

<sup>113</sup> Vezi recenzia lui K. F. Radcenko, la studiul citat al lui Iațimirski în *Журнал Министерства Народного Просвещения*, CCCLV, octombrie 1904, p. 419—435, la care Iațimirski a răspuns în *Ответ К. Ф. Радченку*, din aceeași revistă, CCCLVIII, aprilie 1905, p. 419—431 și răspunsul lui Radcenko: *По поводу «ответа» г. Яцимирского*, în aceeași revistă, CCCLVIII, aprilie 1905, p. 432—437. Recenzia și răspunsurile lui Iațimirski și Radcenko sînt prezentate de noi în *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române* p. 21—24.

<sup>114</sup> Vezi recenzia lui M. S. Hrușevski în *Записки наукового товариства имени Шевченка* LXVIII (1905) cartea V, cap. bibliografie, p. 1—15, prezentată de noi în *op. cit.*, p. 25—26.

<sup>115</sup> Vezi recenzia lui P. A. Lavrov în *Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук*, tom. 81 (1906), cartea I, p. 23—40, prezentată de noi în *Iarăși despre identitatea Grigore Țamblac-Gavriil de la Neamț*, preconizată de A. I. Iațimirski în *Hrisovul I*, (1941) p. 463—465.

<sup>116</sup> Vezi referințele lui E. Kalujniațki din *Сборники Немецкого монастыря, No No 20 и 106* din *Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук*, tom. LXXXIII (1907), cartea 2, p. 3, nota 2, prezentate de noi în articolul citat mai sus, în nota 115, p. 465.

<sup>117</sup> Vezi recenzia lui E. F. Karski în *Русский Филологический Вестник*, LI p. 329—332, în care recenzentul spune că ideea de bază a lucrării — a dovedi identitatea monahului Gavriil și a lui Grigore Țamblac — este destul de ingenioasă și se expune dibaci, însă unele obiecțiuni se ridică de la sine și anume: a) se poate admite că un „aventurier așa de îndrăzneț, cum îl știm pe Grigore Țamblac în timpul activității lui în Rusia apuseană, s-a prefăcut într-un scrib pașnic al mănăstirii Neamț, nemaipomenind niciodată chiar fără să vrea de mărirea lui dinainte ca mitropolit al Rusiei apusene; b) de ce să se oreadă că în mănăstirea Neamț Grigore a devenit schimnic pentru că el astfel nicăieri nu-și spune: peste tot e monah; stareț. Ierosimonahul Gavriil din pomelnicu mănăstirii Neamț probabil nu e aceeași persoană cu ierarhul Grigore; c) nu știu dacă canonicizește se poate ca devenind monah să primești vechiul nume *mirean* și d) pentru stabilirea identității Gavriil-Grigore o mare importanță au datele paleografice, însă nu cunoaștem nici un autograf al lui Țamblac. La recenziile citate să se adauge și cele scrise de noi în *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, p. 17—26. Din recenziile și referințele citate mai sus se desprinde clar că punctul de vedere al lui A. I. Iațimirski — identitatea Gavriil de la Neamț — Grigore Țamblac — n-a fost admis de învățații amintiți și atunci e curios faptul cum această identitate poate apărea într-un studiu de la mijlocul veacului nostru (ne referim în acest sens la lucrarea colectivă: *История Молдавии*, tom. I, Chișinău, 1951, p. 521).

<sup>118</sup> Vezi P. P. Panaitescu, *La littérature slavo-roumaine (XV—XVII-e siècles)*, et son importance pour l'histoire des littératures slaves, p. 6, note 20.

<sup>119</sup> Vezi P. P. Panaitescu, *Recenzii*, extras din *Revista Istorică Română* IX (1939), p. 4, unde e vorba de lucrarea ce am citat-o noi mai sus, în nota 112, a Ecaterinei Piscupescu.

Vlastaros, de către episcopul de Roman, Macarie, „un cărturar și minunat stilist”<sup>120</sup>, cum îl numește Iațimirski, în aceeași lucrare găsim referințe cu privire la Invățăturile lui Neagoe Basarab „opera originală a unuia dintre cei mai culti domni ai Țării Românești”, unde Iațimirski, pe lângă citarea celor spuse de Ioan Bogdan cu privire la aceleași Invățăături, completează lista dată de învățatul român cu privire la izvoarele Invățăturilor, adăugând astfel pe: Eftimie, patriarhul de Țirnova, Grigore Țamblac, Kiril al Alexandriei și alți părinți ai bisericii ortodoxe<sup>121</sup>. Apoi Iațimirski dă și o bogată listă a mss ce se cred slavo-române, începând cu sec. al XII-lea și până în secolul al XV-lea<sup>122</sup>. Și tot în Григорий Цамблук, Iațimirski susține că Gavriil — Grigore Țamblac a alcătuit partea a doua din „Ietopisețul de la Bistrița”, fapt combatut de K. F. Radcenko, iar P. A. Lavrov spune despre această părere că este „numai o deducție a lui Iațimirski”<sup>123</sup>.

În anul 1906 apare lucrarea postumă a lui P. A. Sîrcu: Карансешский октоих второй половины XIII века<sup>124</sup>, prefată de A. I. Iațimirski, unde se studiază, cu toată rigurozitatea științifică, un ms slavo-român, care și după Iațimirski „s-a copiat după toată probabilitatea în localități cu populație românească” așa că nota românească din anul 1641 ce se află în ms nu e de fel întâmplătoare, adaugă Iațimirski<sup>125</sup>.

Din anul 1907 avem lucrarea lui E. Kalujniațki, Сборники Немецкого монастыря No No 20 и 106<sup>126</sup>, unde „se studiază, cu cel mai adânc discernămint, așa cum Kalujniațki era în deplină măsură s-o face, sbornicele 20 și 106 din Biblioteca mănăstirii Neamț, scrise de caligraful Gavriil, aceste mss miscelane<sup>127</sup>, conținând cele mai vechi și cele mai corecte texte ale operelor a doi renumiți scriitori sudslavi: Eftimie patriarh de Țirnova și Grigore Țamblac — spune Kalujniațki<sup>128</sup>. Din anul 1909 este studiul socotit printre cele mai importante lucrări critice

<sup>120</sup> Vezi Григорий Цамблук p. 279—290.

<sup>121</sup> Ibidem, p. 335—337 și nota 1.

<sup>122</sup> Ibidem, p. 337 și urm.

<sup>123</sup> Vezi Damian P. Bogdan, Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române, p. 23 și idem, Iarăși despre identitatea Grigore Țamblac-Gavriil de la Neamț, preconizată de A. I. Iațimirski în *Hrisovul* I (1941), p. 464.

<sup>124</sup> In Сборник Отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук t. LXXXII, nr. 1, 1906.

<sup>125</sup> Vezi prefața lui A. I. Iațimirski, p. X.

<sup>126</sup> In Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук t. 83, nr. 2 (1907), p. 1—61.

<sup>127</sup> In ceea ce privește locul unde se află mss respective deosebit de prețioase, Alexandru Ștefulescu scrie în *Mănăstirea Tismana*, ediția din 1909, p. 15, nota 2, că ms nr. 20 a dispărut de la mănăstirea Neamț; precizăm însă că acest ms l-am văzut în august 1952 în tezaurul mănăstirii Dragomirna, când am atras atenția părintelui stareț arhimandrit Gherman Melinte ca să aibă grijă de ms în chip deosebit, ceea ce arhimandritul Gherman Melinte a și făcut. Ulterior, am aflat că ms a fost ridicat din tezaurul Dragomirnei și adus la Patriarhia din București. Ms. 106 se află în Biblioteca Academiei R.P.R.

<sup>128</sup> Emil Kalujniațki, op. cit., p. 2.

despre cronicile moldovenești — al lui A. I. Iațimirski <sup>129</sup>Романский митрополит Макарий и ново—открытая его славяно—молдавская летопись, 1541—1551 г. <sup>130</sup>. Este vorba de cronica publicată de Ioan Bogdan sub titlul de: *Letopisețul lui Azarie*. În acest studiu, Iațimirski cercetează cu mult mai temeinic ca Ioan Bogdan biografia și operele episcopului de Roman, Macarie <sup>131</sup>.

Din același an e apoi și studiul marelui învățat A. A. Șahmatov Несколко замечок об языке псковских памятников XV века, care studiază și tetraevangelhelul moldovenesc de la sfârșitul veacului al XVI-lea aflat în Muzeul din Praga <sup>132</sup>.

Prima ediție a unui ms slavo-romîn, care în variantă rusească a ajuns în cronica rusească cunoscută sub numele de *Voskrenskaiâ letopis*, o datorăm redactorilor masivei colecții rusești Полное собрание русских летописей, în care în anul 1851, și anume în tomul VII, se publică o cronică moldovenească din secolul al XVI-lea căreia Ioan Bogdan i-a spus cronica anonimă.

Este apoi lucrarea lui P. A. Sîrcu, care în Византийская повесть об убиении императора Никифора Фоки в старинном болгарском пересказе <sup>133</sup> din anul 1883 publică un articol <sup>134</sup> din sbornicul ms miscelaneu-slavo-romîn de la sfârșitul sec. al XVII-lea, aflat la Arhivele statului din București, sub cota 740. În același an, P. A. Sîrcu va publica din același ms: Отрывок малорусского простонародного лечебного травника — deci e vorba de fragmentul unui travnik — tratat popular de plante tămăduitoare.

Începînd cu anul 1885, neuitatul Vatroslav Jagić începe să publice studiul său atotcuprinzător Изследования по русскому языку unde, în tomul I, editează texte din mss slavo-romîne <sup>135</sup>.

<sup>129</sup> Vezi P. P. Panaitescu, La littérature slavo-roumaine (XV-e—XVII-e) et son importance pour l'histoire des littératures slaves, p. 7, nota 23.

<sup>130</sup> În Журнал Министерства Народного Просвещения, seria а II-а, XXI (1909), mai, p. 133—167.

<sup>131</sup> Cităm aici și studiul lui Iațimirski, Die ältesten slavischen Chroniken moldauischen Ursprungs din Archiv für Slavische Philologie, 30 (1909), 481—533, socotit de asemenea printre cele mai însemnate studii critice despre cronicile moldovenești. (vezi P. P. Panaitescu, op. cit., p. 7, nota 23).

<sup>132</sup> În Журнал Министерства Народного Просвещения, 1909, отд. II, după A. I. Iațimirski, Описание южнославянских и русских рукописей заграничных библиотек, I, p. 595.

<sup>133</sup> Este fasc. 3, tom. II din colecția История советских сказаний, повестей и сказок в старинной болгарской литературе ce intenționa să publice Sîrcu.

<sup>134</sup> Este vorba de omorirea împăratului bizantin Nicephoras II Phocas (963—969) și a fraților lui de circiumăria Teofana, vezi titlul articolului și prezentarea studiului respectiv al lui Sîrcu la Damian P. Bogdan, Basarabeianul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura romînească veche, p. 8, nota 3 (corectăm aici și greșeala de tipar — anul 1882 în loc de 1883 — ce s-a strecurat la bibliografie, p. 56, articolul de sub nr. 7). Atît acest studiu al lui Sîrcu, cît și cel publicat în anul următor în Archiv für Slavische Philologie (vezi cuprinsul lui la Damian P. Bogdan, op. cit., p. 8, notele 5 și 6 și p. 56 nr. 10) vor forma obiectul unei recenzii cuprinzătoare a lui Aleksandr Veselovski din Журнал Министерства Народного Просвещения ССXXXI, ian. 1884, отдел критики и библиографии, p. 76—90, unde e vorba și de textele publicate de B. P. Hașdeu în Cărțile poporane ale Romînilor în secolul XVI, p. 181—184.

<sup>135</sup> Vezi op. cit., p. 535—553, 563—568 și 576—581.

În anul 1896, P. A. Lavrov — cunoscut printr-o activitate științifică considerabilă, lucrarea lui capitală fiind studiul și în mare parte și ediția textelor slave referitoare la activitatea lui Chiril și Metodiu<sup>136</sup> — publică extrase din textul slav al Învățăturilor lui Neagoe Basarab<sup>137</sup>.

Din anul 1899 datează studiul lui A. I. Iațimirski Из славянских рукописей, cu subtitlul: Тексты и заметки<sup>138</sup>, unde se publică însemnări și texte din mss slavo-române<sup>139</sup>, între care și un fragment de cronică moldovenească aflată în ms slav nr. 280 din Biblioteca Academiei R.P.R.<sup>140</sup>.

Același va edita în 1902 viața Sf. Dumitru de Salonic, după un ms moldovenesc din sec. al XVI-lea<sup>141</sup>, iar P. A. Sîrcu, în descrierea tetraevangelului caligrafului Gavriil ce o dă în 1902<sup>142</sup>, reproduce și părți din ms respectiv.

În anul următor, sub titlul: Книжное влияние славянского языка на румынский<sup>143</sup> A. I. Iațimirski publică texte din mss slavo-române.

Din anul 1904 avem temeinica ediție a textului slav al Învățăturilor lui Neagoe Basarab, publicată de învățatul P. A. Lavrov sub titlul: Слова наказательных воеводы валахского Иоанна Негоя к сыну Феодосию<sup>144</sup> despre care operă Lavrov se ocupă mai mulți ani în șir, începînd cu 1894<sup>145</sup>. Acest studiu cuprinzător al lui Lavrov începe cu o introducere în care, între altele, se studiază izvoarele și limba Învățăturilor, după care urmează un glosar ales și, în sfîrșit, textul publicat cu toată rigurozitatea unei ediții filologice<sup>146</sup>. Acest studiu folosit din plin în

<sup>136</sup> E vorba de lucrarea Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности din Труды славянской комиссии, t. I, Leningrad, 1930 (vezi în acest sens André Mazon, *Revue des études slaves*, 10, p. 98) studiu pe care L. V. Cerepnin îl folosește din plin, pe pagini întregi (Vezi L. V. Cerepnin, op. cit. p. 85—89).

<sup>137</sup> P. A. Lavrov, Слова наказательных воеводы Валахского Негоя к сыну своему Феодосию în Чтения в обществе истории и древностей Российских, протоколы cartea a IV-a, 1896, 12 p. Și acest studiu a lui P. A. Lavrov este adus la cunoștința cercetătorilor romini prin următoarele cuvinte ale lui Iațimirski: „Ms. (Învățăturilor) conține o foarte lungă și interesantă învățătură de zece ori mai lungă ca textul romînesc publicat de d-l Hașdeu în Arhiva Istorică. Lavrov a făcut o scurtă prefață și a publicat trei fragmente... În curînd dl. Lavrov va publica ms. întreg, cu o prefață din partea mea” (vezi în acest sens scrisoarea lui A. I. Iațimirski în *Revista critică literară*, Iași IV (1896) p. 216 publicată sub titlul Învățăturile lui Neagoe Vodă (Notiță istorică). Studiul de mai sus al lui P. A. Lavrov este citat și de P. P. Panaitescu, Învățăturile lui Neagoe Basarab, p. 5, nota 3.

<sup>138</sup> În Ученые записки имп. Московского Университета, отдел историко-филологический, выпуск двадцать четвертый, Москва, 1899.

<sup>139</sup> Vezi op. cit., p. 33—92.

<sup>140</sup> Vezi op. cit., p. 76. În același studiu și o listă a mss copiate de caligraful Gavriil (p. 31—33).

<sup>141</sup> În Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук-VII (1902), p. 101—107.

<sup>142</sup> Vezi mai sus, p. 253 și nota 49.

<sup>143</sup> În Русский филологический Вестник, L (1903), p. 191—195, la p. 187—190, dă extrase din mss romînești, bilingve (slave și romînești).

<sup>144</sup> În colecția: Памятники древней письменности и искусства, СЛМ.

<sup>145</sup> Vezi P. A. Lavrov, op. cit., p. I.

<sup>146</sup> Introducerea e pe p. I — XXVII, glosarul — p. XXIX—XXXVII și textul — p. 1—62 cu 1 facsimil ce l-am reprodus și noi în *Din paleografia slavo-romînă*, extras



ceea ce privește textul și în literatura românească de specialitate<sup>147</sup> — căci pînă acum nu avem o ediție românească a acestui izvor narativ-slavo-romîn — a fost urmat și de două cercetări cu același obiect: a lui A. I. Iațimirski Валашский Марк Аврелий и его поучения<sup>148</sup> și a lui St. M. Romanski Българска книжнина в Ромъния и едно произведение<sup>149</sup>.

Din anul 1906 sînt două lucrări ale aceluiași învățat, și anume Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV—XVII вв., cu subtitlul: Введение к изучению славянской литературы у румын. Терновские тексты молдавского происхождения и заметки к ним<sup>150</sup> și Из истории славянской проповеди в Молдавии, cu subtitlul: Неизвестныя произведения Григория Цамблака, подражания ему и переводы монаха Гавриила<sup>151</sup>. Astfel, în cea dintîi lucrare publică texte din ms scris în Țara Românească în sec. al XVI-lea, ce pe vremea cînd Iațimirski și-a scris lucrarea se afla sub cota 92 la mînăstirea Neamț<sup>152</sup>, mss slavo-romîne aflate în Biblioteca Academiei R.P.R. sub cotele 154, 119, 72, 171, cum și din alte mss slavo-romîne. În a doua lucrare editează texte din mss ce se aflau în mînăstirea Neamț sub cotele 106 și 20, un ms aflat în Biblioteca Academiei R.P.R., cum și din cîteva mss slavo-romîne aflate în biblioteci din U.R.S.S.<sup>153</sup>. Subliniem apoi faptul că amîndouă lucrările sînt precedate de întinse studii introductive, din care cel din lucrarea a doua are nu mai puțin de 166 pagini.

Și tot A. I. Iațimirski este cel care în anul 1909 va edita letopisețul lui Azarie și acesta sub titlul Славяно-молдавская летопись монаха Азария<sup>154</sup>. În acest studiu, socotit printre principalele ediții de cronici

---

din *Documente privind istoria Romîniei* introducere, vol. I, București, 1956, fig. 9. Cităm spre documentare și un exemplar al lucrării Lavrov — adnotat de Ioan Bogdan și aflat în Biblioteca Academiei R.P.R. ms rom. nr. 5217 (vezi în acest sens Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan și manuscriptele lui din Biblioteca Academiei Romîne în *Raze de lumină*, VII (1935) p. 24).

<sup>147</sup> Vezi P. P. Panaitescu, *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, p. 5, notele 1 și 3, p. 23, nota 3, p. 24, notele 1—3, p. 28, nota 3, p. 30, notele 2 și 4, p. 34, nota 6 și p. și notele urm.

<sup>148</sup> În *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук за 1905 год*, cartea IV, p. 339—374 unde Iațimirski, între altele, susține că Despina nu e un nume propriu, ci grecescul Δεσποτινα, despotița adică fiica despotului (vezi p. 347), combate părerea lui Sîrcu că au existat trei redacții ale *Învățăturilor* (p. 355) și că Sîrcu a tradus greșit писаніе prin diată (p. 359, nota 1). Studiul lui Iațimirski este folosit de P. P. Panaitescu, op. cit., p. 5, nota 3 și p. 6, nota 1.

<sup>149</sup> În *Известия на семинара по славянска филология при Университета в София за 1904 и 1905 год.*, Sofia, 1905, p. 1—100. Însă studiul lui Romanski este o compilație (vezi S. B. Бернштейн, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии*, том I, Язык валашских грамот XIV—XV веков, Moskova, 1948, p. 40).

<sup>150</sup> Ca vol. CLXII însă aparține din *Памятники древней письменности и искусства*.

<sup>151</sup> Ca vol. CLXIII însă aparține din *Памятники древней письменности и искусства*.

<sup>152</sup> Vezi p. LXXX—LXXXI și XCVI.

<sup>153</sup> Vezi textele respective la p. 1—109; pentru redarea exactă a textului vieții Sf. Ioan cel Nou, față de același text editat de episcopul Melhisedec Ștefănescu să se vadă Ioan Bogdan, *Inscripțiile de la Cetatea Albă și stăpînirea Moldovei asupra ei*, extras din *Analele Academiei Romîne*, seria II, tom. XXX, Mem. Secț. istorice, București, 1908, p. 31, nota 2.

<sup>154</sup> În *Известия отделения русского языка и словесности имп. Акад. Наук*, XIII (1908), cartea IV, p. 23—80, și în extras, St. Petersburg, 1909.

moldovenești<sup>155</sup>, Iațimirski, pe lângă date complimentare față de ediția aceleiași cronică, publicată de Ioan Bogdan în 1909, dă și o descriere mai completă a cronicii respective.

Din anul 1911 avem un alt studiu al lui A. I. Iațimirski<sup>156</sup>, unde publica atât însemnarea dintr-un tipic slav moldovenesc scris la 1533 și aflat într-o colecție particulară, cât și textul cu același caracter aflat în tetraevanghelul Homorului din 1473, în care e vorba de năvala turcilor în Moldova în cursul anului 1538<sup>157</sup>.

Ultimul studiu în care aflăm ediția unui text slavo-român ajuns în versiunea rusească printre textele rusești datează din epoca sovietică și ediția aparține lui A. D. Sedelinkov, care în 1929 publică *Литературная история повести о Дракуле*<sup>158</sup>. A. D. Sedelinkov publică a 18-a copie<sup>159</sup> — aceasta necunoscută — e din anul 1490 și a aparținut mînăstirii Kiril-Beloozersk, iar în studiul introductiv autorul ediției cercetează originea Povestirii despre Draculea.

### Cataloage și ediții de documente

Prima lucrare în care aflăm mențiunea unui document slavo-român se datorește pelerinului rus Vasile Grigorovici Barski, care în anul 1723 face prima călătorie la mînăstirile de la Athos și în alte locuri, iar în 1745 o a doua, rezultatele călătoriei fiind consemnate în cartea sa *Путешествие к святым местам в Европе, Азии и Африке*<sup>160</sup> unde aflăm un repertoriu al documentelor slavo-române ce s-a destinat următoarelor mînăstiri de la Athos: Marea Lavră a sfîntului Athanasie, Cutlumuș, Vatopedi, Simopetra, Hilandra, Kostamonit, Dohiar, Xenofon, Xiropotam și Dionisiu, cum și un act dat de Alexandru Lăpușneanu în anul 1566 bisericii sf. Ioan Botezătorul de pe muntele Sinai<sup>161</sup>.

<sup>155</sup> Vezi P. P. Panaitescu, *La littérature slavo-roumaine (XVe—XVIIe siècles) et son importance pour l'histoire des littératures slaves*, p. 7, nota 22.

<sup>156</sup> În *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук* XVI (1911), cartea II, p. 339—341.

<sup>157</sup> Aceeași însemnare editată și de I. Bogdan în *Evangeliiile de la Homor și Voroneț*, extras din *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXIX, *Memoriile secțiunii istorice*, București, 1907, p. 5.

<sup>158</sup> În *Известия по русскому языку и словесности Академии Наук Союза Советских Социалистических Республик*, t. II (1929), p. 621—659.

<sup>159</sup> Copia ce se afla în 1856 în Muzeul Rumianțev — astăzi Biblioteca publică de stat „V. I. Lenin” — a fost publicată încă în 1857 la Petersburg de A. N. Pipin, critic literar, cunoscut însă și prin studii temeinice paleografice, mai ales în capitolul criptografie, de la mijlocul veacului trecut (vezi L. V. Сегерин, op. cit., p. 41) și anume în studiul *Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских*, p. 344—349, apoi rețipărit de F. I. Buslaev în *Историческая хрестоматия церковно-славянского и древне-русского языков*, Москва 1861, p. 700—707, o nouă ediție dînd în 1860 N. I. Kostomarov în *Памятники старинной русской литературы*, вып. 2-й, p. 399—402, pentru aceste date vezi P. A. Сирсу, *Путешествия румынских ученых по славянским землям*, din *Журнал Министерства Народного Просвещения*, ССХІ (1880), sept., отд. современная летопись, p. 8, nota 4.

<sup>160</sup> Folosesc ediția din 1785 ce am avut-o la îndemînă, vezi despre această lucrare a lui Barski, Damian P. Bogdan, *Despre daniile romînești la Athos*, p. 3—4.

<sup>161</sup> Vezi din ediția citată în nota 160 de mai sus, respectiv p. 259, 603, 633, 640, 653, 675, 681, 687, 704, 733 și 275.

... Lucrarea următoare, în acest sens, este catalogul mss rusești și slave al lui A. K. Vostokov — despre care a fost vorba mai sus — în care se dă un regist cu citații din text, un act al lui Petru Șchiopul din 1 iunie 1589, scris de Ieremia Băseanu, prin care domnul respectiv moldovean întărește lui Ceachîr gelep cîșla de pe Cogîlnic din ținutul Lăpușnei ce o cumpără de la Pricop feciorul lui Măteiu cu 9600 de aspri<sup>162</sup>.

Din anul 1847 datează catalogul lui Porfirii Uspenski Указатель актов хранящихся в обителях св. горы Афонской<sup>163</sup> care este și primul catalog de documente referitoare la Athos<sup>164</sup>.

Din anul 1848 avem *vestitul* studiu<sup>165</sup> Очерк путешествия по Европейской Турции<sup>166</sup> al lui V. I. Grigorovici — socotit printre cercetatorii progresești ruși dinaintea Marii Revoluții din Octombrie<sup>167</sup>. Astfel în Очерк-ul său, V. I. Grigorovici arată că la mînăstirea atonită Hilandar a văzut pînă la 50 hrisoave date de domnii romîni, țarii ruși și alții, de la Kostamonit citează un hrisov al voevodului moldovean Petru — e vorba de Petru Rareș<sup>168</sup>, iar de la Rusicon rezumează hrisovul lui Vlad Călugărul din 1487 și cel al lui Radu cel Mare din 1492<sup>169</sup>.

În anul 1873 apare la Moscova: Отчет Московского Публичного и Румянцевского музеев за 1870—1872 г., unde se indică 16 documente moldovenești, cele mai vechi din anul 1407, iar cel mai nou din 1515, textele respective făcînd parte din colecția Lukașevici.

Din anul 1879 avem un repertoriu al documentelor slavo-romîne, al căror text în copii rusești din sec. al XIX-lea se află într-un ms miscelaneu ce a aparținut lui V. I. Grigorovici și astăzi se găsește în

<sup>162</sup> Vezi A. K. Vostokov, op. cit., p. 149—150.

<sup>163</sup> În Журнал Министерства Народного Просвещения, 1847, nr. 7 și 8, și în extras, St. Petersburg, 1847.

<sup>164</sup> Extrase din acest catalog s-au publicat de Evloghie Kurila, iar o reeditare a lui — cu cîteva îndreptări cronologice a făcut-o Iosef Müller, vezi Damian P. Bogdan, Despre daniile romînești la Athos, p. 8, notele 1 și 2, unde catalogul este folosit și cu unele rectificări (vezi p. 12, notele 4 și 5, p. 13, nota 5, p. 19, nota 3, p. 20, nota 6, p. 21, notele 4 și 6, p. 26, nota 5, p. 29, notele 5, 9 și 10, p. 33, nota 1 și alte pagini și note).

<sup>165</sup> Caracterizarea aparține lui V. Jagić și se află într-una din nu puținele lui studii capitale, și anume în История славянской филологии p. 343. Dar Iv. D. Šišmanov în Студии из областта на българското възрождение. В.И. Григорович, неговото путешествие в Европейска Турция и неговите отношения към българите (1844—1845) extras din Сборник на Българската Академия на науките, клон историко-филологичен IV, cartea VI, Sofia 1916, spune că Очерк-ul lui V. I. Grigorovici este făcut la începutul de aceea se observă defecte, disproporție în expunere, o împrăștiere a materialului și o grupare nesistematică a observațiilor față de cele vazute. Aceste greșeli, adaugă Šišmanov, pot fi atribuite însă și altor cauze, căci Kociubinski spune următoarele „clasicul Очерк a fost puternic tăiat la cenzura, de care fapt nu o dată s-a plîns autorul în convorbiri cu noi” (la Šišmanov, p. 36).

<sup>166</sup> În Ученые записки имп. Казанского Университета, 1848 și în extras, Kazan 1848 și în ediția a 2-a postumă, la Moscova în 1877, pe care am avut-o la îndemînă.

<sup>167</sup> Vezi această apreciere la L. V. Cerepnin, op. cit., p. 76 și nota 1.

<sup>168</sup> Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 35.

<sup>169</sup> Vezi respectiv p. 50, 64 și 72 din ed. a II-a pe care am citat-o în nota 166 de mai sus.

Biblioteca publică de stat „V. I. Lenin“ din Moscova. Repertoriul respectiv este publicat atît în Отчет Московского публичного и Румянцевского музеев за 1876—1878 г., cît și în lucrarea lui A. E. Viktorov Собрание рукописей В. И. Григоровича. Sbornicul pomenit cuprinde documente de la următorii domni și cu următoarele date: nr. 1 de la Ștefan Mușat din 1937 mai 9, nr. 2—6 de la Alexandru cel Bun din 1422, martie 2, 1426 septembrie 14, 1428 septembrie 1 și 1429 august 31 și decembrie 23, nr. 7 de la Iliș din 1438, februarie 23, nr. 8 de la Petru Aron din 1456, martie 1, nr. 9—11, de la Ștefan cel Mare din 1463 iulie 19, 1500 martie 17 și 1502 septembrie 30, nr. 12 de la Bogdan cel Orb din 1513 decembrie 17, nr. 13 și 14 de la Ștefăniță, din 1517 decembrie 26, nr. 15 de la Petru Rareș din 1527 martie 15, nr. 16 de la Iancu Sasul din 1581 august 16, nr. 17 de la Petru Șchiopul din 1589 iunie 13, nr. 18 de la Aron Tiranul din 1592, ianuarie 3, nr. 19 de la Ieremia Movilă din 1605, aprilie 15, nr. 20 de la Simeon Movilă din 1606, iulie 13 sau 30<sup>170</sup>, nr. 21 de la Ștefan Tomșa din 1617, decembrie 21, nr. 22 de la Istratie Dabija din 1665, februarie 6, iar nr. 23 și 24 cuprind acte de la : Nestor Ureche din 1606 octombrie 1 și Anastasie Crimca din 1622, iunie 1.

Din anul 1880 ființează indicele lui Timotei Florinski: Афонския акты и фотографическия снимки с них в собраниях П. И. Севастьянова cu subtitlul Библиографическое разыскание<sup>171</sup>, în care avem, de asemenea, un repertoriu de documente slavo-romîne, destinate Athosului — mai toate aceste documente fiind fotografiate de către expediția P. I. Sevastianov ce a lucrat la Athos în anii 1851 și 1857<sup>172</sup>.

Din anul 1891 datează Описание бумаг епископа Порфирия Успенского пожертвованных им в имп. Академию Наук по завещанию, составленно по поручению Академии Наук П. Сырку<sup>173</sup>, în care aflăm un repertoriu despre daniile romînești la Athos, între care, așadar, și documente slavo-romîne<sup>174</sup>.

În anul 1892 apare partea I-a din volumul III a operei lui Porfirii Uspenski<sup>175</sup>, unde, într-un capitol special<sup>176</sup>, autorul lucrării dă un repertoriu al daniilor romînești de la Athos, așadar și al documentelor slavo-romînești<sup>177</sup>.

Iar în 1896 — apare Краткое описание Шуйкинского музея в Москве unde sînt indicate două documente moldovenești din anii 1528 și 1609.

<sup>170</sup> În Отчет e 13 iulie, iar la A. E. Viktorov — 30 iulie.

<sup>171</sup> În Записки историко-филологического факультета имп. С. Петербургского Университета, V (1880).

<sup>172</sup> Vezi referințele noastre în Despre daniile romînești la Athos, p. 5—6.

<sup>173</sup> În Записки имп. Академии Наук, t. LIV, приложения nr. 9, vezi și Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura romînească veche, p. 42 și nota 4.

<sup>174</sup> Referințe utilizate de noi în studiul citat în nota 172 de mai sus, p. 42—43.

<sup>175</sup> Operă publicată de Academia rusă de științe, sub redacția lui P. A. Sîrcu, vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 2 și nota 2.

<sup>176</sup> Extrase din acest capitol a publicat la noi St. Nicolaescu, însă cu oarecare greșeli (vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 2, nota 4).

<sup>177</sup> Capitol folosit pe larg, cu unele îndreptări, de noi în op. cit., p. 10, nota 5, p. 11, nota 1, p. 12, nota 6, p. 18, nota 2 cum și alte p. și note din op. cit.

În ceea ce privește edițiile de documente slavo-române publicate în rusește, prima în acest sens aparține lui Iurko Huța<sup>178</sup> — care apoi sub pseudonimul Iurii Venelin a activat în lumea științifică — titlul lucrării fiind Влахо - болгарския или дако - словянский граматъ, publicată de Academia rusă de științe la Petersburg în anul 1840, după moartea autorului (Venelin moare la 26 martie 1839 iar prefața lucrării semnată de Venelin poartă următoarea dată: Moscova 10 decembrie 1832). Iată, pe scurt, originea acestei lucrări, care este și prima ediție de documente slavo-române. În anul 1830, Academia rusă de științe trimite pe Iurii Venelin, de profesiune medic, într-o călătorie științifică prin Moldova, Țara Românească, Bulgaria și parte din Rumelia, ca să cerceteze toate documentele, mss și tipăriturile slave ce se află în minăstirile și în bibliotecile din țările specificate însă nu numai textele slave specificate, ci și cele scrise în limbile moldovenească, valahă și greacă. I se mai dădea lui Venelin și misiunea ca, între altele, să caute să descopere vechile cronici bulgărești. Împrejurările însă nu au îngăduit lui Venelin ca să stea în țările pomenite decât pînă la sfîrșitul anului 1831<sup>179</sup>. Iar rodul călătoriei a fost copierea a 66 documente din Moldova și Țara Românească, mai toate în limba slavă din care 16 din sec. XV — 11 din Țara Românească, 4 ale regelui Sigismund al Ungariei și 1 de la Alexandru cel Bun, 24 din sec. XVI — 22 din Țara Românească și 2 din Moldova, 21 din sec. XVII, între care numai unul moldovenesc, la care adăugă și un extras după un act al lui Matei Basarab<sup>180</sup>, — după originale ce le-a aflat la mitropolia din București și la diferite persoane particulare tot din București — unde Venelin sosește în a doua jumătate a lunii septembrie din anul 1830 și stă aici cam cinci luni<sup>181</sup>. După documente, Venelin dă în lucrarea sa o listă alfabetică de onomastice, extrase din pomelnicul mitropoliei București<sup>182</sup>, iar apoi o altă listă alfabetică de onomastică sîrbă extrasă din pomelnicul sîrb ce l-a aflat în biblioteca mitropoliei București<sup>183</sup>. Lucrarea se încheie cu 29 facismile

<sup>178</sup> După o serie de cercetători, Iurii Ivanovici Venelin era huțul (ucrainean) (vezi în acest sens P. Bezsonov, Юрий Иванович Венелин в Журнал Министерства Народного Просвещения, ССХХІ (1882), iunie, отд. наук. p. 159—206, V. D. Stoianov, Спомен за Венелина—по случай на 50—годишния период от смърта му в Периодическо списание на българското книжовно дружество в Средата на VI, fasc. XXVIII—XXX (1889), p. 807—813, cele scrise de V. N. Zlatarski în Летопись на Българското книжовно дружество III (1903), p. 90—160 și V. Jagiđ, История славянской филологии, p. 448—456), iar după A. I. Iațimirski romîm (vezi A. I. Iațimirski, Значение румынской филологии для славянских изучений в Журнал Министерства Народного Просвещения seria nouă XVII (1908), sept. p. 121—142 — să se vadă pentru acest studiu al lui A. I. Iațimirski și documentata recenzie a lui I. Svencicki din Записки науково-го товариства имени Шевченка. том. LXXXV (1908).

<sup>179</sup> Din prefața Academiei ruse de științe ce precede lucrarea lui Venelin.

<sup>180</sup> Vezi p. 1—313. Interesant de subliniat faptul că în prefața lui Venelin ce urmează prefeței Academiei autorul dă o ediție filologică a unui act scris în Țara Românească la 1623, apoi același act îl dă în ediție istorică.

<sup>181</sup> Vezi în acest sens V. Jagiđ, *op. cit.*, p. 450.

<sup>182</sup> Vezi p. 341—350, căci p. 319—320 cuprind date despre limba doc. slavo-romîne, iar p. 338—340 sînt note pentru ceea ce urmează pe p. 341—359 din pomelnice.

<sup>183</sup> Vezi p. 350—359.

litografiate, reproducind documente în întregime<sup>184</sup> sau fragmentar<sup>185</sup> — primul facsimil cuprinzând reproducerea a 8 rinduri din cel mai vechi act slavo-român al lui Vladislav I, dat mînăstirii Vodița — ultimele 3 facsimile cuprinzînd documente romînești din sec. XVIII, reproduse fragmentar.

Fiecare text este precedat de un scurt rezumat și dată, iar textul în sine al documentului este de obicei publicat în extenso, de cele mai multe ori cu prescurtările desfăcute, uneori însă se lasă la o parte părți care privesc blestemul și martorii, în text deseori ierurile finale sînt după ortografia rusă din vremea lui Venelin<sup>186</sup> chiar și acolo unde nu există în original<sup>187</sup>, iar iusurile mare și mic, sînt înlocuiți respectiv prin literele rusești у (ю) și я.<sup>188</sup>

După text urmează note, în care uneori dă și rezumate de documente cum și vocabularul documentului ce-l editează.

Această lucrare a lui Venelin „pentru timpul său foarte prețioasă” — cum scria Ioan Bogdan<sup>189</sup> este cea care „ne-a deschis întâi de toate nouă ochii asupra unei comori de izvoare ce rămăsese pîna la dînsul obscură” — adaugă același învățat romîn<sup>190</sup> și ea a alcătuit cartea de căpătîi a unui șir întreg de cercelători de la mijlocul și din cea de-a doua jumătate a veacului trecut<sup>191</sup>, aceasta din pricina materialului în belșugat și extrem de important pentru istoria limbii bulgare — cum scria P. A. Lavrov<sup>192</sup> — (de fapt, slavo-romîn) ce se cuprinde în lucrarea lui Venelin, lucrarea lui Venelin constituind, în același timp, și un model ce s-a urmat în metodologia editării documentelor — după cum ne-o dovedesc edițiile de documente publicate de B. P. Hașdeu<sup>193</sup>, Kaluj-

<sup>184</sup> Vezi în acest sens planșele IV—V ce cuprind doc. de la Sigismund regele Ungariei.

<sup>185</sup> Vezi planșele I, III, VI—XVII.

<sup>186</sup> Vezi în acest sens, de pildă: p. 5: *ракоѣ, ѡсма, доунавѣ* — față de orig. unde este: *ракоѣ, ѡсма, доунавѣ*; p. 87: *азъ, гнѣ, родитѣль* — față de orig. unde este: *азъ, гнѣ родитѣль*.

<sup>187</sup> Vezi în acest sens, de pildă: p. 5: *бглонзволнхъ, пописхъ, приложнхъ, снхъ*, p. 87: *ѡнъ, гласъ*, p. 88: *ѡмаъ* și *сабѣ* față de orig. unde cuvintele respective au consoana finală suprascrisă.

<sup>188</sup> Vezi, de pildă, p. 89: *бждѣци*, *дѣшеа*, p. 38: *подвнзакѣнимса* — față de orig. unde este: *бждѣци, дѣшеа, подвнзакѣним са*.

<sup>189</sup> I. Bogdan, Io din titlul domnilor romîni în *Convorbiri literare*, XXIII (1889) p. 722.

<sup>190</sup> I. Bogdan, *Istoriografia romînă și problemele ei actuale* — Academia Romînă, *Discursuri de recepție*, XXVII, București 1905, p. 13.

<sup>191</sup> Vezi Ivan Ohienko, Cum trebuiesc editate documentele slavo-romîne, în *Arhiva XXXVIII* (1931), p. 523.

<sup>192</sup> P. A. Lavrov, *Обзор звуковых и формальных особенностей болгарского языка*, extras din *Чтения в имп. Обществе истории и древностей Российских при Московск. Университете*, Москва, 1893, p. 10.

<sup>193</sup> Vezi în acest sens, revista *Arhiva istorică a Romîniei*, unde Hajdeu folosește în ceea ce privește ierurile finale, deseori ortografia rusească din vremea lui; p. 68, 70, 78, 110 — care tot așa e reprodus de Mihai Costăchescu, Documentele

<sup>194</sup> Vezi în acest sens, revista *Arhiva istorică a Romîniei*, unde Hajdeu folosește în ceea ce privește ieniile finale, deseori ortografia rusească din vremea lui; astfel de pildă în vol. I., 1 p. 18 avem: *романъ, молдавскою, дааъ, хотаръ, поперекъ* față de formele respective din original: *романъ, молдавскою, дааъ, хотаръ, поперекъ* același lasă la o parte părți din textul actelor, să se vadă în acest sens revista citată I., I, actele de pe p. 68, 70, 78, 110 care tot așa e reprodus de Mihai Costăchescu, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, I, p. 132.



njațki<sup>194</sup>, Ulianițki<sup>195</sup>, Miletič<sup>196</sup> și Ghibănescu<sup>197</sup>. În ceea ce privește valoarea ediției Venelin, P. A. Lavrov scrie că lucrarea respectivă trebuie folosită cu precauțiune pentru că „confruntarea facsimilelor cu textele tipărite convinge că textul documentelor a fost publicat cu multă neglijență, nu mai vorbesc de nerespectarea particularităților paleografice (despre desfacerea, de pildă, a titlurilor), deseori se întâlnește schimbarea ortografiei, așa, de exemplu, în loc de *ж-ю* în loc de *ж-я*. În același sens sînt și cuvintele lui P. S. Biliarski, care scrie că Venelin nu în totul exact a copiat unele documente, în unele cazuri a rusificat textul în mod conștient așa că „e greu să deosebești ce aparține originalului Țării Românești și ce transpunătorului lor”<sup>199</sup> (adică lui Venelin).

Așadar, S. B. Bernștein este pe deplin îndreptățit, cînd în 1948 scria următoarele despre ediția lui Venelin: „natural că ediția însăși nu mai satisface cerințele de astăzi”<sup>200</sup>. Totuși, pentru actele care între timp vremurile le-au mistuit și Venelin le-a editat în 1840<sup>201</sup>, opera lui Venelin este de la sine înțeles că rămîne valabilă.

În același an în care Academia rusă de științe publică ediția de documente a lui Venelin în coloanele unei reviste rusești<sup>202</sup>, apăreau Молдавская грамотысе cuprindeau textul slav a nouă documente moldovenești, din care primul era socotit de la Alexandru cel Bun, de fapt însă de la Alexandru Lăpușneanu, al 2-lea de la Ștefan cel Mare din 8 ianuarie 1473<sup>203</sup>, iar cele următoare de la domnii moldoven Bogdan

<sup>194</sup> Astfel, Kalujniațki, ca și Venelin, pune după consoanele finale suprascrise ier și ieri, vezi în acest sens Ivan Ohienko, op. cit., p. 529.

<sup>195</sup> Vezi în acest sens Материалы для истории взаимных отношений России Польши, Молдавии, Валахии и Турции XIV—XV вв., despre care va fi vorba mai departe sub anul 1887 care, de pildă, adaugă ierii finali după consoalele suprascrise, conform ortografiei ruse contemporane lui (vezi, de pildă p. 14) *ианъ, поклон, болѣром*, fața de orig unde *ианъ* e: (subliniem cîteva suprascrise), *поклон, болѣром*) (vezi și cele scrise de Ivan Ohienko, op. cit., p. 523 și 529).

<sup>196</sup> Vezi, în acest sens Дакоромъните и техната славянска письменность despre care va fi vorba mai departe, unde Miletič, ca și Venelin, lasă uneori la o parte părți din textul actelor (vezi de pildă p. 328, 336, 347, 363, 372 și 375); actele cu nr. respective 1, 10, 20, 41, 52 și 55.

<sup>197</sup> Vezi Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, I (1906), p. 311 unde scrie că urmează formularul obișnuit ce nu-l mai redă sau p. 254 unde arată că încheierea e obișnuită ce nu o mai redă.

<sup>198</sup> Vezi P. A. Lavrov, op. cit., p. 9—10.

<sup>199</sup> P. S. Biliarski, Судьбы церковного языка, II, p. 258, cităm după S. B. Bernștein, Разыскания в области болгарской исторической диалектологии, I, p. 24, nota 1, vezi, aceeași referință și la Damian P. Bogdan, Diplomatica slavo-romînă, extras din Documente privind istoria Romîniei, introducere, II, București, 1956, p. 10.

<sup>200</sup> Vezi S. B. Bernștein, op. cit. I, p. 24.

<sup>201</sup> Vezi în acest sens, de pildă, următoarele acte pierdute: din Moldova al lui Alexandru cel Bun, cu data 25 aprilie 1425 — publicat de Mihai Costăchescu, în op. cit., I, p. 137, după Venelin — op. cit., I, p. 60—62 și din Țara Romînească al lui Laiotă Basarab cu data: 4 iulie 1476 — publicat de P. P. Panaitescu, Documentele Țării Romînești, I, p. 297—298, după Venelin — op. cit. p. 118—119).

<sup>202</sup> În Журнал Министерства Внутренних Дел pe luna august, vezi și Damian P. Bogdan, Diplomatica slavo-romînă, p. 10.

<sup>203</sup> Acest act, necunoscut edițiilor de documente moldovenești, publicate de Ioan Bogdan și M. Costăchescu, a fost publicat după originalul ce se află în biblioteca Universității „Taras Șevcenko” din Kiev, de prof. St. Ciobanu în *Revista Istorică Romînă* XIV (1944) p. 79—83, sub titlul Un document inedit din timpurile lui Ștefan cel Mare cu unele omisiuni în text și în traducere. Însă nici prof. Ciobanu nu cunoaște ediția din 1840 a actului respectiv.

cel Orb, Ștefăniță, Ieremia și Constantin Movilă, ultimul fiind de la Radu Mihnea, datele actelor fiind respectiv: 1507, martie 1, 1518, aprilie 22, 1519, iulie 1, 1597, iunie 7, 1599, aprilie 27, 1610, martie 11 și 1618, decembrie 21, actele privind proprietăți ce în cursul vremurilor au aparținut mănăstirilor: Moldovița, Homor și Probota.

Din anul 1844 datează articolul lui I. Nelidov: Грамота, данная монастырю Киприяна в Бессарабии Антиохом Константином, воеводою Молдо-Влахийском в 1698 году<sup>204</sup>, în care, cum se vede și din titlu, se publică actul din 1698, al lui Antioh Cantemir, destinat mănăstirii Căpriana, act ce apoi va fi reprodus în anul următor de Vasili Aprilov, în Болгарския грамоты, собранные, переведенные на русский язык и объясненные Василием Априловым. Tot lui I. Nelidov îi aparține în 1844 și ediția actului lui Alexandru Aldea din 9 februarie 1433<sup>205</sup>.

Și tot în același an când I. Nelidov editează actele specificate, N. N. Murzakevici, creatorul vestitei Societăți de istorie și antichități din Odesa — ai cărei membri au fost și unii dintre învățații români din secolul trecut, publică actul lui Alexandru cel Bun din 1407, martie 8 și aceasta sub titlul Грамота молдавского воеводы Александра о пожаловании Михаила Попши за службу двумя селами<sup>206</sup>.

Același va publica apoi și: Молдо-влахийския грамоты, хранящихся в Бессарабии<sup>207</sup>, în care sînt editate textele slave ale documentelor moldovenești cu următoarele date: 1434 octombrie 8<sup>208</sup>, 1535 martie 22, 1554 aprilie 30, 1609 mai 1 sau 30<sup>209</sup>, 1667 februarie 15<sup>210</sup>, 1495 martie 17 — cităm în ordinea cronologică a publicării documentelor — 1518 aprilie 22<sup>211</sup>, 1528 martie 6 sau 7<sup>212</sup>, 1551 aprilie 28, 1574 mai 10, 1605 martie 25 sau 26<sup>213</sup>, 1617 martie 26<sup>214</sup>, 1611 iunie 20, 1615 aprilie 30, 1621 aprilie 6, 1623 august 4, 1635 martie 23 sau 27<sup>215</sup>, 1647 aprilie 8 și 1646 septembrie 17<sup>216</sup>. Publicarea respectivelor

<sup>204</sup> În Записки имп. Одесского Общества Истории и древностей, I (1844), p. 349 și urm.

<sup>205</sup> În aceeași revistă din nota 204, vol. I, (1844), p. 345—349.

<sup>206</sup> În Записки имп. Одесского Общества Истории и древностей, I (1844), p. 346, la sfîrșitul volumului respectiv din revistă se află și un facsimil litografiat după primele rînduri din actul citat.

<sup>207</sup> În Записки имп. Одесского Общества Истории и древностей II (1848), p. 562—567 și III (1853), p. 248—267.

<sup>208</sup> În acest act, destinatarii sînt două personaje, iar nu unul cum a citit Murzakevici, lectura cu două personaje ne aparține și ea a fost înșușită în colecția: Documente privind istoria Romîniei. A. Moldova, sec. XIV, XV, vol. I, p. 113. nr. 138.

<sup>209</sup> Acest act e sub nr. IV, p. 565—566, același act e publicat și în Записки Одесского Общества Истории и Древностей IV (1858), p. 344—345, cu data de zi: 30.

<sup>210</sup> Vezi, în acest sens, revista citată în nota 204 de mai sus, II, p. 562—567.

<sup>211</sup> Același act, dar în fruntea rezumatului data de an, e greșit 1618, e publicat a doua oară sub nr. X, p. 259—260, prima dată e publicat sub nr. II, p. 249—250.

<sup>212</sup> În rev. cit. din nota 204, III (1853) p. 251 în rezumatul din fruntea textului e: martie 6, iar în text (p. 252) — martie 7.

<sup>213</sup> În același volum din rev. cit., p. 255 în rezumat e 25 martie, iar la p. 256 în dată e martie 26.

<sup>214</sup> Data anului erei noastre e 1615, vezi rev. cit. din nota 204, III, p. 257.

<sup>215</sup> În rezumat e 23 martie, iar în data de la sfîrșitul doc.: martie 27, vezi rev. cit. din nota 204, III, p. 261 și 263.

<sup>216</sup> Data de an 1647 din rezumat e greșită, vezi rev. cit. în nota 204, III, p. 265.

documente începută în 1848 va continua în 1853, iar din 1858; cu titlul schimbat *Материалы для истории Молдавии*, când, N. N. Murzakevici publică documente moldovenești cu următoarele date: 1396 ianuarie 6, 1435 septembrie 1, 1510 februarie 7, — dar tot aici și tratatul lui Mircea cel Bătrîn din anul 1403 cu regele Vladislav Jagello, cum și scrisoarea din 10 august a aceluiași domn către pomenitul rege<sup>217</sup>, 1525 august 26, un act cu data greșită de la Iancul Sasul<sup>218</sup>, 1546 aprilie 16, 1547 aprilie 8, 1570 februarie 16, 1600 martie 25, 1603 aprilie 22, 1623 aprilie 9, 1632 august 9, 1533 martie 28<sup>219</sup>, 1636 septembrie 15, 1667 februarie 15<sup>220</sup>, 1495 februarie 5, 1618 martie 8, și din 1662 ianuarie 16<sup>221</sup>.

Această lucrare a lui N. N. Murzakevici ce cuprinde ediția a 39 documente slavo-romine, din care cele mai multe din textele documentelor respective au fost prezentate în rezumate românești încă în 1926 de Ștefan Berechet<sup>222</sup>, totuși, n-a fost folosită pe deplin de editorii documentelor slavo-romine din veacul nostru<sup>223</sup>, de aceea am insistat și noi asupra ei.

În anul 1845, V. I. Grigorovici comunica învățaților români corespondența atribuită lui Ștefan cel Mare cu Dorotei arhiepiscopul de Ohrida<sup>224</sup>, corespondență ce același învățat o publică personal întâi în 1850<sup>225</sup>, apoi în 1859<sup>226</sup>.

Începînd cu anul 1846 apare monumentală colecție rusească: *Акты относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Архео-*

<sup>217</sup> Vezi, în acest sens, *Записки имп. Одесского Общества Истории и Древностей* IV (1858), p. 322—323.

<sup>218</sup> Data e 1548, martie 20; vezi volumul citat în nota 217, p. 332—334.

<sup>219</sup> În rezumatul de la p. 350, data de an e 1633.

<sup>220</sup> Vezi *Записки* IV, p. 320—321 și 323—354.

<sup>221</sup> Vezi *Записки* V (1863), p. 838—841, în rezumatul actului din 1662, ianuarie 16 e greșeală de tipar: 1622 (vezi vol. cit. p. 840).

<sup>222</sup> Ștefan Berechet, *Documente slave privitoare la Basarabia în tipărituri rusești*, în *Revista Arhivelor*, vol. I, nr. 1—3 (1924—1926), p. 335—337.

<sup>223</sup> Așa, de pildă, actul lui Ștefăniță din 1518, aprilie 12, nu este dat după textul publicat de Murzakevici, atît de M. Costăchescu, care, deși cunoaște ediția Murzakevici, totuși, este curios că nu o utilizează, iar colecția *Documente privind istoria României* tot așa nu folosește textul publicat de Murzakevici; la fel nu e cunoscut colecției citate actul lui Petru Rareș din 7 martie 1528, cum nici textul actului lui Iliș Rareș din 8 aprilie 1547.

<sup>224</sup> Ne-o arată redactorii publicației *Magazin istoric pentru Dacia*, unde în vol. I (1845), p. 277—278, se publică o traducere românească a respectivei corespondențe, traducere care probabil s-a făcut de Gh. Peșacov (vezi I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, în *Buletinul Comisiei istorice a României*, I (1915), p. 106, nota 2 și p. 108).

<sup>225</sup> În *Временник императорского Московского Общества истории и древностей* V (1850), după I. Bogdan, op. cit., p. 107.

<sup>226</sup> În lucrarea *О Сербии в ее отношении к соседним державам XIV—XV в.*, p. 41 după I. Bogdan, op. cit., p. 108. În *Чтения в имп. Обществе истории и древностей российский при Московском Университете за 1856 г.*, IV, p. 56—57, este o altă ediție a corespondenței respective, însă la I. Bogdan (op. cit., p. 108), de unde luăm aceasta indicație nu se vede cine este autorul noii ediții, probabil însă tot V. I. Grigorovici, căci N. M. Petrovski scrie în *Библиографический список печатных трудов Виктора Григоревича дин Извещения отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук т. XIX*, cartea 3 și în extras, Petrograd, 1915 (vezi și completările bibliografice ale lui F. K. Petruni din aceeași publicație t. II (1929) p. 337—345), că V. I. Grigorovici a publicat de 3 ori Письма Стефана воеводы молдо-влахийского и Дорофея архиепископа первой Иустинианы.

графическою комиссиею în care se publică o serie întreagă de documente slavo-romîne, care atunci se aflau în Arhiva centrală a Ministerului afacerilor externe — Главный архив Министерства Иностранных Дел — și în Arhiva centrală a Ministerului justiției — Главный Архив Министерства Юстиции.

Din anul 1848 datează Печатная сенатская записка по делу о Копанке и Кицканах ce apare la Petersburg și unde se publică, în traducere rusească, acte moldovenești din anii 1429, 1430, 1456, 1463, 1527, 1581, 1589 și 1592.

Acte moldovenești din secolul al XVII-lea sînt publicate apoi și în Полное Собрание Русских Законов<sup>227</sup> iar din secolele al XVI-lea și al XVII-lea și în Дополнения к историческим памятникам о России<sup>228</sup>.

La fel este de subliniat importanta colecție Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России<sup>229</sup> în care sînt editate numeroase documente slavo-romîne.

Din anul 1865 datează studiul lui A. S. Petrușevici Было ли два Галичи, în care autorul acestuia publică diploma bîrlădeana, așa cum o editase B. P. Hașdeu<sup>230</sup>.

Din anul 1867 ființează studiul arhimandritului Leonid Историческое обозрение афонских славянских обителей<sup>232</sup> unde se publica trei acte moldovenești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea<sup>232</sup>.

I. F. Holovațki publică în anul 1868 atît Грамоты угро-влахийския и молдавския<sup>233</sup> — unde redă cîteva documente din Moldova și din Țara Romînească, cît și Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского в XIV—XV столетиях<sup>234</sup> unde editează și cîteva documente moldovenești. Însă atît în prima, cît și în a doua lucrare, textele sînt redată inexact<sup>235</sup>, așa că ceea ce a publicat Holovațki trebuie utilizat cu multă precauție<sup>236</sup>, deși din tot ce a produs științificește acest cercetător, cea de-a doua lucrare este socotită ca cea mai importantă<sup>237</sup>.

<sup>227</sup> Vezi A. I. Iațimirski, Дарственные, жалованные, льготные и подтвержденные грамоты молдавских господарей XV века în Древности Труды Славянской комиссии имп. Московского археологического общества IV, p. 287—292.

<sup>228</sup> Idem.

<sup>229</sup> Vezi prezentarea acestei colecții la I. Nistor, Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina în veacul al XVII-lea, extras din Academia Romînă, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tom. XIII (1932—1933), p. 1 și 2.

<sup>230</sup> În revista Науковый Сборник во Львове, fasc. I., p. 24 și urm. după Ioan Bogdan, Diploma bîrlădeană din 1134 și principatul Bîrladului, cu subtitlul: O încercare de critică diplomatică slavo-romînă, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tom. XI, 1888—1889, Memoriile secțiunii istorice, p. 66 și 67.

<sup>231</sup> În Херсонския Епархиальные Ведомости, 1867, nr. 2.

<sup>232</sup> După A. I. Iațimirski, op. cit., p. 287—292.

<sup>233</sup> În Летопись занятий археографической комиссии за 1865—1866 г. 4, 1868. p. 3—16.

<sup>234</sup> În Науковый сборник за 1865—1868 г. și în extras, după Ioan Bogdan, Cinci documente istorice din arhiva curții imperiale de la Viena, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tom. XI, 1888—1889, Memoriile secțiunii istorice, p. 35, nota 3.

<sup>235</sup> Vezi pentru prima lucrare referințele lui S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 24

<sup>236</sup> Vezi pentru a doua lucrare, Ioan Bogdan, op. cit., p. 35, nota 3.

<sup>237</sup> Vezi V. Jagić, op. cit., p. 499.

Același an 1868 ne aduce și o reproducere a celor 19 documente moldovenești ce s-au editat în anul 1840, concomitent cu apariția ediției lui I. I. Venelin<sup>238</sup>.

Trei acte slave din Țara Românească, scrise două în anii 1487 și 1496 și al treilea din 1502, destinate toate mănăstirii Rusicon de la Athos, s-au publicat tot în același an de J. Šafařík — după copiile și fotografiile trimise de arhimandritul rus Leonid în Стара српска писма cu subtitlul Из русског манастире св. Пантелеймона у светој Гори<sup>239</sup> acte care apoi au fost publicate la Kiev în 1873 de arhimandritul citat în Акты русского на св. Афоне монастыря св. великомученика и целителя Пантелеймона<sup>240</sup> ediția fiind redactată de profesorul Tarnovski<sup>421</sup>.

Din anul următor ființează ediția unui act moldovenesc din 13 martie 1533 a lui K. J. Nevostruev Три хрисовуље у Хиландару<sup>242</sup>, învățat rus cunoscut, mai ales prin clasică descriere a mss fostei biblioteci șinodale din Moscova — făcută în colaborare cu A. V. Gorski — lucrare socotită și astăzi ca un model al cataloagelor de mss<sup>243</sup>.

Din anul 1869 se semnalează publicarea unui act moldovenesc cu data de an 1442 într-o revistă rusească<sup>244</sup>.

Textul slav a cinci acte moldovenești cu datele: 1423 februarie 17, fără dată de la Alexandru Lăpușneanu, 1644 iunie 5, 1654 decembrie 8, 1581 martie 3, — cităm în ordinea apariției în publicație — cum și încă șapte în text românesc s-au publicat în anul 1879 la Colomeea de F. I. Belous sub titlul Несколько русских и румынских грамот древних господарей молдавских. Deși această ediție are greșeli<sup>245</sup>, documentele fiind

<sup>238</sup> Vezi în acest sens Записки Бессарабского статистического комитета tom. III, 1868, p. 13—33. Nici această lucrare n-a fost cunoscută edițiilor de documentele moldovenești datorite lui I. Bogdan și M. Costăchescu, la fel n-a cunoscut-o nici Șt. Ciobanu, care a publicat în 1944 actul lui Ștefan cel Mare din 8 ianuarie 1473 (vezi mai sus p. 272, nota 203).

<sup>239</sup> În Гласник српского ученог друштва, VII (1868) p. 288—295, nr. 16—18. Atât această ediție cât și cea rusească din 1873 sînt cunoscute lui Emil Turdeanu în Din vechile schimburi culturale dintre Români și Iugoslavi, extras din *Cercetări literare*, III, București 1939, p. 149, nota I, unde corectează și data greșită în transcriere — 1492 în loc de cea corectă 1502 — a actului din 1502. Vezi pentru edițiile respective și Damian P. Bogdan, Despre daniile românești la Athos, p. 30, nota 5.

<sup>240</sup> Aceeași publicație a apărut și cu titlul în limba latină, vezi semnalarea și la Emil Turdeanu, op. cit., p. 149, nota I.

<sup>241</sup> Vezi în acest sens, Vladimir Moșin, Русские на Афоне и русско-византийские отношения в XI—XII вв. în *Byzantinoslavica* IX, 1, 1947, p. 63, nota 22.

<sup>242</sup> În Гласник српского ученог друштва, VIII, fasc. XXV, seria veche, p. 285—287, vezi și Damian, P. Bogdan, op. cit., p. 35 și nota 6.

<sup>243</sup> Vezi în acest sens, de pildă L. V. Cerepnin, op. cit., p. 45.

<sup>244</sup> Este vorba de Вестник Европы II, (1869) p. 716—717 după P. P. Panaitescu, dare de seamă în *Revista istorică română*, II (1932), p. 412.

<sup>245</sup> Vezi referințele lui A. Kociubinski din Русский филологический Вестник, III (1880), nr. 3, p. 140.

prost publicate<sup>246</sup>, ea a slujit însă lui Gh. Ghibănescu care semnalînd lipsurile lucrării<sup>247</sup>, publică trei din actele ediției Belous<sup>248</sup>.

V. V. Kacianovski, a cărui activitate științifică V. Iagič o socotea foarte roditoare, deși nu s-a bucurat de reputație critică sau de adîncirea problemelor cercetate<sup>249</sup>, publică în 1880 corespondența apocrifă a lui Ștefan cel Mare cu Dorotei arhiepiscop de Ohrida<sup>250</sup> — text ce apoi a fost reprodus în 1905 de St. Nicolaescu<sup>251</sup>, ediția lui Kacianovski fiind socotită mai bună decît cea a lui Grigorovici<sup>252</sup>.

În anul 1881, A. S. Petrușevici publică *Письма молдавского господаря Александра къ русскимъ гражданамъ ко Львовѣ занимающимъ съ созданиемъ городскою скупщинскою церкви съ 1558—1556 года*<sup>253</sup> — în care sînt redat 16 documente ale lui Alexandru Lăpușneanu, începînd cu 22 februarie 1558 și sfîrșind cu 20 august 1566.

Cinci ani mai tîrziu, Petru Skobelski editează: *Грамоты молдавскихъ воевод, воеводинъ и другихъ высокопоставленныхъ лицъ в Молдавии*<sup>254</sup> ce cuprinde o serie de acte moldovenești din sec. XVI.

Din anul 1887, ființează ediția lui V. A. Ulianițki: *Материалы для истории взаимныхъ отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV—XVI вв.*<sup>255</sup>, în care se publică o serie întregă de documente slavo-romîne, pe care domnii Țării Romînești și ai Moldovei le-au destînat persoanelor și instituțiilor din afara granițelor celor două țări romînești, reeditîndu-se și patru acte slavo-romîne publicate în 1858<sup>256</sup>, ale căror rezumate s-au publicat în romînește la 1889<sup>257</sup>.

<sup>246</sup> Vezi S. B. Bernștein, op. cit. I, p. 26.

<sup>247</sup> Prezentarea ediției Belous la Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, (1908) p. 4, unde spune următoarele: Bealous citește greșit unele cuvinte și nu le redă în forma primitivă, ci cu ortografie rusificată (aceasta pentru actul din 1423, februarie 17) iar la p. 10, unde redă actul din 1581, martie 3, adaugă că dă textul după Belous, care însă l-a citit rău și cu foarte multe lipsuri și încurcături de înțeles.

<sup>248</sup> Gh. Ghibănescu redă în op. cit., în nota 247 de mai sus, sub nr. I, II și III actul lui Alexandru cel Bun căruia îi corectează data de an: 1428 — la Belous e 1423 — al lui Iancu Sasul din 1581 și al lui Alexandru Lăpușneanu — fără dată la Belous — pe care-l datează cu anul 1558, fiindcă în sfat e Moțoc vornic — spune Gh. Ghibănescu.

<sup>249</sup> V. Iagič, op. cit., p. 802—805.

<sup>250</sup> În *Starine*, a Academiei croate de la Zagreb, XII, p. 253—254.

<sup>251</sup> St. Nicolaescu, *Documente slavo-romîne cu privire la relațiile Țării Romînești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București 1905, p. 126—129. În aceeași lucrare, St. Nicolaescu publică din nou (vezi p. 226—229) aceeași corespondență „căci textul original dat... după Kacianovski, nu este exact, trebuie îndreptat” — scrie St. Nicolaescu — și aici îl publică după o copie a lui Gh. Peșakov, ce reproducea textul Grigorovici (vezi I. Bogdan, *Documente false*, atribuite lui Ștefan cel Mare, p. 107—108).

<sup>252</sup> Vezi I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, p. 107.

<sup>253</sup> În *Временник Института Ставропигийского*, 1881, p. 149—166.

<sup>254</sup> În Юбилейное издание в память 300-летия основания львовского ставропигийского братства t. I, Liov, 1886, sub litera Б — volum publicat cu o introducere de Isidor Șaranevici.

<sup>255</sup> *Extras din Чтения при имп. Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете*, 1887, cartea III, cap. I, p. 1—244, Moscova, 1887.

<sup>256</sup> Vezi în acest sens referințele lui A. I. Iașimirski în *Дарственные, жалованные, льготныя и подтвердительныя грамоты молдавскихъ господарей*, p. 287—292.

<sup>257</sup> Vezi, în acest sens, Theodor Codrescu, Uricariu, XI (1889) însă aceste



„Această ediție, despre care I. Bogdan a scris că este o publicație, în genere, fără exactitate diplomatică<sup>258</sup>, — în care se înlocuiește iusul mic prin R<sup>259</sup>, adaugă ierii după consoanele finale suprascrise, aceasta conform ortografiei rusești a vremii autorului ediției, — conține multe abateri ortografice<sup>260</sup>, întrebunțind, cum spune M. Costăchescu „ca, de obicei”, ortografia rusească<sup>261</sup> și pentru cercetări filologice este cu totul nefolositoare, cum scrie și S. B. Bernștein<sup>262</sup>.

Adăugăm însă că toate documentele publicate în ediția citată de V. A. Ulianițki au fost, începînd cu anul 1891, reeditate de E. Kalujniațki, după fotografii<sup>263</sup>.

În anul 1888, V. V. Kacianovski publică Неизданныя грамоты из Афонских архивов<sup>264</sup> în care editează nouă acte slavo-romîne ce se aflau în arhiva mănăstirii atonite Zograf, din care cel mai vechi e al lui Alexandru cel Bun din 10 februarie 1429, pe care Kacianovski îl publică fără dată și fragmentar<sup>265</sup>, următorul e al lui Alexandru Aldea din 9 februarie 1433, iar ultimul: din 30 ianuarie 1698<sup>266</sup>. Însă nu toate actele publicate sînt inedite, așa cum precizează titlul publicației Kacianovski, căci actul citat al lui Alexandru Aldea fusese publicat pentru înția oară încă în 1844<sup>267</sup>, ca și cel din 30 ianuarie 1698 al lui Antioh Cantemir — inedit la Kacianovski —<sup>268</sup>. Ediția Kacianovski — necunoscută colecției de documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare a lui M. Costăchescu<sup>269</sup> — are o serie întreagă de lipsuri și în acest sens S. B. Bernștein spune textual următoarele: „V. Kacianovski a publicat foarte prost nouă documente moldovenești”<sup>270</sup>.

rezumate I. Bogdan scrie că „n-au nici o valoare” (I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, II, p. 285).

<sup>258</sup> I. Bogdan, Io din titlul domnilor romîni, *Convorbiri literare*, XXIII (1889), p. 733.

<sup>259</sup> O spune singur Ulianițki în prefață.

<sup>260</sup> Vezi cele scrise de noi mai sus, p. 272 și nota 195.

<sup>261</sup> Vezi Mihai Costăchescu, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, I, p. 531. Vezi pentru ediția Ulianițki și un exemplar al acestei lucrări colajional de I. Bogdan în 1889 după textele documentelor ce atunci se găseau în Arhiva centrală a Ministerului de externe din Moscova, în ms. rom. 5246 din Biblioteca Academiei R.P.R. (Damian P. Bogdan, Despre manuscrisele lui Ioan Bogdan din Biblioteca Academiei Romîne, p. 24).

<sup>262</sup> S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 26.

<sup>263</sup> Vezi, în acest sens, Eudoxiu de Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria Romînilor, vol. I, partea II, p. 815—889, vol. II, partea II p. 656—729 și vol. II, partea III, p. 706—728.

<sup>264</sup> În Известия Общества Археологии, Истории и Этнографии при имп. Казанском Университете, t. VI, 2 și în extras, Kazan, 1888.

<sup>265</sup> Vezi P. A. Sîrcu, Из истории сношений русских с румынами, extras din Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. III, (1896), p. 11—13.

<sup>266</sup> Vezi, despre această ediție, Damian P. Bogdan, Despre daniile romînești la Athos, p. 9, p. 11, nota 5, p. 12 și notele 1—4 și 7, p. 13, notele 1, 2 și 5.

<sup>267</sup> Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 12, și nota 1.

<sup>268</sup> Ibidem, p. 13 și nota 5.

<sup>269</sup> Vezi P. P. Panaitescu, dările de seamă la: M. Costăchescu, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, I, II în *Revista istorică romînă*, I (1931), p. 153 și II (1932), p. 412.

<sup>270</sup> S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 26

În anul 1893, V. I. Sreznevski publică în Собрание молдавских грамот<sup>271</sup> câteva acte moldovenești din secolul al XV-lea.

Din anul 1896, datează studiul lui P. A. Sîrcu Из истории сношений русских с румынами unde între altele<sup>272</sup> se publică actul moldovenesc din 10 februarie 1429.

Din anul 1900 ființează studiul lui I. N. Halippa Материалы для истории Кишинева в XVI-XVIII вв., cu subtilul Из серии документов, представленных к делу о размежевании границ вотчин города Кишинева: Боюкан, Вовинцени Хруски в 1818 г.<sup>273</sup> în care se publică câteva este moldovenești scrise în limba slavă, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

În anul următor A. A. Kociubinski publică în Тура (Тирас) — Белгород — Аккерман и его новая лапидарная надпись от 1454 г.<sup>274</sup> trei acte moldovenești, din care primele două cu datele 1471, iulie 7 și 1617, august 3, sînt în limba slavă, însă amîndouă actele nu sînt autentice cum crede A. A. Kociubinski, ci false cum a dovedit I. Bogdan<sup>275</sup>.

În studiul lui I. N. Halippa din 1902 Документы XVII—XVIII вв. касающиеся вотчины села Боюкан, ныне предместия гор. Кишинева<sup>276</sup> sînt publicate 6 acte slave moldovenești cu datele 1608, august 20, 1608, octombrie 5, 1610, decembrie 18, 1620, aprilie 28 și 1620, mai 4.

Din același an începe colecția: *Actes de l'Athos*<sup>277</sup> — din care ultimul volum apare în 1915 — și aici paleograful V. N. Korabiev publica în 1907<sup>278</sup>, 6 acte slavo-romîne din arhiva mănăstirii Zograf, iar în 1915<sup>279</sup> — și unul din arhiva mănăstirii Hilandar.

Din anul următor este articolul lui V. I. Sreznevski Сведения о рукописях, ечатных изданиях и других предметах, поступивших в рукописное отделение Библиотеки имп. Академии Наук в 1902 г., în care se publică două acte moldovenești din 1461 și 1517.

În 1907, I. N. Halippa publică în: Три влахо-болгарские грамоты (1624—1629 г.г.)<sup>280</sup> trei acte moldovenești, avînd următoarele date: 1624 martie 26 — două — și 1629, aprilie 28.

Rezultatul muncii lui P. A. Sîrcu din toamna anului 1897 și vara

<sup>271</sup> În Отчет имп. Академии Наук за 1893 г. p. 64—66, vezi colaționarea studiului respectiv de către I. Bogdan, în ms rom. 5217 din Biblioteca Academiei Romîne, Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan și manuscriptele lui din Biblioteca Academiei Romîne, p. 24.

<sup>272</sup> Vezi mai înainte, p. 259.

<sup>273</sup> În Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, том. I (1900), p. 171 și urm.

<sup>274</sup> În Записки имп. Одесского Общества Истории и Древностей, XXIII (1901) ложения p. 185—198, cele 2 acte slave pe p. 185—193.

<sup>275</sup> I. Bogdan, Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare, p. 131—133.

<sup>276</sup> În Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, том. II, p. 231—236.

<sup>277</sup> Colecția e publicată de V. V. Regel, E. Kurtz și V. N. Korabiev în anexele la Византийский Временник, vezi pentru actele de la Xenofon, Pantocrator, Esfigmenon și Zograf cele scrise de N. Iorga, la Damian P. Bogdan, Despre daniile romînești la Athos, p. 9, nota 5.

<sup>278</sup> Vezi, în acest sens, Damian P. Bogdan, op. cit., p. 12 și notele 1, 2 și 7, p. 13 și notele 3—5.

<sup>279</sup> Vezi, în acest sens, Damian P. Bogdan, op. cit., p. 35 și nota 9.

<sup>280</sup> În Труды губернской ученой архивной комиссии, том. III (1907), p. 395—412.

anului 1898 n-il înfățișează lucrarea postumă — a acestui mare cunoscător al literaturii sudslave și slavo-romîne, așa cum îl caracterizează H. Loparev<sup>281</sup> — Из переписки румынских воевод с сибирским и брашовским магистратами cu subtitlul: Тексты 28 славянских документов валашского происхождения XV—XVII вв., городских архив Сибики и Брашова и Брюкентальского музея в Сибине<sup>282</sup> precedată de o prefață a lui A. I. Iațimirski<sup>283</sup>, lucrare necunoscută pînă în 1942 cercetătorilor romîni, pe care noi am prezentat-o pe larg în anul respectiv<sup>284</sup>.

Prin documentele editate, P. A. Sîrcu a adus unele noi contribuțiuni, mai ales de lectură față de edițiile St. Nicolaescu și Gr. G. Tocilescu, contribuțiuni care în nici un caz nu pot fi neglijate, mai ales pentru un cercetător al limbii textelor slavo-romîne. Natural ca lucrarea lui Sîrcu nu e desăvîrșită, are destule omisiuni<sup>285</sup>, și S. B. Bernștein are dreptate cînd scrie că ediția respectivă are greșeli grosolane de copiere<sup>286</sup>, însă ediția aceasta în nici un caz nu poate fi apreciată ca fiind „departe de a fi desăvîrșită”, cum o afirmă A. I. Iațimirski, ci lucrarea este o completare utilă la edițiile romînești, menționate mai sus<sup>287</sup>.

Este apoi de subliniat și faptul că același învățat — P. A. Sîrcu — a colaborat și la ediția 534 documente istorice slavo-romîne, redactată de Gr. G. Tocilescu<sup>288</sup>.

Din anul 1907 datează ediția lui A. I. Iațimirski — un cercetător tot atît de plin de rîvnă și învățat ca și P. A. Sîrcu<sup>289</sup> — ediție publicată sub titlul Дарственные, жалованные, льготные и подтвердительные грамоты молдавских господарей XV в.<sup>290</sup> În aceasta lucrare, A. I. Iațimirski editează — după metoda filologică — 13 acte moldovenești din secolul al XV-lea ale colecției Lukașevici din Biblioteca publică de stat V. I. Lenin din Moscova. Actele poartă următoarele date: 14 aprilie 1411, 25 decembrie 1422, 27 mai 1429, 12 iulie 1434, 29 noiembrie 1443, 25 august 1454, 31 august 1458, 10 septembrie 1471, 22 ianuarie 1472, 26 august 1474, 3 aprilie și 17 august 1488 iar ultimul — 26 octombrie 1491. Și actele se referă la proprietăți ale mănăstirilor Moldovița, Putna, Voroneț

<sup>281</sup> Vezi recenzia lui H. Loparev la A. I. Iațimirski Славянския и руския рукописи румынских библиотек, recenzie în Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. 82 (1907), cartea 3, p. 38, aceeași parere și la S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 17 și 41.

<sup>282</sup> În Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. 135, cartea a 2-a, p. 1—135.

<sup>283</sup> Vezi despre această prefață cele scrise de noi în O ediție de documente slavo-muntene din arhivele Sibiului și Brașovului a lui Sîrcu, necunoscută la noi din Hrisovul, II (1942), p. 46 și urm., prefață despre care S. B. Bernștein (în op. cit., p. 41) scrie că este foarte interesantă.

<sup>284</sup> Vezi studiul nostru citat în nota 283 de mai sus.

<sup>285</sup> Vezi studiul nostru citat în nota 283 de mai sus.

<sup>286</sup> S. B. Bernstein, op. cit., I, p. 42, dar același autor socotește ediția lui Sîrcu ca „deosebit de prețioasă” (vezi op. cit., p. 41).

<sup>287</sup> Damian P. Bogdan, op. cit., p. 59.

<sup>288</sup> Vezi Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura romînească veche, p. 48.

<sup>289</sup> Vezi H. Loparev, recenzia și pagina citată.

<sup>290</sup> И древности. Труды славянской комиссии имп. Московского археологического общества, том IV, вып. I, Moscova, 1907, p. 292—301.

și Homor — provenind din arhivele respectivelor mănăstiri. Textele sînt publicate cu unele greșeli de lectură<sup>291</sup>, din care cîteva de tipar<sup>292</sup>, șapte din acte pot fi colaționate și după planșele date de I. Bogdan<sup>293</sup>, însă actul cu data 26 octombrie 1491 nu este autentic, cum a arătat și Ioan Bogdan<sup>294</sup> — la datele a cărei învăță noi adăugăm următoarele<sup>295</sup>: forma literii в din cuvintele вѣіюу și вѣа din rîndurile 1 și 2 nu este din epoca lui Ștefan cel Mare, ci din sec. al XVII-lea, la fel: ligatura п + р din вѣіпронзколи, prescurtarea рспдра<sup>296</sup> — inexistentă în această formă în vremea lui Ștefan cel Mare, ca și prescurtarea în două caturi a cuvîntului мѡлда<sup>296</sup> вскон—, la fel grafica în două caturi a cuvîntului чѣсчи<sup>296</sup>. Pentru același veac — al XVII-lea — pledează ligatura: р + ѣ din ст-връждѣн<sup>296</sup>, врьдѣлац și крьница ca și ligatura т + ѡ din истѡчник<sup>1.296</sup>. Iar din punctul de vedere al limbii e expresia: хоморскон мѡнастири deci în adjectiv posesiv asociat cu substantiv — necunoscută vremii lui Ștefan cel Mare, cînd aceeași expresie este exprimată prin substantivele: мѡнастирю ѡт<sup>296</sup> хомора.<sup>297</sup> Însă în ediția lui Iațimirski este de relevat și vocabularul cîtorva termeni slavo-romîni ca раскола — linia de despărțire a apelor<sup>298</sup>, вѣковина — pădure de fag, вранища — pădure veche, proprietate domnească, inaccesibilă, ѡхаба — proprietate vecinică, словеса, глобеникъ — slujbașul care aduna gloaba, adică amenzile judecătorești, ланшаръ — cel care aduna darea în natură, посада — han, гнати слѣдъ злодѣискии — îndatorirea satului de a căuta și urmări pe criminali, примати нх же — îndatorirea de a ține pe criminali sub pază în sat, pentru responsabilitatea obștei, ставъ-іаз, завѣска — amendă, uneori zălogire, заподѣе — vale, могила копана — movilă cu șanț, столпъ — piatră de hotar, лозіе — pădurea tînă, стежка — cărare, сѣножати — fînețe, ѡтнина — proprietate imprescriptibilă, moștenire după tată, ca și дѣднина — moștenire de la moși, de la strămoși și прихѡдище — cărare<sup>299</sup>.

Din anul 1926 datează studiul profesorului A. L. Petrov: Древ-

<sup>291</sup> Vezi, în acest sens, I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, I, p. 161, 167, 194, 335 și 352; M. Costăchescu, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, II, p. 190. Nu am putut însă avea la îndemîină recenzia lui V. N. Peretz exprimată în Новые труды по источниковедению древней русской литературы и палеографии din Университетския Известия, Киев, X, 6, 39 p.

<sup>292</sup> Vezi I. Bogdan, op. cit., I, p. 15 și p. 194.

<sup>293</sup> Vezi, în acest sens, I. Bogdan, Album paleografic moldovenesc..., Bucu-rești-Paris, 1926, planșele 36, 49, 59, 60, 63 și 68 și idem, Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare, planșa 6.

<sup>294</sup> I. Bogdan, Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare, p. 160—161.

<sup>295</sup> Referințele ce urmează le dăm după planșa 6, publicată de I. Bogdan în Documentele false atribuite lui Ștefan cel Mare, planșa 6.

<sup>296</sup> Am subliniat literele suprascrise în original.

<sup>297</sup> Vezi această expresie la I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, I, nr. XX, LXXII, CCII, CCXXIII și CCXXIV.

<sup>298</sup> Dar asupra acestui sens Iațimirski, op. cit., p. 292 nu este sigur.

<sup>299</sup> A. I. Iațimirski, op. cit., p. 292—301.

нейшая церковнославянская грамота 1404г. о карпато-русской территории<sup>300</sup>, același act fiind apoi publicat în 1955 de N. S. Antoșin sub titlul: Закарпатская грамота 1404 года.<sup>301</sup> Acest act, păstrat în arhiva Muzeului Național din Budapesta, se înfățișează într-o copie contemporană originalului, copie ce cîndva a slujit drept scoală unui ms. Despre actul din 1404, A. L. Petrov spune că este scris de un român care cunoștea graiurile carpato-ruse locale, aparține poate — adaugă același învățat — acelor bilingvi care sînt așa de obișnuïți în zonele mixte de la graniță<sup>302</sup>. Tot un român crede că a scris actul și G. Geroovski<sup>303</sup>, însă N. S. Antoșin se ridică împotriva acestei păreri, susținînd în acest sens următoarele: „Poziția că actul l-a scris un român este neconvingătoare, pentru că copistul n-a lăsat nici o urmă a limbii romîne”<sup>304</sup>. Apoi pe paginile ce urmează din lucrare, N. S. Antoșin, după ce redă textul<sup>305</sup> și în facsimil al copiei actului<sup>306</sup>, se străduiește să dovedească caracterul rus vechi al textului respectiv<sup>307</sup>. Însă, în opoziție cu cele scrise de N. S. Antoșin, copia actului din 1404 însumează o serie de particularități paleografice, ortografice; lingvistice și diplomatice ce o identifică cu actele moldovenești de la sfîrșitul veacului al XIV-lea și nu cu textele ruso-ucrainene de același caracter și din aceeași epocă. Astfel, dintre particularitățile paleografice remarcăm: exact aceleași forme grafice pentru literile: а, б, в, г și ѣ în copia actului din 1404 ca în actul domnului moldovean Iuga din 28 noiembrie 1399<sup>308</sup>, ч are aceeași formă grafică ca în actul lui Alexandru cel Bun din 29 iunie 1400<sup>309</sup> *лѣто* este prescurtat la fel ca în actul lui Alexandru cel Bun din 4 august 1400<sup>310</sup>. Dintre caracteristicile

<sup>300</sup> In Sbornik filologičky České Akademie věd a umění, VIII (1926), p. 179—184 și p. 234—239, aici sub titlul Дополнения к статье.—Древнейшая церковнославянская грамота 1404 г. о карпато-русской территории.

<sup>301</sup> In Научные записки, том XIII, серия историко-филологическая, publicate de МВО УССР Ужгородский Государственный Университет, 61 p.

<sup>302</sup> A. L. Petrov, op. cit., p. 5.

<sup>303</sup> G. Geroovski, Jazyk Podkarpatské Rusi, în Československá Vlastivěda, sv. 3, 1934, Praga, p. 481, neavînd la îndemînă lucrarea respectiva, cităm după N. S. Antoșin, op. cit., care dă p. 480, nota 6 și p. 481, nota 1.

<sup>304</sup> N. S. Antoșin, op. cit., p. 5.

<sup>305</sup> Vezi, în acest sens, p. 12 și 13 din op. cit., unde s-au strecurat cîteva mici omisiuni: astfel, la p. 12, s-a citit: монастырю (rîndul 9), în loc de: монастырю și аландъ (rîndul 14), în loc de: аландъ iar la p. 13 s-a omis titla de pe днь (rîndul 8).

<sup>306</sup> Vezi, în acest sens, op. cit., planșa dintre p. 12 și 13.

<sup>307</sup> O analiză istorică cuprinzătoare a textului actului din 1404 alcătuiește obiectul unei comunicări a lui N. Iorga făcută la Academia Romînă în ziua de 26 iunie 1925, publicată apoi în 1927 sub titlul: O marturie din 1404 a celor mai vechi „moldoveni”, în Academia Romînă, Memoriile secției istorice, seria III, tom. VI, p. 69—72 și în extras, 4 p., comunicare pe care N. S. Antoșin n-o cunoaște.

<sup>308</sup> Vezi pentru actul din 28 noiembrie 1399 facsimilul publicat de noi în Despre domni moldoveni Ștefan I și Iuga din Revista istorică romînă, IX (1939), p. 172.

<sup>309</sup> Vezi pentru acest act facsimilul publicat de I. Bogdan în Album paleografic moldovenesc, planșa 5.

<sup>310</sup> Vezi pentru acest act originalul din Biblioteca Academiei R.P.R., Doc. CXXXIV-46.

ortografice, este de subliniat faptul că cele mai multe substantive masculine în copia actului din 1404 termină la nominativ singular în **ъ**, în loc de **ь**, exact ca în actele moldovenești specificate mai sus<sup>311</sup>. Tot așa sînt **вѣкъмъ**, **вѣкъмомъ** și **вѣданіе** față de formele slave vechi: **вѣкъмъ**, **вѣкъмомъ** și ruso-ucraineană: **вѣданиѣ**.<sup>312</sup> La fel ortografia **Тодѣръ** — în loc de cea ruso-ucraineană: **Федоръ-Федоръ** prezintă în actele ucrainene încă din 1385 și în tot cursul primei jumătăți a sec. al XV-lea, cum ne informează colecția de documente ucrainene a lui Vladimir Rozov unde nu e cunoscută de fel ortografia **тодѣръ**<sup>313</sup> ne arată aceeași identitate a actului din 1404 cu actele moldovenești<sup>314</sup>.

Dintre particularitățile lingvistice este de semnalat, în primul rînd, prezența aproape în egală măsură a celor două straturi lingvistice: medio-bulgar și ruso-ucrainean, fenomen ce caracterizează actele moldovenești vechi fapt ce a fost subliniat, de pildă de A. A. Șahmatov în 1910<sup>315</sup>. Astfel, în primul din cele trei acte moldovenești — pomenite mai sus — cele mai apropiate de actul din 1404 — întîlnim ca elemente medio-bulgare de exemplu: **чрѣкъ**, **брѣлады**, **сѣродникоу** și **оутѣрженіа** — actul nu s-a păstrat decît în fragment — alături de elementele ruso-ucrainene: **чересъ**, **бѣладоу**, **осподаремъ**, **осподар** și **боудъ**; la fel în actul din 29 iunie 1400 avem ca fenomene medio-bulgare, de pildă: **болѣринъ**, **прѣжде**, **едно грѣтанъ** (și **крѣтанъ**), **праштѣрѣтоу**, **пжъ** (de 2 ori), **брѣли**, **хрѣловскоу**, **прѣчистыѣ** și **оутѣрженіе** alături de ruso-ucrainenele: **мастїю**, **бжїю**, **паномъ**, **оузритъ**, **чтѣчи**, **прашчюретоу** (de 2 ori) **ноперекъ** (de două ori), **междѣ**, **дѣба** (de patru ori) **ѣдетъ**, etc. Iar în actul din 4 august 1400, elementele medio-bulgare sînt de pildă: **болѣринъ**, **мѣ**, **прѣш[т]** **срѣтоу**, **чрѣны**, **болѣръ** (de două ori), **рѣтѣмпана**, **брѣли**, **хрѣловскоу**, **оутѣрженіе** față de exemplu de ruso-ucrainenele: **мастїю**, **бжїю**, **оушмъ**, **паномъ**, **оузритъ**, **чтѣчи**, **пѣтемъ**, **чересъ**, **поути**, **боудетъ**, etc. Dacă cercetăm, copia actului din 1404, aici constatăm, de pildă, următoarele elemente

<sup>311</sup> Vezi, în acest sens, **панъ**, **радѣкъ**, **вицашпанъ**, **жѣпана**, **тодѣръ**, **шандѣръ**, **нранчѣкъ**, **драбѣмнѣръ** **братъ** (de 2 ori), **данъ**, **поповъ**, **нанъ**, **драгъ**, **мищѣръ** (de 2 ori), **терѣкъ**, **тарѣкъ**. Sînt de adăugat apoi și: viitorul sg. III **смотритъ**, **сесъ** și indic. prezent. sg. III **падаетъ** în loc de: **смотритъ**, **сесъ** și **падаетъ**.

<sup>312</sup> Vezi, în acest sens: **хотаръ**, cît și: indic. pr. pers. III sg. **естъ**. G. pl. **ш. болѣръ**, G. sg. **ротѣмпана** și G. pl. **вѣкъхъ** în actul din 28 noembrie 1399; N. sg. în **александѣръ**, **геднъ**, **братъ**, **жоупанъ**, **богданъ**, **болѣринъ**, **нванъ**, **оурихъ** (de 2 ori), **хотаръ** (de 2 ori), cum și G. pl. **болѣръ**, D. pl.: **оушмъ**, **добрымъ** și **паномъ**, viitorul sg. II **оушашинтъ**, pron. m. N. sg. **тотъ**, etc.—în actul din 29 iunie 1400 și: N. sg. m. **александѣръ**, **гнъ**, **кратъ**, **жоупанъ**, **богданъ**, **болѣринъ**, **срнкъ**, **хотаръ**, cum și G. pl. m. **болѣръ**, D. pl. **оушмъ**, **добрымъ** și **паномъ**, viitorul sg. III **оушашинтъ**, pron. m. **ѣг. тотъ**, etc.—în actul din 4 august 1400.

<sup>313</sup> Vladimir Rozov, *Южно-русския грамоты*, sau *Украинськи Грамоти I* (vezi pentru aceste două ediții: Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-romină*, p. 28, nota 6), doc. de sub nr. 14, 15, 22, 27, 43, 45, 52, 60, 64, 81 etc.

<sup>314</sup> Exact așa: **Тодѣръ** apare chiar în actul lui Alexandru cel Bun din 4 august 1400, citat mai sus.

<sup>315</sup> Vezi, în acest sens, *Отчет о состоянии и деятельности имп. С. Петербургско-го Университета за 1909 г.*, p. 330, unde A. S. Șahmatov referă despre lucrarea lui Vladimir Iarošenko *Изследование малорусского языка молдавских актов XIV—XV вв.* изданных г. г. Уляницким и Калужняцким (vezi despre acest studiu Damian P. Bogdan, *Textele slavo-române în lumina cercetărilor rusești II—III* ce va apare în numerele proxime ale revistei *Analele Romino-Sovietice*, seria Istorie.



medio-bulgare: **дѣгополскон** (de 2 ori), **сѣпжнкы**, **сѣпжница** și **сѣпънца** **ѣдинѣ**, **ѣдно**. A. sing. им, indic. prez. I pl. **даемо**, aoristul sigmatic de tip nou (**нѣсох**) pers. III. pl. **сѣзидаше** și **дадоше** (de 3 ori), alături, de pildă, de următoarele elemente ruso-ucrainene: **посмотритѣ**; **сѣсь**, **ажѣ**, **сѣпжнкы**, **оу-пентру** **ѣѣ. сѣпжнкы**, prep. **ис**, **прижитком**, **ѣсдѣтъ**, **мѣстѣ**. Din lexic remarcăm, alături de ruso-ucraineanul **панѣ** și medio-bulgarul **жѣпанѣ**, iar în onomastică, alături de *Toder* — ce l-am menționat ca existent în actul din 1400 august 4<sup>316</sup>, sînt, de asemenea, românești: **костѣ** — actele ucrainene începînd cu anul 1359 nu cunosc decît formele **костѣ**<sup>317</sup> și **костѣко**, **костѣка**<sup>318</sup>, **шандѣрѣ** — cunoscut aceluiași act moldovenesc din 1400, august 4, — **данѣ**, **радѣль**, **нанѣ** și **дѣсмитѣс**, despre care menționează și N. S. Antoșin<sup>319</sup> — căci adăugăm noi — actele ucrainene nu cunosc decît forma **дѣмитѣс**<sup>320</sup>. Din punct de vedere diplomatic sînt de semnalat: **оурикѣ**, specific actelor moldovenești și necunoscut celor ucrainene cum și cronologia erei bizantine de la facerea lumii ce caracterizează actele moldovenești interne de la sfîrșitul veacului al XIV-lea — cele ucrainene avînd din acest punct de vedere ca specific începînd cu anul 1388 și pînă la 1404 inclusiv anul erei noastre<sup>321</sup>, de asemenea începutul formulei datei: **ѣѣ лѣт** este exact ca și în actele moldovenești specificate. Așadar, din cele prezentate mai sus, credem că se poate susține, alături de A. L. Petrov și G. Gerovski, că respectiva copie a actului din 1404 a fost scrisă de un român.

În aceeași ordine de idei — a edițiilor de documente slavo-romîne publicate de cercetătorii ruși — este de subliniat și contribuția adusă de învățații ruși și învățații străini care au scris în limba rusă în caracterizarea unora dintre edițiile de documente slavo-romîne publicate de romîni sau străini — nu însă de ruși.

Astfel, despre edițiile de documente slavo-romîne ale lui B. P. Hașdeu, lingvistul sovietic S. B. Bernștein scrie că „în edițiile sale, Hașdeu a făcut multe greșeli și n-a respectat cerințele cuvenite ce se pun în fața editorului actelor vechi. Este imposibil ca edițiile lui să se folosească în scopuri lingvistice. Ele pot fi folosite numai ca material în completare pentru caracterizarea toponimiei, onomasticii și împrumuturilor lexicale”<sup>322</sup>.

Despre documentele publicate de Gr. G. Tocilescu în *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, același învățat adaugă că documentele din secolele XV—XVII s-au publicat „foarte inexact”<sup>323</sup>.

Și tot S. B. Bernștein ne informează că volumul I din *Дакоромѣните и техната славянска писменост*, publicat de Dr. L. Miletić și

<sup>316</sup> Vezi mai sus, p. 283 nota 314.

<sup>317</sup> Vezi, în acest sens, VI. Rozov, op. cit., I, doc. de sub nr. 5 și 13.

<sup>318</sup> Vezi VI. Rozov, op. cit., I, nr. 6, 12, 13, 24, 28, 36, 38, 43 și 18.

<sup>319</sup> În op. cit., I, nr. 30.

<sup>320</sup> Vezi, în acest sens, VI. Rozov, op. cit., I, actele de sub nr. 45, 53, 56, 60 și 64.

<sup>321</sup> Vezi, în acest sens, VI. Rozov, op. cit., I, actele de sub nr. 19, 21, 24, 27, 28—33 și 35—38.

<sup>322</sup> S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 45.

<sup>323</sup> Ibidem, p. 44, nota 2.

D. D. Agura în 1893, „are multe greșeli grosolane, după cum au dovedit edițiile de mai târziu”<sup>324</sup>.

Despre volumul II din aceeași lucrare specificată, ce Dr. L. Miletić o va publica singur în 1896, A. I. Iațimirski arată că „textele sînt tipărite foarte inexact, cu datări inexacte” și că „nu știe de ce Bogdan<sup>325</sup> numește ediția Miletić bună, căci această ediție „e foarte proastă și foarte periculoasă de folosit”<sup>326</sup>. Același învățat adaugă că ediția în cauză „se dovedește a fi foarte imperfectă și rămîne ca un exemplu trist de cum nu trebuie publicate textele slave”<sup>327</sup>.

S. B. Bernștein, care a făcut o confruntare a ediției din 1896 a lui Miletić cu cea a lui I. Bogdan, privind aceleași documente scrie că „o confruntare scrupuloasă a celor două ediții dezvăluie în ediția Miletić un număr imens de greșeli, interpretări greșite ale textului și greșeli de tipar. Miletić deseori nu a înțeles conținutul documentelor, fapt pe care ni-l confirmă multe exemple”<sup>328</sup>.

Este însă de reținut faptul că cele 121 documente publicate de Miletić au fost copiate de regretatul filolog bulgar în răstimp de numai opt zile<sup>329</sup>, fapt ce explică în parte și lipsurile lucrării criticate<sup>330</sup>.

Ediția: *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, publicată ca volum I de I. Bogdan în 1905, este recenzată în 1907 de A. I. Iațimirski<sup>331</sup>, care scrie că lucrarea este o ediție pe deplin științifică și, „cu puține excepții, ediția Bogdan este atît de bună încît ea poate sluji ca model pentru atari ediții nu numai sud-slave, ci și ruse. Este regretabil numai că textele slave ale documentelor sînt tipărite fără title, accente, spirite și, în general, fără orice semne diacritice, fără despărțirea pe rînduri, etc.... căci pentru istoria accentului aceste texte sînt de neînlocuit și noi sîntem siguri că lingviștii nu vor fi satisfăcuți de ediția d-lui Bogdan. Despărțirea pe rînduri este importantă pentru că, datorită acestui fapt, pot fi restabilite unele scăpări ale scribilor, omisiuni involuntare și mai ales cuvinte lipsă din pricina deteriorării documentelor”<sup>332</sup>. Învățătul

<sup>324</sup> S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 27; vezi și cele scrise de noi în *Din paleografia slavo-romînă*, p. 3—4 și 7.

<sup>325</sup> E vorba de cele scrise de I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, p. XI.

<sup>326</sup> Vezi în acest sens *Журнал Министерства Народного Просвещения*, seria nouă, IX (1907), сар. критика и библиография, p. 121, vezi și Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-romînă*, p. 12.

<sup>327</sup> Vezi, în acest sens, *Русский филологический Вестник*, LVII (1907), nr. 1, p. 131—132 și Damian P. Bogdan, op. cit., p. 12.

<sup>328</sup> S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 34 și Damian P. Bogdan, op. cit., p. 12—13.

<sup>329</sup> Vezi, în acest sens, Damian P. Bogdan, O ediție de documente slavo-muntene din arhivele Sibiului și Brașovului a lui Sircu necunoscută la noi, p. 42.

<sup>330</sup> Un exemplar din această lucrare, colaționat de Ioan Bogdan se află în ms rom. 5247 din Biblioteca Academiei R.P.R., vezi Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan și manuscrisele lui din Biblioteca Academiei Romîne, p. 24.

<sup>331</sup> În revista și nr. citate mai sus, în nota 326, p. 436—454.

<sup>332</sup> Vezi p. 438—442 din revista citată mai sus în nota 326.

respectiv corectează apoi unele traduceri greșite și încheie spunînd că, în genere, traducerea e bună și aproape de original<sup>333</sup>.

Aceeași lucrare este caracterizată de S. B. Bernștein ca excelentă, însă I. Bogdan — adaugă S. B. Bernștein — nu redă semnele diacritice, în care este atît de bogat textul documentelor (title, accente, spirite)-El nu indică împărțirea pe rînduri în original. Toate acestea, desigur, limitează posibilitatea folosirii acestei excelente ediții pentru studiul foneticii în parte și a morfologiei — încheie același învățat sovietic<sup>334</sup>.

Despre documentele publicate în monografia privind mănăstirea Tismana — a lui Al. Ștefulescu — S. B. Bernștein scrie că documentele sînt editate foarte inexact<sup>335</sup>.

Din anul 1914 datează recenzia lui A. I. Iațimirski despre colecția Documentele lui Ștefan cel Mare, publicată de I. Bogdan<sup>336</sup>, iar din 1929 la aceeași lucrare, este recenzia lui O. Marcov<sup>337</sup>. În această din urmă recenzie, autorul ei, între altele, arată că ne aflăm în fața „unei adevărate ediții model de documente, cu care știința romînească pe drept se poate mîndri. Ea este primul pas spre realizarea necesității de mult simțite în editarea corpus-ului de documente slavo-romîne, necesitate ce au arătat-o, între alții, Jirecek, Miletič și însuși prof. Bogdan — nevoie ce nu de mult a fost iarăși subliniată de prof. Schmid în raportul lui de la congresul de la Varșovia al istoricilor. Este numai de dorit ca colecției de acte editată de prof. Bogdan să-i urmeze ulterioare ediții sistematice de documente slavo-romîne și ca ele să stea la aceeași înălțime la care stau *Documentele lui Ștefan cel Mare*”<sup>338</sup>. Recenzentul arată apoi că I. Bogdan, a confruntat textele publicate cu originalele dînd o deosebită atenție particularităților limbii și ortografiei, indicînd și eventualele greșeli ale edițiilor anterioare. Se arată în continuare că materialul adunat de I. Bogdan prezintă în sine un izvor nesecat de date; un interes însemnat prezintă ediția și pentru lingviști, aceasta cu atît mai mult cu cît documentele sînt editate de un slavist erudit. În încheiere, Markov scrie că indicii onomastici și toponimici, cum și vocabularele de cuvinte rusești și romînești „ușurează foarte mult folosirea materialului de mare preț adunat și publicat de învățatul editor”.

Ultimele referințe în privința edițiilor de documente slavo-romîne publicate de romîni le aflăm tot la S. B. Bernștein, care scrie că lucrarea *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Romînești cu Sibiul în secolii XV și XVI*, publicată de Silviu Dragomir în 1927 este deosebit de prețioasă<sup>339</sup>.

<sup>333</sup> Vezi p. 443 din revista citată mai înainte în nota 326.

<sup>334</sup> S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 46, 47, vezi și Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-romînă*, p. 13.

<sup>335</sup> S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 45—46.

<sup>336</sup> Recenzie publicată în *Русский филологический Вестник* LXIII (1914), care apoi a fost tradusă în romînește de preotul N. Popescu în *Amvonul*, XVIII (1915) p. 239—245.

<sup>337</sup> Recenzia e în *Slavia*, VII (1928—1929), p. 396—403.

<sup>338</sup> Recenzia cit., p. 397—398.

<sup>339</sup> S. B. Bernștein, op. cit., I, p. 48; vezi însă și cele scrise atît de O. Markov în *Slavia*, VIII, p. 825—829 cit și de noi în *Diplomatica slavo-romînă*, p. 15.

Este apoi de remarcat și planul unui corpus al documentelor slavo-române ce E. Kalujniațki îl expunea la cel de-al treilea congres al arheologilor ruși, ce s-a ținut la Kiev în august 1874, plan însă rămas nerealizabil. Astfel, Kalujniațki arată că s-a hotărît ca împreună cu prof. Șaronevici să adune într-o colecție toate documentele din arhivele Liovului și din afara lor, pe care apoi să le publice în ordine cronologică. În această colecție urma să intre, între altele: scrisorile și actele de judecăți ale mitropoliților Kievului, Moldovei și Țării Românești, scrisorile boierilor și slujbașilor Moldovei și ai Țării Românești în limba slavo-rusă, tratatele de comerț ale orașelor rusești cu domniile Moldovei și ai Țării Românești. Și Kalujniațki încheie cu susținerea că dacă împrejurările și timpul îi vor îngădui-o să-și extindă cercetările paleografice treptat și în bibliotecile și arhivele românești <sup>340</sup>.

### O bibliografie a edițiilor de documente

Însă învățații ruși nu s-au străduit numai în domeniul cataloagelor și edițiilor de documente slavo-române, ci unul dintre ei a mers cu rîvna sa și mai departe, dînd la iveală prima — și unica pînă acum — bibliografie a edițiilor de documente slavo-române și române. Această bibliografie, — despre care noi nu o dată am pomenit și în acest sens am ținut și o comunicare în decembrie 1944 la Institutul de cercetări arhivistice — a fost publicată în anul 1907 de A. I. Iațimirski sub titlul Библиографический указатель, în fruntea ediției de documente moldovenești ce o publică în pomenitul an <sup>341</sup>. Bibliografia Iațimirski cuprinde titlul fiecărei publicații de documente, cu aprecierea valorii acesteia. Astfel, se arată ce documente moldovenești cuprinde colecția: Акты, относящиеся к истории Западной России.

Se menționează ediția lui V. E. Aprilov Болгарския грамоты. Textul unui act din 1650, publicat de I. Bărbulescu în *O danie a lui Vasile Lupu minăstirii Lepavina din Croația* <sup>342</sup> este bine editat, textul fiind într-o copie tîrzie. Socotește minunată ediția lui I. Bogdan *Cinci documente istorice din arhiva curții imperiale de la Viena*. Aceași caracterizare și pentru celelalte ediții de documente publicate de I. Bogdan. Lucrarea lui T. Burada, *Documente inedite...* din *Revista pentru istorie, archeologie și filologie* este satisfăcătoare. Ediția lui F. I. Belous Несколько грамот este proastă și cu slabe explicații. Lucrarea lui I. I. Venelin, apărută în 1840, este una din edițiile prețioase și comparativ exacte, cu explicații de un real caracter, dar cu slabe excursiuni ling-

<sup>340</sup> E. I. Kalujniațki, Обзор славяно-русских памятников языка и письма, находящиеся в библиотеках и архивах львовских в Труды третьего археологического съезда в России бывшего в Киеве в августе 1874 года, том. II, Киев, 1878, приложения р. 275 și 280, nota 2.

<sup>341</sup> A. I. Iațimirski, Дарственные, жалованные, льготные и подтверждающие грамоты молдавских господарей XV в., в Древности. Труды славянской комиссии имп. Московского археологического общества, том. IV вып. I, Москва, 1907, р. 287—292.

<sup>342</sup> În *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, an. V., vol. IX, p. 84—126.

vistice — este însă nevoie de a fi reeditată, cu atât mai mult cu cât autorul ei n-a citit corecturile. Despre lucrarea lui I. Holovațki Памятники arată că însumează acte moldovenești retipărite din alte ediții. Arhimandritul sîrb Ducic a tipărit în *Glasnik* — revistă sirbească — vol. LXXII, un act moldovenesc din 1487 și unul din Țara Românească scris la 1687 — după o copie din 1777. Documente privitoare la istoria romînilor, culese de E. Hurmuzaki și în care E. Kalujniațki a reeditat documentele publicate de Ulianițki, sînt cele mai temeinice ediții care nu provoacă aproape nici o îndoială — scrie Iațimirski. Menționează apoi colecția Дополнения к историческим памятникам о России, tomul III din Записки Бессарабского статистического комитета unde cele 9 documente moldovenești sînt bine publicate. Notează că *Documente nouă în mare parte romînești relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul* sînt editate satisfăcător de N. Iorga, același autor publicînd *Relațiunile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul* și *Documente romînești din arhivele Bistriței*, unde se editează, mai ales, documente romînești. Despre *Documenta moldavskie i multanskie z archiwów miasta Lwowa* a lui E. Kalujniațki, Iațimirski scrie că e o ediție minunată. Lucrarea lui V. Kačianovski Неизданный грамоты este „o ediție foarte proastă, cu omisiuni și denaturări”. E. Kozak, în notele din *Die Inschriften aus der Bukovina*, I, publică fragmente din documente ce privesc mănăstiri și sate din Bucovina, însă textul actului publicat la p. 200—201 este prost editat. Menționează lucrarea lui A. K. Kociubinski Типа, din Записки Одесского общества истории и древностей specificînd datele de an ale documentelor ce se publică, la fel ale arhimandritului Leonid Историческое обозрение, Стара српска писма și Акты — aici actele sînt publicate întru totul exact și cu observațiuni reale și interesante. În *Cronica Romanului* a episcopului Melhisedec documentele sînt publicate cu caractere chirilice, neglijent, dar observațiunile sînt reale. Menționează ale aceluiași autor: *Notițe istorice și arheologice* și *Biblioteca d-lui Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni*. Documentele ce se publică în *Revista pentru istorie, archeologie și filologie* sînt editate pe deplin satisfăcător. Ediția Miletič și Agura Дакоромъните publica documente nu peste tot exact. Despre volumul II din aceeași lucrare — volum publicat singur de Miletič — observă că greșit atribuie un act lui Radu II, căci actul e din secolul al XV-lea, iar adresa царю Александру cuprinde numele unui funcționar vama cum a remarcat C. Jirecek în recenzia din vol. XIX al revistei *Archiv für Slavische Philologie*. Se arată că tot Miletič a publicat și un act al lui Dan II din 23 octombrie 1422. VI. Milkovič editează bine documente din sec. al XVI-lea și al XVII-lea privitoare la relațiile domnilor Moldovei cu Stavropighia din Liov, documente ce le publică în *Monumenta Confraternitatis Stavropigianae Leopoliensis*, ce apare la Liov în 1895—1898. Documente cu același caracter ca și cele publicate de VI. Milkovič sînt editate și în următoarele colecții: Временник Ставропигийский — un anuar și Юбилейное издание в память 300-летия основания Львовского Ставропигийского Братства, tomul I, Lvov 1886. Menționează documentele publicate de Murzakevici în Записки Одесского общества истории и древ-

ностен cît și actul lui Alexandru cel Bun, publicat de Nadejdin în aceeași revistă dar cu un prost facsimil. Pomenește articolul lui K. Nevostruev, Три хрисовулье; *Documente inedite privitoare la istoria Romînilor*, publicate de D. Onciul în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, documentele ce B. P. Hașdeu le publică în *Foița de istorie și literatură*, *Archiva istorică a Romîniei* și în *Columna lui Traian* — adăugînd că în ultimele două reviste sînt editate documente prețioase din secolele XIV—XVII în caractere chirilice, însă nu totdeauna exact. Menționează apoi și alte publicații ale lui Hașdeu, unde se publică documente. Сенатская записка și Полное собрание русских законов sînt lucrări în care se publică și documente moldovenești însă aceste lucrări au o valoare juridică, nu și științifică. Mențiunea unui document slavo-romîn arată că se află în următoarea lucrare a lui Porfirii Uspenski Первое путешествие в Афонские монастыри и скиты par tea II. V. Sreznevski in Сведения publică, întru totul exact, două acte moldovenești. Menționează apoi studiul lui D. Sturdza *Dare de seamă despre colecțiunea de documente istorice romine aflate la Wiesbaden*, cel al lui P. A. Sîrcu din *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, studiul aceuiași: Из переписки iar *Documente inedite privitoare la istoria Romînilor*, publicate de Gr. G. Tocilescu în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* sînt ediții nu totdeauna exacte. Se menționează și *Studii critice asupra cronicilor romîne* — de același autor. V. Ulianițki în Материалы editează foarte prost documente. Pomenește lucrările lui V. A. Urechia: *Notițe istorice despre slobozii și Biserica din cetatea Neamțu*, documentele publicate de I. Halippa, apoi cele date de Al. Ștefulescu în *Mănăstirea Tismana* — ediția a II-a din 1903, cît și în *Incercare asupra istoriei Tîrgu-Jiului*. Notează lucrarea lui P. Safarik, Pamatky — ediția a 2-a, cele ale lui F. A. Wickenhauser și Uricariu al lui Theodor Codrescu — unde traducерile romînești ale documentelor slave nu sînt totdeauna exacte.

În partea finală a indicelui bibliografic — cum își numește Iațimirski bibliografia — învățatul rus arată unde se află documente inedite, citînd în acest sens: *Revista istorică a arhivelor Romîniei, Relațiune asupra călătoriei în Galiția făcută în vara anului 1855* a lui I. Bianu, Краткое описание Шукинского музея в Москве unele documente aflate în sbornicul colecției V. I. Grigorovici din Muzeul Rumianțev, azi Biblioteca publică de stat V. I. Lenin din Moscova, colecția Lukasevici din aceeași bibliotecă, fotografiile expediției la Athos ale lui P. I. Sevastianov, apoi o listă scurtă de documente din Moldova și din Țara Romînească a dat Palauzov în cunoscuta sa carte despre țările romine, iar documente romînești interesante din punct de vedere lingvistic — scrie Iațimirski — s-au publicat în Акты русского на св. Афоне монастыря și în Кишиневския Эпархиальные Ведомости pe anii 1868 și 1869.

A. I. Iațimirski își încheie bibliografia prin următoarele cuvinte: „datele bibliografice date mai sus — pentru prima oară comunicate de noi și lipsind în arheografia romînă — arată cel mai bine ceea ce s-a făcut pînă acum și ceea ce urmează a se face“.



# ВЛАХО-БОЛГАРСКІЯ

ИЛИ

ДАКО-СЛАВИНСКИИ

## ГРАМАТЫ,

СОБРАННЫЯ И ОБЪЯСНЕННЫЯ

*Юріемъ Венелинымъ.*



---

С. ПЕТЕРБУРГЪ.

Въ типографіи Императорской Россійской  
Академіи.

1840.

*с. 291/31.*

Foaia de titlu a cărții lui Iuri Venelin: „Vlaho-Bolgarskiia ili dako-slavianskiia gramati“

БАР

# МАТЕРІАЛЫ

ДЛЯ ИСТОРИИ ВЗАИМНЫХЪ ОТНОШЕНІИ

РОССІИ, ПОЛЬШИ, МОЛДАВІИ, ВАЛАХІИ И ТУРЦІИ

ВЪ XIV — XVI ВВ.

СОБРАНЫИ

В. А. УЛЯНИЦКИМЪ.

МОСКВА.

1887.

*Foaia de titlu a cărții lui V. A. Ulianițki: „Materiale dlia istorii  
vzaimnih otnoșenii Rossii, Polši, Moldavii, Valahii i Turfii v XIV—XVI vv”*



ВАК

ПАМЯТИКИ ДРЕВНЕЙ ПИСЬМЕННОСТИ И ИСКУССТВА



СЛП

СЛОВА НАКАЗАТЕЛЬНЫЯ

ВОЕВОДЫ ВАЛАШСКАГО ІОАННА НѢГОЯ

КЪ СЫНУ ФЕОДОСІЮ.

П. А. Лавровъ.



С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

1904.

Foaia de titlu a cărții lui P. A. Lavrov  
„Slova nakazatelniia vovodi valașskago Ioanna Neagoia k sinu Feodosiiu”

[www.dacoromanica.ro](http://www.dacoromanica.ro)

BAR

ПАМЯТНИКИ ДРЕВНЕЙ ПИСЬМЕННОСТИ И ИСКУССТВА



СЛХП

ИЗЪ ИСТОРИИ  
СЛАВЯНСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ

ИЛИ

МОЛДАВИИ И ВАЛАХИИ

XV XVII вв.

Введеніе къ изученію славянской литературы у румынъ. Тыровскіе  
тексты молдавскаго происхожденія и замѣтки къ нимъ

СЪ М. АВТОГРАФИЧЕСКИМИ ПОДПИСАМИ

А. И. Яцимирскаго



1906

2146/930

Foaia de titlu a cărții lui A. I. Iațimirski: „Iz istorii slavianskoi  
pismennosti v Moldavii i Valahii XV—XVII vv”

[www.dacoromanica.ro](http://www.dacoromanica.ro)



B.A.R. II

ПАМЯТНИКИ ДРЕВНЕЙ ПИСЬМЕННОСТИ И ИСКУССТВА



СЛXIII

ИЗЪ ИСТОРИИ  
**СЛАВЯНСКОЙ ПРОПОВѢДИ**  
ВЪ МОЛДАВИИ

Неизвѣстныя произведенія Григорія Цамблая, подражанія ему и  
переводы монаха Гаврііла

съ авторизованными примѣчаніями

А. И. Яцимирскаго



1906

Cercetarea lui A. I. Iațimirski merge în ceea ce privește studiile și edițiile de documente slavo-române și române pînă în anul 1905 inclusiv. Din analiza bibliografiei date de învățatul rus se vede că acesta n-a cunoscut o serie de reviste, colecții și studii în care s-au publicat documente în extenso sau în rezumat, cum și ediții de documente publicate de romîni sau străini. Astfel, dintre reviste semnalăm: *Convorbiri literare*, *Noua revistă romînă*, *Revista romînă pentru științe și litere*, *Biserica ortodoxă romînă*, *Tinerimea romînă*, *Arhiva de la Iași*. Dintre colecții: *Magazin istoric pentru Dacia*, *Tezauru de monumente istorice*, cum și vol. XIX—XXV din *Uricariu* al lui Theodor Codrescu. Dintre studii: Episcop Melhisedec: *Cronica Hușilor*, unde în apendice se dau documente, C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și a Sucevei*, Gh. Ghibănescu, *Gramatica limbii slavone, traducere din rusește după Colossoff*, Iași, 1900, unde în anexă se publică citeva urice de la Ștefan cel Mare, idem: *Ștefan cel Mare, Studii și documente slavo-romîne*, Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*. Dintre ediții: Orest Popescu, *Cîteva documente moldovene*, I. Bogdan, *Documente și regește*, idem: *Un hrisov al lui Mircea cel Bătrîn din 10 iunie 1415*, idem: *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhiva Brașovului*, Gh. Ghibănescu, *Opt urice slavone de la Ștefan cel Mare*, E. Kozak, *Die älteste Urkunde des Klosters Putna*, St. Nicolaescu, *Documente slavo-romîne*, iar pentru rezumate după documente sînt: Brezoiaru, *Vechile instituțiuni ale Romîniei*, Gh. I. Ionescu-Sion, *Bucureștii pînă la 1500*, D. Onciul, *Originile Principatelor Romîne*, N. Iorga, *Studii și documente*, V și VII, I. Bogdan, *Originea voevodatului la Romîni*, idem *Despre cnejii romîni*. Este apoi și revista rusească Журнал Министерства Внутренних Дел pe luna august 1840, unde se publică cele nouă documente moldovenești, despre care am relatat.

Așadar, A. I. Iațimirski n-a avut la îndemînă o serie întreagă de reviste, colecții și studii, însă chiar așa cum se prezintă bibliografia învățatului rus, ea are marele merit că pune la dispoziția cercetătorilor indicațiuni concludente asupra unui șir întreg de publicații rusești ce însumează documente slavo-romîne. Bibliografia este apoi prima și pînă în vremurile noastre și unica în acest gen. Dar de-a dreptul surprinzător este faptul că deși lucrarea lui A. I. Iațimirski, unde s-a publicat bibliografia ce am analizat-o, apare în lista bibliografică a documentelor lui Ștefan cel Mare, publicate de I. Bogdan și în cele ale documentelor înainte și de la Ștefan cel Mare, publicate de M. Costăchescu, totuși, nici unul dintre acești doi cărturari n-au aprofundat indicele bibliografic al lui A. I. Iațimirski, căci documentele moldovenești publicate în august 1840 în Журнал министерства Внутренних Дел iar de aci reproduse în tomul III din Записки Бессарабского статистического комитета nu sînt cunoscute de pomeniții învățați romîni.



## În legătură cu unele manuscrise rusești din Biblioteca centrală a Universității din Iași

A. ANDRONIC

Printre manuscrisele recent intrate în Biblioteca centrală a Universității din Iași sînt și unele rusești provenind din fondurile Fundației „Melchisedec” și Episcopiei Romanului, precum și din donații particulare.

Anterior acestor achiziții, manuscrisele rusești din Biblioteca centrală erau puține la număr, reducîndu-se doar la cele provenite de la familia Hașdeu.

Referindu-ne la unele manuscrise de curînd intrate în Biblioteca ieșeană, nu putem trece ușor cu vederea peste cele anterioare, mai ales că unele din ele prezintă un mare interes pentru cercetătorii din străinătate.

Este vorba, în primul rînd, de manuscrisul vestitului cugetător

---

<sup>1</sup> Grigorie Savvici Skovoroda (1722—1794) s-a născut într-o familie de cazaci în satul Cernuha din gubernia Poltava. Între anii 1738—1741 învață la Academia din Kiev, o părăsește între timp și revine în 1744 pentru ca după șase ani s-o părăsească definitiv, nesatisfăcîndu-l spiritul scolastic al acestei Academii.

Pleacă apoi într-o călătorie în Ungaria, în cadrul unei misiuni diplomatice, călătorind astfel prin Austria și Germania. În 1753 se reîntoarce în patrie și se angajează ca profesor de poetică la seminarul teologic din Pereiaslav, de unde este dat afară din cauza ideilor sale. Între 1754—1759 este dascăl de familie, pentru ca între anii 1759—1769 să predea sintaxa, limba greacă și „regulele eticii” la colegiul din Harkov. Pentru atitudinea sa anticlericală și antifeudală, G. S. Skovoroda a fost dat afară din acest colegiu de trei ori.

Tinzînd să facă cunoscut poporului ideile sale, eludînd controlul cenzurei, Skovoroda devine un „filozof ambulant”. Perioada aceasta este cea mai fertilă din viața sa. La cele două lucrări anterioare: „Grădina cîntecelor dumnezeiești” (1757—1765) și „Narcis” (1766), vin să se adauge „Dialog asupra lumii antice” (1772), „Dialog între prieteni cu privire la lumea sufletească” (1773), „Povești harkoviene” (1774), „Alfavită sau abecedarul lumii” (1774), „Soția lui Lot” (1780) și altele. Perioadei 1772—1774, cînd scrie cele două dialoguri, îi aparține probabil și manuscrisul III—130 de la Biblioteca centrală din Iași, intitulat „Dialog pe tema: Cunoaște-te pe tine însuși”. Dialogul este susținut de Luca, prietenul și vecinul lui.

Ideile lui G. S. Skovoroda erau progresiste la acea epocă, filozoful ucrainean luptînd împotriva dogmatismului eclesiastic și a scolasticii medievale. Skovoroda afirma că natura reprezintă un șir infinit de „lumi”, care există de sine stătător și că omul, „microcosmosul”, reprezintă o parte organică și o continuare a „macrocosmosului”, adică a naturii luată în totalitatea ei. El este unul din primii filozofi din

ucraïnean Grigori Savvici Skovoroda<sup>1</sup>, intitulat: „Dialog pe tema: Cu-noaște-te pe tine însuși“<sup>2</sup>.

Acest manuscris, foarte important pentru istoria gândirii filozofice din Ucraina din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, a fost studiat chiar de Alexandru Hașdeu<sup>3</sup>, iar recent de cercetătorii sovietici<sup>4</sup>, Biblioteca din Iași trimițând fotocopii la Moscova.

Unii cercetători bulgari și sîrbi s-au interesat de manuscrisul „Viața arhimandritului mînăstirii Hîrjauca-Spiridon Filipovici de Sundeța“<sup>5</sup>, la fel provenit de la familia Hașdeu. Alt manuscris hașdeian, intitulat „Clipe de inspirație din tinerețea lui Alexandru Hașdeu“<sup>6</sup>, cuprinde sonete moldovenești și alte poezii dintre anii 1829—1843, avînd însă și scurte poeme în proză în limba franceză. Totuși, partea de manuscris în limba rusă este prețioasă și face obiectul unor cercetări întreprinse de specialiștii sovietici, care se interesează de întreaga activitate a lui Alexandru Hașdeu.

Un alt manuscris, parțial în limba rusă, intitulat „Diverse scrisori din Basarabia, aparținînd lui Tadeus fiul lui Ioan Hașdeu“<sup>7</sup>, vol. III, conține diverse poezii și bucăți în proză, reprezentînd creațiile literare ale membrilor familiei Hașdeu, printre care și poezii ale lui Alexandru Hașdeu, și nu putem decît regreta că s-a păstrat doar volumul al III-lea din această prețioasă culegere de scrisori.

Tot de la Alexandru Hașdeu ne-a rămas și lucrarea „Instrucția publică sub influența legislației împăratului Alexandru I“, avînd și un al doilea titlu: „Spiritul legislației împăratului Alexandru I“<sup>8</sup> și care repre-

Rusia și Ucraina care s-a adresat rațiunii omului. Очерки по истории философской и общественно-политической мысли народов СССР, sub redacția lui G. S. Vasețki și alții, vol. I, p. 179—182, M., 1955; *Marea Enciclopedie Sovietică*, vol. 39, p. 244—245; Краткий философский словарь, sub redacția lui M. Rozenfeld și P. Iudin, M., 1951, p. 465—468.

<sup>2</sup> Mss. III—130. Григория Саввича Сквороды, Разговоры о самопознании. Автограф. Format 16 × 21,5 cm, 3 foi liminare nenumerotate + 65 foi numerotate recent. Legătură veche. Provine din biblioteca lui Tadeus Hașdeu. Pe prima foaie: Разговор о том: знай себя! лица: Лука, его друг и сосед, Vezi pl. I și II.

<sup>3</sup> Alexandru Hașdeu, Problema timpului nostru, Invățătura lui Grigorie Savvici Skovoroda. Traducere din rusește de dr. N. Covali, prefață de Em. C. Grigoraș, București, 1938. În prefață, Em. C. Grigoraș arată că originalul în limba rusă a fost găsit printre hîrțile lui Bogdan Petriceicu Hașdeu. Studiul acesta asupra lui Skovoroda a fost pronunțat în 1842 ca discurs de sfîrșit de an la liceul din Vijnîța unde Alexandru Hașdeu era profesor de istorie și statistică. Em. C. Grigoraș crede că acest studiu a fost publicat de Alexandru Hașdeu în „Vestnik Evropei“. În realitate Alexandru Hașdeu încă din 1837 publicase în *Telescop* articolul intitulat „Grigorii Varsava Skovoroda“.

<sup>4</sup> Р. Н. Ророу, Значения Г. С. Сквороды в истории Украинской литературы, «Вести Академии Наук Украинской РСР» 1945, № 2—3.

<sup>5</sup> Mss. VI—17, Житие Архимандрита Гиржавского монастыря Спиридона Филиповича де Сундечича, format 24 × 34 cm, 28 foi. Datează de la începutul sec. al XIX-lea. Copist Tadeus Hașdeu.

<sup>6</sup> Mss. II—58. Минута вдохновения молодости Александра Гиждеву, — 1850 года августа в 30 день. Format 15,5 × 21,5 cm. Multe foi albe. Provine din biblioteca Hașdeu.

<sup>7</sup> Mss. V—29. Tadeusza Ianovego Syna Hyzdewa Rozne pisma w Besarabii. Tom. III, Nieco Poezyi tomowej oraz. Zawiera prozaiczne. Kawatke na polskim i rossyjskim ięzykah bez povzodnie zabrane. Format 21 × 31, 1 f. + 116 foi în limbile rusă și polonă, provine din biblioteca lui Tadeu Hașdeu.

<sup>8</sup> Mss. IV—33. Образование народа под влиянием законодательства императо-

zintă un studiu asupra învățămîntului din Rusia. Făcînd comparație și dînd cifre referitoare la evoluția învățămîntului din Rusia în timpul lui Petru I, Ecaterina a II-a, Alexandru I, Uașdeu ni se înfățișează ca un pasionat cercetător al culturii popoarelor. Lucrarea aceasta ar merita un studiu aprofundat și comparat, mai ales că literatura pedagogică rusă și sovietică a consacrat numeroase pagini problemei istoriei învățămîntului.

În afară de aceste manuscrise, numite convențional hașdeene, în Biblioteca centrală din Iași se mai găsesc încă două manuscrise parțial în limba rusă. Unul provine de la Biblioteca Facultății de Filologie a Universității din Iași și conține o gramatică a limbii grecești clasice, avînd textul explicativ în limba rusă<sup>9</sup>. Altul, reprezintă un miscellaneu din 1829, copiat de Ilie Gherghel în limbile romînă, franceză și rusă, conținînd și versuri în limba rusă din Alexandr Sergheevici Pușkin<sup>10</sup>. Acest manuscris, credem, constituie dovada faptului că marele poet rus era citit în Moldova și în original.

Achiziționarea fondurilor Fundației „Melchisedec” și a Episcopiei Romanului a mărit mult numărul manuscriselor în limba rusă aflate la Biblioteca centrală din Iași. Din fondul Episcopiei Romanului fac parte o serie de manuscrise autografe ale episcopului Melchisedec<sup>11</sup>. O serie de acte juridice<sup>12</sup>, unele referitoare la familiile Donici și Russo, un tratat

ра Александра I. În interior alt titlu: Дух законодательства императора Александра I. Format 21×25 cm, 83 foi. Neterminat și cu numeroase foi nescrise. Provine din biblioteca familiei Hașdeu. Tabloul cu unele cifre comparative vezi în pl. III.

<sup>9</sup> Mss. III—171 (*Gramatica limbii grecești clasice*. Morfologia și sintaxa). Datează probabil din sec. al XVIII-lea și se presupune a fi fost scris în Rusia. Format 22×16,5 cm. Hîrtia albă. Textul explicativ în limba rusă. Scrierea imită tiparul. Stare defectuoasă.

<sup>10</sup> Mss. III—36. (*Poezii, cugetări, însemnări*). Datează din 1829. Format 16×22 cm. Două foi + 214 pagini, scrise în limbile romînă, franceză și rusă.

<sup>11</sup> Mss. VI—117. О просвещении древних евреев 1841. Format 35,5×23 cm, 42 file. Mss. VI—112. Miscellaneu, format 36,5×23 cm, 83 file, conține în limba rusă «Частицы поставленные впереди коня». Particulele puse înaintea rădăcinii); Mss. VI—134. Conține o listă de cărți trimisă diverselor biblioteci din Rusia. Tot aici și conceptul scrisorilor lui Melchisedec adresate rectorilor Academiei Teologice din Petersburg și Kiev.

<sup>12</sup> Mss. VI—159. Решение Хотărѣя Tribunallui civil din Basarabia în legătură cu dreptul de posesie a lui Teodor Donici asupra moșiei deținute de familia Russo. Format 35,5×22 cm, 16 file, scriere cu litere vechi rusești, 6 februarie 1859; Mss. VI—160. В Правительствующий Сенат. Cererea lui Andrei Donici adresată Senatului imperial în privința averii rămasă de la Serdarul Grigoraș Leca. Format 35,5×22 cm 14 file, 7 aprilie 1859; Mss. VI—160 bis. Просителдворянин Александр Константинович сын Руссо Cererea lui Alexandru Russo referitoare la moșii. Format 35,5×22 cm. 10 file, 7 oct. 1859; Mss. VI—161. Мнение Andrei Donici își expune părerea în privința moștenirii rămase de la serdarul Grigoraș Leca. Format 35,5×22 cm; VI—162. М. Г. Вин. Павлович. Conține o scrisoare a posesorilor moșiei Țigănești trimisă la Petersburg referitoare la conflictul cu răzeșii moșiei Cobilca. Format 35,5×22, 6 file, prima jumătate a sec. XIX; Mss. VI—171. Дело по спору дворянина Ивана Руссо с дворянином Адольфом Комаром за нарушение контракта посессии вотчины Макарьевки. Dosar referitor la litigiul dintre nobilul Ioan Russo și Adolf Komar în privința încălcării contractului posesiei moșiei Makarevka). Format 38×23, 1 filă titlu nenumărată + 197 f. numerotate. 25 mai 1838.

de științe militare <sup>13</sup> și un curs de istorie universală <sup>14</sup>, provin din donații particulare. Asupra acestor manuscrise nu vom insista. În schimb din fondul Fundației „Melchisedec” au intrat în Biblioteca centrală din Iași un număr de 11 caiete, unele legate, cuprinzând cursuri universitare audiate de studentul moldovean Ion Mandinescu la Universitatea din Petersburg între anii 1853—1857 <sup>15</sup>.

Asupra acestor manuscrise se oprește atenția noastră spre a sublinia, o dată în plus, continuitatea relațiilor culturale româno-ruse.

\*  
\*  
\*

Datele biografice referitoare la Ion Mandinescu pe care le aflăm în notița lui Em. Leonescu, ce însoțește cele două ediții ale lucrării lui I. Mandinescu „Elemente de Istorie Universală” <sup>16</sup>, se completează într-o mare măsură cu unele informații noi pe care ni le furnizează manuscrisele sale.

Biografia lui Ion Mandinescu este modestă ca și întreaga sa activitate de scurtă durată. Născut la Iași în 1833, studiază la Seminarul din Socola între anii 1846—1852, de când datează, probabil, și acele manuscrise școlare <sup>17</sup> care reprezintă cursuri școlare conținând printre altele o istorie a evului mediu, o serie de biografii ale oamenilor celebri, dându-ne posibilitatea să întrevădem înclinația către studiul istoriei, materie care îl va atrage pe Ion Mandinescu în așa măsură încât după studii speciale în vederea pregătirii în domeniul administrației publice, el nu se va opri de a nu îmbrățișa cu pasiune cariera de profesor de istorie.

Terminând cu succes Seminarul, Ion Mandinescu, în urma recomandării ca bursier la studii în străinătate, pleacă în toamna anului 1852 la Petersburg pentru a studia științele economice și camerale. Timp de 4 ani studiază la Universitatea din Petersburg, frecventînd regulat cursurile și luînd note zilnice la prelegerile profesorilor de la Facultatea de drept în

<sup>13</sup> Mss. III—169. Краткие записки из Военных Наук, извлеченныя лучших и новейших сочинений воспитанников горного кадетского корпуса. Тетрадь 1-я. Артилерия, 1820-го года. Un caiet cuprinzînd un curs compilat de artilerie. Format 23×18 cm. Hirtie albă. Scriere cursivă. Nu se arată autorul, locul, ci numai anul.

<sup>14</sup> Mss. V—51. Лекции по всеобщей истории. Pe p. 1 se menționează „Secțiunea III-a. Epoca luptei lumii creștine cu mahomedanismul pentru Palestina începînd cu cruciadele și pînă la căderea puterii papale. 1095—1305”. Este deci un curs de istorie medievală. Format 29,3 × 22,3 cm. Curs litografiat. Probabil de la mijlocul sec. al XIX-lea.

<sup>15</sup> Mss. III—131, 132, 132, 133, 134, 136; IV—32, VI—78, 79, 80 și 204.

<sup>16</sup> Ed. I, Iași 1870—1872. Publicată de Em. Leonescu. Vol. III „Istoria modernă” poartă mențiunea că s-a tipărit cu ajutorul *Societății pentru învățatură poporului român*. În arhiva Societății se păstrează dosarele referitoare la tipărirea unor cărți didactice, printre care și cel privitor la publicarea cărții profesorului Ion Mandinescu (Arhivele Statului Iași, Tr. 1887; cf. *Indrumător în Arhivele Statului din Iași* II, Buc., 1956, p. 96). Ediția II-a s-a tipărit la Piatra în 1874—76 și a fost adnotată tot de Em. Leonescu.

<sup>17</sup> Mss. III—66. Miscellaneu. Format 17×21,5 cm. Hirtie albastră, multe foi nenumerate. Scriere cîrlică din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Conține cursurile școlare ale lui Ion Mandinescu, semnat pe prima pagină.

cadru careia funcționa secția științelor camerale. În 1857 se înapoiază în țară și în loc să ocupe un post în administrația publică, acceptă să fie numit profesor la Seminarul din Socola. Prin activitatea sa didactică se impune curînd, fiind stimat și iubit de elevi și colegi. Fostii săi colegi de universitate, deveniți funcționari superiori, în Ministerul de Externe al Rusiei, îl vizitau ori de cîte ori treceau prin Iași. În 1860, după ce predase matematica și filozofia, Ion Mandinescu a fost numit profesor de istorie universală și eclesiastică la cursul superior din Seminarul Socola, conform legii de reorganizare a seminariilor<sup>18</sup>.

Cu un an înainte, cînd se punea problema pregătirii unor funcționari calificați în vederea reorganizării administrației publice și cînd Ion Ionescu de la Brad a fost suspendat din funcția de profesor de economie politică la cursurile ce se țineau la școala de la Trei Ierarhi, Ion Mandinescu a fost chemat să-l înlocuiască pe Ion Ionescu și să țină lecții de economie politică<sup>19</sup>. După cum arată Em. Leonescu, Ion Mandinescu a combătut în cursul său de economie politică primele încercări ale inaugurării sistemului de împrumuturi naționale.

În lucrarea „Elemente de Istorie Universală” Ion Mandinescu se dovedește un bun pedagog și un profesor consecvent principiilor școlare ale vremii. El dă un tratat de istorie în adevăratul înțeles al cuvîntului, prelucrînd ceea ce studiasă.

Credem că nu este lipsit de interes să arătăm că unele din manuscrisele aflate la Biblioteca centrală din Iași reprezintă manuscrise autografe ale lui Ion Mandinescu, fiind cursuri audiate la profesori renumiți cum au fost frații Kutorga, Stasiulevici, Andreevski, Skoblikov, Krasovski și alții care au făcut cînte vestitei universități din Petersburg.

Cercetarea acestor manuscrise ar trebui deci, pe de o parte să ne dezvăluie ambianța de studii și atmosfera academică în care a trăit Ion Mandinescu între anii 1853—1857, iar pe de altă parte să permită precizări în legătura cu aportul lui Ion Mandinescu în cultura noastră sub influența celor studiate în Rusia.

Spre regretul nostru, acest ultim aspect al problemei nu se poate trata deoarece Ion Mandinescu și-a sacrificat talentul și cunoștințele sale, desigur vaste și temeinice, carierei de profesor secundar și noi nu cunoaștem altă activitate în domeniul economic-administrativ pentru care se formase, decît acele lecții de economie politică pe care le-a ținut în 1859, aceasta și din cauză că moartea l-a răpus de tînr în vîrstă de 35 ani (5 mai 1868).

În această situație nu ne rămîne decît să încercăm a reînvia cadrul universitar al epocii cînd studentul moldovean Ion Mandinescu își nota la Petersburg, cu atîta conștiinciozitate, prelegerile la o serie de materii vaste și grele.

\*  
\*      \*

<sup>18</sup> Ion Mandinescu, *Elemente de istorie universală*, ed. II, adnotată de Em. Leonescu, vol. I, p. VI.

<sup>19</sup> Victor Slăvescu, Ion Ionescu de la Brad, profesor de economie politică, octombrie 1859, Buc., 1942. Pentru ținerea acestui curs, Ion Ionescu de la Brad a tradus cartea lui Iosephe Garniér, *Elemente de Finanțe*, Iași 1860.

Încă din 1841, Universitatea din Petersburg pășise la organizarea științelor camerale în cadrul Facultății de drept, spre a răspunde necesităților crescînde ale vastului imperiu în domeniul economic unde se cereau cadre pregătite din punct de vedere economic și administrativ.

Sub termenul de științe camerale se înțelegea în sec. al XIX-lea totalitatea cunoștințelor necesare pentru buna administrare a așa-numitelor „averi camerale“, adică a averilor statului, *Cameralia* sau *Kameralwissenschaft* apărînd deci din nevoia de a avea persoane calificate pentru o bună administrare a domeniilor statului. Obiectul științelor camerale consta din studiul obținerii veniturilor din domeniile statului și îmbrățișa ramurile economică și administrativă. Iată de ce secția de științe camerale din cadrul Facultății de drept cuprindea discipline grupate pe trei ramuri: juridice, istorico-literare și tehnico-agronomice, predîndu-se următoarele materii: dreptul de stat, instituțiile de stat, dreptul polițienesc, economia politică, statistica, istoria universală, științele naturale, tehnologia, agromonia, istoria Rusiei, limba rusă și o limbă străină. În felul acesta cei care studiau la secția de științe camerale erau obligați să studieze de fapt obiecte care aparțineau facultăților de drept, litere și științe. Nu este de mirare deci că întors în țară, Ion Mandinescu a putut predă un timp oarecare matematică și filozofia.

Dacă urmărim titlurile caietelor rămase de la Ion Mandinescu, atunci avem aproape aceeași listă ca și cea de mai sus, ceea ce înseamnă că la data cînd frecventa secția de științe camerale structura ei era aceeași ca și în 1842/43 cînd luase ființă. Astfel caietele lui Ion Mandinescu conțin următoarele cursuri: drept polițienesc, economie politică, statistică, istorie antică, medievală și modernă, tehnologie, agromonie, economie rurală, științe naturale, arhitectură. Acestea sînt numai o parte din cursurile audiate și pe fiecare caiet Ion Mandinescu a avut grijă să pună titlul cursului, data cînd a audiat cursul, propria-i semnătură în rusește sau în romînește<sup>20</sup>, iar uneori și numele profesorului. Din cele 11 caiete care au rămas de la Ion Mandinescu, 3 nu sînt manuscrise autografe ale lui Ion Mandinescu, fiind, probabil, caiete cumpărate de acesta. Astfel sînt cursul de agricultură, datînd din 1848 și refolosit de Ion Mandinescu, cursul de economie politică în care studentul moldovean a făcut unele însemnări cu creionul, în special, pentru terminologia în limba franceză, în fine, cursul litografiat de istoria Romei.

Identificarea unor profesori pe care i-a audiat studentul Ion Mandinescu ne-a fost ușurată de indicațiile de pe foaia de titlu a unor caiete, stabilîndu-se că a audiat cursurile lui S. S. Kutorga, M. S. Kutorga, I. E. Andreevski, M. M. Stasiulevici, A. K. Krasovski. Dar această listă s-a putut completa cu alte nume descifrate din însemnările din Mss. III-136, fila 12v și Mss. III-131, ultimul conținînd următoarea însemnare importantă, deoarece pe baza ei s-au putut verifica unele descifrări anterioare:

<sup>20</sup> Vezi pl. IV, VI și VIII, și pl. VI.



„Marți 24 — Skoblikov, Luni 30 — Kutorga — 5 zile; Marți 8 — Andreevski — 7 zile; Sîmbătă 12 — Gorelov — 3 zile; Miercuri 16 — Krasovski — 2 zile; Sîmbătă 19 — Usov — 2 zile; Marți 22 — Telinski (?) — 2 zile; Sîmbătă 26 — Raikovski — 3 zile“<sup>21</sup>. Totodată însemnările din Mss. III-136, fila 12, ne dau lista de materii și anume: dreptul de stat, instituțiile de stat, agronomia, tehnologia, dreptul financiar, economia politică, statistica, dreptul politic, dreptul penal, literatura și psihologia, literatura rusă, limba rusă, teologia, legile civile, arhitectura, istoria universală și limba franceză.

Numele menționate pe foaia de titlu a caietelor lui Mandinescu, ca și cele din diversele însemnări ne-au permis să constatăm, în urma identificărilor făcute, că studentul moldovean a avut prilejul să frecventeze cursurile unor profesori de mare prestigiu la acea vreme, oameni cu renume în lumea universitară din Rusia. La data înscrierii sale ca student la Universitatea din Petersburg o serie de profesori erau deja consacrați, iar alții își începeau cariera.

Dintre profesorii consacrați primul loc îl ocupă vestiții frați Kutorga, numiți Kutorga I și Kutorga II. Ce materii au predat acești profesori?

Stepan Simionovici Kutorga (1805—1861), cel mai în vîrstă dintre frați, numit și Kutorga I, este un vestit naturalist și la început adversar al teoriei evoluționiste, fiind profesor la Universitatea din Petersburg încă din 1837. Cursul de științe naturale predat de Kutorga I a fost audiat de Ion Mandinescu în 1853/54<sup>22</sup>, deci îndată după sosirea sa la studii.

Totuși, Ion Mandinescu n-a avut prilejul să cunoască ecoul pe care l-a produs în Rusia teoria lui Darwin deoarece abia în 1860 S. S. Kutorga a cutezat să expună de pe catedră pentru prima dată în Rusia teoria lui Darwin. Îndrăzneala cutezătoare a acestui profesor era dublată de o claritate de expunere, ceea ce l-a determinat pe Timireazev să afirme că studenții ruși au auzit pentru prima dată de la Kutorga expunerea cea mai clară și mai obiectivă asupra teoriei lui Darwin, imediat după elaborarea ei<sup>23</sup>.

Mihail Simionovici Kutorga (1809—1886), numit și Kutorga II, după studii făcute la Petersburg și la Dorpat (Tartu) a fost numit profesor de istorie universală, și a predat această materie la Universitatea din Petersburg pînă la 1869 cînd a trecut la Universitatea din Moscova unde a funcționat pînă la 1874. Ion Mandinescu a audiat la Kutorga II cursul de

<sup>21</sup> Mss. III—131. Вторник 24 — Скобликов: Понедельник 30—Куторга — 5 дней; Вторник 8 — Андреевский — 7; Суббота 12 — Горелов — 3; Середа — 16 — Красовский — 3; Вторник 22 — Ценьговский (Целинский?) — 2; Суббота 26 — Райковский — 2 дня. Vezi pl. IV.

<sup>22</sup> Mss. VI—78. Система животного царства. Безпозвоночные животные. Лекции Пр. Куторги 1-го 1853 года ноября 9-го дня. Format 23×36 cm. Hirtie albă. Scriere cursivă. Vezi pl. V.

<sup>23</sup> P. Puzirkovski, Краткий очерк жизни и трудов профессора С. С. Куторги. — «Записки С. Петербургского Минералогического общества», 2 серия, 1867, ч. 2; V. V. Grigoriev, Императорский С. П. Университет в течение первых пятидесяти лет его существования. SPb., 1870; Б. С. Э., т. 24 стр. 144

istorie universală, epoca modernă<sup>24</sup>. Acest lucru ne permite să afirmăm că M. S. Kutorga n-a ținut numai cursul de istorie antică, ci că în cadrul acestei catedre de istorie universală a avut prilejul să țină lecții și din alte epoci, în speță epoca modernă. M. S. Kutorga devenise un mare specialist în istoria antică cu deosebire în istoria Greciei, dar lucrul acesta nu l-a împiedicat să țină și un interesant curs de istorie modernă în care să arate chiar în introducere că epoca modernă din istoria universală începe cu Reforma. În introducerea respectivă din cursul de istorie modernă Kutorga ridică problema periodizării generale a istoriei, iar influențat de cunoștințele sale asupra lumii antice, vorbește de sinteza produsă în Europa când elementele romano-germane formînd occidentul și greco-slave formînd orientul, împreună cu elementele scandinave creează premisele unei noi lumi care coincide cu sfîrșitul evului mediu și începutul epocii moderne.

Pentru M. S. Kutorga momentul important prin care lumea modernă se deosebește de epoca anterioară îl constituie începutul relațiilor dintre state prin crearea reprezentanților permanenți realizîndu-se în felul acesta apropierea dintre guvernele statelor europene. La data cînd ținea acest curs de istorie, evenimentele internaționale îi ofereau lui M. S. Kutorga multiple argumente în ceea ce privește rolul activ al diversilor reprezentanți diplomatici, fiind vorba de Convenția de la Paris. Din cursul de istorie modernă apar ca importante capitolele privind căderea feudalismului și introducerea conducerii unice și centralizate, iar atenția principală a autorului fiind îndreptată asupra Renașterii și Reformei. Și aici autorul face o periodizare tratînd perioada religioasă a Reformei pînă la războiul de 30 de ani, perioada politică terminată cu moartea lui Ludovic al XIV-lea, secolul al XVIII-lea pînă la Revoluția franceză și în fine Revoluția franceză.

Am insistat mai mult asupra cursului de istorie universală epoca modernă ținut de M. S. Kutorga la Universitatea din Petersburg, deoarece apariția acestui profesor la catedră coincide cu schimbarea profundă ce s-a produs în Rusia în domeniul studiului istoriei universale.

M. S. Kutorga, contemporan cu T. N. Granovski, care a predat la Moscova și M. M. Lunin, care a predat la Harkov<sup>25</sup>, a pus împreună cu aceștia bazele studiului istoriei universale din Rusia, ridicînd la un înalt prestigiu activitatea didactico-științifică din acest domeniu. Deși, unii cercetători îl consideră pe M. S. Kutorga ca un adept al lui Niebuhr uită ca profesorul de la Petersburg nu este un sceplic care să nege valabilitatea

<sup>24</sup> Mss. III—131. Новая всеобщая история. Лекции И. Куторги. Format 18×22 cm. Conține 5 caiete. În caietul nr. 2, de fapt al 5-lea, și ultimul, citim pe foaia de titlu: «...Всеобщая история новая. Лекции И. Куторги 2-го. Вежи și pl. IV. Fiecare caiet are o foaie de titlu unde alături de titulatura cursului se notează anul și ziua. Pe foaia de titlu a caietului nr. 3, de fapt, nr. 4 în ordinea sa normală, pe lângă data de 10 februarie 1856 și iscălitura în rusește a lui Ion Mandinescu se găsesc însemnări de zi, probabil zi de examen, cu indicarea unor nume de profesori, printre care descifrăm: Kutorga, Andreevski, Krasovski, Usov. Aceste însemnări sînt prețioase, deoarece completează lista profesorilor lui Ion Mandinescu.

<sup>25</sup> Очерки истории исторических наук в СССР под редакцией М. Х. Тихомирова, М. А. Алпатова, А. Л. Сидорова, Vol. 1, М., 1953, p. 417.

tradiției antice așa cum făcea vestitul cercetător german. De aceea nu este întâmplătoare nici tema unei cercetări speciale a lui M. S. Kutorga „Despre autenticitatea istoriei antice grecești“, în care autorul supune unei analize critice scepticismul din știința istorică inaugurat de Vico <sup>26</sup>.

Mai mult decât atât, M. S. Kutorga este primul istoric rus care a încercat să prezinte situația producătorilor de bunuri materiale, a robilor și libertților din antichitate. Iar monografia sa „Situația socială a robilor și libertților din republica ateniană“ nu și-a pierdut importanța constituind o lucrare de erudiție.

După toate probabilitățile, Ion Mandinescu l-a avut pe M. S. Kutorga profesor și la istoria antică. Această presupunere se bazează pe unele însemnări descifrate în caietul litografiat cuprinzând istoria Romei <sup>27</sup>. Acest curs, lipsindu-i foaia de titlu, nu are vreo mențiune referitoare la autorul cursului. Totuși o însemnare de pe coperta cursului aruncă o oarecare lumină în această presupunere, deoarece ea glăsuiește așa: „Istoria este știința care aduce folos și mulțămire fiecărui cetățean“. Credem că aceste cuvinte nu puteau fi rostite decât de profesorul M. S. Kutorga care se manifesta ca un dușman al iobăgiei și al autocratismului. Tocmai în cursul său de istorie universală epoca antică, el avea prilejul, referindu-se la situația robilor din antichitate, să facă analogii cu situația țăranilor din Rusia. Iată de ce istoria este o știință care aduce folos, iar cel care cunoaște bine istoria va avea satisfacție în sensul că va fi orientat asupra sarcinilor ce-i revin în societate. Kutorga era unul din cei care nu considera monarhia drept un principiu diriguitor în istorie așa cum ne-o dovedește tema specială „Deosebirea dintre istoria popoarelor și istoria statelor“ <sup>28</sup>, dezvoltată într-un curs ținut în anul 1864/65. În plus, realitatea din Rusia de după războiul Crimeii trebuia să ofere fiecărui cetățean prilejul de a extrage învățăminte din istoria trăită și de aceea istoria nu putea fi decât o știință care aduce folos, deoarece îmbogățește, prin experiența popoarelor, propriile noastre cunoștințe.

Alături de T. N. Granovski, D. L. Criukov, M. M. Lunin, M. S. Kutorga luptă activ pentru libertatea de gândire, considerând acest principiu ca fiind fundamental pentru dezvoltarea științei. Iată în ce mediu intelectual, de gândire și luptă progresistă, și-a făcut studiile tânărul moldovean Ion Mandinescu și era normal ca domeniul istoriei să devină o preocu-

<sup>26</sup> Очерки истории исторического наук в СССР под редакцией М. Н. Тиномирова А. Л. Сидорова, т. 1, Москва, 1953,

<sup>27</sup> Mss. IV—32. Римская история. Probabil 1855. Format 24×22,5 cm. 392 p. Curs universitar litografiat. Din însemnările de pe partea interioară a copertei, rezultă că acest curs a fost criticat de Kastorski. Mihail Ivanovici Kastorski (1809—1866) a fost profesor adjunct de istorie universală și o perioadă de timp a deținut și, catedra de limbi slave. Deși a făcut studii la Berlin și Praga, M. I. Kastorski n-a avut influență asupra studenților sai. Era normal ca acest curs de istoria Romei, probabil ținut de M. S. Kutorga, să nu fi fost pe placul lui Kastorski și un contemporan să fi însemnat laconic: „criticat de Kastorski“.

<sup>28</sup> Очерки истории исторических наук в СССР. Volumul I, p. 474 și nota 1 unde se face referire la arhiva Academiei de Științe a U.R.S.S., fondul 216, opusul 3, f. 1154. Semnalând istoricilor sovietici cursul de istorie universală, epoca modernă, descoperit de noi printre notițele lui Mandinescu, credem că aducem o contribuție în ceea ce privește activitatea didactică a lui M. S. Kutorga.

pare esențială pentru dînsul, și o dată întors în țară să îmbrățișeze cariera de profesor de istorie, și nu pe cea de funcționar în administrația statului, pentru care fusese trimis la studii speciale în străinătate.

Preocupările sale în domeniul istoriei au fost probabil încurajate și de prezența altor profesori de istorie cu renume, care la acea epocă se aflau la Universitatea din Petersburg.

Intr-adevăr, primul din această categorie este Mihail Matfeevici Stasiulevici (1826—1911), fost elev al lui Kutorga II, medievist și bizantinolog foarte apreciat, care a predat istoria evului mediu pînă în 1861, după care dată s-a retras din învățămînt, ocupînd diverse posturi administrative și desfășurînd o vastă activitate obștească și publicistică.

Reprezentant al liberalismului burghez și adept al constituționalismului de tip englez, M. M. Stasiulevici a devenit cunoscut mai ales prin activitatea sa de redactor și editor al revistei „Vestnik Evropi“, în fruntea careia s-a aflat peste 40 de ani (1866—1908).

M. M. Stasiulevici a predat istoria evului mediu, între anii 1852—1856, întîi ca docent și apoi ca profesor adjunct. Ion Mandinescu a audiat cursul de „Istoria evului mediu“<sup>29</sup> ținut în anul 1854/55. M. M. Stasiulevici își începe cursul cu o introducere în care face o periodizare a istoriei, explică importanța ce se acordă împărțirii istoriei în trei părți și scoate în evidență rolul acelor istorici care au contribuit la crearea noii concepții asupra evului mediu universal. În această ordine de idei primul loc îl ocupă Augustin Thierry, cu ale sale „Lettres sur l'histoire de France“, și apoi Guizot, pe care-l consideră extrem de obiectiv în lucrările acestuia asupra evului mediu.

Pentru a facilita înțelegerea cursului M. M. Stasiulevici face o caracterizare succintă fiecăruia din cele zece secole (sec. V—XV), care fac obiectul cursului său. Criteriul cronologic adoptat în expunerea didactică care urmează pe cinci perioade, adică respectiv sec. V—VI, VII—VIII, IX—X—XI, XII—XIII, XIV—XV, a permis împărțirea cursului său în așa fel încît expunerea sa fie clară și sa-și atingă scopul din punct de vedere metodic. Primele două perioade, sec. V—VIII inclusiv, sînt expuse fără vreo altă subdiviziune. În schimb perioadele 3—4 au următoarele subdiviziuni: a) lumea anglo-franceză, b) lumea mauro-spaniolă și c) lumea germano-italiană. În fine, perioada a 5-a are și ea trei subdiviziuni: a) lumea anglo-franceză, b) lumea germano-italiană și c) istoria orientului.

Ca profesor M. M. Stasiulevici a căutat să prezinte studenților lecții în care toate noțiunile să fie clare și interpretarea evenimentelor să fie pe înțelesul lor, în plus, fiind dotat cu talent literar, prelegerile lui au fost ascultate cu deosebit interes. În anii cînd Ion Mandinescu se afla la Petersburg, M. M. Stasiulevici publică importante lucrări din care reținem „St.

<sup>29</sup> Mss. VI—80. История средних веков. Лекции Пр. Стасюлевича. Format 23×36 cm. Cuprinde 5 caiete cu 125 file numerotate recent. Pe foaia de titlu a caietului nr. 4 (f. 71) citim: „Istoria evului mediu. Lecțiile prof. Stasiulevici. 20 ianuarie 1855. I. Mandinescu“. Caietele conțin un curs copiat probabil de pe alte caiete deoarece nu se arată data cînd s-au ținut prelegerile, așa cum a procedat Ion Mandinescu cu alte cursuri. Abia în ultimul caiet (nr. 5) găsim notate ultimele prelegeri (66—73), dintre care lecția 70 a fost audiată la 16 martie, iar la 23 martie, cu prelegerea 73, se încheie cursul.

Bernard de Clairvaux" (1853), „Asediul și cucerirea Bizanțului de către Turci" (1856). Mai târziu el a tipărit o istorie a filozofiei și cele trei volume consacrate istoriei evului mediu așa cum se oglindește această perioadă în scrierile epocii. Dar în afară de aceasta, M. M. Stasiulevici rămîne în istoriografia rusă ca o figură importantă pentru perioada de sfîrșit a sec. al XIX-lea prin polemica dusă cu adepții lui T. N. Granovski ceea ce a făcut să se nască legenda cum că în istoriografia rusă ar fi existat două școli, cea de la Moscova, reprezentată prin Granovski și adepții lui, și cea de la Petersburg cu Kutorga II și adepții lui. În realitate nu se poate vorbi de două școli care să se fi deosebit esențial din punctul de vedere al concepției istorice. Simplul criteriu geografic nu este suficient pentru a-i separa pe istoricii de la Petersburg de cei de la Moscova, cîtă vreme Kutorga și Granovski nu se deosebesc esențial în concepție, fiind ambii reprezentanți ai istoriografiei burgheze, și n-au creat două școli deosebite<sup>30</sup>. Pentru noi, rămîne ca un fapt pozitiv realitatea că Ion Mandinescu frecventînd cursurile lui M. M. Stasiulevici, elev al lui Kutorga, a avut posibilitatea să cunoască și prin aceasta manifestarea acelui spirit larg și progresist, de care am vorbit mai sus, și care anima o generație întreagă de profesori de la Universitatea din Petersburg.

Din aceeași categorie de profesori făcea parte și tînărul docent Ivan Efimovici Andreevski (1831—1891), istoric al statului și dreptului rus, devenit apoi rector al Universității din Petersburg (1883—1887)<sup>31</sup>. I. E. Andreevski, cunoscut autor al primului curs de istoria dreptului de stat rus (1866) și a cursului de drept polițienesc (1871—73) își începe cariera didactică la Facultatea de drept în calitate de docent predînd dreptul polițienesc, ceea ce în realitate este o parte a dreptului administrativ. Cursul său intitulat „Legile de bună stare și securitate"<sup>32</sup>, ținut în 1855 și audiat de Ion Mandinescu, cuprinde în fond acea parte de drept administrativ care tratează despre intervenția statului în diferitele ramuri administrative și mai ales în domeniul agriculturii. Pentru secția științelor camerale acest curs era fundamental, punînd studentul în situația de a cunoaște legislația curentă în problemele economice și administrative. Iată

<sup>30</sup> Очерки истории исторических наук в СССР, Vol. I, p. 479, nota 1. Articoul lui S. N. Valk, Știința istorică în decurs de 125 de ani în cadrul Universității din Petersburg, publicat în culegerea „Trudi iubilenoi naucinoi sesii", Leningrad 1948, nu ne-a fost accesibil, cu toate că prin tema sa ne-ar fi ajutat mult la dezvoltarea problemei privind atmosfera universitară de la Petersburg din anii studenției lui Ion Mandinescu.

<sup>31</sup> S. V. Vedrov, Иван Ефимович Андреевский, SPb., 1892 Очерки истории исторических наук в СССР vol. I, Moscova 1953, p. 564. Încă din tinerețe s-a manifestat ca un bun cunoscător al izvoarelor istoriei și dreptului. Printre cele mai bune lucrări de la mijlocul sec. al XIX-lea în domeniul istoriei izvoarelor este și aceea a lui I. Andreevski referitoare la relațiile comerciale dintre Novgorod și orașele germane, apărută la Petersburg în 1855. Mai târziu, în 1864, își susține teza de doctorat tot cu o lucrare bazată pe un material documentar despre namesnici, voievozi și guvernatori.

<sup>32</sup> Mss. VI—78. Законы Благоустройства и Благочиния. Лекции доцента Андреевского. 1855-го года, августа 25-го дня. Format 22,5×36 cm. 1 foaie titlu + 20 foi. Vezi pl. VI. Pe fila 6 verso, unde se dă și o bibliografie în limbile franceză și germană în domeniul dreptului polițienesc, Ion Mandinescu semnează românește.

de ce în cursul său I. E. Andreevski face o expunere amplă asupra măsurilor luate de stat pentru a contribui la succesul agriculturii în toate ramurile ei. Din curs nu lipseșc nici detalii de natură istorică cum sînt cele referitoare la dezvoltarea celor 16 societăți de agricultură și a învățămîntului agricol mediu și superior din Rusia. Datele respective servesc ca dovadă acelei griji pe care o acordă statul dezvoltării agriculturii și Ion Mandinescu avea deci, întors în țară, o perspectivă largă în acest domeniu, cunoscînd activitatea desfășurată în Rusia pe plan teoretic și practic în ceea ce privește agricultura și putea fi folositor ocîrmuirii moldovenești și în această direcție.

Cursul de drept polițienesc audiat la Petersburg înarma pe Ion Mandinescu cu acele cunoștințe pe care trebuia să le posedă un viitor funcționar din administrația statului. El n-a putut fi însă folositor patriei sale în această direcție, deoarece întors în țară în 1857, a avut de înfruntat o rezistență tacită și a îmbrățișat cariera de profesor secundar. Cunoștințele sale multiple i-au dat posibilitatea să fie de la început profesor de matematică și filozofie. În domeniul științelor exacte Ion Mandinescu era temeinic pregătit deoarece avusese prilejul să urmeze în cadrul secției de științe camerale și materii legate de științele tehnice. În acest domeniu Universitatea din Petersburg nu avea decît să se mîndrească cu prezența în rîndurile profesorilor săi a tînărului chimist și tehnolog Mihail Vasilevici Skoblikov (1825—1861), care a predat cursul de tehnologie în perioada cînd Ion Mandinescu se afla acolo. M. V. Skoblikov, chimist cu renume la acea dată, creatorul sării care-i poartă numele, fusese trimis de guvern în 1855 să studieze la fața locului starea în care se afla industria rusă și pe baza datelor respective să înceapă în anul academic 1856/57 cursul de tehnologie. Acest prim curs ținut după o amplă documentare a fost audiat în 1856 de Ion Mandinescu<sup>33</sup> care a frecventat regulat prelegerile notîndu-și cu amănunțime toate datele. În afară de cursul general de tehnologie tînărul moldovean a audiat și un curs scurt de tehnologie mecanică<sup>34</sup>. Diversele foi cu multiple exerciții de matematică, aflate printre manuscrisele lui Ion Mandinescu, dovedesc pasiunea acestuia pentru științele exacte. Cursul lui M. V. Skoblikov l-a interesat pe Ion Mandinescu, care a însoțit textul cu o serie de desene. Cursul de tehnologie generală cuprinde: fabricarea sticlei și a cristalurilor, fabricarea diverselor produse ceramice, fabricarea lumînărilor, săpunului, a hîrtiei, vopsirea fibrelor și textilelor, prelucrarea chimică a lînei și mătăsii, fabricarea băuturilor spirtoase, a pîinii, a oțetului, a amidonului. Acest curs a constituit o noutate pentru fostul seminarist deoarece în Moldova la acea vreme materii de acest fel nu se predau în școală.

<sup>33</sup> Mss. III—132. Технология. Format 18×22 cm. Conține 5 caiete. Cursul a început la 1 septembrie 1856 și a luat sfîrșit la 5 februarie 1857. De la 12 februarie la 26 martie 1857 Ion Mandinescu a audiat cursul de tehnologie mecanică (vezi Mss. III—134, caiet nr. 2). Cele 5 caiete ale cursului de tehnologie sînt legate în ordinea numerică și cartonate. Fiecare caiet are cîte o foaie de titlu.

<sup>34</sup> Mss. III—134 f. 13—29 Тетрадь № 2. Механическая технология 1857, февр. 12-го дня. Format 18×23 cm. Cuprinde mașini de aburi și cazane de aburi sau locomotiva. La sfîrșitul caietului (f. 27 v) o lecție intitulată „Definiția tehnologiei”.



Cursul lui M. V. Skoblikov prezintă importanță și prin aceea că a fost redactat în urma documentării asupra industriei din Rusia. Probabil, ramurile tehnice prevăzute în cursul său de tehnologie au fost cercetate în parte de tînărul chimist și tehnolog, și de aceea poate nu greșim cînd credem că el poate constitui obiectul unor cercetări privind activitatea didactică a lui Skoblikov, care s-a dovedit a fi foarte prodigioasă<sup>35</sup>, deși de scurtă durată. Skoblikov a contribuit mult la popularizarea unor ramuri importante din economia națională redactînd manuale pentru industria zahărului din sfeclă, amidonului și a pieilor.

Alături de acest manuscris susceptibil a face obiectul unor cercetări din partea specialiștilor sovietici, semnalăm și manuscrisul reprezentînd un curs de agronomie<sup>36</sup>, datînd din 1848. Acest curs, compus din mai multe caiete scrise în anul 1848, poate fi atribuit, după toate probabilitățile, profesorului Stepan Mihailovici Usov (1796—1859). S. M. Usov a predat la Universitatea din Petersburg, începînd cu 1836, un curs facultativ de agricultura, silvicultura și statistică. Luînd în considerare unele însemnări ale lui Ion Mandinescu din caietele sale unde întîlnim înscris și numele lui Usov, putem să atribuim acest curs de agronomie profesorului Usov care a dat o mare atenție sistemului de arătură publicînd și lucrări în această direcție. Manuscrisul acestui curs de agronomie este însoțit de numeroase desene executate artistic, unele din ele le reproducem în planșă<sup>37</sup>.

Asupra acestui curs nu vom insista deoarece preocupările de mai tîrziu ale lui Ion Mandinescu ne dovedesc că domeniul agriculturii și al organizării agriculturii nu l-a atras, deși a avut posibilitatea să audieze și un curs de Organizare rurală<sup>38</sup> și unul de Zootehnie<sup>39</sup>.

Secția de științe camerale cu varietatea de materii predate puneau pe studenți în contact cu o serie de obiecte dificile, din care unele, poate, nici nu interesau pe audienți. De multe ori, însă, totul depindea și de profesori. Se pare ca un astfel de profesor care știa să atragă auditoriul a fost și Apolinarie Kaetanovici Krasovski, care începînd cu 1851, a ținut prelegeri de arhitectura civilă la Universitatea din Petersburg. În anul 1855 Ion Mandinescu frecventează cursul acestuia și își notează materia în

<sup>35</sup> Р. М. Лукьянов, История химических промыслов и химической промышленности России до конца XIX века. М. Л., 1948; I. I. Юков, Профессор М. В. Скобликов, — «Вестник Ленинградского Университета» 1949, nr. 5

<sup>36</sup> Mss. III—134 f. 57—165 Сельское хозяйство. Format 18×23 cm. Cuprinde 6 caiete, paginate inițial 1—264. Lipsă paginile 133—134, 175—220. Pe pagina 264 notat „10 noiembrie 1848”, data cînd s-a scris caietul 6, ultimul din acest curs păstrat parțial.

<sup>37</sup> Mss. III—134 f. 118v—119r; vezi și pl. IX; minuțiozitatea desenelor ne-a determinat să reproducem și desenul ce însoțește textul referitor la porumb; vezi pl. VII.

<sup>38</sup> Mss. III—134 f. 30—56. Сельско-хозяйственное Управление. Formează caietul 3 din miscellaneu. Format 18×23 cm. Titlul se repetă de 3 ori, iar data de 13 decembrie 1856, de două ori.

<sup>39</sup> Mss. VI—204 Скотоводство. Format 23×36 cm. Curs neterminat, lipsind foi din caiet. Lecțiile au început la 23 august, iar pe ultima filă, la lecția XXII este trecută data de 3 martie, fără an. Prelegerile V—VI care n-au fost notate la vremea lor urmau să fie introduse mai tîrziu în caiet. În locul gol găsim o însemnare cu creionul: «Гегель Виктор Александрович».

două caiete. Caietul I cuprinde materiale folosite pentru construcții: pământ, piatră, cărămidă, var și soluție de var, lemn, metale. Caietul II cuprinde uscarea diverselor soluri, lucrările necesitate de folosirea diverselor materiale: piatră, lemn, metale. În fine, planurile fațadelor și clasificarea clădirilor încheie acest curs pe care Ion Mandinescu l-a însoțit cu schițe și desene luate în timpul prelegerilor. Se pare că și acest curs l-a interesat îndeaproape pe Ion Mandinescu, probabil, tot datorită noutății materiei predate <sup>40</sup>.

Două materii statistica și economia politică, care ar fi putut avea vreo influență asupra formării viitorului specialist în științele camerale, merit a deveni un funcționar în administrația de stat, sînt prezente printre manuscrisele lui Ion Mandinescu, formînd două caiete voluminoase.

Cursul de Economie politică <sup>41</sup>, reprezintă un curs complet menit să dea studentului audient totalitatea problemelor ce le ridică această disciplină la mijlocul secolului al XIX-lea. Cursul se deschide cu o introducere urmînd ca cele trei părți constitutive ale cursului să fie dezvoltate în secțiuni, capitole și subcapitole. Partea I-a cuprinde: problema esenții și sursei bogățiilor, în care se examinează teoriile lui J. B. Séy, Riccardo etc.; partea a II-a cuprinde: producerea bogățiilor, în care se examinează noțiunea și izvoarele producției, munca, diviziunea muncii, capitalul, circulația bogățiilor, mijloacele de schimb și creditul; partea a III-a și ultima cuprinde: studiul veniturilor claselor producătoare și ale statului.

Acest curs, al cărui autor nu l-am putut identifica, a permis probabil lui Ion Mandinescu să fie în măsură a accepta predarea unui curs de economie politică ținut în 1859 la școala de la Trei Ierarhi. Un studiu aprofundat va permite, în limita posibilităților, să se afle sursa acelor idei care l-au animat pe Ion Mandinescu să combată în cursul său de economie politică sistemul de împrumuturi naționale ce se încerca a se inaugura în Moldova în acea vreme.

Cursul de Statistică <sup>42</sup>, cuprinzînd o introducere și statistica economică a Rusiei, putea sa-l înarmeze pe Ion Mandinescu cu o serie de cunoștințe care să-i permită a corespunde cerințelor din Moldova în această

<sup>40</sup> Mss. III—133. Гражданская архитектура. Лекции полк. Красовского. 1855-го года декабря 6-го дня. Ив. Мандинеску. Format 18×21,5 cm. Conține 2 caiete legate și cartonate. Caietul nr. 2 repetă însemnările de pe primul menținînd și ordinea lor. Pe foile de titlu avem deci nr. caietului, titlul cursului, numele autorului, data de zi, lună și an, precum și semnătura autografă a lui Ion Mandinescu.

<sup>41</sup> Mss. III—136 — Существо и мир богатств. Часть первая. Format 18×21,5 cm. Conține două caiete legate. 208 foi. Cursul a fost scris de cineva care nu cunoștea alfabetul latin, deoarece a lăsat loc liber pentru terminologia franceză, care a fost notată cu creionul de către Ion Mandinescu. Acestui curs îi lipsește introducerea. Ea a fost găsită în Mss. III—134 greșit intitulat „Economie politica”, deoarece reprezintă un miscellaneu cu 4 unități diferite: introducerea la cursul de Economie politică, care face corp comun cu manuscrisul III—136, apoi caietul nr. 2 — Tehnologia mecanică, caietul nr. 3 — Organizare rurală și ultima unitate, cursul de Agronomie din 1848.

<sup>42</sup> Mss. III—135. Статистика. 1856 года, 13 ноября. Format 17,5×21,5 cm. Cuprinde 6 caiete legate în ordinea numerică. Caietul nr. 4 are mențiunea „тетрадь № 4. Онохин и Кононов. Статистика. 1857-го года, января 10-го дня Иван Мандинеску Веzi și pl. VIII.

materie. Fire modestă, Ion Mandinescu nu s-a crezut capabil a înlocui pe Ion Ionescu de la Brad la cursul special ținut pentru viitorii funcționari administrativi. Totuși elementele respective nu i-au lipsit și în măsura în care a dat satisfacție ca profesor de matematică, iar mai târziu a corespuns întru totul ca profesor de istorie, pe baza celor învățate în cadrul secției de științe camerale, putem conchide că și în materie de economie politică și statistică Ion Mandinescu ar fi putut satisface cerințele nevoilor și împrejurărilor din Moldova la acea vreme, când problema cadrelor calificate se punea atât de acut.

\*  
\*       \*  
\*

Încercarea noastră de a reînvia atmosfera universitară de la Petersburg din perioada studenției lui Ion Mandinescu pe baza manuscriselor cursurilor audiate la acea universitate, ca și figura acestuia din urmă în atmosfera din Moldova, frământată de problema reorganizării administrative în perioada Unirii și de după Unire, a avut scopul să facă cunoscută înțelegerea legăturilor culturale româno-ruse, importanța jucată de centrele universitare rusești în ceea ce privește formarea unor cadre calificate dintre moldoveni ca și sprijinul acordat formării acestor cadre, date fiind împrejurările când Ion Mandinescu și-a făcut studiile în Rusia. Sînt exemple izolate, dar care cercetate cu asiduitate, se înmulțesc și scot în evidență un adevăr : trăinicia prieteniei între popoare.

---

122 Manus > 3-2

Григоріа Савица Сквороды  
Разговоры

~~420~~

о  
Самопознаніи.

Автографъ.



Foaia de titlu a manuscrisului lui Grigori Skovorda



разговор  
Оспойв; знай своя  
лица:

духа, его друж, и свѣд

духа. Вчѣра отвѣдали мы оба у. же  
го срата я и свѣд мой нарочно ф. я  
воскресного дня; чтобъ повторить о  
челѣвѣ божіею слова, споль былъ  
б. садъ, случай к' разговору говали с. о  
та на писанный. В' бѣсѣдѣ свѣдущи  
погнѣ согрѣвѣ тѣло глазу:  
алты блѣстѣ оуче ею лѣту,  
случилисѣ привѣдѣ дѣла ученіи: госпо  
динъ наша лѣтъ и господитѣ солнцѣ.  
они много гнѣ слова толчили по про  
шенію брата моего, я не поколѣбѣ  
вѣру, что священное писаніе есть  
райская пища и лѣкарство моихъ ми  
слей. для того окае самъ себѣ.  
зато что не могъ нѣ какого о кусѣ  
чувствопатѣ в'гнѣ сладчайшихъ  
словахъ срѣ какъ же ты написа шъ  
сладчайши и слова ми, не чувствѣ  
в'нѣ



# Армиприве.

Состояніе Иммигрантъ Экстеритны Н.и.

(Справ. Гунтера, Високоство ипр.)

Список Иммигрантъ	Иммигрантъ изъ Россіи		Иммигрантъ изъ Пруссіи		Иммигрантъ изъ Австріи		Иммигрантъ изъ Голландіи	Иммигрантъ изъ Даніи	Иммигрантъ изъ Швеціи	Итого
	Свободн.	Въсв.	Свободн.	Въсв.	Свободн.	Въсв.				
Иммигрантъ	50.	570.	2.	56.	100.	100.	3.	4.	4.	16442.
Итого	1974.	9935.	308.	1145.	807.	987.	394.	297.	570.	16442.

# Армиприве.

Состояніе Иммигрантъ при Александрѣ Тиме.

(Справ. Меркель Департамента М.Н.В.)

Иммигрантъ	Список	Итого	Список	Список Иммигрантъ		
				Свободн.	Въсв.	Итого
Иммигрантъ	6.	148.	135.	984.	23.	1012.
Итого	1427.	3988.	890.	55138.	5768.	60906.
Итого во общ.	1433.	4136.	1025.	56127.	5791.	61918.

Сравненіе чиселъ иммигрантъ представляется въ таблицѣ со-  
поставленіи въ самую сосредоточенную ипр.

12. Присоединеніе народа въ Россіи при Петрѣ Великомъ  
Относеніе къ числу народа = 0,1:0,434, къ числу иммигрантъ при  
Екатеринѣ II = 0,1:0,6; къ числу иммигрантъ при Алекс.

Tabelele din manuscrisul lui A. Hajdeu „Instrucția publică sub influența legislației împăratului Alexandru I”.





MS 349 > 78

Система Маврина Удвиг.  
Сурьезный Сурьезный.

Лекция Пр. Куторга I

1853 год Куторга гидра  
54

Foia de titlu a cursului de „Științe naturale”, ținut de prof. S. S. Kutorga



General

Caracemponișta a Caracemniar

Memor. 12

1855<sup>ma</sup> 16<sup>ma</sup> 25<sup>ma</sup>

U. Huncumeng







Меморанд № 4.

Основныя  
закононы.

Статистика

1857. го года Января 10<sup>го</sup> дня.

В. Мандицкий

# P E 3 I O M E

(Rezumat)



## 113 ИСКОННЫХ РУМЫНО-СОВЕТСКИХ КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ

Акад. П. КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ

В лекции о румыно-русских вековых культурных связях, автор приводит отдельные моменты, начиная с древнейших времен и до наших дней. Древность этих связей подтверждается отношениями, существовавшими между доисторическими культурами нынешней территории Румынской Народной Республики и юго-западных областей СССР еще до появления румынского народа, равно как и более поздними, тесными связями с славянами еще до образования румынских феодальных государств. Начиная с этого момента (XIV в.) можно проследить в ходе развития исторических событий, наряду с важными политическими событиями, также и моменты культурных связей, как отражается русское влияние в области искусства, архитектуры памятников феодального периода, нашей древней литературы. В XVII веке многие из румынских ученых непосредственно связаны и имеют непосредственные общения с русской культурой (Николае Милеску, Димитрие Кантемир, Антим Ивирянул — виднейшие фигуры румынской культуры и румыно-русских связей той эпохи). Личность Петра I была отображена в ряде литературных произведений того времени, весьма распространенных в XVIII—XIX вв.

Автор подчеркивает также имеющееся разительное сходство между элементами народного творчества, фольклора и народного искусства.

Румыно-русские культурные связи XIX века лучше изучены. Русское влияние на румынскую культуру было исследовано: в отношении новых русских лексических элементов, которые проникают в румынский язык в первой половине XIX века; относительно связей, существовавших между румынскими и русскими писателями той-же эпохи; относительно огромной роли, которую сыграли революционные мыслители середины прошлого века в первых проявлениях социалистического движения конца XIX века.

Румынская культура XIX века начинает, к концу этого века и в первое десятилетие нашего века, все больше подпадать под влияние западной культуры, связанной с культурами буржуазного класса Румынии, подчиненной западному капитализму. Те же круги приложили все старания, сейчас же после образования в России социалистического государства, чтобы воздвигнуть стену перед востоком. Однако, благодаря образованию Румынской Коммунистической Партии, стало возможным ознакомление с достижениями СССР. Советская наука, литература

и искусство проникают разными путями в ряды наших специалистов, писателей и артистов. В статье показана роль общества «Друзья СССР», созданного в 1934 году и «Общества для поддержки дружественных культурных связей между Румынией и Советским Союзом», созданного в 1935 году. Эта стена была разрушена до основания и навсегда 23 августа 1944 года, когда была возобновлена вековая дружба наших народов.

## ПОЛИТИЧЕСКИЕ СВЯЗИ МЕЖДУ МОЛДАВИЕЙ И РОССИЕЙ ВО ВРЕМЕНА ВАСИЛИЯ ЛУПУ

Тр. ИОНЕСКУ НИШКОВ, А. КОНСТАНТИНЕСКУ

В настоящей работе авторы ставят себе задачу выяснить характер политических и родственных связей между Молдавией и Россией во времена Василия Лупу.

В первую очередь речь идет о связях с Россией. Начиная еще с 1638 г. Василий Лупу сообщает Русскому царю о том, что происходит в Польше, Крыму и Константинополе. Так как молдавский господарь находился в хороших отношениях с царем Михаилом Феодоровичем, то турки прибегают к его услугам в вопросе Азова. После почти двухлетних переговоров, в результате вмешательства Василия Лупу в 1642 году, турки без всякой борьбы получили от казаков Азов. Не получив никакого удовлетворения со стороны турок, Василий Лупу все же снова выступает посредником между Россией и Портой во время политического напряжения в 1646—1647 гг. Во все это время, как и в последующие годы, политика Василия Лупу по отношению к России строго последовательна. Он все время поддерживает с Москвой тесную связь, используя ее, как средство для достижения своих политических целей.

Затем следует политическое значение, которое имел **брачный союз** во время правления господаря Василия Лупу. В отличие от старой румынской историографии, рассматривавшей брак Тимуша с дочерью молдавского господаря как простое родство в результате брака, авторы настоящего исследования следят шаг за шагом за всеми политическими событиями, противодействовавшими союзу между Молдавией и Украиной Богдана Хмельницкого. Фактически, именно в этом и заключался смысл брака Тимуша с Руксандой — осуществление политического союза, настойчиво преследуемого гетманом Хмельницким. Авторы вскрывают колебания, нерешительность и отсутствие искренности, все время наблюдаемые у Василия Лупу. Из изложенного ясно вытекает, что польские магнаты были против такого союза и сделали все, что могли, чтобы помешать его осуществлению. Несмотря на оппозицию, проявленную не только Василием Лупу и поляками, но и турками, Хмельницкому все же в конце концов удается реализовать свои политические планы.

Заключенный в 1652 г. союз Молдавии и Украины, с одной стороны выяснил положение в этой части Европы, с другой же — вызвал

у соседей враждебное отношение к Лупу. Прежде всего новый союз стал преткновением на пути политических планов Ракоци II. Поэтому составляется коалиция между Трансильванией, Польшей и Валахией (Цара Ромыняскэ), боровшаяся за свержение Василия Лупу с Молдавского трона и, следовательно, за разрыв союза с казаками. Известные события 1653 и 1654 гг., среди которых сражение при Финце и осада Сучавы, показали тесное военное сотрудничество между молдаванами и казаками и завершились свержением Василия Лупу с престола.

Зять Молдавского господаря Тимуш во главе своих казаков борется за защиту этого союза и умирает пораженный ядром под стенами Сучавской крепости.

В этом смысле и следует рассматривать исторические события времен господаря Василия Лупу в свете его отношений с Россией.

## РУМЫНСКИЙ ДИПЛОМАТ В МОСКВЕ В НАЧАЛЕ XVIII ВЕКА : ДАВИД КОРБЯ ЧАУШУЛ

Г. ДЖЕОРЖЕСКУ-БУЗЭУ

Константин Брынковяну еще с 1698 года начинает ориентировать свою внешнюю политику на Россию. Его связи с Петром I становятся более отчетливыми начиная с 1702 года, когда в Москву был послан с этой целью Давид Корбя Чаушул. Давид Корбя Чаушул был родом из Скейи Брашовской, откуда он вынужден был бежать в Валахию из-за экономического и религиозного гнета, которому подвергали Габсбурги большую часть населения Трансильвании, настойчиво осуществляя свою политику принудительной католизации. Он был сыном священника и знал славянский, латинский и, вероятно, немецкий и венгерский языки. Учитывая его образованность и знание латинского языка, которым пользовались тогда в дипломатии, а также и выдающиеся способности дипломата, Константин Брынковяну, по рекомендации спэтара Михаила Кантакузино, решил использовать его в качестве дипломата. Первой доверенной ему в 1689 году миссией было пребывание в Польше при дворе короля Августа II, где он должен был выведать об экспансионистских замыслах польского короля в отношении Румынских Земель. Во время этой миссии Давид Корбя постарался наладить связь с находившемся тогда в Варшаве посланником Петра I и установить, таким образом, первый контакт с Россией, в целях установления отношений между румынскими княжествами и Петром I.

Затем, Константин Брынковяну посылает его в 1702 г. в Москву, где его миссия становится постоянной, сохраняя однако все время характер тайного поручения.

Давид Корбя оказался решительным и преданным поборником сохранения румыно-русских связей, в отличие от самого Константина Брынковяну, который проявлял в этом отношении некоторую нерешительность и колебание. Вернувшись на родину в 1705 году по настоянию

Константина Брынковяну, который опасался турок, он был задержан здесь до 1705 года. Однако, Петр I, который, видимо, очень ценил его дипломатические способности, неоднократно сообщая Константину Брынковяну о своем желании иметь при своем дворе посланником Давида Корбя Чаушула.

В конце концов, Константин Брынковяну согласился вновь послать его в Москву. На этот раз Петр I зачислил Давида Корбя в императорский дипломатический корпус, в чине советника и доверил ему важное поручение, послав вести переговоры о заключении союзного договора между Петром I и Франциском Ракоци II, руководителем противогабсбургской войны за освобождение венгерского народа (1703—1711). Неожиданная болезнь подкашивает его силы и по возвращении в Москву он умирает (11 августа 1707). Смерть его Петр I считал большой потерей. Давида Корбя можно считать исключительно одаренным дипломатом, который неизменно стоял за укрепление румыно-русских связей еще в начале XVIII века.

## МОЛДАВСКИЙ БОЯРИН НА СЛУЖБЕ У ПЕТРА ВЕЛИКОГО

Н. КОРИВАН и М. ЧИОЛАН

Среди молдаван находившихся на службе у Петра Великого и которые способствовали укреплению румыно-русских связей был также и клучер Мелегие Лунгул, имя которого осталось неизвестным исследователям истории румыно-русских отношений. Сведения о его деятельности начинают поступать в связи с выполнением секретных поручений в 1707 году и в 1711 г. во время Прутского похода.

В 1707 г. Петр Великий, считая неизбежным конфликт с Турцией, решает организовать отряды молдаван, чем и объясняется присутствие Мелегия Лунгула при Головкине, который поручает ему ряд секретных заданий, причем одно из них касается непосредственно Молдавии.

В 1711 г. по окончании Прутского похода, Петр Великий поручает ему организовать возвращение сорокского населения в свой город и принять для этого необходимые меры. Город Сороки был переходным пунктом русских войск в Молдавию.

Из других документальных источников исходит также, что Мелегие выполнял секретные поручения и в России.

Позже он возвращается в Молдавию, продолжая сохранять превосходные отношения со всеми бывшими покровителями. Его роль весьма многозначительна для эпохи, в которой он жил. В начале XVIII века в Молдавии усиливается настроение за сближение с Россией. С другой стороны, Петр Великий стремится все больше укрепить связи с румынскими княжествами, чем и объясняется, что Мелегие Лунгул наряду с другими румынскими боярами, способствовал укреплению румыно-русских связей.

## ПОХОДНЫЙ ДНЕВНИК ФЕЛЬДМАРШАЛА Б. П. ШЕРЕМЕТЕВА О ПРУТСКОЙ КАМПАНИИ

К. ШЕРБАН

Историки — исследователи, занимающиеся изучением событий времен Прутской кампании пользовались преимущественно зарубежными источниками — архивами командований обоих лагерей. Одним из таких источников является Походный дневник командующего русской армией Б. П. Шереметева. Документальные материалы этого дневника широко освещают продвижение русской армии от Балтийских берегов к границам Молдавии, связи Д. Кантемира с русским командованием и совместную их подготовку действий в долине Прута.

Содержащиеся в дневнике данные по истории нашего народа дополняют имеющиеся в стране документы и особенно хроники, на основании которых историки составили работы об этом событии. Приводится, например, воззвание фельмаршала Шереметева к молдаванам, письмо Д. Кантемира к Шереметеву от 20-го мая 1711 года, равно как и различные подробности сотрудничества русской армии с молдавской, в их общей акции против турок. Наши историки до настоящего времени этим источником еще не пользовались.

## СОЦИАЛЬНО ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВ В ЗАМЕТКАХ НЕКОТОРЫХ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ И В ОТДЕЛЬНЫХ РУССКИХ ИЗДАНИЯХ НАЧАЛА XIX ВЕКА

ТР. ИОНЕСКУ-НИШКОВ

Вначале автор кратко излагает социально-политическое положение в румынских княжествах, подчеркивая повышенный интерес Турции и России к Балканам в XVIII веке. Интерес русских правительственных кругов к этой географической зоне особенно возрастает в период русской оккупации 1829—1834 гг., вследствие чего ряд изданий и описаний русских путешественников, в том числе и деятелей науки, уделяют усиленное внимание положению в румынских княжествах. Так, «Новороссийский календарь» (Одесса), Записки Одесского Общества и Одесский Альманах; Атены (Москва), Всемирный русский путешественник, представляющий описание народов света (Москва) и Библиотека для чтения (С-П.) публикуют повести и рассказы, легенды и корреспонденции о румынах.

Далее автор рассказывает о русских путешественниках, побывавших в румынских княжествах и оставивших заметки об этой стране. В первую очередь упомянуты имена — Виктора Ивановича Григоровича, С. Добронравова, Ивана Гурьянова, Филиппа Филипповича Вигеле, И. П. Липранди, М. Ладыжевского. Автор останавливается на наиболее интересных замечаниях этих периодических изданий и русских путешественников относительно социально-политического положения в княжествах.

## ПУШКИН И РУМЫНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

Валериу Чобану

Статья «А. С. Пушкин и румынская литература» является частью одной из глав («Пушкин») крупного труда «Румыно-русские литературные связи», разработанного автором в рамках Института истории литературы и фольклора Академии РНР.

Используя материалы из воспоминаний современников, эта статья рассматривает связи великого поэта, во время его пребывания в ссылке в Кишиневе, с интеллигенцией и писателями придунайских княжеств. Кроме местных молдаван — С. Крупенского, Варфоломея, Замфираке Ралли, Прункула и К. А. Катакази, он был знаком также и с беженцами из Румынских княжеств, в том числе и с членами семьи Маврогени, Шуцу, Бальш, Руссо. Более подробно автор останавливается на предполагаемой дружбе Пушкина с молдавским писателем Костаке Негруцци. В свете произведенных исследований было установлено, что седьмое письмо К. Негруцци ошибочно воспринималось как историко-литературный документ, так как оно было всего лишь выражением любви молдавского писателя к Пушкину, которым он в значительной мере содействовал популяризации русского поэта среди румынской интеллигенции. Более вероятными подтверждаются сведения о знакомстве Пушкина с К. Стамате, о чем мы находим данные в ценных мемуарах Ф. М. Лушнию и И. П. Липранди.

Горячо интересовавшийся восстаниями в румынских княжествах, Пушкин поддерживает связи с вождями гетеристического движения братьями Кантакузино, Пендадека, В. Каравия и Ризо, сыгравших во время гетерии в Молдове и Мунтении значительную роль. Выбор Иордаки Олимпиотула в качестве героя поэмы (оставшейся ненаписанной), показывает глубокое понимание Пушкиным происходивших событий. Как это вытекает из исторических данных, Иордаки Олимпиотул был истинным гетеристом, храбрым и с сильным характером. План поэмы предусматривал определенные факты, которые могут быть исторически проверены.

Вторая часть статьи — Пушкин и румынский фольклор посвящена интересу, проявленному Пушкиным и молдавскому, а иногда и к мунтянскому фольклору. Здесь имеются попытки восстановить две народные валашские песни, записанные Пушкиным, как это утверждает Липранди, а затем утерянные, а также молдавские легенды — Дука и Дафна и Дабижа. Далее автор вскрывает связь, существующую между румынским фольклором с Черной шалью и песнью Замфиры (Цыгане). В первом случае эта связь более отдаленная, а во втором более тесная, но великий поэт, использовав весьма распространенную в придунайских княжествах тему, создает совершенно оригинальное произведение высокой художественной ценности.



## СОДЕЙСТВИЕ РОССИИ В ДЕЛЕ СОЗДАНИЯ МОЛДАВСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ АРМИИ

Г. УНГУРЯНУ

В 1830 году в Румынских княжествах были созданы первые ячейки национальной армии под названием «Стража пэмынтяскэ» (земская стража) или «Милиция националэ» (Национальная Милиция).

Воссоздание старой национальной армии, вписавшей в прошлое столько доблестных страниц в историю борьбы против турецкого ига, стало возможным лишь после поражения Турции русскими армиями и заключения в 1829 г. Адрианопольского договора.

В румынских княжествах победа русских армий создала условия, благоприятствующие возрождению старого установления, что означало вместе с тем расширение автономии княжеств, начало национальной независимости.

Русские оказали в этом деле как материальную помощь, так и содействие в военном обучении.

Русский генерал Павел Дмитриевич Кисилев, состоявший и председателем Государственного Совета Румынских княжеств, очень близко занимался созданием и организацией этого нового установления.

В основу организации 1830 г. был положен русский воинский «устав».

Необходимые материалы для военной формы молодой молдавской армии, насчитывавшей в 1830 г. — 1564 человек, поступали из русских военных складов в Яссах, Фокшанах и Галацах.

Снабжение оружием было сделано тоже русской армией.

Для лечения забелевавших военных учреждается в Яссах военный госпиталь, оборудование и снабжение которого всем необходимым — лекарствами, инструментами, одеждой — было сделано русским военным госпиталем.

Обучение румынских солдат проходило под наблюдением русских военных специалистов.

Для нужд Молдавской армии были переведены в 1833 году «выдержки из высочайше утвержденного руководства батальонного обучения, вновь изданного в С. Петербурге 1830 г.», а в 1845 году особая комиссия перевела «с русского диалекта военный устав».

Для обучения строевой службе, дисциплине и владению оружием была отправлена в Россию в Царскосельский образцовый пехотный полк группа военных, которая пробыла там до 1850 года; другая группа была отправлена для обучения артиллерийскому искусству.

Древняя, многовековая дружба и непрестанные связи между румынским и русским народами, богато отражены в ценнейших архивных сокровищах, в библиотеках, музеях и исторических памятниках нашей страны.

Подробное изучение всех этих источников открывает возможность выявить все неисследованные еще и умышленно замалчиваемые в прош-

лом данные и более полно осветить многовековое историческое развитие румыно-русских связей. Это обогатит наши знания о подлинной истории нашей страны, будет содействовать дальнейшему еще более широкому развитию дружественных отношений с народами Советского союза.

## МОЛОДОЙ РУМЫН ПОЛУЧАЕТ ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РОССИИ ВО ВРЕМЯ ОРГАНИЧЕСКОГО РЕГЛАМЕНТА

Г. ПОТРА

Так как в начале прошлого века в нашей стране не было высших школ, Попечительство учебных заведений отправляло лучших выпускников коллежа Св. Саввы продолжать образование в Западную Европу. В Россию не направляли никого. Первым, выразившим желание поехать учиться в Россию и получившим на то разрешение от генерала Киселева, был Николае Гэнеску, который отправился в 1831 году в Харьков изучать фармацевтические науки. Он стал понимать, что дружеские связи нашей страны с Россией должны быть как можно ближе и теснее и первый порвал с устаревшей и вредной традицией.

Получив разрешение, паспорт и 1000 франков он сразу же (16 марта 1831) отправляется в Харьков. Но Николаю Гэнеску пришлось много перетерпеть, так как между ним и Попечительством в письменной форме ничего не было установлено как в отношении срока, до которого ему позволено находиться за границей, так и в отношении причитающегося ему денежного пособия на питание, квартиру и учение.

Попечительство же с своей стороны считало, что Н. Гэнеску ходатайствовал лишь о пособии на отъезд и устройство в Харькове и потому долгое время не помогало ему совершенно. Такое неправильное понимание положения привело к большим неприятностям как для Школьного Попечительства, так и для Н. Гэнеску. Так как в своих просьбах к Школьному Попечительству последний не проявил ни такта, ни вежливости, административный совет этого Попечительства на его первые письма не ответил и никаких денег не посылал.

Уверенный в своей правоте и считая, что руководители Школьного Попечительства придираются к нему и потому не дадут пособия, Николае Гэнеску стал жаловаться различным деятелям и властям, как русским, так и валашским и в один прекрасный день даже и самому царю.

Из неизданных документальных материалов видно, что Н. Гэнеску, по характеру весьма сварливый и амбициозный человек, не просил почтительно, как это полагалось бы нуждающемуся в постоянной стипендии студенту, а просто грубо пробирал весь Совет Попечительства, вызвав своими письмами многочисленную переписку между различными учреждениями и лицами. В конце концов деньги ему были высланы, но

не из-за заботы о нем и даже не из жалости к нему, а просто потому что вокруг этого вопроса создавалась слишком большая шумиха.

Изучив хорошо русский язык, а в некоторой мере и латинский, Николае Гэнеску переехал в 1833 г. из Харькова в Москву. Там он поступил на медицинский факультет. Борясь с материальными лишениями, причиненными несвоевременным поступлением с родины денег и притом в значительно меньшей чем это было необходимо сумме, в 1837 г. он получает звание доктора медицины и квалификацию помощника фармацевта. Таким образом, **Николае Гэнеску является первым румынским врачом в Мунтении**, еще до Николае Крецулеску, получившего звание доктора медицины в Париже в 1839 г.

Вернувшись в 1839 г. на родину, он получает право практики в Бухаресте, а в 1846—49 гг. работает в качестве старшего врача при Институте душевно-больных и немощных в Маркуце. Во время революции 1848 г., кроме своей работы, он сотрудничает в газете **Сельский Листок**, вместе с Николае Бэлческу и Петраке Поенару, директором Школьного Попечительства, от которого зависела отправка студентов за границу и который прежде считался, возможно, одним из его преследователей. 1850-й год застает его врачом Мусчелского уезда, а затем он переезжает в Брашов, где и умирает в 1875 г. Не имея наследников, он завещал свое имущество тамошней гимназии по отношению к которой питал особое расположение.

## РУМЫНО-РУССКОЕ ВОЕННОЕ СОДРУЖЕСТВО ВО ВРЕМЯ ВОЙНЫ 1877—1878 гг И ЗАВОЕВАНИЕ РУМЫНИЕЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ

И. ФОКШЕНЯНУ

В лекции автор дает картину румыно-русского сотрудничества во время войны 1877—1878 гг, в результате которой Румыния получила государственную независимость. Один за другим освещены этапы этого сотрудничества: стратегическое прикрытие движений русской армии (апрель—май 1877 г.), обеспечение безопасности правого фланга стратегического расположения русских войск на Дунае, участие в разгроме турецкой дунайской флотилии (май—июнь 1877). Участие в третьей битве за Плевну, в осаде и взятии этой крепости (август—ноябрь 1877), взятие Раховы, продолжение действий по обеспечению безопасности правого фланга и тыла русской армии после ее продвижения за Балканы.

Помимо ранее опубликованных источников, автор использует также и материалы из недавно изданных Академией РНР сборников документов, на основании которых ему удастся отметить ряд интереснейших моментов румыно-русского содружества, а также предательские отношения румынских буржуазно-помещичьих правительств. Автор подвергает также уничтожающей критике установку румынских буржуазных критиков, которые старались обойти молчанием румыно-русское военное сотрудничество и боевое содружество.

## РУССКИЕ РЕВОЛЮЦИОНЕРЫ В РУМЫНИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Г. ХАУПТ

Во второй половине девятнадцатого века румыно-русские революционные связи получают широкое развитие. Румынская территория открывала русским революционерам возможности легко устанавливать связь с Россией и была удобной для тайной переброски туда, через границу царской империи, подпольной литературы. Еще в 1853 году Герцен подчеркивал то значение, которая представляла румынская территория в деле осуществления планов русских революционеров, а к 1862—1864 гг. Тульча стала важным центром для переброски в Россию политической подпольной литературы.

Деятельность русских революционеров-эмигрантов находила поддержку у прогрессивных людей Румынских княжеств. В первые же годы после революции 1848 года, Герцен установил связь с румынскими эмигрантами, поддерживавшими деятельность русских революционеров. Они пользовались симпатией в Румынии и в последующие десятилетия. Во время правления господаря Кузы, подпольная литература получалась через болгарскую и польскую эмиграции, а позже, в частности в восьмидесятых годах XIX века, в Румынии обосновываются представители русской эмиграции, которым помогают румынские студенты — социалисты.

Деятельность русских политэмигрантов в Румынии усиливается к 1875 году, когда, вследствие усиления преследований со стороны органов царской охраны, многие революционеры были вынуждены бежать из России. Видную роль в этом периоде играет Н. Зубку-Кодряну, д-р Руссел и К. Доброджану-Геря. В Румынии образуется небольшая колония русских революционеров, деятельность которой пользуется поддержкой румынских социалистов. Русские политэмигранты в Румынии развернули сильную пропагандную работу в рядах, находившейся здесь в связи с войной 1867—78 года, царской армии.

Обеспокоенная размахом деятельности русских революционеров в Румынии, царская охрана сейчас же после войны принимает, с согласия румынского правительства либералов, меры для непосредственной слежки за политэмигрантами на территории Румынии. В это время в Яссах и Тульче образуются две мощные колонии русских политэмигрантов, причем Ясская колония оказала существенную помощь в деле развития румынских социалистических кружков.

В 1881 году была изгнана из страны группа русских революционеров во главе с деятельным доктором Русселем; вскоре, однако, русская революционная деятельность в Румынии возрождается; ведущую роль между эмигрантами на этот раз играет Константин Доброджану-Геря, многосторонняя деятельность которого обеспечит успешное развитие планов русской революционной эмиграции, но в то же время вызовет также и ряд новых репрессивных мер со стороны царских властей.

## ОТКЛИКИ В ТРАНСИЛЬВАНИИ РУССКОЙ НАРОДНОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1905 ГОДА

И. ЧИКАЛА и А. ЕГИЕД

После краткого обзора внутреннего положения в Австро-Венгрии в последующем за 1867 годом периоде, при котором к началу XX века уже развернулась борьба пролетариата, авторы исследуют материалы того времени об откликах в Трансильвании русской народной революции 1905 года. На основании изученного газетного, журнального и архивного материала здесь освещены: подъем рабочего движения в Трансильвании в 1905 году, крупные рабочие забастовки 1906 года, крестьянские восстания в Трансильвании в 1905—1906 гг и последние волны революционного подъема последующих годов. Под влиянием русской революции стало бурно развиваться забастовочное движение, которое в отдельных местностях принимает характер настоящего народного движения. Рабочий класс, отмечает одна из газет того времени, «поднялся без призывов и руководителей», стало быть против воли своих руководителей — реформистов. Трансильванские социал-демократические организации, лишенные правильной идейно-политической ориентации, не сумели стать во главе развивающихся событий. В эти годы начинают обнаруживаться уже некоторые признаки явной оппозиции против старого руководства социал-демократической партии.

Русская революция доказала необходимость единства между рабочим классом и крестьянством и укрепления чувства международной солидарности и братства трудящихся разных национальностей Трансильвании.

## СЛАВЯНО-РУМЫНСКИЕ ТЕКСТЫ В СВЕТЕ РУССКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

### 1

Каталоги, исследования, издания рукописей и документов

ДАМИАН П. БОГДАН

Используя имевшиеся в его распоряжении библиографические источники, автор освещает вклад, писавших на русском языке русских и иностранных ученых, в дело изучения славяно-румынских текстов, т. е. рукописей, документов, надписей и печатного материала, написанных и составленных на славянском языке на территории румынских княжеств.

Исследование состоит из трех частей, из коих первая, напечатанная выше, описывает каталоги, исследования и русские издания славяно-румынских рукописей и документов, причем во многих случаях автор предваряет свои исследования общей характеристикой исследуе-

мой работы, а в конце каждого отзыва о соответствующей работе, в большинстве случаев, дает также и свои критические замечания.

В свой труд автор включает не только имеющиеся уже исследования, но часто и рецензии по исследуемым работам.

Среди авторов вышеупомянутых каталогов, фигурируют также и имена таких известных деятелей русской науки как П. М. Строев (1841), А. Востоков (1842), В. Ломанский (1854), архимандрит Леонид (1875), Порфирий Успенский (1878, 1880 и 1892 гг.), А. Ф. Бычков (1882 г.), Г. Воскресенский (1882 г.), П. А. Сырку (1883, 1899, 1904, 1907 гг.), Н. И. Петров (1897, 1904 гг.), А. И. Яцимирский (1897, 1905, 1907, 1910, 1921 гг.), Г. А. Ильинский (1908 г.), Владимир Розов (1908 г.), В. Н. Перец (1915 г.), а для наших времен — имя советского ученого Е. Е. Гранстрема (1953). Тут имеются также и неизвестные даже русским исследователям работы, как например, работа И. С. Палимова (1890 г.), а также и работы таких признанных иностранных ученых, как Е. И. Колюняцкого (1874 г.), И. И. Свенцицкого (1904 г.). Среди авторов исследований славяно-румынских рукописей выделяются: П. А. Сырку, А. И. Яцимирский, П. А. Лавов и Е. Колюняцкий. Среди издателей славяно-румынских рукописей на первом месте стоит П. А. Сырку, затем Вотрослав Иоржик, М. А. Лавов, давший первое издание Поучений Нягое Бассараба, А. И. Яцимирский, а для советских времен — А. Д. Седельников.

Первые заметки о славяно-румынских документах принадлежат В. Григоровичу Барскому и были опубликованы в 1785 г. Затем следуют заметки А. Х. Востокова, Порфирия Успенского, В. И. Григоровича и Тимофея Флоринского.

Первое издание славяно-румынских документов было дано И. И. Венелиным; оно было составлено в 1832 г., а вышло в свет в 1840 г. В том же году, когда Русская Академия наук опубликовала работу Венелина, один из русских журналов отпечатал девять молдавских документов XV—XVII веков, факт оставшийся до настоящего времени неизвестным для румынской специальной литературы. Следуют работы И. И. Нелидова (1844 г.), Н. Н. Мурзакевича (1844—1858 гг.), В. И. Григоровича (1845 г.), А. С. Петрушевича (1865, 1881 гг.), архимандрита Леонида (1867, 1873 гг.), И. Ф. Холовацкого (1868 г.), К. И. Новоструева (1874 г.), Ф. И. Белоуса (1879), В. В. Качановского (1880, 1888 гг.), Петра Скобельского (1866 г.), В. А. Ульяницкого (1887 г.), В. И. Срезневского (1893 г.), Н. И. Халиппы (1900, 1902, 1907 гг.), А. А. Кочюбинского (1901 г.), В. Н. Кораблева (1907 г.), П. А. Сырку (1906 г.), А. И. Яцимирского (1907 г.) и А. Л. Петрова (1926 г.).

Автор останавливается на каждом исследовании в отдельности, а в конце информирует относительно библиографии издания славяно-румынских и древне-румынских документов А. И. Яцимирского (1907 г.), этой первой, а до настоящего времени и последней, библиографией в рассматриваемой области.



## О НЕКОТОРЫХ РУССКИХ РУКОПИСЯХ, ХРАНЯЩИХСЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА

А. АНДРОНИК

В Центральной Библиотеке Ясского Университета хранятся много русских рукописей, среди которых и тетради бывшего студента Петербургского Университета Ивана Мандинеску.

Иван Мандинеску (1833—1868), окончив с отличием Ясскую духовную семинарию был отправлен в Петербургский Университет в 1892 году. Окончив в 1857 г. отделение камеральных наук, он вернулся на родину и стал преподавателем математики и философии, а начиная с 1860 года — преподавателем всеобщей истории. Единственный труд его, трехтомная «Всеобщая история», был напечатан, в двух изданиях, посмертно.

Иван Мандинеску слушал в Петербурге курсы известных профессоров, от которых остались в его тетрадях ценные заметки университетских лекций. Тетради Ивана Мандинеску содержат лекции братьев Куторги, Стасюлевича, Скобликова, Красовского, Андреевского, Усова и других знаменитых петербургских профессоров.

Эти рукописи, часть которых исследованы автором в связи с временем пребывания молдавского студента в Петербурге, представляют собой довольно важное значение для изучения румынско-русских культурных отношений.

Автор считает необходимым ознакомить румынских и иностранных читателей с содержанием некоторых русских рукописей, хранящихся в Центральной Библиотеке Ясского Университета.

## TABLA DE MATERII

pag.

P. Constantinescu-Iași — Din relațiile culturale romîno-ruse de-a lungul veacurilor . . . . .	3
Tr. Ionescu-Nișcov, A. Constantinescu — Relații politice între Moldova și Rusia în timpul lui Vasile Lupu . . . . .	14
Gh. Georgescu-Buzău — Un diplomat romîn la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea : David Corbea-Ceaușul . . . . .	42
N. Corivan și M. Ciolan — Un boier moldovean în slujba lui Petru I . . . . .	63
C. Șerban — Jurnalul feldmareșalului B. P. Șeremetev despre campania de la Prut (1711) . . . . .	72
Tr. Ionescu-Nișcov — Aspecte sociale din țările romîne în însemnările unor călători și publicații rusești de la începutul secolului al XIX-lea . . . . .	96
Valeriu Ciobanu — A. S. Pușkin și literatura romînă . . . . .	102
Gh. Ungureanu — Contribuția Rusiei la crearea armatei naționale a Moldovei	140
George Potra — Un romîn la învățătură în Rusia în vremea Regulamentului Organic . . . . .	150
I. Focșeneanu — Colaborarea militară romîno-rusă în 1877-78 și cîștigarea independenței de stat a Romîniei . . . . .	173
Gh. Haupt — Revoluționarii ruși în Romînia în a doua jumătate a veacului al XIX-lea . . . . .	193
I. Cicală, A. Egyed — Ecoul revoluției populare ruse din 1905 în Transilvania	213
D. P. Bogdan — Textele romîne în lumina cercetărilor rusești . . . . .	248
A. Andronic — În legătură cu unele manuscrise rusești din Biblioteca centrală a Universității din Iași . . . . .	292
Rezumate în limba rusă . . . . .	309

## СОДЕРЖАНИЕ

П. Константинеску-Яшь — Из исконных румыно-советских культурных связей . . . . .	3
Тр. Ионеску-Нишков — Политические связи между Молдавией и Россией во времен Василия Лупу . . . . .	14
Г. Д ж е о р ж е с к у-Б у з э у — Румынский дипломат в Москве в начале XVIII века: Давид Корбя Чаушул . . . . .	42
Н. К о р и в а н и М. Ч и о л а н — Молдавский боярин на службе у Петра Великого . . . . .	63
К. Ш е р б а н — Походный дневник фельдмаршала Б. П. Шереметева о прутской кампании . . . . .	72
Тр. Ионеску-Нишков — Социально-политическое положение румынских княжеств в заметках некоторых путешественников и в отдельных русских изданиях начала XIX века . . . . .	96
В. Ч о б а н у — Пушкин и румынская литература . . . . .	102
Г. У н г у р я н у — Содействие России в деле создания Молдавской национальной армии . . . . .	140
Г. П о т р а — Молодой румын получает высшее образование в России, во время Органического Регламента . . . . .	150
И. Ф о к ш е н я н у — Румыно-русское военное содружество во время войны 1877—1878 гг. и завоевание Румынией государственной независимости . . . . .	173
Г. Х а у п т — Русские революционеры в Румынии во второй половине XIX века . . . . .	193
И. Ч и к а л а и А. Е г н е д — Отклики в Трансильвании русской народной революции 1905 года . . . . .	213
Д. П. Б о г д а н — Славяно-румынские тексты в свете русских исследований . . . . .	248
А. А н д р о н и к — О некоторых русских рукописях, хранящихся в Центральной Библиотеке Ясского Университета . . . . .	292
— Резюме . . . . .	309

# C R A T Ă

Pagina	Rin lul	In loc de	Se a cit
0	17 de jos	juma mai u de riu vreo tate de mila	mai us d r u vreo jumătate de m'la
196	8 de jos	<i>тературное наследство, n</i>	<i>Литер турное наследство</i>
209	23 de sus	Bantenberg	Battenb rg
268	12 de sus	Sedelinikov	Sedelnikov
268	13 de sus	Sedelinkov	Sedeln'ko
272	6-8 de jos	nu se vor citi	
279	4 de sus	R	ь ('er)

LEI 16